

रामायणम्

વિષયાનુક્રમણિકા.

નંબર.	વિષય.	લેખક.	પૃ.
૧	આશીર્વાદ.	રા. મધુકુંજન.	...
૨.	નવા વર્ષના આરંભે.	* * *	...
૩	પતિભક્તિ, (કાવ્ય)	અ. સૌ. શિવકુંવર.	...
૪	વિરહીયન, (કાવ્ય)	જગજીવિ નયનરામ સુંદરજી.	...
૫	વિપ્રવોસિરિ.	રા. સુનીલાક્ષ વર્ધમાન શાહ.	...
૬	સુભારીઓનો અંખો કર્તવ્ય પ્રદર્શ.	રા. મુલાખચંદ મુળચંદ બાપ્પી.	૧
૭.	તેની ઉત્પત્તિ અને મહાત્મા ગાંધી.	વક્તા રા. મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધી.	૧
૮	અરીસો.	રા. સુશીલ.	૧
૯	મૃદ્ધિણીનાં સાચા ધરણ્યાં. (કાવ્ય)	રા. નર્મદાશંકર દામોદર શાસ્ત્રી.	૨
૧૦	તપોતરંગ.	રા. હીરાલાલ રજુછાડદાસ.	૨
૧૧	શ્રીમતી ગીરીન્દ્રમોહિનીદત્ત	અ. સૌ. કુમુદમૌરી.	૨
૧૨	ચિત્ર દેશની સ્ત્રીઓ.	* * *	૬
૧૩	શિરીનજાનુતી માંદગી	એક વહેમીવી.	૩
૧૪	અંગ્રેજ લોકોની ગૃહસ્થિતિ...	રા. માધવરામ ગીરાલાલ જોષી.	૩
૧૫	સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિમાં સ્ત્રીઓનો દાવ.	મધુપાલ ભટ્ટ.	૩
૧૬	કેટલીક મીઠાઈ બનાવવાની રીત	અ. સૌ. દીપાળી.	૩
૧૭	ઓકેશનલ્લી માટે મહાનુભૂતોના શ્રીમતી વચનો.	અમરજીવન, પ્રગતિ...	
૧૮	કન્થાનું બળતું હૃદય.		

૨૭

માર્ચ-એપ્રિલ ૧૯૨૮

અંક ૧-૨ જો

આશીર્વાદ.

સર્વધર્મેભના ચન્દ્રપ્રકાશ જેવાં તમે નિર્ભય બનો, એના જેવું અમૃત તમે વરસાવો. વૈશા.
 ૥ સના સર્વના તાપે સમે પ્રતાપ તમે અમૃત માનનીઓ ઉપર જમાવો. વૈષ્ણવીનાં જેવાં પ્રેમાજ
 નો. એકલનાં પુણ્યની સુવાસ જેવી તમારી કાર્તિકની સુવાસ મેસરો. આશ્રવણનાં પરિપક્વ
 ધની સમન તમે સર્વેશનાં કુષ્ઠાં વૃષાદિક દુષ્કળ નિવારો. લીળવૃક્ષની જેમ તમારાં આશ્રિતોને
 યો શિતળ ઝાંઝા આપો. પર્વતના સમાન તમે નિઃશ્વ મનનાં ઇન્દ્રો. વૃદ્ધિવી પ્રસેધી તમે
 પ્રાનો શુભ મેળવો. તમારાં મુન્યશાળી પગલાં પતિતોનો ઉદ્ધાર કરો. તમારો અમૃતસાવી કર
 યથી માત્રને નિર્ભય બનાવો. પિતૃની જેવાં તમે સર્વ-વિદ્યાકલાનાં શાતા બનો. સારંગીની
 મધુરતા તમે મહુલ કરો. મૃદ અને કેમલ વાણીની ચોખ્ખતા તમેને મળે. સીતા અને સાવિ-
 ત્રીની વિશુદ્ધતા તમેને આમ થાઓ. સંસારનાં આસજનોના દોષ દાંડા દેવાને સ્થામ રાત્રિની જેમ
 તમે શાન્ત રહો. વસન્તની નવપક્ષવતા તમેને સર્વદા મુખરૂપ હો. ચન્દ્રન સરખાં તમે સહન-
 ળીસ થાઓ. સરિતાનાં જલની પેઠે આસજનનાં પાપોનું પ્રસાધન કરો. વેશીની સમાન પતિ
 સહવાસિની બનો. રત્ન કુષ્ઠાનાં ન્હાનું ન્હાનું સરવરીયાં તમારા હૃદય સરોવરમાં સદા સર્થ
 કરો. તમારા ચરણ સંરોજમાં માનવકુલના સુકૃદ મંથિઓના શીર સદા નિરશે. કમળપુષ્પોની
 મામળતા આપ કદિ ત્યજે નહીં. સર્વધર્મ પ્રત્યેની સદાનુમતિ અને અનુકંપાના મહાન ગુણો
 આપનાં હૃદયમાંથી કદિ જૂસાઓ નહીં. દુઃખમાં સહિષ્ણુની સર્વ સુન્દર વસ્તુઓનાં શુભ આપને
 મળે. આપ આપનાં સંસારમાં સ્વર્ગ ખડું કરો.

—મધુજન.

છે મુજ સુખનો બાર તેને શરિ, વિષુ ઉપાનનું કષ્ટ તે પારિ;
 એમાં એમને આનંદ અર્પતા, અપેક્ષા નહીં મને કશાં સુખની ૯
 કાંતી ને મુજ પતિના મુખની, સતોષ નીપજે એમની કૃતિથી;
 પ્રભુ આપે આયુષ્ય દીર્ઘ કાળી, એ મુજ મનના છે વનમાળી. ૧૦
 અંધ અપેં આનંદ ચોરને જેમ, મેઘ સતોષે આનંદને જેમ;
 પતિ દર્શન વચનમાં એમ સર્વ, મારા મનમાં તે આનંદનું મહોપર્વ. ૧૧
 પ્રભુ ! તુજરૂપ મોડું મુજ સ્વામિને, અખડિત મુજ ચિત્ત રાખો એ વિરે,
 આહા ! પૂજ્ય એનો પાદ પૂજું, બહુ ભક્તિથી તેમને તીવ્ર માડું, ૧૨
 એવા પ્રેમથી વસો તે મુજ મિતે, ન આવો સ્વપ્નામાં ભાવ નીમો;
 જગત્ પાલક માગવાનું જીલું શું ? ધન્ય ધન્ય જીવિત કરો અમશું. ૧૩

વિપ્લી પત્ર.

(લેખક-રાજકવિ નથુરામ મુંદરજી-વાંકાનેર)

(રચિત શ્રી રમેશપુર રથાન-એ રાહ)

શામિનપુર બાવ ભરેલ ઉર દરનારે રે, રહો છો ત્યાં રામા રત્ન મન હરી મારે;
 પ્લેખો પ્યારી તુજ પત્ર અંદિ અણુધારે રે; વાંચી માંખો ચિત્તમાંહિ વારે વારે રે. ૧
 ગુણ મંદિર ગર્વ સંહિત ગોરી મારી રે, આરોપી ઉરમાં સર્વ વાણી તારી રે;
 બહાલી ! નારાં સહુ વેણુ વાંચ્યાં પત્રે રે, બનીયાં મુજને દુઃખદણુ વિરહે અત્રે રે. ૨
 તુજ બહાલ ભરેલ વિચાર બહાલી મારી રે, વાંચુ ત્યાં વારંવાર માદી તારી રે;
 અક્ષર અક્ષર મુજ ઉર ફરિને લે છે રે; મળવા મન હરણી મુજ તન તલસે છે રે. ૩
 પોતાવટના તુજ પ્રેમ ભર્યાં કુંવારું રે, પ્રીતિ જન તજતાં પ્રાણુ માણું સાચું રે;
 દ્રઢ મન કરજો મમ પ્યારી છે પ્રભુ સાચીરે, કરજો નહીં દિલમાં લેણ વિરેલ નયથાથી રે. ૪
 હું ખના દિવસો દહાડાં જરૂર જવાનાં રે, ચાન્તિ રૂપો સુખાદિ અંત મવાનાં રે;
 આગળના સહુ દષ્ટાં ઉરમાં ધારી રે, નિરગમજો દુઃખના દિન બહાલી મારી રે. ૫
 હું છું તારો પ્રિય જાણુ ધન મન કામે રે, નહોત્યાહું પસંખે પ્રાણુ પ્રાણુ જીવ્યે રે;
 મુજ છે તુજ પ્રીતિ ને પ્યાર અંતમાં માંહી રે, નચીં કરતો વેણ પ્રકાશદહાડું ક્યાંય રે ૬
 વિષ અંધ ઉદાસ મંદિર ફરણું જેવું રે, લાગિની ભાગ્યું તુજ વિષુ મન મુજ તેવું રે;
 સ્વામી તુજ સ્વચ્છ સનેહ સાંભળી આવે રે, ક્ષણ પ્રીતિજીવ તન પરિતાપ તે જીવનવે રે. ૭
 અંદિયા તુજ વિષુ દિન એક છે લુપ્ત જોવા રે, ક્ષણ ગાત્ર કુપાનથી ત્રાંતમાં બપ મેવો રે;
 સચિ તન તાવે બની સર્વના સમ તીખો રે, શુભ પવન ગમનમાં વળની ગતિ શીખો રે. ૮
 મકરંદ ભરેલાં પુષ્પ તેનહું બાવે રે, જોણેલા અદન લેપ તન પરગળે રે;
 રાત્રિ રાખે છે દેવ મુજ પર લારે રે, બની તીરથ ન જોડે સંમ નૌહક મારે રે. ૯
 (અપૂર્ણ)

[એક ઐતિહાસિક કથાનક]

(લેખક સુનીલાલ વર્ધમાન શાહ.)

(ગતકિ ૫૯ ૧૩૬ થી ચાલુ.)

“પણ તમે હું અને હું બંને આ ફળને ઓળખી શકતા નથી, તો કોણી આપણે તેને ઓળખવા માટે કોની પાસે લઈ જઈશું?”

“હું એટલે પ્રદેશ એ ફળ ખાઈ લેશ; અને તમે તે નિષ્પદની દરે, તોજ હું તેમાંથી ખીલું ફળ આપને ખાવા દઈશ.” મહારાજ ! હું તો એક બિચુક-બાલક છું. અંગતરૂં ફળ ખાવાથી કુદાચ મારા ફલાન્ટ થશે. તો નેરી કંઈ ફળિયામાં ખાઈ પડી જવાની નથી, પરંતુ આપ તો ક્ષત્રિય છો-રજવાંથી છો; મારા કરતાં આપનું જીવન અતિ મૂલ્યવાન છે. આપ તો હજારોનું પાલન કરો, અને એક જાણુમતિપાળ થો-મારાથી એવું કશું બનવાનું નથી; માટે આપને પહેલાં એ અન્નલયુ ફળ ખાવા દઈને આપના જીવનને હું એખમમાં નાખીશ નહિ.”

એટલું કહેતાં તો વૈસિરિએ એ ફળના કકડા ખાવા માંડ્યા અને ઘોડીવારમાં એ આપું ફળ ખાઈ ગયાં. કુમારપાળ તો તેની સામે જોતો જ બેસી રહ્યો અને વૈસિરિના શબ્દોથી આશ્ચર્ય પામી ગયો. વૈસિરિએ ફળ ખાધું અને ઘોડીએક લાલો થઈ, એટલામાં તો તેના મોંમાંથી લેલી અરવા લાગ્યું ! તેના આખા મોંમાં જલ્દા પડી ગયાં ! વૈસિરિએ કહ્યું:— “મહારાજ ! આ જુના ફળો ખાવા જેવાં નથી ! માત્ર એક જ ફળ ખાવાથી મારા મોંની હુકા થઈ ગઈ છે !”

આ જોઈને કુમારપાળ ક્ષત્ત થઈ ગયો. વૈસિરિએ એટલું જોઈને પોતાને અવિશ્વના દુઃખથી દૂર રાખ્યો છે, એવું કુમારપાળના સમજવામાં આવ્યા વિના રહ્યું નહિ. કુમારપાળે પૂછ્યું, “વૈસિરિ ! એ વિષમય ફળ તે ન ખાધું હોત તો હું સાચું હતું ?” મારે માટે તો આટલું જુએ વેઠ્યું !”

વૈસિરિ બોલ્યો:— “મહારાજ ! એક રજવાંથી પ્રગપનાં મિત્ર તરીકે મારા એ ધર્મ હતો, એમાં મેં શું વિશેષ કયું છે ?”

ઘોડીવારમાં વૈસિરિ વૈસિરિ, કુમારપાળ પૂછ્યો, તે વૈસિરિ કુમારપાળને રસે ખાઈ જઈ લાગી આપ્યું. તે પોતાનું જીવન દુઃખ વિસરી ગયો અને બોલ્યો:— “ત્યારે વૈસિરિ ! પેલી સત્રે તે એ ખાતો કરવો મારાથી જાનો ખાવાં માંગ્યો હતો તેવું શું કાશ્ય હતું ?”

“મહારાજ ! તેવું પણ આજ કશું હતું, એ કર્યો મને એક વાતથી એ વિંશમાં આપ્યો હતો. તેણે મને કહ્યું હતું કે આ પદાર્થ સત્રે પણ દિનમારક છે, તેથી મેં સત્રે ખાઈ નેયો; અને તમે સત્રે પડી તે મેં આપે તે એટલા માટે કે હું પડેલો ખાઈ તે કીક કે જેથી તે તુકસાન કારક કે એરી હોય તે મારા જે બિચુકનું મોત થાય તેની ધીર નહિ; એવું તમારાં જેવા જાતના આધારનું મૂલ્ય થવું ન જોઈએ. આ આપણે સાચે ખાવાં બોલે છે તે મારે આ વાત ખુદી કરવી પડત; મુંગા મુંગા મિત્ર ધર્મ જાળવાય તો કીક એવી મારી પડે છે, તેથીજ આપ સજા હતા તે વખતે અપચુપ ખાઈ જવાનું ધાર્યું હતું, પણ આપ મારી ગયા એટલે આપને

મેં જમવા બોલાવ્યા; પણ તે પહેલાં તેમના યોગા કરીને હું આર્ષ ચૂક્યો હતો અને તે નુકસાન-કારક નથી એવી મારી ખાતરી થઈ ચૂકી હતી, એટલે આપને તે ખાવા દેવામાં મેં કંઈ વધી નોંધી નહિ.

આ સાંભળીને કુમારપાળના મનને પોતાની મૂર્ખતાને માટે પરતાવો થવા લાગ્યો. તે મનમાં બોલ્યો; “હું તો સ્વાર્થી મારફક એને માટે લાગતું જ ધારતો હતો અને એનો તો મારા ઉપર અતિ પવિત્ર પ્રેમ જણાય છે. કહ્યું છે કે દેવના ટોપથી સાદિવકોતું દ્રવ્ય જમ્ય પણ સત્ત્વ ન જાય અને શરીર ક્ષીણ થાય પણ ચિત્ત ક્ષીણ ન થાય. કદાચિત્ત વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે તેમનું રૂપ ફરે પણ શુદ્ધિ ન ફરે અને પ્રાણુ જમ્ય તોજીય તે પરોપકાર કરવાનું ન રહે.”

આ પ્રમાણે પચાસતાપ કરીને કુમારપાળ બોલ્યો;—“વોસિરિ ! તે તો તારી જાતને દુઃખી કરીને ખરેખરો મિત્રધર્મ જાનવો. હવે હું તારે માટે શું કરું તેમને કહે. તારા મુખમાંથી જીવનું આ ઘોડી કેવી રીતે ગંધ થાય તે મને જણાવ, તારા મુખને માટે હરેકાઈ તરફનો ઉપચાર-મારા જીવને જોખમે કરવાને પણ હું પાછો નહિ હઠું.”

“મહારાજ ! હું વનસ્પતિઓને એળખતો નથી અને આર્ષ પણ એળખતા નથી, એટલે મારા દુઃખનો શો ઉપચાર થઈ શકે ? આપ નિર્મિત રહો. પ્રભુએ જે ધાર્યું હશે...પણ...પણ... મહારાજ ! સાંભળો ! હોહો ! છુઓ પેલો સર્પ આગ્યો...તેણે આપનો અંગૂઠો પકડ્યો...ચારે ! પણ તેણે કંઈ દીધો ! !”

કુમારપાળ ભયથી ઉભો થઈ મથ્યો, પણ તે પહેલાં સાપ તેના પગને અંગૂઠે ઝડપી ચૂક્યો હતો !

પરિચ્છેદ ૯ મો.

વિપરોધાણુ-મિત્ર ધર્મનો અવધિ.

જાણે કે પૂર્વ લખતાં કાંઈ વેરી હોય, અથવા કાંઈ સંક્ષેપ સર્પના આકારે કુમારપાળને દંડ દેવાતોજ આગ્યો હોય, કિંવા ખુદ સિદ્ધરાજ જ એ હોય અને એ જાને મિત્રાને તે સર્પરૂપે દેખાતો હોય, એવી રીતે એક હાથમાં તો એ સર્પ કુમારપાળને પગને અંગૂઠે દંડ દઈને ઝડપીને તાકો ! વોસિરિની નજર તેના ઉપર પડી હતી, પરંતુ તે કુમારપાળને એતાવે તે પહેલાં તો વેરી પોતાનું કામ કરીને નાસી છુટ્યો.

હવે શું કરવું એજ પ્રશ્ન જાને મિત્રાના ચિત્તમાં ઉપસ્થિત થયો. કુમારપાળે તો ન્યારથી દધિરથના ઊડીને જનમાં જટકવાનું શરૂ કર્યું હતું ત્યારથીજ તેણે ધાર્યું હતું કે કાંઈ વખત અચાનકજ તેનું મોત થવા પામશે. સર્પદંડથી મોત થાય એ પણ એવાજ મરણનો એક પ્રકાર હતો, એટલે જે આ સર્પદંડથી જીવતને માટે સાચું રિસક થયે, પરંતુ વોસિરિ જીવ જ સંસ્કાર્યો. મોતે સમીપમાં ઉભો હોવા છતાં એક મોટો રાજ્યપ્રી અને પોતાનો મિત્ર મરણ પામે એવી તે જાણ જ ગવસાયો. તેણે એકદમ કુમારપાળનો પગ પકડ્યો અને કહ્યું;—“મહારાજ ! વિલંબ ન કરો, મને આપના અંગૂઠાનું વિષ સુસી લેવા દો.” એમ કહેતાં જ તેણે કુમારપાળના અંગૂઠાની નજીક પોતાનું મોઢું લઈ જવા માંડ્યું.

કુમારપાળે પગ પાછો જેમી લીધો અને કહ્યું;—“વોસિરિ ! મારે જાણે શું તું મરી જવા મગિ છે ? પેલેજાળ ખાવાથી તારા મોઢામાં જાણે પથ્થર છે અને મોઢામાંથી ઘોડી વહે છે. મોઢાની એવી સ્થિતિમાં તું વિષ શોપણ કરીશ તો એ વિષ તારા શરીરમાં જ વ્યાપીને તારું મોત નિર્ણયપર્યંતે; મારે હું તને વિષ સુસવા દઈશ નહિ.”

“મહારાજ! હું તો આપનો કિંકર છું; મારા મરજીની ચિંતા આપ નહિ કરે. આપ ક્ષત્રિય છો, આખી પૃથ્વીનું પાલન કરવાને યોગ્ય છો. મારા સરખા બિહુકના મરજીથી મારી સ્ત્રી સિવાય બીજા કોઇને ખોટ જવાની નથી. આપ કહ્યું સારી રીયતિમાં આવો તો મારી સ્ત્રીની સંભાળ લેશો તોયે ખસ છે.”

“વોસિરિ! રાજા કે રાંઠ કોઇને મરજી પ્રિય હોતું નથી, છતાં તું મારે માટે મરવાને તૈયાર થયો છે, એ તારી મિત્રધર્મ અભવવાની તત્પરતાનો અવધિ છે, બસ, એથી વધારે આગળ હું તને વધવા દઈશ નહિ. મારા રક્ષણને માટે તેં આ કૃણ પ્રથમ ખાઈને આપતિ બહારી લીધી છે, અને પુનઃ મારે માટે તને મરજી પામેલો બેવા હું જરાએ રાજી નથી! સર્વે જો મને હંસ દીધો છે તો મનેજ મરી જવા દે અને આ આસાંથી મુક્ત થવા દે! સિંહરાજને પણ તેથી આનંદ થશે.”

“મહારાજ! શત્રુના આનંદ માટે મરી જવાની નીતિ આપ ક્યાંથી શીખ્યા? શુન્દરાતની પ્રજાના સદ્ભાવને માટે તેની ઉચ્ચતિને માટે આપે તો જીવવાની જરૂર છે, માટે હું આપને મરવું દઈશ નહિ.” એમ કહેતાજ વોસિરિએ કુમારપાળનો પગ પકડીને તેના અંશુકાંતું વિષ સુસી સુસીને શુંકી નાંખવા માંડ્યું. કુમારપાળ એ બળાતકારને વશ રહીને ગમગીન બની ગયો. વોસિરિની મિત્રતાને તે ધન્ય ધન્ય કહેવા લાગ્યો.

પરંતુ આ વિષ શોપણતું પરિણામ કુમારપાળના બપ પ્રમાણે જ નીવડ્યું. વોસિરિના મુખમાં જે છાંદાં પડેલાં હતાં તેના ઉપર એ સુસેલાં વિપત્તી અસર થવા લાગી અને તેના ચરીરમાં વિષનો પ્રચાર થતો હોય એવું તે અનુભવવા લાગ્યો. કુમારપાળ વિપત્તી અસરથી મુક્ત થયો, પરંતુ ફોલે ફોલે શિથિલ બનતા જતા વોસિરિની સ્થિતિ ભેદને તેને ચોક્કસ જણાયું કે વોસિરિ એજ વિપત્તી ભોગ થતો બપ છે. તેણે બમાતુર સ્વરે પૂછ્યું:—“મિત્ર! હવે મને લાગે છે કે તું વિપત્તી અસરમાં સંપાતો બપ છે. શું એ ખરું છે?”

“હા મહારાજ! મગજ ભરે છે અને આંખો વેરાપ છે, તે ઉપરથી મને લાગે છે કે, મને વિપત્તી અસર થતી બપ છે; પરંતુ આપ ચિંતા કરશો નહિ. મારા મરજીથી હુનિયાને કાંઈ ખોટ પડી નૈજની નથી; અને આપ ભવમુક્ત થશો છો તો લાખોનું પાલન કરવાને સમર્થ નિવડશો. માટે આપને બચાવવાના આનંદમાં ને આનંદમાં મને મરજી પામવા દો. મિત્ર ધર્મ બળવવાથી મને તુરતમાં જ જે સ્વર્ગપ્રાપ્તિ થવાની છે ને સ્વર્ગથી મને બ્રજન કરો.”

આ શબ્દો અવજી કરીને કુમારપાળની આંખોમાં આંસુ આવ્યાં. મિત્રને માટે જીવ આપવો એ મિત્રધર્મની પરમ અવધિ છે. એ ધર્મ પણ છેવટે વોસિરિએ બળવ્યો, પોતે તેને દુઃખી કરારાજ યથ પડ્યો, છતાં તેને માટે એક પ્રસંગે પોતે અવિચાર પૂર્વક શંકા ધારણ કરીને તેને કુમિત્ર માન્યો હતો તે વિચાર આવતાં તેને અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થયો. તે આકાશ ભણી દષ્ટિ કરીને જે હાથ બેડી પ્રજા પ્રાર્થના કરી બોલ્યો: “હે હાથર! વોસિરિએ મિત્રધર્મ બળવાને મારે પ્રાણ બચાવ્યો છે, પણ તેના એ શુણ પ્રત્યે કૃતજ નીવડવાનો અવસર મને મળે તેટલા માટે તું એને જીવતા રાખ. આવા સન્મિત્ર પ્રત્યે કૃતજ નીવડવાના પાપથી તું મને બચાવ.”

એટલી પ્રાર્થના કરીને કુમારપાળે વોસિરિની સામે નમ્ર કરી, તો તે નીચે ચૂંટેલો અને તેની આંખો મીચાએલી દેખી, અને સામેથી એક હાંસો જટાધારી વૃદ્ધ આવો તે દિશાએ આવતો જણાયો.

એ બાવાનું બીપજી સ્વરૂપ અને પ્રચંડ દેહ ભેદને કુમારપાળને જરાએ ભય લાગ્યો નહિ;

‘ બેટા ક્ષત્રિય થઈને આ બેળ રા માટે ધારણ કર્યો છે । ’

પરંતુ એ નિર્જન રથને એક વિશેષ મનુષ્યનું દર્શન થવાથી તેને આનંદ થયો. જે જાવાને જોઇને સોડા તેને મહુગર માની નાસી જતાં દતાં, તેજ જાવાના દર્શનથી કુમારપાળ હર્ષિત થયો અને તેની સામે યદને તેના પગમાં પડ્યો. જાવાની દૃષ્ટિમાં જરાપણ બીરચતા નહોતી, પરંતુ સૌંદર્ય હતું. તેમાંથી રહરોતો તેજ અવલોકી કુમારપાળને મુખદ લાગ્યો. અને ચેતનાગથી દંકાએવા એ કર્ણેથીવાળા વદન ઉપર ચોગતો પ્રગ્લપ પૂરી રીતે ખીલી રહ્યો હતો એ જાવાને સોડા મહુગર માનીને તેનાથી દૂર નાસતા ફરતા દતાં. એ કુમારપાળ જાણતો નહોતો, પરંતુ એ જાણતો હોત તો તેને સોડાની એ પ્રમણા માટે હસતું આંખા વિના રહેત નહિ.

જાવાએ કુમારપાળને પોતાના પગમાંથી ઉઘાડીને પ્રભ ક્યો, “ બેટા ! ક્ષત્રિય થઇને આ ભેખ શા માટે ધારણ કર્યો છે ? જે વનનો રથમાં પશુ કરતાં સોડા કરે છે, તે વનમાં તું કેમ આવ્યો છે ? ”

આ પ્રશ્નોથી કુમારપાળ ચમક્યો. પોતાને એ જાવો પિછાણતો હતો કે મું એવો પશુ તેને શાસ થયો. તેણે જવાબ આપ્યો, “ કૃપાવંત ! હું ક્ષત્રિય છું, એમ આપે શાથી ભણ્યું ? આપ મને જોળ્યો છો ? ”

“ ના; પશુ તારી બહુદીજ તારું ક્ષત્રિયત્વ દર્શાવી આપે છે. ”

“ ત્યારે શુંદેવ ! આ ભેખ કૃત્રિમ છે. સિદ્ધસજ્જના કાવધો તે ધારણ કર્યો છે અને તેથીજ વનેવન બાદકતા કરવાની આ શરીરને જરૂર પડે છે. પશુ આપને આરે થોડી સદાંપ માટે પ્રાર્થના કરવાનો છે. ” એમ કહીને તેણે વૈશ્ણવિની સધળી રિચિત નિવેદન કરી એ સાંખ્યીને જાવાના વન ઉપર પશુ કિચિત્ બધાતુરતા દેખાઇ. જાવાએ કહ્યું, “ ક્યા વૃક્ષનું રૂળ તેણે ખદ્યું છે, તે મને બતાવ. ”

કુમારપાળ અને જાવો બન્ને નવાં વૈશ્ણવિ આંખો વાંચીને પડ્યો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. કુમારપાળે ફળનું વૃક્ષ બતાવ્યું. અને જાવાના વન ઉપર નિરાશા છવાઇ. તે જોલ્યો, “ બેટા ! વિપત્તિ અસરથી તો કષ્ટ મંભોર પરિણામ નહિ થાય, પરંતુ આ વૃક્ષનાં ફળની અસરથી કદાચ તારા મિત્રનું મરણ થાન એવો મને લગ રહે છે; માટે તેને ઉચકીને મારી શુદ્ધમાં લઇ જવો પડશે. ત્યાં તેના પર વનસ્પતિના ઉપચારો કરવાથી લાંબા વખતે તેને લાભ થશે ”

એ જાવાના કથન ઉપર પહેલેથીજ તેને અદા બેડી હતી, તેથી તેણે વૈશ્ણવિને ઉચકીને જાવાની શુદ્ધમાં લઇ જવાની તૈયારી કરી. જાવાએ તેને ઉચકવામાં મદદ કરી. કેટલેક દૂર એક ઉંચી ટેકરીના પોલાણમાં જાવાને નિવાસ હતો. પોતાના નિવાસને યોગ્ય સધળી જોઠવણ જાવાએ શુદ્ધમાં લઈ સુપ્ત રીતે કરી હતી.

* * * * *

જાવાજીએ કદા પ્રમાણે વિપત્તિ અસરથી વૈશ્ણવિને બહુ પીડાતું પડ્યું નહિ, પરંતુ વિ-
ષમ્ય ફળની અસરથી તેનું મોઢું તુલ્ય સુધર્મું નહિ, અત્યંત નરમ કોષ્ટ ફળને થોડો નર્મ તે માંડ માંડ ખાઈ સહતો અને તેથી શરીરને પૂરું પોષણ નહિ મળવાથી દિવસે દિવસે તેનું શરીર થોડાવા લાગ્યું. એ રિચિત્માં એક માત્ર વીલી ગયો. વૈશ્ણવિને સારું થતાં દુઃખ બીજા તથ્ય માસ જોઇશે એવો જાવાજીનો અભિપ્રાય હતો. કુમારપાળનું મન કોષ્ટ નગરમાં જઇને શુશ્રુષાતની શાન્તિય રિચાતના સમાચાર મળવાનું હતું. અને તેણે પોતાને એ વિચાર વૈશ્ણવિને પશુ ક્યો હતો. વૈશ્ણવિ કહેતો કે “ મને સારું થાય એટલે આપણે બન્ને સાંધે જઈશું ? પરંતુ વૈશ્ણવિને હવે વધારે તરફી આપવાનો કુમારપાળનો ઉદ્દેશ નહોતો, તેણે વૈશ્ણવિને કહ્યું “ મિત્ર !

મારે માટે તને બહુ તકલીફ વેઠતી પડી છે, માટે અહીંથી તું હવે ધર તરફ પાછો ફરનાનો મ એકલાને જ બંટકના દે " કુમારપાળ એકરો બંટકચાથી બહુ દુઃખ પામતી એવા નિયત વેળાં પર બોલ્યો. "મહારાજ હવે ખરા દુઃખના વખતમાં આપને હું છોડી દઉં ? આપની સેવા હું રાખે પશુ રસાગ દરવાનો નયો. "

વોસિરિની દૃઢ નિશ્ચય જાણ્યા છતાં કુમારપાળનું મન હેલું. એક નહિ, તેણે પોતાનો ધર્મ બાંધીને કહ્યો, બાંધીને પણ તેને અનુસરતો જ અભિપ્રાય જણાવ્યો અને કુમારપાળને અલ્પ જવાનો હા કહેતાં કહ્યું — " બેટા ! વોસિરિની માંદગી થોડા વખતમાં દૂર થાય એમ માનવું બર્થ છે, તું અહીં દોષથી તો તે પોતાના રાગનો પૂરો હેપચાર પણ નહિ યત્ન દેતાં તારી સાથે આવી નીકળવાની ઉતાવળ કર્યો અને પુનઃ વધારે દુઃખી થઇ મરણ પ્રાપ્તી માટે તેને હજી કેટલાક માસ અહીં રાખવા એ જ ઠીક છે. તું અહીંથી જવ યી તારા મિત્રની સેવા-સુશ્રૂષામાં કંઈ જ ખામી આવશે નહિ, માટે નિશ્ચિત મને પ્રણામ કર. "

બાંધીની સમતિ મળ્યાથી બીજા દિવસે પરાદિને કુમારપાળે માત્ર વોસિરિની જ દિન માટે પરિવાગ કર્યો, બીજા વોસિરિએ પ્રજાતમાં જાવવું કે કુમારપાળ આલ્યો મયો છે ત્યારે તે મનમાં માત્ર એટલું જ બોલ્યો કે—

સોરઠો.

પરમજનો કણી વિઝ, એણે તેવું નહિ તેં કીધું;

પણ હે વાણા મિત્ર! બાજ લિધા વિજી કમ્પ મયો!

સન્ધારીઓનો ઝાંખો કર્તવ્ય મદેશ.

:૦:

સન્ધારી કોને કહેણી ? સત્ત, પ્રિય અને દિનકર બોલી કુટુંબ-પતિ-પરાયણ રહે અને અવિમલ કુટુંબને પોતાના ગૌરવથી દેરે તેમને.

સન્ધારીનું કર્તવ્ય શું ? બાલ તથા આંતર જીવસન્નત સમરોગપણે ચલાવવું તે.

સન્ધારીના જીવનમંત્ર શું ? અયામદ-લીલા અને કુટુંબ સુધારણા.

સન્ધારીને પ્રિય શું ? વાંચન લેખન-મનન-અને દસ્તબંધ.

સન્ધારીનું આલુપણ શું ? ચારિત્ર-પરોપકાર તથા સમા.

મલારીનું રચાન શું ? સ્વચ્છ-ધર્મ મંદીર અને સ્ત્રી મંડળ.

સન્ધારીએ પોષાક શું ? તદ્દન સાદા અને નહિ ડીણા.

સન્ધારીની ઓળખાણ શું ? મધુરી ભાષા, ધીમી ચાલ, અને મયાંસ.

સન્ધારીની ભક્તિ ક્યાં ? પતિમાં, સાસુસસરામાં, પુત્ર પુત્રાદિમાં તથા પ્રજામાં.

જંગમર,
બી. ઇ. આર્કીટ.

}

દી૦
ગુલાબચંદ મૂળચંદ બાબરસી-ગુલાવાળા.

❧ શ્રી ઉત્પત્તિ અને મહાત્મા ગાંધી. ❧

જાતીની ઉત્પત્તિ એટલે શું ? અવતતિ યજ્ઞ હોય તોજ ઉત્પત્તિનો પ્રશ્ન ઉઠે. અવતતિ હોય તો ક્યાંથી યજ્ઞ અને તે કેમ થયે ? આ બધા વિચારો એકસર રીતે કરવા એ આપણું પ્રથમ કાર્ય છે. હિન્દુસ્તાનમાં એતરફ ફરતાં મેં જોયું છે કે જે ખાલજીઠ ચાલી રહ્યો છે તે ખાલજીઠ આકાર મહિના ન્હાના વાદળા જેવો છે. કરોડો સ્ત્રીપુરુષોને એ ખાલજીઠનું કશું જ્ઞાન નથી. ૮૫ ટકા સ્ત્રીપુરુષ પોતાનું નિર્દોષ જીવન આપણી દિલ્લાલોથી અલિપ્ત રહી ગાળ્યા કરે છે. તેઓમાં સ્ત્રીપુરુષ પોતાપોતાના ભાગ યોગ્ય રીતે ભાગ્યે જાય છે. બન્નેમાં કેળવણી અથવા તેનો અભાવ, જે કહો તે એકસરખા છે, અને બન્ને એકજીબને સ્થાય કરી રહ્યાં છે. એમના જીવનમાં જે જે ખામીઓ જોવામાં આવે છે, તે બાકીના ૧૫ ટકા રજા તેઓના જીવનની ખામીનો કાંઈક પાંચો છે. હું માનું છું કે જે બન્નેની સમાજની બંનેના આ ૮૫ ટકાના જીવનનો સારો અભ્યાસ કરે તો આ સમાજની કાર્યરેખા બહુ સુંદર રીતે ધુરી શકે.

આ સમયે આપણે જે વિચારી શકીશું તે ધણે ભાગે માત્ર ઉપર્યુક્ત ૧૫ ટકાનેજ લાગુ પડતું હશે. તેમાં જણું જે અવતતિ સ્ત્રીપુરુષ બન્નેને સામાન્ય છે તેનો વિચાર અહીં અસ્થાને હશે, એટલે આપણે સ્ત્રીપુરુષને મુખ્યત્વે બન્નાં સ્ત્રીની અવતતિ વિશેષ રહેતી છે તેનોજ વિચાર કરવો રહ્યો. કાયદાઓ બધાનું કાર્ય ધણે ભાગે પુરુષને હસ્તક રહેલું છે. તેણે હમેશાં વિવેકદષ્ટિ વાપરેલી જોવામાં નથી આવતી. સ્મૃતિકારોએ સ્ત્રીઓને વિષે જે જે લખેલું છે તેનો અચાવ સંવેદના નથી થઈ શકતો. બાળકમ, વિધવાઓની ઉપરના બ્રહ્મા વિગેરે સ્મૃતિઓનાં વાક્યોને આભારી છે. તેઓને સુદ વર્ષની સાથે મુઠવાથી હિન્દુ સંસારને કરવામાં ન આવરી શકે એટલે પક્ષ પહોંચે છે. મારો આ વંચનોમાં અને ધણી વેળાએ પ્રીતીઓના બાકેથી વચ્ચે રાખેલ સામ્ય જોવામાં આવશે. પણ અમારી વચ્ચે એ ઉપરાંત બીજી કંઈજ સમાનતા નથી. ખ્રીસ્તી ભેખ-કાનો આલેપ હિન્દુ ધર્મનું મૂળ ઉખેડવાના હેતુથી થયેલો છે. હું મને પોતાને સુસ્ત હિન્દુ ગણું છું, અને મારો આલેપ હિન્દુ ધર્મની ન્યૂનતા દૂર કરી અને પોતાનું અસહી ભવ્ય સ્થાન મળે, એવા હેતુથી મૂકાયેલો છે. ખ્રીસ્તી ટીકાકારો સ્મૃતિની અપૂર્ણતા જતાની તેને સામાન્ય અંધ તરીકે ગણાવવા માંગે છે મારો પ્રયત્ન એમ જતાવવાનો છે કે સ્મૃતિની અપૂર્ણતાનું કારણ તેમાંના દોષક શ્લોક છે, અથવા તે આપણા અપ્રમગ્નમાં માન્ય થયેલા સ્મૃતિકારોએ મૂકેના એ સ્ત્રોકો છે. એ સ્ત્રોકોને કાઢીને શેષ રહેલી સ્મૃતિઓની અપૂર્ણતા જતાની સકાય છે. મિથ્યાનિમાનથી અને અસહનથી સ્મૃતિમાં ને બીજા હિન્દુ ધર્મમાં ગણાતો બધા પ્રકારમાં કયાંયે ખામી નથી, એમ માની, સત્તાવીં હિન્દુ ધર્મનો લુલ્લો અચાવ ખિલકલ કરવા મારતો નથી, તેથી હિન્દુ ધર્મ ચલેલો નથી પણ પડે છે, એવા મારી દદ માન્યતા છે. જે ધર્મમાં સત્યને ઉદ્ધૃત પદ અપાયતું છે તે ધર્મમાં અસત્યની પૂરણી હોયજ નહિ.

ત્યારે સ્ત્રી જાતની અવતતિ દૂર કરવામાં મહા ભંજીરૂપ પ્રયત્ન તો હિન્દુ ધર્મચારમાં સ્ત્રીઓને વિષે રહેલા આલેપો દૂર કરવાનો છે, એ પ્રયત્ન કાણુ કરી શકે ? અને કેમ થઈ શકે ? મારી અપ્ર મતિ પ્રમાણે મુખ્યત્વે એ પ્રયત્ન કરવાને સાર આપણે સીતા, કમરવતી, કૌપદિના જેવી

* મુખ્ય ભગોતી સમાજના બીજા વાર્ષિક સંમેલન પ્રસંગે મહાત્મા ગાંધીજીએ કરેલ વાપણ ઉપરથી.

પવિત્રતાવાળી, તેઓના જેવી અતિશય આગ્રહવાળી, સંધર્મી સ્ત્રીઓ પેદા કરતી પારી. એ વેળા આ સતીઓને પૂજનારો દિન્દુ સંસાર આધુનિક સ્ત્રીઓને પણ પૂજશે. તેઓનાં વચન શાસ્ત્રમં માણ્યુ જેવાં ગણી દિન્દુ સંસાર ઝીંઝી લેશે; અને સ્મૃતિ આદિમાં રહેલાં કટાક્ષોથી આપણે સાહચર્ય અને તેને જૂની જર્ઘણ. આવાં પરિવારોનું દિન્દુ ધર્મમાં સદાએ યતાં આવ્યાં છે અને થશે. તેથી એ ધર્મ આજ નગી નહીં રહ્યો છે, અને નબળા કરશે. આ સમાજ એવી સ્ત્રીઓને વેળાસર ઉત્પન્ન કરે એવી માગી પ્રજા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રી જનતિની અવનતિનું મૂળ અને તે દૂર કરવાના મેધવરૂપ સાધનોનું આપણે કંઈક અવલોકન કર્યું એ મેધવને સાધી શકે એવી સ્ત્રીઓ તો અણીમાંડીજ નીકળી શકશે પણ સાધારણ સ્ત્રીએ શું કરવું થશે, એ આપણે હવે વિચારવાનું છે. પ્રથમ કામ તે જાહેરી સ્ત્રીઓને આ અવનતિનું જાન કરાવી શકાય એટલીને જાન કરાવવાનું છે. એ કાર્ય અક્ષર જગત્સર્વમીજ થઈ શકે, એમ માનનારાઓમાંથી હું નથી. એમ માનતાં કાર્યસિદ્ધિને સારૂ થશે. કાળ જોઈએ, તેટલા કાળની કસીએ જરૂર નથી એ હું શુંએ શુંએ અનુભવતો આવ્યો છું. અવનતિનું જાન આજેજ અસરકારને સારૂ શકાય વિના આપી શકીએ છીએ. હું હમણીજ ગિહારના એક છ-સામાંથી આવ્યો છું, ત્યાં ઉચા કુળની ઘણી બહેનોને મળ્યો, તેઓ બધી પરદામાં રહેનારી હતી. મારે સારૂ બહેન જેમ લાંબની પડો પડો નથી સાખતી તેમ તેઓએ પરદો દૂર કર્યો. આ બહેનો બાજી ન હતી તેઓને મળતાં પહેલાં દુરતજ મને એક અંગ્રેજ જાક મળી ગઈ હતી, એ જાક મણા બાકીઓની રાધે હું મેંજો હતો તેઓની મચ્છે આવીને મળી ગઈ, પણ દિન્દુ બહેનોને મળવા મારે 'પ્રેમી કોટડીમાં જવું' પડ્યું. મેં તેઓને વિનોદમાં મુગડ્યું કે ચાલો આપણે બધા ન્યાં પુરોએ બેઠાં છે ત્યાં જઈને બેસીએ. તેઓએ ઉગ્રમંથી કહ્યું 'અમે તો જહુ સહ છીએ પણ આપણા રીવાજ પ્રમાણે અમારે રજા મેળવવી જોઈએ. અમને આ પરદો જરાએ જમતો નથી, એ તમે તોડી નાખો.' આમાં જાહેરા કરવારસ છે તેટલુંજ મારાં ઉપનાં વચનોનું સમર્થન છે. આ બાકીઓને અક્ષર-મનની પૂર્વે પોતાની દયાનુ જાન થયું હતું. આ બાકીઓએ મારી મદદ માગી તે તો ચોખ્ખાં હતું, પણ હું તેઓને વિશેષ તેઓના છુટકારાની રક્તિ હતી, અને તે રક્તિ તેઓમાં છે એમ તેઓએ કહ્યું પણ કરેલું. હું એવી ઉમેદ રાખાને આવેલો છું કે આ બાકીઓને પરદો થોડા દલાયાની અંદરજ પડીંગાએલો આપણે સાંભળીશું. સાધારણ રીતે જાક મળ્યા એવી બાકીઓ અંધારવચની અંધર સુંદર કામ કરી રહેલી છે. જે સ્વતંત્રતા તેઓએ જોગવી છે એ સ્વતંત્રતાનું જાન પોતાની અતિશય અજાત બહેનોને આપી રહેલી છે. સ્ત્રીએ પુરુષની સહચારી છે, તેના સરખાજ મનવાળા છે, પુરુષની બધી પ્રવૃત્તિ સ્વતંત્રતાએ જાણવાને તેને અધિકાર છે, જેટલી છુટ પુરુષ જોગવે છે તેટલીજ તેને જોગવવાનો હક્ક છે. અને જેમ પુરુષ પોતાના લેવમાં સર્વોપરી છે તેમ સ્ત્રી પોતાના લેવમાં છે. આ રિયલિટ સ્વાભાવિક હોવી જોઈએ. એ કાંઈ અક્ષરસાનું પરિણામ નહીં હોય અજાનરૂપી અંધ કુપમાં દૂંઘેલા જહુ પુરુષો પણ ન જોગવી શકે, ન જોગવી શકે તેવો અધિકાર, ફરી પ્રયાને લીધે સ્ત્રીઓ ઉપર જોગવે છે. સ્ત્રીઓની આ દયાને લીધે આપણી ઘણી પ્રવૃત્તિઓ અર્ધે જત અટકી પડે છે. આપણાં ઘણાં કાર્યો પૂરાં શકી નીકળતાં નથી. અર્ધી મુડીથીજ વેપાર કરનામ પચ્છમશુદ્ધિ વેપારીના જેવી આપણી રિયલિટ છે.

જો મારું કહેલું ચોખ્ખું હોય તો આ સમાજની ઘણી બહેનો, સ્ત્રીઓને પોતાની દયાનું જાન

નથી તેઓને જ્ઞાન કરાવવામાં શક્તિ. એના અર્થ એમ થયે કે જેટલો વખત મળે તેટલો વખત મેળવી, મુંઝવણમાં અતિશય પહોંતી રહી ગયેલા વર્ગોમાં જઈ, તમને જે મળ્યું છે તે એમને આપશો. જે તમે પુરૂષવર્ગની ધાર્મિક, રાજ્ય પ્રકરણી અને સામાજિક પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતાં યદ્યપિ હો તો તેઓને એ વિષયનું જ્ઞાન આપશો.

જે તમે બાળકોને ઉછેરવા વિશે સારી માહિતી મેળવી હોય તો તે પણ આપશો. જે તમે સ્વચ્છ દવા, સ્વચ્છ પાણી, સ્વચ્છ અને સાદા ખોરાક, કસરત વિગેરેના સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ લાભો જાણી અને અનુભવી લીધા હોય તો તે આ બહેનોને જણાવશો. આમ કરતાં તમે મદદો અને તેઓને મદદાવશો.

જો આમ અદ્યતન વિના ન ચાલી શકે એ મારી દૃઢ માન્યતા છે. અક્ષર કેળવણીથી શક્તિ ધરાય છે, તીવ્ર થાય છે, અને તે વડે આપણી પરમાર્થ કરવાની શક્તિ ધણી વધે છે. આ જ્ઞાનની કિંમત મેં ઘણું દહાડો ઉપાધિ આપી જ નથી. મેં તો જ્ઞાન તેને શોધ્યું સ્થાન આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. પુરૂષ સ્ત્રી પ્રાચીના જ્ઞાનસાગરના સ્વાભાવિક દુકો છીનવી લેવાનું અથવા તેઓને તે દુકો ન આપવાનું કારણ વિચારો અથવા ન હોયો એમ એ મેં વખતો વખત બતાવ્યું છે, પણ એ સ્વાભાવિક દુકો નિભાવવાને સાર, દોષાવવાને સાર, મેનો પ્રચાર કરવાને સાર, વિદ્યાની આવશ્યકતા છે. વળી વિદ્યા વિના જાણે તો શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન ન મળી શકે. અનેક લખાણોમાં આપણને નિર્દોષ આનંદ લેવાનો અણુટ બંધાર જાય છે તે પણ વિદ્યા વિના આપણને ન મળી શકે. વિદ્યા વિનાના માણસ પશુ સમાન છે એ અતિશયોક્તિ નથી, પણ શુદ્ધ ચિત્ત છે. એટલે જેમ પુરૂષને મેમજ અને કેળવણી તો જોઈએ. જેમ પુરૂષને અપાય છે મેમજ સ્ત્રીને કેળવણી અપાવી જોઈએ એમ હું નવા માનતો. પ્રથમ તો મેં બીજા સ્થળે જણાવ્યું છે મેમ આપણી સરકારી કેળવણી ધણે અંશે જુલુ બરેલી અને દાનિદારક મણુપટ્ટી છે, જાને વર્ગને સાર તદ્દન ત્યાજ્ય છે. મેની પ્રાપ્તિઓ દર થાય તો પણ સોંપીને સાર મેં સર્વથા યોગ્ય છે એમ હું ન કહ્યું કરું. સ્ત્રી અને પુરૂષ એક દરજ્જાના છે, એક જ નથી; એ અપૂર્વ જોડી છે. એક બીજાની પૂરણી છે, અને જાને અસંપર્ક સદા રૂપ છે, તે જોડાયે સુખી કે એકને જાણે બીજાનો સંબંધ નથી પણ જે પુરૂષ અથવા સ્ત્રી આનંદ પ્રાપ્ત થાય તો બંનેનો નાર થાય, એ સિદ્ધાંત ઉપલી સ્થિતિમાંથી નીકળી આવે છે, તેથી સ્ત્રી કેળવણીની રચના ધકનારે આ વાત નિરંતર યાદ રાખવી જોઈએ. દંપતિની બાક પ્રવૃત્તિમાં પુરૂષ સંવેદનશીલ છે તેથી બાક પ્રવૃત્તિનું વિશેષ જાણ તેને આવશ્યક છે આંતર પ્રવૃત્તિમાં સ્ત્રી પ્રાધાન્ય છે તેથી શૃદ્ધાવચ્ચ, બાળકોની પ્રવૃત્તિ, તેઓની કેળવણી, વિગેરે વિષયોમાં સ્ત્રીને સાર વિશેષ જ્ઞાન જોઈએ. દંધપણ જ્ઞાન લેવાની ઘણી દરવાની અડી કદવના નથી પણ કેળવણીના કમ આ વિચારને ઉદ્દેશીને ધણેલો ન હોય તો જાને વર્ગને પોતાના હોવામાં પૂર્ણતા મેળવવાની તક ન મળે.

સ્ત્રીઓને અંગ્રેજ કેળવણીની જરૂર છે કે નહીં એ વિશે પણ બે બે ન કહેવાની જરૂર છે. મને તો લાગ્યું છે કે આપણા સાધારણ કમમાં સ્ત્રી અથવા પુરૂષ બેમાંથી એકને સાર અંગ્રેજ આવશ્યક નથી. કમાળીને અર્થ અને રાજ્ય પ્રકરણી પ્રવૃત્તિને સાર પુરૂષોને અંગ્રેજ બાંધના જ્ઞાનની જરૂર હોઈ શકે સ્ત્રીને તોફાની શોધવાની કે વેપાર કરવાની ઉપાધિ વિશે હું માનતો નથી, એટલે અંગ્રેજ બાંધનું જ્ઞાન યોડી સ્ત્રીઓ ને લેશે, જેને લેવું હશે તે પુરૂષોને સાર રચ-

પરિવર્તનાવાળી, તેઓના જેવી અતિશય આશ્ચર્યવાળી, સંયમી શ્રીઓ પેદા કરવી પડશે. એ વેળા આ સતીઓને પૂજનારા હિન્દુ સંસાર આધુનિક સતીઓને પણ પૂજશે. તેઓનાં વચન સારથ્ય માણુ જેનાં મણી હિન્દુ સંસાર ઝીણી લેશે; અને સ્થિતિ આદિમાં રહેલાં કટાક્ષોથી આપણે લાજીશ્ય અને તેને જુની જઈશું. આનાં પરિવર્તન હિન્દુ ધર્મમાં સંક્રાંતિ યતાં આવ્યાં છે અને થશે. તેથી એ ધર્મ આજ નથી નબી રહ્યો છે, અને નબળાં કરશે. આ સમાજ જેની શ્રીઓને વેળાસર ઉત્પન્ન કરે એવી માગી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

ઉપર પ્રમાણે શ્રી ભતિની અવનતિનું સ્થળ અને તે દૂર કરવાના ખ્યેયરૂપ સાધનોનું આપણે કંઈક અવસોધન કર્યું એ પીચને સાધી શકે એવી શ્રીઓ તો ગણીશાંત્ર નીકળી ચક્રો પણ સાધારણ શ્રીઓ શું કરવું થશે, એ આપણે દબે વિચારવાનું છે. પ્રથમ કાર્ય તો જેટલી શ્રીઓને આ અવનતિનું જ્ઞાન કરાવો સહાય એટલીને જ્ઞાન કરાવવાનું છે. એ કાર્ય અક્ષર કળવણીથી થઈ શકે, એમ માનનારાઓમાંનો કું નથી. એમ માતતા કાપસિદ્ધિને સાડે ધણે કળ નોંધ્યે, તેટલાં કળથી કરીએ જરૂર નથી એ કું સુણે કણે અનુભવતો આજે છું. અવનતિનું જ્ઞાન આજે અશરતરૂપે સાડે રાકાયા વિના આપી શકીએ છીએ. કું હમણાં જ મિદારના એક છ-સામાંથી આવ્યો છું, ત્યાં હંમેશાં કુળની ઘણી બહેનોને મળે, તેઓ બધી પરદામાં રહેનારી હતી. મારે સાડે બહેન જેમ લાઇની પાસે પરદા નથી રાખતી તેમ તેઓએ પરદા દૂર કર્યો. આ બહેનો ભણી ન હતી તેઓને મળતાં પહેલાં ટુરતજ મને એક અંગ્રેજ બાઇ મળી ગઈ હતી, એ બાઇ ધણી બાઇઓની સાથે કું બેઠાં હતા તેઓની વચ્ચે આવીને મળી ગઈ, પણ હિન્દુ બહેનોને મળવા મારે નોખી કાઢીમાં જવું પડ્યું. મેં તેઓને વિતાઈમાં સરણું ફાંચેલાં આપણે બધા ત્યાં પુરોગોષ્ઠા છે ત્યાં જઈને બેસીએ. તેઓએ ઉમંગથી કહ્યું “અમે તો બહુ રાજાઈએ પણ આપણા રીવાજ પ્રમાણે જમારે રજા મેળવવા નોંધ્યે. અમને આ પરદા જરાએ ગમતો નથી, એ તમે તોડી નાખો.” આમાં જેટલાં કણારસ છે તેટલું જ મારાં ઉપલાં વચનોનું સમર્થન છે. આ બાઇઓને અક્ષર-અનતી પૂર્વે પોતાની દયાનું જ્ઞાન થયું હતું. આ બાઇઓએ મારી મદદ માગી તે તો યોગ્ય હતું, પણ કું તેઓને વિશેષ તેઓના છુટકારાની ચક્તિ ધ્યાન, અને તે ચક્તિ તેઓમાં છે એમ તેઓએ કણમ પણ કરેલું. હું એવી ઉમેદ રાખીને આવેલો છું કે આ બાઇઓના પરદા થોડાં દહાડાની અંદર જ પડી જશે. આપણે સાંભળીશું. સાધારણ રીતે જનજન મનાય એવી બાઇઓ અંધારવચની અંદર સુંદર કામ કરી રહેતી છે. જે સ્વર્તનતા તેઓએ જોતી છે એ સ્વર્તનતાનું જ્ઞાન પોતાની અતિશય અજ્ઞાત બહેનોને આપી રહેલી છે. શ્રીએ પુરૂષની સદચારસિદ્ધિ છે, તેના સરખાજ મનવાળા છે, પુરૂષની બેધી પ્રવૃત્તિ સ્વભાવે જાણીએ તેને અધિકાર છે, જેટલી છુટ પુરૂષ જોત્રે છે તેટલીજ તેને જોત્રવચનો દુઃખ છે. અને જેમ પુરૂષ પોતાના ક્ષેત્રમાં સર્વોપરી છે તેમ સ્ત્રી પોતાનાં ક્ષેત્રમાં છે. આ રિયતિ રવાભાવિક હોતી નોંધ્યે. એ કાંઈ અક્ષરજ્ઞાનનું પરિણામ નહીં હોય. અજ્ઞાનરૂપી અંધ કુપમાં જુએલા જરૂર પુરો પશુ નું શોભા શકે, ન જોયતી શકે તેવો અધિકાર, કૃત્રી પ્રમાણે લીધે શ્રીઓ ઉપર જોત્રે છે. શ્રીઓની આ દયાને લીધે આપણી ઘણી પ્રવૃત્તિઓ અર્ધજન અટકા પડે છે. આપણાં ધર્મી કાર્યો પૂરાં શકતી નીકળતી નથી. અર્ધ મુદીથીજ વેપાર કરનારા પચ્છમણદિ વેપારીના જેવી આપણી રિયતિ છે.

તે મારું કહેલું થોડું હોય તો આ સમાજની ઘણી બહેનો, જેઓને પોતાની દયાનું જ્ઞાન

નથી તેઓને જ્ઞાન કરાવવામાં સક્ષમો. એનો અર્થ એમ થયો કે જેટલો વખત મળે તેટલો વખત મેળવી, 'સુબર્મિ' અતિથય પાલત રહી ગયેલા વર્ગોમાં જઈ, તમને જે મળ્યું છે તે એમને આપશો. જો તમે પુરૂષર્વની ધાર્મિક, રાજ્ય પ્રકરણી અને સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતાં થઈ ગયાં હો તો તેઓને એ વિષયનું જ્ઞાન આપશો.

જો તમે બાળકોને ઉછેરવા વિષે સારી માહિતી મેળવી હોય તો તે પણ આપશો. જો તમે સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી, સ્વચ્છ અને સાદા ખોરાક, કસરત વિગેરેના સ્થળ અને સૂક્ષ્મ લાભો જાણી અને અનુભવી શીધા હોય તો તે આ બંનેને જણાવશો. આમ કરતાં તમે ચંદ્રો અને તેઓને ચંદ્રાવરો.

જો આમ અક્ષરજ્ઞાન વિના ન ચાલી શકે એ સારી દૃઢ માન્યતા છે. અક્ષર જગવણીથી જીવિત થાય છે, તીવ થાય છે, અને તે વડે આપણી પરમાર્થ કરવાની શક્તિ વધી વધે છે. આ જ્ઞાનની કિંમત મેં કદાચ દર્શાવે છે એવી આશીર્વાદ નથી. મેં તો જ્ઞાન તેને યોગ્ય સ્થાન આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. પુરૂષ સ્ત્રી પાસેથી જન્મસમાજના સ્વાભાવિક હકો છીનવી લેવાનું અથવા તેઓને તે હકો ન આપવાનું કાગળ વિદ્યાનો અભાવ ને દોષો જોઈએ એ મેં વખતો વખત બતાવ્યું છે, પણ એ સ્વાભાવિક હકો નિભાવવાને સારૂ, દીધાવવાને સારૂ, તેનો પ્રચાર કરવાને સારૂ, વિદ્યાની આવશ્યકતા છે. વળી વિદ્યા વિના જાણેને તો શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન ન મળી શકે. અનેક સખાણામાં આપણને નિર્દોષ આનંદ લેવાનો અણુટ બંધાર કર્યો છે તે પણ વિદ્યા વિના આપણને ન મળી શકે. વિદ્યા વિનાનો માણસ પશુ સમાન છે એ અતિશયોક્તિ નથી. પણ શુદ્ધ ચિત્ત છે. એટલે જેમ પુરૂષને તેમજ સ્ત્રીને જગવણી તો જોઈએ. જેમ પુરૂષને અપાય છે તેમજ સ્ત્રીને જગવણી અપાવી જોઈએ એમ કું નયા માનવો. પ્રથમતો મેં સ્ત્રીને સ્થળે જણાવ્યું છે તેમ આપણી મરહુમી જગવણી થયું અરો બૂલ કરેલી અને દાનિકાત્ક ગણાવેલી છે. જોને વર્ષને સારૂ તદ્દન ત્યાજ્ય છે તેવી ખામીઓ દૂર થાય તો પણ સ્ત્રીઓને સારૂ તે સર્વથા યોગ્ય છે એમ કું ન કહુલ કહું. સ્ત્રી અને પુરૂષ એક દરજ્જાના છે, એકજ નથી; એ અપૂર્વ જોડી છે. એક જીભની પુરણી છે, અને જોને અનુસરણ ટેકા રૂપ છે, તે એટલે સુધી કે એકને અજાણે ખીખોનો સંભવજ નથી પણ જો પુરૂષ અથવા તો સ્ત્રી મધ્યમકટ થાય તો જોનેનો નાશ થાય, એ સિદ્ધાંત ઉપથી ધ્યેતિમાંથીજ નીકળી આવે છે, તેથી સ્ત્રી જગવણીની રચના ઘડનારે આ વાત નિરંતર યાદ રાખવી જોઈએ. દ પતિની બાબ પ્રવૃત્તિમાં પુરૂષ સંવેપરી છે તેથી બાબ પ્રવૃત્તિ વિશેષ યાદ તેને આવશ્યક છે આંતર પ્રવૃત્તિમાં અર્જી પ્રાધાન્ય છે તેથી શુદ્ધચર્યા, જાણકારી સાવજન, તેઓની કેળવણી, વિશેષ વિશિષ્ટતા સારૂ વિશેષ યાદ જોઈએ. કંઈપણ જ્ઞાન લેવાની કોઈને ગમી કરવાની ગદી કલ્પના નથી પણ કેળવણીને કમ આ વિચારોને ઉદ્દેશીને ઘડવેતો ન હોય તો જોને વર્ષને પાતાના કોજમાં પૂર્ણતા મેળવવાની તક ન મળે.

સ્ત્રીઓને અંગ્રીજ કેળવણીની જરૂર છે કે નહીં એ વિષે પણ મેં જોત કરવાની જરૂર છે. મને તો લાગ્યું છે કે આપણા સાધારણ કમમાં સ્ત્રી અથવા પુરૂષ બેમાંથી એકને સારૂ અંગ્રીજ આવશ્યક નથી. કમા સ્ત્રીને અર્થ અને સંતોષ પ્રકરણી પ્રવૃત્તિને સારૂ પુરૂષોને અંગ્રીજ લાધાના જ્ઞાનની જરૂર હોઈ શકે સ્ત્રીને મોઢીઓ રોષવાની કે વેપાર કરવાની ઉપાધી વિષે કું માનવો નથી, એટલે અંગ્રીજ સાધારણ જ્ઞાન યોડી સ્ત્રીઓ જે લેશે. જોને લેણું કરશે તે મુશ્કેલીને સારૂ સ્થ-

પરોપકાર દૃષ્ટિએ નથી કરતો. પણ ઘણે ભાગે વિવ્યાસક્રિતથીજ. આ બાળાઓનો બેલી કેણુ થાય ? આ પ્રશ્નમાં સ્ત્રીના ઉદ્ધાર થોડે-ધાગે સમાયેલો છે. આ પ્રશ્ન પણ અપરે અને એકજ છે. પુરૂષ વિના બીજે સંસારી બેલી તો આ વ્યવહારનો કાષ્ઠ નથી. બાળ-લગ્ન કરેલા પુરૂષને સ્ત્રી સમજવી શરૂ એ લગભગ અશક્ય છે, એટલે આ વિકટ સુધારણું કામ સમજી પુરૂષેજ કરવું રહ્યું છે. મારામાં રક્તિ હોય તો બાળ કન્યાઓનું વરતીપત્રક બનાવું, તે કન્યાઓના મિત્રોને શોધી કાઢું અને તે મિત્રોની મારફતે અને ધાર્મિક તથા વિનયી બીજાં પગલાં મને મળી શકે તે વાટે, આવા બરધારોને હું કેળવણું, 'તમે અદાનપણે બાળ વિવાહનું પાપ કર્યું છે, તર્વાસુધી કન્યાની પાછો ઉત્તર નથી થયેલી, ને કેળવણી નથી પામેલી ત્યાં-સુધી તમે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળી તેને તમે પોતે અથવા બીજાની મારફતે સિદ્ધિ આપી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવા અને પાગલાને સારૂ લાયક ન બનાવો ત્યાંસુધી તમને કોઈપણ પ્રકારે આ પાપમાંથી મુક્તિ મળવાની નથી.'

આમ ભગિનીસમાજ કરવા ધારે તો તેની પાસે ઘણી મુશ્કેલી કલાપી પ્રવૃત્તિઓ છે. સમા-જના કાર્યનું ક્ષેત્ર એટલું વિસ્તીર્યું છે કે જે સત્તજડ કાર્ય થાય તો મોટી પ્રવૃત્તિ તેની પાસે કોઈજ નહિ ગણાય અને 'હોમરેડ્જ' નામનું કુચારણુ કર્યા વિના હોમરેડ્જની ભારે સેવા થઈ શકે, ત્યારે છાપખાની ન હતી, છાપણીની સરવણે એાછી હતી, એનીશ કલાકના એક હગ્ગર માર્ફ-ધને બદલે લાગ્યે એવીશ માર્ફધ આપણે મુશ્કેલી કરી શકતા હતા તે વેળાએ આપણા વિચારોનો પ્રચાર કરવાનું એકજ મુખ્ય સાધન ગણાતું હતું, તે આપણો મતિ હતું. એમ કહેવાય છે કે તેની અસર બહુ ભારે હતી. ત્યારે આપણે દરને વેગે રોડમોડ કરીએ છીએ, બ્રાહ્મણને આપીએ છીએ, લેણે લખીએ છીએ તેમ છતાં આપણું કાર્ય અમશમાં મુશ્કેલી આપણે લગભગ અસમર્થ છીએ. દરેક દિશાએથી નિરાશાનો આ સંભળાય છે. મને તો લાગે છે કે જેમ આશય હતું તેમ આજે પણ આપણા કાર્યવડે નેટલે પ્રભાવ આપણે લેણે હજાર નાંખી શક્યું, તેટલે કહિ આપણા ભાવણુ કે લેણેથી નહિ નાખી શકીએ. આ સમાજ મુગ્ધ કાર્યને પ્રધાન પદ આપેા, એવી સમાજ પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે.

અરીસો.

[લે. મુશીલ.]

અરીસો આંખની અપૂર્ણતાને દૂર કરે છે, અર્થાત્ આંખ જે વસ્તુ જોવાને અશક્ત છે તે વસ્તુ અરીસાની સદાયથી સહેજે જોઈ શકાય છે. અખિના પ્રતાપે આપણે આપણી આસ-પાસની અનેક વસ્તુઓ જોઈ શકીએ છીએ, આપણા હાથ-પગ આદિ અવયવો પણ નીલાંગી શકીએ છીએ, માત્ર આપણું મુખસંહન અને પીકનો ભાગ આપણે આપણી પોતાનો આંખોથી જોઈ શકતા નથી. એક અરીસો સન્મુખ મુકવાથી આપણે આપણું પોતાનું મુખ તેજ બીજાને એક અરીસો પીકની પાછળ ધરવાથી પીકનો ભાગ પણ જોઈ શકીએ એમાં કોઈથી રોકા લઈ શકાય તેમ નથી.

આની એક સીધી-સાદી વાત આટલી બધી ચીંતીતાથી રહી શકવાની અંદર નહોતી એમ

તમને અસત્ય લાગશે, પરંતુ અને માત્ર એટલી વાત જ કહીને છટકી જવા માંડતા નથી. અરી-સાની શોધ કરવામાં માનવ-હૃદયનો શું મુશ્કેલી હોયો નોંધ્યો તે વિશેજ વિચાર કરવાનો અમે આ લેખમાં ઉદ્દેશ રાખ્યો છે. અરીસો ઉત્પત્ત થયો તેવું કારણ શું ? વર્ષમાન જમાનામાં અરીસાની મદદથી અનેક શું સ્વાગ્રહમાં પ્રવેશીને નીકળ્યા આશ્ચર્ય થાય છે એ વાતની સામે અમે વાધો નોંધાવવા માહતતા નથી, તેમજ ભવિષ્યમાં એવા અન્ય અનેક ઉદ્દેશો સિદ્ધ નહીં થાય એવી નિરાશા દર્શાવવાની પણ અમે હીમત કરતા નથી. અગાઉ પ્રશ્ન તો માત્ર એટલો જ છે કે અરીસાની ઉત્પત્તિનો મુશ્કેલી શું ?

ઉત્તરમાં કોઈ પણ જાતનો આડંબર કર્યા વિના એટલું ખુશીથી કહી શકાય કે કેવળ મોઢાં જોવાની ઇચ્છા એજ અરીસાનો હેતુ કિવા ઉદ્દેશ છે. જે વસ્તુ ખાસ અમારી પોતાની છે, જેની ઉપર અમારો સંપૂર્ણ અધિકાર છે તે વસ્તુ ખીજાઓ સહેલાઈથી નોંધી શકે, માત્ર તે વસ્તુનો માલેક જ તે ન નોંધી શકે એ કેટલો બધો અન્યાય અને કેટલી બધી અવ્યવસ્થા મુજબ ? આજ એક જાંબીર ફરીયાદ અનંતકાળથી મનુષ્યોના ચિત્તમાં અગતિ તથા ભેચોની અટકાવતી હોયી નોંધ્યો. વસ્તુતઃ ખીજાઓ માટે મોઢાં નોંધી અને ઝોળખી દબાડે અને હું પોતે મારા મુખ નોંધી અને ન ઝોળખી શકું એ કેટલો બધો દીલગીરીની વાત કહેવાય ? મારું રૂપ અને સૌંદર્ય ખીજાઓ નોંધી ખુશી થાય, માત્ર હું એકલોજ એ સુખ મેળવવામાં કમનસીબ રહું એ ત્યાં ક્યાં ? એવું તેને કેવું ધીર પાપ કર્યું હશે કે મારી માલિકીની વસ્તુનો ઉપભોગ હું પોતેજ ન કરી શકું ?

મારા કે હું એક સુંદર રમણી છું. મારા સૌંદર્ય પ્રતિ આકર્ષક અનેકો પોતાનું જીવન અર્પણ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે, મારું રૂપ નીહાળી શાશ્વત પુરુષો પણ પેલા જેવા બની જાય છે, વીર પુરુષો પોતાના પાયાણ જેવા હૃદયમાં મારી સૌંદર્ય મુક્તિ કાતરાની નિત્ય માર્ગધ્યાન કરવા લાગી જાય છે, મારું લાવણ્ય નોંધી હવિષ્યો અને ચિત્રપ્રેમી પણ વિનાશક્યે મારી સ્તુતીઓ ગાવા અને મારાં ચિત્રો આંજવા ભેરી જાય છે, મારા સૌંદર્યની મહાન શક્તિને વરીબૂત થઈ, પૃથ્વી-પાલક નરવીરો પણ મોઢાં પુખ્તો કરી હજારો નિર્દોષ મનુષ્યોનાં સોડી રેડવા તૈયાર થઈ જાય છે, એક માત્ર મને પ્રાપ્ત કરવા તેઓ ભયંકરમાં ભયંકર પાપો કરવા ઉત્ત થાય છે, હુંમાં હું મારા સૌંદર્યને લીધે અનેકોના ઉદયોમાં વાસ કરું છું, અનેકોના મંદુર સંબોધનોને પાત્ર બનું છું, અનેકોની કવિતાનો વિષય બનું છું, અનેકોની છબીનો વિષય બનું છું, અનેકોની આરાધ્ય દેવતા બનું છું, અનેકરચને મુદની નિમિત્તભૂત બનું છું. આ સર્વનું કારણ શું ? મારામાં એવો તે જોડો ગુણ છે કે જેને લીધે તેઓ મારા ચરણમાં પડી અને વિનવવાને તૈયાર થાય છે ? મારામાં એવી તે કઈ શક્તિ છે કે લોકો ઉભાસ પૂરક અને તેમના હૃદયમંદિરમાં આદર પૂર્વક સિંહાસન ઉપર બેસાડી ભક્તિ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે ? કેવળ બાહ્ય સૌંદર્ય અને મોહક મુખપ્રી સિવાય ખીજું મારામાં શું છે ?

જે બાહ્ય સૌંદર્ય ઉપર લોકોના મોહો બાજ મરી પડતો હોય તે સૌંદર્ય—તે સુંદર સુખ અને પોતાને નીરખવાની ઇચ્છા નોંધાય કે ? આ ઇચ્છા વાંચની છે કે નહીં તે પ્રશ્ન નૈતિક શિક્ષકોને મારેજ રહેવા દઈશું. પણ એવી ઇચ્છા હોવી એમાં અસ્વાભાવિકતા જેવું કંઈ હોય એમ અને લાભનું નથી. તે ઉપરાંત એ ઇચ્છામાં એક પ્રકારનો અહંકાર તથા આત્મ પ્રસાદનો ભાવ રહેલો છે એ વાતનો સ્વીકાર કરવામાં પણ સંશય રાખવો ઉચિત નથી. મતદાયક કે પોતાનું મુખ જોવાની સ્વાભાવિક શક્તિને વચ થઈ, અહંકારને લીધે આ મને તે અન્ય કારણને લીધે અને

માફ મુખ અરીસામાં જોવાની ઇચ્છા થઇ જાય છે. માત્ર મને એકલાનેજ નહીં પરંતુ જગતના આદિ કાળથી લઇ આજ સુધીના તમામ લોકોને તેવી ઇચ્છા થતી આવી છે, એ વાત હું આગળ જતાં આજ લેખમાં સિદ્ધ કરીશ. જેઓનું મુખ જોવાથી આપણને કંટાળો આવે અને જેઓની કુરૂપતાના સંબંધમાં બે મતજ ન હોઇ શકે તેઓને પણ અરીસામાં પોતાનું મુખ જોવાની ઇચ્છા થયા વિના રહેતી નથી. એટલુંજ નહીં પણ અરીસામાં જોઇ પોતાના મુખને સુંદરમાં સુંદર માનવાને લયલાયા વિના રહેતા નથી. કારણ સ્પષ્ટ છે, પ્રત્યેક મનુષ્યના મનમાં એક પ્રકારનું સૌંદર્ય અભિમાન કુદરતી રીતેજ રહેલું હોય છે. “મારી છાદિ બહુ બડી છે, મારી માદશક્તિ ગૂંમ થઇ ગઈ છે, મારામાં ધન કમાવાની શક્તિ નથી” એવી એવી અનેક ફરીવારે કરતાં માણસો આપણે જોયા છે પણ “હું બહુ કદરૂપો છું, મારામાં જરાએ મોહકતા નથી” એવી ફરીવારે કાગળેજ કાઢના મુખથી આપણે સાંભળી હશે, છાદિમાં મનમાં તથા શક્તિમાં માણસ પોતાને અપૂર્ણ માનશે પણ રૂપ-મીઠાઈ અને મોહકતામાં પોતે જરાએ પાણત રહી ગયે છે એમ દેહપિ અંતઃકરણ પૂરક કણવળે નહીં. આ વાતની બરાબર ખાતરી કરવી હોય તો એક અત્યંત કદરૂપા મનુષ્યને અરીસા પાસે ઉભો રાખી તેને પ્રતિષ્ઠા ઉપર પૂરી લુભો કે “આ સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ વસ્તુ-અરીસામાં હું જરાયે કદરૂપો નજાય છે કે નહીં?” ઉપરમાં તમને તે ના કહેવા ઉપરાંત મનમાં કે સ્પષ્ટભાવે બીજી બે-ત્રણ માણે કે તો તેથી ગુસ્સે થશો નહીં. તમારે આટલું સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે મનુષ્ય પોતાના આત્માને છેતરી જેટલું મુખ મેળવે છે તેટલું મુખ સંસારમાં અન્ય કોઇ સ્થળેથી મેળવી શકેલો નથી. પછી તે મુખને સુખાભાસ કહો કે ગમે તે કહો. પોતેજ પોતાને દોષિત સિદ્ધ કરવા તૈયાર થાય એવા આ જગતમાં કેટલા મનુષ્યો હશે કે એક ચોર કે ખુનીને ન્યાયાસન ઉપર બેસારી તેને પોતાનો ન્યાય કરવાનું કહે તો શું તે પોતાની જાતને જોઈમાં મોહલવાનો કે કાંસીએ ચઢવવાનો સુમ્રદો આપે ? તેવીજ રીતે કદરૂપ. મનુષ્યને અરીસા પાસે ઉભો રાખી રૂપ-સૌંદર્ય સંબંધી સાચો ઉત્તર મેળવવા આહો તો શું તમે સંપૂર્ણ મત્ત ઉત્તર મેળવી શકો કે ? મનુષ્ય માત્ર પોતાનો ઇ-સાફ કરતી વખતે જગતના આજ સમયના ધોરણોથી પોતાને સ્વતંત્ર માની લે છે, અને એટલાજ માટે એમ કહેવાય છે કે પોતાના મેર જેટલાં હાથને રતિગાન અને પડા રતિગાન ઘેરને મેર સમાન લેખવાની મનુષ્યને મૂળથીજ ૨૫ પડી ગયેલી હોય છે.

એ ઉપરથી એટલું તો નિર્ણયપણે સિદ્ધ થઇ શકે એમ છે કે હું આક્રોશના એક દુર્ગતી જેવો કદરૂપો કે કાપકર આકૃતિવાળો હઉં તોપણ માર એક અરીસા તો રાખવો જ જોઈએ. એક સુંદર પ્રેમ કે સુંદર નારીને અરીસામાં પોતાનું મુખ નીહાળવાનો જેટલો દહ છે તેટલાજ દહ એક પુરૂષ તથા કુરૂપા નારીને પણ મળવો જ જોઈએ. પોતાનું મુખ જોવાનો લોભ સુંદર નરનારીઓનેજ થાય એવો કંઈ કુદરતી નિયમ નથી. અરીસાની આવશ્યકતા સિદ્ધ કરવા આથી વિશેષ પ્રમાણેની જરૂર નથી.

અરીસે ઉત્પન્ન થયેા તે પહેલાં પણ જુના કાળમાં આદિયુગના મનુષ્યોને અરીસા જેવી એકાદ વસ્તુની આવશ્યકતા જણાવેલી હોવી જોઈએ અને તે માટે તેમણે યથાશક્તિ-અધ્યાત્મિક પ્રયત્નો પણ કરેલા હોય જોઈએ. જ્યારે પ્રારંભમાં એવી કોઇ વસ્તુનો પ્રથમ પત્તો લાગ્યો હતો

વિમલની શેષ યવાથી સૌથી પ્રથમ જેટલો આનંદ તથા આશ્ચર્ય થયું હશે તેના કરતાં પણ અરીસા જેવી વસ્તુની શોધથી પૂર્વજોને અધિક આનંદ તથા આશ્ચર્ય થયું હશે. આજળ વધીને કહીએ તો રેલવે કે તારની શેષ યવાથી આપણે જેટલો આનંદ અને સુખ મેળવી શકીએ છીએ તેના કરતાં હજાર ગણો વધારે આનંદ અરીસા જેવા પદાર્થની શોધથી આદિ મનુષ્યજાતિને થયેલો હોવો નોંધીએ. કારણકે રેલવે તથા તારના કરતાં પણ અરીસા જેવી વસ્તુની મનુષ્યને ધણી વધારે-પ્રગલ્ભ થયેલ જરૂર પડે છે અને પડતી એમ ઉપર કહેવાઈ ગયું છે.

અરીસાની મદદથી જો માત્ર મુખમંડળ નીરખીજ શકાયું હોત તો-તેને કમે કમે જો મહત્વનું પદ પ્રાપ્ત થયું છે તે યાત નહોત. અરીસાની ઉત્પત્તિ પહેલાંજ તેમને આ વાતની ખાતરી થઈ ગયેલી હોવી નોંધીએ કે અરીસાની સહાયથી પોતપોતાની રૂપી પ્રમાણે જ નર-નારીઓ પોતાના મુખનું સૌંદર્ય વધારવા આદર્શ હોય તેમને પણ એથી બહુ સારી સગવડ મળી શકે એમ છે. ઉપયોગિતાવાદની દ્રષ્ટિએ જોતાં અરીસાનો વંશ નિર્ભૂળ નથી થયો તેનું કારણ તેની ઉપયોગિતા, સિવાય બીજું કંઈ હોયુ સંભવતું નથી, કારણકે ઉપયોગિતાવાદ પ્રદ્યુત્તમજેર કરે છે કે જે વસ્તુ ઉપયોગી હોતી નથી તે વસ્તુ સંસ્કાર-સંસ્ક્રામમાં પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી શકતી નથી. માત્ર મુખ દેખાદીનેજ અરીસો બેસી રહેતો હોત તો અનંતકાળથી અરીસાનાં સંબંધમાં જે ઉન્નતિ થતી આવી છે તે યાત નહોત. ત્યારે અરીસો એનું તે બીજું કંઈ મહત્વવાળું ઉપયોગી કામ કરી આપે છે એવો આ સ્થળે પ્રશ્ન થશે કે એ પ્રશ્નનો ઉત્તર ઉપર અષાઢ સુક્યો છે. છતાં રૂપરતાને માટે કહીશું કે લક્ષ્ય ઉપરની સુવ્યવસ્થિત કલરિતો ક્યો વાળ કેવી રીતે રાખ્યો હોય તો વિશેષ આકર્ષક થાય કે કદ અલકરેખા કેવી રીતે શું થવામાં આવે તો પ્રશ્નો તેમજ સાદેહીઓ જોતાંની સાથેજ મોહમુગ્ધ થઈ જાય કે મસ્તકરૂપી ગોળાર્ધ ઉપર સેચારૂપી વિધુવત કેવી રીતે આકર્ષકમાં આવે તો અધિક મનોરંજક થાય કે એરિંગનો ક્યો ભાગ કેવી રીતે લટકતો રાખ્યો હોય તો એરિંગની અંગળતા પ્રેક્ષકોને પણ અંગળ બનાવે કે ક્યા જોઈ ઉપર તીજીલનો રંગ લગાડ્યો હોય તો જોઈની લક્ષીતતામાં ગૃહિ થાય કે છત્રાદિ છત્રાદિ અનેક સામાન્ય પણ મહત્વના પ્રશ્નોનું નિરાકરણ લાવવાને માટે સજાવડતાવાળી અને ખાતિ વિનાની રક્ષાપતા અરીસા વિના બીજું કાણ આપી શકત કે મતલબકે સૌંદર્યનું દર્શન કરાવવા ઉપરત સૌંદર્યનું વર્ધન કરવાનું કામ પણ અરીસાની મદદથી જ થઈ શકે છે, અને તેજ તેની મોટામાં મોટી ઉપયોગિતા છે, એમ કહીએ તો શું ખોટું છે કે કારકરૂપે ચાલતી નીકમાં કુવનો કાટિ ન હોય તો હજી આલી થઈ, પરંતુ મરમાં જો એકાદ મુખ-દર્શક-પંચ (અરીસો) ન હોય તો ગૃહિણીઓની કેવી શોચનીય સ્થિતિ થઈ પડે તેની કલ્પના થઈ શકતી નથી. અરીસાનો જો આજ પર્વત છેક અજાણજ રહ્યો હોત તો કાણ જણે કેટલાંયે ગૃહ-સ્થાપ્તો, નાવિક વિનાશ નાવની પેઠે, લક્ષ્મણ યદ્ય અરૂંદ સાથે અચગ્રાહ છિન્ન વિભ યદ્ય મર્માં હોત તેનો વિચાર કરતાં ગ્રાસ ઉપજ્યાં વિના રહેતો નથી.

અભિનિતિ બાજુ સૌંદર્ય-દૌહરકર્ય પ્રતિ ધણી જુના કાળથી પદ્ધતિ ધરાવતી આવે છે, એનાં પ્રમાણો માત્ર ઇતિહાસના પૃષ્ઠામાંજ નહોં, પણ વર્તમાન સજિનાં હૃદય-પૃષ્ઠામાં પણ મળ્યા આવશે-કેટલાક કહે છે કે પ્રશ્નોના ચિત્તને હરણ કરવું એજ અભિનિતિનું મોટામાં મોટું બળ અને પરાક્રમ છે, કેટલાક વિદ્વાનો તો એથી પણ આજળ વધીને એટલે સુધી કહે છે કે અભિનિતિનું સૌંદર્ય એજ તેમનું જીવન છે. આ વાત સંપૂર્ણ સત્ય હોય એમ માનેવાને અને તૈયાર નથી. એક વિદ્વાન કહે છે કે અભિનિતિનું સૌંદર્ય બહુ હાજિક હોય છે અને એટલાજ

માટે એ ક્ષણિક વસ્તુને જેમ બને તેમ સ્થાપી અને દ્રઢ બનાવવા નારી-જાતિ અનેકાનેક પ્રયત્નો કરે છે, બીજો વિદ્વાન સંખ્યાબંધ દાખલા-દલીલો આપી એમ સિદ્ધ કરે છે કે ઓછો કરતાં પુરૂષો અધિક સુંદર હોય છે અને એટલાજ માટે પુરૂષોના જેવું સૌંદર્ય પ્રાપ્ત કરવા ઓળખી અહોનીય પ્રયત્નથીયે રહે છે. સ્ત્રી જાતિ આ અભિપ્રાયોને સ્વીકારે એમ અમે માનતા નથી. છતાં આ એક વાત તો ઓછો પેલે પણ સ્ત્રીકાષી વિના નહીંજ રહે કે વિદ્યાચમ્પો અને અભ્યાસ આદિ માનસિક વિષયોમાં તેમને બહુ લક્ષ નહીં આપવું પડતું હોવાથી દુરસહનો વખત સૌંદર્ય વર્ધનાદિ ઉપાયોમાંજ બતીત કરવાની તેમને ફરજ પડે છે. મન એક ક્ષણને માટે પણ નિષ્કર્મ બેસી શકતું નથી. હવે જો તેને કોઈ ઉપયોગી કાર્યમાં રોકવામાં ન આવે તો પછી બાહ્યઆ-ડંબર અને દાપટીપમાંજ જેતાની સમસ્ત શક્તિનો ઉપયોગ કરે એમાં શું આશ્ચર્ય છે ? બહેનો તથા માતાઓનું આવીં ચર્ચાંથી મન દુભાસે એમ ધારી અસંખ્ય-કિન્તુ ઉપયોગી વાત દમણી એક આલુએજ રહેવા દઈ મૂળ વિષય ઉપર આવીશું.

અરીસા જેવો સ્ત્રી-સ્તિતિને પુરામતીઓ અને પ્રિયવક્તા પ્રિય આગ્રેજ બીજો કોઈ દરો. રાજપુત્રો તથા શીખંતપુત્રો પાસે પુરામતીયા તોફર-ચાકરોને જેટલું ઉત્તેજન મળે છે તેટલું સામાન્ય સ્થિતિના મનુષ્યો તરફથી મળતું નથી. દારશ્યકે નિત્ય આરામમાં અને આળ-સ્વમાંજ જેઓને જીંદગીનો પ્રભુખરો ભાગ વ્યતીત કરવો પડતો હોય તેમને પુરામતીયા મિત્રોની હાજરી વિના એક પળ ક્ષણકી પણ મુરકેલ થઈ પડે છે. વર્તમાન સામાજિક અવસ્થામાં ઓછોની પણ પ્રાયઃ તેરીજ રિયતિ થઈ પડી છે એમાં કોઈથી ના કહી શકાય તેમ નથી. આજસ્ય અને અવકાશના સમયમાં અરીસાનો આશ્રય લઈ ઓછો મનમતી પ્રિયવાણી સ્ત્રીજગતનું અપૂર્વ મુખ અરીસા ખસેયો પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પુરૂષવર્ગ અરીસાને કદી આશ્રય નેતા નથી એમ અમે કહેવા માગતા નથી. અમારે કહેવાનો ઉદ્દેશ માત્ર એટલોજ છે કે પુરૂષો કરતાં ઓછોને વિશેષ અવગ્રહ મળે છે અને તેને લોધે સ્વાભાવિકપણેજ અરીસાની જરૂર પણ તેમને વધારે પડે છે.

પુરામતીયાઓની પ્રિય અને મિષ્ટ વાણીએ સંસારમાં કેનાં લખંકર અપહૃતો કનુભાં છે તે શું વિરંતારથી કહેવાની જરૂર છે ? સંસ્કૃત-સાહિત્યમાં આદુકારીઓની નિંદાના જે સંખ્યાબંધ સ્લોકો મળી આવે છે તેજ શું જાત નથી ? હા જ હા ભણનારા હજુરીઓની મોહજાળમાં ફસાઈ અનેક રાજપુત્રોએ પિતૃવધ કરતાં પાપ કે નફનો જરૂરે ભય રાખ્યો નથી. પ્રિયભાષી ઘસીઓના પ્રપંચમાં પડી સ્વામીના શૂદ્ધ સંપાનાથ વાળવામાં અનેક ઓછોએ સંકેચ રાખ્યો નથી. શૂદ્ધલેચ, સામાજિક દ્રોહ તથા રાજવિપ્લવોનું મૂળ ધણું કરીને આવી પુરામતમાંજ છુપાયેલું હોય છે. અરીસો પણ પ્રાયઃ એની પુરામતજ કરવાના સ્વભાવગણો છે એમ ઉપર પ્રમાણતરે કહેવાઈ ગયું છે. ખાસ કરીને ઓળખતિ કેળે અરીસાનો પોતાના સહાયક બહુરૂપ માને છે તેમણે તો આ પુરામતીયા અરીસાથી ખાસ કરીને બહુજ સાવધ રહેવું જોઈએ. દારશ્યકે ઓળખતિ સ્વશયવયોજ બહુ વાદ્રિક, બોળી તથા અન્યના મંદુર વચનો ઉપર વિશ્વાસ રાખનારી હોય છે, તેમની પાસે અરીસા જેવો બંધુ આવીને બ્યારે મિષ્ટ વચનો હચ્ચારે ત્યારે તેઓ તેની ઉપર અવિશ્વાસ દર્શાવવાનું મરોળના દાખલો રોકે નહીં એ બનવાળોજ છે.

ગૃહિણિના સાચા ધરેણી.

(વિષય વાત મમ માત ત્યજને—એ શબ્દ.)

સ્નેહ ધરી ધણ સોની ધરેણી, સાચા ને ગૃહિણી મનના;
 કનક ધરેણી બન્ય નર્મ તે, બાર રૂપ છે આ તનના. (૨૬.)
 ધણ વિનયની વાળા રૂપાળી, હેત દાર હેરે ધરવા;
 ચળકતી કર ચૂડી દાનની, ઉજવળ જરા જગમાં બરવા. સ્નેહ ધરી. ૧
 કમળ પુલ ગુણ ચવણ તણી ધણ, મર્વાદા કાંઠર ચરણે;
 કંઠી કંઠે મધુરતા ફરી, ધરને ચાંદ શુભા ચરણે. સ્નેહ ધરી. ૨
 કમલ રૂપ કનકની વાંટી, કડિયો ધણ શુભ કર્મ તણી;
 શીળ તણે સુંદર તું ધડને, મદિ મૂવનો કેશ મણિ. સ્નેહ ધરી. ૩
 સુધડતાની કદી મેખલા, સદ્ગુણ સાંકળીમાં જડને;
 શાન તણે વાળે શુભેલી, હયા દામણી તું ધડને. સ્નેહ ધરી. ૪
 પૂર્ણ મનોભગની મગમાળા, સેવા રૂપ હણ ધડને;
 ચતુરાઈની ચોરશી માંહે, પ્રેમ તણું ચક્રું જડને. સ્નેહ ધરી. ૫
 સોની ! સાચા તેહ ધરેણી, આશ ધણવા હોય ધણી;
 તે પેરીને પ્રેમે ફરતાં, પ્રસન્ન થાયે જગત ધણી. સ્નેહ ધરી. ૬

નર્મદાચંદર દામોદર ચામી.

૩૦. ન્યૈતિકા. ૩૦.

લે. શા. હીરાસાસે રજુછોઃદાસ.

(ગતીંગ પૃષ્ઠ ૪૦૩ થી ૪૦૫.)

સંધ્યાકાળનો સમય વીતી ગયો છે, અને નિરાનો પ્રથમ પ્રહર આરંભાયો હોવા છતાં ક્યારનાએ આડ વાગી ગયા હતાં, કારણ કે, સરદસ્તુનો દિવસ બહુ અંધ હોય છે, અને અંધાએ સરદસ્તુ વર્તમાન હતો, અને કોરમી સસવાટ બધે પવન વાતો હતો, અને કાંઈ કાંઈ વારતો વાયુનો એવો પ્રગળા ઝપાટો લાગતો હતો કે આગમાં જતા આવતાં મનુષ્યોના શરીરો. રાત્રીથી કંપી જતાં હતાં. આ કારણથી મુબઇ જેવા અષ્ટો પ્રહર પ્રવૃત્તિમય નગરમાં પણ એ વેળાએ બહુ અંશે શાન્તિના સામ્રાજ્યનો અધિકાર વ્યાપેલો દેખાતો હતો.

આજ સમયમાં એક માંગામાંની ૨૦ ચોરસ શીટની ઝોરડીમાં એક યુવક યુવતી બંનેથી ખાટલામાં સેતો સેતો પાસે પડેલી મટીની સમડીમાં સંગમના અંગારાઓ કંચુકાને મેળવવાનો યત્ન કરતો હતો; પરંતુ તેનાથી ઉઘા કે બેઠા મધને તે અંગારાઓ સંપૂર્ણ લાઇ લઇ શકાતાં નહોતાં. તેના શરીરમાં દીર્ઘકાલીક વ્યાધિનો પરિણામે અતિશય નિર્જનતા તથા અસંગતતાનો અવિભાજ્ય ગુણો દોષ એમ પ્રત્યક્ષ જણાતું હતું. અર્થાત્ તેના નિર્જન શરીરથી અતિશય શિતળતા ન સહી શકાય એ રવભવિક હોવાથી પાસે પડેલા અગ્નિના તાપ વડે રાત્રીનું નિવારણ કરવા માટે તેણે એ ત્રણવાર સગડો પાસે જવાનો યત્ન કર્યો પરંતુ તે યત્નમાં સફળતા ન મળવાથી તે વ્યાધિમત્ત યુવક “ મુલોચના, મુલોચના ! ” કહીને પોતાની પત્નીને બોલાવવા લાગ્યો. પણ તેના એ આવાહનનું કેટલીકવાર સુધી કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર તેને મળ્યું નહિ, પુનઃ તેણે સુતોચનાને એકવાર વળ પૂર્વક બોલાવવાનો યત્ન કર્યો, પરંતુ ઉચ્ચ સ્વરથી તે બોલી શક્યા નહિ. આ અવરથામાં લગભગ દસ પંદર મિનિટ જેટલો સમય આગે ગયો, અને ત્યાર પછી મુલોચનાને, પોતાની પ્રાણેશરીને, ઝોરડીના દ્વારમાં પ્રવેશ કરતી જોઈને તે રજુ પુરા કરેલા લાગેલો કે—“ મુલોચના, મેં તને બે ત્રણવાર બોલાવી, પણ તું કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપ્યું; તો તું આટલીવાર સુધી ક્યાં ગઇ હતી વાર ? ”

“ બાળુમાં જરાક કામ હોવાથી પડેલીને ત્યાં ગઇ હતી. ” આ પ્રમાણે ઉત્તર આપતાં મુલોચનાએ વિચાર્યું કે પોતાની ગેરહાજરીથી પોતાના વ્યાધિમત્ત સ્વામિને કાંઈક વિટંબના પડી હશે, એમ લાગવાથી પુછ્યું કે “ પણ તમને કાંઈ અચરક તો પડો નહોતીને ? મેં જાણ્યું કે, તમારી આંખ જગાક લાગી ગઇ છે, એટલે એટલામાં કાંઈક કાર્ય હતું તે કરી આવવાની ઉતાવળથીજ હું બહાર ગઇ હતી. ”

પરંતુ પત્નીના આ ઉત્તરથી રજુ પતિના મનનું સમાધાન થયું હોય એમ જણાયું નહિ. કારણ કે, તે શંકાથીજ મનથી કહેવા લાગ્યો કે “ મુલોચના, આ તું અસત્ય બોલે છે, અર્થાત્ સાચે સાચું કહીરે કે, તું અત્યારે ક્યાં ગઇ હતી ? તું તેના ભેગા પાસે તો ગઇ નહોતીને ? મને એજ શંકા છે અને તેથીજ તને પ્રથમથી એ કહેવામાં સચાની કાંઈપણ મદદ લેવાની શેલખી ના પાડી દીધી છે; પણ મને શંકા થાય છે કે આજે તું ત્યાંજ ગઇ હોઇશ. ”

તે રજુ યુવક પોતાની પત્નીને આ પ્રમાણે કહેતા હતા એટલામાં નીચેથી માધ્યે ‘સિન,

ચિત્ત' કરીને બે પશુ સુમે મારી. એ છુટો સંભળાને આપણુ એ સમ્પાદક રૂચ્યુવકનાં સેમ ખડા થઈ ગયા; અને તે કાંઈક બોલવા જતો હતો; પણ તેટલામાં તે મુલોમના નીચે ઉત્ર ગઈ અને "આવે કાઠાજી, તેઓ ઉપર સુતા છે;" એ પ્રભાણે કહીને તે આગળથી બહિ દીપકના પ્રકાશથી માર્ગ બતાવતી ઉપર ભઈ આવી.

"અરે મૂખાં, આટલા દિવસથી સારીર નરમ હતું, તે ખગર તે આપવી ક્યાં અમે પારકાં દર્તા ?" એ તે આ વદ્ર ગઈ કે અમને ખગર આવી, નહિ તે અમને ખ પશુ ક્યાંથી પડે વાર ? જોને આ આંખે કાચું છે તોય દીધમાં દોઝડું તે મને તેમ કરીને આવી.

તે વધોટક આગળથી બહિતએ આવતાની સાથેજ આપણા તે રૂચ્યુ મુવકને અતુલકીને પ્રભાણેના શબ્દો ઉચ્ચાર્યાં કુચળ પ્રશ્ન પૂછવાની આ એક નવીન પદ્ધતિ હતી; છતાં વિદેશીયોને એના ઉત્તરમાં તે રૂચ્યુ મુવકે જણાવ્યું કે; "હાજી, આ'તુ' કહેવું સત્ય છે, પણ કે જરૂર નેવું ન હતું એટલે આપને બોલાવીને પરિશ્રમ આપવાનું મેં થોમ્ય પાર્યું નહોતું."

"મધેડો છે, મધેડો !" કાઠા પેતાની ઉભરાઈ જતી લાગણીને દર્શાવતો કહેવા લાગ્યો "અમારે મું ?" અમે તે તારા સારા માટે "કરીએ છીએ પણ તે ને તને મને ખરું; કાચું કે ધણીને મૂકે દાંઢણીમાં અને પાંચીથીને આરીસામાં પણ ન સૂએ રીક, પણ હવે તે તપીપત સારી છે ને ?" આવી રીતે ખગર અંતર પૂછવાના આપણાં ભવકારની પૂણીભૂતિ કરતા થીમાન નાચાલાવ "વક્ર, જરા દીધે કેમ્પાળે;" કહીને જ માટેની પેતાની ઇચ્છાને વ્યક્ત કરવા લાગ્યા, જતાં જતાં બે કાંઈ કામ કાજ હોય, તે જ બોલાવાનો આમઠ કરવાનું નાચાલાવવાનું જૂની ગયા નહિ.

નાચાલાવવાના વિશય થય પછી એરડીના બારણાને અંદરથી બધ કરીને મુલોમ પતિના બિજાતામાં બેડી તેને જોડીને તેનો સમ્પાદક પડેસો પતિ કાંઈક બોલવા જતો હતો એ લામો તેને બોલતો અટકાવીને મુલોમના પોતેજ દુખ-ભરેલા હૃદયથી કહેવા લાગી કે; "સ્વપ્નમાં પણ નહોતું ધાણું કે, કાઠાજી આવીને આ પ્રભાણે નાટકનો પાક લાગવી આલા જશે આપણી આવી થોમનીય સ્થિતીને જોઈ તેઓ અવસ્ય આપણને અનેક રીતે ઉપયોગી મદદ પડ અને આપણા કુઃખભારને ઘટાડશે, એમ ધારીનેજ તમારી અનિચ્છા હોવા છતાં પેલું આજે તેમને અહીં તેડી લાવવાનું સાદસ કહ્યું હતું; પણ હવે મને તારા એ સાદસ માટે બહુજ થો તથા પશ્ચાત્તપ થાય છે. કેવી વિચક્ષણતા ! પેતાની પ્રાણુ સારી સ્થિતી હોવા છતાં પેતાના સમાભાધના દીકરાને, તેની આવી કશામાં, થોડી પણ સહાયતા આપવાની પણ જોએ દયા કિંવ ઉદારતા દર્શાવી શકના નથી, તેમના હૃદયમાં નિર્દયતાનો કેટલી સીમાપર્યન્ત નિવાસ હશે, એન કલ્પના પણ કરી શકાતી નથી ધનાઢય સર્ગા બહારાં પણ આવાં નિર્દય થતાં હશે, એવી માર્ધ ધારણા નહોતી અરણુ; ને થાય છે તે સાચનેજ માટે; મને પણ આજે સ સારની વિચક્ષણતાને અને 'કાઠા મળ્યા કહેવાના' એ કહેવતને એક નવો અતુલક મળ્યો !"

"મુલોમના તારું કયન અસરકારક સ્વરૂપ છે. હું તારા કાંઈના સ્વભાવને સારી રીતે જાણું અને તેથીજ મેં તને તેમની પાસે આપણી આ સ્થિતી વ્યક્ત કરવાની ના પાડી હતી. નહિતે આવી અવસ્યકતાના પ્રસંગમાં આવાં કહીને બોલવા કરતાં એમનો આશ્રય લેવામાં અપોચત નેવું વળી શું છે ?" રૂચ્યુ પતિએ નિરાશા ફરક-ઉદગાર કહેવા.

“મેં સ્વપ્નમાં પણ નહોતું ધાર્યું કે રામજી આવીને આ પ્રભાવે
નાટકનો ખાઠ બજવી ચાલ્યા જશે.”

આ ઉદ્ધાર કાઢતાં તે રુઝુ યુવકનાં નેત્રાભાંધી અશ્રુની ધારા વહી નીકળી અને તેનો કંઠ રૂંધાઈ ગયો. થોડીવાર તે બોલતો અટકી ગયો અને કિંમિત્ વિભાતિ લીધા પછી તે પુનઃ શોકને દર્શાવતો કહેવા લાગ્યો કે; “આપણા સમાજમાં મારા કાકા નાથાલાલ કુલિન તથા મહા ધર્મિષ્ઠ કહેવાય છે, પ્રભાત તથા સંધ્યાકાળે દેવમંદિરમાં જવાનું ચૂકતા નથી, સૂરી સંપત્તિના સ્વામી છે અને જ્યારે તે ત્યારે સુખથી ઉદ્ધરતાનો આડંબર પણ બહુજ સારો બતાવ્યા કરે છે; છતાં પણ પોતાના સમા લાઇના દીકરાની આવી સ્થિતિમાં થોડીવણી પણ ઉદારતા ખરી રીતે બતાવી શકતા નથી, એ કેવા પ્રકારનો ધર્મ અને કેવા પ્રકારની વૈરાગ્યશીલતા ! દિવસમાં બખ્ખેવાર-સમકિત આદિ ક્રિયામાં ચૂક્યોવિના સ્વયં આત્માનું કષ્ટપણ નથી એમ સમજવા છતાં અને અતેક વરોધો તેની કુમારનાનાં બૂલેનો પાક કરવા છતાં હૃદયમાં દવા કે લાગણી જેવા સદગુણોના સર્વથા અભાવ રહે એ કેવા પ્રકારની ક્રિયા ! આતે ધર્મિષ્ઠતા કે વ્યવહારને નામે હળવે દાંભિકતા થાય છે તેમાંની એક !”

ચિનુલાઇના નામથી ઓળખાતા બધ યુવકના ઉપર્યુક્ત ઉદ્ધારોમાં સ્વપ્ને નિવાસ કેટલા પ્રમાણમાં હતો અથવા છે, એનો નિશ્ચય કસવજા માટે સુઝ વાંચો. પ્રત્યે અમારી એટલીજ પાર્યના છે કે, જો તમારા સમા સ્નેહિઓમાં કુભાંરૂપે એમજ આજુ પાત્ર હોય તો એ સ્વભાવ પ્રમાણનું તમે પોતાની મેલે જ તેસન કરી શકશો; કારણ કે તમેતે પણ એવા દાંભિક ધર્માત્માઓ ભેડે ધણીકવાર પ્રસંગ પડ્યો હશે, અને તે તે પ્રસંગે યક્ષ્મ વિચાર કરતાં તમેતે પણ એમ લાગેલું હોયુંજ નોંધ્યું કે, આ-વિલ્લણ સંસારમાં નાપાકામ જેવા ધર્માવનારના નામથી તમા દાંભિઓનો સમૂહ, શાંતિપૂર્વક ઉત્તમ આસ્ત્રિ પાળતા પુરૂષો કરનાં વિષેય છે. જરા કરો કે, ધર્મમાં શું એટલી બધી ફરતા રહેલી છે કે, તેનું સતત સ્મરણ કરવાથી બધી જડતાનો અધિકાર આપી ભય કે તેના પરિણામે પોતાનાં બંધુજનોને આવી દુઃખદ દશામાં જોવા છતાં પણ હૃદયમાં દયાનો આવિર્ભાવ ન થાય અને સંદાયતા આપવાનું સ્વપ્ન પણ ન આવે ! માત્ર એટલુંજ નહિ, પણ જો તેમને કોઈ એ વિષે પ્રશ્ન કરે, તો તેના ઉત્તરમાં તેઓ એમજ જણાવે છે કે, “ભાઈ, એ તો બ્યવહાર છે; એટલે એમાં તમે શું સમજો ?” આમ કરીને બ્યવહારને નિન્દવો અને પોતાના સર્વાર્થને સાધવામાં નિરંતર તત્પર રહેવું, એ બ્યવહાર કેવો ! અને એજ જો બ્યવહાર હોય તો એવા બ્યવહારને અને એ બ્યવહારના ઉપાસકોને અમારા અમારા નવ ગજના નાપરમાર દો. બ્યર્વાત્ આવા વિષમ ધર્મને પાળનારા નાથાલાલ જેવા સાધુ પુરૂષો આ સંસારમાં ન હોય, તેમાંજ સંસારનું કલ્યાણ છે. આવા દાંભિક પુરૂષો આ જન્મ સાધુ-સત્ય સાપુરૂષોના સમાગમમાં રહેવા છતાં તેમના હૃદયમાં શુદ્ધતા, દયા, અનુકંપ તથા પરાપકારહિત આદિનો બ્યંચ માત્ર પણ આવી શકતો નથી.

નાથાલાલનાં પ્રમાણને સમજાવ અડધી કલાક જેટલો સમય થયો હશે; એટલે કે આશરે નવ વાગ્યાનો અગ્રલ થવા આવ્યો હતો એમાં બહારથી કોઈ દાર ખખખારતું હોય એવો સુ-લોચનાને ભાસ થયો અને તે બારણું ઉપાડવાને ઉઠી. આ વેળાએ આવનાર કોણ હશે, એની કંઈ કલ્પના ન હોવાથી સુલોચના હાથમાં દીવો લીધા વિનાજ દાર ઉપાડવા ગઈ હતી અને તેથી આગંતુક જો બહિરગોને તે તરફજ ઓળખી શકી નહિ. જરૂર તે મેમાંની એક બ્યક્તિની અસાધારણ ઊંચાઇથી અધિકાર હોવા છતાં પણ અમુકજ પુરૂષ હોવાની કલ્પના કરી અને તેથી આશ્ચર્યદર્શક સ્વરથી બોલી કે—“જ્યેષ્ઠિતમન્તમાર્ષ, જરા ઉભા રહે એમને દીવો લાડું અપાવે કપાથી આ તરફ નીકળી આવ્યા !”

એના ઉત્તરમાં આગંતુક જ્યોતિષાન્તે વિનય તથા સમ્મતા પૂર્વક કહ્યું કે—“ સુલોચના બહેન, ઓફિસમાં આજે વિશેષ કાર્ય ન હોવ યી પણ હિન્દો યાં આ મારા મિત્ર ડૉ. મનોહરલાલ મળ્યા નહોતા ત્યારે આજે ઇચ્છાપૂર્વક તેમને ત્યાં ગયો હતો ત્યાં તેમના પત્નિ શ્રીમતી વનલીલાએજ તમારા કુખના સમાચાર જણાવ્યા અને એટલામાં મી. મોદી આવ્યા તેમણે પણ આવી એવાજ સમાચાર આપ્યા કે—“ તમારા પતિ હેલા બે માસ થયાં તેમના શેડ મુખના નન્દની પેઠીપર આવ્યા નથી. ” એટલે હું તથા મારા મિત્ર ડૉ. મનોહરલાલ રાજાવિકાજ આ તરફ નિકળી પડ્યા. ”

સુલોચના, જ્યોતિષાન્ત, ડૉ. મનોહરલાલ ત્રણે વ્યક્તિઓ રાજ્ય પાસે આવી પહોંચી. ડૉ. મનોહરલાલે રાજ્ય સુવરના રાગની શારીરિક પરીક્ષા કરી અને ત્યાર પછી એક પ્રિન્સિપાલ કમી કાઢ્યું. એટલામાં સુલોચનાએ ચાલ તૈયાર કરી લીધી અને ત્રણ કપ ભરીને ત્યાં લઇ આવી ત્રણે જણે ચાલ પીવામાં તથા વાતચીતમાં કેટલોક સમય વીતાવ્યો અને તેથી રાજ્ય સુવરને કેટલોક વિશ્રામ મળ્યો. એ પછી જ્યોતિષાન્તે જવાની ઇચ્છા જણાવી અને જતાં જતાં તેણે કહ્યું કે—“ સુલોચના બહેન, ડૉ. મનોહરલાલે ચિતુભાઈ માટે જે સાફ પ્રિન્સિપાલ કમી આપ્યું છે તે સમયે તેમના દવાખાનામાંથી જવા લઇને હું માન માણસ સાથે મેં કરી આપુ છું, અને મારા માણસને પણ હાલ તરત તમે તમારે જાજ સમયે અને દેવો હાથ તરત આ ઉપકારમાં આવશે અને સ્વીકારતાં કૃપા કરીને તમે કાંઈપણ આનામની કરશો નહિ. ” આ પ્રમાણે કહીને પોતાના મિત્રના ગળામાંથી ‘ નોટકેસ ’ કાઢી તેમથી રૂ. ૧૦૦)ની નોટ તેણે સુલોચનાને આપી.

તેની આવી ઉદારતા તથા અતુકંખાને જોઈને વ્યાધિમસ્ત ચિતુભાઈનું હૃદય ઉપકારની માગણીથી ઉભર્યું ગયું હોઈતી. એવો ભાવ તેના મુખમંડળમાં જણાવવા કાઝો તે પોતાના મનોમાં વિચાર કરતો હતો કે : “ મારા શેડના સંબંધી હોવાને યોગે તેઓ મને સાધારણ રીતે યોગ્ય છે અને તેટલાજ સંબંધની ખાતર મું આ પુરુષ આટલી અતુકંખા બતાવે છે ? જરૂર તેમજ હોવું. જોઈએ નહિતો તેના મુખમંડળમાં જે વિશુદ્ધતા અને દવાદ્રતાનો ભાવ સ્પષ્ટ દેખાય છે તે હોઈ શકેજ નહિ. ઇશ્વર સમય આપે તો એક વખત તેની આ મદદનો સંપૂર્ણ બદલો ન આપું તો મારા જીવન વૃથાજ ગયું સમજવું. ”

સુલોચનાએ જ્યોતિષાન્તને પ્રત્યુત્તરરૂપે કહ્યું કે —“ જ્યોતિષાન્ત વૈાઈ, અત્યારે અમે કાંઈ એટલી બધી ભીડમાં નથી કે આ સહાયતા લેવાની જરૂર પડે; તેમજ તમારા અમારા મતિ રેડભાવ છે એટલું જ જણ છે, આનાથી કાંઈ વિશેષતા થવાની નથી. ”

પરંતુ સુલોચના વિશેષ ચલ્યા કરે, તે પહેલાં તો ખાટલાપર તે રૂ. ૧૦૦)ની નોટ મૂકીને પોતાના મિત્ર ડૉ. મનોહરલાલ સાથે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયો હતો.

સુલોચનાએ પોતાના ચંપાવડા પરેલા પતિને કહ્યું કે —“ જે સંસારમાં આપના કાકા જેવા પિણ્યો વસે છે, તે સંસારમાં આ જ્યોતિષાન્ત જેવા દેવોનો પણ નિવાસ છે અને તેથીજ આ સંસારનું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે; જો આવું દેવ તુલ્ય પુરોનો સવ થા અભાવજ હોય, તો તો આ સંસાર એક પળ પોતાના અસ્તિત્વને ટકાવી શકે નહિ. ” અપૂર્ણ.

શ્રીમતિ ગીરીન્દ્ર મોહિની દસ.

(અનુવાદિકા—અ. શૈ. કુમુદ ગૌરી હરિલાલ આર. મહેતા.)

અમૃતવાડી—ગુબ્ધ.

ન જાપ, ન તપ, ન શ્રમથી, મળે ના અધ્યયન અને ધનથી;

પ્રજુની જે કૃપા પ્રસાદે, કવિતા સહિત મળે નિસર્ગથી.

આજથી સુકતાથીય વરસ પહેલાં જય દેવની એક કુમારિકાનું “ કવિતા દાર ” નામનું પુસ્તક પ્રકટ થયું તે વખતે તે પુસ્તક માટે જંગલાધાના સાદિત્ય શિરોમણી શીયલ રામ બ્રહ્મ મંદ્ર એત-છએ પોતાના “ જય દર્શન ” નામના માસિક પત્રમાં નીચેના ઉદ્ગાર પ્રકટ કર્યા હતા.

“ આ કાવ્યો કેટલાક રથએ એટલા પ્રતિભા પૂર્ણ છે કે તે કાવ્યો એક નાની છોકરીએ બનાવ્યા છે. એમ કહેવામાં આવે તો તે ગોખી સાચી છે. એમ કહેના માનવામાં આવે નહીં.”

શ્રીમતિ ગીરીન્દ્ર મોહિનીદત્તએ જન્મ કલકત્તામાં બનાનીપુરમાં તેમના મામાને ઘેર ઇ. સ. ૧૮૧૭ માં થયો હતો. ગિરીન્દ્ર મોહિનીદત્તના પિતાશ્રી હારાજીચંદ્રદત્ત કલકત્તાથી ચાર ફોસ દૂર આવેલા ખાણીદારી ગામના કુશીન કાયસ્થ હતા. શ્રીમાન હારાજીચંદ્રના શુદ્ધ વિરોજ એક નાની કન્યાછાણા હતી. ગીરીન્દ્રમોહિનીને ત્યાંજ પ્રાથમિક શિક્ષણ મળ્યું. તેમને જાસપજીથીજ શિક્ષણ પ્રાપ્તે અનેહર પ્રેમ હતો નાની છોકરીઓના લક્ષ્ય રમવામાં હોય છે. તેમ આ બાલિકાનું ન હતું. આ છાણામાં લખવા વાંચવાનું અને થોડું હિસાબ કોતાબનું શિક્ષણ પોતાના પિતાના હાથથીજ તેમને મળ્યું. આ સિવાય હવ્વ અબ્બાસ માટે બાલિકાને બીજા કોઈ છાણાને સાલ મળ્યો નહીં? તોપણ વિદ્યાની અગિરચિથી આ નાની બાલિકાએ ગામના કેટલાક પડિતા પાસે સંસ્કૃત ક્ષિતિ જ્યોતિષ વિગેરે પ્રકારનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. આ દરમ્યાનમાં તેમણે સંજીતમાં પણ નિપુણતા મેળવી. યોજા, સતાર, હારમોનિયમ, વિગેરે પ્રકારનાં ઘાંઘી તો તેમને જાદુજ નાની ઉમરથી જાળવતા આવડવા લાગ્યાં.

ગિરીન્દ્રમોહિનીનું ઘમ આઠ નવ વર્ષનું થયું તેટલામાં તો તેમની કાવ્ય પ્રતિભા શક્તિ ક્રમશઃ નીકળી આંટલી નાની વયમાં નાની નાની બાલિકાઓ પોતાની માંડળી, દીંગણા દીંગણીઓ પરછાવવાં કે જમીનમાં બોટીને કરેલા ચુલાઓ ઉપર-કીકરંઓના વાંસજી બનાવી બોટું બોટું રસોણ બનાવવી, વિગેરે પ્રકારનાં બાલ્ય જીવનમાં મરગુલ બને તે તે વખતે આપણા આ અસ્મિની નામિકા દેવિએ વાંસજીથી સરવતી દેવેનિ ગોઠિત કરવાની રમત માંડી હતી, કીત ઉપર પોતાનો પડછાણો પડેલો હોય તેને દેખીને ઝીણું ઝીણું સુંજન કરતી અને નાની નાની પત્ર રચનાઓ કરતી. આ બેંધ તેમનાં માતાજી તેમને “ આ છોકરી ગાંડી થશે ” એમ વારંવાર કહેતાં પશુ તે છોકરી કેવા પ્રકારની ગાંડી થશે તે તે છોકરીના પિતાને બરાબર જણાઇ આવ્યું હતું. ગિરીન્દ્ર મોહિની કવિશ્રી થશે એ એમનાં બાલ્ય વર્તનાથી જ અકરણ સત્ય નીવડ્યું. ગિરીન્દ્રમોહિનીના પિતા હારાજીચંદ્ર વખતે વખતે અંગ્રેજ પલોનાં લાપાંતરો કરતા. એક વખત ગિરીન્દ્રમોહિની ચાર વર્ષની હતી તે વખતે એક અંગ્રેજ કાવ્યનું જાપાંતર કરવાનું તેમને કહેવામાં આવ્યું. અરથ સમયમાં તેમણે તે કાવ્યનું જંગલાધીમાં છંદોબદ્ધ જાપાંતર કરી નોંખ્યું અને પોતાના પિતાને બતાવ્યું. આ વખતે તેમના વડીલને કેવો આનંદ થયો હતો તેમનું આ કાવ્ય તેમના “ બારત

કુસુમ " નામના પુસ્તકમાં " તપોવન " ના નામથી પ્રગટ થયું છે, આ વખતથી તેમના પિતા પોતાની બાલિકાની કલ્પના ચક્રિતેના વિકાસ થવામાં સહાય મળે એ હેતુથી તેમને Pano and Virginia, Theodocia, Constanca વિગેરે પુસ્તકોના સાર બંગાલીમાં સમન્વેષણ લાગ્યા. આ ઉપરાંત મહાભારત, કાકિલદન, યોગ્યનમધા, વાસવદત્તા, સુસુદ્ધેન્યા, કવિ, કંકણ, વિગેરેના વાચનથી ગિરિન્દ્રમોહિની કાવ્યપ્રતિભા ઉદ્ભવે યથા.

ગિરિન્દ્રમોહિનીનાં લઘુ દસ વર્ષની વયે થતાં આવમસારના શ્રીમન્ત કમીનદાર બાણુ દ્વારા ચરણકૃતના કનિષ્ઠ પુત્ર બાણુ નરેયચંદ્રદત્ત એ તેમના પતિદેવ વિવાહ થયા પછી ગિરિન્દ્રમોહિનીના અભ્યાસમાં સહજ અંતરાય આપ્યો, પરંતુ શિક્ષણના યોગે તેમને સ્વાભાવિક પ્રસંગોથી શિક્ષણ વિકાસના લુહા લુહા મોઝે મળ્યા. શિવજી, ભરત, આરોગ્યતા, સ્વચ્છતા તથા રમોષ વિગેરે શૃંગારીયમાં ગિરિન્દ્રમોહિની અત્યંત નીપજી બન્યાં.

તેમનું પ્રવેશુ કાવ્ય " મણેયવંદન " છે. ત્યારપછી ૧૮૭૧ માં " કવિતાહાર " નામનું તેમનું કાવ્ય પુસ્તક પ્રગટ થયું. આ પુસ્તક બાળત યોડુક કહેવાનું છે. ૧૮૭૦ માં ગિરિન્દ્રમોહિનીકલના પતિના એક મિત્ર ગિરિન્દ્રમોહિનીએ પોતાના પતિને મૃત્યુ અને પછમાં જે પત્ની લખ્યા હતા તે " એક દિવસ મહિલાનાં પત્ની " એ નામથી પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ કર્યાં, પોતાના પત્ની પ્રસિદ્ધ થયા ત્યારે એ બિચારી કુલીન નવેચકુ શરમમાં ચળદાઈ મૃત્યુ, કપાળના રૂપમાં તેમણે પોતાના પતિ જે પ્રવાસમાં હતા તેમને લખ્યું કે, મારી રમના લોકોમાં બહેરે કરવાની આપની આટલી લીલ ધુમ્મજી હવી તો હું આપને બીજું કંઈક લખી આપન, પરંતુ મારા પત્ની આપે શું ભોળને પ્રકટ કર્યા ? "

આ પછી યોગ્ય દિવસોમાં તેમનું કવિતાહાર પ્રગટ થયું. કાષ્ઠ સ્ત્રીકવિએ પુસ્તકરૂપે પ્રકટ કર્યું હોય એવું આ બંગ બાણમાં પ્રથમજ કાવ્ય હોવાથી બંગીય વર્તમાન પત્રોએ તેમનું અત્યંત આદર અને કૌતુકથી સ્વાગત કર્યું. શ્રીમાન બંગીમચદ્રે આ પુસ્તક માટે જે અભિપ્રાય આપ્યો તે ઉપર લખ્યો છે. આ પુસ્તક એ સત્કારીના નામથી પ્રકટ થયું ન હતું તો પણ સરજી બાગે રાક્યો ન રહે તેમ જન્યું, અને ગિરિન્દ્રમોહિની પ્રસિદ્ધીમાં આવ્યાં. કવિતાહાર વર્ણિતે પ્રસિદ્ધ બંગીય નાટકકાર સીધુલલિતગ-જુમિલ એટલા તો મુગ્ધ બની ગયા કે તેમણે પોતાની અમૂલ્ય જ્ઞાતકાવલિ ગિરિન્દ્રમોહિનીને આર્પણ કરી દિવું પેટીલટ અને ગ્રેટસ-મેન વિગેરે પ્રખ્યાત અંગ્રેજ પત્રોએ કવિતાહાર નામના પુસ્તકને લીધેથી રિચ્યુ વર્ગીને લા-રતનાં સ્ત્રીજનનું કલ્યાણુ ધન્યવાદી અમેરિકાની પ્રસિદ્ધ વિદ્વાની મેરી ડાર્વેન્ટર આ નારીસ્તનને મળવાને ઉત્સુક થઈ રહી. હુંલે તેવી આ ઉત્સુકતા પૂરી થઈ નહીં. કવિતાહાર બંદાર પડ્યા પછી ગિરિન્દ્રમોહિની બીજું કાવ્યપુસ્તક " જ્યારતકુસુમ " પ્રકટ થયું. આ કાવ્ય માટે રાષ્ટ્ર અને રથત એ નામના પુત્રમાં ડૉ. શંકુચંદ્ર મુકરજીએ નીચે પ્રમાણે લખ્યું:—

" આમાંની કેટલીક કવિતા આર્પદર્શન અને બનદર્શનમાં પ્રકટ થઈ છે તેથી તે કાવ્યની ઉત્તમતા માટે વિશેષ કહેવાનું નહેતું નથી સદ્ગતુ નારીકવિને કાષ્ઠ સાળા કે કોલેજમાં શિક્ષણ મળ્યું નથી, તેમણે પોતાનાં સર્વ કાવ્યો કેવળ મનઃકૃતિથી લખેલાં છે, એ વાત ખરેખર લજામાં લેવા જેવી છે. આ નારીકવિએ કેવળ કલાનામાંજ રહીને સર્વ પ્રકારનું શિક્ષણ પોતે જાનગી શ્રમથીજ મેળવ્યું છે કવિત્વસક્તિ એ કેવળ ધૃતરી બક્ષિસ છે આ સિદ્ધાંત આ નારીસ્તનની કૃતિથી ખરેખર સસ પડે છે. કાવ્યમાં પ્રકટ થયેલાં વિચારસૌંદર્ય, વિશ્વાસવ,

કલ્પનાવૈચિત્ર્ય અને વિશેષે વિચારશુદ્ધત્વ વળા એવીજ રીતે એમનાં પ્રાંતગ્રી વર્તનમાંતુ સૌ-
જન્ય અને સાત્ત્વિકસ્વાર્થતામા આ સર્વ જેનામાં એકદુ યથેષ્ટ છે એવું નારીસ્ત ખરેખર
દેશનાં ભૂખણસ્વરૂપ છે. "

સન ૧૮૮૪ માં ગિરિન્દ્રમોહિનીના પતિ બાણ નરેશચંદ્ર પરલોકવાસી થયા, અને વૈદ્ય-
બ્યનો દારૂજી વળખાત પ્રાપ્ત થયો. આ પ્રસંગે હૃદયેશ્વરના અવજીનીય વિરહથી ગિરિન્દ્રમોહિનીના
હૃદયમાં શોકની જે વિલક્ષણ ગમાડાળ રિયતિ થઈ તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ તેમના સંસ્કાર બહાર પડેલા
" અશ્રુકણા " નામના પુસ્તકમાંથી જણાઈ આવ્યું, આ કાવ્યમાંના સ્વાભાવિક કર્ણ સ્વરથી
વાચકનું હૃદય દ્રવીભૂત થાય છે. શોક માટે દરેક દેશની ભાષામાં અસંખ્ય પુસ્તકો લખાયાં છે
પણ જેને સાહિત્યમાં અચળ સ્થળ મળે એવાં તે બહુજ ગુણ પુસ્તકો હોય છે. શ્રીમતી ગિરિ-
ન્દ્રમોહિનીનું આ પુસ્તક બંગલાપાના સાહિત્યમાંતે શું પણ વિશ્વની સર્વ ભાષાના શોકપ્રદર્શનના
પુસ્તકમાં સૌથી અગ્રગણ્ય સ્વરૂપ છે.

દુષ્ટકાળે આ નારી સ્તનાં લાસપ્રદેશમાંથી સૌભાગ્યનાં તિલક કુંકુમનો ચાંદલો બુઝાડી
પાંખ્યો અને નારી સ્તનાં પર દુર્દેવની આગ પાથરી એ પરમ દુઃખની વાત છે પરંતુ તેજ કુંકુમ
મિલકલાટપર કવિવચના તેજેમય દુકુટમણિની સુંદર ટીપ્પણીએ પ્રભા પ્રસન્નવેતી જોઈને કાવ્યદેવીના
કેપાસકાને નારીકવિનાં દુઃખમાંથી સુખ મળમે. અશ્રુકણાનાં કાવ્યોમાં નારીકવિના હૃદયમાં તે
ગ્રાહ મૂર્તિ મન્તુ જણાતા હોવાથી કાવ્યો એટલાં તે મર્મભેદી થયાં છે કે ગિરિન્દ્રમોહિનીની
પ્રથમના અને આ કાવ્યોમાં જીવન આસમાન જેટલો ફરક લાગે છે. આ કાવ્યોમાં નારીકવિએ
હૃદયિન્દ્ર બદલાવ્યું છે. તેની હૃદયે તે પૂર્વતુ જગત્ દલે અધિક શુદ્ધ, વિશાળ અને પવિત્ર બનેલું
ઉદારચિત આર્થશ્રીની મનોમય મૂર્તિ સદૃશ કાવ્યોમાં ચિત્તી છે આ કાવ્યોમાં મર્મભેદને
પ્રાધાન્ય છે પણ તેથી તેમની પ્રભા એટલી યદ ગઈ નથી આ કાવ્યો સર્વત્ર મૃદુ, અસ્ફુટ
સાર, અને અત્યંત ગ્રેમમય છે. જાણે વિશ્વમોહિનીએ તે ગાયેલાં ન હોય ત આ કાવ્યોમાં પૃથ્વી
મને સ્વર્ગનો સંયોગ કરેલો છે તેમાં ક્યાંયે આડંબર અને બનાવટીપણું નથી, અશ્રુકણા
કાવ્યના ગુણપટ પર નારીકવિએ જે નીચેની ઉક્તિ લખી છે તે આ કાવ્યનું મુખ સ્વ છે.

યથા અગ્નિ હેતુઃ ક્ષિજ,

દીપ્ત રાષ્ટ્રે અગ્નિ નિજ;

ચિર દીપ્ત રજી હુતાશન.

ભાવાર્થ:—જેમ અગ્નિ હેતુની શ્રાવણ,

અગ્નિને પ્રદીપ રાષ્ટ્રે છે;

તે પ્રમાણે:—અગ્નિ પ્રદીપ રહેશે.

અશ્રુકણા કાવ્ય વચીને પ્રખ્યાત જગ કવિ શ્રીયુત્ત અસપચંદ્ર ઓધરી એટલાં તે મોહિત
હા ગયા કે તેમણે આ કાવ્યનું સુંદર સમાલોચન લખ્યું અને નારીકવિને ઉદ્દેશીને એક કવિતા
રજી લખી અસપચંદ્ર લખે છે —

" આ કાવ્ય લાંચતી ખાસ કરીને કવિતા લખના બેસવાની ઇચ્છા કરીને નારીકવિએ કાવ્ય
લખ્યાં છે. એમ ક્યાંયે જણાતું નથી. જે પ્રમાણે અકળનાં બિંદુઓ દર્વાનાં અકુરોપર પડીને
પ્રકટાણ જેવાં લાગે છે તે પ્રમાણે ગિરિન્દ્રમોહિનીનાં કાવ્યોમાં તેમના કંપનના ઉચ્છ્વાસ જાણે
બહુસ્વરૂપ યદને અવતીર્ણ થયાં હોવાની. " સુપ્રસિદ્ધ જગીષ દીક્ષાર શ્રીયુત્ત ચંદ્રનામ ખસ કહે છે

સ્તામી તે કાવ્યોના આસ્વાદ લે છે. પતિદેવતા એમ કામનાના માટે શ્રીમતી ગીરીન્દ્ર મોહિનીએ પોતાની કાવ્ય રચના કરી, અશ્વકણના છેવટની કક્ષિતમાં આ નારી કવિરાજ કહે છે:—

તમે કિ લિખિષ્ય શેષ ગાન સમાપન,
હાયરે હવે કિ પ્રશ્ન થાકિ બે છબન;
લિખિ તબે શેષ-હૃદય અશ્વકણ,
તા હલે મુહૂર્ત તરે આર પાંચિ બતા.

ભાષાર્થ—ત્યારે શેષ શું લખવું ?

માન સમાપ્ત થયું.

હાય ! હાય ! કવચિત્ છંદમી સહી તો શું ચરો ? અશ્વકણ સુકાવા આવી હવે કેટલું લખું ? તેમ યચથી હવે તો એક હાજું પણ બચી શકારો નહિ. (છંદી શકારો નહીં).

આહોઆ શ્રીમતી ગીરીન્દ્રમોહિનીના હૃદયતલરેપશી કાવ્ય કષ્ટ બ્રજ થાય છે. આપણી મુજરાતી બહેનોમાં આવાં નારીરત્નો ખોપતે એજ બાવતા છે.

—o—

ચિત્ર દેશની સ્ત્રીઓ.

ચિત્ર દેશમાં એવો મૂર્ખતા ભરેલો ખ્યાલ પ્રચલિત છે કે સ્ત્રીઓને આત્મા જ નથી, આત્મા નથી એટલું જ નહિ પણ તેને પરલોક ને પરકાંઠ પણ નથી. ખીન પુરુષોની તુષ્ણિ અથવા પોતાના દેહનું સ્વાર્થથી કરવું અને આ લોક પૂરું જ છુંવું એ નારી છવનવું પરીણામ મનાય છે. એક કિશોરન પાદરીએ ચિત્રમાં એક વખતે એવો ઉપદેશ આપ્યો કે સ્ત્રીઓને પણ મુક્તિના દહ છે અને તેમણે પણ તે માટે પ્રયત્ન કરવા હાથચાલું લેખ્યું. આથી ખીન પાસે બેઠેલા છદ્ધિમાન ચિત્રાઓની અભવગતિના પાર રહ્યો નહીં. પાદરીની મૂર્ખાઈ (૧) તેમને બહુ દસવું આપ્યું અને સ્ત્રીઓને આત્મા જ નથી; તો મુક્તિની તો વાતજ શી કરવી, એવું પ્રથમિકે માન પણ પાદરી સાહેબને નથી એવો ચિત્રી કાંઈએ નિશ્ચય કર્યો. મીસરદેશના વતનીઓ પણ આ ખાતરમાં ચિત્રાઓના કાંઈએ છે. તેઓ પણ સ્ત્રીઓને મનુષ્યોટીથી બહાર ગણે છે. જે દેશમાં નારીમતિના આત્માનું પણ અસ્તિત્વ સ્વીકારતું નથી તે દેશની અબજાઓ કેવી હુંદશમાં દિવસો ગાળતી હશે તેનું વર્ણન કરવા અમારી કલમ અશક્ત છે. કદરના અશુ વડે જ તે બોધ શકાય તેનું છે.

મિલમિલ.

દરેક મુત બહેનોએ સતી-આદર્શ છાનમાણ પ્રસત્ત વાંચવું જ લેખ્યું. જેની રહાય વડે આ સંસાર નંદનવન સમાન બનાવશે. તમારા પતિ, દેર, દેસાંણી, બ્રાહ્મી, સાસુ, સસરા વિગેરે વડીલ વર્ગનો પૂર્ણ આશિર્વાદ મેળવશે. એક વખત ખાસ વાંચવા લલામણુ કરવામાં આવે છે. જેની અંદર રંગબેરંગી આકર્ષક ચિત્રો લેવાયે છે. આ એક પેપર પર છાપવામાં આવેલ છે.

કીમત ૧૦/-

લખો—

શ્રીમુખદપણ એકીસ, —ભાવનગર.

શિરીન ખાનુની માંદગી.

(લેખક—એક વહેમિલી.)

સુંબઈમાં એક કાવસી અરેસ્તારનો ગણલો છે. એમના વડા ફરજાંદ મનચેરશા બાપીશી મીઠકતના મોટા વારસ છે. તેમની પત્નિ શીરીનખાનુ સફરુશી અને સમજણી હતી પણ એને બાપને ધેરથી જન્મજન્મમાં માંદગીની બહુ બીક રાખવાની આદત પડી ગઈ હતી. એટલે તેઓ વારંવારે ડોક્ટર સાહેબ પાસે નાક તપાસરાવવા દોડી જતાં અને કંઈને કંઈ થયું છે એમ માની બેસી દવાઓનાં ડોઝ પીતાં આથી પરિણામ એ આવ્યું કે એમના હાથ બદનમાં શીકારા આવી ગઈ તેમજ કંઈ તેવવાળો પદાર્થ ખાવાથી એક દિવસ ઉધરસનો ઉપદ્રવ થયો. એકને સારીરમાં શીકારા જણાતી હતી અને વળી તેમાં ઉધરસ થઈ આવી એટલે તો શીરીનખાનુને એમજ થયું કે ખદીરાજ દુરે સાથ પડે. તે તુરંતજ પોતાના *Hopso Doctor* ખાનુની ડોક્ટર પાસે દોડી ગયા અને ત્યાં પોતાનું ઠીરે બતાવ્યું. ડોક્ટર સાહેબે હૃદય પરીક્ષક નાસિકા હૃદયના ભાગપર મૂકી શીરીનખાનુને વધારે ભરમાવ્યાં. અને મઠા ભયંકર ગાપતિ આવી પડી હોય

તેમ વિચાર કરી હૃદય તપાસતાં ડોક્ટરે કયું “શીરીનખાનુ” તમારું હાઈ બહુ વીક થઈ ગયું છે બા ! જરૂર તમને ખદીરાજ સાથ પડે. આ બધાં ખદીરાજ નિશાનો છે અને સમજેજ કે ભોગ સાગ્યા ! શીરીનખાનુના દાંડીતા ગજડીજ ગયાં, ડોક્ટરને ધેરથી આવી તેઓ દતાથ થઈને પડ્યાં શીરીનખાનુમાં એક મોટો સંદેહજ હતો કે તે પોતાની જાતને માટે ખીન્ન કાંઈને તટલીક આપવાને આદતો નહીં એટલું જ નહીં પણ પોતાનાથી બીજા કાંઈને પોતાના સર્ગા બાઈકાંડુને કે પોતાના કોઈ નિકામાં નિકટ આસ જનને અને દૂરમાં દૂર કોઈ ગદુજને કુ ખ થાય જોગવવું પડે એ તેમને પસંદ ન હતું. આ મહોટો સંદેહજ બહુ પ્રચરત છે. શીરીનખાનુની અખીરાઈ ખરેખર આ ઉમદા ખરાસથી જન્મ્યાય આવે છે. જહી ખદીરાજ માટે કારલા કંગલુરી

(શીરીનખાનુ તમારું હાઈ બહુ વીક થઈ ગયું છે બા !) સીમસા કે દારજીયોજ જવું તે વિચારમાં શીરીનખાનુ પડ્યાં. પોતાના વહાલ્ય ખાવીએ પોતાના ખદીરાજવાળા બદનથી દાની ન વાપજ, પોતાના સાસ સસરા અને બાઈ બાંડીએને કે તોતર આડરને પોતાને કોતે એથી રાજ વગમી

ન જાય એ માટે તેઓ બહુ કાળજી સાથે ચાંપતા હતાં એવા લાગ્યા. શીરીનખાતુને એમજ થઈ ગયું કે હવે તો એક દુનિવરદિવસમાં મરીજ જવાની. વ્યાઘ્રલા લાંબા દિવસો સુધી આવી રિયતિમાં રહેવા કરતાં જલ્દી એત આવે તો વધારે સારું એમ પણ તેમને થયું, ત્યારે તે માટે શું ઇલાજને લેવા તે પણ તેમના ચંચળ લેજાએ સત્વર શોધી કાઢ્યું. રાગ વિશેષ પ્રમાણમાં લાગુ પડે અને તે અસરથી શરીર વહેંચું ધસાઇ જઇને પડી જાય એવો રસ્તો તેમણે શોધી પણ કાઢ્યો. સ્વદવારમાં રહેલાં કડકડતી ઠંડીમાં દરિયામાં નહાવું અને બીનાં વસ્ત્રો શરીરે ધણી વખત સુધી લપેટી રાખનાં આમ કરવાથી શરીર સરેલીધી ઝડપાઇ જશે અને તે ઉપરાંત ખોરાક અને તેટલા વધુ પ્રમાણમાં ખાવો એટલે બદદજાથી ઘરો. આમ એક બાલુથી સારી અને બીજા બાલુથી બદદજાથી એટલે શરીર રોગમાં વધારે ઝડપાઇ અને વહેંચે છુટકા થઇ જશે, ચંચલ બેરાંચા કેવા રસ્તા શોધી કાઢે છે તે જોવાનું છે. ડાઘાં ઢમરાં શીરીન ખાતુએ એ પ્રમાણે વર્તવું શરૂ કર્યું. દવાદારે જોડી દીધાં પોતાના ખાસ એકાંત દીવાનખાનામાં આખો દિવસ ગોંધાઇ રહે. ત્યાં વાંચનામાં કે એમ સમય પસાર કરી સ્વદવારમાં ઉઠે માડી બેઠાડી દરિયામાં નહાઇ આવે અને જમવાના વખતે પુષ્કળ જો. કાંઈ પાસે કામસર આવે તો તેમને દૂર રહેવાનું જણાવે. પોતાના ખાખીક તરફકેને કહી દીધું કે આપે અને અડકવું નહીં. સૌના તરફથી ત્યારે પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે પોતાને ખહી લાગુ પડે એ એમ જણાવવામાં આવ્યું. ખરીશખની દુરસ્તી માટે કારણ બહુ સારું રથજ છે. માટે ત્યાં જવાની સંતુની સલાહ પડી પણ શીરીનખાતુએ તે માની નહીં. થોડાક દિવસો આમ વ્યતિત ચલાવેલાં તો દવાદારે પીઠાથી શરીરને શીકારા લાગુ પડી હતી તે શીકારા હવે દવાઓ બંધ કરવાથી લૂટી ગઈ. શરીરપર લાલાશ આવતી મધ. દરિયાના સુખાકારી સ્નાનથી શરીર વધારે નિરોગી બનવા લાગ્યું અને તેના પ્રમાણમાં પ્રયત્ન કરતાં ખોરાક પણ વિશેષ પ્રમાણમાં ખવાવા લાગ્યો. શીરીનખાતુ સમજતાં કે હું જાણીશું અને ખોરાક વિશેષ ખાઈ છું પણ ખરું જોતા કુદરતી સમુદ્ર સ્નાનના ફાયદાથી ખોરાક વધારે જોડતા અને તે વગર પચી જતો. આમ ચર્તા શીરીનખાતુની બીમારી વધવાને બદલે તેનું નામ નીલાન પણ રહ્યું નથી. અને ઉલટાં એક તનુરસ્તામાં તનુરસ્ત હસ્તાન જેવાં જની ગયાં. શીરીનખાતુ ધણી દિવસ થયાં એકાંતમાં જ પડીરહે છે અને કાંઈને પોતાના પાસે આવવા દેતાં પણ નથી એવું શું કારણ તે. મનચેરશાને ખુદે ખુદે કહીને શીરીને મનાઇ કરી દીધી હતી. કામ બધાંસાથે લઈને બીજા વડીલોનો ખ્યાલ બહુ ઓછો હતો તેઓનું લક્ષ હવે ખેંચાયું અને સૌ ધૈર્યપરેણી કરવા લાગ્યાં. છેવટે પોતાને ખહીરામ થયો છે એમ સ્પષ્ટ શીરીનખાતુએ જણાવ્યું પણ ત્યાં બરાબર નિરિક્ષણ કરે તો શીરીન ખાતુ તાજાં માળાં, વળી પ્રયત્ન કરતાં તે કરતાં અત્યારે ત્રણગણાં શરીરવાળાં, તે સૌનાં માનવામાં કેમ આવે. બધાંએ સમજાવ્યું. “શીરીન! તને ખહીરામનું જૂન ભરાયું છે કે શું! હું આશીસ્સામાં જોતો ખરી તારી તબીબત કેવી થાયતુમાં છે.” બહુ આમઠ કહીને મનચેરશાએ પણ પોતાની ધંધાન પરીને રામજાની પણ માન્ય નહીં. છેવટે મુંબજના પ્રસિદ્ધ ડૉ. રાવની સલાહ લેવાનું નહીં થયું અને ડૉ. રાવની મુલાકાત લીધી. ડૉ. રાવને ત્યારે શીરીન ખાતુનું કહેણ કહેવામાં આવ્યું ત્યારે રાવ સાહેબ ખડખડ હસી પડ્યા “સાહે! મોલીસ શીરીન! તમને ખહી થયો છે કે શું! મુંબજમાં તમારી જેમ કાંઈ નિરોગી બાલુનું મેં દીધી નથી. તમને ત્યાં જૂન કાણે બેરબુ?” શીરીન ખાતુ ડૉ. રાવના આવા ઉત્તરથી શરમાઈ થઇ ગયાં અને તે વખતે તેઓ નામદાર બાલુની માંદગીએ વિદાયગીરી લીધી.

અંગ્રેજ લોકોની ગૃહસ્થિતિ.

(લે-લેખી માધવરાય ગીતાભાઈ.)

અંગ્રેજ લોકોને આપણા દેશ સાથેના સંબંધ એક સેંકડાથી ઠંડક વધારે વર્ષ થયા બંધાયે છે તેથી તેમના જીતનીવાળે ઇતિહાસ, નવસહ્યા અને ખીજ અન્ય યાગો દ્વારા આપણે થઈ સારું જાણી શક્યા છીએ પરંતુ તેમની ગૃહસ્થિતિનું જ્ઞાન આપણને પૂરેપૂરું નથી. ઉગ્રવાદ જનારા માણસને અંગ્રેજ લોકોના ઘર કેવા હોય છે તેના ધરતી વ્યવસ્થા કેવી હોય છે તેમની સ્ત્રીઓ ધરતું કામગીરી કરે છે કે નહીં ? તે ખોતાનો વખત કેમ ગાળે છે એ અને એવી બીજી બાબતો વિષે પુષ્કળ જાણવાનું મળે છે. અહીંયા જે અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ જોવામાં આવે છે તે ક્યારે ફરતી અને રમતા રમતી જોવામાં આવે છે તેથી આપણા મજા લોકોને મત એવો થઈ ગયો છે કે તેઓ ધરતું કામ મુદ્દવજ કરતી નથી. સ્ત્રીશિક્ષણ ખાતર પણ એવો મત છે કે કાણકી ગણાવીને છાકરીને કાંઈ મદદ જનાવી ન દેવી જોઈએ પણ ધરતું કામ શિખવવું જોઈએ. અંગ્રેજ સ્ત્રીઓના વિષે અને અંગ્રેજોની એકંદરે ગૃહસ્થિતિ વિષે આપણે કેવો ખોટો મત ધરાવીએ છીએ તે આ નાના લેખમાં લખ્યું છે. ઉગ્રવાદમાં હિંદો અને ધરો કેવા હોય છે તેના ખ્યાલ મુજબના ઘાટના રસ્તા ઉપરથી સદજ કરી શકાય છે. રસ્તાઓ પહોળા-મને વાણ Foot Path કુદ પામરી ધરો મોટાં અને હવાવાળાં હોય છે. જળન માળવાળાં ધરો ધણાં. ખેડી બાંધણીનાં બહુજ થોડાં. રસ્તાઓ બહુજ સ્વચ્છ તેના ઉપર કચરો કાઢવ હોતાં નથી. અહીંયાના સંદેશમાં કચરો કાઢવ ફેરીને મંદી કરવામાં આવે છે તેમ ઉગ્રવાદમાં નથી. સહવારમાં ધરનો કચરો પુ'ને બાલ-ધીના જેવા એક વાસણમાં ભરીને તે પોતાના ધરના આગળ મૂકાય છે અને મ્યુનીસીપાલિટીના ગાર્ડ આવે તે, તે ઉપરથી લાય છે સાર્વજનિક સ્વચ્છતા અને આરોગ્ય સંપત્તિ ઉગ્રવાદની વ્યવસ્થા બહુજ સારી હોય છે. રહેવાના મકાનમાં ઘણા ખડા હોય છે. સાધારણ સ્થિતિના પ્રત્યેક મનુષ્યને છાંદાં છાંદાં સુરાતી એક ખાસ સ્વતંત્ર ખોલી હોય છે તે મુજબ ઘર ઘણું મોટું હોવા છતાં તેના પ્રમાણમાં માણસોની સંખ્યા બહુ ઓછી રહે છે. મુંબઈ જેવો ખોલોખોલ ધરતી હોતી નથી. ધરમાં પ્રકાર સારો રાખવામાં આવે છે. બારણાંઓ મોટાં હોય છે. જમીન ઘણું કરીને લાકડાની અને તે ઉપર શેતરંજ કે ગાંધીઓ બીજાંવેસો હોય છે. ખુરશી, ટેબલ, પત્રગ, બારીઓને જળીવાળા પડાં, ભતિર પર છત્રીઓ વિગેરે જે વસ્તુઓને આપણે મોજરોખતી ગણીએ છીએ તે વસ્તુઓ ત્યાં જરૂરીઆતની ગણાય છે. ધરમાં સામાન સુમાન બધો બ્યરિસત ગ્રાહ્યેલો હોય છે. ધરમાં આગળ કે પછળ જના ધણુ ખાલી જગ્યા હોય તો ત્યાં એક નાનો સૂતો બાગ હોયજ. અંગ્રેજ લોકોને ફૂલ ગાડોના બહુજ શોખ હોય છે. દિવનખાનામાં ટેબલ અને બારીઓ ઉપર પુષ્પનાં છાંદાં લીવાડીને બહુજ શોખ કરેલી હોય છે. બેઠકના દીવાનખાનામાં કપડાં ભતાં કાંઈ રાખવામાં આવતાં નથી. તે બધું સુવાનીજ ખોલીમાં રાખવામાં આવે છે. અંગ્રેજ લોકોમાં એક જ રહેઠાનો ચાલ નહીં હોવાથી બીજાની સાથે તુલના કરતાં તેમનું કુટુંબ બહુજ નાનું-હોય છે. પતિ, પત્નિ અને જાલો એટલુંજ કુટુંબમાં હોય છે. સાધારણ-મધ્યમ સ્થિતિના કુટુંબોનાં ધરમાં પ્રેડ મજુરો માટે એક ખોલી, એક નાનાં બચ્ચાં માટે ખોલી, (નર્સરી) એક દીવાનખાનું, એક સ્લોડ, એક જમવાની ખોલી, એક ન્હાવાધોવાની ખોલી અને એક મહેમાનો માટેની ખોલી એવી જેલી તો જરૂર હોય છેજ. હિંદુસ્થાનમાં અંગ્રેજ લોકોને ઘેર ચાકર નોકર ઘણાં હોય છે. ઉગ્રવાદમાં ધણુ તેવીજ સ્થિતિ હરી એમ માનવું

એ શ્રવણ કરેલું છે. ધણાખરા કુટુંબોમાં એક પાણી વારનારીજ અને એવું બીજું કામ કરનારી હોય છે. આ નોકરરી ધણું કરીને અવિવાહીત તરણ બાલિકા હોય છે અને તેને શેઠના ધરમાંજ જમવા રહેવાનું હોવાથી તેને માટે એક જુદી ઝોરડી હોય છે. ઉપર જણાવ્યું તેમ મેમાનો માટે એક સ્વતંત્ર ખોલી હોય છે તેનો અર્થ કમનિત સંબંધો નહીં. કારણકે આપણામાંના ધણીની એવી સમજૂતી છે કે અંગ્રેજ લોકોને ત્યાં મેમાનો વગેરે બહુજ થોડા. ત્યાં હોટેલ વિગેરે ધણી હોય છે તો ત્યાં પણ કાંઈ ઉતરે તેમાં કાંઈ ખોટું નહીં. એમ આપણને લાગે છે પણ ખરેખર તેમ નથી. ત્યાં હોટેલના ધણી હોય છે તેનું કારણ તે લોકો આપણા કરતાં યુ-સાફરી બહુ વધારે કરે છે. વળી બહુ સારી ઓળખાણ કે મિત્રતા વિના તેઓ કાંઈને ત્યાં મેમાન થતા જ નથી, પણ પોતાના મિત્રમંડળને પોતાને ઘેર બોલાવવાનો નોતરવાનો લોકોમાં બહુ રીવાજ છે અને એવા જનાર આવારની સંખ્યા બહુજ મોટી હોય છે. તેથી મેમાનો માટે એક ખાસ ખોલી રાખવીજ પડે છે ત્યાં નાનાં નાનાં જાળકો માટે પણ એક ખાસ સ્વતંત્ર ખોલી હોય છે તેનો અર્થ પણ કદાચ સમજાશે નહિ. તેઓ પોતાનાં જાળકોમાં નાનપણથીજ વારંવાર આ ખા કરે-ખાવાનું માગે અને પોતાને કામકાજમાં આડાં આવે નહિ એવી એક પ્રકારની નાન-પણથીજ ટેવ પાડી દે છે એટલે કે તેને આ સ્વતંત્ર ખોલીમાં સ્વતંત્ર ગમતનાં સાધનો આપીને તેમને ત્યાં ખેસવા ઉઠવાનું નિશ્ચિત કરી રાખે છે વળતે વખતે આજીવ તેમની ખાસે જતાં આવતાં રહે છે, જાળકોનો નાનપણનો અભ્યાસજ અહીં થાય છે સતતના આઠ વાગ્યાના સુમારે ખોલીમાં તેમને મોકલી આપવામાં આવે છે. તેમને મોટા લોકોની મંડળીમાં ખેસાડતા નથી. તેઓને ઉપ આવે નહીં ત્યાંસુધી રમકાઈ વડે તે અંદર અંદર રમ્યા કરે છે પણ મોટા માણસોની મંડળીમાં ગાસ આપવાનો નહીં

અંગ્રેજ લોકોની ટાપડીપ અને બચરિયતપણનો અનુભવ આપણને સરકારી કચેરીઓ ઉપરથી સહજ થઈ શકે છે. પણ તેઓના ધરમાં રસાકિનો સુનો શુશુ રૂપજ જણાય છે. ધરનું સર્વ કામ વ્યવસ્થાથી નિયમસર થાય છે ધરનો સ્ત્રીવર્ગ છથી સાત વાગે ઉઠે છે. તે તેઓની રીત પ્રમાણે વહેલામાં વહેણ ઉઠવાનું મનાય છે. કારણ ઇર્ષ્યામાં લોકો રહવારમાં વહેતાં ઉઠતાં નથી પણ રાત્રીના ૧૧-૧૨ વાગતાં સુધી જાગે છે. રહવારમાં ઉઠીને કાંઈક મુકવાનું કામકાજ કરી બેઠકમાં સ્થલ (સુલે) પેટાવીને એકકાસ્ટ (સ્થવારના ખાણ) ની તૈયારી કરે છે. વાગવું ચોળવું એટલે માત્ર જમીન ઉપર સાવરણી ફેરવીને ધુળ કાઢવાનું કામ નહીં પણ ખુરશી ટેબલ છતીઓ વિગેરે સર્વને ધૂસીને સાફ કરી મક્યક્રિત કરવું. આપણાં ધરમાં ઘણે દેશોએ ધુળ રહી જાય છે, અને ઉચે કચળામાંનાં સાળાં જાત્યાં હોય છે તેમ ત્યાં સાફસરે કરવાનું કામ થાવળું નથી સંવાતાં ઝોરડાનો તો કિવસે બીજુલ ઉપેયોગ કરવામાં આવતોજ નથી. તે ઝોરડાની ખારીઓ આખો દિવસ સારી રીતે ધુસી રાખી તેમાં હવા આવ જા કરે તેવી બચસ્ય કરવામાં આવે છે, ગાદલાના ઝોળાડ ગોદડાં વિગેરે એકદમ સંકેલી લેવામાં આવતાં નથી પણ તેને સારી રીતે ખભેરી હવા અને થોડીવાર તાપમાં રાખી પછી સંકેલીને ચૂકી રાખવામાં આવે છે. પણ જ ઉપરનાં બિજાનાં ઉશીકાનાં મેલેજ વિગેરે વખતે ધામને સ્વચ્છ રાખવામાં આવે છે.

ઇસ્લામમાં લોકો એકંદર ચાર ચાર જાગે છે સંસરના ૮ થી ૯ ની, અંદર “એકાસ્ટ” અપોરે ૧ થી ૨ ની અંદર “ડિનર” સંજના ૪ થી ૫ થી “દી” (ચંદા) અને સંતત્વ ૮ થી ૯ ની અંદર “સપર” દેવલેક ડેશણ “ડિનર” સંખ્યાકાં ૭ થી ૮ જાગે ભલેવાં આવે છે. અને અપોરતા “ડિનર” ને “લચ” કહે છે. તેમાં “ડિનર” એ સુખ્ય જમણું કહેવાય છે. માણીના બધા નારતા કહેવાય. તેઓ આપણી જેમ કિવસમાં બે વખત ખાદ્ય આપ્યા દિવસનું

ચોવીશો ટકાકરું ખાઈ લેતાં નથી. થોડી થોડી વારે થોડું થોડું ઘણીવાર ખાય છે. ચાની વખતે નકરો આજ પીતાં નથી. તે વખતે પણ સારી રીતે ખાય છે.

આ જમવાના વખતના નિયમ પ્રમાણેજ ત્યાં કચેરીઓ અને શાળાઓ વિગેરેના વખત નક્કી કરેલો હોય છે. દુકાનો સવારે ૮-૯ થી સાંજના સાત વાગ્યા સુધી ઉપાડી હોય છે. કચેરીઓ અને દુકાનો વિગેરેમાં કામ કરનારને વખતો વખત જમવા જવા દેવામાં આવે છે. સાંચણ કરાવીને તેઓ કામ લેતાં નથી.

એકદાન્ટ કરીને પુરૂષ મંડળ કામકાજ મધ્યે જાય છે. બાલકો નિરાળે જાય છે, ઘરે સ્ત્રી વર્ગ રહીને બચેરની રમોઇની ટૈયારી કરે છે. જગતી વખત તેઓ સર્વે સાથે મળે છે, આપણા પ્રમાણે પુરૂષ અને સ્ત્રીઓ લુદાં લુદાં જમતાં નથી. સ્વર્ણપાક વિગેરે કરીને સૌ સાથે જમે છે. ભોજન ટેમજ ખુરની ઉપર થયે છે. ટેમજ ઉપર એક પહેાણું રવચ્છ મેત વચ્ચે પાથરવામાં આવે છે. જમવાનાં સર્વ પદાર્થો ટેમજ ઉપર રાખવામાં આવે છે અને જોને જમ નોખ્યે તેમ સી પોતાને હાથે લઈ લે છે અથવા ધરંધણી પેતે પીરસે છે. સર્વ જાતની વાનગી, જમવાની વસ્તુઓ સાટે જુદી જુદી રકાખીઓ ચમચા કાંટા વગેરે દોષ છે એક વસ્તુ માટે જે રકાખી વિગેરે હોય તે બીજા માટે વાપરવામાં આવતાં નથી, બે એકજણ જમવા બેસે તોપણ તેને ઘણા ચમચા અને કાંટા નોંધએ છીએ. અને આ ધોવાનું એક મોટામાં મોટું કામ હોય છે. ટેમજ ઉપર પાંચદેડું કપડું જમણુ થઈ રકા બાદ લઈ લેવામાં આવે છે. જમની વખતે જમનાર મંડલ ગુપ્તગુપ જમતું નથી અરસપરસ આનંદમંગળથી હસતાં હસતાં જમે છે. તે વખતે એક બીજાને નવી સાંજાવેલી કે વણેલી વાતો કહેવામાં આવે છે. વર્તમાન પત્રોમાંની ચર્ચાઓ આવે છે, અરસપરસ વિગાં જ આવે છે. એકંદરે થોડી મજા ઉઠાવાય છે. તેમાં સર્વ સ્ત્રી પુરૂષો સંગ્રમે જ જામ લ્યે છે. સ્ત્રી પુરૂષની યોગ્યતામાં આપણામાં જેટલો અંતર છે તેટલો તેઓનામાં નથી. તેથી તેઓની સ્ત્રીઓ દોષ પણ બાજતમાં કામ લ્યે તો પુરૂષને બોણું લાગતું નથી. સ્ત્રીઓએ માત્ર રસોઈ જ કરવી પ્રથમે આપણા કુટુંબના પુરૂષોની પજુ દેખતાં ખાસ કાણુ વિના સ્ત્રીને બોલાવવી નહીં એવો ત્યાં માલ નથી. સ્ત્રીઓ માટે એટલો તિરસ્કાર અને અવિશ્વાસ ત્યાં નથી ત્યાં સ્ત્રીઓને પુરૂષની માફક સર્વ વિષયો ઉપર બોલવા ચાલવાનું અને બેવા કારવાનું સ્વાતંત્ર્ય છે અને જગતમાં શુ શું બને છે તેની સાધારણમાં સાધારણ સ્ત્રીને મારીતી હોય છે. ન્હાનપણથીજ છોકરાને સંસારનાં મુંઝસામાં ખીચી દેવાનો રીવાજ ન હોવાથી છોકરાનો લગ્ન થયાં પહેલાં તેને ઘણું જ શિક્ષણ મળે છે તેથી, પુરૂષનું કાંઈ વિષય ઉપરનું બોધવું સ્ત્રી સમજી શકે નહિ એવું મનાતું નથી પુત્ર પિતા સાથે અને પત્નિ પતિ માથે સ્વતંત્રપણે બેલે તેથી અરસપરસ આદર રહેવાતો નથી એમ તેઓ સ્વપ્નામાં પણ સમજનાર નથી. આપણામાંના કેટલાક સ્ત્રી શિક્ષણ માટે એક જાતું કાંટે છે કે કન્યાઓને કશું વચાવી તેઓ રસોઈ વિગેરે ધરકામમાં અંગોઅ નીવડે છે અને તેઓ વાંચવાનું અને દરવા દરવાનું જ પસંદ કરે છે અને લુધમથી ઘરનું કામ કરાવતાં સિદ્ધાંતથી જે સુખ મળવું નોંધએ તેને ગદને દુઃખ યાય છે, પરંતુ અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ સુરક્ષિત હોઈને ઘરનું કામ પછી સુધકતાથી કરે છે નોંધર રાખવાનું ત્યાં બહુ ખર્ચાલ કામ છે. તેથી, ઘરનું કામ સર્વે મુદતું સ્ત્રી મંડલ જ કરે છે. ઘરનું કામ પણ કાંઈ થોડું હોતું નથી. વળી ઘરમાં નોંધતા સરસામાન સ્ત્રીઓ જ ખરીદે છે. પોતાનાં અને નાના બાળકોનાં કપડાં શીવડાં અને પોતાં વિગેરેનું કામ એટલું કામ કરીને વાચવાનું, વિગેરે કામોઓનો અભ્યાસ કરવો અને તેમાંથીયે દવા જાણવા જતાનો વખત કાંટે છે. આનું કારણ તેનું શિક્ષણ અને તેનાથી ઉપજતી બ્યવસ્થા અને સમયની કીમતનું યાન એ છે.

એ જુલ બરેહું છે. યજ્ઞાપચ કુટુંબોમાં એક પ્રણી બરતારીજ અને એવું બીજું કામ કરનાર હોય છે. આ નોકરી પણ કરીને અવિવાહીત તરૂણ વ્યવિધા હોય છે અને તેને શેના ધરમાળ જમવા રહેવાનું હોવાથી તેને માટે એક જુદી ઓરડી હોય છે. ઉપર જણાવ્યું તેમ મેમાનો મા એક સ્વતંત્ર ખોલી હોય છે તેના અર્થ કવચિત્ સવળનો નહીં. કારણકે આપણામાંના ધણાને એવી સમજૂતી છે કે અંગ્રેજ લોકોને ત્યાં મેમાનો વગેરે બહુજ થોડા. ત્યાં હોટેલ વિગેરે ધણી હોય છે તો ત્યાં પણ કામ ઉતરે તેમાં કંઈ ખાટું નહીં. એમ આપણને ધારે છે પણ ખરેખર તેમ નથી. ત્યાં હોટેલ્સ ધણી હોય છે તેવું કારણ તે લોકો આપણા કરતા કુ સાફરી બહુ વધારે કરે છે. વળી બહુ સારી ઝોળખાણ કે મિતતા વિના તેઓ કામને ત્યાં મેમાન થતા જ નથી. પણ પોતાના મિત્રમંડળને પોતાને ઘેર બોલાવવાનો નોતરવાનો લોકોમાં બહુ રીવાજ છે અને એવા જનાર આપનારની સંખ્યા બહુજ મોટી હોય છે. તેથી મેમાનો માટે એક ખાસ એવી રાખરીજ રહે છે ત્યાં નાનાં નાનાં જાણકા માટે પણ એક ખાસ સ્વતંત્ર ખોલી હોય છે તેનો અર્થ પણ કદાચ સમજાશે નહિ. તેઓ પોતાનાં મળકામાં નાનપણથીજ વારંવાર ખા ખા કરે-ખાવાનું માંગે અને પોતાને કમકમળમાં આડાં આવે નહિ એવી એક પ્રકારની નાનપણથીજ ટેવ પાડી રહે છે. એટલે કે તેને આ સ્વતંત્ર ખોલીમાં રમત રમતનાં સાધનો આપીને તેમને ત્યાં ખેસવા ઉડવાનું નિશ્ચિત કરી રાખે છે. વખતે વખતે માગાપ તેમની પાસે જતાં આવતાં રહે છે, જાળકોનો નાનપણનો અભ્યાસજ અહીં થાય છે. સતંતા આક વાચ્યાના સુમારે ખોલીમાં તેમને મોકળી આપવામાં આવે છે. તેમને મોટા લોકોની મંડળીમાં ખેસાડતા નહીં. તેઓને જંથ આવે નહીં ત્યાંસુધી રમકડાં વડે તે અંદર અંદર રમ્યા કરે છે પણ મોટા માણસોની મંડળીમાં ત્રાસ આપવાનો નહીં.

અંગ્રેજ લોકોની ટાપડીપ અને બચસ્થિતપણોનો અનુભવ આપણને સરકારી ક્ષેત્રોમાં ઉપરથી સહજ થઈ શકે છે. પણ તેઓના ઘરમાં રસાહિતા રૂનો ગુણ સ્પષ્ટ જણાય છે. ઘરનું સર્વ કામ વ્યવસ્થાથી નિયમસર થાય છે. ઘરનો ઓવર્લ જીપી સાત વાગે ઉઠે છે. તે તેઓની રીત પ્રમાણે વહેવામાં વહેવું હોવાનું મનાય છે. કારણકે ઇંગ્લાંડમાં લોકો સ્વચ્છતામાં વહેવાં ઉઠતાં નથી પણ રાત્રીના ૧૧-૧૨ વાગતાં સુધી જાગે છે. રજવારમાં ઉઠીને ઝાડનાં છુડતાર કામકાજ કરી બેઠકમાં સ્તવ (ચુલો) પેટાળીને એકાદર (સ્વચ્છતામાં ખાણ) ની તૈયારી કરે છે. વાળનું ઝોળવું એટલે માત્ર જમીન ઉપર સાવરણી ફેરવીને પુણ કાઢવાનું કામ નહીં પણ ખુરશી ટેમણ જમીનો વિગેરે સર્વને ધૂળીને સાફ કરી ચક્રચકિત કરવું. આપણે ઘરમાં ઘણે ઠેકાણે છુણ રહી જાય છે. અને ઉચે કોણામાંનાં ઝાળાં જાળાં હોય છે તેમ ત્યાં આસર કરવાનું કામ આવતું નથી. સુવાનાં ઓરડાનો તો વિચલે બાંધકુલ ઉપેક્ષા કરવામાં આવતોજ નથી. તે ઓરડાની બારીઓ આખો દિવસ સારી રીતે ખુલી રાખી તેમાં દવા આવ જા કરે તેવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. ગાદલાનાં ઝોળાં ગોઠાં વિગેરે એકદમ સંકેશી લેવામાં આવતાં નથી પણ તેને સારી રીતે અંબેરી દવા અને થોડીશ્વર તાપમાં રાખી પછી સોજીને મૂકી રાખવામાં આવે છે. પલંગ ઉપરનાં બિજાનાં ઉલીકાનાં ગેલેજ વિગેરે મળતો વખત ધોળને સ્વચ્છ રાખવામાં આવે છે.

ઇંગ્લાંડમાં લોકો એકંદર ચાર વાર જાગે છે. સંવારના ૮ થી ૯ની અંદર “સેક્રાસ્ટ” અપોરે ૧ થી ૨ ની અંદર “ડિનર” સંજના ૪ થી ૫ “હી” (ચકા) અને રાતના ૮ થી ૯ ની અંદર “સપર” ફેલેક ઠેકાણે “ડિનર” સંખ્યાકરે ૭ થી ૮ વાગે અપોરમાં આવે છે. અને અપોરનાં “ડિનર” ને “લંચ” કહે છે. તેમાં “ડિનર” એ મુખ્ય જગણ કહેવાય છે. તેઓ આપણી જેમ દિવસમાં બે વખત ખાઈ આખા દિવસનું

ચોવીશે કયાકતું ખાધ લેતાં નથી. થોડી થોડી વારે થોડું થોડું ધણીવાર ખાય છે. ચાની વખતે નકરો ચાજ પીતાં નથી. તે વખતે પણ સારી રીતે ખાય છે.

આ જમવાના વખતના નિયમ પ્રમાણેજ ત્યાં કચેરીઓ અને શાળાઓ વિગેરેના વખત નક્કી કરેલો હોય છે. દુકાનો સવારે ૮-૯ થી સાંજના સાત વાગ્યા સુધી ઉઘાડી હોય છે. કચેરીઓ અને દુકાનો વિગેરેમાં કામ કરનારને વખતો વખત જમવા જવા દેવામાં આવે છે. સાંજનું કરાવીને તેઓ કામ લેતાં નથી.

એકકાર્ટ કરીને પુરૂષ મેંડલ કામકાજ ધણે જાણે છે. બાકી નિશાળે જાય છે. ઘરે સ્ત્રી વર્ગ રહીને બપોરની સ્નોઇની તૈયારી કરે છે. જમતી વખત તેઓ સર્વે સાથે મળે છે. આપણા પ્રમાણે પુરૂષ અને સ્ત્રીઓ લુદાં લુદાં જમતાં નથી. સ્વયંપાક વિગેરે કરીને સૌ સાથે જમે છે. બોજન દેવલ પુરૂષની ઉપર હોય છે, દેવલ ઉપર એક પછોળું સ્વચ્છ શ્વેત વસ્ત્ર પાચરવામાં આવે છે. જમવાનાં સર્વ પદાર્થો દેવલ ઉપર સખવામાં આવે છે. અને જોને જમ જોઈએ તેમ સી પોતાને હાથે લઈ લે છે. અથવા ધરધણી પોતે પીસે છે. સર્વ જાતની વાનગી, જમવાની વસ્તુઓ સીટ્ટે જૂદી જૂદી રકાળીઓ મગચા કાટા વગેરે હોય છે એક વસ્તુ માટે ને રકાળી વિગેરે હોય તે બીજા માટે વાપરવામાં આવતા નથી. જો એકજથ્થુ જમવા લેવે તોપણ તેને ધણુ મગચા અને કાટા જોઈએ લીએ. અને આ ધોવાણું એક મોટામાં મોટું કામ હોય છે. દેવલ ઉપર પાચરેલું કપડું જમણુ યાદ રહ્યા બાદ લઈ લેવામાં આવે છે. જમની વખતે જમનાર મંડલ મુપમુપ જમતું નથી. અસ્પર્શ આનંદમંજળી દસતાં દસતાં જમે છે. તે વખતે એક બીજાને નરી સંસિજેલી કે વચિલી વાતો કહેવામાં આવે છે. વર્તમાન-પત્રોમાંની ચર્ચાઓ આદે છે. અસ્પર્શ વિન્યાસ જ આવે છે. એકંદર થોડી મજા ઉઠાવાય છે. તેમાં સર્વ સ્ત્રી પુરૂષો સરખે જ ભાગ લે છે. સ્ત્રી પુરૂષની યોગ્યતામાં આપણામાં જેટલો અંતર છે તેટલો તેઓનામાં નથી તેથી તેઓની સ્ત્રીઓ કાંઈ પણ બાજતમાં ભાગ લે તો પુરૂષને ઝોણું લાગતું નથી. સ્ત્રીઓએ માત્ર સ્તેષ્ઠ જ કરવી પુરૂષે આપણા કુટુંબના પુરૂષોની પણ દેખતાં ખાસ કારણ વિના સ્ત્રીને બોલાવતી નહીં એવો ત્યાં આશ નથી. સ્ત્રીઓ માટે એટલો તિરસ્કાર અને અવિશ્વાસ ત્યાં નથી. ત્યાં સ્ત્રીઓને પુરૂષની મારફત સર્વ વિરૂધ્ધ ઉપર બોલવા આવવાનું અને જોવા કારવવાનું સ્વાતંત્ર્ય છે અને જગતમાં સુ રું અને છે તેની સાધારણમાં સાધા રજી સ્ત્રીને માલીતી હોય છે. નહાનપણથીજ છોકરાને સંસારનાં મુ અરામાં ખોચી દેવાનો રીવાજ ન હોવાથી છોકરાનાં લગ્ન મયાં પહેલાં તેને ધણું જ શિક્ષણ મળે છે તેથી પુરૂષનું કાંઈ વિષય ઉપરનું બોલવું સ્ત્રી સમજી શકે નહિ એવું મનાતું નથી પુત્ર પિતા સાથે અને પતિ પતિ સાથે સ્વતંત્રણે બોલે તેથી અસ્પર્શ આદર રહેતો નથી એમ તેઓ સ્વપ્નામાં પણ સજાજનાર નથી. આપણામાંના કેટલાક સ્ત્રી શિક્ષણ માટે એક જાણું કાઢે છે કે કન્યાઓને જણુવવાથી તેઓ સ્નેહ વિગેરે ધરમામાં અજોગ્ય નીવડે છે અને તેઓ વામચર્ચ અને હરવા ફરવાનું જ પસંદ કરે છે અને જુવાળી ધરતું કામ કરાવતાં શિક્ષણી ને સખ મળતું જોઈએ તેને ગાળે છે. આપણે જાણીએ છીએ કે પુરૂષની સુશિક્ષિત હોઈને ધરતું કામ ધણી સુધકતાથી કરે છે તે સખવાનું ત્યાં જલ્દી ખર્ચાઈ કામ છે તેથી ધરતું કામ સર્વે મૂકતું સ્ત્રી મંડલ જ કરે છે તેનું કામ પણ કાંઈ થોડું હોતું નથી. વળી ધરતું જોઈતો સરસામાન સ્ત્રીઓ જ ખરીદીને પોતાનાં અને નાના બાળકોનાં કપડાં શીવડાં અને ધોવાં વિગેરેનું કામ એટલું કામ કરીને વાચવાનું વિગેરે કળાઓનો અભ્યાસ કરેલો અને તેમાંથી લેવા જવા જોઈએ વખત કાઢે છે. આલું કારણ તેનું શિક્ષણ અને તેનાથી ઉપજતી વ્યવસ્થા અને સમયની કીમતનું જાન એ છે.

શ્રીઓની ઉત્પત્તિમાં પુરુષોનો હાથ.

(લખનાર-મહિષાષ્ટ ભટ્ટ)

દરેક સમાજના ઉદ્ધારનો મુખ્ય આધાર સ્ત્રી-કેળવણી ઉપર છે એ કહેવાની જરૂર નથી. ૧ પરંતુ સ્ત્રીઓમાં જે જે યુગો છે, તેવી માદીતી આપવામાં જે પુરુષો પોતાનું કર્તવ્ય સમાપ્ત થયું એમ સમજી લેતા હોય તો સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિ યથાની નથી. ૨ શિક્ષણનાં માધ્યમો જેવાં કે કન્યાશાળા, સ્ત્રી શિક્ષણશાળા, બાપણો, મેળાવડાઓ વગેરે પુરુષ પાંડવમાં આવે છે ત્યાંમુદ્રા પશુ સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિ યથાનો સંભવ નથી ૩ તેમજ પુસ્તકોદ્ધાર અને લાપજીદાર સ્ત્રીઓની શી કસ્ટ છે, એમ સમજવવાયો પશુ સ્ત્રીઓ પોતાની કસ્ટ જાળવી શકે એમ પશુ નથી, જેની કે-પલિતરીકે, માતા તરીકે, સાસુ-વડુ તરીકે, ભત્રી તરીકે, દેશ તરીકેનું કર્તવ્ય જાળવી શકે એમ પશુ નથી.

૪ દશ તો આપણા દેશમાં કન્યા કેળવણીને જગ્યા થયે છે, અને તેમજ સ્ત્રી કેળવણીને પશુ કંઈક જગ્યા થયે છે, દશ તે બચપણની અવસ્થામાં છે, અને બચપણમાંથી નીકળી બાળ અવસ્થામાં આવે છે ત્યાં મુદ્રા પુરુષોએ તે કેળવણીને હાથ આપેલા નોંધ્યો, અને તે ક્યાં મુદ્રા કે સ્ત્રીઓ પોતે પોતાના સંબંધમાં ભત્રી અને દેશ સંબંધમાં વિચાર કરતાં શીખી શકે ક્યાં મુદ્રા. જેમ મુદ્રેના દેશમાં સ્ત્રીઓ પોતપોતાના વિચાર કરી શકે છે તેમ.

૫ સંસ્થાઓ-સ્ત્રીઓ પોતાના કુદસ્તી યુગને પીઠવી શકે એવી સંસ્થાઓ મુખ્ય, અમલવાદ, સુરત, બાબનગર, ઇલ્પાદિ મોટાં સહેરામાં રચાયેલ છે, પરંતુ સ્ત્રીઓને કહેનારાઓ, મન્યકર્તાઓ કે જેઓ એનું હૃદય ખરે સમજતા હોય એમ આપણે માનીએ છીએ તેઓ પશુ પોતાના ધરના બેરોડોને સ્ત્રી શિક્ષણશાળામાં મોકલતા જતા નથી, તો પછી સ્ત્રીઓ દોસથી આવી શાળાઓના લાભ લે, એ તો ખ્યાલી રચના જેવું છે.

૬ મારા અનુભવો જણાવીશ કે, આવી સંસ્થાઓના લાભ લેના કેટલીક સ્ત્રીઓ ઉજ્જ-માળ હોય છે પરંતુ ધરના વડિલોના અને ન્યાતમનશ બચકો તેઓ અટકી પડે છે, પશુ તેમના સમજી પતિ જેઓ કેળવણીના રસ સમજી ગયાનો ઇચ્છે કરે છે તેઓએ દિમ્બ રાખી પોતાની સ્ત્રીને તેની શાળામાં મોકલવી કે જેથી તે સ્ત્રીઓ ન્યાતમન તેમજ મોરિયાને કહી શકે કે, અમે પતિની આજ્ઞાને માન આપી જઈએ છીએ તો શોધા વખતમાં અને એમ લાગે છે કે, કેળવણીના લાભ જે મોરિયા, ન્યાતમન નથી સમજતાં તેઓ પશુ સમજવા લાગશે અને હાથ ઢું ને કહી છું કે તેઓને હાથ આપવાની એટલે આવી સચવ કરી આપવાની ફરજ છે, તે ફરજમાંથી રહે-લાટથી મુક્ત થઈ શકશે.

૭ જેમ એક અમુક હોય ત્યારે તેને કુધ પાવાની જરૂર હોય, પછી તે બાળ અવસ્થામાં આવે ત્યારે અજાણી આપી, હાથ આપી ચલાવાય અને પછી તે પોતાની મેળે ચાલી શકે, તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી કેળવણી જે હાથ બચપણમાં છે અને બચપણમાં થઈ બાળઅવસ્થામાં આવે ત્યાં-મુદ્રા તેને હાથ અપાય તો તે પોતાની મેળે ચાલી શકે, એટલે સ્ત્રીઓમાં માતા, પતિ જેવાં કે સીતા, સાવિત્રી, દ્રુપ માતા સુરતિ, પાંડવ માતા કૃતી જેવાં જેવાં પાત્રીઓ.

૮ લાપજી કરનારા, પુસ્તક લખનાર બાર મૂળને કહે છે કે, પુત્રીઓને માતા કેળવી શકે, પુરુષો નહીં, પરંતુ ઇતિહાસ જોતાં એ વાત ખરી છે કે મહુ પુરુષોએ પોતાની પત્નીને યોગ્ય શિક્ષણ બનાવવાના દાખલા નુ નથી ! સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપી પતિનતા કરવી એજ ઉપદેશનો કષ્ટ હવે પાર નથી રહ્યો, પશુ પતિઓએ શિક્ષણ લઈ પોતાના દાખલાઓ પોતાની પત્નીને

આપના એ હવે જરૂર છે. જેમકે રામ, યજુર્વેદ, વસિષ્ઠ વિગેરે. વળી કંઈક અપવાદ સિવાય કુદરતની અંદર એવો કંઈક નિયમ દેખાય છે કે, માતૃપિતામાં ને વાત્સલ્યતા હોય તોજ પુત્ર-પુત્રીમાં વિજય જન્મ પામે એ અર્થ છે ધીન પ્રદેર આર્થસંસારમાં પશિમના સસારથી ઉઠકું છે-તોઈ પણ શ્રી પોતાની કુંવારી છંદગી ગાળવા ઇચ્છી નથી, કારણકે દિન્દુસંસારમાં લગતે ધર્મ સમજવામાં આવ્યો છે. ધર્મ એ કંઈ સાંસારિક ક્રેન્કાર એમ નથી, પરંતુ આ જન્મ અને પરજન્મનો પવિત્ર ગંઠ છે. આ છતાં આધર્મની વાત લાગે છે કે, પ્રશ્નો શ્રીઓને માટે બેદરકાર કેમ રહી શકતા હશે ? એટલી દરકાર તેઓ પોતાની રાખે છે, તેના કરતાં પણ વિશેષ દરકાર શ્રીઓની રાખવી જોઈએ.

૯ હવે શ્રીઓએ પ્રશ્નોના ખરેખરા-સહવાની-સહધર્મી-થવાને માટે પ્રશ્નોના વિચારને પહોંચી શકે એટલી સક્રિય પોતાનામાં આજુબાનો યત્ન કરવો જોઈએ અને તેમ તે કરી શકે—જે પ્રમાણે ધરતી અંદર જોઈની વસ્તુઓ, કાષાં, લગીના વગેરે પોતાની મરણ પ્રમાણે કાતરી શકે છે, તેજ પ્રમાણે પોતાના શિક્ષણ માટે પતિની પાસે તેમજ વડિલો પાસે હક લઈ શકે.

૧૦ પશિમની ડેળવણીને પ્રવાહ આપણા દેશમાં ધણી બળથી વહેવા લાગ્યો છે, પણ તેના વેણેમાં આપણા આર્થ સંસ્થાઓ તથાઈ જવા ન જોઈએ, છતાં એટલું તો અર્થ છે કે, મનુષ્યને અગ વિના ન આવે, વજ્ર વિના ન આવે તેમ શિક્ષણ વિના પણ ન આવે એવું ને પશિમની ડેળવણીમાં સર્વજન સંભળાય છે તેવુંજ આપણા આર્થસંસારમાં થવું જોઈએ અને તેમ થવાનો સમય આવી ચુક્યો છે, છતાં પશિમની શ્રીઓ ને હજી મેળવવાને હક હરે છે, કષ્ટપા કરે છે, મારકાડ કરે છે, ભારીઓના હાથ લાગે છે, આગ લગાડે છે, એવી આપણા દેશમાં ડાહજી બજણી શ્રીપ્રશ્નોના ધર્મમાં જલવારણી કામ ચાલતી હશે, પરંતુ પશિમમાં બંધેલા છતાં શિક્ષિત છતાં જેવું ચાલે છે તેવું આપણા આર્થસંસારમાં આવવું ન જોઈએ. એ તો અર્થ છે કે, હજી માટેની દૃષ્ટિ પશિમમાં શ્રીપ્રશ્નોના અતર વધારા છે અને વધારે છે, અને આપણા આર્થદેશમાં ધર્મને માટેની લાગણીઓ, સમજૂતિઓ શ્રીપ્રશ્નોના રનેહને વધારી અંતરને દૂર કરે છે, માટે આર્થ શ્રીઓ તો પોતાનો ધર્મ પ્રશ્નો પ્રત્યે શો છે, તે જાળવવાની પુરતી કાળજી રાખવી જોઈએ, તેમ ને પ્રશ્નો એમ ઇચ્છતા હોય કે, શ્રીઓએ પોતાની ફરજ બાળવંચીજ નેપ્રેએ તો તેઓને ગમે તે પ્રદેર શ્રીઓએ સમજાવી દેવું જોઈએ કે, કુદરતી રીતે અને અમારી ફરજ બાળવી શકીએ તેમ ઉપાય તમારી ફરજ બાળવામાં એટલે હાથ આપવામાં છે.

૧૧ શ્રીપ્રશ્નોનાં કર્તવ્યો દરિદ્રનાં નથી. કારણ કે, દરિદ્રનાં કાર્ય એક સરખાંજ હોય છે. આપણા આર્થદેશમાં શ્રીપ્રશ્નોના કાર્યની સીમા કિલ્લ કિલ્લ છે, એટલે દરિદ્રોના કલહ આપણા સુહાગ્યે આપણા દેશમાં આવ્યો નથી, અને ન આવે એ ઇચ્છતા યોગ્ય છે.

૧૨ શ્રીજીવણીને ખરેખરી આજળ વધારવા માટે અને શ્રીઓ પોતેજ તે લેવાને ઉજ્જમાન હાથ ત્યાંજી પ્રશ્નોએ શ્રી-જેળવણીનાં સાધનો પુરી પડ્યામાં પોતાના કર્તવ્યની સમાપ્તિ સમજવી જોઈએ નહીં, પરંતુ એ સાધનોને શ્રીઓ ઉપગોચ લઈ શકે એવી સજવડ કરી આપવાને પોતાનો હાથ કેટલાએક સમય સુધી આપવાની જરૂર છે અને તે ગમે તે ભોગે પણ એટલે કે પાતા તરફથી, પરાં વડિલો તરફથી, નાતજાત તરફથી ને દરકારે આવતી હોય તે શ્રીઓના માર્ગમાંથી પ્રશ્નોએ દૂર કરવી જોઈએ, અને એમ થશે તો પછી હાથ પડવાની કે અગિયી પડવાની જરૂર રહેશે નહીં, પણ પ્રશ્નોએ પુરાં પાડેલાં સાધનોની સુવ્યવસ્થા કરી શ્રીજીવણીને શ્રીઓજ પગબર કરી શકશે, અને એમ થાય તોજ શ્રીઓ સહધર્મિઓ, સુનાતા વગેરે દર્શનાં પોતાનો ધર્મ બાળવી જોવાનો વારો આવે એ બાળવાનેજ છે.

કેટલીક મીઠાઇ બનાવવાની રીત.

(સેખક—મ. સૌ. દીવાળી છગનસાત્ર ડી. ચૈત્રપદ. કાનાનોર—મગરોળ.)

પરદેશમાં જીવન માળતા કંઈક અવનવી રીતે આનન્દ લઇ રહ્યા છે. એમાંના થોડાક મારી બહેનોને આપું તો આપી શકાય. મગરો ચોટા બહેન તારા બહેન એ અમારાં પાડોશી છે. આ શહેરમાં અમો દેશવાળી થોડાં હોવાથી અમારામાં બહુ રોઢભાવ છે. દીવાળીના શુભ તહેવારના દિવસે સારી સારી વાનીઓ બનાવવી અને કરી હતી. તારા બહેનને એવું થોડું આવડું હતું. તેથી થોડાક દિવસ ઉપર તારા બહેને મારી પામે આવી દીવાળી ઉપર કરેલાં બુધરા, સજીરી અને શિરબિરંજ પોતાને શિખવવા માટે અને કંઈ સખી કૃત્ય સમજ મે તેમને શીખવું છે તેઓ મણી ખુશ થયાં છે. સૌ ઘણેવી બહેનો આમળ એ રીત મૂકું તો ઉપયોગી થઈ પડશે. જુઓ પહેલાં આપણે બુધરા બનાવવાની રીત કહીએ.

બુધરા—સવા છ રોર રસ મ ગાવ્યો. તેમાં દસ ફીણાબાર ધીતુ મોણ નાંખ્યું. અને પાંચ ફીણી બાંધીને એક સુંદર મયમલના લુગડાં તિ દુકાડે હાંસી તેને એક રાત્રી રાખી મકચે બીજે દિવસે તેમાંથી રોર લોટના લુવા પાડી પુરીઓ વણી પછી ચૂત્રા ઉપર કઢાઇ મૂકી તેમાં પંદર ફીણા બાર વી લીડું અને પૂરીઓ તળી ઘાટી પછી તે પૂરીઓને ખાંડથીમાં બહુ જીરું ખાંડીને તેમાં સવા ત્રણ રોર ખાંડ, બીસ ફીણાબાર મેંદની ખસખસ પંદર ફીણાબાર ઊલોને ચોટવી બદામ અને ચાર વાટકા જોડવું. ખમણેલું યેપર એ બધી ચીજોને નાંખી બધું એકત્ર કરી રાખ્યું. બાકીના જે લોટ વધ્યા હતા તેના મોખણવાળી પુરીઓ વણીને દરેક પુરી ઉપર પ્રમાણેલું મિશ્રણ પ્રમાણસર મૂકી વાળી લઇ તેના પર કાંચા પાચા અને એ રીતે બુધરા કરી કઢાઇમાં રોઢ રોર વી નાંખી, બુધરા તળી કાઢવા મેં ઉપર પ્રમાણે બુધરા તૈયાર કર્યા હતા. બાકી મણી રીતો છે. અને સવાઈ રોર રાંધના બુધરા કર્યા હતા તેના પ્રમાણમાં ઉપર પ્રમાણેલું પ્રજી ૬૯૦, બોજા બુધરા કરવા હાપ તે તેના પ્રમાણમાં બધી ચીજ આજી લેવી.

સ જોરી—એમાં કાંઈ વળજ કસમત નથી. એ એક જાતની મુધરેલી ગળી પુરીઓ જેવું જ છે. સાઠાબાર ફીણાબાર પરસદી લઇએ તો તેમાં ત્રણ ફીણાબાર ધીતુ મોણ નાંખી લોટ બાંધી ચોટી પૂરીઓ મણવી અને પછી સાઠાબાર ફીણાબાર ખાંડ લઇને તેમાં એલાવ્યો એક તોલો નાંખી તે પુરીના ઉપર થોડું થોડું મૂકી તેના ઉપર બીજી પુરી ટોંકીને બાજુઓ બંધ કરી દેવી અને પછી ચૂત્રા ઉપર કઢાઇ મૂકી તેમાં દસ ફીણાબાર ધી લઇ સ જોરી તળી કાઢવી.

શિરબિરંજ—આ એક સાદો બોજન પદાર્થ છે. તે બહુ સાદો લાગે છે તેને બનાવવાની મગી રીતો છે પણ સાદીને સાધી રીત મને લાગે છે તે કહું છું. બીજી માયાકુટની રીત વખત મને કહેઈ. એક રોર ભેંસડું ફાં લઇ તેને કઢાઇમાં તળેલીમાં નાંખી ચૂત્રા ઉપર ખૂબ કઢવું. ઉઘારે આવે એટલે તેમાં પાંચ ફીણાબાર મોખા નાંખવા અને કઢાઈને ચોટ ત્યાંસુધી દુધમાં ચઢવા દેવા. તેમાં પાંચો મગાઈ નાંખી તેને ફરીથી ચઢવા દેવા અને મગાઈ મળી જાય એટલે તેમાં પાંચો ખાંડ નાંખી કઢાઈથી દલાવવું. ઉઘારે આવે એટલે એ ફીણાબાર સાંડે ચલાવવા નાંખી દલાવવું, અને પછી નીચે ઉતારવું. પછી આ શિરંજ એક ટાંકા દહિયામાં નાંખી એક સરખી રીતે જીળ ચાર છ કલાક દલાવવું એટલે માખણના લેગા ગેળા બાજશે. દહિયામાં કાંઈ દલાવવાને નાંખવું નહીં. આ રીત આપણામાં પ્રચલિત નથી તેપણુ રસોઇની એક સાદી પણ નવી રીત છે વિશેષ દહે પછી આપણે બીજી વાનગીઓ માટે લખાયાં.

શ્રી કેલવણી માટે મહાન પુરુષોના કીમતી વચનો.

(સ યોધા—અર્થકબ્દેનં ઘનપાળ કપારી, નેન કંપાલાજા ઓ શિક્ષક—અમદાવાદ.)

નામદાર મહારાજ માવકવાડ જણાવે છે કે—“ અજ્ઞાનતા અને વિરુદ્ધતાની સામે લડવાનું આપણું એકલું હથિયાર કેલવણી (શ્રી કેલવણી) છે, કારણકે દાષપણ ધરમાં રહેનારાઓની જીંદગી ઉપર અસર કરવાનું, ઉછરતી ઓછાંદને તરંગિત આપવાનું અને અજ્ઞાન વર્ગના લોકોને આરોગ્યતાની બાજબી સરલપણે સમજાવવાનું કામ આપણું છે.”

મહાન “ સ્વાધ્યક્ષ ” જણાવે છે કે—“ પુરુષોને અવકાશના સમયમાં આનંદ આપનાર શ્રી એ. એ. રમકડું છે. એક વિચારસુન્ય યુવામણી માથ ધકાને શ્રી સરજયેસ નથી તેલું જીવન તેને પોતાને તેમજ બીજાઓને સરખુંજ ઉપયોગી છે—અને જે મંચીર અને જવાબદારીવાળી ફરજે બળવવાને તેને જીવનમાં મુકી છે, તે ફરજોને હેલુ સફળ થાય, તેટલા સાફ તેણીનું મનજ કેળવણેલું અને હૃદય અતુલમ્બાથી પૂર્ણ હોવુ જોઈએ.”

મહાત્મા શુદ જણાવે છે કે—“ અહીંનપણું એ દુનિયાની સર્વથી મોટી બાદી છે.”

મહાન “ હેરિસન ” જણાવે છે કે—“ સ્ત્રીઓનું ખરું કૃતબ્ધ જાગ્રમને કેલવણી આપરી એટલુંજ નથી; બલકે પુરુષવર્ગને પણ કેળવવાનું છે.”

કવિ “ મિલ્ટન ” કહે છે કે—“ મુદકાર્થનો સંપૂર્ણ અભાસ કર્યો અને પોતાના પતિના અંગમાં સ્વયંચોની દૃષ્ટિ કરવી એના નેત્રું શીભામય સ્ત્રીનું બીનું દાષપણ આજ્ઞાવું નથી.”

ડૉક્ટર નૉકસ કહે છે કે—“ નીતિ અને વૈરાગ્યનાં ગાપનો આત્મા ઉપર અસર કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ તેના સ્વભાવને ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ બનાવે છે, ઉત્તમ વિચારો દાખલ કરે છે, ગમે તેવા કાર્યમાં હિસાહ આપે છે, બાકુળ થએલા સ્વભાવને શાન્તિ આપે છે, અને હૃદયમાં રહેલા દુષ્ટ વિચારોને નડમજળથી ઉમેડી નાખે છે, પણ તે સુકેળવણીને આભારી છે.

મહાન નેપોલિયન બોનાપાર્ટ જણાવે છે કે—“ સંતાનોના કવિબ્ધના મુખદુઃખ અથવા ઉત્તમિ એ સમસ્ત માતાઓનાજ ગુણદોષ ઉપર સંપૂર્ણરીતે આધાર રાખે છે. દાખલા તરીકે—શ્વાસમાં જે કંઈ જ્ઞાન છે, અને શ્વાસી જે ઉત્તમિ જેવામાં આવે છે તે બંધાનું ખરું કારણ માત્ર શ્વાસી માતાએ મને આપેલું શિક્ષણ છે.”

મહાભારતના શાન્તિપર્વમાં જણું છે કે—“ રાજધી પ્રિયયેલા અથવા કટને પામેલા દુઃખી પુરુષને અહોનિરા શ્રી સમાન મીઠું દાષપણું ઓપથ નથી.”

અમેરિકન વિદ્વાન સત્યારી જણાવે છે કે—“ સામિત સમયની સ્ત્રીઓનું આરોગ્ય એ ધણે અગત્યનો વિષય છે—કારણકે તેમના બળ અને તન્દુરસ્તીપર કવિબ્ધની પ્રભાવ આરોગ્ય અને બળનો આધાર ધણે બાગે રહે છે.” મતલબ કે—સ્ત્રીઓને સ્ત્રીઓના પોતાના રોગોની સાધારણ માહિતી હોવી જોઈએ.

શ્રીમુત્ ગોવર્ધનરામ બાઈ જણાવે છે કે—“ ઓછો એ માનવ જાતના સુખનું ખરેખરું સંભવચાન છે—આખા લોકસમાજને સુધરવાનું એક પ્રધાન સાધન છે—આપણું મુદસંસારના સર્વ સુખનું કેન્દ્ર છે. અને મનુષ્યના હૃદયને અનાપાસેજ આનંદ આપનાર કારણ છે.”

કન્યાનું બળતું હૃદય

(લે-કન્યાધિક્ષની-હોળીમાં હોમાયેલિ ઉદાસીની.)

બાપુજી ! શું તમને મ્હારી ક્યા નથી ? મને વેચીને શું આપ સુખી થશે ?

બા ! હાથ હાથ ! મને જીવતીને વેચતાં તમે પણ મ્હારા બાપુને મળતાં છો ? અરે ! એના કરતાં તો હું જ્યારે જન્મી હતી ત્યારેજ મને મુંઝાણીને મારી નાખી હોત તો કેવું સારું થાત ? હે પરમેશ્વર ! હવે હવે થઈ ગયું ? ને મ્હારા રક્ત દત્તા તેજ મ્હારા ભણક થયા છે !!! મ્હારી રીંછડીના મોંજુ પોઠાર સીંચળે ?

હે મણુ ! મ્હારા મા-બાપ તો કરાઈ જેવા થઈ પોતાની દોઢરી ભરવા મને વેચે છે. પણ મને જીવતા માંસને ખરીદનાર ક્યાંકથી સુખી થશે ? મને ખરીદનાર જેમ માંસને ખરીદનાર કરાઈને ઉત્તેજન આપે છે તેમ મ્હારા અધિકારી મા-બાપને ખોટા કામમાં ઉત્તેજન આપે છે, શું એ થોડો અપરાધ છે ?

અરે. લક્ષાધિક્ષની શેડીઆઓ ? શું તમને લક્ષ્મી ચામડું ખરીદવાને જ મળી છે, હાથ ? હાથ ? તમે ધનાઢ્ય થઈ મામડાને ખરીદી મમારે સારું મને ?

અરે ! આ બોળીયારારી જીવ ? તું આ માટે રહે છે ? એને બળાપે કરે છે ! અનંતી પાપની શરીર ઉદય આવવાથી તમે આ બીપલું મનુ છે તેમાં વળી અધરામાં પૂરું કાપ એનું ભયંકર પાપ ઉદય થયેલ છે ને જેથી તું પશુની પેઠે વેચાય છે. અરે પશુ ઉપર પણ પાતકીપણું કરનારને અપરાધ કરાવી સરકાર દડે છે પણ અરે જીવ ! તારો સાથે હવે ઉપરાંતનું પાતકીપણું થાતું જોઈને કે સંકળીને આ સંસારમાં ઉધર તરફ પાંચમે ભોડપાલ રોજ મજાપ છે તેને પણ તારા વિષે કઈ વિચાર સુઝતો નથી એ હું થોડું પાપ છે ?

અરે એ ભારતવર્ષ ? તું ભારત કેમ થતો નથી તારા બોળામાં થતું આ મદા ભયંકર પાપ તું કેમ જોઈ રહ્યો છે ?

અરે વસુંધરે ! તારી છાતી ઉપર કન્યાઓના પેસા લઈ પગ મુકી આલનારોનો ભાર તારાથી કેમ સહન થાય છે ? અરે ફાટી પડે ! જસદી તુડી પડે ! કન્યાને ભેચનારાઓને ખરીદનારા પાપીઓને મળી જા ! પાતાવમાં સમાવી દે !

હાથ ! હવે જોની આગળ પોઠાર કરે ? એ મ્હારા દેહ બાન્ધવો ? મ્હારા પેસા લેનારા કરાઈ બાળાપોની કતલથી બચાવો ! છોડાવો હું તમારો જીંદગી પર્વત ઉપકાર માનીશ.

વિયોગી દેવીની યાચના.

(લેખક-વી. જી. શાહ-રાજનગર.)

નહેલા પધારો હૃદય આધાર હૃદયમણિ મ્હારા; હું તો તરફડું તમારે કાજ, શું કહું કુન્ન હરનારા. તમ વિગ્ન કુન્ન ના રહેવાય, હૃદય મણિ મ્હારા; નિયાસે તે એક સમાય, શું કહું કુન્ન હરનારા. તમ માટે લીધે છે ભેખ, હૃદય મણિ મ્હારા; ગમ જગર આપું સર્વથા, શું કહું કુન્ન હરનારા. મજાપ મુખ રત્ન હતાવવા, હૃદય મણિ મ્હારા; બની છું સત્તજ તમ સાથે, શું કહું કુન્ન હરનારા. કૃષ્ણ લાવીને મમ માણેય, હૃદય મણિ મ્હારા; છાંતિ અર્પો સુખે નાથ, શું કહું કુન્ન હરનારા.

* મધમાખીનું ગૃહતંત્ર.

ગૃહસ્થની અધિકારીશ્રીને ગૃહિણીના ઉપનામથી એટલા માટે ઓળખાય છે કે તે ગૃહને મંત્રી છે, મંત્રીનું પદ જેમ વજનદાર છે, તેમ તેની જવાબદારી પણ ઓછી નથી. આ જવાબદારી રેફ્રે ઓલીગનતિને માટે લેવાય છે. નર્તકીમાં નર્તકી જાતુ-પક્ષી-પક્ષ અને જગત્તર પ્રશ્નોના માર્ગે પણ બારીક દૃષ્ટિથી જોઈશું તો ઓલીગતિને સીર ગૃહબ્યવસ્થા અને સંતતીની સંભાળનો મોનો રહેલો હોય છે. આ વાતની વધારે ખાતરી માટે મધમાખી જેવા સામાન્ય જીવોના ઉદ્ભવનું નિરિર્દેશ કરવા ધારે છું કે જોયી મારી બેટોને પોતાના કર્તવ્ય અને જવાબદારીને પ્રમાણ આપી શકે.

મધમાખીના જીવન તરફ નજર કરતાં તેની સ્વચ્છતા, સતત કામ કરવાની ટેવ, સત્વ સંયો-

મધમાખી.

ધનની સક્તિ, ગૃહ બાંધવા માટે શી-પરજાનું યાન, મનોનિગ્રહ, નેરોક વગેરે ધણા ગુણો દૃષ્ટિ સન્નુષ ખ્યા યાય છે, આ સમજાનો અભ્યાસ કરવા ચોંટી આપણે તેમના ગૃહમંદિરે જઈએ.

માખીઓનું ગૃહ (મધપુર) તેઓ મોટા બાગે વસંતરૂપમાં બાંધે છે, જેમકે તે સમયે પુષ્પોનો મોટો જથ્થો ખાંધે છે એટલે તેમને ધર બાંધવા અને ખોસકે બરી રાખવાને મીણ તેમ જ મધનો જથ્થો રોગવધની સારી સજવા રહે છે. અને કામની વહેચણી મધપુરની પ્રજા માટે મુકરર થયેલી હોય છે, અને તેને પાર પાડવામાં જ

તેઓનું સતત લક્ષ્ય હોય છે. આ વહેચણીમાં ૩ બેંદ સુખ્ય છે (૧) રાણી, (૨) દાસી, (૩) નર આ ત્રણે પ્રકારની માખી પોતાના કાર્યોના કદ ઉપરથી પણ ઓળખાય શકે છે.

રાણી.

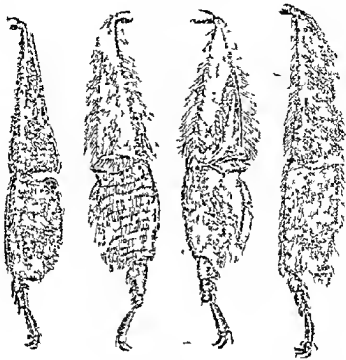

દાસી.

નર.

* 'ગુજરાતી'ના દીવાળીના ખ્યાસ અમુક અવતરણ.

અ.

ક.

ખ.

ગ.

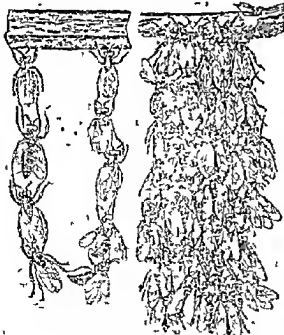
અ તથાનો પગ ક દાસીનો પગ આગળનો દેખાવ, ખ અદરનો દેખાવ ગ નર-મધુકરં

રાણી એ મધપુડાના આખા સમુદગા એકજ હોય છે, અને તેનું કામ પ્રજોત્પત્તિ કે તથા તત્ર મલાવવાનું હોય છે નનુ કામ જલુ પ્રજોત્પત્તિમાં રહાયક બનવા સિવાય હોતુ નથી તેઓ પોતાની આખી છદમી સુસ્ત રીતે પડી રહેવામાંજ કાંદે છે ત્યારે દાસીઓને અનેક પ્રકારનાં કામ કરવાના હોય છે મધપુડાને બનાવવો, તેને બસબર બળાવવો, અદરનું કામકાજ કરવું હાકરને ઉઠેરવા, બેરાક આજુબો, કાપમાં ભગ્નો, તળીના વખતને માટે કાપ ભરી ભાગરને મીજુથી ભથ્થે કરી દેવો, ચોટી પહેરા કરવો, રાણીને જોઈતા બોલાક આપવો વગેરે કામ હોય છે. આને માટે કામના બચસરવાપૂર્વક વહેચણી કરવામાં આવેલી હોય છે. ત્યારે રાણી ઈર્ષા મૂકે છે ત્યારે દરેક કાપમાં એક એક ઈર્ષુ મૂકે છે જે કાપ ન હજી વેટાયે હોતો નથી તો દરેક કાપમાં જાગે ઈર્ષા મૂકે છે રાણી એમ વખતે બે હબસરી વધારે ઈર્ષા મૂકે છે, અને એ વાત ખ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે રાણી જ માત્ર વચસરકિ કરવાને સમર્થ હોય છે, બાકી આખા મધપુડામાં નર જાક કરેલી, ચર્ડ કુમારિકા જ હોય છે ત્યારે રાણી ઈર્ષા મૂકે છે, તે વખતે દસ બાર દાસીઓ સાથે લાગ્નર રહે છે જે એક કાપમાં બે ઈર્ષા ભેગાં મૂકે તો, તે એકને જ રહેજ છ બીજા કાઢી ને છે. ઈર્ષા સેવાવાની વખતે દાસીઓનું કામ વધી પડે છે. હમેલના કામ ઉપરાંત દાસીઓને લવિષ્યની સતતિને માટે બોનાક તૈયાર કરી કાપમાં મૂકી આપવો પડે છે, વળી બીજી તર્પાસ રાખનારી માખીઓ નોંહ આવે છે કે દરેક કાપમાં

મધમાખી તૈયાર થાય ત્યારેથી ચાલે ઝોટલો ખોરાક છે કે નહિ. જ્યારે ઇંડામાંથી થેજ નીકળે છે ત્યારે ખોરાક મૂકી જાણે બંધ કરી દે છે અનેખોજા વખતે માખીઓ અને નર બહાર નીકળે છે. આઊંચત આખા મધપુણે ખોરાક આપવાનું કામ જેટલીકને કરવું પડે છે. ખોરાકને માટે પુખ્તદળ રેણુ અને મધ એકઠું કરે છે આ ઉપરાંત પુલ ઝાડમાંથી એક જલનો ચીકણો યુદર જેવો પદાર્થ (Propolis) તક જાય છે. આ પદાર્થ જાણે સંચયકિત કરવામાં અને જાણમાં ફાટ પડી હોય તો પૂરવાને માટે કામ લાગે છે. પુખ્તની સુગંધ, રંગ અને મધુને સહ દાસી આવે કે તરતજ તે ખાધી કરવાને માટે જાણ તૈયાર રાખવામાં આવે છે. આવતાની વાર જેટલીક જલને તેમાં મધ હાલવી દે છે એક જાણ પૂરેપૂરો બરાવાને માટે લગી માખીઓને મધ એકઠું કરવું પડે છે. આર્મના જેટલાક મધથી ભરેલા જાણ વપસરૂને માટે ખુલા રાખવામાં આવે છે જ્યારે જેટલાકને કવિધ્યને માટે બંધ કરી દેવામાં આવે છે.

મધપુડા તૈયાર કરવે તે દાસીઓનું પડેનું કામ છે અને તે તૈયાર કરવામાં શ્રમ, શુદ્ધિ અને વ્યવસ્થાની અભાજ બરબામ કરવા યોગ્ય છે. મધપુડા બનાવવામાં નાની અને મોટી દાસીઓ સાથે વિગ્રાપ છે. મોટી દાસીઓનું કામ મીઠુ બનાવી પુડાને પાંચે નાખવાનું હોય છે જેમ્મરે નાની માખીઓનું કામ તે પાંચ ઉપરડાં રચવાનું અને મધાન તૈયાર કરવાનું છે આ નાની માખી બચ્ચાનું પોષણ કરવાનું કામ કરનારી હોય છે.

મીઠુ માખીઓના ઘરેરમા વિવસણુ રીતે ઉત્પન્ન થાય છે. મીઠુ બનાવનારી માખીઓ

મધમ પુખ્તોમાંથી થઈ દારા મધ મધજુ કરે છે અને ત્યાર બાદ તરડામાં કંઈ આધાર નીચે એક પાછળ એક એમ દારમાજની માફક કિચા લોલકની માફક ટગાઇ રહે છે. આવી રીધતિમા તેઓ સજ બજાર દેવક, ને છે, ને કરે મિથાન તેમના ઘરેરમાં મીઠુ ઉત્પન્ન થાય છે અને પેટની ખાલુમાં જીભી ત્વચાની જાણથી જેને-vax baggs મીઠુશ્રમ કહે છે, તેમા લી ગણ માફક દેખા દે છે. આવી બાડ જાણીઓ છે. મીઠુ એ કંઈ નહિ પણ એક પ્રકારનું રાસાયણિક પરિવર્તન જે મધ માખીઓ ગરે છે, તેમાંથી જ મીઠુ થાય છે અને એ ગીણાશ્રમ

તરડામાં કંઈ આધાર નીચે એકને બીજા વગરની દારમાજની માફક ટગાએલી મીઠુ બનાવનારી માખીઓ.

માંની ત્વચામાંથી બહાર નીકળે છે. મીચું તૈયાર થવા પછી મધપુડા જે રચને બનાવવાનો છે તે રચને બાપ છે; જ્યાંને સાફ કરે છે, પાછલા પગથી મીચુંની રચકણ જેવી ગુટીને બાપ પગ આગળ લાવી મોમાં લે છે અને મોમાંથી નીકળતા મુક લેવા પ્રદાર્થવતી મચળી મસળી મારાની માફક ચીકણું અને નરમ કરે છે. ત્યારપછી તે જે જગએ ચોટાડવાનું હોય ત્યાં લગા છે. પછી ગાદીના મીચુંને ચોટે તેણું નરમ કરી નોંડે રાખી દે છે. એ પ્રમાણે સર્વ મી બનાસ કરે છે. પણ બીજી માતા આવીને એ જ પ્રમાણે મીચું ચોટાડે છે. આ પ્રમાણે મધ પ્રપ્તિના પાચે નંખાય છે.

પહેલાં મીચુંની ગોળીઓની આ પ્રમાણે એક સીધી દાર થાય છે, જે ઉચ્ચાઈમાં એક ઇંચ-

મધપુડાની બનાવટ.

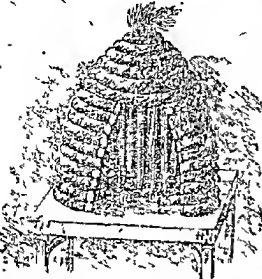

મીચુંની ગોળીઓ.

વધારે ઉંડી કરે છે, પછી ત્રીજી આવી તેના પર એજ પ્રમાણે કામ કરી વધારે ઉંડી કરે છે અને કાપને એક ભુગળીઓ જેવી લાંબી કરે છે. આ પ્રમાણે એક કાપ તૈયાર કરવામાં વીસ મોંએને કામ કરવું પડે છે. આમ મીચુંની ગુદા કરી પછી પાછલી બાલુએથી મીચુંને કાતરે છે અને એક સળંગ નળીની માફક કાપને પોલો કરે છે. આ પ્રમાણે કાપની સાથે કાપને જોડી મધપુડા તૈયાર કરવામાં આવે છે. મીચું બનાવનારી માખીઓ બીજું મીચું તૈયાર કરી મૂકતી બાપ છે, જ્યારે એક દારે પૂરી થાય ત્યારે બીજી દાર બનાવવા મારે છે, પણ તેમ કરતાં પહેલાં પ્રથમની દારમાંના કાપના મુખને સરખાં કરે છે, અને ચક્રચકિત બનાવે છે. જેમ સુતાર રોડે મારી લાકડું સરખું બનાવે અને સાફ કરે તેમ આ માખીઓ પણ કાપને કરે છે. આમ કેટલીક દાર તૈયાર થાય છે અને તેને 'ચોલિસ' ક્યાં પછી તે કાપમાં લીત બાંધવાનું કામ શરૂ કરવામાં આવે છે. એ વાત લક્ષમાં લેવા જેવી છે કે પહેલી દારમાં કાપના મુખ પચાણુ હોય છે, જ્યારે બીજી દાર પટ્ટીણુ કાપ બનાવે છે.

જ્યાં બાગ જેટલી, ૨૪ મા બાગ જેટલી બાગ અને અર્ધો ઇંચ લાંબ હોય છે. જે કે મધપુડા તૈયાર કરવા માફક લટકતો હોય છે. પહેલાં પહેલાં તેમાંના કાપ-(Cell) ના મુખ જ મીન તરફ નથી હોતા. પરંતુ જે ભુગળીઓને કાપી આડી રાખી દ મલી કરી હોય તેમ જોનારની સાથે કાપનાં મુખ હોય છે, અર્થાત્ કે એ ચાલુને જાણે ઉભી દાંગી હોય તેની માફક હોય છે. જ્યારે મીચુંની એક દાર ગોળવાય કે એક લક્ષી આવીને વચલી ગુડી પર બેસે છે અને તેને પોલી કરવા મારે છે. પછી બીજી આવી તેના પર કામ કરવા મારે છે અને

તેઓ બધા કાપ સરખા બનાવતી નથી. કેટલાક કાપ ન્હાના મોટા હોય છે, આમ કરવામાં

તેમનો હેતુ જુદા જુદા કામમાં તેને ઉપયોગમાં લેવાનો હોય છે. પહેલાં તો કાપમાંના કેટલાકમાં બચ્ચાં ઉછેરવામાં આવે છે. કેટલાકને મધ બરી રાખવાના બંધાર તરીકે વાપરે છે. કેટલાક કાપ નરને ઉછેરવા માટે ને તેમને રહેવાને માટે જુદા હોય છે. દાસીઓના બચ્ચાને માટે જે કાપ નિર્માણ કર્યા હોય છે તે ન્હાના હોય છે તેમનો બાસ રહે હોય છે. જ્યારે જેમાંથી નર ઉત્પન્ન થવાના હોય તે કાપ કડું બાસના હોય છે. જો મધના બચ્ચા વધારે હોય તો તે કાપની આસપાસ ચણતર કરી ઉડા કરે છે, રાણીને માટે ખાસ જુદી તરફ

મધપુરાની અંદરના રાણીના રાજમહેલને કહેવાય. તો કાપ તૈયાર કરવામાં આવે છે.

જે કાપમાં રાણી રહે છે તેનો બાટ જુદી તરફનો હોય છે તે સંબોગાગ કે જમરખને મળતો હોય છે. તે કાપનું સુખ જીનવણી હોય છે અને વીજળીની વાતીપર જે કાચનું સંબોગાગ ઘસણુ હોય છે તેને મળતો તેનો આકાર હોય છે. આવા કાપ ત્રણ કે ચાર હોય છે અને ત્રીસથી વધારે હોતા નથી. આ કાપ તૈયાર કરવામાં એક મધમાખીના સામાન્ય કાપ કરતાં સો ગણું મીચુ જોઇએ છે, રાણીના મહેલ બાંધવાને માટે જે મીચુ વાપરવામાં આવે છે તે એટલું ઉત્તમ હોતું નથી. કારણકે મીચુ વધારે ખર્ચે છે. રાણીના કાપમાંજ જેમાંથી રાણી થવાની હોય એવાં ઇંડાં મૂકવામાં આવે છે.

એક મધપુરામાં ૧,૨૦,૦૦૦ કાપ હોય છે તેમાં બધી મળી ૮૦,૦૦૦ થી ૬૦,૦૦૦ માખીઓ હોય છે. ઈંડાં મૂકવાં હોય ત્યારે ૧૦,૦૦૦ કાપ તેમાં રોકાયેલા હોય છે. ૧૬,૦૦૦ હળદરમાં (larvae) હોય છે જ્યારે ૪૦,૦૦૦ કાપ કરનાર દાસીઓ વધેરે ઉત્પન્ન થતી હોય છે. નર્મી આટલી મોટી વસ્તી હોય ત્યાં કામની બહેનશી નિયમનદ હોવી જોઇએ, એક મધપુરા એ એક ન્હાવું પ્રજનસત્તાક રાજતંત્ર છે. એમાં રાણીની સત્તા એક છે ખરી, પરંતુ રાણીને પણ પ્રજાની મરજી અનુસાર વર્તવું પડે છે ને અમુક નિયમનું મહાર્ગ પાલન કરવું પડે છે, એક મધપુરામાં કેટલીકને ઘણાં તરીકે કામ કરવું પડે છે. આવા તરીકે છોકરાં સંબાળવાં પડે છે. રાણીની તહેનાતમાં પરીચારિક તરીકે રહેવું પડે છે. ધર્યાકરી કરવી પડે છે. પવનની આવજ સંબાળવી. પાણીથી પવન ઉસાડવો, ઘર બાંધનાર તરીકે, કેટલીકને કાચાનું, કેટલીકને સુતારનું, કેટલીકને ઇજાનેસ્ટ, કેટલીકને બહારીકું, કેટલીકને રસાયણવેત્તા (aphorism) કે મધ બગડી ન જાય એને તે માટે

તેમાં 'ફિસિક એરિડ' ડંખમાંથી નાંખી, શુદ્ધ રાખવાનું થયે અને સત્તા સાફ કરવાનું, કેટલીકને મુઠકાં બહાર ફેંકી દેવાનું, કેટલીકને ઘસવાનું, કેટલીકને મંથપુડાના રસકતું કામ કરવું પડે છે. આ સર્વ એક વંશની માફક આવે છે.

આખાદ સ્થિતિના મધપુડામાં ૪૦૦ થી ૫૦૦ અને નમળા સ્થિતિના મધપુડામાં ૫૦૦

થી ૫૦૦૦ હજાર નર હોય છે. તેમનું કામ આગળ કહ્યું તેમ વંશેશ્વરિમાં સ્ત્રીપારાણ્યમાં પુરૂષ ઉપયોગી થઈ પડવાનું છે. વંશેશ્વરિ એકની રાણીજ એમની મદદથી કરી પત્ની માફી દેશા. રહે છે. રાણી એક વખત અમુક સમયે બહાર ઉડી જાય છે. આ યાજુ તેની પાછળ ઉડે છે. રાણી દૂરને દૂર ઉડી નહાશે છે, તેને પકડનાં પહેલાં કેટલાક યાજુ જાય છે. દસઘાર બીજાં તેની સાથે રહે છે, તેમની સાથે રમત કરતી, ખીતિ દેખાડતી, બાં-ગરપચ કરવા દીધા વગર હજી તે વધારેને વધારે દૂર ઉડી જાય છે અને એકાદની સાથે તે કાઈ નિષ્પત્ત કરે છે, પત્ની તરતજ પાછી ફરે છે. રાણી જર્જવંતી થઈ કે તરત તેજ દિવસે સર્વ પુરૂષ અને મારી નાંખવાનો કુક્રમ કરે છે. મધપુડામાંની રાણી, ઘસીઓ સર્વ પુરૂષપર તુડી પડે છે ને તેમની પાંખો તોડી નાંખે છે. તેમને માર મારે છે અને ડંખ ફાણ લે છે, જો ભોગજોજો કોઈ નહીં જ્યાં પામે તો ખોસકને માટે લુપ્ત પાછો મધપુડામાં દેશે છે. પાછો આત્મતાની વાર મા-ખીઓ તેને જીવંતો છોડતી નથી. બાંધુધી વંશેશ્વરિનું કામ થયું ન હોય ત્યાંધી આ પુરૂષોને માખીઓ ખરસાવે છે, તેમની દરેક સલાજ લે છે, મધપુડામાં તેમને કોઈ દિવસ કામોનાં શ્રમ લેવો પડતો નથી આવું અને સુષ રહેવું, એ સિવાય કંઈ તેઓ ભણતા નથી, સુસ્ત માથુસની માફક પછા રહે છે, તેમનું જીવન બાંધુ રોમું નથી. કામ થત રહ્યા પછી ડંખ ફાણ મારી નાંખી તેમનાં મુઠકાં મધપુડાની બહાર ફેંકી દે છે. આ કામ કરે કરે વળેને અંગે કરવામાં આવે છે.

ઉપર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે આખા મધપુડામાં રાણી માત્ર ઈડા મૂકી રહે છે,

રાણી.

ત્યારે એ ઈડામાંથી રાણી થી રીતે ઉત્પત્ત થાય છે અને જીવન ઈડામાંથી નર અને વિશેષે ઇગ્નીઓ સ્વયં જને છે ? એ જાણવા જોઈએ છે. જે ઈડાની રાણીના જોવા મોટા કામમાં મુકતમાં આવે છે, તેમાંથી રાણી ઉત્પત્ત થાય છે તેની ખાસ સલાજ લેવામાં આવે છે અને ખાસ ખોસક આપવામાં આવે છે, આથી કરીને તેના સરીરની રચના બિલ પ્રદારની જને છે. બીજાં કંઈજ ફેર હોતો નથી, કારણ કે જો રાણી મરી જાય તો સામાન્ય ઈડામાંથી તેવોજ ખોસક આપીને તેને સેરી મોડી કરી રાણી ઉત્પત્ત કરી શકાય છે, જે કે આ પ્રમાણે જે ઈડામાંથી ઇગ્ની ઉત્પત્ત થવાની સલાજના હોય તેમાંથી આવ-ડવળના દેસાસથી રાણી ઉત્પત્ત કરી શકાય છે ખરી પણ તે રાણીના અને નૈસર્ગિક રીતે ઉત્પત્ત થયેલી રાણીમાં ભેદ છે. એટલે જેમ કુખાંજને ચીર્મતાઇમાં ખરી શ્રીમતાઇનાં દર્જન થતાં નથી તેમ આ રાણીના મૌરવમાં ફેર રહે છે.

રાણીને તેની પ્રગ્ન અપૂર્વ માનની નજરથી જુએ છે. તેની અતિશય સંભાળ રાખે છે.

તેની પર અપાર મમતા ધાખે છે. તેને માટે ઉત્તમોત્તમ સુગંધપૂર્ણ મધ તૈયાર રાખે છે. તેની

આસપાસ રક્ષક શત દિવસ ચોરી કરે છે. તેને ઇડાં સુકવા માટે કોષ તૈયાર કરે છે. તેની પરિચરીક્ષણો તેને સાફ કરે છે અને ખવરાવે છે. જો તેને કંઈક અકસ્માત થાય તો આખો મધ પુરો ખજાણો છોડે છે. અને આક્રમકરવા માડે છે. તેના અવાજની સાથે તેની આજ્ઞા અમલ સુકવા સંઘજા તેની સેવામાં દાગર થાય છે. (માત્ર નેસર્જિક રીતે ઉત્પન્ન રાણીના આ પ્રમાણે અવાજ કરી શકે છે. છતર ઇડાંમાંથી ઉત્પન્ન કરેલી રાણીને આ શક્તિ હોતી નથી, જો મધપુડાને દાની પહેલો તો પ્રથમ રાણીના રક્ષણને માટે ઉપાય મોજવામાં આવે છે. જો ઘરને લીધે કે આવ સામગ્રીના આકાશને લીધે દુર્ઘટનાને મરી જવાનો વખત આવશે, છતાં રાણી માતાને તેઓ

રાજમહેલમાં રાણી માટેના કોષ. જેલુ મધનું ટીપુ દુરો લાસથી ગચાવશે, કારણકે, ત્યાંસથી રાણી જીવી છે ત્યાંસથી કુમારિકાઓનું નગર સંદિસલામત છે.

જો રાણી મરજી પામે અને ઇડાંમાંથી રાણી ઉત્પન્ન કરવાની સંભાવના ન હોય કિંવા ઇડાં જન હોય તો આખા મધપુડાના નાગરિકાનું જીવન નષ્ટ પામે છે. બચ્ચાંની સહાય કોઈ લેતું નથી. શાસીઓ કામ કરતી નથી. ખોરાક લાવનારા ખોરાક લેવા જતા નથી, સર્વ કામ બધ પડે છે અને સર્વ જાણ મુદુશરણ થાય છે. ત્યાં સુધી રાણીને જીવી જીવતી લુએ છે, ત્યાંસથી તેમની ગમે તેવી વિપદામસ્ત દશામાં પણ આરામ સચાર રહે છે. રાણીને કેદ કરેા કિંવા પકડીને અન્યત્ર લઈ જાયો તો થોડા સમયમા મધપુડાનો ખર્ચ થાય છે, પણ આવી સ્થિતિ બાગ્યે જ આવે છે. કારણ ઉપર કંઈ તેમ છતર ઇડાંમાંથી તેઓ રાણી ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

રાણી એક દિવસમાં બે હજાર ઇડાં મૂકે છે. વગલગ દસ હજારથી વધારે ઇડાં સાથે સેવાય છે. આ પ્રમાણે જોતાં એક મધપુડામાં આ સર્વેનો સમાવેશ કર્યા કરવો ? ત્યારે મધપુડાની આવી સ્થિતિ થાય છે, અર્થાત્ કે સખ્યાં વધી જાય છે ત્યારે રાણી અને મધપુડાના વસનારા બીજા રાજા જવાનું મોગ્ય બારે છે. જતાં પૂર્વે રાણી પોતાના રાજકોષમાં અમુક દિવસને અંતરે ઇડાં મૂકે છે. આમ કરવાનું કારણ એટલું કે જાણી રાણીઓ સાથે ઉત્પન્ન ન થાય. આમ ઇડાં મુકવા પછી રાણી મહત્ત્વ કરવાની તૈયારી કરે છે. આખા મધપુડામાં ખજાણાટ થઈ રહે છે. નિશાની આપનાંની વાર ૧૦ કે ૮૦ હજારમાંથી ૫૦,૦૦૦ કે સાઠ હજાર નાગરિકાં નગર ત્યાંની જતા રહે છે. જો લોગનેજો ખરાબ ઝડતે લીધે કે અન્ય કારણસર મહત્ત્વગ કરવામાં વિવબ

ચાપ અને તો તે દરમિયાન, ઈર્ડામાંથી રાણી તેજસ ચાપ તો જૂની અને નવી વચ્ચે દેહબુદ્ધ ચાપ અને બેમાંથી એક કિંવા બન્ને મરે ત્યાંથી આવે છે. આટલા માટે જ્યાંથી જૂદા રાણી જાપ નદિ ત્યાંથી દારીઓ નવી રાણીને કાપમાં દેહ કરી રાખે છે કેટલાકતુ એમ પણ માનવું છે કે ખીજી ઉત્પત્તિ થતી નવી રાણીઓનો નાશ ન કરે માટે તેને દેહ રાખે છે, અને જ્યારે કેદમાંથી છુટકારો કરે ત્યારે પણ કેટલાક રક્ષક સાથે રહે છે તથા જરૂર પડે તો તેને એ કામ કરતા ખટકાવે છે. પરંતુ જો વધારે રાણીની જરૂર ન હોય તો સજ્જામાંથી ઉત્પત્તિ થતી રાણીઓ નાશ કરવા દે છે.

માખીનું ચુદામંદિર જે ઉપલક્ષ્ય દરિયા આપણે જોઈ ગયા તે ઉપરથી જોવાપુ હશે કે તેણીથી ધરના પાપાથી છેક તેના માટે જોઈતાં ખોરાક વગેરે લાવવા, સંભાળવા અને વ્યવસ્થા કરવાનાં દરેક કામ ખંતથી કરે છે તેમ મારી બહેનોએ ધરનાં વડીલ (માતા કે સાસુ) ની આજ્ઞાથી રહી દરેક કાર્ય કરવાનું છે, વળી જેમ માખીને કાષ્ઠપણુ જાનના દસ માથે મેલી બેઠ વગર ચુંગન કરવાથી કિમતી મધનો જથ્થો એકઠો કરી શકે છે તેમ આપણે કાષ્ઠ પણ એક વગર દરેક પાસેથી સરળોષ શુદ્ધ કરીએ તો કે જેથી સંકુર્ષનો કોમતી ખાનનો મેળવી શકાય છે.

તેમજ માખીએ પોતાની જોડાઈના કંઠાર બરી તપવા અને તેને સ્વચ્છ રાખવાને સવળગ રાખે છે, અને ચુદામંદિરે નિયમીત રીતે વહેંચીને કંઈ પણ ખામી આવવા દેતી નથી તે વગેરે અનેક મુજો માખીના જીવનમાંથી બહેનોએ શીખવા જેવા છે.

પ્રત્યક્ષિ સ્ત્રી કેળવણી.

(વક્તા—મીસીસ સરોજની નાઈકિ.)

મીસીસ સરોજની નાઈકિએ જણાવના છેવટે હોવામાં ગઈ તો. ૬ નીએ પ્રત્યક્ષિ સ્ત્રી કેળવણી ઉપર હાથપુ આપતાં જણાવ્યું હતું કે તમે સીપણની મોની મોની વાતો કર્યા કરો છો, તમે સાવિત્રીનું દર્શન આગળ ધરો છો, પણ પ્રત્યક્ષિ જીવનીનાં આત્માને મોતની ઉધમાંથી જાગૃત કરવાને જે સત્તા આજની સાવિત્રીઓને જોઈએ છે તે તમે તેમને આપતા નથી. આજની દિવસે જાણીએ. પેતાની દરો અને મારીને, જુનાં પાણી, નદીને ગરો છે પણ જે સુધારા અને કેળવણી તેમના ધરીઓએ સપાદન કર્યા હતા તે જ ખરેખર હિંમ અને સંપૂર્ણ હતાં. હાલની છોકરીઓ પશ્ચિમની છોકરીઓના જેવી ખુનસુરતી પરાવતી નથી તેમજ પૂર્વનો ટેક અને મેલો તેમનામાં નજરે પડતો નથી. પ્રત્યક્ષિ સ્ત્રી કેળવણી-દેથી આપામાં આપવાની કૃદ્ધિમાયત કરે છું અને તેનો અભ્યાસક્રમ એવી રીતે રચવો જોઈએ કે ભવિષ્યની દિવસે માતાઓ આમણ જમાનાની માતાઓની માફક પોતાના ધરની અવિજ્ઞાનો જની રહે.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !!

તૈયાર છે !!!

દરેક શ્રાવકે પોતાની પાસે રાક્ષત્રી જ જોઈએ.

➔ શ્રાવક કર્તવ્ય

વિવિધ સ્તવનાદિ સમુચ્ચય ➔

આ પુસ્તક વશર પાઠવાનો મુખ્ય હેતુ દેરાસરોના દર્શન તથા પૂજા નિમિત્તે થતી અનેક આરાધનાઓ ટાઢવાનો છે અને તેમા પ્રાતઃસ્મરણીય સ્તોત્ર, હૃદો, દર્શનવિધિ, પૂજાવિધિ, ચૈત્યવદનો, થોયો, સમાયો, લાવણીક્રમો, નાટકના રાગના સ્તવનો, નવસ્મરણ, શ્લોકા, સામાયિકવિધિ, પચક્ષાણવિધિ, મારમતની ટીપ, ચૌદ નિયમ તથા શ્રાવકના આચાર અને વર્તન વિષે સારી સમજુતી આપવામાં આવી છે, દરેક ક્રિયા હેતુપુરઃસર મમજાવવાનો શ્રમ કર્યો છે. આત્મચિંતન ક્રિયાકર્મ માટે આ મ્થનો સમગ્ર વૃદ્ધ ઉપયોગી છે. દકંદર આ પુસ્તક મત્યેક શ્રાવકકુટુંબમાં રાક્ષવા યોગ્ય છે. પાકી મુદર કપઢાથી વાઢડિંગ કરી મથને મુરોમિત વનાવ્યો છે.

ગુજરાતી અક્ષરમા કિ. ૧-૮-૦

રાક્ષી અક્ષરમા કિ. ૨-૦-૦

શ્રાવક મીમર્સાહ માણેક.

શક વનાર માંડવી—સંપદ ન. ૧

કેવળ હવદયાનો સંદેશો ?

મિત્રે, હીસ્ટિયાનું દર્દ જોયું જાય તેવું નથી. તેવા હોવાને ઠોડાવવા, એ પુણ્યનું કામ છે. એમ ધારી તેમને ખબર આપો કે

૨૪ ઠલાકમાં દર્દને શમાવનાર

૨ નં. ૧૧૬

હીસ્ટિરિયા—વાયુમુક્ટા

ડી. રૂ. ૪-૧૦-૦ પો. જુડ.

કવા દેશી, સ્વધર્મ રક્ષક, પચ્ચ નહિ, ગર્ભવતી અને, સુવાવડીથી લેવાયઃ આંકડી, ચકરી, તણાવ, ગલરામણ, શીત, ફાટ, તોડ, ઠંજતર, જડતા, બેશુદ્ધિ, ગોળો, પ્રદર, લાળ, ગર્ભાશયનાં દર્દો, પક્ષવાત, લકવા, અને ચિત્તભ્રમ યાને ધેલ-ચ્છા ઉપર રામણાણુ, જાતે અનુભવો અને સર્વીરીકિટ હો.

છગનલાલ લદલુભાઈ શાહ દેશીનામાવાળા.

વિંગપુર—શુજરાત.

ખાસ સ્વદેશી સગવડ.

કેસર, કસ્તુરી, અમર, ગણસકપુર, ઉચી અગરબતી, અગર, દશાંગીધુપ, સોનાચાંદીના પાના, ગુખડ, અતર, હાંચ, હરડે, ખાપરીયુ, મોચાઇ, શીલાછત, માતીનો ચુરમો બીજેરે ખાત્રીદાર માલ કીકાયનથી વેચનાર ખાસ એકજ દુકાન.

લાવને માટે પ્રાઇસલીસ્ટ જુઓ. ડી. શાન્તીલાલ કાન્તીલાલની કું.

જુમામસ્જીદ, નં. ૧૨૭ સુખઇ.

 ખેતી માટે પાણીનું સસ્તું સાધન.

ઉંડા તેમજ નજીક પાણીના કુવામાંથી પાણી કાઢવાના દરેક

જાતના પંપ અને નોરીયા રેંટ.

હાથવતી ચાલતા, બળદથી ચાલતા તેમજ એન્જીનથી ચાલતા તદ્દન નથી હળના, છેલ્લી શોષ મુશળના, દરેક જાતના પંપો, નોરીયા રેંટો અને જોઇલ એન્જીનો હમો ધણાજ કીકાયત ભાવે વેચીએ છીએ. તેમજ ગ્રેડવી આપીએ છીએ તથા દુરસ્ત કરી આપીએ છીએ. કીમત અને વધુ જુલાના માટે લખો યા મળો.

અંબાલાલ એમ. પટેલની કેપની.

૬૦ દરીયાપુર નાની સાલેપરી—અમદાવાદ.

❀ સીરપ જરીઆન. ❀

(૨૯૨૮૬.)

ટીબેટ દેશમાં ઉગતા વેલાઓનું ઉમદા સરખત.

આ સરખત ચક્રેલા લેખને તેમજ વિદ્યાર્થીઓના મગજની ખીલવણીને માટે અતી ઉમદા ઉપાય છે તથા શરીરમાં કોઈ પણ બતની ગરમીને થાંત કરી તથા સ્વપનાવસ્થા તથા નાટાનીયત વગેરે કોઈ પણ કારણથી શુભાવેલી શક્તિને પાછી લાવી મગજના ખોટા વીચારોને રોકીને અદ્ભુત શક્તિ આપે છે, તથા સ્ત્રીઓને થતું હીસ્ટીરીઆને રોકી વહીવટમાં સખત ટેહીને અટકાવે છે. હરસની પીડા અને હરમમાં જતું લોહી અટકાવી લોહી સુધારી ચહેરા લાલ બનાવે છે, તેમજ સ્ત્રીઓની કોઈ પણ બતની નબળાઈને દુર કરવામાં કૃતોદ્ભવ ઇલાજ પુરવાર થઈ ચુક્યો છે. ખેડોળો ફેલાવો હોવાથી સેકડા કાયદા હોવા છતાં કીમત માત્ર રૂ. ૧.

ખરમાની ગોળીઓ.

આ ગોળીઓ સ્ત્રી અને પુરૂષો બંનેને તરત આરામ કરે છે. વહેતા તેમજ અગન થાળાં નવી તેમજ જડ ઘાલી ખેંઠેલી ગરમીને તરતમાં આરામ કરે છે તેવાં દરદની ગફલતી રાખવાથી શરીરની પાલખાલી થાય છે. કીમત રૂ. ૧.

ચેપી અને જીવું ખરજીવું.

મુકું અને પાતળી ગરતાં ગ્રાસ આપનારું એકઝીમાં તેમજ ચામડીની જીવું દીકને અમારી નવીન જવાબામુખીનાં બળતા પહાડના રસના ખારમાંથી બનાવેલો મલમ અબાયમી રીતે જડથી નાશ કરે છે. કીમત રૂ. ૧.

ઠેકાણું:—ગરમી તેમજ ચામડીનાં ચેપી દરદોનું દવાખાનું પાયધુની, નવી મસીદ નીચે, હુકામ નાં ૪. સુંબઈ.

તફત મફત !!!

દેવત પમાડનારી વીજળીની આધારે જન્મક વસ્તુઓના ૨૪ સુંદર ગીતોવાળું પ્રાથમકીયર મફત મોકલવામાં આવે છે, એક નાનકડા મજાવામાં રાખી રાહાય તેવા

વીજળીના દીવા

તેલ કે દીસસળીની જરૂર વગર ફક્ત એક ચાંપ ખસેડતાંની સાથેજ પશ્ચિમ બક્ષાદાર રેશનો થાય છે.

કીમત રૂ. ૨, ૨૫, ૩, ૩૫, ૪, ૫, અને ૬. પોસ્ટેજ ૬ આ થા.

ડી. જી. શાહ—ઇલેક્ટ્રીક સ્ટોર્સ, અમદાવાદ.

કામનાન્યા હરઆઈલ.

(મજબૂત ચાંદ, મટિલ્કિયા અને અભાપ્યો મળ્યા છે.)

જાલને		મગજ
સુદર	1	ગાત
મુવાળા	1 1/2	આતર્
નેજરવી		અને
તથા		ચાવા
કાળા		કરી
ખતોવ હ		દીવતે
અને		રાદત
જલદી		આપે હ
વધારે છે		

જાલનીની કિ ૩ ૧-૦ ૦ હી પી ૦ ૪ ૦ તપુ માલનીના ૩ ૨-૧૦-૦ પોસ્ટ ૦-૭ ૦

લગો—જોગલો ઇન્ડીયન કો ક્રેમીકલ કુલુભામસજીદ-સુ ખર્ચ

જોજીટ અસીચ દ કાયાભાઈ અને કુલુ જોગી દોવ-વાવતગર

૯ સ્ત્રીસુખ દર્પણ. ૭

ગીતિ.

દર્પણ સોના સુખનું, શ્રદ્ધ મંદિર યોજાને પતિ મગે;
પુષ્પ પાંખડી અર્પી, જીવન સારવ નીચ કાઢી ઉઠડગે.

પૃ. ૨ જી.

મે-૧૯૧૮

અંક ૩ બી.

મહાત્મા કેશવચંદ્રસેનનો સંદેશો.

શ્રી જાતિની માનસિક રચના દરમ્મ લક્ષ આપીને અને સમાજનાં એનું કાર્ય અને એનું સ્થાન છું' છે તેના વિચાર કરીને વિચિત્ર સ્થિતિને અનુરૂપ એનું 'ચિત્તજ્ઞ આપણું' એ આપણા મુખ્ય હેતુ હોવા નોંધ્યો. શ્રીજાતિનું કાર્ય હોય અને કર્તવ્ય પ્રાર્થના માફક સામાન્ય નથી પણ તેથી કેંઈ અંદર વિચિત્ર છે. તેથી તેનું ચિત્તજ્ઞ પણ કેંઈક વિચિત્ર હોયું' નોંધ્યો એમ સૌ ઠોઠાં કમ્મલ કરશે. સ્વાભાવિક અને રાષ્ટ્રીય પદ્ધતિ અને અરેખર દિલ્લુ શ્રી કેરી હોવા નોંધ્યો તે આનર્માં લખને શ્રીએને ચિત્તજ્ઞ આપણું' એ આપણા અંગીકૃત કાર્યનો મુખ્ય હેતુ હોવા નોંધ્યો. શ્રીજાતિની ઉત્પત્તિ છટ્ટ છે પણ સમયને અનુવર્તિને ન હોય એવા ધમમહાસામાં તમે પછે નહીં. તમે તમારી પોતાની જાતે સંસ્કારી બનાવો પણ શીર જળરીધી એટલા ડાહીમાફ તેના ઉપર લાગે નહીં. પારકાં નવા નવા રીતરીવાજોના ડોળ ઉપર ખેડી સંસ્કૃતિ પાવણ કાર્ય નિર્ણય છે. તેથીજ આજે દિનુરધાન અસ્તવ્યસ્ત ચર્ચા ગયું છે. ધાર્મિક અને સામાજિક ઉત્પત્તિમાં પ્રગતિ સમયાનુસાર થઈ હોય તેવી દરકંત નહીં પણ તે અખંડ, ચિરંધાયા અને રાષ્ટ્રીય દેવી નોંધ્યો. પારકા દેશનું કેવળ અનુકરણ કરીને મંત્રપણ ઉચ્ચતર હેતુ આનર્માં નહીં લેવાથી કેરેલા કાર્ય આજ નહીં તો કાલ પણ નિષ્ફળ જવાના એ આનર્માં રાખો.

• મધુરભંજનો નામ મહારાષ્ટ્રી સાહેબ સાહેબ મુખારદેવી.

યાએ કહ્યું કે " પહેલાં પૈસા આપો, પછી યજ્ઞ ચંજરો. આથી કુમારપાળને ગુરસો આવ્યો, અને મ્યાનમાંથી તલવાર ખેંચી, એથી બહી જઇને વાલોયાએ કુમારપાળને ચણા આપ્યા અને કુમારપાળ સાત થયો. ત્યાંથી નીકળીને કુમારપાળ બહુય પહોંચ્યો. ત્યાંના એક તથાગિનીને તે મળ્યો જોઈએ તે જ વખતે કાળી ચકલીને મુનિસુત્ર નવામીના મંદિરના બ્લબદંડ અને કળશ ઉપર બેસી આનંદથી કાંઈ ખાતી તથા ખેલતી જોઈ, તે ઉપરથી શુભ શકુન માનીને કહ્યું કે ચોડા વખતમાં તારો ઉદય થશે ત્યાંથી નીકળીને કુમારપાળ દોહાપુર પહોંચ્યો. ત્યાં એક સ્વાર્થસિદ્ધ નામના યોગીને તે મળ્યો તે યોગીએ પ્રસન્ન થઈને તેને શત્તમ્ભાષિ તથા ઇશ્વરપ્રાપ્તિ કરવાવાળા બે મંત્ર આપ્યા. એ મંત્રોની સાધના કુમારપાળે સફળતાથી કરી. ત્યાંથી નીકળીને કુમારપાળ દોહાપુરના કાંઈતપુર નગરમાં ગયો અને ત્યાં થોડો વખત રહીને દોહાપુર જઈ પહોંચ્યો દોહાપુરના રાજાએ કુમારપાળને ઓળખીને તેને ઉપર સત્કાર કર્યો, એટલું જ નહિ પણ કુમારપાળની યાદગીરી માટે પોતાના રાજ્યમાં કુમારપાલેશ્વર નામના મોટા પ્રાસાદ બંધાવ્યો. કુમારપાળ ત્યાંથી મુનિજનપુર વગેરે અનેક નગરો જોતો માળવામાં જઈ પહોંચ્યો તે મુલકમાં તે ઉત્તમની નગરમાં પોતાના શાહજો તથા સ્ત્રી વગેરેને મળ્યો. પણ ત્યાં કુમારપાળે મોટા આશ્ચર્ય સાથે પોતાના પરમમિત્ર વૈશ્વસિરિને પોતાની પત્ની તથા શાહજોની સેવામાં ઉપસ્થિત થયેલો જોયો. તેને જોતાં જ કુમારપાળ હર્ષાદ્રસમેત તેને બેઠી પડ્યો અને બોલ્યો " વૈશ્વસિરિ ! તું વળી અહીં કયાંથી આવ્યો ? "

" મહારાજ ! આપની સેવા અધુરી રહી તેથી મારી આ બાબતી તેપથર્થા પણ અધુરી રહી જાય તેમ હતું. આપના તો કદા સમચાર મળ્યા નહિ, એટલે પછી આપના કુટુંબની સેવા કરીને મારી તેપથર્થા પૂર્ણ કરે છું." વૈશ્વસિરિએ ઉત્તર આપ્યો.

એ અદ્વિતીય સેવકના બદલો પોતે કેવી રીતે વાળી રાકશે તેના મોટા વિચાર કુમારપાળને થવા લાગ્યો. પોતાના ૫૦ વર્ષના જીવનમાં કુમારપાળે ડોહાપુર આવો મિત્ર જાણ્યો કે સંમિત જ્યો નહોતો.

ઉત્તમશિનીમાંથી પોતાની સ્ત્રી તથા વૈશ્વસિરિને લઈને કુમારપાળ દોહાપુર નગરમાં ગયો. ત્યાંથી તે ચિત્તોડ ગયો. ચિત્તોડમાં થોડો સમય ગુજરીને તે પટવાનગરમાં ગયો. ત્યાંથી જુદાં જુદાં નગરોમાં પર્યટન કરીને છેવટે તે શુજસાતના પાટનગર પાટણમાં આવી પહોંચ્યો. (આટલું)

સુધરેલ ચરો,

શ્રીયુક્ત-સવૈયા.

(લેઠ-૨૮. ગોપાલજી દરીબાઇ દરામ-વેરમાકર.)

વરજામી આ જગમાં વાંધી ફેરનામાં જન સી ફરતા,
આવા ધરમાં મલે નહીં પણ ઉપર ભાષો જાટુ કરતા.
શ્રીજોના સમુદાય મરી પણ ત્યાં લાં ચર્ચા એ ચાલે,
જારીક વરો અજ સહને કષ્ટ કષ્ટ સી મોજો માલે.

કાષ્ટ નારી મન ખ્યાલ કરે છે આ દુનીયા સૌ છે સુખી,
 ફેશનમાં ફરતી સૌ સ્ત્રીઓ મારે સીદ થાયું કુખી;
 અર્ધ નમ ફરવાથી કષ્ટ જનુ રસીયા મુજ પર ભાષારો,
 ફરીયા ફાકી યમનિ હું તો મન ગમતા બોલો ચાલો.
 કનકતારા ઢેરી બંગડી મુજ દાઢે બહુ શોભે છે,
 રાગ વરગની એથી સારી પેહરવા મન લોભે છે;
 શીર ફેશની વેણી ગુંચી સુંદર રોચો પાડીશું,
 ભરી બાળરે ચાળા કરતાં કમરે કમરે ચાલીશું.
 ઉચી એડીના છુટા પેહરીયા પાળીયા પશુ હમેશાં ચરો,
 ગોળ વિના હવે ન ચાલે શોખ અધુરો નહીં રહેશે;
 ભરી મુખ તાંબુલની પડી મુખડું રાત્રું કરવું છે,
 જીવાનીનું જોર જળ્યાળી નજરે નરની ફરવું છે.
 પહેરવેલ પુરાતન ઢેરો (અમ) સુધરેલનિ નહીં ફાલે,
 રંગ બેરંગી ભાત ભાતની ફેશન ફેન્સી બહુ આવે,
 ઉર એવી ઉર્મીઓ ધારી નારી કષ્ટ વાંકી ચાલી,
 વિપવ વાસના અતીશે રોચી આખર મન રહે છે બાળી.
 પતી પોતાને રીઝવવામાં કુખીવારી બહુ થાતી છે,
 પર પુરુષનો ખર મેળવતાં વાલે માર પશુ ખાતી છે;
 જેવી સ્ત્રી તેવીજ પ્રગળી દુનીયા આગળ વધતી છે,
 અધોગતીમાં આર્થ પ્રગળ્યા દીવસે દીવસે જતી છે.
 પ્રાચીન કાળની આર્થ સતીઓ પરનો સ્પર્શ નહીં કરતો,
 બંગડી પહેરવા દારણુ આને મલેન્દ્ર કરમાં કર દેતી;
 પતી જીવનનું પૂર્ણ સુખ લઈ મુવા પછી પશુ સંગ જતી,
 કુચન વર્ણો કાપા બાળી પીયુની સંગે બરમ થતી.
 તેવી સતીઓ હાંસુથી પર હાલ નથી કા મેં દીડી,
 વિપવ આંધ્ર ને બલિયાતણી કુસદાઓ ધર ધર બેડી;
 વડીલ શું વડમરી થઈને ઝાંઝા બોલો બોલે છે,
 સામુ સાસરા જે પતી એ સૌને તરણે તાલે છે.
 યુગ આને બદલાયો જાયે ખરો કળીયુગ આવ્યો છે,
 અન્ય દેશ સુધારે ચડતાં આર્થ દેશ બદલાયો છે;
 દેશ સુધારા કારણ સુંદર હંદ બનાવ્યા ગોપાલે,
 વાચીને અંતરમાં ધરને કષ્ટ પ્રણે સફુના દાળે.

“પ્રભુ રાણ, જગત રાણ; પરોપકારે, હૃદય રાણ.”

સુવર્ણપુરમાં અપાક પૂર્વિમાની સાંજે “મહામદિર”માંથી અસંખ્ય સ્ત્રી-પુરુષોના ઘન્ટે દર્શન કરી પોતપોતાના સ્થાન પ્રતિ પ્રવાણ કરી રહ્યા હતાં, જે મહિના કેટલાએક જાવિક સન્ન-નો “ગેવર્ધનનાયકો જય”ની પ્રવચન અને ઉત્સુક યજ્ઞનાઓથી સરીવામ રસ્તાને ગળતી મુક્તા આગળ આવતાં હતાં. આથી મહામદિરમાં આનંદોત્સવ સાથે ધાર્મિક મહોત્સવ ઉજવાયો હોય, એમ દષ્ટિગોચર થતું હતું મેદાંમદિરના તદ્દન નશ્વરના જામમાં એક વિરાળ શૂદ્રચાલક આવી રહેલું હતું, જેના અપમાનમાં મુખપિંદર કુદચ્છડના રાષ્ટ્રાઓના કુઠંગો ઉત્તરોત્તર બેઠતી મૂક્યાં હતાં, જ્યારે મધ્યમાં વારિ-યંત્ર આવી રહેલું હતું. શૂદ્રચાલકને આગળ મુલતી ગેસેરી કાદવામાં આવી હતી, જેમાં એક કોમારી ખુસ્તી ઉપર બેઠી હતી, જેનું વય બારેક વર્ષનું હોય તેમ તેની મુખ-મુદ્રા ઉપરથી અડસટવામાં આવતું હતું. બાર વર્ષની કોમારીની ઉત્સાહિ અમ-લતા પ્રેક્ષકવર્ગને આકર્ષણ કરતી હતી. વર્ષાથી જમીન તદ્દન ધોળામ્મ મ્મ હતી, જેથી સ્ત્રી-પુરુષો વિચેરે ધીમે ધીમે પોતાના કાર્પ માટે આવજાવ કરી રહ્યાં હતાં. તે કોમારી પોતાના હાથ-માના પુસ્તકમાં દર્શવિદ્યા વિચારે પરવે નિદોષાસ કરી રહી હોય તેમ જ્ઞાનરથ બેઠી હતી, તે અસ્થામાં સામેથી કાંઈ બ્યક્તિને આવતાં જોઈ બોલી, “સાધાબહેન” આવો. “ધર્મી વખત થયાં તમારાં દર્શન દુર્લભ હતાં, જેથી આજે તમને જોઈને હું અત્યાનંદ પામી છું.” “પ્રમુદાબહેન” નાથતાં તો હોજા કે હું સુવર્ણપુર ઇાડી બહારગામ ગઈ હતી” સાધાએ શ્રુત સ્મિત કરી કહ્યું. જસુરશકને, હીવાવવાને ગઈ હતી તેમ નહિ બોલતાં જે અત્યની વાત તથા સંતાપે છે તે શું સાઈ કહેવાય કે પ્રમુદાએ રહેજ મરકરીમાં ટકાર કરી. “કાંઈ નહિ બહેન! મ્હારે અસત્ય શા માટે બોલતું જોઈએ? સ્ત્રીઓ પુરુષના શૂદ્રચાલકની અપિચ્છતા તરીકે સરળજોષી છે, જેથી તેણીએ સંપૂર્ણ રીતે જ્યવહાર કુટલાદિ કાર્યોમાં ખરંગત યઈ, શી પરમાત્મા તરફથી સુપ્રત વ-જોષી પ્રત્યેક મહારતી કરને પાત પ્રત્યે ચોક્કસ બધા કરતી જોઈએ, અને તેજ પ્રમાણે શૂદ્રચાલકના કાર્યાલયની પ્રવેશપોથી અનુસવવા ગઈ હતી સાધાએ ઉત્સુક ભવે ઉત્તર દીધો. ખરેખર સાધા ત્હારું કહેવું થયારું છે. કેટલાક ઈશિં કવિઓના ક્ષોદેશ-પ્રવૃત્તિ મ્હને જ્યત્યારે રમણે થાય છે. “Women are lights and lamps to men” પુરુષોના મરને ઉજવણિત જ્યોત માફક દીપાવનાર સ્ત્રીઓ છે. પ્રમુદાએ પોતાની કીરીસાવરધામાં તિવજુહિને-ઉત્સાહિ વાળે આવતાં કહ્યું. અહો! પ્રમુદાબહેન! તમારી ઉમ્મર નાની છતાં તમે અબ્યાસમાં દીક વધ-તાં જાવ છે. સાધાએ આશ્ચર્યતાથી કહ્યું. ખરેખર બહેન, સ્ત્રીઓની પતિ પ્રત્યેની ફર-જ મણીજ શ્રેણી અને સર્વોત્કૃષ્ટ છે. કિશોરવરધામાં નિર્દોષ આનંદ મેળવવાનો છે, તે પતિની સ્થિતિમાં શૂદ્ર-કાર્યાલય માટે જ્યવહારોપયોગી યતાં કાર્ય માટે પ્રવૃત્તિ કરવાની છે, અને તેજ પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે મ્હારું લગ્ન એ ગુસ માંડમ છે, જેથી અમુલ્ય

વખતનો સદુપયોગ કરે છે. પ્રમુદ્યએ પોતાની અભિલાષાનું સ્પર્શકરણ કરતાં કહ્યું. ઉમેણ અભ્યાસ, પણ ચાલે છે કે શું? આશ્ચર્ય પૂર્વક સંધાએ પ્રમુદ્ય પ્રતિ જોઈ પૂછ્યું. સ્વપ્રપત્તે એ, બી, સી, ડી સિપી, ધી ટીચરની પૂર્ણાકૃતિ કરી, 'પ્રામાણ્યના કેટલાક નિયમો પ્રતિ દાવમાં સફલોપ' હું, તેમજ ચોથા વખતમાં ઉમેણ લાજુનનાર કુશીઆર માસ્તરે મને સુપ્રત યામ, તે હરમાન એ ઉપયોગી ઉમેણ રહેલી શોધતું વાંચન પણ સતત જારી છે. પ્રમુદ્યએ ઉત્તર વાળ્યો. બહેન! તમારા જાણવા પ્રત્યેના પ્યાર તમારી ઉત્સાહિ પ્રવૃત્તિની સામિતી આપે છે, તે જાણુજ પ્રશંસા પાત્ર છે, એટલું જ નહિ પરંતુ તમારા સુચાનુચદની અરિયત્વ તમારા ચોક્કસ મનો-બળની સાક્ષી સમર્પિત કરે છે. સંધાએ પ્રસન્ન વદને કહ્યું. પ્રમુદ્યએ થોડો વખત આગિ બંધ કરી ચિંતવન કર્યું, અને ત્વરિત ખુસી કરી કહ્યું—સાંભળ! સંધા, અરેખર આ સંસારમાં સીની પદવી શ્રેષ્ઠ છે, સંસારમાં સીને અનેક રૂત્તે શ્રો પરમાત્મા તરફથી સુપ્રત યજ્ઞેલી છે તેણે પોતાનો સંસાર બ્યહાર ચલાવવા માટે પોતાના પતિને યજ્ઞેષ્ઠ એક મિત્ર તરીકે મદદ કરવાની છે. જો સીએને મૃદ-કાષીલયને લગતા કેટલાક કામને અનુસરી કેળવણી આપવામાં આવે તો, મહુજ એવરકર અને લાભપ્રદ છે. કારણ કે તેઓના ઉપર સંસારના બ્યહારાદિ પ્રવૃત્તિ સર્વ પ્રકારે અવ-લંબી રહેલી જોવામાં આવે છે. પ્રારંભે સંસાર ચલાવા માટે ઉદ્યમ કરી આશ્ચર્યકારી યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવાની છે, ત્યારે સીએ મૃદ-કાષીમાં દક્ષતા મેળવી પોતાના ધરની ગ્રામ અને આગર અવિ-હિન રાખવાની છે, એટલું જ નહિ પરંતુ અભિવૃદ્ધ કરી અધિકાર મેળવવાની છે, તેમજ પ્રાપ્ત કરેલા જ્ઞાનનો સદુપયોગ કરી પતિ તરીકેની પતિ પ્રત્યે ઉજવણિત દરજ્જા સતત જાળવવાની છે. સીએ પોતાનું જીવન પતિ સાથે સંતુલન સચોટમાં રહી, સુખ હુ ખની જોક્તા બની, અત્યો-તમ પ્રેમગમ ગાળવું એક એક પતિવ્રતિમાં અવલંબી રહેવું એવડ પોતાના મથકની સમજણોની સામિતી આપે. સીએને અપાતા ઉચ્ચ જ્ઞાન ઉપર દેશના ઉદ્યમે આધાર પશુ અવલંબી રહેશે

જાળજીને જન્મથી કેળવનાર માતા છે, એવી જાળજીની અવિખની રિયતનો આધાર પશુ

તરફથી અપાતી કેળવણીને સુપ્રત યજ્ઞેલી પ્રવૃત્તિ યામ છે. ઉમેણ કવિ છંદ-હરખર્દે કહ્યું છે કે—“One good mother is worth a hundred Schoolmaster”

એક સુત્ર માતા તે એક સી શિક્ષકની બરાબર છે, એટલે કે કિશોરકાલમાં માતા તરફથી જેનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે તેજ પ્રમાણે જાળજી અનુકરણ કરે છે. માતા પોતાના જાળક પ્રત્યેની દરજ્જા મધારિયત જાળજી જાળકના તેમજ પોતાના ચેલકે જાળકને સુચ રૂત્તે ચલાવવાનો જાળક પ્રવલ કરે તો અરેખર ઉચ્ચરે પહેલિત જાળકનું વર્તન, માતાએ યોગ્ય દરજ્જા અનુભવાની લીધેલ સત્ત્વ પ્રવાસની સાક્ષી આપશે. ” પ્રમુદ્યએ પોતાના અંતરમાં રમી રહેલા ઉદ્યમે પ્રસન્ન વદને કહ્યું. સંધાએ કહ્યું—બહેન! પ્રમુદ્ય, તમારા ઉદ્યમમાં આવા સુચ અને ઉચ્ચ વિચારો રાખાએલ

છે તે બીલકુલ હું જાણતી નહોતી, પરંતુ હવે તમારા ચોથા સમયના પવિત્રે તમારા જ્ઞાન સમર્પિતો મારા હૃદયમંત્રિ અધિકાર નટ કર્યો છે.

“સંધા” મારો ખેલ વખત હું સી/ઉપયોગી આંખાવિકા વાંચવામાં વ્યવિત કરે હું, એટલું જ નહિ પરંતુ સી-સંસારના આદર્શીય સંસ્કારોને અત્યુત્તમ રિયતિએ મુકવા અર્થે કયા કયા અંગમત પ્રવાસોની આવરેલતા છે, તે નિરંતર જોખા કરે હું પ્રમુદ્યએ ઉત્સા-હર્ષવર્ધક કહ્યું. “બહેન પ્રમુદ્ય! તિની અતિશયોક્તિએ કહું છું કે તમારી ઉચ્ચરના પ્રમાણમાં સ્વપ્રપત્તે થતી પ્રવૃત્તિ એક સંસારમાંની “મૃદ-કાષીલય”ના નેતા તરીકે પ્રવૃત્તિ યામ છે,

પરંતુ જ્યારે પરાપક્ષારથે પ્રસિદ્ધિમાં મુકાશે ત્યારે ખરેખર સર્વોદ્દેશ્ય પ્રદાંસાને પાત્ર નિવડશે." રાધાએ ખુશી થતાં કહ્યું, " રાધા ! હું ધન્યવાદની ઇચ્છાથી કાંઈ પણ પ્રકારની પ્રવર્તિ કરતી નથી, પરંતુ મારા ઉપર થોડા વખતમાં મુકણી તરીકેની ફરજ સ્થાપિત થાય, તે આવશ્યક તેના માટે સર્વ પ્રકારે સર્વચ બની, મુક-નાનવના કેન્દ્ર સ્થાનમાં, અર્થાત્ પરિશ્રમે સમજવામાં આવેલ જી તરીકેની ફરજ મારા જીવિતમાં પ્રવર્તેલા સાથે મુકાય, અને તે પરત્વે જી સંસ્થાનું લક્ષ્ય દોરાય તેજ દીધેલ પરિશ્રમ સત્કારને પાત્ર નિવડશે એમ જણી પ્રત્યેક પ્રવર્તિના લક્ષ્યાંબન્ધ તરફ વળત કહે છું " પ્રમુદાએ રૂપરીકરણ કરતાં કહ્યું.

રાધાએ આગળ ચલાવતા કહ્યું બહેન ! તમારી ચાલચલતા અને કાર્ય પરત્વેની ઉત્સુકતા જોઈ અન્ય વ્યક્તિ પણ ઉભી બને છે

વળી રાધા ! પ્રુજ્ય પોતાથી તરફથી નોકર ચાકર વિગેરે રાખવામાં આવ્યા છે જતાં મુક-કાર્યાદિક હું જાણે કરું છું, અને તે સર્વમાં કશીજ સારી રીતે પારગત થઈ સુધી છું. મુક-કાર્યાદિકથી અંગે પુરતી વસરત મળે છે, અને તેથી સારી હમેશાં તન્દુરસ્ત રહે છે, અને દિવસ આનંદમાં વ્યતિત થાય છે આપણા હિન્દુશાસ્ત્રમાંના નિતીના પાંડો પશુ વાંસું છું, તેમજ દહાડાનો અમુક ભાગ નિયમિતપણે દેવસેવા અને સ્તોત્રાદિક બાજુમાં ગાળુ છું " પ્રમુદાએ વિશેષ ઉમેરણ કરતાં કહ્યું. "તમે કોશિશવશમાં હોવા છતાં પણ કેટલી પ્રવર્તિ કરો છો, જ્યારે શહેરમાંની તમારી સમાન વયની બાલિકાઓ લઈને આગમુ અને પ્રવર્તિ વિનાની ગોધા ખાતી માનુષ પડી આવે છે, જો કે થોડા જગવણી આપનાર તમારા માતાને તમેએ પણ વખત થયાં હમેશને માટે મુખાબા છે, પરંતુ તમારી જાહેર દિમત અને સદનરીજતા બહુજ આકર્ષક છે." રાધાએ કહ્યું. "રાધા ! સર્વસ્વ પ્રથમ મનોમન ઉપર આધાર રાખે છે, જેમ જેમ ઉચ્ચ વિચારો લક્ષ્યમાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે, તેમ તેમ વિચારોનું લક્ષ્યાંબન્ધ ઉચ્ચતર પ્રમાણમાં આગળ વધે છે, અને તે પ્રતિ સતત પ્રધાણ કરવાની જ આકાંક્ષા રહ્યા કરે છે " પ્રમુદાએ ઉત્તર આપ્યો.

પ્રમુદા અને રાધા વચ્ચે ચાલતી વાતચીત દરમિયાન એક યુવક ધીમે ધીમે આવતો હતો, વર્ષાદિને લીધે જમીન ઉપરના ઇંટકાવથી થયેલ પાણી જળ નહિ તેની ખારીકીથી નજર રાખતો ચાલતો હતો, પરંતુ " મુકરચાલક " પાસેથી આગળ જતાં તેની દૃષ્ટિ ગેતેરીમાં ચાલતી વાત ચીત તરફ ગઈ, અને જો સાંકળીયા માટે આગળ ચાલવાની ગતિમાં રહેજ ખલેલ પહેલે તે પહેલાં તો યુવકે પૃથ્વી માતાને સાક્ષી દડાવત ક્યાં અને એકદમ બેશુદ્ધ સ્થિતિ યુવકની થઈ ગઈ.

યુવકે તદ્દન સાદો પોશાક પહેર્યો હતો, તેનું મન ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના તરંગોથી મુશ્કેલ વિદ્યુજ બન્ધુ હતું. એમ ત્હેની હસમુખી મુખાકૃતિ ઉપરથી જણાતું હતું. અચાનક પૃથ્વી ઉપરના પગાડને લીધે યુવક ગંભીર સ્થિતિમાં આવી પડ્યો હતો. રસ્તે આવડાન કરનાર વ્યક્તિમાંથી કોઈપણ શમ્ભુ યુવકની પાસે જઈ સંપૂર્ણ સંભાળ લેતું નહોતું, જેથી યુવક સરીખામ રસ્તા ઉપર નિરાધાર હાલતમાં પડ્યો હતો બેશુદ્ધ સ્થિતિમાં આવી પડેલ યુવક તરફ દૃષ્ટિ કરી પ્રમુદાએ કહ્યું બહેન ! રાધા ! " ખરેખર વિચારો રસ્તે ચાલતાં પશુ કેવી દિશાને પાત્ર થયો ! શું આપણે ત્હેને થોડા મદદ નહિ કરતી જોઈએ ? " રાધાએ કહ્યું " હમણાં થોડીજ વારમાં તે બહેન યઈ તેના ઘર તરફ જશે, આપણે ત્હેની સાથે શું સંબંધ છે ? " પ્રમુદાનું લક્ષ્ય દયાળુ હતું, જ્યારે રાધાનું અંતર સ્વાર્થભવ હતું. " પરાપક્ષાર થાયે દરેક વ્યક્તિએ દયાશીન થવું

બોલી શક્યા કે “અહોહો રામ ! આમ કેમ થવા પામ્યું ?” અર્ધગર્વ થઈ જતાં ભગની વાણી સ્પષ્ટ ઉચ્ચારી શકતી નથી, એવા રનેહસાગર સમે સીતાના દેહને ચીતાના ભૂજદંડથી અધ પકડી રાખી કહ્યું “પિતાનું વચન શિરોધાર્ય માનવું. માતા કેપીએ મોઢાં બે વચન પ્રમાણે એક વચનથી ભરતને રાત્રી અને ધીન વચનથી મને વનવાસ મળે છે. તમે હવે શાઈ ભરતની ઈર્ષ્યામાં રહીને વદ માતાપિતાની સેવામાં કળી આવવા દેશો નહિ. હે સીતા ! તમે દેવેશાં મારું કહ્યું માન્યું છે તેથી આ પણ વચન માનજો, મને રત્ન આપો એટલે હું સુખેથી પ્રવાણ કરું.”

સીતા—પ્રભુ ! આપ આ હું કહો છો ? આપના રાત્રીભંડના સમાચારથી હું મરણ તો પામી સુકી છું, તેમાં વળી આપ મને ત્યાગવતું જાણી શય ઉપર પ્રહાર કરવા જેવું કાં કરો છો, હે મારા આત્માના સમ ! મેં આપના એવા શો અપરાધ કર્યો છે કે આપ મને ત્યાગશો ? સીતા અત્યંત કંઈપત કરીને કહેવા લાગ્યા.

હે પ્રભુ ! શ્રીને માતાપિતા, ભાઈભાડુઓ અને બધાં એવા સખીજન એમનું દાસ સાચું સ્થાન નથી. કેવળ પતિજ ગતિરૂપ છે એમ શાસ્ત્રે કહે છે તો, હે નાથ ! આપના વિના હું કેમ રહી શકું ?

સમ—હે સદ્ધર્મચારિણી ! તમે કહો છો તે સાચું છે, પરંતુ તમે સુકુમાર છો. મહાશય જનનનાં સાક્ષવાણી પુત્રી છો, પિતાજી દયારથની પુત્રવધૂ છો, તમે કુન્દમ્બનાં સ્વપ્નાં પણ ભોળાં નથી. હે દેવી ! તમારે વિના કારણે વનમાં આવવું ઉચિત નથી, મને વનવાસ મળ્યો છે તે હું જ મોઘીશ.

સીતા—આપ આમ શાંકમાં નહીં કહેવાં વગન સંભળાવી મને ધર્મથી ચાલિત કેમ કરો છો ? હે દેવ ! મને સાચે દેવો. માતાપિતાએ કન્યાનું દાન કર્યો પછી તે કન્યા પતિગીત અનુચારિણી થાય છે, પતિનું અરધું અંગ બને છે. હે સુર સરખા તપોભગવાળા રામ ! પિતાજીએ આપને વનવાસ આપ્યો તેના સાથે મને પણ વનવાસ મળીજ સુકો છો.

સમ—દેવી વનનાં કુન્દમ્બ તમારાથી સજાં જશે નહિ. અસ્થિને હન્યમઆવેનારી કંઠી, કરીરને દગડી નાંખનારી તાષ, વરસાદની મુશળ ધારણી, દિંસક પશુઓની ગળનાઓ, કાઠી ખાનારાં વનનાં વિકાળ વનચરો તરૂંથી અવાસનગર ઉપજતો વાય એ સર્વનાં હે સુકુમારી ! તમે કુન્દમ્બ સહી શકો નહીં. શમે તેમના પૃથ્વીગમન દરત ફેરવતાં કહ્યું.

સીતા—મનમાંમાં આપ મને આમ શા મારે અવરોધ કરો છો ? મેં આપના શો અપરાધ કર્યો છે ? આપની સગે નિવસતાં કુન્દમ્બો મને સુખરૂપ લાગશે, આપની સાથે હું છું તો દેવોના સૂત્ર શકેને પણ મને હાન નથી, પતિ સાથે સુખકુન્દમ્બ સહવાસે પતિનો ધર્મ છે. મહાશય ! એ ધર્મમાંથી મને ચલિત ન કરો.

બે હાથ જોડી સીતા રામની ચરણમાં પડે છે અને અશુષ્કાતથી રામના ચરણનું પ્રસાદન કરે છે, સમ તેમના બે હસ્ત મઠી ઉભાં કરતાં કહે છે.

સમ—સુહૃદ ! ઉભાં થાઓ, જુઓ આ સુંદર મહેલો, આ સેવામાં હાજર રહેનારી દાસ-દાસીઓ, દેવપૂજન વિગેરે ધર્મસાધનો તમારી પાસે છે, આપણા વિશેષ દરમ્યાન તમે ધર્મચરણ કરતો, વનનાં કુન્દમ્બ દેવી ! એવાં તો છે કે તમારાથી સહી શકાય નહીં.

શ્રીરામ વનનાં કુન્દમ્બ વર્ણવી બતાવે છે.

સીતા—પ્રભુ ! મેં આપને કહ્યું કે એ સર્વનાં મને હાન નથી, આપ ત્યાં હું, પુરૂષ ત્યાં પ્રવૃત્તિની ઈર્ષ્યા (પ્રક્રીયા) તેમ પતિ ત્યાં પતિ.

રામ—સદૃશ્યસ પત્ન સીતા ! પશુ મારૂં મન તમને સાથે લઇ જવાનું નથી.
અતિ કેદન કરતાં સીતાએ કહ્યું

મારા એવો શો અપરાધ છે ? કુમારવરચાર્યા હું આપને ત્યાં આવી, બહુ દિવસો મેં
આપનામાન અચળશક્તિ રાખી વીતાવ્યા છતાં હું ધર્મીત્વા ! આપને શું મારો વિશ્વાસ નથી કે
આપને મને સાથે લઇ જતાં કંઈ ભય લાગે છે ? હું મર્મવિદ્ધનસ્થામ ! આપ નકા સમને કે
ચંદ્ર વિના ચંદ્રકમળ મૃત્યુજ પામે છે તેમ રામના વિના સીતા જીવવાની નથી. અહીંનાં સર્વ
સુખો અમિતા બગારા સરખા છે હું સુવર ! આપજ મારી મતિરૂપ છો.

રામ—દેવી ! તમે મર્મી સુદર
છો અને વનમાં રાક્ષસો વિગેરેના
ધણો ભય છે હું સુદરી ! તમે ધેરજ
રહો એ ક્ષેપ છે

રામનો આમ નિશ્ચય જોતાં
સીતા કે પાંત કરી વક્રોક્તી કરીને
રૂદન કરતાં બોલે છે

સીતા—અરેરે ! રુદ્રકુળમાં ક્ષેપ
એવા રામ પુરુષના વેપમાં આમ
ઓગ્મિત છે એ જો જનકરાજા ના
જ્યતા હતે તો પોતાની સીતાને આ-
પત નહીં, અને એક સામાન્ય હુમિ-
તીનો જી જો પરપુરુષના સોદર્શને
નીહાળ્યા કરે તેવી જો સીતા હતે તો
પૃથ્વી તેને જન્મ આપી બાર સદન
કરત નહીં હું પુરુષવ્યાધ નામ !
આપના વિના સીતા જીવવાની નથી
એ નકા માનો

આ પછી સીતાએ ઓધર્મ
ઠહીને રામને મનાવ્યા, અને
આટલું કહ્યા છતાં સ્વામિ માન-
વાના નથી એમ ભણી સીતા જમી
નપર અચેત યથને પડ્યાં, રતેદ-
સિન્ધુ રામ જોઈ નયનોમાંથી આ

આત્મજ્ઞાની પુરુષોદી દયા તણ રાક્ષતી નથી તેમ હું
મિય ! ઉઠો હું તમને તણ રાક્ષતો નથી.

કશ્યપ સ્ત્રીક સાધીપતિનું હૃદય વીનાશ ગયેનું જોઈને અને પોતે જશે તો સીતાનાં પ્રાણ
રહેવાનાં નથી એમ ભણી લઇને પ્રેમપૂર્ણ હૃદયે સીતાના કદ્દપ અહીંને રામે તેમને પોતાના
વક્ષસ્થળ ભણી બેતાં કહ્યું “ આર્યપુત્રો ! આત્મા વિનાનો દેહ જેમ છે તેમ તમારા વિનાનો હું
હું આમ કહી રામે સીતાને ઉછગ્યાં લીધાં અને પોતાની સાથે આવવાની અનુગ્રા આપી.
ધન્ય છે દેવી સીતાના સર્ગીત્વને ”

જ્યોત્સ્ના.

(લેખક—સા. હીરાલાલ રજુદાસદાસ.)

(ગતિકના ૪૯ ૨૫ થી માલુ.)

ઉપર્યુક્ત ઘટનાને આજે પાંચ દિવસનો અવધિ થવા આવ્યો હતો, એટલે કે જે સંજોગોત્કાન્ત અને ડૉ. મનોહરલાલ રજુદાસને ત્યાં આવ્યા હતા તે સત્રિ યુરવારની હતી એ આજનો દિવસ સંવિચારનો હતો. આટલા અપ કાળમાં પણ ડૉ. મનોહરલાલની ક્ષણજી તરુ લાગણીથી કરાયેલા ઉપચારના યોગે તે યુરુકની શારીરિક સ્થિતિમાં ગહુજ સારી સુધારણા થઈ હતી પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવી શકતી હતી. જે સત્રે જ્યોત્કાન્ત અને ડૉ. મનોહરલાલ એ પરાકારના કાર્યમાં તક્ષીન થયા હતા, તેજ સત્રે એક અતિશય અગત્યની ઘટના જની હતી એ તેથી તે ઘટનાનો અહીં ઉલ્લેખ કર્યો વિના આજના બનવું એ સંપૂર્ણ લાગવાનો સંભવ છે.

લગભગ તેજ અરસામાં એટલે કે, સત્રિના આઠેક વાગ્યાનો શુભાર થયો હતો, તે વેળાએ એક યુરુક ન્યૂ ઍરિન્સુ લાઇન્સ પરાના એકા ઘાટના એક અંગલામાંથી નીકળી, દરવાજાપર ઉભેલ વિશ્વેશિયામાં એસી ગાડીવાળાને ગાડીને ચોપાટી તરફના રસ્તે લઈ જવાનો હુકમ કરમાઓ હજી તે તે યુરુક પોતાના મોઢામાંની સિગારને સંપૂર્ણ ઉપભોગ લઈ રાકેલા નહોતો એટલામાં તા ધારેલા સ્થાનથી પણ ગાડી આગળ નીકળી જવાનું જાન થતાં અને તે રસ્તે આડો દોવાય પુનઃ તેણે જીમ મારીને વિશ્વેશિયાવાળાને સીધા હાથપરના નાકા પાસેના ' દારકાલય ' તરફ જવાનો હુકમ કરમાઓ. ગાડી હાંકનારે પોડાને તે તરફ વાળ્યો અને તે વેલર પોડા આખા અંધકારીને ઉધાડીએ એટલી વારમાં—નિમેષ માત્રમાં તે સ્થાનમાં આવીને ઉભો રહ્યો. ' દારકાલય ' ને સ્વામી દારકાલસ શીઃ પણ એ ગાડીમાં આવનાર વ્યક્તિની વાદ જોતાજ ઉભા હોયતી. તેવી રીતે અતિશય શૈમ્ય હોવા છતાં પણ બારીમાંથી રસ્તાપર દર્શિપાત કરી રહ્યા હતા, તે યુરુકને આવેસો જોતાજ તેમણે લેવાને ' લેવા, શંજુલાલ શેઠકા દીવાનખાનેમે' એતે, એ પ્રમાણેની આજા આપી દીધી અને તેમણે પોતે પાછળના બાજમાં આવેલા બહુજ વિપ્રુષ્ટ શ્રમિને રોકતા, દેહીપ્રમાન અને પાશ્વત્વ પદ્ધતિ તથા પાશ્વત્વ વસ્તુઓવડે યુગાપક્ષા તે દીવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યાં આવ્યા પછી તે આવનાર વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને ' દારકાલય ' ના માલિક સાહેબ જોલવા કે:—

“ વેલ મિસ્ટર શંજુલાલ, આજે જયોરે તમોએ મારી ઑફિસમાં જે કાર્ય ગતાલુ' છે તે માટેની જે કે મેં સર્વ યોજના કરી રાખી છે અને તમારી ઈચ્છા અનુસાર ' Modern Banking Corporation Ltd ' ના મેનેજંગ ડાયરેક્ટર મિસ્ટર જૉનર્જોન્સને અહીં બોલાવ્યા છે જે એક અહીં આવતાજ હશે, છતાં પણ મારી એવી સલાહ છે કે, તમો પોતે આવી નજીવી બાજતમાં જે આટલું બહુ સહસ્ર ખેડો છો તે ન ખેડો તો વધારે સારું; કારણ કે એ સહસ્ર સર્વથા અયોગ્ય છે.”

“ જુઓને શેઠ, સર્વ કાઈની પસંદગી એક હોઈ શકતી નથી. ” શંજુલાલે પોતાના વિ-

ધારીને દર્શાવવાનો આરંભ કર્યો “ અને આપ મારું આટલું કાર્ય અવસ્ય કરી આપવો, એવી મારી માત્રી હોવાથીજ મેં આ કાર્ય કરી આપવા માટેની આપને પ્રાર્થના કરી છે. આ કાર્ય થોડું છે કે અથોગ્ય છે એનો વિચાર માટે કરવાનો છે અને આ કાર્ય કરી આપવું કે કેમ, એ-લોજી વિચાર આપે કરવાનો છે. ” આટલું જોણીને શંકુલાલ મીન ધારીને શાંતિથી બેસી રહ્યો.

તેના એ ભાષણના ઉત્તરમાં દ્વારકાદાસ શેઠ કંઈપણ બોલવા નહિ; કારણ કે વધારે બોલ-વાથી પોતાના પોણાન તથા અંગ્રેજ એટલેટના નિયમોનો ભંગ થવાનો સંભવ છે, એવી તેમની માન્યતા હતી. સર દ્વારકાદાસ પાશ્વત્ય ને કંઈપણ હોય તે સર્વ અવસ્ય ઉત્તમ હોવુંજ નેહ્યું, એવી માન્યવાવાળા હતા અને તેથી તેઓ બોલવું, ચાલવું, પીણું, પેણું, રહેવું અને રવું ઇત્યાદિ સર્વ ક્રિયાઓ અંગ્રેજ નિયમોનુસાર કરવાનુંજ પસંદ કરતા હતા.

આ પ્રમાણે વાતચીતમાં દશે મિનિટનો સમય પસાર થયો હશે એટલામાં ભેંચે પાંદોતી દેમાં મિસ્ટર જોન્સના નામનો કાર્ડ સર દ્વારકાદાસ આગળ લાવ્યો અને નામ વાંચતાજ ‘ સાહમકાં’ અંદર લેવાયો. એવી તેમણે લેવાને તરફના આટા આપી દીધી; શરૂ એટલુંજ નહિ, પણ સાહેબને લેવા માટે તેઓ પોતે દીવાનખાનાના દરવાજા સુધી સામા જાય ગયા; ‘ કારણ કે, એક યૂરોપીયન ગમે તેવી રીતિતે, ગમે તેવા સ્વભાવનો અને ગમે તેવા ધાર્મિકનો હોય, તો પણ તે અવસ્ય માન આપવાને જાય છે, એવી તેઓનીની દૃઢ માન્યતા હતી.

દસ્તખુતના આદિ યિજ્ઞાચારની સમાપ્તિ થતા સર દ્વારકાદાસની પાસેનાંજ કોમતી ખાસત વર સ્થાન લઈને મિસ્ટર જોન્સ તેમને હૃદયીને અંગ્રેજ ભાષામાં કહેવા લાગ્યા કે-“ સર દ્વારકાદાસ, સાહેબનું કે, હું અંગ્રિસમાધી નીકળતા હતા તે શહેજ તમારો ટેન્ડિંગ મને પહેાંચ્યો અને તેથી તમારા જજાબ્યા પ્રમાણે આઠ પિરતાળીસે અઢી આવવાનો બ્વવરથા હું કરી રહ્યો; નહિ તો અત્યારે બીજા, જે ચાર એન્જેન્સેન્ટ હતાં એટલે ગારાધી બાગેજ આવી રોકાત. તે એન્જેન્સેન્ટને મારે આવતી કાલપર સુલતની રાખવાં પડ્યાં છે. ”

મિસ્ટર જોન્સે આ પ્રમાણે બોલીને પાશ્વત્ય નીતિરોતિતું અને તેની ઉત્તમતાનું થોગ્ય પ્રદર્શન કરાવવા માંડ્યું, કારણ કે, તેઓ સાહેબને કાયદાસરની લૂટ કેમ કરવી એ માટે કાયદાનાં પુસ્તકોના સૂક્ષ્મ અધ્યયન વિના અન્ય કંઈ પણ કાર્ય કે એન્જેન્સેન્ટ જેવું કંઈ જ નહિ; અર્થાત્ ખરી ગીતે ‘દાનકાલવ’ માંથી નીકળીને મગજાર દિશપરના પોતાના મહાનમા પહેાંચતાજ તેમનાં સર્વ એન્જેન્સેન્ટની પૂર્ણહિતિ થવાની હતી છતાં તેમના ઉપર્યુકા ભાષણના ઉત્તરમાં સર દ્વારકાદાસ જણે તે સાહેબને પોતાપર અસીમ ઉપહાર કરી નાખ્યો હોયની! તેવા જાનને દર્શાવતા પ્રસન્ન વદનથી અંગ્રેજ ભાષામાંજ બોલવા લાગ્યા કે-“ મિસ્ટર જોન્સ ” ને તમારા કાર્યમાં મેં કાંઈ પણ પ્રકારનો પ્રત્યવાય કર્યો હોય અને અત્યારે અહીં આવવામાં તમને કાંઈપણ પ્રકારની અડચણમાં આવવું પડ્યું હોય, તો તે માટે હું નમતા તમારી દામા માણું છું અને મારી ઇચ્છાને માન આપી ટાઇમસર અહીં આવવાનો પરિશ્રમ લેવા માટે હું અત્કરણ પૂર્વક તમારો આભાર માનું છું. ‘હેવે હે’ મજા મુઠ્ઠાની વાન પર આવીશ મારા મિત્ર મિસ્ટર શંકુલાલ કે જેમને તમો મેસર્સ શંકુલાલ અન્ડુલાલની કંપનીના માલિક તરીકે સારી રીતે જાણો છો અને તેથી જેમની નવેસરથી એળખાણ કરાવવાની આર્વસ્યકતા નથી- તેમને તમારા દાયે એક ખાનગી કાર્ય કરાવવાનું છે અને તેટલા માટેજ અત્યારે તમને અહીં આવવાનો પરિશ્રમ આપવો

પડ્યો છે; કારણ કે, તમને અહીં બોલાવ્યા વિના ચાલે તેમ હતું જ નહિ.”

સર દ્વારકાદાસના મુખમાં આ વાક્યોને સાંભળી મિસ્તર જોન્સ આનંદથી વિભ્રમ પામી ઉઠ્યા કે “આહે, મિસ્તર શંભુલાલ, તમે એ કે તમને જોઈને હું અત્યંત પ્રસન્ન થયો છું અને તમારા માટે જે કંઈ પણ કાર્ય કરવાનું હોય તે યથાશક્તિ કરવાને હું સદા સર્વથા તૈયાર છું.”

“તમારી આ લાગણી માટે હું તમને આભારી છું” શંભુલાલે પણ એટલેટનો પરિપ્લવ કરાવ્યો.

આ પ્રમાણેના વાર્તાલાપમાં સતતજ અવધાન્યેક કલાક જેટલો વખત વીતી ગયો અને ચારપત્રી મિસ્તર જોન્સે પોતાના રિસ્ટવેચમાં જોઈને જાણે જવાની ઉતાવળે હોય એવો ભાવ દર્શાવતો સર દ્વારકાદાસને મુદાની વાતપર આવવાની આર્થિક સૂચના આપી અને તે પ્રમાણે તેના શંભુલાલના કાર્ય વિશેની ગરમત કરતા કરતા એવે મિસ્તર જોન્સ કાંઈ નિર્ણય પણ બાબતે હોવાની તોની રીતે બોલી ઉઠ્યા કે “મિસ્તર શંભુલાલ, જોકે આ કાર્ય બહુ જ જોખમી મરેલું અને એક કુસાદસ સમાન જ છે. તોપણ સર દ્વારકાદાસને ખોતર મારે એ ક્યાં વિનવું કુટી જ નથી. અર્થાત્ ગમે તેવું જોખમ હોવા છતાં પણ અવરજવું એ કાર્ય કરી આપીશ.”

સાહેબ અદાદુર આ વાક્યની પૂર્ણોદ્ધતિ કરતા હતા એટલામા તેમણે જોને એક ‘પાર્સર’ રીક્ટે ધાઈ હતું તે પાસેના ઝોરકામથી કાંઈ એક બંધિત ખાનપૂર્ક આ વાર્તાલાપ સમયે જતી હોય એમ તેમને લાગ્યું અને તેથી સર દ્વારકાદાસનું જ્ઞાન ઇચ્છાથી તેમણે તે તરફ રાખ્યું. હજી તો ત્યાં કોણ હતું અને કોણ નહિ, એનો નિર્ણય પેલું સર દ્વારકાદાસ કરી રાખ્યો હોતા એટલામાં એક બંધિત ત્યાં આવીને ઉભી રહી અને તેને જોઈને સર દ્વારકાદાસે પ્રશ્ન પૂછ્યો : “કમ રે મોદી, અત્યારે વળા તું ક્યાંથી જુલો પડ્યો અને અહીં આવી શાગ્યે, એ કંઈ કમજી રાહતું નથી.”

એના ઉત્તરમાં મોદીએ જણાવ્યું કે “શંભુલાલ સાહેબે બોલાવ્યો હતો એટલે તેમના કુકા-થી હું અત્યારે અહીં આવ્યો છું પણ હું ત્યારે અહીં આવ્યો તે વેળાએ શંભુલાલ સાહેબ કમજીથી પાછા પેદારેલાં ન હોવાથી પાસેના દીવાનખાનામાં ઘણા આપ સાહેબને મળવા આવતા હતા, પણ આપને જ્ઞાનની વાતમાં શંકાવશ્ચ જોઈને પાછા ફરવાની તૈયારીમાં હતો એટલામાં તો આપની નજર આગપર પડી ગઈ અને તેથી જ આપ સમક્ષ મારે આવવું પડ્યું.”

“હા હા હા:” સર દ્વારકાદાસે તેના કથનને સચ માની લઈને બોલાવવાનો આદેશ કર્યો. ત્યારે શંભુલાલ આવે એટલે તેમને મિસ્તર જોન્સના આવવાની ખબર આપજો અને અગ્રે પાસેના પ્રાઇવેટ હોલમાં બેઠા હોય એમ જણાવજો, તેમજ લેખા સાથે ચાહ તથા કેકની રે મોદી રે અને તે પણ સત્વર, વિલંબ ન થવો જોઈએ.”

સર દ્વારકાદાસના આ ઉદ્ગારના શ્રવણથી મિસ્તર જોન્સ અને મિસ્તર શંભુલાલ ઉભા થતા મુખપંડળમાં આનંદની છાયા રુષ્ટ દર્શન થવા લાગ્યું, પરંતુ તેમાં મોદ એટલો હેતુ કે, શંભુલાલના મુખપંડળમાંની આનંદરેખા અત્યંત રુષ્ટતાથી દૃષ્ટિગોચર થાય તેવી હતી અને મિસ્તર જોન્સના વિહારની પરીક્ષા કરવામાં કાંઈક સદમ અપચોકનની આવશ્યકતા પડે તેમ હતું. મિસ્તર શંભુલાલ પોતાનું કાર્ય ઘણું જોખમી પ્રસંગ હતો, ત્યારે અઠંગ ઉમઠગીર મિસ્તર જોન્સ શ્રીમતી સરસ્વાતા સંગમમની આશાથી મનમાં જ પુલકિત થવા લાગ્યો હતો, અને તેને એક નિમગ્ન હોય કે, સર દ્વારકાદાસ ભારતવર્ષના જૂના વિચારના આશીર્વાદ

શ્રીમતી જોવા નહોતી અને જુના ચાલતા આવેલા સમાજમંડળથી અલિપ્ત તથા મુક્ત રહે-
વામાં જ પોતાનું માન તથા ગૌરવ સમજતો હતો; અને તેમાં પણ અંગ્રેજો માટે તેના હૃદયમાં
જે પક્ષપાત હતો એ પણ મિસ્તર જોન્સ સારી રીતે જાણતો હોવાથી “આપણું શ્રીમતી
સરલા સાથે અને તેના મકાનનું વર્તન હશે, તોપણ તેથી સર દ્વારકાદાસને કાંઈ પણ મકાનનો
તથા જજ્ઞાપ તેમ નથી !” એ વિશે પેણુ તેની જાત્રી જ હતી. મિસ્તર જોન્સ અને સર દ્વાર-
કાદાસ તેઓશ્રીના પ્રાધવેટ હોલ તરફ જવાને ઉઠ્યા એટલે મિસ્તર શંકુલાલે જવાની જગ્યા
ઠાંધી અને જતાં જતાં તેણે પોતાના ચળવામાંથી કેટલાક અંગતના પત્રો કાઢીને મિસ્તર
જોન્સના હાથમાં મૂક્યા અને તે સાથે મિસ્તર જોન્સે મુદ્દતાથી ‘ચેંક્યૂ’ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરી
સર દ્વારકાદાસ સાથે તેમના પ્રાધવેટ હોલમાં પ્રયાણ કર્યું.

દીવાનખાનામાં શાંતિનો પ્રચાર થતાં મિસ્તર શંકુલાલનાં આવેલાં પત્રોને જે સ્થળે
મિસ્તર જોન્સે પોતાનાં પાટકનના ખીસામાં પધરાવ્યાં હતાં ત્યાં ઉતારવામાં પડી ગયેલા એક
પત્ર, શેઠાણીના આવવાના ખચર વ્યુપચાના હસદાથી આવતા મોદીનું ખ્યાન એમ્બુ અને
કાંઈક જિજ્ઞાસાથી તેણે તે કાગળને જોઈ ન પડ્યો તત્કાળ ઉપાડી લીધો એ પત્રી જે હાલમાં
સર દ્વારકાદાસ અને મિસ્તર જોન્સ વિવિધ વ્યર્તાલપ કરતા બેઠા હતા ત્યાં મોદીએ આવી
તેમને જણાવ્યું કે “શેઠ સાહેબ, આપની કમ્પાનિ પ્રમાણે બચરવા કરી દીધી છે.” મોદીના આ
શબ્દો બોલ્યા પછી એટલામાં તે શ્રીમતી સરલા પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં અને તેમને આવકાર
આપવા માટે પોતાના આસનપરથી ઉઠતાં મિસ્તર જોન્સે પોતાના હસતા મુખને નીચું નમા-
વ્યું શ્રીમતી સરલાએ પોતાના મુખમંડળમાં સ્થિતની છાંય લાવીને તેનું ચોક્કસ પ્રત્યુત્તર આપ્યું
તેમજ સંહારદર્શક બે શબ્દો ‘હમ્બારીને જોન્સ પ્રતિના પોતાની મસજીતને પણ બહત
કરી શકાયી.

હવે મિસ્તર જોન્સ, સર દ્વારકાદાસ અને શ્રીમતી સરલાદેવીની ત્રિપુગીને અત્યારે એ
સ્થાનમાં જ મૂકીને આપણે આપણા પૂર્વ પરિચિત મિસ્તર શંકુલાલની ખોજ જાણું, કાર-
ણકે, એ સ્થાનમાં પોતાના અંગતના કાર્યને પતાવીને તે શ્રીમાન પોતાની વિદેશરિવાને કયા
માર્ગમાં લાઈ ગયા હતા અને ત્યાં તેમણે શી એણ કરી હતી, એ જાણવાની કેટલાક કારણોથી
ખાસ આવશ્યકતા છે.

સંસાર દર્પણુ યાને સુશીલાની કર્મ કથા.

(લેખક-મંગળાબાઈ માતીકાલ-મુંબઈ)

(૪)

વેળા કવેળા નાચ પાસે, રોષ કાઢે મુજ તણા,
આનંદમાં સમ્મા સમે, બેઠા હતા બેઉ જણા;
વાતો મધુરી ચાલતી, આનંદની સીમા નહિ,
ત્યાં પારકેને પત્ર આપ્યો, સ્નાનને પછે રહી.
તે પત્ર વાંચી લાલ આંખો, ચાંદ અને લિંગિત વધા,
જટ પત્ર ફેંકી મુજ ભણી, તે કોઈથી બોલી ગયા.

- મેં વાત બહુ હતી સાંભળી, કુલટા ગૃહિણી માહરી,
પણ માન્યતા મારી હતી, તું મેં સાધી છે ખરી. ૩૨
- આ પત્રથી સાંભીત થયું, ના ફાણ માને એ ખરું,
તું બરિણી ને નીચ છે, તુજને કવે હું શું કરું;
વસ્તુ યગકતી નરેણીને, હું છતરાયો છું અરે,
હું કથીર પાત્રી સમજતો તે, શુદ્ધ કુન્દન છે ખરે. ૩૩
- મમ નાયની છે અવધૂષા, પ્રતિકુલ સર્વે જન થયા,
દુર્ભાગ્યથી વીપરીત બનનારા, બનીયો રે બન્યા;
મમ પૂર્વ ભવના વૈરાં નિશ્ચીન, જાગ નરી મુંથતા ગયા,
મમ નાય થવણે આવતી, વાતોથી દદ બહેમી થયા. ૩૪
- દુષ્ટની સાથ ન બોલશો, એમ સ્વામી સૌ આગળ વણા,
દુષ્ટ કરી નહિ કામ તેને, ઘાટ કે બીજે કર્યા;
એક પત્ર મુજને પાઠવ્યો, હું ગાંદી છું તું આવજે,
મુજ કાન્તને બીજું કહી બોલાવીયા પોતા કને. ૩૫
- જ્યારે મધ તે માત પાસે, માંદો તે ના કે હતી,
શું ઘાટ રચિયો રે હશે, એ મન મજા હું વિભાસતી;
મુજને ક્યું પતિ મેળવી, સમજીત તારી કરી હોં,
સાંભીત જોવા આવજો એમ, એમ નાયને કહી મોકલ્યું. ૩૬
- દોટો મનેલો પોસ્ટમાં, નાયે ધરો મુજ આમળે,
મારા બરાબર કાન પકડી, બોલ છે આ ફાણ રે ?
દેવી નહિ ના સાધવી, જાગિયારીના છંદે ચાડી,
દુષ્ટ ! અરે મમ ભાગ્યમાં, આવી તું કમોઘી નીવડી. ૩૭
- જેમ છત્રી આબી મધ સો, વચનઆણો સાંભળ્યા,
આંખો મજા અણ તર્જા, કરજાં વહી જાપે ટાપાં;
ગજાદ સ્વરે હું બોલતી, સધળો પ્રપંચ જજાણ છે,
રે નાય ! માને સત્ય શું માયાવી કારસ્યાન છે. ૩૮
- માયું ગુણ્યું નમ્ર મધ, પ્રિય પ્રીતમના ચરણો મળી,
નિર્હોષ છું તમ ભક્ત છું, અનુરસી છું એણું વહી,
તરછોડી નાખી વેણીથી, વેણી કલા કાવા મને,
દુર જા તું તારું કાળું કરને, બેસરખે ફટ છે તને. ૩૯
- કુલટા તજા અઢર્નિશ પ્રપંચો જાણું મમ મનમાં ઘણા,
આંધા વિના પર પુરવને, મળવું શું સતિનો પુર્મ છે;
તેનો પુરાવો ચિત્ત છે આ, દુષ્ટ તારાં કર્મ છે,
જોના સ્વભાવી આવજો, ના જાણીયો શું પ્રપંચ છે. ૪૦

“ફલેચરીઅમ”—અથવા ખૂબ ચાવીને ખાવું

અને

ખાતી વખતે મનને શાન્ત રાખવું.

(લે. ના. ષોઠ પ્રામથ ખરસેદથ.)

અમેરિકાના એક મુદરથ મિ. હેરેસ ફેચરે ચાવણને તો એક કળા બનાવી દીધી છે તેની એ પદ્ધતિથી હજારોને લાભ થયો છે તે પોતે મેન્ટલિટી પીકાતો હતો, અને તેનું વય ૨૦૫ હેર બેટલું થઈ ગયું હતું. અને તેને લીધે તેને કેટલીક ઓરી ગંભીર ફરિયાદો થયા કરતા કે તેના કાંઈ વીએ પણ ઉતારવું નહિ.

શ્રી શ્યામપ્રસાદ ખરસેદથ.

તેણે પોતાની શેષ સને ૧૮૯૮ માં જીવ કરી. તેણે બસબર ચાવવા ઉપર પૂરું ધ્યાન આપવા માંડ્યું. આ પદ્ધતિ તેણે પોતે પૂર્ણ અંશે સ્વીકારી અને તે પછી બીજાઓએ પણ

તે ઉપાદી લીધી. કાંઈ પણ ખોરાક પૂરેપૂરા ચવાઈ નય અને તેમાં કાંઈ સ્વાદ બાકી રહે નહિ અને એકરસ બની નય નહિ ત્યાં સુધી તે અને નહિ ઉતારવાતું આ કળા શીખવે છે. કુચા, ઊંઘા કે ચવાય નહિ તેવો જે પદાર્થ ખોરાકમાં પાછળ રહે તે યુકત કાઢવો નોંધવો. આ પ્રમાણે ખોરાક લેવાની રીતને પરિણામે મિ. ફ્લેચરને આલુમ પડ્યું, કે પ્રથમ નેટલો ખોરાક તે લેતા તેના કરતાં અડધા ખોરાકથી તેની જૂખ વધે ગઈ, તેનું વજન પણ ઓછું થવા લાગ્યું, અને ત્રણ મહિનામાં તો તે ૨૦૫ શેરથી ઉતરીને ૧૧૦ શેર થયો; તોપણ તેનામાં શરીરભળ વધતું જણાયું, અને તેનામાં જીવાનીનો જીસો જે પહેલાં તો બિલકુલ નહોતો તે પાછો જણાવા લાગ્યો.

મિ. ફ્લેચરની ચાલજાની કળાના સંબંધમાં કેમ્બ્રીજની યુનિવર્સિટીમાં ખ્યાનપૂર્વક અખતરા કરવામાં આવ્યા હતા. અને સર માઇકલ ફોસ્ટર તે સંબંધમાં જણાવે છે કે—

(૧) સામાન્ય રીતે માણસો નેટલો ખોરાક લે છે તે કરતાં ઘણા ઓછા ખોરાકથી જૂખ તો વધે યદ્યપિ નય છે એ નિર્ણયવાદ વાત છે.

(૨) જૂખ ઉપર તદ્દતજ અને ખ્યાન જેવે એવી અસર એ થાય છે, કે ચાવવાથી સ્વાદ-દ્રવ્યની શક્તિ વધે છે, અને જીમને પછી વધારે સાદો ખોરાક પસંદ પડે છે તથા તેને માંસાહાર જમતો નથી.

(૩) કેમ્બ્રીજના અખતરાથી આ વાત તો 'છેકે' પુરવાર થયેલી છે, કે આંતરક્રમાંથી નીકળતા મળ ઉપર ચાવજીની કળાની ઘણી અસર છે.

(અ) મળ ઘણા ઓછો ચાઈ નય છે.

(વ) મળની કુર્મી ઓછી થઈ નય છે અને તેની અણુગણી ઉપજાવે એવી બો આવતી નથી.

આ બીજી વાતથી એમ સાબીત થાય છે, કે ખાવાની સામાન્ય રીત કરતાં આ પ્રમાણે પૂરેપૂરું આવધાની આંતરક્રમાં રહેલા ખોરાકનો સારો ઓછો થાય છે.

મિ. ફ્લેચર ૬૨ રોજ બે વાર જમે છે, અને ચાવવામાં પૂરા પોણા કલાક લગાડે છે. બન્ને વાર જમવાનો એ પુષ્કળ વખત ગણાય. દરેક જણે નિયમ કરેલા નોંધવો, કે ખોરાકને મોંના અમી સાથે પૂરેપૂરા મેળવી દેવા સાફ વધારે વખત લગાડેલા અને વધારે સંજાણ લેવી. તો પછી ખાચનકિયાની સાધારણ દરિયામાંથી ચાવવાની એ રીતને અતુલરતારાઓ હમેશાં જુદા રહે છે, અને નક્કામ ખોરાકના કુચાના બોળથી આંતરક્રમાં જે શક્તિ ઓછી થવાનો ભય છે તે શક્તિ તેમનામાં વધતી નય છે.

મિ. ફ્લેચર કહે છે, કે પાંચ વરસ ઉપર મેં મારી લાગણીઓની વાત જાહેર કરી હતી કે—“હું ચાળીય વરસે જેવો હતો તે કરતાં સાઠ વરસે વધારે જીરાન લાગું છું.”—તે વખતે મને એવો બારંસો નહોતો, કે પચાસ, સાઠ વરસે હું જેવો હતો તે કરતાં પણ પાંચ વરસે હું પાછો વધારે તનદુરસ્ત બની ચકીય.

મી. ફ્લેચર સાહેબ જરાજર ચાવવાના નીચે મુજબના સાદા નિયમોની બલામણુ કરે છે:—

(૧) શરીરે સાભ અને જૂખ્યા હોવા સિવાય કદિ જમવું નહિ.

(૨) ત્યારે જહુ કંટાલેલા કે પ્રયેલા હોઈએ ત્યારે કદિ જમવું નહિ.

(૩) જેનો બરાબર સ્વાદ લાગે તેજ જમવું.

(૪) પ્રવાહી, ઘટ કે પોચા જધા ખોરાકમાંથી પૂરેપૂરા સ્વાદ લઈ લેવો અને પછીજ અને ઉતારવો. જાઈ પણ ખોરાકના કાળાવાનો પૂર્ણ મેંદો ચાઈ નય અને તેનો સ્વાદ પૂરેપૂરા

લેવાઈ રહે નહિ ત્યાં સુધી તે બળે ઉતારવો નહિ. એમ થયા પછી તો ખોરાક તેની મેજેજ મળે ઉતરી જશે.

(૫) જમવા વખતે થોડી રૂચિ રહે એમ જાણીને હિમા ચલું.

(૬) ઝોાણું જમવું, પછુ તે જમ અને તેમ વધારે ચાવી ચાવીને જમવું. તેમ કરવાથી તમને આનંદની અને પોષણની બન્ને ખાબતમાં હિતમ પરિણામ જણાશે. તમે કેટલું જાણો છો, તેના કરતાં કેવી રીતે જાણો છો, તે વાત જ તમને કામચલાઉક થશે.

(૭) જે તમને જમવાનો માત્ર ખાસ જ મિનિટ વખત મળે, અને તે પછી ઘણી વાર સુધી જમવાનો વખત મળે એવું ન હોય, તોપણ જમવામાં હિતાવળ કરવી નહિ. જણો આખો એક કલાક જમવા માટે મળેલો છે એમ વિચારીને જમવું.

(૮) દરેક ડાળીયો જે તમે ખાઓ તેના પૂરેપૂરા સ્વાદ લઇ લેવો. ચાદ સાંજનું ભોજ્ય, કે સ્વાદ એજ પાચનક્રિયામાં મુખ્ય મદદગાર છે, અને પચવાના પ્રયાણમાં ધીરેધીરે પોષણ મળે છે. હિતાવળે હિતાવળે અતિશય ખોરાક મળવો તેના કરતાં થોડો પછુ ખરાબર ચાવીને ખોરાક ખાવો તે વધારે સારું છે.

(૯) મનની રિયતિ અને મનોવૃત્તિ પછુ પાચનક્રિયામાં અસર કરે છે. એજ ખરી ચાવ-ખાની કળા છે. એક ડાળીયો ચાળીય કે પચાસ ચણીને ખાવો એવું નામ કાંઈ ચાવણાની કળા નથી. કાંઈ પછુ ડાળીયાતે પૂરેપૂરા મેદો બની જાય નહિ, અને તેમાં રહેલો સ્વાભાવિક સ્વાદ પૂરેપૂરા લેવાઈ રહે નહિ, ત્યાં સુધી તે બળે ઉતારવો નહિ, એજ ચાવણાની કળાનો મુખ્ય સિદ્ધાન્ત છે.

ભાવે એવું અને ખરી જામ સાથે ત્યારે જ ખાવું; અને તે પછુ ચાવી ચાવીને ખાવું એ ખરી ચાવણાની કળા કહેવાય છે.

મનમાં કાંઈ કંટાળો હોય ત્યારે એ રીતે ચાવી ચાવીને ખાવાથી પછુ કાંઈ ફાયદો નથી, જમવા દાણે મન હમેશાં આનંદમાં રહેવું જોઈએ.

હવે આપણે દેવચર સાહેબે આપણને જે સૂચનાઓ આપી છે તેનું સ્મરણ જોઈએ.

આપણા મોઢામાં ૭ અંધોઆ છે: તજુ એક બાલુ અને તજુ બીજી બાલુ, એ જણેમાંથી યુંક જેવો પ્રવાહી પદાર્થ નીકળે છે, અને ત્યારે કાંઈ ખાવાનો પદાર્થ આપણે મોઢામાં નાખીને ચાવીએ છીએ, ત્યારે એવો પ્રવાહી પદાર્થ વધારે જરૂરમાં નીકળે છે.

એમ પુરતાર થયું છે, કે ચોવીય કલાકમાં સામાન્ય રિયતિમાં, સામાન્ય રીતે એકથી બે શેર યુંક નીકળે છે.

એ અંધોઆમાંની બે કાન પાસે, બે હાથની નીચે અને બે જઠરાં નીચે હોય છે.

(૧) યુંકથી મોઢું અને હજી નિરંતર બીજાં રહે છે અને તેથી બેઠવામાં અને ચાલવામાં હજલું કામ સહેલાઈથી થાય છે.

(૨) ખાવાના પદાર્થો ઘીત વચ્ચે ચવાય છે. તેને યુંક એકસ બનાવે છે અને તેથી સ્વાદ સમજ થાય છે.

(૩) યુંક ખોરાકમાં મળીને તેને નરમ કરે છે તેથી ચાવવાનું તથા ગળવાનું કામ સહેલું થાય છે.

(૪) યુંક ખોરાકમાં મળીને તેમાં રસાયણિક ક્રિયા કરે છે, અને વિશેષે કરીને સ્વાચ્છ-વાળા ખોરાકને પ્રચાવવાના કામમાં મદદ કરે છે.

(૫) યુંકમાં એક ચીકણો પદાર્થ છે તેથી જમ જમ ખોરાક ચવાય તેમ તે બ્યારીક થતા જાય છે તેથી તે ચીક ઝડેલીયે તેના એકો મોઢા બનાવે છે કે મોઢાં સહેલાઈથી આમતેમ ફેરવે થકાય અને ગળવામાં પછુ સહેલ થશે.

કરી શકે નહિ, તો પગી તે બાર રૂપમ છે, અને હોજરીને નહાળી મહેનત છે. એ રીતે ખેતરક લેવા છતાં કાંઈ પણ શક્તિમાં હાસન થતું નથી, અને ઉતરું જે કાંઈ પણ ચાપણ હોય તે બધી વપરાશ જવાની ધારતી રહે છે. મનુષ્ય જે ખાવ છે તેમ તેનું છે એમ લોકમાન્યતા છે; પણ ખરું જોતાં તો મનુષ્ય કેમ આવે છે તેવાં તે છે, અને જે તે પચાવીને પોતાનું કરે છે તેમ તેનું છે.

સારી રીતે આવવાથી વળી જડનાં પણ મજમૂત થાય છે, અને દાંતને મોઝમ કસરત મળવાથી દાંત પણ ઘણા મજમૂત થાય છે. જ્યાં સુધી દાંત સાત, મજમૂત અને પૂરેપૂરા હોય ત્યાં સુધીજ શરીરની તનદુસ્તી સારી છે એમ સમજવું. દાંતનાં ઘણી જાતનાં દર્દો થાય છે, અને તેમાં સડો થાય છે. પણ જો જરા કહ્યું ખેતરક ખૂબ ચાવીને ખાવાની ટેવ પહેલેથી પાડીએ તો દાંત કુદસ્તી રીતે મજમૂત થાય છે, અને શરીર તનદુસ્ત રહે છે, તથા આપણે બાંધે વખત જીવી શકીએ છીએ. હજી આપણા ઘણા ઘરડાઓ જે જીવે છે તેમના ઘણાખરાના દાંત જહુભાગે સારી સ્થિતિમાં હોય છે. દાંતની સારી ને નિરાગી સ્થિતિ એજ લાંબી જીંદગીનું સ્વરૂપ છે. હાલ આપણામાં ગરમાગરમ અને નરમ તથા ઘીમાં તરથેળ શેટલી ખાતની સુધરેલી ટેવ પડી છે પણ શેટલી પોતી હોવાથી આવવાની મહેનત બરેબર આપણે જતા નથી એને મોમાં નાખી કે તરતજ તે ગળી જાય છે. વળી શેટલી સાથે વધારે છી હોવાથી લુહ ઉપર ધુંકની રસાવણિક અસર પણ થોડી થાય છે. ભાત જેવા ખેતરક જેમાં લુહનું પ્રમાણ બહુ હોય છે તેને તો આવવાની યાતજ આપણે ભણ્યતા નથી. લુહવાળા બધા પદાર્થો ગમે તેવા કંઈ, પાતળા, નરમ, પ્રવાહી હોય તોપણ તેને ચાવીને મોઝમાં થોડી વાર સખવાજ ભેંધએ, અને ધુંકના મોઢા જત્યા સાથે મેળવવાજ ભેંધએ.

પહેલાં પગલાં.

નાની પગલીઓ બરજો, વીર !
 ખીરે ખીરે સંચરજો, વીર !
 હજી ન્હાનાં છે નવજો, વીર !
 હજી જા તો છે શેપણું, વીર !
 તમ કંકુની ખાતી, વીર !
 તમ મીઠી ખાતી, વીર !
 પચઈ કંકુની માંડજો, વીર !
 જોલ માંડ્યા પાડજો, વીર !
 બરજો ન્હાની પગલીઓ વીર !
 રૂઢને ન્હાની ઢાલીઓ, વીર !
 નથી બે દિનું મ્હાલવું, વીર !
 જીંદગી બસ ચાલવું વીર !

—શેટલાંક શબ્દો ખામ રે.

કેવળ હવઠયાનો સંદેશો ?

મિત્રો, હીસ્ટરિયાનું દર્દ જોયું જાય તેવું નથી. તેવા હવેને છાકાવવા, એ પુરયતુ કામ છે. જોમ ધારી તેમને ખબર આપો કે

૨૪ કલાકમાં દર્દને રામાવનાર

૨ નં. ૧૬૬

હીસ્ટરિયા—વાયુમુક્તા

ડી. ૩. ૪-૧૦-૦૦ પૈ. જુદું.

દવા દેશી, સ્વધર્મ રક્ષક, પથ્ય નહિ, ગર્ભવતી અને સુવાવડીથી લેવાય. આંકડી, ચકરી, તણાવુ, ગભરામણ, રીત, ફાટ, તોફાન, કળતર, જડના, બેશુદ્ધિ, ગોળો, પ્રહર, લાળ, ગર્ભાશયનાં દર્દો, પક્ષપાત, લકવા, અને ચિત્તભંગ યાને ઘેર મ્હા ઉપર રામગણ, જાતે અનુભવો અને સર્વીશીકેટલો.

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ દેશીનામાવાળા.

વિજાપુર—ગુજરાત.

ખાસ સ્વદેશી સગવડ.

કેસર, કસ્તુરી, અમર, ખરાસકપુર, ઉંચી અગરબતી, અગર, દયાંગીપુષ્પ, સોનાચંદીના પાના, મુખક, અતર, હાંમિ, હરકે, ખાપરીયુ, મોગાઇ, સીંદાહત, મોલીનો મુરમો વીગેરે ખાત્રીદાર માલ કીધાયતથી વેચનાર ખાસ એકજ દુકાન.

સાવને માટે પ્રાઈસલીસ્ટ જુઓ. ડી. રાન્તોલાલ કાન્તોલાલની કું.

જુમામસ્જીદ, નં. ૧૨૭ મુંબઈ.

ખેતી માટે પાણીનું સત્તું સાધન.

ઉંઠા તેમજ નજીક પાણીના કુવામાંથી પાણી કાઢવાના દરેક.

જાતના પંખ અને મોરીયા રેંટ.

હાથવતી ચાલતા, ગળદંથી ચાલતા તેમજ એન્જીનથી ચાલતા તદન નવી હળના, છેલ્લી ચોથ મુજબના, દરેક જાતના પંખો, મોરીયા રેંટો અને જોષણ એન્જીનો હમેશા ઘણાજ કીધાયત ભાવે વેચીએ છીએ. તેમજ ગોઠવી આપીએ છીએ તથા દુરસ્ત કરી આપીએ છીએ. કીમત અને વધુ ખુલાસા માટે લખો યાં મળે.

અંબાલાલ એમ. પોંડની કંપની.

૮૦ દરીયાપુર નાની સાલેપરી—અમદાવાદ.

❀ સીપ્પ જરીઆન. ❀

(૨૭૨૮૬.)

ટીબેટ દેશમાં ઉગતા વેસાઓનું ઉમદા સરખત.

આ સરખત થાકેલા લેખને તેમજ વિદ્યાર્થીઓના મગજની ખીલવણીને માટે અતી ઉમદા ઉપાય છે તથા શરીરમાં કોઈ પણ ભતની ગરમીને શાંત કરી તથા સ્વપનાવસ્થા તથા નાદાનીયત વગેરે કોઈ પણ કારણથી શુભાવેલી શક્તિને ઈછી લાવી મગજના ખોટા વીચારોને રોકીને અદ્ભુત શક્તિ આપે છે, તથા સ્ત્રી-મોને ઘતું હીરોટીરીઆને રોકી વહીવટમાં સખત લોકીને અટકાવે છે. હરસની પીડા અને હરસમાં જતું લોકી અટકાવી લોકી સુધારી ચહેરા કાલ બનાવે છે, તેમજ રીઓની કોઈ પણ ભતની નમળાઈને દુર કરવામાં કુતોહમંદ ઇલાજ પુરવાર થઈ પડ્યો છે. બોહોબો ફેલાવે દુઝવાથી સેકડો ફાયદા હોવા છતાં કીમત માત્ર રૂ. ૧.

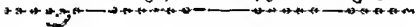
• • ખેરમાની ગોળીઓ.

આ ગોળીઓ સ્ત્રી અને પુરૂષો બન્નેને તરત આરામ કરે છે. વહેતા તેમજ દૈનિક જાળતા નવી તેમજ જડ ઘાલી બેઠેલી ગરમીને તરતમાં આરામ કરે છે તેવાં રૂઠની ગફલતી રાખવાથી શરીરની પાચમાલી થાય છે. કીમત રૂ. ૧.

ચેપી અને ભુનું અરજી.

સુકું અને પાણી ચરતાં ગ્રાસ આપનારું એકઝીમાં તેમજ ચામડીની ભુની ટોંને અમારી નવીન જવાળામુખીનાં બળતા પહાડના રસના ખારમાંથી બનાવેલો મલમ અબળયત્રી રીતે જરૂરી નાશ કરે છે. કીમત રૂ. ૧.

કેકાણું:—ગરમી તેમજ ચામડીનાં ચેપી દરદોનું દવાખાનું પાયધુની, નવી મસીદ નીચે, દુકાન નાં ૪. સુંબઈ.

તલન મરુત !!!

દેરત જમાડનારી વીજળીની આધારિત નવું વસ્તુઓના ૨૪ સુંદર ચીત્રોવાળું પ્રાઇસલીસ્ટ મફત મોકલવામાં આવે છે. એક નાનકડા મળવામાં સખી શકાય તેવા

વીજળીના દીવા

તેલ કે ટીપ્પસળીની જરૂર વગર ફક્ત એક ચાંપ ખસેડતાની સાથેજ ઘણીજ બલકાદાર ચોમનો થાય છે.

કીમત રૂ. ૨, ૨૫, ૪, ૭૫, ૪, ૫, અને ૬. પોસ્ટેજ ૬ આના.

ટી. ઇ. શાહ—ઇલેક્ટ્રીક રોડર્સ, અમદાવાદ.

કામિનિયા હેરઓઇલ.

(સખ્યાબધ ચાંદ, સર્ટિફિકેટ અને અભીપ્રાયો મળ્યા છે.)

ખાલને
સુદર
સુવાળા
નેજરવી
તથા
દાળા
બનાવે છે
અને
જલદી
વધારે છે

મગજ
શાંત
આનંદ
અને
ચાલ
દરી
દીલને
રાહત
આપે

બાટલીની કિ ૩ ૧-૦-૦ વી ૫ ૦-૪-૦ ત્રણ બાટલીના ૨ ૨-૧૦-૦ પોસ્ટ ૦-૭
લખો—એ રૂલો ઇન્ડિયન ફ્રે કેમીકલ કું બ્રુમામબહુદ-સુ બર્ડ.
એન્ડ અસીય દ હાયાલાઈ અને કું ફેરીકલહોવ-લાવનગર

શ્રી સુખ દર્પણ

ગીતિ.

દર્પણ સુખદ, સુખ મહિર શોભાને પતિ સંગે,
પુષ્પ પામડી અર્પી, છત્રનંદ સરસ નીલ કાંતી કિરણે.

પ્રાચીન, શ્રી દેવચંદ્ર દર્શન - ૧૯૩૫

મુદ્રાપ્રાપ્ત, ગુજરાતી લેખકો દ્વારા - ૧૯૩૫

૧૨૭.

જુન-૧૯૧૮

અંક ૪ થી.

આપણે કોણ ?

આપણે જેની રાણીઓ, પુરોહિતા જીવન રસભોજ કરનારીઓ, આપણા જીવન કદ અને જીવન રૂપે નિ સ્વાર્થવૃત્તિથી મનુષ્યોનાં કુ ખર્ચા લટકારીઓ, પતિન રૂપે પતિના જીવન માર્ગ દરમિયાન કરનારીઓ, ગૃહિણી રૂપે ગૃહેસ્થાશ્રમની ગૃહદેવીઓ, માતા રૂપે સંતાનને પોષકારીઓ, માતૃ રૂપે પુત્રવધૂઓને સંસારના માર્ગમાં ખાવરથી કરનારીઓ, કુલવધૂ રૂપે કુટુંબને તારનારીઓ, પુત્રી રૂપે પિતાના, પત્નીને દીવાનવારીઓ અને નણ્ણી રૂપે બાળીઓનાં આનંદના કેન્દ્રરૂપ. જેમ જીવ જીવ સ્વરૂપે આપણે મંદિરને ચણગાર, સહિતો મુગટ અને આ કુ આશાર રૂપી સંસારમાં સ્થપ મહુ કરનારી સાક્ષાત દેવીઓ છીએ. અશક્તિ કલ્પિ-મુનિઓના આશીર્વાદ પેઢાણી શ્રીમદેશ્વર સાસરવાસમાં ગણીપદ પામી બાપુ યોના બજાર બટ્ટેનો તમારા પિતાના જે છે નહીં ? આપણા શીલ, મુજ અને વર્તનથી આપણે માનવકુલની મીઠી, મધુરી, પૂજી અને સાધની આસાઓ, મુદાઓ અને કલ્યાણ સિદ્ધિઓ છીએ.

—આ ૨૧૦ કુમુદગૌરી એચ. મહેતા.

પ્રમુદા કે પતિભક્તિ.

(લે. ના. શુકલ નર્મદાશંકર દુરજોવિંદ આરાધાદા.)

(૨)

“લાલાજી ! ધરમાં જ્યાં જ્યાં એક બે લોટા બારી ઝડ ગાવો !”

પ્રમુદાએ યુવકની ગિભાર રિયતિ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં કહ્યું.

“લ્યો બહેન ! હમણાં જ્યાં જ્યાં પાણી લઇ આવું છું !” લાલાજીએ

દોહતાં જતાં કહ્યું. લાલાજી જાતનો પરીથી ખાવજી હતો, તેનો મજાપ મજાપમાં, માથા

કલામરો હતો, જેથી પ્રમુદાને તેમજ તેના સહવાસમાં આવનાર જનારને - ધણેજ પ્રસન્ન પદ

જતો હતો. હામશાળમાં ઘણેજ કુસીઓર, નિમકંદલાસ તેમજ સત્યવાદી હતો. તેને

થીજ પ્રમુદાના પીતાએ પોતાને ત્યાં સંપૂર્ણ હતો, જેથી ધર-સમ થી અવરથા કેમ કરવી તે

સર્વ ગાદિતી લાલજીને હતી. લાલાજીને નોકરી કરતાં લગભગ સત્તારીશ વર્ષ પ્રમુદાના પિતાને

ત્યાં વ્યતિત થતાં હતાં, તે દરમ્યાન તેની ધર્મકુસળતાથી સર્વ તરફનો ખ્યાલ તેણે સંપૂર્ણ રીતે

જેળવ્યો હતો. પ્રમુદાની માતાનું અવસાન થતાં બાદ લાલાજી પ્રમુદાની વધારે સંભાળ લે

હતે. લાલાજી ઉપર દિ-દુરતાનનો રહેવાસી હતો. “લ્યો બહેન !” કહી લાલાજીએ જળથી

બરપુર થોડો પ્રમુદાના હાથમાં મુક્યો. પ્રમુદાએ યુવકના મગજને વધારે નાનક કરવા માટે જળને

છંદકાવ કરવા માંગ્યો, પરન્તુ યુવકની રિયતિનો ઘાઘ પશુ પ્રમાણે ફેરફાર જોવામાં આવ્યો નહીં

જેથી યુવકની રિયતિ સંજોગે પ્રમુદાને ધણેજ ગભરાટ થયો. પ્રમુદાએ યુવકને સરીવામ કંઈ

કેપરથી એવરથી લઈ પોતાના પરમાં સ્વચ્છ મિઠાના ઉપર સુવચાળ્યો હતો, અને એકાદ

રિયતિમાં આવી પડેલ યુવક જોયું અને કંઈ રહે છે, તે સંજોગે પ્રમુદાને ખીવકુવ ખ્યાલ નહિ

હતો, તેમ તે યુવકથી તદ્દન અજાન હતી, છતાં તેની પરીપક્ષર વૃત્તિ દેટલે દરજ્જા આગળ ધસતી

હતી, તેનો વાંચનારને રહેજ ખ્યાલ આવતો. તેની નિર્મળ શુદ્ધિ સંપૂર્ણ રીતે અવિચલ થતી

પરીપક્ષર વૃત્તિ અરેખર પ્રસન્નાપણ હતી. હુંક સમયમાં અનેક ઉપચારો યુવક-હર્ષી પરને

કંઈ પરંતુ ઘાઘપણ ધવાળથી યુવક-હર્ષીની સ્થિતિનું સંતોષકારક એકાચિન્દ જણાતું નહોતું,

જેથી પ્રમુદાએ ગભરાયેલે સ્થેર વિરામજન ઉપર એસતાં કહ્યું ! “કેમ તમા શું કરીશું !

મને કંઈપણ સુંજતું નથી હેવડનો ઉપાય હવે એજ બાકી છે, કે ડોક્ટર દત્તને તરફ

ખેલાવીએ અને યોગ્ય સારવારથી લીધેલ પરિશ્રમ પરીપક્ષરથી કુળાજન કરીએ.” “વાર !

બહેન ! તમારું કહેવું બાજબી છે, પરન્તુ આ સર્વે નગમી ઉપાધી લઘોએ હાથે

કરી માથે બેઠેલી લીધી છે !” તમાએ સ્થેર કરમજીમાં પ્રત્યુપર વાળ્યો.

“બહેન ! તમા મારી સાથેના તારા હુંક પરિચયે, પણ કંઈક ફેરફાર થવા પાડે

નથી, તે ધણેજ અળખમ થત છે તમારું હવે વધારે ઓઠર છે, તેને હું કામળ જાણવ, કે

જેની અંદરથી ક્રોધોત્કર્ષ વિચારો હોય તો અગર થતાં કરે, અને તેજ રિયતિમાં વહન થતાં

પ્રત્યેક સદ્ગુણો દેદિપ્યમાન યથ ત્વારા જીવનમાં વિદ્યાર્થ પામે તે તરફ જરા દષ્ટિ કરી નિષ્કામ પરાધિકારની સેવિકા થા ! ” પ્રમુદાએ પોતાના સ્વર્ત્રે વિચારો દર્શાવી કહ્યું.

રાધા—“ જ્ઞેન ! તારે કહેવું યથાર્થ છે, હવે પત્ની તમારા દુઃખ તેમજ મીઠા ઉપ-દેશને પ્રતિદિન ખ્યાલમાં રાખી હૃદય વિચારોના લક્ષ્યબિન્દુ તરફ વલન કરીશ. ”

પ્રમુદાએ ધૈર્યતા રાખી તાત્કાલીક ચોળના કરવા માટે લાલાણને કહ્યું, “ લાલાણ ! બોપા-રના મહદ્ કાર્યમાં આજ કાકા (પીતા) રોધાઇ ગયા હોય તેમ જણાય છે, કારણ કે અદ્યાપિ પવિત્ર હલુ તેમના આવવાનો કંઈપણ સંચાર જણાવો નથી, તો જરા દુકાન તરફ જઈ તેડી લાવો ! ” “ તારે જ્ઞેનાં વચ્ચે છું ! ” કહી લાલાણ બહાર તરફ સિંધારી ગયા, પ્રમુદાએ ટેલી-ફોન પાસે જઈ ડોક્ટર દત્તાને નંબર પૂછ્યો “ નંબર ૮૨૦ હું દત્ત છું ! શું કામ છે ? કહો ? ” ડોક્ટર દત્તે ટેલીફોન મારફત પ્રત્યુત્તર આપતાં નંબર પૂછ્યો, “ મારો નંબર ૭૨૯ ! ” પ્રમુદાએ ટેલીફોન મારફત પોતાનો કેમળ સ્વર કહ્યો, “ તમારું નામ શું ? ” દત્તે ધીમા સ્વરે પૂછ્યું, “ મારું નામ પ્રમુદા. ” પ્રમુદાએ તરિત પ્રત્યુત્તર આપ્યો,

“ ઠીક ! જ્ઞેન ! સમજ્યો ! તારું શું કામ છે તે સત્વર જણાવો ” ડોક્ટર દત્તે કહ્યું. દત્તને વધારે સાત્ત્વેતીથી સંભળાવવા માટે પ્રમુદાએ પહેલાં થંડકીનો અવાજ કરતાં કહ્યું “ આપ કૃપે દવાના સાહિત્ય કંઈ એકદમ મ્હારા બંગલે આવો ! ”

જ્ઞેન ! હમણાં જ આપું છું ” કહી ટેલીફોનની પેટી બંધ કરી દત્ત દિવાનખાનામાં ગયા. કેશવદત્ત ધણી જ સુપ્રસિદ્ધ ખ્યાતિ પામેલાં ડોક્ટર દત્તા, જેઓ મહારાષ્ટ્રના હાલિસ્ય લાલજી દત્તા, આચાર વિચારમાં પણ તેઓએ ધણી જ સારો એટલા મેળવી હતી, સારી તંદુરસ્ત તેમજ સ્થેજ સ્વામી હતા, હર્ષ પાછળ તેઓ અત્યંત લક્ષ આપતાં એટલું જ નહિ પરંતુ કેટલાંક દલીલ લાખવાઓ આપી દર્દીને ધણી જ ધૈર્યતા આપતાં, વિવેકમાં સંપૂર્ણ તેમજ બોલવામાં ધણાં જ વાચાળ દત્તા, સુવર્ણપુરમાં હોમના દાયેથી ધણાં જ દર્દીઓને આરામ યથ જોતો હતો, જેથી લોકો તરફથી તેઓ ધણાં જ વસતે પાત્ર નિવડતા હતા, જો કે હોમજે ખાનગી દવાશાળા કાઢી હતી, પરંતુ દવાશાળામાં એટલા દર્દીઓ એકત્ર થતાં કે ડોક્ટર દત્તને જમણ જરા સરાયો સમય પણ બાગેજ મળી શકતો, સવારના છ વાગ્યની બહાર ડોક્ટર દત્ત સંસ્થાસ્થાનથી પરવારી સુવર્ણપુરમાં દર્દીઓની સંભાળ લેવા નિકળી પડતા હતા, ત્યારબાદ આડમી તે એક માળ્યસુધી દર્દીઓને દવા આપવામાં તેમજ તપાસવામાં રોધાઇ રહેતાં હતા, જો કે પોતે એક અતુલ્ય કૌશલ્યવન્દને રાખ્યો હતો, પરંતુ વારંવાર પોતે દવાઓ સંબંધે કૌશલ્યવન્દને મુશ્કેલી કરતાં હતા, આ પ્રમાણે તેમની મહેનતુ લાગણીઓ દર્દીઓના ફરદને દુઃખ સમ-પમાં નાણુદ કરતી હતી, હોમની સાદના લોકોમાં અત્યંત વિરુદ્ધ પામી હતી, કારણકે પોતે દરેક રોગની જલતે ચિકિત્સા કરી તેને આદે યોગ્ય ઔષધિનું ઔરોગ્યગત લખી આપતાં અને તેજ દવાથી દુઃખ મુદતમાં દર્દીઓને આરામ યથ જોતો હતો જેથી તેમના પ્રત્યે લોકોની શ્રદ્ધા અત્યંત મુદત થવા પામી હતી. ગરિય વર્ગને કંઈ પણ રકમ લીધા સિવાય યોગ્ય સાર-વાર કરતા. પરાધિકારના અનન્ય સહયતા સત્ત્વ સુખને જાણનાર ડોક્ટર દત્ત હતા, જેથી દિનપ્રતિ-દિન લોકોની પ્રીતિ હોમના પ્રત્યે અમિદ્ધ થતી જતી હતી. હોમજે પોતાના ધંધામાં સારો નિષ્ણે પ્રાપ્ત કર્યો હતો, તેમજ હોમનો સ્વભાવ ધણે જ સુશીલ અને મિહનસાર હતો, જેથી તરફ પણ સંપૂર્ણ મેળવી હતી. દર્દીઓની ગમે તેવો સ્થિતિ હોય છતાં આજ્ઞાશના કેટલાંક નકતરો ક્રૂતા પેમો એકત્ર કરવાના જ સ્વાર્થી આયત્ત તરફ રોજવા કરે છે, તેમ દત્તની બાબતમાં

એટલામાં કાકાજીની મુન્યવત્ સ્થિતિ જોઈ પ્રમુદ્ધ બોલી “શું કાકાજી ! આપને મારું સર્વ વર્તન કાંઈ વાંધા લાગેયું જણાય છે ?” નહિ ! નહિ ! પ્રમુદ્ધ ! તદ્વારા વર્તન સંબંધે હું કાકાજી પશુ પ્રકારે દીકરીની નથી, પરંતુ આજના વ્યાપાર સમયે રહેજ વિચાર કરતો હતો. કાકાજી કે કાકા રૂ. સોનું, આદી વિગેરેના બાવ પ્રતિદિન ચક્રતા ભય છે, નાણાં ભીક પશુ ધણીજ ચાલે છે, હિંમત વિનાના ધણા ચાણસો આપતેમ બેટકયા કરે છે, આજ વસ્તુમાં પશુ કિંમત ચડી ગઈ છે, લુગડાં વર્તાની તો વાતજ થી કરવી, એકંદર સર્વ વસ્તુના બાવ અત્યંત વધી ગયાં છે. ” બિરજ કાકાએ પ્રમુદ્ધનું મન જ્ઞાત કરતાં કહ્યું. “ હરો ! કાકાજી ઇશ્વર દયાળુ છે, તેને સર્વની ચિન્તા છે. આપણું વર્તન હમેશાં એવું હોવું જોઈએ કે તે જોઈ પરમાત્મા આપણા પ્રત્યે સતત પ્રસન્ન રહે. એક મહાત્માજીની હુક છે તે શ્રવણ કરો ” પ્રમુદ્ધએ પ્રસન્ન વદને પરાપારસયક વર્તનને અનુભવી આપતાં કહ્યું.

“પ્રમુ રાજ, જગત રાજ;
પરાપારે હૃદય રાજ.”

—આપું

“ફલેયરીમ”-અથવા ખૂબ ચાવીને ખાવું

અને

ખાતી વખતે મનને શાન્ત, રાખવું.

(લે. રા. શેઠ કુરામજી ખરસેદજી.)

(અંક ૩ ના પૃષ્ઠ ૭૦ થી ચાલુ.)

માસાદારી ગ્રાણીઓ પોતાના ખોતકના ખોટા મોટા કરેલા કરીને ગણીજ ભય છે. તેઓ કદિ ચાવતાં નથી; પણ ઘાસ ખાનારાં ગ્રાણીઓ પોતાના ખોરાકને ખૂબ ચાવી ચાવીને બને વાગે. ગીને ખાય છે. આપણે ખોરાક સુખ્યત્વે કરીને વનસ્પતિનો દોષાયી, બને તેમાં લુધનો ભાગ વખારે હેવાયી તેને વધારે બારીક ચાવીને ખૂબ ચુક સાથે મેળવેલો જોઈએ.

વળી હોજરીમાં લુધ લુધ પદાર્થોને પાચન થઈ હોજરીમાંથી નીકળીને આંતરડામાં જવાનો વખત લુધે લુધે છે. કેટલાક પદાર્થો ગરમા કરાકથી બે, અડી કરાક મુઠીમાં પાચન થઈને હોજરી છોડે છે; અને કેટલાક તો ચારથી પણ વધારે કરાક પચતા માટે લે છે પણ એક વખતના ભોજનમાં આવા લુધ લુધ પદાર્થો લેવાથી હોજરી તેને વધારે બારીકથી ચાવવામાં આવે તોજ સમાન વખતે બને એટલી સાથે હજમ થઈને હોજરીમાંથી આંતરડામાં જવાની વધી રહે છે.

એક ધરડા માણસ એક ઝાકટર પાસે દવા લેવા આવ્યો ત્યારે તે ઝાકટર સાહેબને હરદીને તપાસતાં માણસ પડયું કે તેના દાંત બધા પૂરેપૂરાં અને સાબા હતા. બીજા ધણાં હરદીઓને તેણે જોયેલા, પણ આ માણસની દાંતથી એવી સારી સ્થિતિ જોઈને તેને બહુ અજબથી થઈ. હરદીને પૂછતાં તેને માણસ પડયું કે—તે હરદી બહુજ ચાવી ચાવીને ખાતો હતો. ઈકતરે પોતાની ખાતરી કરવા સારૂ પોતાની દાંતરીમાંજ એ હરદીને એક ડાઠલાનો ટુકડો આપ્યો અને

સામાન્ય રીતે તે એમ આવતા હોય તેમ આવીને આવતું તેને કહ્યું. દરદીએ તે શરતે ૧૨૦ વખત આગ્યો.

કેટલાકને ખાતી વખતે થોડે થોડે કાળાએ પાણી પીવાની ટેવ હોય છે. તે પણ ખરાબ છે. એમ કરવાથી મોતું થુંક તેનું કુદરતી કામ કરી શકતું નથી, અને થુંક પાણીથી પાતળું થઇ જાય છે. કેટલાકને વળા કાળાએ કાળાએ દૂધ પીવાની ટેવ હોય છે તે પણ આ કારણને લીધે ખોટી છે. આપણા હિંદુ રીવાજ પ્રમાણે તો મવાલી પદાર્થો ભોજનના છેલ્લા ભાગમાંજ વાપરવાના હોય છે; તેનો ખરો હેતુ હવે તમે જરાગર સ્પષ્ટ સમજી શકશો.

ઉપદેશના એક મહાન પ્રધાન મિ. ઝ્યેક્સ્ટન કહેતા કે—આપણને ઇશ્વરે જનીય દાંત આપ્યા છે, માટે દરેક કાળાવાને જનીય બટકાં બરવાં—એટલે કે—તે જનીય વાર આવશે નોંધજો.

ખીણું એમ પણ સાબીત થયું છે કે—કાણું અને કોઈ પદાર્થ આવવાથી વધારે થુંક છૂટે છે. જૂદા જૂદા કાણું ખોરાકથી વધારે એટલું થુંક છૂટે છે, અને નરમ ખોરાક આવવાથી એટલું થુંક છૂટે છે. પાણી કે કંઈક એવો નરમ ખોરાક આવવાથી તો બહુ થોડું થુંક છૂટે છે માટે રોજના ખોરાકમાં દરેક વખતે કંઈક કાણું પદાર્થ બાલકોને ખાવું સારું આવવાની ટેવ પાડવી જરૂરની છે.

તમને અનુભવ હશે કે—પણી વાર આપણે કોઈ ખાવાની ચીજ નજરે નોંધજો, અથવા કોઈ ખાવાની ચીજનું આપણને નામ દે ત્યારે, અગર થોડી વારમાં ખાવાની ચીજો આપણને પીરસથી એમ જણતા હોયએ ત્યારે, આપણા મોમાં પાણી છૂટે છે, આ થુંક ઉત્પન્ન કરનારી ક્રિયાઓ ઉપર માનસિક અસરનું પરિણામ છે. તેજ પ્રમાણે મનની અસર હોજરીના રસની ક્રિયાઓ ઉપર પણ થાય છે. તેટલાજ માટે જમવા પહેલાં નહાવાની રીતથી તથા રિશ્વર વિશે ખાટલા ઉપર બેસવાની રીતથી હોજરી ઉપર ગળી સારી અસર થાય છે. બાલકોને જમવાના વખત પહેલાં જમણી તૈયારી કરવાની ટેવ પડવવી એ ઉપયોગી છે.

ઉપદેશ.

માતાઓએ તેમના બાલકોને ન્હાનપણથી ખૂબ આવીને ખાવાની ટેવ પાડવી, અને કાંઈ કાંઈ પદાર્થ આવવા માટે આવવાની ટેવ હોય તો વધારે સારું. પણ અગાસા અનુસ્થાપનાં તે એમ માલુમ પડ્યું છે કે માતાઓજ બાળકોને પોતાની ઉતાવળને લીધે બહુ ઉતાવળે ખાવાની અને ચાવું ન ચાવું હોય ત્યાંજ ગળી જવાની ટેવ પડાવે છે. માતાઓએ પોતાના બાલક સારી તનદુસ્તીમાં રહે એમ હચ્છોતે તેમને ન્હાનપણથીજ સારી રીતે આવવાની ટેવ પાડવી નોંધજો. અને બાલકો જન્મે તેટલી વાર બાલકના ભાતને ખાતર તેઓએ પીંજી સંખવી ન્નેપએ બાલકોને જરાગર ચાખ્યા વગર ગળી જવાની ટેવ ને પડે છે તે ધરૂં ભાગે તો માતાના ગાંઠાન કરતાં વધારે તો ધીરજની આશીને લીધે હોય છે એવ અમારો અનુભવ છે. માતાએ પોતે જન્મે ત્યારે પોતાના બાલકને સામે બેસતી પોતે બહેનમાં સંતપાળે કટકા લખને ખૂબ ચાવશે અને બાલકને ચાવવા કહેશે. માતા પોતેજ ન્ને ચામ ધીરજથી ચાવશે, તો બાલક પણ તેની ટેવ શીખશે. માતા પોતે ખગળ દેખે પાડીને જાણ પામેથી સારી ટેવોની આરા રાખે તે તો સર્વે અર્થ છે. બાલકોને સારી ટેવો પડવવામાં માતાને બહુ ધ્યાનથી જરૂર નથી. સારી માતાઓ જન્મે છે, જનતાં નથી. આવી રીતે આપજગત આવેલી જરૂરી કેવલથી માતાઓને પોતાનેજ મદદગાર થાય છે.

વળી જમવા ઉપર માનસિક રિવાજોની પણ મણી અસર હોવાનું મિ. ફ્રેગર માહેન કહે

છે. એ વાતનો પણ આપણે વિચાર કરવો જોઈએ. આ બાબતમાં હાલ કરાવવા કેટલાક અભ-
તરજોમાંથી હું તમને એકબે દાખલા આપીશ.

એક વિદ્વાન ડાક્ટરે નીચે પ્રમાણેના અભ્યાસ જેવા બે પ્રયોગો કર્યા હતા :—

૧. એક ફૂતરાને તેનો ખાવાનો વખત થયો કે તેને તેના ખોરાક દેખાડ્યો, એટલે તે
ફૂતરા ખાવા માટે બહુજ આતુર થયો. દરે પ્રયોગ અર્થે તેની અનનતની કાપી નાખવામાં આવી
હતી, એટલે ખોરાક તેના પેટમાં જવાને બદલે બહાર નીકળી પડ્યો. પણ તેની હોજરીની
પરીણ કરતાં તેમાં પાચન કરવાના રસો પાચનરસ ઉત્પન્ન કરવાર અંધીઓમાંથી નીકળીને
તેમાર થયેલા માલુમ પડ્યા હતા.

૨. બીજો પ્રયોગ એ હતો કે ફૂતરાને ખોરાક દેખાડવામાં આવ્યો નહોતો, પણ તેની કાપેલી
અનનતની વાટે તેના પેટમાં ખોરાક નાખવામાં આવ્યો હતો. ઘણી વાર સુધી તેની હોજરીમાં
પાચન કરવાનો રસ નીકળ્યો નહોતો.

આ ઉપરથી આપણને સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે આપણે આનંદની અને માનસિક શાન્તિથી
ખોરાક લેવો જોઈએ, અને તેમ કરીએ તો જ શરીરના અવયવો તેજાવું કામ સારી રીતે કરી
શકે છે.

આપણી માનસિક સ્થિતિ ખરાબ હોય છે ત્યારે મોં પછુ સૂકાય છે, અને યુકે જટતી
નથી. જે કંઈ ચાવીએ છીએ તે ચાવવાથી લોટ જેવું થાય છે, અને યુકે સાથે નહીં મગચથી
સ્વાદ પણ દેવું નથી; અને તે ચાવેલો ખોરાક લેઈ જ્યેવા નહીં થવાથી ગળી પડી શકતો
નથી. માટે તે ગળવાને ઉપર પાણી પીવું પડે છે. યુકેની સાથે બેગબેગ થવા વખતેના ખોરાક
પેટમાં જંવાળી, અને હોજરીના પાચનરસ પણ ખરાબ માનસિક સ્થિતિને લીધે નહીં જેવ
અથવા બહુ ઓછા પ્રમાણમાં હોવાથી, હોજરીમાં પણ પાચનક્રિયા આમળ ચાલતી નથી તેથી
આપણે ખોરાક માત્ર બોલાવે જ નિવડે છે અને ઉલટું નુકસાન કરે છે.

એક બીજો દાખલો પણ બહુ અગત્યનો અને જલુષ જેવો છે તે એ કે એક ડાક્ટર
પોતાની પાળેલી બીણાડીને ખવરાવીને પછી તેની હોજરીમાં ગમેલો ખોરાક પચીને હોજરીમાંથી
નીકળીને આંતરકામાં જતાં કેટલો વખત લાગે છે તેની તપાસ કરતો હતો. બીણાડીને ખવરાવ્યા
પછી તે લીજળી X-rayનાં મંત્રથી જોતો હતો. આપણી હોજરીમાં ખોરાક પડ્યા પછી
હોજરીમાં ગતિ થાય છે. એ ગતિ થવાથી હોજરીના રસમાં આધેવું એક સારી રીતે મિશ્ર
થાય છે. એ એવી ગતિ થાય નહિ તો ખોરાક બધો પાચનરસની સાથે જળી શકે નહિ; અને
અથવા સાથે દરે એ ડાક્ટર આદેખ બીણાડીની હોજરીની લીલચાલ તપાસતા હતા તેમાં તે
લીલચાલ એકદમ બંધ પડી. ડાક્ટર સહેજને તેવું ઘરણું માલુમ પડ્યું કે—બીણાડીનો
મિળાજ ગમેલો હતો. તેના મિળાજ પાછો ચાલ પડતાં, તેની હોજરીમાં પીંછી લીલચાલ થવા
લાગી. આ ઉપરથી સમજવું જોઈએ કે જમી વખતે અને જમ્યા પછી બે ચણ કલાક સુધી
સાચ મીળાજમાં રહેવાની આપણને ઘણી જરૂર છે, નહિતો હોજરી વચેરે તેવું કામ સારી
રીતે કરી શકતાં નથી.

આપણે હિંદુઓમાં તેા જમવાં પહેલાં સ્વચ્છ ઘસેને પાટલે નીરને ખેસવાનો રીવાજ મૂળ-
થી જ છે. મંત્ર વચેરે પડીને મન શાન્ત રાખી નીરને જમવાનો, તથા જમ્યા પછી પણ અડધો
કે એક કલાક નીરને ખેસવાનો અથવા હોથો દીધાં ખાવાનો રીવાજ હોય છે, તે મોખ છે.
વળી ખાવા પછી પાન સોપારી ખાવાનો રીવાજ પણ બ્યાજની જગ્યા છે. મોપારી ચાવવાથી

શુક ખૂબ છૂટે છે અને તેની અસર હોજરી ઉપર થાય છે. વળી પાનમાં યુનો અને કાંધો વગેરે સાથે હોવાથી દાંતમાં ભરાઇ રહેતા અનાજની સ્વચ્છતા બહાર નીકળી જાય છે. આથી 'ધાપ' છે અને દાંતની ખરાબ પથ્થુ યુનાને લીધે મંદી બને છે. આવા સારા દરિયારનો પથ્થુ બે અણુસમ જથ્થાથી મેરડેપરોગ થાય તો તે તુલસાનકારક નીવડે છે.

કાંઈ માણસ જન્મવા બેઠું હોય તો વર્ષે તેને કાંઈ આપવાનું તેમજ તેને કાંઈ કહણ રાખેલાં રહેવાનું, અથવા ખાતાં ખાતાં કાંઈને અધરે છાત્રાવાનું આપણામાં મોટું પાપ મણુસમાં આવે છે, તેનો હેતુ પથ્થુ તમે બહેનોને હવે સ્પષ્ટ સમજાવે. હસી, તેની માનસિક સ્થિતિમાં ફેરફાર થતાં, તેની હોજરીની પ્રતિબોધાથી નીકળતા પાચનરસ અને હોજરીના વજોવગાળા (Churning) ગતિમાં અડચણ આવે છે અને સંતોષકારક કામ થતું નથી.

આબ્ધા વગર ગળી જવાની ખરાબ ટેવ બાલકોમાં ન્હાનપણથી પડે છે. નહિ અનાંધતા કહણ ખોરાકને જોઈ કે છુટ્ટે કરવા સારે હોજરીમાં કાંઈ મંદી, દુર્બોધ કે દાંત જેવાં સાધન હોતાં નથી. હોજરી તો આપણી આમડી જેવા નરમ પદાર્થો કેલેબી છે. આબ્ધા વગરના પદાર્થોનો ખોરાક છુટ્ટો હોજરી કરી શકતી નથી. એવો ખોરાક તો પેટમાં લાંબા વખત સુધી પકડી રહે છે, અને તેથી આલકના પેટમાં દુઃખે છે. કાંઈ વાર ઉલટી થાય છે, કાંઈ વાર આંધ પથ્થુ ચાલ જાય છે, અને કાંઈ વાર તાવ પથ્થુ આવી જાય છે, વગેરે દરોડો ઉત્પન્ન થાય છે. આવી અનેક દરોડો બરાબર નહિ આવવાની ટેવને લીધે થાય છે, અને તે સર્વ તુલસાની તેની માતાની અજ્ઞાનતા અને બેદરકારીને આભારી છે.

બાલકોના દાંત પથ્થુ વહેણ પડી જાય છે, સડી જાય છે, દુઃખે છે, કે નુકા પડી જાય છે. એ બધાનું મોટું અને મુખ્ય કારણ જરાબર આવતાં નહિ રાખવાનું છે. બાલકોને સખ્ત કે કહણ ખોરાક ખાવા સારું આપવો અને તે જરાબર આવવાની ટેવ પડાવવી. ખાધા પછી હર વખત દાંત બરાબર સાફ કરાવવા. ખાધા પહેલાં પથ્થુ ખૂબ ટાગળા કરાવવા. એવી એવી ટેવો જો તમે માતાઓ બાલકોમાં પડાવશો તો તેમનું જીવન તમે ધણું સારું અને સુખી કરી શકશો. વિજ્ઞાન પત્રમાં નિશાળમાં જાણતાં નાનાં છોકરાં છોકરીના દાંત તપાસતાં એમ માણુમ મંચુ છે કે સાઠ ટકા જેટલાના દાંત સારી સ્થિતિમાં હોતા નથી. ૩,૦૦,૦૦૦ બાલકોની તપાસમાં ૨,૦૦,૦૦૦ બાલકોના દાંત ખરાબ સ્થિતિમાં હતા. આવી ગંભીર સ્થિતિની હથાતી વારતે સર્વે દોષ માતાને સિર છે.

હવે હું કામાં સર્વનું સ્વસ્થ એક વાક્યમાં કહીશું:—સર્વ કહણ ખોરાક પીઓ અને પ્રવાહી પદાર્થો ઓવો અને તમારાં બહારનાં બાલકોને ન્હાનપણથી કહણ ખોરાક પી જવાની અને પ્રવાહી પદાર્થો આવવાની ટેવ પડાવો. પ્રજા બાલકના પગ ઉપર ચાલે છે.

(સંપૂર્ણ).

જ્યોત્સ્ના.

(લેખક—શ. હીરાલાલ રણછોડાસ.)

(ગતિક્તિના ચુટ ફ઼ થી આશુ.)

મહારાજ શંભુલાલ સર દ્વારપ્રવેશ પાસેથી વિદાય થઇને વાલોઁધરના માર્ગમાં પ્રવાસી કરી ગયા અને તેથી અંદર અનુમાન કરી સમાતું હતું કે, તેઓથી પાંચતી સવારો 'સૌન્દર્ય-નિવાસ' તરફ જવાને જ હુપોડી હોવી જોઈએ. એ અનુમાન સાત જ સિદ્ધ થયું. કારણ કે, રાત્રીનો મોડો સમય હોવા છતાં તેઓથી ત્યાં જ પધાર્યા હતા અને મિસ્તર નટવરલાલ સાથે માંડ એક અમત્યના વાર્તાલાપમાં નિમગ્ન થઈ ગયા હતા. તેઓ મિસ્તર નટવરલાલને ઉદ્દેશીને કહેતા હતા કે—“મેલ મિસ્તર નટવરલાલ, છુએ, તમારી ઇચ્છાથી મેં તમારી સાથે લાગમમાં થયા કરવાનું પણ કબૂલ કર્યું અને તે પ્રમાણે ‘પાટનરસિપ’ માં આપણે ધંધો શરૂ થયાને આજે બે માસ જેટલો સમય પસાર થયો આવી છે; તો હવે તમારે મિત્ર વિમળા સાથેના મારા મનાર લખાને ‘ડિન’ કરવાની અમત્ય નથી. તમે કહેતા હતા તે પ્રમાણે જ્યારે, મિત્ર વિમળાનું પ્રથમ વેવિશાળ કરવામાં આવ્યું હતું તે સંબંધના હકોનું રાજનાનું અપાધ થયું છે; તો પછી હવે ન્યાય નતનો વંધો હોવાને સંભવ પણ નહિ જ હોય. આમ હોવા છતાં આટલી બધી કીલ યા કારણથી થાય છે, તે હું સંગ્રાહ રાખતા નથી.”

એનો પ્રતિવાદ કરતા મિસ્તર નટવરલાલ કહેવા લાગ્યા કે—“તમે જાણો છો, મિસ્તર શંભુલાલ, તે આજે જો કે લાગમનાસાધી પોતાના હકોનું રાજનાનું આપી દીધું છે; છતાં તેથી મારી શક્તિ મનેથી મારી જવાનવારી માંડ જોઈતી થતી નથી, કારણ કે, તમે જાતિના પરીવાર, પરંતુ આ લગ્ન કરી આપવાને મેં તે નિશ્ચય કર્યો છે અને તદનુસાર તા. ૨૮ મીને દિવસે તમારા લગ્ન મિત્ર વિમળા સાથે કું અવસ્ય કરી આપીશ, માટે આપે નિશ્ચિન્તજ રહેવું.”

શંભુલાલલાલ તો આ ઉત્તરથી, નટવરલાલભાઈની આ મધુર વાણીથી જાણે ખુશ ખુશ થઈ ગયા હોય તો ! એવોજ તેમનો દેખાવ થઈ ગયો અને જાનકેને હરતી ન શકવાથી તેઓ જોધી લેખા કે—“મિસ્તર નટવરલાલ, આજે તો મેં જે મે કાર્યો કર્યા છે, તે જાને કાર્યો પછાંજ અમત્યનાં હતાં; એમનું એક કાર્ય લગનનું હતું તે નહીં થઈ ગયું છે અને ખીનું તે મનોહરને આપણી ઇચ્છાને આધીન કરવાની મોજના પણ પૂરી થઈ ગઈ છે. હવે ફક્ત પેલા છુદાએ રાજના પૈસા સાથે વગગાડેલા રમાનગરમના કારખાનામાં દરમખોર મજૂરોએ જે કુલકની રાજ્યાત કરી છે, તેની સમાપ્તિ અને શાંતિ થઈ જાય તે બસ.”

આ તથા એવાજ અન્ય વાર્તાલાપમાં રાત્રીના તૃતીય પ્રહરનો સમય થઈ જવાથી મિસ્તર શંભુલાલે નટવરલાલની રજા લઈને પોતાતાના ચૂક પ્રતિ જવાની ઇચ્છાથી વિદેશરિવામાં ગાડી દાખવાને જઈને મોડોને ત્યાં કાઢી જવાને કુલક આપી દીધો, અરજી.

પ્રસ્તુત વિષયવિભાગના પ્રારંભમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે આગળ વજીવેરી થતાને આજે માર દિવસનો કાલાવધિ થયો આજે હતાં જેટલે કે, આજે રવિવારનો દિવસ હતો. આ માર દિવસથી શંભુલાલભાઈ બહુજ પ્રસન્ન તથા પ્રવચિત રવા કરતા હતાં અને તેમનો તે આતરિક આનંદ

તેમના વર્તનથી ૨૫૯ જણાઇ આવતો હતો; કારણ કે, તેમણે જોહિસમાં જવાનું સર્વથા બંધ કરીને *As quitted the Lord and Honr & Co* આદિ છેલ્લી દળના ધોધક બનાવનારાઓની પેઠીઓમાં કે પછી *Kemp & Co* આદિ પર્શ્વપારીના મોટા વ્યાપારીઓની શોષમાં ફરતા દેખાતા હતા અને સરિવારનો નવરાત્રનો દિવસ હોવાથી તેઓઓમાંને તેમના જેવાજ જેવાર મિત્રો તથા રમાનગરથી આવેલા એકાદ બે મિત્રો કે જેઓ કારખાનાવાળા હતા તેમને પોતાને ઘેર જમવાનું આમંત્રણ કર્યું હતું અને સવારમાં નવ વાગ્યાથી મધ્યરાત્રિ સુધી મેજ કરવાની ગોઠવણ કરી હતી. મોટીને પણ મોજમાં વધારો કરવાના એક સાધન તરીકે આ પ્રાપ્ત વેટ બધરહુડમાં સાગ લેવાનું આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું.

નવ વાગી ગયા છે. રાજુલાલ આજે અનેક કારણોને લઈ આનંદની પરિસ્થિતિમાં અતુલન વતા હતા, કારણકે છેલ્લા પંદર દિવસમાં તેઓના દરેક પાસા સીધા-જીતના પડ્યા હતા. કેમકે એક તરફથી તેઓશ્રીના લગ્ન સંબંધનું પણ નામો યાદ મળ્યું હતું, બીજા તરફથી પોતાનું દિલ જીતનાર મનોહરને મેળવવા પ્રતિની યોગ્ય ગોઠવણ પણ થઈ ચૂકી હતી, હવે માત્ર રમાનગરમાંનું મલુદોનું કુલક શાન્ત થઈ ગયું અને તા. ૨૯મી ફેબ્રુઆરી રીતે પોતાને લગ્ન સંબંધ થઈ ગયું એટલે પોતાને સ્વર્ગનું સુખ મળશે એમ તેઓશ્રીની માન્યતા હતી. આ પ્રમાણેના વિચારોમાં તલિત્ત અનેલા શંકુલાલ અત્યારે પોતાના સુવાનાં જોરમાં આંતરે ન્યાય આવતા બેઠા હતા. નેતરેલા મિત્રોને આવતા અછાપિ વિલંબ થશે, એમ ધારી તેઓ અત્યારે માજીસો પાસે લગ્નકાર્યમાં ઉપગોગમાં લેવાનો સામાન પેક કરાવતા હતા, કારણકે લગ્ન પ્રસંગને-હવે માત્ર એકજ આવશ્યકતાનો વિલંબ હતો, અને તે પહેલાં ડેકલેરેશન બનાવિતી ગોઠવણી માટે સામાન ત્રણથી મોટાના સિવાય બાકી શકે તેમ નહોતું.

આ પ્રમાણેના કાર્યમાં થોડા સમય થયો હતો એટલામાં બહારથી એક માણસે આવી શંકુલાલના હાથમાં પીળારંગનું એક પરબિરુદ્ધ અને સહી કરવાની સ્લિપ મુકવા; શંકુલાલે આગુરતાથી પાસેના જોરમાંથી પેનિસલ મર્સીથી તે સ્લિપપર સહી કરી આવી માણસને સોંપી, અને તુરંતજ તેમની કામગીરી વચ્ચે મોકલે, જે નીચે પ્રમાણે વર્ણવેલો હતો.

"I accept your offer;

Gauherjan."

આ પ્રમાણેના તાર વાગી શંકુલાલના આનંદમાં વધી જોર આનંદ થયો. કારણકે તેમાં જોહરમાંને તેની હજી પ્રમાણે રા. ૧૫૦૦૦) માટે માથેશન આવવાનું કલેક્ટ થયું હતું. હવે આપણે તેઓશ્રીમાંને આ સિત્તીમાંજ મૂકી, તેમનું ચિત્રમંડળ આવી પહોંચે અને આપણને તેઓ વચ્ચે સંભાષણ સંભળવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થાય, તે પહેલાં મિન્સેસ સ્ટ્રીટ માંના એક માળામાં આપણી નજર ફેરવવાની જરૂર છે.

આટલે લોકોનો સમય થયો હતો, તે વખતે મિન્સેસ સ્ટ્રીટનો નોકોપરના એક ચાર માળના મકાનના ત્રીજા માળવાના એક જોરમાં એક યુવક તેના હાથમાંના જાપામીના એક ફક્ક તરફ એકામતાથી જોઈ રહેલો દરિયાચરે થતો હતો. અત્યારે તેના ચરીરપર ફક્ત એક મથ મથનું પહેરણ અને બંગાળી ધોતીનું એટલા વસ્ત્રો અને પગમાં પાવડીઓ એટલુંજ આવશ્યક હોવા છતાં તે યુવકના ચરુપરની અતિશય તેજસ્વીતા તેના અંતરે સ્વાભાવિક માનસહિ ઉત્પન્ન કરતી હતી. જે જોરમાં તે યુવક બેઠો હતો તે જોરમાં આદે તરફ પુસ્તક સિવાય

અન્ય કાર્મિક ફરસીયર દરિયોત્તર થતું નહોતું, અને તે પછી તે મુલકની સાદાઈ અને ખામત્ય સર્વ સારનો ઉપાસક નહિ હોવાની કામના નિર્ભયરિત કરી ચકાવ તેમ હતું.

આ મુલકની ઝોળખાણ આગળપર અમો વિસ્તારપૂર્વક આપવાના હોવાથી, અગ્રે એટલું જ કહેવું બસ થયો કે, આ પુરવ અન્ય કોઈ નહિ પણ કષીતિમન્ત પોતેજ હતે.

જે ફરસા તરફ તે એકમતાથી જોઈ રહ્યો હતો તેવું અજબન પુરું થઈ ગયું હોય તેમ તેને તેના દાવમતું છાપુ જમીનપર ફેંકી દીધું. તે ફરગના વસિનથી તેના હૃદયમાં અનેક વિચારો થતા હશે તેમ તેના મહેરાપર વારંવાર ફરતા ચિન્હોપરથી સદાજ અનુમાન કરી શકાતું હતું. તે વિચારતો હતો કે—

(૨) જે હારતવધ માં સુખ અને સંપત્તિ સામાન્ય વ્યાપેતું હતું તેની આવી કુદૃષ્ટા સંભવે છે ? અરે જોના બાળો સત્યતા અને નિતીને ખાતર પોતાના પ્રાણુની આદતી આપવામાં પણ પોતાનું ગૌરવ સમજતા હતા, તેનાજ બાળો આજ ફક્ત પેટના-પોષણને લીધે મને તેવું કુકર્મ કરવા સહા તરપર છે; અને તે શાથી ? ગરીબાઈ કે ખીણું કાંઈ ? એજ ! એજ ! ગરીબાઈ-એજ દેશનું સત્ત્વ બાળો નાખ્યું છે, દાવ ! તેજ આ દેશના પુરુષોને નપુંસક, બાપલા કરી દીધા છે, જે પ્રમળે પેટના પોષણ જેટલું પણ ન મળતું હોય, જે પ્રમળે ફેંકી દેવા લાયકના અન્નપર પોતાનું મુલ્યેન ચલાવતું પડ્યું હોય, તે પ્રમળ-અળદિન-સત્વદિન-મધ્ય નીચે તે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ? વર્ષો થયાં દુઃખમા કુબેલી આ પ્રમળની ધોર નિહા જવાપિ પણ હજી નથી-કલાથી હો ? જ્યાં રાત્રિ દિવસ જગતા દેશોના અસત વિદ્વાન પ્રતિ-નીભિઓ પોતાની પ્રમળે પોષવા શાક, અફગન અને અળદિન પ્રમળના સોષને કળાપૂર્વક ખેંચવા બારે પડેર તૈયાર હોય તેની અમર આ રોકી પ્રમળ પર કુંભરજીની નિહા લાવે તો તેમાં શું આશ્ચર્ય છે. જે કળાઓએ આપણા દેશના મુલોને બાપલા-સત્વદિન કરી દીધા છે, જે કળાઓએ તેઓએ આપણને સતોષી બનાવ્યા છે, જે કળાઓએ આપણા દેશનું સત્ત્વ બાળો નાખ્યું છે, તે કળાઓના નાચ કરવામાંજ આપણું કષ્ટપણ છે. કળાને જે બાળ છે. કળાનું યત્નત્ત્વ સ્વરૂપ ધણજ સુંદર અને દૈનિધ્યમાન છે પણ જેવી રીતે તેને ચોળવામાં આવે તે પ્રમાણે તે તેનું ફળ આપે છે, કેળવણી અને વ્યાપાર એ બન્ને કળાઓ છે. કેળવણીની કળાની ચોળ્યા આપણા પ્રમળે કેના પ્રકારની છે-તેનું ફળ આપણને કેવા પ્રકારનું મલ્યું છે તે તે આપણી બાજુ જદાર નથી. તેજ કળાએ આપણા મુલોને ૨૨ કે ૨૫-વર્ષની ઉમ્મરે ફક્ત ૭૦ કે ૭૨ રૂપિયાની ભાસિડ કિંમતના બનાવ્યા છે. તેજ કળાએ આપણા શ્રીસમજને સ્વતંત્ર અને સમાન હક્કની છાંછવાળી બનાવી છે. અને વ્યાપારની કળા-દાવ તેજ કળાનું મિશાન પણ આપણા તરફ ફર્ક રીતે ચોળાયેલું છે કે જેણે ભારત-વર્ષની પ્રમળનું જગમૂલ વિચી નાખ્યું છે. પ્રમળ સત્ત્વદારી જાનને નેતા ધોનું બર્નહારીના તે સંબોમાં અસત્ય જેવું શું છે ? તે સત્ત્વ કહે છે કે—

“ The industries depend, therefore mainly on exproation, work & employment are secured so long as they find markets which gladly accept their *products, since they are paid for by foreign countries. . . . Great commercial countries will,

* આ રથને તેનો અર્થ કાચા પદાર્થોના નથી પણ, બનાવેલી તૈયાર કરેલી વસ્તુઓ છે.

on the one hand, shut their doors more closely to outsiders, and the countries hitherto on the down-grade will develop home industries, which, under the more favourable conditions of labour and production, will be able to supply goods cheaper than those imported from the old industrial States. These latter will see their position in the world markets endangered, and thus it may well happen that an export country can no longer offer satisfactory conditions of life to its workers. Such a State runs danger not only of losing a valuable part of its population by emigration, but of also gradually falling from its supremacy in the civilised & political world through diminishing production and lessened profits."

સુખ, ઉલ્લેખ કરનાર વિષયે ચહેલા સંભોળે છે. પોતાની વાલિન્યસંક્રિત આપણા ભોળે ઉભી રાખી નથી? એટલું તે નિશ્ચિત છે કે ન્યાયસુધી પ્રજામાંથી ગરીબાઇ સર્વાંશ દૂર નથી ત્યાસુધી પ્રજા ગમે તેટલી પર્યવસત હોવા છતાં તે પ્રજામાં કુસંજ્ઞ, અવદિનતા આદિ કુચરિયોના અવાસ સહેવાનોજ, એટલુંજ નહિ પણ તે પ્રજાનું અસ્તિત્વ ટકવું સર્વથા અશક્યજ છે. આ પ્રમાણે જ્યોતિષાન્તની વિચારમાળા આવતી હતી એટલામાં બહારથી મુદ્રાણે આવી તેના દ્વારમાં ઠર આપ્યું. આ કવરમાંનું પણ વાંચતાં વાંચતાં તેના મોં પરની શાન્તિનો સર્વથા નાશ થયો અને તેને રથાને ઉરોરાગ્રેષી સ્થિતિનું ભાન કચવાતર ચિન્હો, રૂપટ જણાવા લાગ્યા. તે કહેશે વાંચી જ્યોતિષાન્તને ઉપરના વિચારો ઉદભવ્યા હતા, તે કહેશે અને આવેલા પત્રની નકલ નીચે પ્રમાણે છે —

સાંજીવન-સંસ્થાનો મુકરેડો.

તા. ૨૦ મી ડીસેમ્બર આખર થયેલા ત્રણ માસ અટકેના મુખ્ય ચહેરની સુખાશરીને લગતો હૈલ્થ ઓફીસરનો રિપોર્ટ બહાર પડ્યો છે તે ઉપરથી જણાય છે કે "અનાજના ભાવ પણ ઘટ્યાજ વધી ગયા છે." જોરાણની ચોક્કસ જણસોની મોંઘિવારીને લીધે ગરીબ મનુષ્યોને લગાઇ આગમજ ને જોરાણ દેહી કેવામાં આવતો હતો, તેની ઉપર ચુનવેશ કરવો પડે છે. જોરાણ ખાત અને જમ્યાની ખાખીને લીધે જુદા ચહેરાના મરણ ઉપર સાંધી અસર કરે છે.

મળેલા પત્રની નકલ.

MR. SHANTIBHAI CHANDAL.

Request the pleasure of Mr. Jyotikant and family's presence

૧ આ સ્થિતિએ પહોંચવું એજ આજના આખારોએનું અને શાન્તદાસીએનું લક્ષ્ય. બિન્દુ હોવું નોંધ્યે.

* આ ખીતા સાંજના તા. ૪ થી ના અંકમાંથી અક્ષરજ ઉતારવામાં આવી છે, અને તેમાં કંપનાનું બિન્દુ માત્ર પણ નથી લેખક.

at his Villa in Matheran on Tuesday the 26
6 P. M. to witness the nuptials of—

1918 at

SHAMBHUL CHADANLAL

with

MISS VINLA SARABHAI.

And there after to attend at the hatch-party specially
arranged for the occasion to be performed by renowned Miss
Gnahar & Sarawati.

ફક્કાના વાગિનથી ન્યારે બ્યોતિશાન્ત વિચારમાં પડ્યો હતો, ત્યારે પાછળથી આવેલા
પત્નીના વાગિને તેના જેવા શાન્ત અને વિચારશીલ પ્રકૃતના હૃદયમાં પણ કોઈ ઉપગમ્યો હતો,
આ વખતના તેના ઉદ્ગારો શું હશે તે આપણે જાણવાની જરૂર નથી પણ અત્રે એટલુંજ
જણાવવું બસ યશે કે બ્યોતિશાન્તે શરૂઆતના આમંત્રણને માન આપી માથેના જવાનો
નિશ્ચય કર્યો. તે પોતે જોઈ આવ્યા એજાવડાઓ અને મિટીંગોનો વિરોધી હતો છતાં પણ
તેને આવા પ્રશરના મનુષ્યોની લીલચાસ પુર ખ્યાન રાખવાનું થોડું ધાર્ડું હતું; અને તેથીજ
સર દારકાદાસ, લેડી દારકાદાસ, મોદી, લોન્ડોનન, નટવરલાલ, આદિની કંપનીમાં જોડાયો.
(અપૂર્ણ.)

વરવેલીનું પતિ પૂજન

(લેખક—નલિનીકાન્ત)

ધીર સમિરે વમૂતા તીરે રટતી મુલે વનમાલીરે—એ રાત્રે)
વરવેલી સુવતિ પતિ પૂજન, કરવા વેગે આવી રે,
પયરંગી કે વલ્લ પરીને, નિજ અંતરમાં ગદાલોરે વરવેલી
કુંકુમ-ચન્દન ફેરાર ધારી, અક્ષત લીધા સાથેરે;
સુન્દર મનહર પુષ્પ તળીકે, મૃદી જાગડી દાથેરે. વરવેલી
નાલુક બાળા નીચું જોતી, પીયું પગલું મૂકેરે;
રીલસ ને મર્પાદ તપ્પ ના, આડી નજરે નિરખેરે. વરવેલી
ચન્દ્ર અહા ! રજનીને સંજે, કેવો સુખકર સોભેરે,
પ્રિયા સગમાં પ્રતિદિન કેડે, પૂજું કસાએ વિદસેરે. વરવેલી
રમેદ કાપાં સહચાર ભગતમાં, રચ્મીં સમું સુખ અપેરે,
વિષમય આ બલ્હાર તજા ન્યાં, મેદ સકળ શૂદ્રાવેરે. વરવેલી
સુખ અનુપમ એજ સખિ ! છે, રમેદ રમે છલકાયાં રે,
હૃદયે અધરે નવન સિમે દા, પતિમુખ કેરી જાપરે. વરવેલી
સંજલ થયો અવતાર સખિ ! આ, દહાવ અનુપમ લીપેરે;
ભવ ભવ દેને જન્મ પ્રજા ! તું, એજ પતિની અંકરે. વરવેલી

વિષ વોસિંધિ.

[એક ઐતિહાસિક કથાનક]

(લેખક-રા. સુનીસાલ વર્ધમાન શાહ)

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

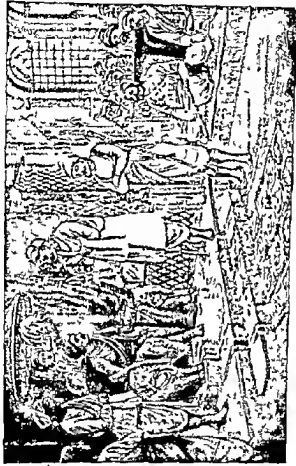
રાજ્ય પ્રાપ્તિ.

જે વખતે કુમારપાળ પાટણમાં આવી પહોંચ્યો, તે વખતે સિદ્ધરાજનો દેહાંત થય ચૂક્યો હતો અને ગાદી ઉપર તેને બેસાડયો તેના સર્જર્થમાં સામતી, સરદારો અને રાજકુટુંબીઓ વચ્ચે ઘડાઈ ચાલી રહી હતી. સિદ્ધરાજનો વિશ્વાસુ નોકરવર્ગ સિદ્ધરાજના પ્રતિષ્ઠાન પુત્ર ચાહડદેવને ગાદીપર બેસાડવાની તરફેણમાં હતો, ત્યારે બીજો કેટલોક વર્ગ હઠદાર વારસ તરીકે ત્રિભુવનપાળના એક પુત્રને ગાદી આપવાની તરફેણમાં હતો. હેમાચાર્ય તો પહેલેથીજ કુમાર-પાળના આશ્રયદાતા હતા એટલે આખા પાટણના શ્રાવણ ત્રિભુવનપાળના પુત્રની હિમાયતમાં હતા. બાહ્ય વર્ગ ચાહડદેવને ગાદીપર બેસાડવાની જરૂર દર્શાવતો હતો, પરંતુ સુનિયમની તેની વિરૂદ્ધ દેવાયી બાહ્ય સૂત્રફીઓ પોતાનું જોર જણાવી રહ્યા નહિ.

છેત્રે સૌની પસંદગી ત્રિભુવનપાળના વંશ ઉપરજ પડી, પરંતુ તેના બે મોટા પુત્રો સિદ્ધ-રાજનું વિશાળ રાજ્ય જળવી શકે તેવા મતાપી નહોતા, તેથી ત્રિભુવનપાળના મોટા પુત્રનેજ ગાદી આપવાનો નિશ્ચય તેઓ કરી રહ્યા નહિ, પરંતુ રાજમંડળની સભામાં જે સૌથી વધારે થોડે જગ્યાએ તેનેજ ગાદી આપવાનો નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો. એ પ્રમાણે રાજમંડળની સભા ભરવામાં આવી. ત્રિભુવનપાળના ત્રણ પુત્રો તેમાં હાજર રહ્યા. સૌથી મોટા પુત્રને મુખ્યમંત્રીએ પોતાની પાસે બોલાવ્યો એટલે તેણે તેની પાસે જઈને પૂછ્યું:—“ મને શી આદા છે ? ”

આ પ્રશ્ન ઉપરથીજ સભા તેની નાકામકાત સમજી ગઈ, અને તેને બેસાડી દેવામાં આવ્યો. બીજા પુત્રને બોલાવીને તેને પૂછવામાં આવ્યું કે “ મહારાજ સિદ્ધરાજનું રાજ્ય તમે કેવી રીતે ચલાવશો ? ” એટલે તેણે જવાબ આપ્યો:—“ આપ જોમ કહેશો તેમ ચલાવીશ ” આ જવા-બમાં પણ સભાને કંઈ તેજ લાગ્યું નહિ છેત્રે કુમારપાળને બોલાવીને તેને પણ તેવાજ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો એટલે તેણે કહ્યું:—“ મારી આ સમસ્યોર વડે મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંદના રાજપુત્રું હું રક્ષણ કરીશ. ” આ જવાબથી પ્રસન્ન થઈને મંત્રીઓએ કુમારપાળનેજ ગાદીપર બેસાડ્યો.

એક વાર જોને પ્રશ્ન જવાબવાને માટે આમ તેમ ભટકવું પડતું હતું, ખાસતો વેગ ધારણ કરવો પડ્યો હતો, કુમારના નિંબાપ્રમાં સંતાપ જવાનો વખત આવ્યો હતો, વને વન ભટક-વાને અને જૂખના કુખથી બીજા મંત્રીને તથા વિવિધ જૂથ આવાનો સમવ આવવી પહોંચ્યો હતો, તેને રાજ્ય મળ્યું ! કુમારપાળ તેથી જરા પણ ગર્વિષ્ટ નહોતો, પોતાની કુખી અવસ્થામાં

“નાહિ મિત્રા તારૂં નમ્યું કે સુખવચનો થતા કહે હું પણ આ રીતે તે પ્રાણ પૂરેપૂરું ડુકાવી ચાકાતું નથી
કોટલો ગતો બાસ તોય રહે છે.”

પ્રાચીનગર તે વિશ્વનથસ પટેલ.

જેઓએ તેને મદદ કરી હતી, તેઓ સંજોગે તેણે બ્યાલ કરી નાખ્યા, જેમાં આપણી કથાનો નાયક વિગ્નેસિરિ અને સંજ્ઞાનકુભાર પણ હતા.

સંજ્ઞાનકુભારેની ક્યોરીની વચ્ચે વોસિરિ અને સંજ્ઞાનકુભારે પોતાની પામે શ્રેણીમાં. તેઓ બન્ને કુમારપાળની બે બાળુએ નમ્રતા પૂર્વક આવીને ઉભા રહ્યા. કુમારપાળે પોતાના એક હાથમાં એક તામ્રપત્ર લીધું અને બીજા હાથમાં એક લાંબા લેખનો કાચજ લીધો. તામ્રપત્ર વોસિરિને આપતાં અને લેખપત્ર સંજ્ઞાનકુભારેને આપતાં તે બોલ્યો “મારા મિત્રવર્ગો તમે હો છો જ માટે જીવન છે અને એ જીવનને ટકાવવામાં તમે મને સહાય કરી તેથી જ મને આ સંજ્ઞાનકુભારે સારું છે એક રીતે આ સંજ્ઞાનકુભારે તે તમારી મિત્રતા અને સેવાનું જ ફળ છે. તેનો સંપૂર્ણ બદલો તો આગળથી આપી શકાય તેમજ નથી, પરંતુ આ કુદ જોઈ કુ તમને આપું છું, તે સ્વીકારો.”

સંજ્ઞાનકુભારે નહિ કે પોતાને શું આપવામાં આવે છે, એટલે તેણે કહ્યું “મહારાજ ! મેં તે તમારી સેવા કરીને પુણ્ય ગણ્યું છે, પણ આપ મને શું આપો છો ?”

કુમારપાળે કહ્યું “સંજ્ઞાનકુભારે ! જે સારું હિસાબમાં રાજમહેલમાંથી નાસીને કુ તારા નિલાઘર્માં સંતાયો હતો, તે રાત્રે તું અને વોસિરિ મારો જ્ઞાત સંમિતના મધ્યસ્થ સુધી મળતા બેઠા હતા. તેથી કંટાળીને તારા પિતાએ એવું કહ્યું હતું કે ‘સંજ્ઞાનકુભારે ! સંજ્ઞાનકુભારે ! મત્સ્ય મળશે તો એને મળશે; તેમાંથી તને કાંઈએ ચિત્રકૂટનો પટો આપવાનો નથી કે વોસિરિને કાંઈ દેશ આપી દેવાનો નથી’” તે ઉપરથી આજે હું તને ચિત્રકૂટનો જ પટો અને વોસિરિને કાંઈ દેશ આપી દેવાનું તામ્રપત્ર વખી આપું છું.”

“મહારાજ ! મા ! આપના એ સન્દોષી આપને આટલું ખોટું લાગ્યું ?”

“નહિ, સંજ્ઞાનકુભારે ! પરંતુ એ જદા પુરુષના ચબ્દો કે જે તે વખતે ટટાક્ષમાં બોલાએલા હતા, તે અત્યારે ખત પડવાનો વખત આવ્યો છે અને હું તને ચિત્તોડ તથા વોસિરિને કાંઈ દેશ આપી શકું છું તે સાચરવાથી મને બહુ હર્ષ થાય છે માટે મારા બન્ને મિત્રો ! મારી એ શુક્ર બેઠાનો સ્વીકાર કરો.”

વોસિરિ બોલ્યો “મહારાજ ! મેં તે આપની સેવા પ્રગટીને માત્ર પરબવનું કાજ સુકાવ્યું છે, અને વળી આપ આ રીતે મને નવા ઝલુના બંધનમાં નાખ્યા છે હો !”

“નહિ મિત્ર ! તારું કાજ હું સંમતિવાળો વત્ત કરું છું, પણ આ રીતે તે કાજ પૂરેપૂરું સુધારી શકાય નથી એટલે મને અસંતોષ રહે છે !”

“ધન્ય ! મહારાજ ! ધન્ય ?” એવો ઉતાવળે પેકાર કરતો એક બારેક ક્યોરીની વચ્ચે આવીને બોલ્યો

(હાથે)

‘ધન્ય કુમાર નરદ ! ધન્ય ધન્ય તારી વાણી,

“ધન્ય ત્રિભુવનપાળ ! ધન્ય કારણીચારણી !

“જામે પુત્ર ઉદાર, ઉડ ગણમાં શરી જેવો,

“કરતો ઉજળું જગત, એકલો પોતે એવો !

“મનહીનું પણ સેવક સુધીય, મિત્રો નિજ દુઃખને,

“જેવો નહિ, નહિ બૂસરો, ધન્ય કુમાર નરદને !”

જોયોયોના ધન્યવાદથી રાજસભામાં પ્રથમજાતી જે ગોણુ સમુદાય તે કંટકીકવારે ચાલે શરૂ અને સભામાં સ્વસ્થતા વ્યાપી સમજાવે અને વેદસિદ્ધિ કુમારપાળની ભેટા સ્વીકારી અને તેની સાથે વેદસિદ્ધિને લાઠદેશના અધિપતિના તથા સમજાવેના ચિત્રદેશના અધિપતિના મુદ્દમાન પોતાક આપવામાં આવ્યા તે તેઓએ ધારણ કર્યો. કુમારપાળના એ બન્ને દરિદ્ર મિત્રા મોતીને એ પોતાકમાં સમજાવેલા બેઠેને સરમાવા લાગ્યા, પરંતુ રાજ્યકાળ તો તેમની સેવાએતે મારે તેમની તરફ પ્રથમજાતી સુદિધી નજર કરી રહ્યું હતું. ધન્ય એ મિત્રતાને અને ધન્ય કુમારપાળ જેવા રાજાને કે જેણે રાજા મિત્ર કેન દઈ શ્રુત વાચે લોકકલ્યાણને લુંકી પાડી ખતાવી.

(સંપૂર્ણ.)

વિરહી પત્ર.

(લેખક-રાજકવિ નથુરામ મુંદરજી-નાંકાનેર.)

(સ્થિતિ શ્રી રમેશપુર સ્થાન-એ રોડ.)

(૨.)

- મળતા તણને પરદેશ નરનારીને રે; ધિક્ક હું કુંડામી દૂર મનિ મારીને રે; ૧૦
- પક્ષિ પક્ષ પાવસ નેહ રહેતાં સાથે રે, ધિક્ક મુજને વૃક્ષ વિયોગ વેળો દામે રે. ૧૦
- લપટાઈ સતા તરે સાથ નેહ આપે રે, લાગે મુજ કામ કંટાર પ્રિય તુજ પાપે રે; ૧૧
- નામ શ્રવતા નેહ નીર ધન વરખાધી રે, ચાલે મુજ નપથે નીર વિરહ દશધી રે; ૧૧
- કરી મોર અધિકા, મોર નેર જાણે રે, મુજ તનકું તારી તરફ દુર્લભ તણવે રે; ૧૨
- કામધ કરતી બહુ કલેશ બેશ ન નેતી રે, સુખી વચન વિરહની અસ્ત આંખો રોતી રે; ૧૨
- ચોતક આ પરિતાપ ઉરમાં કરતો રે, નદી નેતો વાજ કવજ મુખ ઉચરતો રે; ૧૩
- ગુણો જાણે રાજ મધારે તાન પ્રસારી રે, સુખી સદા અને દિનમદ સુદિ મારી રે; ૧૩
- સુંદર સુમિત્રા કાવ્ય વાંચી નપારે રે, સો ગણી તુજ વિરહ વ્યથા સાલે ત્યારે રે; ૧૪
- નથી માને પડતું એન ધામ ન પાવે રે, મુખેજી જાણીયા કુખ છર ઉપજાવે રે; ૧૪
- નિરગમયા વખત વિનોદ કંઈ ન સુજે રે, લાગેલો વિરહ કંટાર પાવન રહે રે; ૧૫
- ક્યાં નેહ કંઈ કરતે કુખ સુખ નથી મારું રે, પીકા પામે છે પ્રાણુ દિલ કુખ ગાતું રે; ૧૫
- ધરી પાન કરે છું થાદ મુરતી તારી રે, તલવદ દેણું છું તુજ જામિની મારી રે; ૧૬
- કરી વિનય વડું છું વાણી ક્યાં રહી મ્યારી રે, તુજ હિતિનો રોડ સર્વ વિસારી રે; ૧૬
- બાલી મુજ વિલુ લગ્ન માન પ્રાં ન રહેતી રે, જાણા નહીં મુજથી દૂર એમ કહેતી રે; ૧૭
- તે તુજ ગદ્ય પરદેશ કુળને મુકી રે, આ વિલય સુધા રસપાન પાવસ મુકી રે; ૧૭
- હાં આપ હવે મુજ આંક દૂર ન જાણે રે, તે મુજને એક મંદિર મુખ ન ચાણે રે; ૧૮
- હરી એમ લારે ક્યાં અંક કાઢ ન દેણું રે, રખડું જાનિ વળાં રંક જામણા લેણું રે; ૧૮
- એવા મનિ મારી આંકી તુજ વિલુ થાયે રે, વિરહાંધિ વચમાં બાણુ મુજ અંધારે રે; ૧૯
- તું નાવિક તે રહી દૂર અધિકા આગે રે, ભટકું છું જાણી રાહ મારે ભાગે રે; ૧૯
- વળે આ વાંચી પત્ર બાલી મારી રે, દેખાયે છે દિનરાત આંખો તારી રે; ૨૦
- જીવું જોવા તુજ મુખ હું આ દાગે રે, વિનંતી કરી વારંવાર નથુરામે રે. ૨૦

આધુનિક સમયની આપણી અભણ અજાણ્યો.

(લેખક—મુખત ગાંધી.)

જેનવણીની કિંમત ફટકી છે તે થોડે ઘણે બધે બસે નાના મોટા સૌ કાંઈ નમજવા લાગ્યા છે. અત્યારે ઉચ્ચ કક્ષમાં કાંઈ પણ માણસ પોતાના બાળકને બહુવચની આનાકાની નાંદિ કરતું હોય. દિવસે દિવસે જેનવણીનું ક્ષેત્ર વધતું જાય છે અને વધતું જશે અને જેનવણીના સરકારોથી માણસની રહેણીકણીમાં ફેર પડતો જશે. પણ જ્યોત્સે જેનવણી લીધી નથી અને જ્યોત્સે એવડી ઉમરે પહોંચ્યા છે કે તેઓ એકડે એકથી શરૂ કરી શકે તેમ નથી અને તેઓને પુત્ર-પુત્રી પણ નથી, તેઓનું જીવન કંઈ રીતે પસાર થાય છે અને તેમાં કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ છે કે કેમ તે આપણે જોઈએ.

જે જે રૂપે સ્ત્રીઓમાં પછો દામ અણસ છે તેઓ પરકામમાં, દેવદર્શનમાં અને સ્વારા માહા પ્રસંગે બીજાઓને ત્યાં જવામાં પોતાનો ઘણો સમય ગાળે છે તેમાંથી જો કુરસદ મળે તો આકાશીપાર્શ્વથી એમાં ધણ ફાઇ અણસ માણસ, અણસ ઘર કે અણસ જાનાવોની વાતોચીતો કરે છે અને તે વિષે પોતે પોતાનો મત બાંધે છે. દેવદર્શને જવું જોઈએ, બીજાઓને ઘેર મરણ થયું હોય તો ત્યાં જઈ રસપુ કુટુંબ જોઈએ. પાના કરવા જીવંતીમાં જઈ એક વખતે પણ જવું જોઈએ એમ માને છે. અને તે પ્રમાણે તેઓ કરે છે પણ સામાજિક તેમ કરવું જોઈએ કે તેમ કરવાનો ઉદ્દેશ અને આશય શું છે ? તે તેઓ ગિચારી સમજી શકતી નથી અને સમજવા પ્રયત્ન પણ કરતી નથી. કાઠની વાત સાચી હોય કે બેઠી તેના વિચાર કયાં વિના તે વાત બીજાને જોઈએ કદાચ વિના તેઓ રહી શકતી નથી અને આવી રીતે વાત ફેલાવવાથી સામા માણસને ફેટકું પુલકાન થાય છે તેનો તો તેમને ખ્યાલ પણ રહેતો નથી. “કુટુંબના માણસોમાં ખામીઓ છે, અરુક મંજુસમા એમ છે, મારી બાબીએ મને ફાણે અવસરે નોતયા નહિ, મારા ભાઈ તો ભાગીના શુદ્ધામ બની ગયા છે, દેવદર્શને જતા ફલાણી બાઈ એક જણ સાથે વટી પડ્યા,” વિગેરે બામતો સ્ત્રીઓના મુખમાંથી વારવાર આપણે કાને પડે છે. જે માણસ વિષે તેઓ વાત કરતા હોય તેણે પોતાની વાત સાંભળી હોય અને તે વાત કહેનાર પાસે દાગર થાય અને તેને પૂછે કે આ વાત તમે કરી છે કે નહિ ? તો વાત કહેનાર વદન ફરી જશે અને કણુ નહિ કરે. બીજી નહિ મત પ્રકૃતિ હામ હામ જોવામાં આવે છે. આપો-સ્ત્રીઓને તેઓની બૂદ્ધિ દેખાડવામાં આવે તો તેઓ પોતાની બૂદ્ધિ કણુ કરતી નથી એટલું જ નહિ પણ અર્થનો અનર્થ કરી સામા માણસને વદવા દેડે છે અને જાંબમાં આંસુ પાચી બીજાઓને પોતાના પક્ષમાં લેવા પ્રવાસ કરે અને જેની આંખમાં આંસુ આવે તે નિર્દોષ હોય એમ માનનારા આપણા ભોળા લોકો તેની ઓની ધક્કાત કરવા આગળ આવે છે. આવી રીતે પોતાનો પક્ષ વધતો જવું સ્ત્રીઓ તેના યો લાભ લે છે. ફેટકાએક માણસ સામા માણસને દંપતી આપે છે કે “તે તો મૂર્ખ પણ તું એ જ” આવી કરી સામા માણસ મૌન રહે છે, પણ તેથી સામા સ્ત્રી પોતે સાચી છે એમ માને, અને પોતે પોતાની શક્તિથી સામા માણસને દંપતી દીધી એમ પારી વધારે વદવા માટે છે.

કુચલી કરવી તેજ અમલ અમળાઓના કુસંદર્ભો આનંદ છે. પ્રાપ્ત પશુ માણસ સારો છે અથવા કાંઈ પણ કામ સારું છે એવું તેઓની વાતચીતમાં તેઓ બાળે જ કરે છે કે આનંદો, મહિમા મહેલકાવું અને જરાતરા બાળતમાં બાળાઓ આવવો તે વો અમલ ઓળોમાં સામાન્ય હોય છે. જો તેઓના પતિ પણ અણસમજુ હોય તો તેઓ પોતાની સ્ત્રીનું ઉપરાધું લઈ સામા માણસ સાથે વડવા થોડે છે. આવા નાટકો મહોલ્લે મહોલ્લે અને ઘેર ઘેર સામાન્ય જણાય છે.

બીજાઓની વાત કરવી, દીકાં કરવી, અને બીજાઓનું શરૂ કરવું તેમાં આતાન ઓળો જરા પણ આંચો, ખાતી નથી. પણ પોતાની વાત હોય ને છુપાવવા તો ખુબ પ્રયત્ન કરે છે. પોતાનો સ્વાર્થ સધાતો હોય તોજ આવી ઓળો બીજાનું સારૂ બોલે છે. બાકી બીજાઓનાં દોષ માથા અને તે લેવામાં રૂલાવવા એજ તેઓનું કર્તવ્ય છે, એમાંજ તેઓને આનંદ છે અને એમાંજ તેઓનું સુખ છે એમ તેઓ માને છે.

આવી રીતની રિયતિ કુટુંબને, ગામને અને દેશને ઠટથી નુકસાનકારક છે તેનો ખ્યાલ સામાન્ય જનસમાજને ક્યાંથી હોઈ શકે ! દેશને અધિક-નુકસાન, નૈતિક નિષ્કૃષ્ટતા, માનસિક મંદતા અને શારિરિક દીનતા લાવનાર આતાન અમલ લોકો જ છે. દિંદુસ્તાનની ત્રીસ, કરોડની વસ્તીમાં કેટલા કરોડ માણસો પોતાનો સમય નહામો ગાળે છે તેનો વિચાર કરો તેટલો જ વખત જો કામદાજ કરવામાં કે કુબર ઉદ્યોગમાં ગાળવામાં આવે તો હોત નો દિંદેશની સર્વ જરૂરિયાતો દેશમાં જ પૂરી પડી શકત અને બીજા દેશ ઉપર આધાર ખડો ઓછો રાખવો. પડત બીજા દેશ ઉપર આપણે કેટલો બધો આધાર રાખવો પડે છે, તે દાહની લગણીએ દેખાડી આપ્યું છે. બીજા દેશો જે પ્રમાણમાં દિંદુસ્તાન કરતાં ઘણાં નાના છે તેઓ પોતાના દેશને માટે જરૂરી ચીજો રાખ્યા ઉપરાંત દિંદુસ્તાન જેવા અનેક દેશને તે પુરી પડે છે તેવું કારણ એજ કારણ કે ત્યાંની ઓળો પોતાના પતિના ધર્માર્થ મદદ કરે છે અને કામે લગ્ય છે. કામમાં પ્રવૃત્ત રહેવાથી તેઓના શરીર નિરાશી રહે છે, મન કુમારે જતું નથી, અને પોતાના નિવહિ માટે બીજાઓની ઉદારતા ઉપર આધાર રાખવો પડતો નથી. આપણી ઓળો ત્યારે નિરાશાગ બની જાય છે ત્યારે જતે કામ કરી મુજબન મેળવવાને ગઈએ પિયતોને પેર માગવા માટે બઢે છે, બીજાઓનાં મહેણાં પ્રાપ્ત, જનનું અપમાન સહેવું અને બીજાઓનાં તિરસ્કારને માન લેવું તેમાં શરમ નથી મનાતી, પણ બીજાઓનું કામ કરવું અથવા કાંઈ ધન્યતા ધરો કરતો તેમાં હીજીપ સમજે છે. ધર્માર્થો લાભ લેનાર પણ પોતાનો સમય કેટલા નહામો ગાળે છે તેનો અનુભવ ધણે રથો યાવ છે. આવી રીતના નિરાશીઓની સખ્યા વધતી જાય છે. તેઓ પોતે કાવ્ય, પ્રતિહાસ, ધર્મશાસ્ત્રો વિગેરેમાં કેવું કુટુંબ રહસ્ય રહેવું છે તે સંગ્રહ શકતી નથી. મનનાં બાલો છવનમાં પડે સુખ ઉપજવે છે તેનો તેઓને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ હોતો નથી. આ સમજા કારણોને લઈને તેઓના શરીરના સ્વરૂપ અને આકૃતિ પણ ફરી જાય છે. અમલ ઓળોના ચહેરા કેવા બેચેન, વલ્લનક અને દયા વગરના જણાય છે. જદ કિમરની ઓળોના શરીર ફેલી ગયેય, એકી અને નિરુજ જણાય છે તેવું કારણ તેઓના આતાન આચારવિચાર અને રહેણીકરણી છે. કેળાએજ અને સમજી ઓળોના ચહેરા અને શરીર આવી તદન ઉઘટા જ જણાયે. આતાનતાને લીધે તેઓ તંદુરસ્તીના નિમમો બહુ તથા

પાળી રાક્ષસી નથી અને તેથી કરી બધાને જોઈના જોમ જાતી લાગે. સમય હોવાન થઈ દેહમુક્ત થાય છે. શરિરમાં ધોવન હોવું કે ન હોવું તે તદ્દન જીવન કારણને લઈને છે. કહેવાનું તોત્પર્થ એટલું જ છે કે અજ્ઞાનતાથી જેટલી દાગિ થાય છે તેન્દરેક ઓ અને પુરુષોએ વિચાર કરવો જોઈએ અને તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.

આ લખાણથી કદાચ કાંઈ બધું કે જોડેની ગેરસમજ ન થાય તેટલા માટે “અભણ અથવા અજ્ઞાન” જોને કહેવી તેના કુ અર્થિ ખુલાસો કરીશ વાંચનાં કે લખનાં જોને ન આવડે તે અભણ કે અજ્ઞાન નથી તેમજ જોને વાંચતા લખતાં આવડે તે બધું. કે ચાંની છે તેમ પણ નથી પણ જે સ્ત્રીઓ વાંચતા લખતાં આવડે કે ન આવડે તે છતાં, કાર્યમાં પ્રવીણ હોય અને જોઈને અનુભવજ્ઞ હોય તે કાંઈ અજ્ઞાન નથી એમ સમજવું. અજ્ઞાનતા સમયમાં સ્ત્રીઓને વાંચતાં લખતાં નહોતું આવડતું છતાં તેઓ અજ્ઞાન નહિ કહી શકાય કેમકે તેઓનું અનુભવજ્ઞાન બહુ હતું.

આ લેખને હિંદુ-ખ્રીસ્તી જોડેના દોષો પ્રસિદ્ધ કરવાનો ને તેમને છતારી પાડવાનો નથી, પરંતુ તેઓના જીવનમાં જે જે ખામીઓ છે તે તેઓ પોતે જુઓ અને જાણે, અને તેનાં થી તેઓને ફેટવું નુકસાન થાય છે તે સમજાવું અને સમજ્યા પછી પોતાનું જીવન સુધારે તે છે ખામી જાણ્યા વિના ખામી દૂર થઈ શકી નથી.

લાજ અથવા પરદા.

(લેખક—અ. સો. રેણુકાગૌરી)

લાજ એ એક એવી ઉત્તમ વસ્તુ છે કે જે પ્રત્યેક ઓતું ખાસ આલુપણ છે. લાજ કાંઈ પણ જાણી સમજાય છે કે પોતાનાં વડીલો સાસુ, સસરા, પતિ વિગેરેની કમરમાં એવું કાંઈ વર્તન થઈ ન થાય કે જોયી તેઓનું અપમાન થાય, છતાં કાંઈકથી બચવું એવું નામ લાજ છે. હે પ્રિય બહેનો ! લાજ એવું નામ નથી કે મોટા સુધ્ધ કાદીને ઘરનાં છુટામાં જતારે મેલો. જ્યાંસુધી તમારે ચિંતિ સુશિક્ષિત નથી અને તમોએ વિદ્યા મેળવી નથી ત્યાંસુધી તમારી જ્યાં લાજથી કાંઈ કુશીનતા આવી જવાની નથી જ્યારથી આ દેશમાં મુસલમાનો આવ્યા ત્યારથી આપણામાં આ લાજ અને પરદાનો રીવાજ પેસી ગયો છે, કારણ કે તેઓ કુવારી સુદર કન્યાઓને પકડી લઈ જઈને તેમને પોતાની સ્ત્રીઓ કરી બેસતા. આ અત્યાચારથી બચવાને દેશનાં માનેએ લાજ અને પરદાનો રીવાજ લખાવ્યો છે, જોયી મુસલમાનો કન્યાઓનાં મુખવર્તન વિ સંદર્શનો અત્યુત્તમ લઈ ન શકે દાવનાં શાંતિવાળાં રાજ્યમાં એજવનાં રીવાજથી સ્ત્રીઓને નીચે પ્રમાણેનાં નુકસાન થાય છે —

ઉત્તમ દાસ અને પ્રદાસ મેળવો નથી, તેથી તેઓ નિત્ય ત્રિમાર ન્યા દરે છે, મો શ્રીકૃષ્ણ જી જી છે, કાંઈ પ્રકારની વિદ્યા મળી શકતી નથી અને કાંઈ જાનની નવીનતા જોવામાં પોતા અંતરાય નડે છે, તાડપણ મળી જાય છે આવે છે મૃત્યુ પણ જાણી થાય છે,

માતાઓને સંદેશ.

[લે. બ્રહ્મચર્ય યુનીક્ષત ભગત-અમરવાદ.]

સ્વતંત્ર ભારતને જન્મ આપનાર સૌન્દર્યવર્તા માતૃપદ અદીત સ્ત્રીરત્નો । । ।

નિરંતર સ્મરણમાં રાખો કે મહાશિવ—નાનાં નાનાં વ્હાલુકા નાલુકાંથી બાળજાતમાઓ પરમાત્માના અંશ છે. એ બાળકો સ્વતંત્ર જીવાત્માઓ ઉપર તમે તમારી આપખુદ સત્તા ચલાવી તેમની સ્વતંત્રતા છીનવી લેશ તેમને તમની મરજી માફક ચલાવો—વર્તવો એ સાદું તમોને તે સોંપવામાં આવ્યાં નથી અગરતો તેમના પ્રતિ ધાતકો રીતે વર્તો અને તેમને તમારા સ્વર્થ અગર મોજશોખને ખાતર સ્મરકા તુલ્ય વાધો એટલા ખાતર નહીં પણ તમે તેમના પર પ્રતિ રાખો, અને તેમને તેમની પોતાની અંદર રહેલી દિવના પ્રકટ કરવામાં તમે મદદ આપો એટલા સાદું તમને સોંપવામાં આવ્યાં છે તો આ દિવ્ય જીવાત્માઓ—હિંમત જીવનની આશા રાખનારા આ બાળકો પ્રતિ તમારે કેટલોમધો પ્રેમ દર્શાવે ? નોંધો ? તમારામાંથી તેમના પ્રતિ શુદ્ધ સાર્વિક પ્રેમનું ચરણું કેવું સ્વાભાવિક અને અસ્પષ્ટિતપણે વહેવું નોંધો ? તમારે તેમના પ્રતિ કેટલી બધી દયા દર્શાવવી નોંધો અને કેટલી બધી ધીરજથી તેમની સાથે કામ લેવું નોંધો ? આવી રીતે તેમની આ બાળ જીવાત્માઓની ચેલા જગત્સર્વાનો પ્રભુએ તમોને પ્રસન્ન આપ્યો છે તે માટે, તમારું તમારી ભતને રેલી બધી આગમણી ગજવી નોંધો ? આ સાથે એ પણ સ્મરણમાં રાખવું હરે છે કે—તમે શુદ્ધ નથી અને તેઓ નાના નથી પણ આત્માની અપેક્ષાએ તમે અને એ બાળક જાને આખરે સમાન છે. મઠિ તમારે તમારી તેમના તરફની વર્તણૂક સ્વાર્થી, નિર્દય નોંધકમાં ચલાવનાર સત્તાધીશ જેવી નહોં પણ મદદ ગર મિત્ર જેવી રાખવી નોંધો તેમણે કામ સ્નેહી કદી નવો કાદ પડેલી આવે તો તમે તેના પ્રતિ કાંઈ લુલા પ્રકારે વર્તન કરતા નથી તેવીજ રીતે કાંઈ આત્મચક્ર—માગકરૂપે તમારા સંબંધમાં આવે તો તેને તમારો એક લુતો મિત્ર તમા પોચાકમાં તમારી પાસે આવ્યો છે એમ સમજ તેના પ્રતિ સંપૂર્ણ પ્રેમ અને પૂર્ણ દિલસોજીથી તેને વધાવી લાઇ તેને પાતાની અંદર શુભ રહેલી દેવીચક્રિતઓ પ્રકટ કરી તમારા જેવા અગર તેથી પણ અધિક ઉચ્ચ મનુષ્ય થવામાં મદદ કરી ઉચિત છે.

“ બાળકો પ્રભુના દેવી સંદેશો—ઉપદેશો છે. તેઓ આપણી પાસે પ્રેમ—આશા—અને શાંતિના પાક લાણાવવા સાથે મોકલેલાં હોય છે. ”

નિર્દોષ બાળકો પ્રતિ નિર્દોષ જંતુ આવે, સ્વચ્છને તિલાંજલી આપી પરમ સેવા લાવવી તેમની—બાળકમાં રહેલા પ્રભુની—માતૃશુ દેવજની પૂજા કરે. તેમની મેલા એ પ્રભુની સાચી મેલાનું એક અંગ છે, પ્રભુનો તમાત પ્રતિ સંદેશ છે કે—“ આ બાળકને મારા સમાન સંપૂર્ણ બનાવો ” એટલા વારતે તેમને સત્વ-પ્રેમ અને પવિત્રતાથી અકિત તમારા શુદ્ધ વર્તનથી સત્વરીક-પ્રેમાળ બને પવિત્ર બનાવો એટલે ભવિષ્યમાં તમારા શુદ્ધ-આત્મામાં દેશમાં અને આખા ભારતવર્ષમાં બધા જાતો કૃષિ સમ્મન-જીવન ગાળતાં શાવ અને પરિપુરે આપણી માતૃકાને ભારતવર્ષ તેની પ્રાચીન કાવ્યના અને ઔરવધાણી પદને નજીકના ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત કરે !

❧ સીરપ જરીઆન. ❧

(સ્ક્રુડ.)

ટીબેટ દેશમાં ઉગતા વેદાઓનું ઉમદા સરખત.

આ સરખત ચાહેલા લેખને તેમજ વિધાર્થીઓના મગજની ખીલવણીને માટે અતી ઉમદા ઉપાય છે તથા શરીરમાં કેઇ પણ લતની ગરમીને શાંત કરી તથા સ્વપનાવસ્થા તથા નાદાનીયત વગેરે કેઇ પણ કારણથી સુમાવેલી શક્તિને પાછી લાવી મગજના ખોટા વીચારોને રોકીને અદ્ભુત શક્તિ આપે છે, તથા સ્ત્રીઓને થતું હીસ્ટીરીઆને રોકી વહીજતાં સખત લોહીને અટકાવે છે. હરસની પીડા અને હરસમાં હતું લોહી અટકાવી લોહી સુધારી ચહેરા ત્રાલ બનાવે છે, તેમજ સ્ત્રીઓની કેઇ પણ લતની નખણાઇને દુર કરવામાં કૃતેહમંદ ઇલાજ પુરવાર ઘઈ ચુક્યો છે. બોહોબો દેલાવો હોવાથી સેંકડો ફાયદા હોવા છતાં કીમત માત્ર રૂ. ૧.

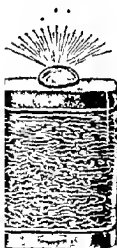
પરમાની ગોળીઓ.

આ ગોળીઓ સ્ત્રી અને પુરો બન્નેને તરત આરામ કરે છે. વહેતા તેમજ અગન ગળનાં નવી તેમજ લડ ઘાલી બેઠેલી ગરમીને તરતમાં આરામ કરે છે તેવાં દરદની ગફલતી રાખવાથી શરીરની પાચમાલી થાય છે. કીમત રૂ. ૧.

ચેપી અને લુલું ખરેખરું.

સુકું અને પાણી બરતાં ગ્રાસ આપનારું એકઝીમાં તેમજ ચામડીની લુની કીડને અમારી નુવીન લવાળાસુખીનાં ગળના પહાડના રક્ષના ખારમાંથી બનાવેલો મલમ અગત્યની રીતે જડથી નાશ કરે છે. કીમત રૂ. ૧.

ટંકાણું:—ગરમી તેમજ ચામડીનાં ચેપી દરદોનું દવાખાનું પાચધુની, નવી મચીદ નીચે, હુકાન નાં ૪. મુંબઈ.

તદન મરુત !!!

હેરત પગાડતારી વીજળીની આશ્ચર્યજનક પરવુઓના ૪૪ સુંદર ચીત્રોનાજી આછસધીરત મરુત મોકલવામાં આવે છે.

એક નાનકડા અજવામાં સાખી ચકાવ તેવા

વીજળીના દીવા

તેજ કે દીવાસળીની જરૂર વગર ફક્ત એક ચાંપ ખમેડતાની સાથેજ ધણીજ જમકાલર ચેશનો થાય છે.

કીમત રૂ. ૨, ૨ા, ૩, ૩ા, ૪, ૫, અને ૬. પોસ્ટેજ ૬ આન.

ટી. જી. શાહ—ઇલેક્ટ્રીક સ્ટોર્સ, અમદાવાદ.

કામિનિયા હેરઓઇલ.

(સખ્યાબધ ચાંદ, સર્ટિફિકેટ અને અભીપ્રાયો મળ્યા છે.)

ખાલને

સુદર

સુવાળા

તેજસ્વી

તથા

કાળા

ખનાવે છે.

અને

જલદી

વધારે છે.

મગજને

શાંત

આનદી

અને

ચાલક

કરી

દીલને

રાહત

આપે છે

ખાટલીની દિ રૂ ૧-૦-૦ વી થી ૦-૪-૦ પ્રણખાટલીના રૂ ૦-૧૦-૦ પોસ્ટ ૦-૭ •

લખો—એ વેલો ઇન્ડિયન ફ્રગ કેમીકલ કું ૦ જીભામનજીદ-સુ ખ

એજન્ટ અમીય દ કાયાલાઈ અને કું ૦ મીડીકલ-ભાવનગર

ગીતિ.

દર્પાનુ સ્ત્રીના સુખડ, શુદ્ધ મંદિ રામાને પતિ સંગે
પ્રેમ પાખડી નાપા, છુલ્લ સહ નીજ કન્યા ઉછરે.

૧૨૭.

જુલાઈ-૧૯૧૮

અંક ૫ મા.

સ્ત્રીઓને ઘોષ.

(હરિગીત)

આનન્દ ભવનો ભવિકતાથી ભર્યો યદ્યપિ અનુભવો, દ્યો સ્વાદ મુખ્ય સૌમાન્યનો ઉત્તમ પ્રકારે અભિનવો;
 હરી દુર દુરવારને અજાનતાને પરિહરો, શુભ ધર્મદાયક આ મુખોધક ભામીની ભુવણુ ધરો. ૧
 શી ધર્મ સૌમ્ય સતી તણો કેવું પતિવ્રત પાળવું, કેમ નારીપે નીરમકપજાથી નિતિ માર્ગે આશવું;
 તે જ્ઞાન પુસ્તક વાંચવાથી મેળવો આદર હરો, શુભ ધર્મદાયક આ મુખોધક ભામીની ભુવણુ ધરો. ૨
 માતા પિતાની ભક્તિતે ભવચસમાં રો હદાવ છે, સાસુ અને સસરા તણી સેવા તણે શી ભાવ છે;
 વિચારીએ મુશ્કેલીને સન્માનના મદિસા ધરો, શુભ ધર્મદાયક આ મુખોધક ભામીની ભુવણુ ધરો. ૩
 ॥ ભામીની ખૂણુ ધરે ખૂણીત ઘડ ભવ સેવળે, ન્યાયધર્મ નીનિ તણી કથા વંચાવ ત્યાં પ્રીતિ જળે;
 સંસારને શુભ યીવન પાળી નીચ સંજ સારા દરો, શુભ ધર્મદાયક આ મુખોધક ભામીની ભુવણુ ધરો. ૪

રાણી હંસકુંવરબા અને એમના શિક્ષક,

(લેખક—અ. સૌ. હંસકુંવર માધવરાય ભેષી.)

હંસકુંવરબા કોડિવારામનાં એક નાનાં દેશી રાજ્યનાં રાણી છે. તેઓના પતિ ધર્મચંદ્રાણ અને નીતિદા છે. પોતાનાં પતિને ધર્મશાસ્ત્રોનું જ્ઞાન સંપાદન કરાવવાને તેમણે એક સૌજનીતિચાળી વિદ્વાન બ્રાહ્મણને શિક્ષક તરીકે રાખેલા છે. દાહની પદ્ધતિના પ્રમાણે આ શિક્ષક શિક્ષણનું કામ કરે છે તે ઉપરાંત રદ્દવારમાં પુરાણો અને ધર્મશાસ્ત્રોની કથાઓ કહેવાનું, ગીતાના ઉપદેશાનુસાર આપવાનું અને ધીમદ્ બાળવત્તાનાં હરિભક્તિસાધના રંજન કરવાનું પણ કામ કરે છે, અને જે ચિત્રપટ આપવામાં આવે છે તે શ્રીમતી હંસકુંવરબાનું છે. સ્નાનપ્રાર્થના પરાવારી તેઓ એક આરામાસન પર બેઠાં છે અને રદ્દાને પવિત્રાસનપર બેસી સદરુ શિક્ષક ધર્મશાસ્ત્રોનું વાંચન કરે છે. પૈભવશાધી રાજરાણીઓ અને પ્રીમાતોની પતિઓનાં આત્મચક્રના સુગારનાં આ ચિત્રપટમાં સારો વાસ થાય છે. પરિવ્રજાળુ વિદ્વાપૂર્ણ મધુર વાણીથી આજે રાણી હંસકુંવરને નિત્યકર્મના સંબંધી ઉપદેશ કહી સંભળાવે છે અને યોગે ઉપેક્ષા આ નીચે આપ્યો છે.

બ્રાહ્મણ શિક્ષક કહે છે.—

હે રાજેશ્વરી ! કાન્તાય રાન્તાય વિગેરે જે પતિસ્તોત્ર મેં આપને સંભળાવું તે પ્રમુદ્ધામાં કહેલું છે. આપણા પ્રાચીન વિદ્વાન રાજવંશીઓ અને શ્રીમૂર્તિની ગદ્યપતિઓનો આ શિક્ષકાર હતો. તેઓ સ્પૃહાપદેશો પધારીને ત્યાગ કરી શૈય વિગેરે મર્ચ આટાપી મૃદનાવાસી કામે ઉઠેલી સ્નાન કરીને દેવમેતામાં ગુંથાની. દેવપૂજન અર્ચન પછી તેઓ પોતાના પતિને નમસ્કાર કરવારૂપ આ સ્તોત્ર બોલતી. બાહ સાહેબ ! અહીંના હવે હું ચોડું ઉમેરીશ. આપનાં સરખી સાધન-સંપત્તિનાં સજ્જોઓએ પોતાનું નિત્યજીવન કરી સરસ રીતે વિતાવવું તે અત્યે કહેવાનાં સારા પ્રસંગ છે.

“ પ્રમાતમાં આપણા આ નાના જાતમાં જ્ઞાન પ્રકારના પશ્ચિઓ કિલેશ્વર કરે છે તે આપ સાંભળનાં હશે એ કેવું પ્રમાતીર્થ થાય છે ? રાજેશ્વરી ! આપે પણ મુખમાર્ગન સોચ કરી લઇ વીણાં કે એવુંજ આપને પ્રિય હોય તેવું વાજન લઇ જાવવું અને સુંદર પ્રસાદીર્થ ગાવાં. ઇશ્વરની આ અનુપમ સહિર્માં સૌંદર્યમાં આપ રાજેશ્વરી આપના અર્વા વર્તનથી કંઈ જોડ આંખનાં સંસારનું સૌંદર્ય ઉમેરી છકશે. ” રાણીએ આ સાંભળી ઉઠી એક થાસ લીધી અને “ભગવદ્ મુચળ. ” એટલા સંદેહ ઉત્પન્ન. પછી શિક્ષકનું પ્રત્યન વળી આમજ ચાલ્યું—

જાહે રાજા સાહેબ જગદ્ગજ હોય તેા એમની આજ્ઞા સાંભળી. ત્યારનાં સ્નાનકાર્ય આટાપી બાગમાં પુષ્પો આપે પોતે સુંદરા, માળાઓ પણ આપેજ પહેાવવી આદ દેવાર્ચન કરવું. દેવાર્ચન કરી રહી રાખ પાસે જઇ એમના લલાટમાં દસરવું અર્ચન કરવું, પુષ્પની માળા આરોપી, તાન હળ, સ્ત્રી મેલે, દૂધ વિગેરે જે કંઈ સવારના અભ્યાસાર તરીકે હાજર રાખવાનો કામ હોય તે નોકરી હજુરિઆઓ નહીં પણ આપે પોતે જાતેજ જઈ તેમને અર્ચણ કરનાં અને તેને તેઓથી ન્યાય આપે ત્યાંમુખી આપે હાજર રહેવું બાદ એમની રમ્મ લઇ પોતાની જાનગી અભ્યાસગૃહમાં આવવું અને પડે આપણા કામ પ્રમાણે આપને જે કાંઈ ચવણ કરવાની અપેક્ષા હોય તે મને આજ્ઞા કરવી. અત્રેથી ચલણ કાર્ય થઇ રહ્યા પડે આપે દવે દિવસમાં કરવાનાં કામેની દીપ્તચી કરવી. દાહમાં આપણામાં રામજોની પરિચરિસોઈ કાર્યમાં ગુંથાની

તાણી હંસકુવરના અને તેના સિદ્ધક

નથી. અને રસોઈમાંથી રસોઈનું કામ કરે છે. દેવી ! આ આપણી રાજકીયી હું બહુ વિરૂદ્ધ છું. મારે એવો નમ્ર મન છે કે રાજ્યોને રાજ્યોની પલિઓએ સ્વદેશી સ્વયંપાક પત્તાથી ભોજન કરાવવું. એટલે આ સ્થળે હું નમ્ર રીતે આપને એમ જણાવવા માગું છું કે, આપે થોડે રસોઈ કરવી. ઉત્તમ પ્રકારનાં યાક મિષ્ટાન્નો કરવાં હોય તે આપે રાજ સાહેબ માટે કરવાં અને તેઓથી ફરીને કે ધત્તર કોઈ કામ પ્રસંગે બહાર ગયા હોય ત્યાંથી પાછા આવે ત્યારે આપે થોડે એમના ભોજન કાર્યની સામગ્રી સાથે તૈયાર રહેવું અને એમને ભોજન કરાવવું. આથી એમના સ્વાસ્થ્યની, આરોગ્યની કાળજીને કાર આપના શરીર આવરો અને એમ યવાથી એમના આરોગ્યને કલિપણ ખરેખર પડે નહિ. પત્ની મૃગવન્દનો સમય આવે છે. ઉપયોગી કામકાજ જીવનના ખરેખરા હિચ્છા કામો કરવાનો વખત સીએને આપારે મળે છે. આ વેળા તદન અવધાનની છે. રાજ સાહેબ રાજ્યકાર્યમાં મુદ્દાયા હોય પ્રજા વર્ગના શ્રીમંત અમલદાર અને નગરજન પણ વ્યાપાર કાર્યમાં રોકાયેલા હોય ત્યારે રાજ્યધરી અને નગરજનની પ્રતિષ્ઠિત નુરીએને તદન અવધાન હોય છે. આ અવધાનની વેળાએ આપ રાજથી ચાલે તો ધણું કરી શકે. આપના પાટનગરની પ્રજાનાં મુદ્દોના આંતરકલેષ સાંભળવાનું, નિવારવાનું અને બહાર નગરોની પ્રજાના સુખને માટે નાના પ્રકારની ચોળનાઓ ચોળવાનું કામ આ વખતના યદ્ય શકે. રાજસાહેબ રાજ્યકાર્યના સંબંધે જ્યારે આપ પ્રજાનાં મુદ્દા રાજ્યતંત્રની સુધારણાનું કામ કરી શકે. હંસેશ્વરનાએ કહ્યું “ સારું મને આજે તમારું અવધન ધણુંજ સારસ લાગે છે તમે જેઠ શક્યા હોજો, કે તમારા શિષ્યશુદ્ધિ મારી પ્રથમની સ્થિતિમાં ધણું ફેરફાર થઈ ગયો છે ઇશ્વર ઇચ્છા હોજો તો તમારા સરના વિદ્વાન ભાષની સહાયથી હું મારા સ્વમિનાયના રાજ્યકાર્યમાં તેમજ પ્રજાના મુદ્દતંત્રમાં કંઈ જોર પ્રકાશ પાડી શકીશ ” શિક્ષક આજગ ચલાવ્યું—” પ્રભુ આપને લાંબુ આયુષ્ય અને સરજીવિ આપો ! હે દેવી ! હવે આપણે નિકર્મના વિષય ઉપર આવીએ. આની પારમાર્થિક કે પ્રજા કરાણની પ્રવૃત્તિમાંથી જે વખત ખરોડે મળે તે વખત ચિત્રકલાના શિષ્યશુદ્ધિ આપે રાહગો. જેટલુંક વાંચન વધારવાનો પણ કમ રાખવો અને જે સખીમંકળ મળના હજવા આવે એનાં આંતરજીવન જાણી લઈ તેને સુધારવાને અને તેઓ પોતાનાં નિકટનાં ખીળી સહવાસીઓનાં જીવન સુધારે એવો પ્રયાસ કરતો રહેવું. આમ કરવાથી પણ આપ આપની સત્તા, લક્ષ્મી, જીવિ અને સદગુણી ધર્મી દુઃખીઓનાં દુઃખ પેસા બાગતનું, કે કાલ બાગતનું, દુરાચાર બાગતનું, અને રાજ્ય સત્તા તરફથી થતા કોઈ ગ્રામ અન્યાય બાગતનું વિગેરે દૂર કરાવી શકે, સાંજના રાજ સાહેબ ન્યાય મંત્રિમાંથી પુન આવાસે આવે ત્યારે તેમના માટે અલ્પાદાર તૈયાર રાખવો. કોઈ પ્રસિદ્ધ રથોએ જોવા જવાનો, જાહેરમાં જાગ લેવાનો, ફરવા જવાનો કે દેવ દર્શને જવાનો તેમનો કમ હોય તો તેમને જવા દેવા અને પોતાને જવાનું હોય તો જવું. રાજ સાહેબ પધારે એટલે અતિથિ કે સાંજને ભોજન આપી શરિતા પ્રથમ પ્રકરમાં આપના પોતાના હસ્તથી તૈયાર થયેલા સ્વયંપાક અને ભોજન સામગ્રીથી જોએ પ્રસન્ન થિતે રાજ્યકારોનાર કે દેશદેશાંતરમાં થઈ દિલ્લવાલો સગથી ચોર્તાસાપ કરનાં ભોજન કરવું. હે રાજ્યધરી ! આપનાં સહયોગે જ્યારે મારા ઉરમાં વિચાર થાય છે ત્યારે આપનાં જીવન મને ધણા મોટાં લાગે છે. મીનામાં થી કૃષ્ણે કહ્યું છે કે, કોઈ ચોગી પુરુષ પોતાના યોગમાંથી ભટ્ટ થયો હોય તો તે ચોગી આદમ પોતાને યોગ પોતાનું તપ પૂરું કરી લેવાને ઉત્તમ કુળના એવા રાજવંશમાં અવતરે છે કે કોઈ પાંચ શ્રીમાનના કુળમાં અવતરે છે, તેથી દેવી ! હું એમજ માનું છું કે, રાજ્યોને ત્યાં, રાજકીયોમાં, પવિત્ર એવા

ધનાદય શ્રીમતોને ત્યાં અને પવિત્ર હોંઆ મુળના વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને ત્યાં અવતરેલા છવે ખરેખર પૂર્વજન્મના યોગબદ્ધ યોગીઓ હોય છે. આપ પણ એવા દાઢ યોગી મહાત્મા હો. ત્રગ સાહેબ પણ દાઢ યોગબદ્ધ દેવ છે. અને બધા શ્રીમનોની મુદપતિઓ, પુત્રીઓ અને પુત્રે યોગીઓ છે. તે સદુ યોતાનાં તપ યોગ પૂર્ણ કરવાને એવા સાધન સક્રિયશાળા પુરુષોને ત્યાં આવે છે. શિક્ષકનું આ પ્રમાણેનું બોલવું યતાં હંસકું વરનાએ ઉત્કંઠે કહ્યું:—

“ ધણું સારું કહ્યું. જન્મ ! ધણું સારું કહ્યું. ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને આપેલો એ ઉત્તર મેં વાંચ્યો છે અને વિચાર્યો છે પણ મને તે બાજતમાં રાંધા ઉપરિચય મધ છે. ધણુ દિવસ યર્ષાં ધણું ધણું મધ રહી હતી, પરન્તુ વિમરણ યતું હતું આને ઠીક તમે તે કહ્યું મને સંભરી આવ્યું.” શિક્ષકે વચ્ચામાં જ ઉત્તર આપ્યો. “ બાહસાહેબ ! આપના અંતરને પ્રમદું કળી ગયો છું. આપ એમ પૂજવા માગો છો ને કે એ સ યોગબદ્ધ યોગીઓ-પવિત્ર આત્માઓ જોએ રાંભઓ, શ્રીમતો અને બ્રાહ્મણોને ત્યાં અવતર્યાં હોય છે તેઓ દુરાચારમાં પડી નીતિથી બદ્ધ ખરાબ બાધ ચક્રવર્તવાળા અને લેખિની નિંદાને ધાવ થાય એવા આચરણવાળા કેમ અને હો? એ રાંભઓ શ્રીમનો અને બ્રાહ્મણો પૂર્વજન્મના યોગીઓ હોય તો તેમનું તેમ ધણું ન જોધએ. આપનો આજ મહદ પ્રશ્ન છે ને ? દેરી ! તેને ઉત્તર પણ એટલે મહદ, ગદન અને વિવાદાયક છે માટે તેનું પણ વળી દાઢ રથને વિવેચન કરવું. તે હું આપને નહીં સમજાવીશ પણ તે આ રથને નહિં. વળી જીને દાઢ પ્રશ્નને પૂછો. વાર-ચાલો હવે, બોજનથી પરવારી દ્યો ખડી રૂં કરવું તે વાત ઉપર આવીએ. બોજન સામગ્રીમાં બધી વસ્તુઓ સત્ત્વિક બધ આપનારી, ભુદ્ધિ, વીર્ય અને રનાડુને દલીમૂત કરનારી રાખરી. એટલું કહેવું વચ્ચે જુદી જગાં હતો કે આદ્ય પદાર્થોનાં તો સર્વથા ત્યાગજ કરવો. આપે પેતે તેના પદ્ધતોનું સેવન કરવું નહીં તેમ રાંભસાહેબ ઇચ્છા કરે દાઢ બીજા તરફથી વાલામણ કે આમદ ધાવ કે કમયે મીઠાસાંભો તેવો પ્રસંગ ઉપરિચય થાય તો પણ તેનો દંઢ અંતઃકરણ પૂર્વક પ્રતિકાર કરવો બોજનથી પરવારીને દરત પ્રશ્નચન કરવા માટે હોંઆ પ્રશ્નનાં સાચુઓ વાપરવાનાં કેરતાં અંદન કેસર વાપરવાં. એ પદાર્થોનું આપે મહારાજજીના દરતપર લેખન કરવું અને પછી એમના દરતને પ્રશ્નવિત કરવાં. આ કાર્ય પણ આપે પેતે તેઓશ્રીની સેવિકા તરીકે કરવું. આ સાયંકાલના કાર્યથી હજીને પડી આપે વાચનામુદમાં આવવું, ત્યાં અભ્યાસ કરવો, એ તો આપનો નિયમ છે. રાત્રિના અગ્યાર મુખી વચ્ચનમાં રોકાઈને કિંવસમાં કરેલાં કાગો વિચારો અને છતર પ્રશ્નતોનો નોંધ લેવી, તેમાં સારું નરસું એ તારવી મદવું. આ હકીકત અંતઃકરણ ઉપર દાઢ મૂળને મધ્યસ્થે સંતોષ્યમાં રાખી કરવી જેથી ખરણ કૃમ અને વિચારોના નાશ થયે. રાત્રિમાં રાખા ઉપર જતાં મંચળ ઇચર સ્તવન કરવું. પીતતી, પીતતાં કુદું જની જેને જાગતાં નથી રજા માટે પ્રશ્ન પ્રશ્ન બંધ રજા. તરત-તર રાંભસાહેબનાં રાખનમુદ પ્રત્યે જઈ તેમની રથા અને મુખસામગ્રીને ઉત્તમ કળાથી રચવી અને શાંતિ તથા પ્રસન્નતાપૂર્વક રચવન કરવું. રાજેખરી ! આટલો નિયમનિયમિક ક્રમ મેં આપને કહી બતાવ્યો, આમાં એક બાળકાના સંજોષનની વાત રહી મધ આપણા કુમારનું વધ અત્યારે નવેક વર્ષનું છે. તેમના સંજોષી આપને ચિંતા બદ્ધ જોાઈ છે, એટલે મેં કહેલા નિયમનિયમિક ક્રમમાં બાળક સંજોગ માટે કહ્યું આવ્યું નથી, તો પણ યોગર અનસરે તે સંજોષી પણ આપણે વાતચીત કરતાં, આમ કહી શિક્ષકે યોધીનાં પાનાં-ચંડેલાં અને પ્રાતઃક્રયાની સમાપ્તિ કરી રાણીએ પ્રસન્ન મુખે તેમને રજા આપી.

સુવાવડનું આરોગ્ય, માવજત અને બાળ- મરજીની અટકાયત.

(લેઠ—એક દુઃખી ભગિનિ.)

‘મારા શાણા ગણાતા હિંદુ બંધુઓ,

ઘણી સ્ત્રીઓ તેમની સુવાવડમાં દેશી દાઇઓ અને તેમનાં દોઢાદાઈ સગાઓ તરફથી થતી ખોટી આરોગ્ય સારવારને લીધે અકાળ મૃત્યુને વશ થાય છે. કેટલીક નમીળાંને લેવાતી ઉંઠે છે તે તે છાંદગી લગી માંદી રહે છે. આ કમળાખીમાં કાંઈ કુધારો કેમ થતો નથી? કારણકે તમે તમારી સ્ત્રીઓને હુડીલાઈથી ઘેર અજ્ઞાનમાં રાખો છો તેથી જ આ પરિણામ નીપડે છે કેટલીક દેશી દાઇઓ ચતુર હોય છે તોપણ સ્ત્રીઓનાં જનન અવયોના શારીરવિધાના જરૂરી જ્ઞાનને અજાણે તેઓ નિરૂપાય છે. તેથી કરીને જે પદ્ધતિ તેઓ અહુણ કરે તે સ્વાભાવિક રીતે આરોગ્ય-રક્ષણના નિપમને અનુસરતી હોતી નથી. આરોગ્યરક્ષણના નિપમ વિરૂદ્ધ એક કણ પણ સારવાર થાય તો તેથી થતો જાગડ, પત્તી દિવસો, મહિનાઓ અને વરસો લગી સારી રીતે સારવાર કરવાથી પણ મૃતી થકે કે મુઘરી થકે નહિ.

તમારી સ્ત્રીઓને નિરતરના મંદવાડમાંથી ઉગારવી હોય તો શહેરમાં અને પ્રગણામાં સુયાણીનું કામ કરનારી બધી બાઇઓની નોંધ કાપદાસર લેવાવવી જોઈએ. તે બાઇઓ એ ધંધામાં કુદરત હોવાનાં તેમની ખાસે પ્રભાવપત્રો કાપદાસર માગવા જોઈએ.

કોઈ સુયાણીનું કામ કરવાવાળી બાઇની ગહેન કે ટીકરી કે કોઈ સગી પણ સુયાણીનું કામ કરવાને હકદાર છે એમ માનવાનું હવે સમજાવી શકાય તેમ નથી. જો તમારી દેશી દાઇઓ હાલતા ચાલુ જમાનાનું સુયાણીનું કામ બાજુથી ન હોય તો તેમને હાલતુ જોઈતું જરૂરી જ્ઞાન મેળવવાની ફરજ પાડવાનું તમારું પોતાનું જ કામ છે અને જો તેઓ તેવું જરૂરી જ્ઞાન મેળવવા અને તૈયાર થવા ના પાડે તો તેમને પડતી મૂઠી દેવી એજ ઉત્તમ રસ્તો છે. આટલું જુ તમે ન કરી શકો? પણ

પણ વધારે ઉપયોગી અને વધારે પ્રવીણ જાનાવી શકવાના નથી. એ કાંઈ તેમને ઘટતી દેખવણીજ નથી, અને તેવી દેખવણી પાછળ ખરચાતો ગંધો પૈસો બરબાદ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ તેમને બોધતું જ્ઞાન ને આપવાનું પાપ ઉલટું હોવાય છે.

એ પ્રજામાં જાળમરણની સંખ્યાનું પ્રમાણ બહુ મોટું આવતું હોય તે પણ તેની વ્યવસ્થાને લાંછન લગાડનારું છે પ્રજાની સ્ત્રીઓને આરોગ્યસંરક્ષણનું અને જાળ-ઉછેરનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ. આજના ઈંગ્લેન્ડ અભ્યાસક્રમમાં આ વિષયને સ્થાન આપવું જોઈએ, અને તેના શિક્ષણ માટે ખાસ વખત રાખવો જોઈએ. જાલકોની શારીરિક રીતે સલામત હોવા સારું જાળ ઇસ્પિતાલો સ્થપાય તો બહુ મારું થાય. આવી ઇસ્પિતાલો માવજતને અને ઉચ્ચ વર્ગની સ્ત્રીઓને એક શિક્ષણ-શાળા થઈ પડે; અને આમાં પુષ્કળ સાધનો સ્પેસિયલિઝમ આવી મળવા જોઈએ કે જેથી તેનાં સાધનોને, નાણાંને અને વખતનો સફળપ્રયોગ થાય, તેમજ શુદ્ધ સ્ત્રીઓની બુદ્ધિ અને તેમની કુદરતી શક્તિ ઉત્તમ પ્રકારે દીપ્તી નીકળે.

એ એક ઈંગ્લેન્ડ સ્થળે કહ્યું છે તેમ જાળમનોખાવના અભ્યાસથી માણસો દેવ-કોટિના જાની થકે છે. આવી ઇસ્પિતાલ સઘળા દરજ્જાના માણસને કામ કરવા માટે ધાર્મિક તથા સામાજિક ભાવના પ્રકટાવવાનું સાધન બનશે. જાળવધને ચેપમાંથી ઉગારવાનું અને તેને મરણમાંથી જાગાવવાનું કામ સમગ્ર પ્રજાનું એક સૌથી વધારે ક્ષાપણબરેલું પગલું ગણી શકાય, અને તે પાછળ તાપરેલી સઘળી શક્તિ અને સમય જરૂર સમસ્ત સમાજની દોલતમાં એક મોટી ઘાપણ તરીકે જ માની શકાય.

જાલકોની સંભાળ અને માવજત અત્યંત ઉપયોગી છે. પ્રજા જાલકના પંચ ઉપર ચાલે છે. જાલક એ મનુષ્યનો પિતા છે. ઠોઠ નબળા બાંધાનું જાલક વધીને મજબૂત માણસ જાની થકે નહિ. દીકરીઓની તનદુરસ્તીની સ્થિતિ જોળાગીને ઠોઠ પ્રજા વધારે તનદુરસ્ત જાની થકે નહીં. જાલકની જેટલી સલામત હોવાય તેટલી જોણીજ છે. પૂર્વ તરફના દેશોમાં જાળમરણની સંખ્યાનું પ્રમાણ બેઠક છે, પરંતુ એવી આફતમાં પણ આપણે નસીબજોગે બેનુ માનીને એવી ગદી સહન કર્યા કરીએ છીએ, અને આપણી બેદરકારી અને પાપનો આરોગ્ય પ્રભુને પગે મૂકીએ છીએ આપણી સ્ત્રીઓજ આવી વાતમાં છેક અજ્ઞાન છે. તેઓ આપણી જીવન-ભરની સાથી હોવા છતાં આપણા સનાતનપણાના ગર્વમાં તેમને અધારામાંજ

રાખીએ છીએ, તેમની જરા પણ ઉદ્વિગ્ન થતી નથી, અને તેઓ તો તેમની આખી છઠ્ઠી માત્ર પણ સમાન છોકરાં જણવાતાં સારા જેવીજ ગાળે છે.

છોકરાંની સલાજ અને જરૂરી માવજતની જાળવણીમાં કાયદો કરીને રાજ્ય-સત્તાએ વચમાં આવવું ઘટે છે. સુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ અને જર્મની વગેરે ઘણાં રાજ્યો આવાં પગલાં લેવાથી સારૂ પરિણામ દેખાડી શક્યા છે.

સુવાવડ પહેલાં, સુવાવડ દરમિયાન, અને સુવાવડ પછી પણ માતાની જરાજર બરદાશ કરવી એ પ્રવ્રત્તી સુખાકારી અને તનદુરસ્તીનાં પ્રાયો છે. માટે તે ઉપર પણ રાજ્યસત્તાની દેખરેખ, સહકારિતા અને દીક્ષાજી હોવી જોઈએ.

સુવાવડી સ્ત્રીની તનદુરસ્તી જાળવવાના ખરાં સાધનો સ્વચ્છ હવા અને પ્રકાશ, પૂરતો આરામ, સારો પણ હલકો ખોરાક, અને આરોગ્ય સ્થિતિ છે. એ સર્વે બાબતોનું અગ્નિ, હડીલાપણું અને જેદરકારીતા પ્રતાપે તો ઉપરની કંઈક ચીજનો સામાન્ય રીતે સારી પેઠે અભાવજ હોય છે કારણકે જેટલું વિશેષ અનારોગ્ય હોય તેટલું સુવાવડીને સુવાના, બેસવાના અને રહેવાના ઉપયોગ અર્થે અર્પણ કરવામાં આવે છે.

કેટલોકે કેટલે સુવાવડીના જોરડાની આલુખાલુ એટલે તો ગદવાઠ અને કચરા હોય છે, તથા તે જોરડાની સ્થિતિજ એવી હવા-પ્રકાશ વગરની હોય છે, કે એવી અસ્વચ્છ જગ્યાઓ કોઈ ઘરની કેઠમાં કે જગલી સ્ત્રીઓના ઘરમાં પણ લાગ્યે જોવામાં આવે છે. શહેરમાં નાના મોટા સુતિકાશુદ્ધો સખવાં એ પ્રવ્રત્તી આબાલીતું ચિહ્ન છે. સ્ત્રીઓને ઘટતા માયાશુપણથી તેમની સલાજ લેવાનો એજ ખરો ઉપાય છે. બાલકોની અને માતાઓની જરાજર સલાજ લેવાથી સમસ્ત પ્રજાને મજબૂત, તનદુરસ્ત અને જાળવાત બનાવવાનો દૃઢ પ્રાયો ન આવે છે.

કુદરતી નજાળા ગામધાની સ્ત્રીઓ સુવાવડના પ્રસંગથી વધારે નખતી પડી જાય છે, અને તેમાં વગી જે આરોગ્યરક્ષણના નિયમો જરાજર જળવાય નહિ તો તેથી તેમને ક્ષય કે એવા બીજા કોઈ રોગ લાગી પડી જાય છે, અને એ રીતે શહેરની મરણની સંખ્યા વધે છે. આપણામાં ઘણાઓને બીજા બાઈડી હશે. મારા પોતાનાં સગાવડાલાં ને એજળખીતામાં નીજ અને ચોથી બાઈડી તો, હું જોઈ છું તે દેખાડી આવે છે કે એક પુરુષે સંસાર ચલાવતા કેટલી સ્ત્રીના બલિદાન લીધાં છે.

પણ વધારે ઉપયોગી અને વધારે પ્રવીણ બનાવી શકવાના નથી એ કાર્ક તેમને ઘટતી કેળવણીના નથી, અને તેવી કેળવણી પાછળ ખરચાતો ગંધો પૈસો ખરચાઈ જાય છે એટલું જ નહિ પણ તેમને જોઈતું જ્ઞાન ન આપવાનું પાપ ઉભરું બોલાય છે.

જે પ્રજામાં જાળમરણની સંખ્યાનું પ્રમાણ જાહેર જોડું આવતું હોય તે પણ તેની વ્યવસ્થાને લાંછન લગાડનાર છે પ્રજાની સ્ત્રીઓને આરોગ્યન રક્ષણનું અને જાળ-ઉછેરનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ શાળાના બીજા અભ્યાસક્રમમાં આ વિષયને સ્થાન આપવું જોઈએ, અને તેના શિક્ષણ માટે ખાસ વખત રાખવો જોઈએ. જાલકોની સાચી રીતે સલાહ લેવા સારું જાળ ઇસ્પિતાલો સ્થપાય તો જાહેર ક્ષેત્રે થાય આવી ઇસ્પિતાલો આવશે અને ઉંચા વર્ગની સ્ત્રીઓને એક શિક્ષણ-શાળા થઈ પડે, અને આમાં પુષ્કળ સાધનો સ્વેચ્છાએ આવી ભળવા જોઈએ કે જેથી તેવા સાધનોનો, નાણાનો અને વખતનો સફળ ઉપયોગ થાય, તેમજ જરૂરથી સ્ત્રીઓની શુદ્ધિ અને તેમની કુદરતી શક્તિ ઉત્તમ પ્રકારે દીપી નીકળે.

જે એક બીજે સ્થળે ઠહું છે તેમ જાળમનોભાવના અભ્યાસથી માણસો દેવ દોડીના બની શકે છે આવી ઇસ્પિતાલ સંઘના દરમિયાનમાં માણસને કામ કરવા માટે ધાર્મિક તથા સામાજિક ભાવના પ્રકટાવવાનું સાધન બનશે જાળવધને એપમાથી ઉગારવાનું અને તેને મરણમાથી બચાવવાનું કામ સમગ્ર પ્રજાનું એક સૌથી વધારે ઠહાપજીએલું પગલું જણી શકાય, અને તે પાછળ વાપરેલી સઘની શક્તિ અને સમય જરૂર સમસ્ત સમાજની દોલતમાં એક મોટી થાપણ તરીકે જમા કરી ગણાય.

જાલકોની મજાળ અને આવજત અત્યંત ઉપયોગી છે. પ્રજા જાલકના પગ ઉપર ચાલે છે જાલક એ મનુષ્યનો પિતા છે દોષ નબળા ગાંધાનું જાલક વધીને મજબૂત માણસ બની શકે નહિ દીકરીઓની તનદુસ્તીની સ્થિતિ જોળગીને દોષ પ્રજા વધારે તનદુસ્ત બની શકે નહીં જાલકની જેટલી સલાહ લેવાય તેટલી જોડીની છે પૂર્વ તરફના દેશોમાં જાળમરણની સંખ્યાનું પ્રમાણ જોડું છે, પરંતુ એવી આફતમાં પણ આપણે નસીબને બે મનુ માનીને એવી બધી સહન કર્યા કરીએ છીએ, અને આપણી બેદરકારી અને પાપનો આરોપ પ્રભુને પગે મૂકીએ છીએ આપણી સ્ત્રીઓ આવી વાતમાં છેક અજાન છે તેઓ આપણી જીવન બચતની સાથી હોવા છતાં આપણા સનાતનપણાના ગર્વમાં તેમને અંધારામાં

આશાવાળી સ્ત્રીનાં સ્થિતિના પ્રમાણમાં અને જરૂરીઆત પ્રમાણે સોયાણી, લૂગડાં, દવા અને સારવાર વગેરેની મદદ કરવામાં આવે છે. પ્રવીણ ડાક્ટરની મદદની ખાસ જરૂર હોય તો તે પણ મફત મળી શકે છે. અને પ્રસુતીને વખતે તે સ્ત્રીને જો દવાખાનામાં રાખવાની જરૂર જણાતી હોય તો તેમ પણ કરવામાં આવે છે.

૨. પ્રસુતી થયા બાદ પણ માતાને અને બાલકને અનુભવી ડાક્ટરો અને નર્સની સંભાળ નીચે લાખો વખત રાખવામાં આવે છે.
૩. બાલકોની દવા કરવાને અને તેની યોગ્ય માવજતને વાસ્તે દવાખાનાં રાખવામાં આવે છે જેથી ખરાબ કેસોમાં બાલકોને દવાખાનામાંજ રાખી દવાદારૂ વગેરેની ગોઠવણ કરવામાં આવે છે.
૪. ધવડાવનારી માતાને પુરતો જરૂરી અને પૌષ્ટિક ખોરાક પૂરો પાડવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. આવી રીતે ચેજ પાંચસો જેટલી માતાને ખોરાક પૂરો પાડવામાં આવે છે. ઉંચા દરજ્જાની સ્ત્રીઓ આવી સંસ્થામાં સેવા બાંધે છે.
૫. બાલકોનાં આંખનાં, કાનનાં, ગળાનાં, અને તાક વગેરેનાં દર્દોને વાસ્તે ખાસ દવાખાનાં ખોલવામાં આવ્યાં છે.
૬. બાલકોને વાસ્તે તદન સ્વચ્છ અને આરોગ્ય દ્રવ્ય પૂરું પાડવાની ડીપો ખોલવામાં આવી છે.

૭. મિ. ઇ. જે. સ્મીથે 'Maternity and Child Welfare' કરીને એક ચોપડી જાહેર પાડી છે તેમાં આ બોજતનો બહુ સારો ચિતાર ચિત્રો સાથે આપેલો છે.

યુરોપની કેટલીક પ્રબળ તો લોકો વરસમાં એક દિવસ 'માતાના દિવસનો ઉત્સવ' તરીકે ઉજવે છે, કે જેથી તેમને માતાના ઉપકાર અને માતાના મહિમાનું હૃદયે સ્મરણ રહે. આનું આપણે ત્યાં આપણે પણ શું ન કરી શકીએ? એવા ઉત્સવના દિવસે આપણે માતૃપૂજન અર્થે આખા વરસમાં શુ શુ કર્યું છે તેનું જમાઉધાર કાઢીને હિસાબ ચોક્કસો કરવો ઘટે છે, અને આપણી જાતને પૂછવું જોઈએ, કે તે આખા વરસમાં સ્ત્રીજાતની સેવામાં-તેમની ઉન્નતિ કરવામાં, તેમનું શારીરિક, માનસિક, બ્યાવહારિક અને નૈતિક બાળતોમાં શ્રેય કરવા માટે-એ કંઈ ઉવમ કર્યો છે કે કેમ? જો એક પુત્ર તરીકે, ભાઈ તરીકે, પતિ તરીકે, શિક્ષક તરીકે, વકીલ તરીકે કે રાજદારી તરીકે—દુકાણમાં એક મનુષ્ય તરીકે—દર રોજ એક કે અઠધો કલાક પણ જન-સમાજમાં સ્ત્રીને માટે તથા તેમના સ્થાનને માટે કંઈ કંઈ વિચાર કર્યો છે? અને

મારા કુટુંબની, મારા દેશની, અને સારી જાતિની ઉન્નતિ માટે કદિ કંઈ પ્રયાસ કર્યો છે ? એમ પોતાના મનને પૂછવું જોઈએ. ‘વનિતા જીવન જનિતા’ છે, એ મહામંત્રનું હુમેશાં મનન કરો.

નળના ખાંધાની સીઓ એ આખી સમાજની નિર્જળતા સૂચવે છે, અને સીઓનું અભણપણ એ પ્રજાના પછાતપણાની સાબિતી છે, તથા નળનાં બાલકો એ પ્રજાની અધોગતિની નિસ્સંશય નિશાની છે !

હિંદુસ્તાનમાં સીઓનાં અને બાલકોનાં કેટલેકાં મરણ કર્યાં કર્યાં દર્દથી થાય છે એ હકીકત બતાવનારાં કેટલાંક પત્રકો મારા બહારના જાણીતાઓને તેનો ખરોખર ખયાલ આવવા માટે આ નીચે ટાંકવામાં આવ્યાં છે.

પત્રક ‘અ.’

હિંદુસ્તાનમાં બાળમરણ પ્રમાણ નીચેના આંકડાઓથી કેટલું ચોચનીય છે ?

બાળમરણ પ્રમાણ કાઢવામાં એક વર્ષ અને તેનાથી ઓછી ઉંમરનાં મરણનું ગણાય છે. ઇંગ્લેન્ડમાં ૧૯૧૬ ના આંકડા પ્રમાણે ૧,૦૦૦ માં ૯૧ બાલક મરે છે. તેજ સાલમાં હિંદના ભુદા ભુદા ભાગોમાં ૧,૦૦૦ માંથી કેટલાં છે તે નીચે લખેલ છે.

ઇન્ડિયન અને વેસ્ટ	૯૧
બંગાળા	૨૭૦
મદ્રાસ	૧૬૬
બુંગલ	૩૨૦
પંજાબ	૩૦૬
સંયુક્ત પ્રાંતો	૩૫૨
બહાર	૩૦૪
બરમા	૩૩૨.

ઉપરના આંકડાથી જોઈ શકાય છે ઇન્ડિયા કરતા હિંદમાં બાળમરણ પ્રમાણ સાઠાવણથી ચારગણું છે. ઇન્ડિયામાં સમાજસુધારકોના પ્રયાસથી અને કેળવણીના પ્રચારથી મરણ પ્રમાણ ઘટતું જાય છે. હિંદમાં તો તેની અત્યારે આશા નથી.

પત્રક ‘બ.’

સુબલ શહેરમાં એક વર્ષની અંદરની ઉંમરનાં બાલકો સને ૧૯૧૩ ની

સાક્ષમાં જુદાં જુદાં હરફથી કેટકેટલી ઉમરને મરણ પામ્યાં તે દર્શાવનારું પત્રક :-

કુલ જન્મ ૧૮,૬૪૪ હતા.

કયા હર્ફથી મરણ થયું.	૩૦ દિવસ સુધીની ઉમરનાં	એક માસથી ૭ માસ સુધીની ઉમરનાં	સાત માસથી પ્રાર માસની ઉમરનાં	કુલ
શીતળા	૩	૨૭	૨૫	૫૫
એરી	૧૬	૫૩	૬૯
મેલેરીયા તાવ	૫	૯	૧૪
એમ્બુ તથા રીમીટન્ટ તાવ ..	૨૬	૬૪	૬૩	૧૮૬
ઝાડો તથા મરડો	૩૪	૧૧૧	૪૩૦	૬૧૫
અર્પકરુદ્ધ (અધુરે માસે થયેલ જન્મવાળાં) ..	૧૮૧	૧૮૧
અશક્તિ	૧,૬૦૮	૨૫૯	૪૦	૨,૨૦૭
જ્વાનત તુનાં હર્ફ	૧૦૨	૬૬૪	૨૮૨	૧,૦૪૮
ફેફસાંના વ્યાધિ	૬૬	૮૩૪	૧,૨૧૪	૨,૧૧૩
સપળા કારણે	૨,૫૯૧	૨,૨૦૩	૨,૬૬૪	૭,૪૫૮
કુલ મરજીની સંખ્યા ઉપર ટકો	૩૪૪૬	૧૬,૪૨	૩૫૬૭	...

ઉપરના કોષ્ટક પરથી માલુમ પડ્યો કે ૧૮,૬૪૪ જન્મેલાં બાલકોમાં એક માસની અંદરની ઉમરનાં ૨,૫૯૧ બાલકો, એક માસથી વધુ અને ૭ માસથી જોણી ઉમરનાં ૨,૨૦૩, અને સાત માસથી વધારે અને એક વર્ષથી જોણી ઉમરનાં ૨,૬૬૪ મળી કુલ ૭,૪૮૮ બાલકો મરણ પામ્યાં છે. તેમાં અશક્તિને લીધે ૨,૨૦૭, જ્વાનત તુના હર્ફથી ૧,૦૪૮, અને ફેફસાંના હર્ફથી ૨,૧૧૩, એટલે આ ત્રણ હર્ફથી ૫,૫૬૮ બાલકો મરણ પામ્યાં છે. અશક્તિથીજ પડેલા એક મહિનામાં ૧,૬૦૮ બાલક મરણ પામે છે, એટલે દરેક સો મરણમાં ૭૫ ટકા મરણ માત્ર અશક્તિને લીધે છે. જેમ જેમ બાલક મોટાં થતાં જાય છે તેમ તેમ ફેફસાંના વ્યાધિથી વધુ મરે છે. કુલ ૭,૪૮૮ મરણમાં ૨,૧૧૩ ફેફસાંના વ્યાધિથી મરણ થયાં, એટલે દરેક સો ૨૮ થી ૩૦ ટકા ફેફસાંના વ્યાધિથી મરે છે.

આરોગ્યતું જ્ઞાન ફેલાવાથી, ગર્ભાવસ્થામાં માત્રી સારી માવજતથી, અને બાલકના જન્મ પછી તેની ખંતપૂર્વક જાગર સંભાળથી આ મરણ પ્રમાણનો ઘણો ભાગ ઓછો થઈ શકે તેમ છે. ત્યાં સુધી તમોએ પ્રયાસ કર્યો નથી ત્યાં સુધી તમોને એમ લાગશે કે આવી મરજીની સ્થિતિ ઉપર આપણે કાણ લાવી શકીએ નહિ, પણ વસ્તુસ્થિતિ તેમ નથી. દરેક વિષયમાં ખંતથી અભ્યાસની જરૂર છે.

પત્રક 'ક.'

સુબંધ શહેરમાં સને ૧૯૦૯ થી સને ૧૯૧૩ ની સાલ સુધીમાં બાલકોના જન્મ વખતે મ્યુનિસિપાલિટી ખાતાની સુવાણીઓએ સુવાવડી બાઇ પાસે આપેલી હાજરી તથા તેને અંગે બાલવેલી ફરતે અને કાર્યની હુંકી હકીકત બતાવનાર સંખ્યાસૂચક પત્રક:—

મ્યુનિસિપાલ ખાતાની કાયદોના કાર્ય તથા તપાસની હુંકી હકીકત	૧૯૦૯	૧૯૧૦	૧૯૧૧	૧૯૧૨	૧૯૧૩
૧. મુખ્ય જન્મેલા સહિત જન્મેલા બાલકોની નોંધણી કુલ સંખ્યા.	૨૧,૬૪૫	૨૧,૫૦૫	૨૩,૧૩૫	૨૩,૧૮૬	૨૧,૨૪૧
૨. નોંધણી કુલ જન્મની સંખ્યામાંથી મુખ્ય જન્મેલાના ટકા ..	૮૭	૭૨	૭૧	૭૧	૭૪
૩. હાઇબ્રીડ નોંધ ઉપરથી નોંધણી સંખ્યા	૧૭,૬૭૭	૧૨,૭૬૨	૧૩,૫૭૮	૧૪,૪૧૭	૧૩,૬૩૯
૪. કુલ જન્મમાંથી હાઇબ્રીડ સાથે કરાવેલી જન્મ સંખ્યાના ટકા ...	૬૩	૫૯	૫૮	૬૨	૬૪
૫. હાયબ્રીડ નિતીની સુવાવડના ટકા	૧૮	૧૫	૧૨	૧૦	૧૨
૬. અબાલ અને બીનઅનુભવી કાયદોની સુવાવડના ટકા ..	૫૮	૫૯	૬૦	૫૯	૬૦
૭. મ્યુનિસિપાલિટીની કાયદો અને બીજા કાયદોનાં કાયદોની કાયદોની સુવાવડના ટકા	૧૧	૧૨	૧૩	૧૩	૧૪
૮. મ્યુનિસિપાલિટીની કાયદોની કરાવેલી સુવાવડના ટકા ...	૬૫	૫૬	૫૫	૬૬	૮૭
૯. તનદુસ્ત જન્મેલા બાલકોના ટકા ...	૬૭	૬૮	૭૪	૭૩	૭૧
૧૦. ૩૦ દિવસની અંદર મરી જનારા બાલકોના ટકા ...	૧૨	૧૧	૧૧	૧૧	૧૦

આ કોષ્ટક ઉપરથી શહેરની મ્યુનિસિપાલિટી, સેનિટરી એસોસિએશન અને શહેરના આગેવાનો અને વૈદક ખાતાએ શું શું કરવાનું જરૂરનું છે તેનો ખ્યાલ આવી શકે છે. દરેક સેક્ટરે હજુ ૬૦ જેટલી સુવાવડ બીનઅનુભવી સુવાણીઓની મદદથી કરવામાં આવે છે. ૧૨ થી ૧૮ ટકા સુવાવડ ઘરોએ થાય છે.

જોકે સેક્ટર ૬૮ બાલકો તનદુસ્ત જન્મે છે છતાં પહેલા મહિનામાં સેક્ટર ૧૨ જેટલા મરણ પામે છે.

બાલકના જન્મનું રજીસ્ટર બરાબર રાખવાથી આપણને બેઠવી હકીકતો મળી શકશે. હાયબ્રીડ કામ કરવી સુવાણીનાં નામ રીતરિવાજ અનુસાર થાય તો વધારે હકીકત મળી શકશે.

સને ૧૯૧૩ માં સુભાઈ શહેરમાં સ્ત્રીઓનાં ૧૪,૦૧૨ મરણ થયાં હતાં. આ ૧૫૫માં ગંધી ઉમરની સ્ત્રીનાં મરણ આવી બાક છે, પણ

૧૬ થી ૨૦ ની ઉમરનાં મરણ	...	૧,૦૪૨,
૨૧ થી ૩૦ ની ઉમરનાં મરણ	...	૨,૧૫૬,
૩૧ થી ૪૦ ની ઉમરનાં મરણ	...	૧,૧૭૭, મળી
કુલ		૪,૩૭૮ છે;

એટલે કુલ મરણ પ્રમાણનો ત્રીજો ભાગ ૧૬ થી ૪૦ વર્ષની ઉમરમાં મરે છે. પહેલાં પાંચ વર્ષમાં મરનાર છેલ્લીઓની સંખ્યા ઉપરના મરણ પ્રમાણમાંથી બાદ કરીએ તો અરધા ભાગની સ્ત્રી ૧૬ થી ૪૦ વરસની અંદર મરે છે. તેમાં વળી ૨૦ થી ૩૦ વર્ષની અંદર તો બહુજ મરે છે.

આ આકાશને પુખ્ત વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી તરફની આપણી કૃત્ત અને સેવા કંઈક અથો આપણે ગંભીરી થકીએ તેમ જીએ.

પત્રક 'કુ.'

સુભાઈ શહેરમાં એક વર્ષની અંદરની ઉમરનાં બાલકો સને ૧૯૦૮ થી સને ૧૯૧૩ સુધીમાં કયાં કયાં દઈથી મરણ પામ્યાં તેની સંખ્યા બતાવનાર પત્રક—

મરણકારક કારણ	સને ૧૯૦૮	સને ૧૯૦૯	સને ૧૯૧૦	સને ૧૯૧૧	સને ૧૯૧૨	સને ૧૯૧૩	રીમા
શીતળા	...	૨૩૬	૧૩૪	૨૬૪	૬૮	૨૭૪	૫૫
ઘોડી	...	૨૩૮	૦૭	૫૬	૨૩૩	૮૨	૬૬
સર્વે બાલક તાવ	...	૨૨૬	૧૬૨	૨૩૮	૨૫૧	૨૭૭	૨૦૧
અગ્નિ તથા મગડો	...	૭૬૩	૬૧૧	૬૭૪	૧૮૧	૬૦૦	૬૧૫
અપકવ જન્મ	...	૧૭૬	૧૫૧	૧૪૭	૧૭૫	૨૧૬	૧૮૧
નબળાઈ	...	૨,૮૭૨	૨,૬૨૬	૨,૫૬૭	૨,૩૬૪	૨,૫૮૧	૨,૨૦૭
આંતરંગનાં દર્દ	...	૧,૪૦૩	૧,૪૬૬	૧,૪૦૨	૧,૪૦૦	૧,૫૭૦	૧,૨૭૮
ફેફસાનાં દર્દ	...	૨,૫૫૭	૨,૨૩૧	૨,૨૬૨	૨,૩૬૪	૨,૮૭૭	૨,૧૧૩
સધર્માં કારણોથી એક દર	૬,૦૭૭	૮,૦૩૦	૮,૨૫૩	૮,૧૨૦	૮,૬૪૬	૭,૪૮૮	

આ કોષ્ટક ૧૯૦૮ થી ૧૯૧૩ સુધીનાં ૭ વર્ષમાં એક વર્ષની અંદરની ઉમરના બાલકોનાં કેટલાં મરણ થયાં તેનો સુકાબલો છે. બારીક નજરથી જોશો તો દેખાઈ આવશે કે એક વર્ષમાં માત્ર સુભાઈ શહેરમાં ૮,૦૦૦ થી ૮,૫૦૦ બાલકો મરણ પામે છે. વાર્ષિક ૨૦,૦૦૦ બાલકો જન્મે તેમ ધારીએ તો દરેક ૧,૦૦૦ જન્મમાં ૪૦૦ થી વધુ બાલકો મરે છે.

પત્રક 'કુ.'

મુળ્ય શહેરમાં સને ૧૯૧૨ તથા ૧૯૧૩ ની સાલમાં દરેક કોમમાં બાલકોનાં મરણ તથા જન્મની લેવાયેલ નોંધના દર હેતુરે મરણનું મમાણુ જતાવનારું પત્રક—

જાત અથવા કોમ.	સને ૧૯૧૨			સને ૧૯૧૩		
	એક વર્ષની અંદરનાં મરણ.	નોંધાયેલ જન્મની સંખ્યા	જાતવાર દર ૧,૦૦૦ જન્મો માટે મરણ.	એક વર્ષની અંદરનાં મરણ.	નોંધાયેલ જન્મની સંખ્યા	જાતવાર દર ૧,૦૦૦ જન્મો માટે મરણ.
કુલ ...	૩૩૪	૨૭૮	૧,૨૦૧.૪	૨૯૮	૩૭૬	૭૯૧.૪
જૈન ...	૩૪૩	૫૪૨	૬૩૧.૮	૨૫૪	૪૨૩	૬૦૦.૪
હિંદુ ...	૪૬	૪૧	૧,૧૨૧.૮	૪૬	૩૬	૯૨૩.૦
બાદામી ...	૫૨	૧૨૦	૪૦૦.૦	૪૩	૧૨૦	૩૫૮.૬
સીંચી જાતના હિંદુ ...	૪,૫૩૨	૧૦,૧૬૭	૪૪૫.૭	૩,૪૩૫	૯,૧૮૭	૩૭૩.૮
સીંચી વર્ણના હિંદુ ...	૧,૬૯૦	૩,૩૦૬	૫૧૧.૧	૧,૨૩૪	૨,૯૦૯	૪૩૪.૫
હસલમાન (જેમાં આફ્રીકાની હાથથીનો સમાવેશ થાય છે).	૧,૭૫૩	૪,૧૫૭	૪૨૧.૬	૧,૨૮૮	૩,૭૫૬	૩૬૬.૫
વારસી ...	૨૭૯	૧,૩૫૩	૨૦૬.૨	૨૪૭	૧,૩૧૩	૧૮૮.૧
સહુદી ...	૬૮	૨૨૫	૩૦૨.૨	૩૬	૨૦૪	૧૭૬.૪
શરી પ્રીતિ લેણી ...	૪૫૯	૯૯૩	૪૬૩.૨	૪૦૮	૯૭૬	૪૧૬.૦
પુરોહિત ...	૩૩	૮૫	૩૮૮.૨	૨૬	૧૧૩	૨૨૦.૦
પુરોહિત ...	૪૭	૨૨૬	૨૦૭.૯	૭૧	૨૦૪	૧૫૧.૯
શુદ્ધ લેણી	૧	...	૨	૧૩	૧૫૩.૮
બીજી તથા અજાત કોમ .	૧૦	૧૪	૭૧૪.૨	૧૯	૧૧	૧,૭૨૭.૨
કુલ	૯,૬૪૬	૩૧,૫૧૮	૪૪૮.૨	૭,૪૮૮	૨૯,૬૪૪	૩૮૧.૧

આ ગ્રાંથકથી આપણી તરફથી જો બીના આવરી કે જુદી જુદી કોમોમાં બાળ-મરણની સંખ્યા જોઈ વધતી આવે છે. જે કોમમાં આરોગ્યનું જ્ઞાન અને આચાર વધારે છે તેમાં બાળમરણની સંખ્યા જોઈ છે. દરેક કોમને આ આંકડાનો અવધાન કરી પોતાની કોમ માટે શું કરવું તેના અચાલ કરવો જોઈએ.

સાચી સી કેળવણી તો એ છે કે જીને આરોગ્યના નિયમો શીખવવા, તેમને પોતાના જીવનમાં તે નિયમો અમલમાં મૂકવા દેવા, અને તેને માટે સાધન અને મદદ આપવી.

સી કેળવણીનાં કામ કરવાને દરેકને પૂરતો અવકાશ છે.

સંસાર દર્પણ અને સુશીલાની કર્મકથા.

(લે૦—મંગળાભાષ્ય મોતાલાલ ફકીરચંદ)

(૫)

નથી માત મહાકાશી ધણી, માકી દસા મારી કરી,
 મેમ જનન અમીના પ્રવાહમાં, વિષ રેડીયું દેવે ભરી,
 સુણુને પાછી મારી દસા, કેરી અરે? યદ્ય માહરી,
 મમ દાનત બોલ્યા એક દિવસે, રનેહની દષ્ટિ કરી,
 આસો જમ વાત્રા કરીયું, પૂર્વ દોષો વિસરી,
 તીથે પવિત્ર યજ્ઞી તરીયું. પ્રેમ અંતરમાં ભરી. ૪૧

દીલ ધડકતે નિર્દોષતાથી, સ્વામી આઠા મેં મકી,
 ત્યાં થું શ્રોત્રે થું વીતક વિતરો? તે હું બાણું નહિ,
 પહેલ્યા અમે મધુરા મહિ, જમના પવિત્ર જલ વહી,
 ન્દોષા પ્રભુ દર્શન કર્યો, પશુ શાન્તિ પામ્યુ ચિત્ત નહિ. ૪૨

આખા દિવસના શ્રમ યજ્ઞી, હો મને યેરી લીધી,
 મુજ નાય લખવા પત્ર બેણ, વાત કીધી ના કીધી,
 પૂભરીને બોલાવીને, એક નોટ સોની દહ દીધી,
 ને મુખ બેઠે પત્ર દહ, મારી વ્યવસ્થા કીધી. ૪૩

વસુ નેષ મુનિવર મને, તો થું બીખારીયું મણું?
 તે લાલસુ બોલ્યો 'બધુ' હું કરી લપસા તમ જાવતુ,
 કમ સ્વપ્નમાં મણુચણુ યત્તા, દાને સ્વરે કં આવતાં,
 બેય પૂર્ણ દેખાવો સીનેમાની, ચેકે આથી જતાં. ૪૪

બે બાકલી જમકી ઉઠી, મુજ નાય બાળ્યા મેં નહિ,
 તત્કાળ ગૌરે આવીને, તે પત્રને આપ્યો સહી,
 દુનતા કરે તે વાંચતાં, આંસુ નયન જાણે વહી,
 મુજ ચરીર છોતળ તો ચડું, લોહી ચડયું માયા મહિ. ૪૫

પત્ર.

કુસટા હું ત્હારો દોષ, લાણુ પશુ એક ના વિસરી ગયો,
 તું મર્મ નથી સમજી જાણે, તા કાળ હું છોડી મયો,
 તુજ સંગથી સુખી હું ચપરા, એ લાલચે દુખી થયો,
 દુઃખાત્ત્રી નિવડી અરે? મુજ જન્મ દોષદ યદ્ય મયો. ૪૬

જાણી સુધા પીવા ગયો, જનન અમર કરી માલીયું,
 વિષ સાંપડયું હરે ના કદી મિથ દેપતી સુખ ભાગયું;
 તું તુજ અને હું મુજ પથે, એવું કરી મન વાળયું,
 મુજ અતરે હોલ આગ, તે દેહનેય પ્રાણગાયું. ૪૭

નિર્લજ્જ યદ્ય પર પુરુષને, આઠા વિના કામળ લખ્યા,
 તેના સહિત ફેર્યા પાલી, સ્વામીને તેં છેતર્યા;

દેખાડતી ના મુખ મને, જો કાંઈ કદી સ્નેહજ થયો,
પારસમણી જણી ગ્રહી, પણ કાચનો કટોક કયો.
બંધન નથી મારું તને, હું કાંત ના ઘુંજ માનતો,
મારા ગૃહે આવી રહેવાની, ન આજી રાખતો,
તુજ નાગ કણે ના પડે, જો સાવચેતી રાખજે,
વધુ ના લખું બસ એજ, કીધા કર્મના ફળ આપજે,

૪૮

૪૯

(અપૂર્ણ)

પ્રમુદા કે પતિભક્તિ.

(લે. ના. શુકલ નર્મદાશંકર હરજોવિંદ ખારાચોડા)

(૩)

“હૃદયમાં છે રહેલું જો જીવર છુપું, છુપાયે શું ?
જીવર જોતા, હૃદય રૂવે, દરદ મુજ રિસિલું ધુવે.”

* પ્રમુદા માતૃપિતાના અત્યંત લાઘવિય વચ્ચે ઉગરેલી હતી, રહેને માતૃપિતા પ્રકારે મોટું દુઃખ વળું નહિ, જો કે પિરજકાકાનો સ્વભાવ ધણેજ આકળેડ તીખો અને કંજીસ હતો, પરંતુ ત્યારથી પ્રમુદાની માતા બ્રહ્મદેવીએ આસંસારમાંથી દેહ-વિભવ થયો હતો, ત્યારથી પિરજકાકાને પોતાનો સ્વભાવ દેરતી નોંખવાની જરૂર પડી હતી. સર્વ સુખો વચ્ચેના દિવસે લાઘવમાં ઉગરેલી પ્રમુદાના વિચારો સુષ્ક, સુદૃઢ અને પરાપક્ષારથીય હતાં. પિરજકાકા પ્રમુદાના એક ખજુ પેણું ઉઘંધન કરી ચક્રતા નહોતાં, કારણકે કદાચ પ્રમુદાને તેની જાણી માતાનું સમર્થ યાવ. અને તે નિમિત્તે ધરમાં કશેય પરિવ્યાધ યાવ. પિરજકાકા પ્રસંગોપાત વાતચીતમાં સ્ત્રીકાષ્ઠ જતાં, પરંતુ પોતાની પતિનના મૃત્યુ પછી તેમણે પોતાના મન ઉપર ધણેજ સારો કાચુ રાખ્યો હતો તેમજ દિનપ્રતિદિન પ્રમુદાના સુત આચરણે અને સ્વમયને જાણવાની દક્ષતા જોઈ પિરજકાકાને પૂર્ણ સંતોષ ઉત્પત્ત થતો હતો. પ્રમુદા ગૃહ-કાર્યમાં કુશળ અને, ગૃહ-સંસાર વિના પરિશ્રમે આનન્દમાં અદ્યવે, અમરપણી સર્વવ્યક્તિ તરફથી પ્રીતિપાત્ર નિવડે, કશેય રહીતની રિયતિમાં તંદુરસ્ત રહે અને રહેને જોઈ સુખી જીવન મુગ્ધરાય, તેજ પોતાના જાગ્યને શ્રેષ્ઠ માનતો હોય. પિરજકાકા પિતાનું નામ સુકુન્દરાય હતું જેઓ કાઠીયાવાડ માંહેના એક દેશી સંસ્થાનના દિવાન હતાં, જ્યાં અત્યંત જાણીજણાલી વચ્ચે લગ્નકામ પંદર વર્ષે રાજ્ય-મંત્રિનું મહાનપદ જોગવ્યું હતું, પરંતુ આખર અવસામાં ત્યાં કેટલીક સંભવપટપટને લીધે પોતે નોકરી છોડી સ્વર્ણપુરમાં આવી રહ્યાં હતાં. તેઓ મણેજ સ્વતંત્ર વિચારના હતાં, જેથી સંભવમાં પણ પોતે પોતાનું ધાર્મ્ય કરતાં હતાં. તેઓ પરાપક્ષારી-આર્થમાં પણ અજગ્રમ હતા, તેઓએ સ્વર્ણપુરમાં આવી યાતિવન્ય સાથે પણ સાચ સંબંધ જોડ્યો હતો. તેમણે કામ કરવાની દક્ષતા તેમજ ઉદ્યોગ-વ્યાવસ્થિથી જેઓ સારો પ્રાપ્ત કર્યો હતો. સ્વર્ણપુરની ઐદિવ્ય યાતિમાં તેમનું સાદું માન હતું. તેમજ રહેઝોતો સર્વ તરફથી એક વડીલ તરીકે સત્કાર

યતો હતો. સુવર્ણપુરમાં યોગજ્ઞ અરસામાં મુકુન્દરાયે અત્યંત ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. કારણકે મુકુન્દ મહેતાએ આખા મંથિરી લોકપ્રયોગી કાર્યમાં અત્યંત પેસો - ખર્ચ્યો હતો. ગાંતિમાં વિત્તજ્ઞ યતો વ્યવહારિક જાણેલાં સમાધાન પણ તેઓ કરતાં હતાં, જેથી લોકોમાં તેમની સારી પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમની ન્યાયદષ્ટિએ સર્વ તરફથી અત્યંત આદરના મેળવી હતી. સુવર્ણપુરમાં વાંધા બરેલી લોકોની તકરારો નિરાકરણ તેઓ કરતાં હતાં, જેથી સુવર્ણપુરના રહેવાસીઓએ તેમને “ન્યાયાત્મ” નો શ્રેષ્ઠ ઇલાજ એનાયત કર્યો હતો. તેઓ “ગૃહસ્થ” તરીકે જાણખાતા હતાં જેથી તેઓએ જે મહાન જ્ઞાનવરાણું હતું તેવું નામે “ગૃહસ્થાલય” આપ્યું હતું. તેમજ ઘણાં જણ “મુકુન્દાલય” પણ કહેતા હતા. “ગૃહસ્થાલય” નો બહારનો દેખાવ અત્યંત બપકાદાર તેમજ રમણ હતો તે કરતાં પણ અંદર ઘણી સુગંધિત રીતે રહેને યજ્ઞગારવામાં આવેલ હતો.

“ગૃહસ્થાલય” નો આજળના ભાગમાં યોગાન આવેલું હતું, જેની અંદર કુલકાક રોપેલાં હતાં, મંથમાં કુવારો હતો, જેની આસપાસ ઘાઠગની બેન્ચો ગોઠવી મુકેલી હતી, તેમજ કેટલીક વિરામાસનો પણ નેવામાં અવતાર હતો. “ગૃહસ્થાલય” ની અંદરદાખલ યતો પ્રથમ “સરસ્વતી” એવાની સુંદર છત્રી નેવામાં આવતી હતી. એકદુરું દિવાનખાતું ફરતીયર તથા અન્ય આકર્ષક છત્રીઓથી દિંથી ઢીકાં હતાં, એક બાજુ ઘણાં ઉમદા પુસ્તકોનું કપાટ ગોઠવવામાં આવેલું હતું. દિવાનખાનાથી બીજા ખંડમાં જતાં “બહમંદિરી” ની છત્રી હજિગચર યતી હતી, એટલુંજ નહિ પરંતુ દિવના મહાન વિરપુરોના ફોટાઓથી આખો હોલ અત્યંત અલંકૃત થઈ રહેલો પ્રસિદ્ધિ યતો હતો. “ગૃહસ્થાલય” ને અગાડીના ભાગમાં મુઘની ગેતરી આવી રહેલી હતી યોગાનમાં સીંધી મુકવામાં આવી હતી, જે ઉપર યજ્ઞ “ગૃહસ્થાલય” ના ઉપરના ભાગના પ્રત્યેક જુદા જુદા ખંડમાં જવાનું હતું. પ્રમુદાએ પોતાની બહેન “ગૃહસ્થાલય” ની એક બીજી બાજુ તરફ જુદી રાખી હતી, જેના ઉપર “પ્રવર્તાલય” નું જોઈ લખાવેલું હતું, તેની અંદર દાખલ યતો પ્રત્યેક સુનારીઓના ફોટા લટકાવેલા માથુમ પડતા હતા, કે જેઓની બહેનજવાલી તેમજ કીર્તિ જાણપિ પર્વત જગતમાં અચિત્ત યતી માથુમ પડતી હતી. કેટલાક વિરામાસનો પણ ઉપરોક્ત જોઈની મુકેલાં હતાં, તેમજ ઓ-પ્રયોક્ષના પુસ્તકો ઘણાંજ રચનકરીતે મુકેલાં નેવામાં આવતાં હતાં. મૃતુ પામેલી માતાના સ્મરણિય તરીકે બદલિનીની સુવર્ણ જડીત છત્રી પણ મંથમાં લટકાવેલી જણાઈ આવતી હતી, તેમજ સાહિત્યકૃત્ય સામગ્રીના વિવિધ ભતના ફોટાઓ સર્વત્ર હલ સંપૂર્ણ રીતે જોવાતા હતા. “પ્રમુદાના પ્રવર્તાલય” ના મંથ ભાગમાં એક સુંદર તેમજ મોટું અને કોતરણીવાળું ગોળ રેમજ ગોઠવવામાં આવેલું હતું, જેની આસપાસ જુદી જુદી ભતની પુસ્તકો ગોઠવવામાં આવી હતી. રેમજ ઉપર ભત્ય નિયમ ગ્રંથોએ વાંચનાનાં પુસ્તકો શોધી રહ્યાં હતાં. પ્રમુદાનો જોડેલો સાહિત્ય તરફ શોખ વધી પામતો હતો, તેજ પ્રમાણે સંઘીતમાં પણ કુશળ હતી, જેથી સંઘીતવા પત્ર સાહિત્યે એકમેરે દષ્ટિગચર યતો હતાં. ઉપર પ્રમાણેની સર્વ અલંકૃત રચનાથી “ગૃહસ્થાલય” અત્યંત દેહિપચાન થઈ રહ્યું હતું. જો કે મુકુન્દરાય મહેતા અસલ કાઠીવાણગના વતની હતી, પરંતુ લાંબા સમયના પરિચયે સુવર્ણપુરના સર્વ રીતરિવાજોથી પારંગત થઈ ગયા હતા, જેથી અજાણના માથુસો તેમના સહવાસમાં આવેથી તેઓને સુવર્ણપુરના વતની રેવતા હતા. મુકુન્દરાય મહેતાએ ગાંતિભોજનમાં, દેવગ દિસમાં તેમજ પરાયકારી કાર્યોમાં નિરાધારની સરથામાં પુષ્કળ પેસો વાપર્યો હતો, જેથી દુક સમયમાંજ તેઓએ સુવર્ણપુરમાં નામકંઠિત અને આગરૂદાર ગૃહસ્થ તરીકે નામ

દહાડ્યું હતું, વળી ત્યાંની ગવર્નમેન્ટ ઓપીસમાં પણ તેમનો ધણો સારો ભાગ પડતો હતો. સુવર્ણપુરમાં દુકાળ વખતે લોકોએ નાસબાગ કરવા માંડી હતી, જેથી સર્વેને તેમણે અટકાવી નિરાધાર વર્ગ માટે પુષ્કળ રેસા એકઠા કરી એક ફૂંડ ઉભું કર્યું હતું, જેમાં તેમણે સારી રકમ એનાયત કરી હતી, તેમજ “દુકાળ રાંસા” તું સર્વે કામ કાચમાં લઇ પોતાની ખાસ કેપરેષ નીચે ચલાવતા હતા. હરોઈ સરકારી કામમાં પણ તેઓ તન તોડી મહેનત કરતા હતા, જેથી સરકારી અમલદારોની પણ તેમણે અત્યંત પ્રીતિ સંપાદન કરી હતી. સુવર્ણપુરના રેસીડેન્ટ સાહેબે તેમને એક ઉત્તમ જગ્યા સારા દરખાવાથી આપવા કહ્યું હતું, પરંતુ જીંદગીની આખર અવસ્થા પ્રભુ-સ્તવનમાં ગાળવાનો તેમનો અંતિમ ઇશ્તિ હોવાથી તેમણે સાહેબની માગણી, સરકારી નોકરી છૂટકા કરી સરકારી કામમાં તેમજ વાંધા ભરેલા કેસોમાં તેમનો અભિપ્રાય લેવાતો હતો, જેમાં તેઓ ખાગિક ન્યાયદૃષ્ટિથી અભિપ્રાય આપતા હતા. આ પ્રમાણે તેઓ સતત વધારા રહી લોકોના હિતમાં આગળ વધતા હતા તેઓ સ્વભાવે અત્યંત શાન્ત હતા જેથી તેમના પ્રત્યે લોકો તરફનો પ્રેમ દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો હતો. તેઓની નજર બધીજ ખારીક હતી, જેથી સર્વે કાંઈ ખારીકથી કરતા દુકાળના સમયમાં તેમણે અત્યંત પરિશ્રમ લીધેલો હોવાથી નખદાર બિટીરા સગરે સવખલાદુરનો માનવતો અને શ્રેષ્ઠ પિતાજી ઇનાયત ક્યો હતો. સવખલાદુર સુકુન્દરાય મહેતા ન્યાયાત્મની કીર્તિ સર્વત્ર પ્રસરી રહી હતી, જેથી પરદેશમાં પણ તેમને સારું માન પ્રાપ્ત થતું હતું.

સુકુન્દરાયને અન્ન સત્વરતાથી તરફથી મોકિ-પદ્ધતિ નિમંત્રણ કરવામાં આવતું હતું, પરંતુ તેઓ સારું ના ખાતા હતા. સવખલાદુર સુકુન્દરાય મહેતા ન્યાયાત્મનો દેહ-વિશય ધર્મને આજે લગભગ બે વર્ષ થઇ ગયા છે. આજા સુવર્ણપુરમાં તેમની ખેટ જણાઇ આવતી હતી. તેમની ઉત્તમ ઉદારતાથી ચરેલાં ધણો તેમના મૃત્યુ પછી કિર્તિ-ચિન્હની અસ્થિતતા પતાવતા હતા. પ્રમુદાએ કહ્યું પિતામહનું સુખ અનુભવ્યું હતું. સુકુન્દરાયનો અપૂર્વિમિત પ્રેમ પ્રમુદા પ્રત્યે હતો. સુકુન્દરાયના મૃત્યુ પહેલાં કદા બે જણ મહાદેવ પ્રમુદાની દયામયો હિતરસી માતા “ભદ્રાદેવી” દેવલોક પામી હતી. ભદ્રાદેવી સ્નેહાળ, નમ્ર, મિલનસાર અને અનેક સદગુણોક્ત હતી સુકુન્દરાય, ચિરંજીવ ભદ્રાદેવી અને પ્રમુદાને સુખી તોય અસત આનંદમાં રહેતા પરંતુ ભદ્રાદેવીના અવસાનથી તેમને અત્યંત આઘાત થયો હતો, કારણકે પોતાના કુળ-દિષ્ટ વધુનું વર્તન બધીજ સારી રીતે ચાહ આવતું હતું. ભદ્રાદેવી ગૃહ-કાંઈમાં બધીજ પ્રવિણ જ્યારે આચાર વિચારમાં પણ સુઝ હતી. તેની ગમતા બધીજ આકર્ષક હતી, જેથી સુવર્ણપુર-વાસીઓ તેને દયામયો ભદ્રાદેવી કહેતા હતા તેની ઉદારદૃષ્ટિ પણ હવે પાર હતી, જેથી સ્ત્રી-મં-ડળમાં તેની કિર્તિ પ્રચલિત પ્રસરી રહી હતી. તે નિરુપમાની હતી, તેમજ તેને ખેડાકાનો ખીનકુલ કોઈ હતા નહિ, જેથી તે સમય શહેરમાં નમુનેદાર લેખાતી હતી ચિરંજીવ તથા કદા વચ્ચે અત્યંત સ્નેહ હતો. ભદ્રાદેવી ચિરંજીવની આજ્ઞાનું કાર્પણ કામે ઉલ્લેખ કરતી નહોતી પતિમાં પોતાનું સુખ સર્વત્ર સમાવેષું છે તેમજ માનતી હતી. ચિરંજીવને ભદ્રાદેવીના માયાળુપણાનું સ્મરણ થતાં પુષ્કળ આસુ ઝાડતો હતો. ભદ્રાદેવી સદાન જાગર રાજ્ય-રાજ-“સુખ” ના કરાગ મુખમાં આવી પડી હતી, તેને અનેક ઉપચાર માટે રહેને પંચગીતી, માથે-રાન, મહાગળેશ્વર તેમજ અન્ન સારી ક્ષવાના સ્થળોમાં રોડકાની સારવાર નીચે ચક્રવામાં આવી હતી, પરંતુ પૌત્ર સમય સારું જન્મીતું જાદ પછી પહેલાંની જેવી રિયતિ અવલોકવામાં આવતી હતી. ભદ્રાદેવીની રિયતિ સુધારવા માટે સુકુન્દરાયે પુષ્કળ પૈસા વાપર્યાં હતા, પરંતુ નિમિત્તની અવધી પુરી થતાં ભદ્રાદેવી કુદ રાગને પ્રાપ્ત થઇ હતી.

બદાદેવીના અવસાન સમયે મુકુન્દરાય દયાત દોવાથી પ્રમુદાની સર્વે પ્રકારની સંભાળ રાખવા માટે તેમને સચવવામાં આવ્યું હતું, જે કે મૃત્યુ સંધ્યાપર સુતેલી બદાદેવીને ધિરજરાગે બીજી સ્ત્રી નહિ કરવા બદલનો દિવાસે આપ્યો હતો, એટલું જ નહિ પરંતુ બદાદેવીના સંસારનો ત્યાગ કરે તે વખતના તેણીના હૃદયસુધક દષ્ટિપાત પાસે લેણે સોગળ લીધા હતા. આ પ્રમાણે ચોતાના પ્રત્યેનો ધિરજરાગનો સાત્વિક એમ જોઈ બદાદેવીની આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વહી રહ્યાં હતાં, “તમે ફરી પરણી સુખી થાને અને પ્રમુદા...ને...સંભાળજો” એ વાક્યો ઉચ્ચારતી બદાદેવી સર્વની હાથા આદાહ સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી ગઇ હતી, તે ધિરજરાગને હરહમ માફ આવતું અને હૃદયમાં સાદવાં કરતું હતું. બદાદેવી બદાની તબીબત વધારે નિગાર થતી ગઇ, ત્યારથી તેણે હૃદય પથ્થુજી વિવહજ થઇ ગયું હતું. બાપાર રાજગાર સર્વે છોડી પ્રપણ વખત રનેહમથી બદા પાસે વ્યતિત કરતો હતો. બદાની તબીબત સંતોષકારક ચિન્હ બદાદેવી દેખાતું બંધ થયું, ત્યારથી તેના પગ દીવાં ગઇ ગયાં હતાં, સ્ત્રી અને પુરુષ એ ભાગ્યચક્ષુની ધટમાલવમાં પ્રદર્શિત ચર્તા સુખ દુઃખ બોજવનાર પાત્રો છે, અને તેમાં સુખમાલે ફરીને સદ્યુષ્ણી સ્ત્રી એ પુરુષની ઉત્કૃષ્ટ ભાગ્યદેવી છે અને પરમાત્મા તરફની શ્રેષ્ઠ બક્ષી છે એમ ધિરજરાગ સંપૂર્ણ રીતે જાણતો હતો. સ્ત્રી એ પુરુષની ઉત્તમ અથવાં તો કનિષ્ઠ ભાગ્યદેવી છે એમ ધિરજરાગ સર્વે રવ જાણતો હતો, એટલું જ નહિ પરંતુ—“એક સદ્યુષ્ણી સ્ત્રી, પરમાત્મા તરફથી સમર્પિત થ-એલી સુવૌકૃષ્ટ બક્ષીસ અને અલૌકિક પ્રસાદ છે” એમ માનતો હતો, અને તેજ પ્રમાણે બદા-ના સદ્યુષ્ણી તેની કિર્તિમાં વ્યતિત ચોભા આપી રહેલાં હતા, જેથી બદાના મૃત્યુથી નહિ પુરી સંકષ્પ તેવી ખાટ લેને માનુષ પડી આવતી હતી.

ધિરજરાગનો ગૃહ-સંસાર નવનેદાર મુલાવવામાં બદાની અત્યંત જરૂર હતી, ત્યારે બદા ધિરજરાગને સદાને માટે છોડી સ્વર્ગમાં અદૃશ્ય થઇ ગઇ હતી. “મનસાચિન્તિતમ્ કાર્યે દૈવ્યં અન્યત્ર ધારયેત્”—મન કંઈ ચિન્તવન કરે છે ત્યારે પરમાત્મા વળી કંઈ બીજા પ્ર-વૃત્તિ કરે છે એ કહેવત અનુસાર ધિરજરાગની ઉચ્ચ આશા ધુગધાણી થઇ ગઇ હતી. બદાની આંખમાં શુદ્ધ પ્રેમ અને નિમ જેવું પ્રદર્શિત ચર્તા હતાં, એટલું જ નહીં પરંતુ તેની હૃદયમુખી અને વિશ્વલુણે મુખાકૃતિ ઉદાર એકાદની સાગિની આપતી હતી. મુકુન્દરાયે બદાની પાછળ પ્ર-વૃત્તિ દ્રવ્ય ધર્માદા તેમજ નિરાધાર સંસ્થામાં આપ્યું હતું અને બદાની કિર્તિ જગતમાં અસ્તિત્વ નહે તે ખાતર એક “બદ-જુવન” જ લખ્યું હતું, જેમાં ગરીબ, અપંગ, ગુણ, આંધળા અને નિરાધાર વર્ગને રાખી અમ પોષણ વલ્લ વિગેરે આપવામાં આવતું હતું. જેમ જેમ ‘પૈસાનો સારો ઉપયોગ થતો હતો, તેમ તેમ પ્રુષ્ઠળ પૈસો બાપાર મારાતે પ્રાપ્ત થતો હતો. મુકુન્દરાય એવોતર્ક ધાર્યો ધણજી બ્રહ્મણ હતા, જેથી સારે રસ્તે પૈસો વાપરવામાં જતું પણ સંકેત કરતાં નહીં. “બદ-જુવન” માં બદાની બોધક પેદાની જાણેલી અને સુવર્ણગીત જોડી બીજી સુવર્ણપુરના રસાઈ-ડ સાહેબના હાથે ખુદી મુકેલી હતી. બદ-જુવનમાં રહેનાર નિરા-ધાર માટે પ્રત્યેક પ્રકારની કરેલી સંવચ મણીજ ઉત્તમ જગ્યા આપતી હતી, તેની મુલાકાત સાંજ સંવાર મુકુન્દરાય લેતા હતા. અને અવલોકવામાં આવતી અકસરો વિના વિશ્વે દુર કરતાં હતાં. “બદ-જુવન” માંના સર્વ પ્રત્યે મુકુન્દરાય મણીજ સમગ્ર દરોજતા હતાં. રાજથી પીડિત ધનસા-નોની અત્યંત સારવાર કરતાં અને અન્ય વર્ગને સમિત સિદ્ધિ આપવતી હતાં, ત્યારે “બદ-જુવન” મુકુન્દરાય મુકવામાં આવેલું, ત્યારે જગતના સર્વ લોકો પ્રિય વર્તમાન પત્રમાં દયામયી બદાદેવીના મરણાન મવાઇ જતા હતાં, એટલું જ નહીં પરંતુ પત્રકારોએ તેણીના આત્માની

સદ્યજ્ઞે ઉપર મુકન્દરાયનો પ્રેમ અવિછિન્ન રહ્યો હતો, જેથી મનહરમ્હેતા બાગ્યરેણીના ઉત્તમ પ્રસાદવડે અત્યંત ભાગ્યવાળી બન્યાં હતાં. મુકન્દરાયના મૃત્યુથી મનહરમ્હેતાનું હૃદય શોકાગ્નિથી બળી રહ્યું હતું, પરન્તુ ચિરંજીવમે તેની શાન્ત્યવસ્થા કરી હતી. મનહરમ્હેતા સંતોષી હતાં એટલુંજ નહિ પરન્તુ સમય આવે પોતાના કાર્યની સુઝ દમ્ભતા દર્શાવતાં હતાં. મનહરમ્હેતાને વડીલાપાણી તરફથી સલામ કાઢી નહોતું, જે કે ન્યાયાત્રમ મુકન્દરાયની ઉદાર મદદથી સર્વ કરજ પંતી ચલ્યું હતું, કારણકે કોઈ કોઈ વાર મુકન્દરાયના પૈમે મનહરમ્હેતા વ્યાપાર કરતાં અને ઇશ્વર હસ્થાએ મનહર મ્હેતાને તેમાંથી સારા વાલ પ્રાપ્ત થતો. પ્રમુદા મનહરમ્હેતાને કાકા કહેતી હતી, તેમજ મનહર મ્હેતા સાથેના નિકટ સંબંધથી પણ બીલકુલ અજાણી નહોતી.

પ્રમુદાની પહેલાં યુવક તરફની દયાની શીલોસૂરી ચિરંજીવમને બીલકુલ ગમી નહોતી, પરન્તુ નાદલાએ પ્રમુદાના વિચારાનુસાર આવડું પડતું હતું પ્રમુદા ચિરંજીવમ પાસેથી ઉઠી યુવકની રિયતિ અવલોકવા ગઈ ત્યારે ચિરંજીવમ એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખી પોતાના મનુ સમાધાન કરતો હતો. પ્રમુદા હસતી દસતી ઉતાવળે પગલે ચિરંજીવમ પાસે આવી બેઠી હતી “કાકાજી” ચાલો ! ચાલો ! “ પેલા યુવકની તબીબત મ્હેજ કાંઈક સુધરી ગઈ હોય તેમ જણાય છે । ” ચાલો ! ત્યાર બ્દને ! દલી બેઠે જ્યુ યુવકના દિવાનખાનામાં આવ્યા ચિરંજીવમ અને પ્રમુદાને આવતાં તેમજ રાધાને સુખ્ય સ્થિતિમાં બ્દોલેલી જોઈ પતંગમાં બ્દેમ થયેલા યુવક તેનો એક હાથ કપાળ ઉપર યાજ્યા અને બોલ્યો. મહાશયજી ! આપ સર્વેએ મારા અગ્નિ અત્યંત દુષ્ટ કરી પરિશ્રમ લેધો છે, તે માટે ક્ષમા ચાહું છું. હું દર્ધી બ્દોલે છું તેમજ અગ્નિ કેવી રીતે આવ્યો તેની મને કાંઈ પણ ખબર નથી ! હું પાપાત્મનો દોષ માફ કરજો ! પરન્તુ આપ મ્હેને ઇ.....દ.....વ.....દને.....ત્યાંલુકનો આસ એકદમ રૂંધાઈ ગયો, હોવાથી જરાપણ વ્યાગળ બોલાયું નહીં, અને પૂર્વવત્ સ્થિતિમાં વિજાનામાં પાછો પડી ગયો. સૌ કોઈ શુ ચલું તેની બારિક તપાસ કરવા પાસે બધા, અને યુવકને જુગાડવાનો મહાન પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા પરન્તુ તેમાં ફતેહમદી પ્રાપ્ત થઈ નહીં જેથી પ્રમુદાએ લાજાજીને એકદમ શ્રમ મારી દવાની શીલો મગાવી અને ડોક્ટર ફતના કહેવા પ્રમાણે એક વ્લાસમાં દુધ સ્વાદે દવા આપી. દવા પીવડાવ્યા બાદ દશ મીનીટ યુવક તદ્દન સુખરૂપ હોય તેમજ સ્વસ્થતા નસોરાના અવાજ સાથે ઉઠતો દેખાયો. પ્રમુદાએ જાણ્યું કે હવે યુવકની તબીબત તદ્દન સારી થઈ ગઈ છે, કારણકે દર્દી જ્યારે કપાળનાથ ઉપે છે ત્યારે તેનો રોગ નાશુદ થઈ ગયો અજાણ છે પ્રમુદા પોતાની નિદ્રાતિનો વખત વ્યતિત કરવા માટે એક યુસ્તક લઈ બ્દોલે, કે જેનું હેડીંગ “ એક નમુનેદાર સૌ ” લરીકેનું પ્રદર્શિત થતું હતું.

પ્રમુદા રાંચનામાં તસીન થઈ ગઈ હતી, ચિરંજીવમ તથા રાધા આડી અવગો વાતોના ગ પાટા મારતાં હતાં, અને યુવક ગાદ નિદામાં ઘોરતો હતો, તેમાંના ટનટનના રજુકાર સાંધે બી-આગમાં અગ્યાર વાગ્યા કે સરીયામ રસ્તા ઉપરથી ધણીજ કરજાજીતક અને હદયમેદક અમા-નક લાય ! લાય ! રોડે ! રોડે ! ની શ્રુમનો અગ્રાજ “ મુકન્દરાય ” મો બ્દોલેલાં ચિરંજીવમ, પ્રમુદા અને રાધાના કાને અગ્રાધો. અચાનક નિરાધાર શ્રુમ સંભળી પ્રમુદા ચોંટી ઉઠી અને બોલી ! કાકાજી ચાલો ! ચાલો-ન ! નિરાધારની બ્દાર કરવા સત્તર ચાલો ! ” યુવક ગાદ નિદા માં છે, એટલે તેના સંબંધી કાંઈજ ઉચ્ચાટ નથી લાગાજીને સ્વાથે લઈ સૌ સત્તર તેવાર થઈ

બહાર દોડી આવ્યા અને જુએ છે તો “ ગૃહસ્થાશ્રમ ” નજીકના ધર્મો અગ્નિએ ભયંકર સ્વરૂપ પાક્યું હતું. અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાલાઓ ધરની યોગેર ફરી વળી હતી. તાત્કાલિક ગાંધીના ઇલાજ લેવા માટે પિરન્જામને બહારગેટ ઉપર પોલીસને ખબર કરવા લાગ્યા અને મોકલી દીધા હતા તે અગ્નિથી બળતા ધર્મો વસવાટ કરતાં ફક્ત એ પુરૂષ આવરદા નિમિત્તે અગ્નિના મુખમાંથી બચવા પામ્યા હતાં. ધર્મોથી ઘાઇ પ્રકારનો સરસામાન કે જર જગાદિર પૈસો વિગેરે બહાર કઢાડી શક્યું નહોતું. ધર્મશૂળી છે ઉભો ઉભો પરધર મુજનો ગાંધી જેવો યત્ન મથો હતો, ત્યારે તેની ઓંચે ધર્મજી સમયસુચકતા વાપરી લાયક લાયક ! ની પ્રચંડ કુશળાનનક અને નિરાધાર છુનોથી આખો મહોલો વળવી સુખી હતો, પરંતુ નિરાધારની તાત્કાલિક મદદ અર્થે ઘાઇ ફરકતું નહોતું. સર્વસ્વ-પુરવારીઓ લાયકી જાળતમાં ધર્મજી બેઠકાર હતાં એટલે કે લાયક યતી હેય ત્યાં જઈ એક-દમ તેને હોશવવાનાં કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થતાં નહોતાં પરંતુ છેટેથી આવ્યા કરે તેમ કહેની છુનો પાડી આધા ઉભા રહી તમાસો ભેટાં હતાં. ધર્મજી-સર્વસ્વપુરમાં લાયકું જોર વિશેષ હતું જેથી હર-દમ લાયકી બુદ્ધિનો અવાજ સંભળી ત્યાંના લોકોના કાન બંદે મારી ગયાં હતાં પિરન્જામ તથા પ્રમુદાને આવતાં બેઠ નિરાધાર એ મોઢાર આંસુ સંધે રહી છુમ પાડી ઉગે “ મ્હારી બ્હલી ! પુત્રીને ઘાઇ બચાવો ઘાઇ બચાવો ! હાથે ! દેખ રોપરી મ્હારું નરિય છુડી ગયું ! નિરાધારની બહાર કરો ! ” “ ગૃહસ્થાશ્રમ ” ના નજીકના જગમો અગ્નિએ દેખાવ દીધાથી પિરન્જામના હોસકાશ ઉડી ગયાં હતાં, પરંતુ સહનશીલતા રાખી આગળ ધસ્યો અને તાત્કાલિક ઉપાય લેવા માંડ્યા. આવી પ્રચંડ લાયક પિરન્જામના ભેગામાં આવી ન્હોતી જેથી ફક્ત પ્રમુદ અગ્નિ ભેગ બની ત્યારે તેમ પારી પ્રમુદાને પોતાની પાસે બેલાવતા હતા, હરન્થાન નિરાધાર અને આવતાં બેઠ પ્રમુદ બોલી ઉગે ! કાકી ! કાકી ! “ જરપણુ મમરાશી નહિ. નિમિત્ત પ્રમાણે થઈ કરે છે. ” અગ્નિ છુનાવવા માટે બહાર ગેટ ઉપર ખબર કરવા લાગ્યા અને કપારના મોકલી દીધાં છે જેથી હમણાં ચોક્કા વખતમાં પાણીના બંનાઓ આવી પહોંચે ” ! “ બંદે ! પણ મ્હારી પુત્રીને ઘાઇ ધર્મો જઈ બહાર કાઢો ! હાથે ! મારી બ્હલી પુત્રી અગ્નિના મુખમાં બસિમતુ થઈ જશે ” ! “ કાકી ! કાંઈ ફિકર કરો નહિ ! સંધા મ્હારે ત્યાં આવી હતી અને રહેને મેં અત્યાચાર સુધી રોકી હતી ! જુએ કાકી આ જમારી પાછળ છેડી ઉભી ઉભી મુજ છે ” ! પ્રમુદાએ છેડે મુજની ઉભેલી રાધા તરફ આંખો ખતાવી કહ્યું. રાધા સજ્જન સ્થિતિમાં મુખ રૂપ જણી રહી અને છુમ પાડી અને રહેજ દિવાસો મળ્યો. અગ્નિના કસળ મુખમાં શરિમતુ થઈ જાયું થઈ છે તે જણાવવાતી જરૂર છે. તે ધર “ ગૃહસ્થાશ્રમ ” અધિષ્ઠાતા પિરન્જામના અપ્પણ સુતીમ મનદર મ્હેતાયું હતું. ખરેખર મનદર મ્હેતાને સુખ મોજવવાની ઉત્તમ તક આવી ત્યારે દેખ રોપથી અગ્નિએ સર્વસ્વ-ત્હેમની પાસેથી ખૂંચવી લેવા પ્રયત્ન કર્યો “ ઇશ્વરની મતિ ત્યારી છે. ” રસ્તા ઉપર છેડે ઉભો જે પુરૂષ મુજનો હતો તે મનદર મ્હેતા સિવાય બીજો કોઈ ન્હોતો અને જે નિરાધાર એ રહતી હતી તે મનદર મ્હેતાની ધર્મ પત્ની “ જૈમી ” હતી અને નિરાધારને બહાર કરવા પ્રમુદ સાથે તત્પર થઈ આવી ઉભેલી હતી તે મનદર મ્હેતાની બ્હારી પુત્રી રાધા હતી. રાધાએ તેજીયું ધર અગ્નિથી બળતાં બેઠ મુજકે મુજકે રચવા માંડ્યું હતું, પરંતુ પ્રમુદ તેજીને વારંવાર સંતવન કરતી હતી.

(અર્ચુ)

“ માણી કંઈ શીકર કરશે નહિ, સંખા મ્હારે ત્યાં આવી હતી અને
તેને મેં આત્મારુપી રોજી હતી! જુઓ માણી, આ અમારી પાછળ છે
ઉભી ઉભી મુજે છે.”

પુ. ૨ છુ.

આગષ્ટ-૧૯૧૮

અંક ૬ છે.

શ્રી ગુણિયત સતી.

(ગદ્ય-કવિ.)

જગમાં સતી નારી સદા, ધરનારને શોભાવતી
પતિને પ્રદુક્ષિત પ્રેમદા, કરી હરખડી જોલાવતી.
રહે સંપી સૌ કુટુંબમાં, નિતિ નેમ પ્રેમ દેવે ધરી,
કરી વચ સદા સખધીને, સ્વગુણ સૌમાં લાવતી.
નીલ જાળકોને જોળી, દુઃખ આચરણ શીખવાડતી,
તદિ કલેશ તો લવચેય પણ, નરનાથથી સમજાવતી.
આવી પ્રિયા પતિને સદા, સખ ચાન્તીમાં જુલાવતી;
માને ધરેધર દિવંદમાં, સૌ નારીઓ ગુણિયત સતી.

છ. બી. પવાર-ધોળકા

પ્રમુદા કે પતિભક્તિ.

(લે.-૨૧. શુકલ નર્મદાશંકર હરગોવિંદ ખાસપોઠા.)

(૪)

પ્રમુદાની ઉમર વધારે નહેતી, પરંતુ દિગ્મત ધરીજી હતી. “ પાણીનો બળો આવી પહોંચે તે અન્ન પણ નેટલી બને તેટલી આપણે મહેનત લેવી નેહએ । ” પ્રમુદાએ ધિરનુરામ તરફ દષ્ટિ કરતાં કહ્યું. થોડીવાર પ્રમુદા આસપાસ ફરી એક લાકડાની સામગ્રી શોધી લાવી, ચણી-યાનો કમ્પો મારી બોલી—કામોશ । “ મ્હારી કાંઈપણ શીકર કરશે નહિ । ” જુઓ । મા-રાધી બનતો પ્રયત્ન કરી મારી ફરજ બજાવું છું. આમ વાતચીત જતી હતી તેવામાં એક જડ-બરત જેવો તાળો કંપમાંથી બેળાઓ ઉઠેલો માણસ દાયમાં મોટી બે લાકડાની સામગ્રીઓ લઇ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. થોડીવાર રહેજી આવું અવળું નોંઘી બળત ધરની પાસેના ધરની અગાસી ઉપર ઠેકરો મ્હારી ચડી ગયો । અને એકદમ બે સામગ્રીઓથી બળતાં ધર ઉપર પ્રહાર કર્યો તર ફેરો પ્રમુદા પણ પેઈ સાપી બળતા ધરની પાસેના બીજા મકાન ઉપર ચડી ગઇ, અને સા-ગ્રીનો પ્રહાર ચાલુ રાખ્યો થોડીવારમાં અગ્નિની જે જ્વાળાઓ પ્રચંડ અને બિદામણી લા-ગતી હતી તેવું જોર રહેજી કમી થતું જણાયું. પ્રથમ અગ્નિની જ્વાળાઓ નાશક કરવાનું માત્ર એટલુંજ, કે અગ્નિનું જોર વિશેષ વધવા પામે નહિ અને તે પરિણામે બળતા ધરની પોસના ધરો અગ્નિના પ્રચંડ કપાટાથી બચે. નવો આવેલ માણસ જે અગ્નિ હોલવવાતા મહદ કાર્યમાં પ્રવર્તે હતો તે ઝોળખી યાડતો નહેતો. બુગલ સાથે “ હાવર એન્જીન ” આવી પહોંચ્યું. અગ્નિ ઉપર વોટર પાઇપોનો પ્રહાર પણ થર થઇ ગયો, રહેમજી અન્ય આવેલ માણસો પણ અગ્નિ શાન્ત કરવાના કાર્યમાં રોકાયા. એક તરફથી વોટર પાઇપ ઇન્કનારાઓને રાખા-રીના પોક્કરાથી ઉત્તેજન આપતું હતું. સ્વર્ણપુરા રેસીડેન્ટ સાહેબ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા હતા અને અન્ય લોકોને કામે લગાડતાં હતાં, તેમજ મનહર મ્હેતાને અત્યંત દિલાસો આપતાં હતાં. મનહર મ્હેતાનું ઘર બે મજલાનું હતું તેમજ લાવ ઉપરનાજ ખંડમાં વધારે જણાતી હતી. જે તાત્કાલિક મરદ નહિ આવી પહોંચી હોત તો અગ્નિ વધારે અને વધારે બળકર સ્વરૂપ બતાવી બીજા દેહલાક ધરોનો નાશ કરત કારણે પવન પણ ધણીજ જોરથી વાતો હતો જેથી પોસના ધરમાં પણ અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાળા ઉપજા ચતાં વાર લાગે તેમ નહોતું.

સર્વ તરફની મદદ સત્તર અઢી પહોંચતાં મનહર મ્હેતાનું ઘર દેબ કોપાગ્નિથી તદ્દન ભસ્મીકૃત થતું જટકયું હતું, પરના ઉપરના મકાનને વધારે નુકસાન થવા પામ્યું હતું, જો કે પૈસો, ધરેણું તેમજ કિમતિ હુગડાંસતાં વિગેરે લરના નીચલા ભાગમાં ધણીજ સહિયલામત રીતે જળવાઇ રહ્યું હતું, છતાં ઘર મહિનો ધણીક પરચુરણ સામાન અગ્નિમાં ભસ્મીકૃત થઇ ગયો હતો, પ્રમુદાએ તેમજ નવા અપરિચિત પુરૂષે અગ્નિને પ્રચંડ સ્વરૂપ પકડતાં અટકાવી હતી; લાવ તદ્દન શાંત થઇ ગઇ એટલે આવેલ સર્વ યુદ્ધસ્યો મનહર મ્હેતાને આશાસન આપી ચોતપોતાને રસ્તે પડતાં હતાં. અગ્નિ હોલવાઇ ગયાના બુગલ સાથે હાવર એન્જીન ઉપડ્યું, તેમજ યુદ્ધ-સ્થાન મહિ રહેનાર જનનર્મ સિંચાય સર્વ વિખલાઇ ગયાં. ધિરજશમે મનહર મ્હેતાને દિલાસો

આપતાં પૂછ્યું વારે ! ત્યારે તમારો રમણલાલ ક્યાં છે ? રમણલાલ નાટક જોવા ગયેલો છે મનહર મહેતાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો. એટલું જ નહીં ઇશ્વર ઇચ્છાએ સારું થયું કે રાખા તમારે ત્યાં હતી, અને રમણલાલ નાટક જોવા ગયો હતો, નહિંતર મારું જીવન તદ્દન રૂપામ થઈ જત, મનહર મહેતાએ રહેજ દમ આપ્યું હતું. રમણલાલ મનહર મહેતાના એકનો એક જ પુત્ર હતો, જેથી તેને મોટે અઠાવવામાં બાકી રાખી નહોતી. જણવા તરફ તેનું સહાનુભૂતિ નહોતું, પરંતુ ગામમાં હુનેમાં આયજ્ય કરતો હતો, રહેને નાટક જોવાનો ધજોજ શોખ હતો, જેથી સતત નાટક જોવા માંજ તે લલિત રહેતો. મનહર મહેતા આકસ્તરી રીતે ધણીજ શિખામણ દેતા હતા, પરંતુ રમણલાલ કાંઈક કહેવું માનતો નહોતો. અયોગ્ય મિત્રના સહવાસથી રહેની ચાલચલત પછુ બગડી જતી હતી, એ કે મનહર મહેતા તેને વારંવાર કપકો દેતા હતા, પરંતુ રમણલાલ તેનું ધ્યુનું કરતો હતો. અગિયારી બળી ગયેલ ઘરની સંભાળ સંભાળ માટે લાલાજીને મુકી ધિરજરામ સર્વ સાથે “ગૃહસ્થાલય” માં આવ્યો. દાલ યુવકની શું રિચિત છે તે જોવા માટે પ્રમુદ ઉતાવળા પગલે અંદરના દિવાનખાનામાં દાખલ થઈ ચોમિર જોવા લાગી, પરંતુ મિઝાના ઉપર મુતેલ યુવકને નહિ જોવાથી ઘરતે ખજાર આવી બેઠી હતી “કાકાજી, કાકાજી, મિઝાના ઉપર યુવક જણુતો નથી, તે વિચારે અત્યારે મોડી રાત્રે. ક્યાં અને કેવી રીતે આવ્યો મથો હશે ? તહેજ અત્યારે રહે ક્યાં ગાડગડીમાં ખાતો હશે ?” “તહેને સારું થઈ મથું હતો જેથી તહે મર તરફ ચાલ્યો મથો હોય એમ જણાય છે, ખજી તે હસિઅજીએ જે બન્નુ હોય તે મારું.” ધિરજરામને પ્રત્યુત્તર આપ્યો. કેમ ? દેવજી મ્હારાજ ! “મિઝાના ઉપર બેસી થઈ પડેલો યુવક ક્યાં, કેવી રીતે અને કપાર આવ્યો મથો ?” પ્રમુદએ જરા કપકો આપતાં કહ્યું. “બહેન ? બા !” “માફ કરો મને-તે સજ પે મિલકુલ ખજર નથી કારણ કે આખા દહાડાના પરિશ્રમથી માઠ નિંદ્રા ફેરીને આધિન મથાથી સુષ્ટ મથો હતો” દેવજી મ્હારાજને નમ્રતા પૂર્વક ઉત્તર આપ્યો. દેવજી મ્હારાજ દક્ષિણ કમીઆવાડનો ધાલજી હતો, તરેને તપખીર ધસવાની અને સુધવાની ધણીજ ટેવ હતી. શરીરે પુર અને દામ કરવામાં ધણીજ રહેનહુ હતો. રસોડાના કામમાં રહેલું ક્રિયાત મેળવી હતી, ધિરજરામના પિતા મુંકુંદરાય જ્યારે દિવાન તરીકે હતા, ત્યારથીજ દેવજી મ્હારાજ નરેમની પાસે હતા. દેવજી મ્હારાજે મળતા પચારમાંથી ચોટક પૈસો બચાવ્યો હતો, પરંતુ તેની ન્યાતમાં કન્યાની ધણીજ અછત હતી, જેથી તહેઓ પુષ્કળ પૈસા એકત કરવાની મહદ આશા તંક દોરામાં કરતાં હતા. જોકે મુંકુંદરાયે રહેને સારી કન્યા મળેથી પરણાવી દેવા કહ્યું હતું, પરંતુ તહેમના અવસાનથી દેવજી મ્હારાજની આશા ધગધાણી થઈ ગઈ હતી. કારણ કે ધિરજરામનો કંજુસ સ્વભાવ દેવજી મ્હારાજ સારી પેઠે જાણતો હતો. યુવકના અચ્ચાનક નાશી જવાથી પ્રમુદને અત્યંત મ્હાનિ ઉરપજ પાતી હતી, ત્યારે ધિરજરામનું હૃદય આનંદથી ગ્રસ્ત રીતે ઉછળી રહ્યું હતું. પ્રમુદના મનને ચાન્તવન કરી ધિરજરામ સર્વ સાથે રાત્રી વ્યતિત કરવા સુવાના ખડમાં ગયાં, જ્યાં સર્વ નિદ્રાફેરીને આધિન થઈ ગયેલા પ્રવર્તિત થતા હતા ત્યારે પ્રમુદએ મિઝાનાની આસપાસ ભારીક દક્ષિણ નજર ફેરી, તો યુવકની હસ્તલિખિત એક કામળની નાલુક ચગરખી માધુમ પડી, જેમાં રહેલા ઉદ્ધારો નીચે પ્રમાણે પ્રવર્તિત થતાં હતાં.

“હૃદયમાં છે, રહેલું ને જ્યારે હૃદય, હૃદયે શું ?

જ્યારે જોતાં, હૃદય રૂપે, દરદ મુજ રિણું હૃદયે”

વચિવાની સાથેજ પ્રમુદ ધરણી ઉપર ઢળી પડી, પરંતુ પરમાત્મા સિવાય રહેની ખજર ફાણે લે તેમ હતું !

પ્રકરણ ૩ જી.

નવાપુરમાં આજે નવેક માસની પ્રીતિ કાતુનો ચંદ્ર પૂર્ણ રીતે પ્રકાશી રહ્યો છે. ડાહડાહ રથોથી મધુર કણ્ઠપ્રિય અને સુકલિત ગાયનના આવાહન કણ-પથને અવગાહ રહ્યા છે. વાણી મન્દ મન્દ શીતલ સહરીઓ આખા દિવસના કામગીરી કંટાળા એવે મનુષ્યને અત્યંત આસ્વાદ આપી રહેલી દલિઓવર થાય છે, જ્યારે સંસાર-સુખના-સ્નેહોત્કૃષ્ટ-પરિચયમાં આવનાર દંપતી-યુગલ પ્રેમ-અર્ચના અને અંતર રહસ્યના સ્વરૂપો મીઠા આસ્વાદ લેતાં માનુષ પડે છે. નમ્ર-મંડળની નિર્મળતામાં અને પ્રકાશમાં રત્નદિપકના મહાલિકા ઝુલેલા અત્યંત અભિવ્યક્તિ કરે છે, જ્યારે પ્રભુ-ભક્તિમાં અવધની રહેલાં ભક્તજનો ઇશ્વર-તત્વના ઉત્કૃષ્ટ પદની શુભ ઉરાડી રહેલાં પ્રદર્શિત થાય છે. આજે ચંદ્રના ચિત્તજ અને સુખકર રશ્મિ નવાપુરમાં સર્વ રથો અત્યંત વિવિધ સુખ કુશળતાં સ્મરણ કરતી રહેલાં માનુષ પડી આવે છે. આ વખતે નવાપુરના “રાજ્યગદ” થી થોડે દૂરના એક અતિ ભવ્ય મકાનના આગાડીના ભાગમાં પાણીનો ઇંટકાવ યથ રહેલો હતો. અને વધારે બારીકાંથી દષ્ટિ કરવામાં આવે તો એ ભક્તિઓ વિરામાસને ઉપર ભેરવી જણાઈ આવતી હતી. અને તેઓના સમીપાગ્રે એક જી તાજાંની રંચેરેંળી ચટાઈ ઉપર ખેડેલાં પ્રદર્શિત થતી હતી. ખેડેલ પેડીમાંથી એક જણે કહ્યું-“પિતાશ્રી! આપ એ ત્રણ દિવસ થયાં અત્યંત ઉદાસી અને ચિંતાયુક્ત જણાઓ છે તેનું શું કારણ? “રશ્મિ!” મને પછે એમજ જણાવ છે, આજે દહારો કંઈ કાર્ય કરવા ઉતર્યા થતી નથી, જીવ જીવા કરે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ અનેક અશુભ વિચારોના સ્મરણે હૃદય હમેશાં ખિન્ન રહ્યા કરે છે.” મોઘવપ્રમાદે દર્શન નિઃશ્વાસથી ઉત્તર આપ્યો, બહાણ રશ્મિ! “મારી પજુ એ ત્રણ દિવસ થયાં જન્મણી આખો સતત દરમ્યા કરે છે જેથી આપણા પરત્વે શું અનિષ્ટ વાળું અશુભી રહેલું છે તે કંઈ સમજાતું નથી,” તાજાં ઉપર ભેરવી ગંગાગીરીએ પજુ ચિંતાતુર રહેરે કહ્યું માતૃથી! “મારી પજુ એજ દેશ છે, માઈ પજુ મિત અત્યંત શોધમારમાં કુખમ મારી રહેલું છે, વગી આજ સવારના પેરાડીએ મને એક કણ અનિષ્ટ રવળ થયું હતું જેથી તેનું સતત સ્મરણ થતાં મહારી ભવિષ્યની સર્વ ઉચ્ચ આશાને કુળધાણી થતાં ભેડે છું.” રશ્મિએ નેત્ર સજ્જ નેત્રે ઉત્તર આપ્યો. રશ્મિ! “હમારી હમાતી સુધી તમે કાંઈ પણ પ્રકારની વિટંબના પડવા દેશું નહિ, દિમિત સુખ! પજુ બાકાત સ્વપ્ન ભાગ્યે જ સ મ નિવડે છે જેથી તારા હૃદયમાં દાખલ થયેલાં રવળ-વિચારો દૂર કરાં એવું શું રવળુ તને આવ્યું હતું કે તું અત્યંત દિલ્લગીર થઈ જાય છે!” તંગાગીરીએ આશ્વાસન આપતાં પ્રશ્ન કર્યો. માતૃથી! “હમે, હું તથા મારા પીતાશ્રી ત્રણે જણ સહિ-સૌં દર્શની તક્લીનતાને આસ્વાદ લેતાં જ્યારે ફરતાં હતાં, ફરજીન આજાસ એકદમ અત્યંત સ્થામ થઈ ગયું, પવનના સુસવાટના પ્રચંડ અપાલથી જુલોના પાંદડા વિગેરેના અજાજ ગોમેર-જાણ રહ્યો, તેવામાં આજાનક નામે! નાસે! નાસે! ની કારણે અને ભય ઉત્પાદક ગોષ સંજગાઈ, પરંતુ ક્ષણવારમાં એક ધટાદાર વજ્રની ધાવામાં ભય આપણે ઉઠા દતાત્યાં એક વિકળ કર અને ઢિંસક પ્રાણી પહોંચ્યું, તેની બિદામણી અભિગમી નિકળતા ફરામિના અત્યંત ભયથી આપણે સૌએ જીવ બચાવ નાસવા માડયું, પરંતુ તેની જાણેથી મારી જવને જીસકુલ અવકાશ નહોતો, જેથી મહારા પીતાશ્રી તેના પંજામાં સ્થગયા, પરંતુ તેની દૂર જઈનાએ મને તેમજ તમને નસાડી મુક્યાં. પીતાશ્રીની બેશાન રિપિત ઉપર તે ઢિંસક પ્રાણી સંપૂર્ણ છાપો મારે તે અવળ ત્યાં કાંઈ એકે પરમાત્મા પ્રેરિત પ્રકટ થઈ તેનો તુલ નાશ કર્યો એટલુંજ નહિ પરંતુ તેણે મમતા

બરી દહિયો દારૂય કરી મને કહ્યું કે હું તને પણ સુખકર ચણિ. તારી છુટા બાદ અનેક આપણી વિપત્તિઓ સાથે મ્હારું જીવન ચડે યશું, હું અણચિંત્યા ખીતાના મૃત્યુ વિશેષગથી અનેક વિદે-
ખનાઓ અને સંસારનો સર્વ ઉપાધીના વિચાર વખજના આવેશથી નદીમાં કુદી પડ્યો, તેટલામાં
ઢાઈ વ્યક્તિએ તુલું મને બહાર કોર્યો, અને મને ત્યારે બાન યશું ત્યારે તહેણે કહ્યું “ હિ મત
તપા । આશ । ગારી સાથે હું હમેશાં તને સુખકર નિવડીશ ” ત્યાં મારી સારવાર કરનાર
વ્યક્તિ તરફ મારી દહિ અર્પિત્યારે તે એક સીજ જણાઇ તેની સાથે હું ત્યારે વધારે વાત કરવા
જતો દત્તો ત્યાં મારી આંખના દારૂ ખુલાં યઇ ગયાં, મારું હૃદય અત્યંત જોરથી ઘડકવા લાગ્યું.
સ્વપ્નું શું ! હું ક્યાં ! સ્ત્રી કોણ ! તમે ક્યાં અને ખીતાશીનું શું ! આ પ્રમાણે પથારીમાં પડ્યો
પડ્યો અનેક વિચાર કરવા લાગ્યો, પરંતુ જેમ જેમ વધારે વિચારશું તે ઉપર અગ્ને
અયો તેમ તેમ મારું હૃદય વધારે દિલગીર યતું આલુમ પડ્યું. તેમજ મારી ભવિષ્યની આશાની
ઉચ્ચ અભિલાષાની નહતાનો હૃદય ઉપર સંભળડ આઘાત થયો. જો કે હું સમજું છું કે સ્વપ્નું
કદી પણ સત્ય નિવડતું નથી, પરંતુ તે મુજને મારું હૃદય અત્યારે કમુચ કરતું નથી. ઉપર દશવિધ
બ્યાન સિવાય મારી જીવ્હી ઉપર અત્યંત દેરદાર યજીગયો. જો કે સંપૂર્ણ સ્વપ્નનું મને બીજકુલ
સ્મરણ નથી, પરંતુ જે કાંઈ અવશેષ માઠ છે તે એ સર્વ નિવેદન કયું. ” રશ્મિકાન્તે ગમગીન
મ્હેરે સ્વપ્નાનું રાષ્ટીકરણ કયું.

સ્વપ્નાની અનિદ્ર વાત સાંભળ્યા સર્વ સ્તબ્ધ થઇ ગયાં. સીએલું હૃદય પોશું અને નમશું
હોય છે તે સાથે બેઠી પણ હોય છે, જેથી અંજાઓરીના હૃદયને સ્વપ્નાની માડી અસર
ન માય તેથી માધવપ્રસાદે કહ્યું— “ ગૌરી ” સ્વપ્નાની વાત તકન બીનપાપાદાર મનાય છે, કારણ
ધણી વખત સ્વપ્નામાં નિર્વન પેસાપાત્ર બને છે, પેસાદાર નિર્વન યાય છે, ઢાઇ કંઠાઇને રાત્ર્ય
માડી પ્રાપ્ત યાય છે, ત્યારે કેટલાક યમકાગની દર્શન કરવા ચાલ્યા જાય છે, પરંતુ સત્તાર થયે
ઢાઇની સ્થિતિ બદલાતી નથી. ત્યાં ત્યાં અને ત્યાં ત્યાં સતત પ્રદર્શિત યાય છે, માટે પરમાત્મા
પ્રત્યે આપણાં ક્રિયાકર્મની ઉત્તરણ લાગણી પ્રદર્શિત કરો કે જેથી નિરંતર આપણું એટલે કલાણ
મંગળમય યાય, અને ભવિષ્યને માટેની ઉચ્ચ આશાઓ આપણા હૃદયમાં અસ્તિત્વતા ધરાવે.

અત્યંત્રી ! આપણી ભવિષ્યની સ્થિતિને માટે જે પરમાત્મા તરફથી નિર્મિત યશું હશે તે
ચોક્કસ યવાનુંજ તે પડી અત્યારથીજ વિંતાધુક્ત દિવસો નિર્જમન કરી નિહવળ યઇએ તે
સારું કહેવાય નહિ. જે કાંઈ આપણી પાસે છે તે પરમાત્મા પ્રેરિત ઉત્કૃષ્ટ પ્રોત્સાહ વડે પ્રાપ્ત યશું
છે, અને કેદાય ધર્મસ્વ ચાલ્યું જરી તો હાર્ શેષ કરવા જેવું છે નહિ, ” રશ્મિકાન્તે દદતા
પૂર્વક ઉત્તર આપ્યો.

રશ્મિ । “ હું પણ સર્વવાત સારી ખેડે સમજું છું ” નને ત્હારી ઉમરના પ્રમાણ તરફ દહિ
કરતાં ત્હારા મુઠ અને એટલે વિચારો અત્યંત પ્રયોગપાત્ર જણાઇ આવે છે ” ગંગા-ગૌરીએ
રશ્મિને ધન્યવાદ આપતાં કહ્યું પણ ખીતાશી । “ સાવધ રહેજો ! કારણ કે દેશ-ભાગ કુદ છે,
અને તેમાં પણ રાત્ર્ય-નત્રની ખટપટો ધણીજ અગાધ હોય છે, જેથી તે એકદમ જાણી
શકાતી નથી. જો કે આજ ઢાઇના અનિદ્રમાં ઉત્સુક નથી, પરંતુ અત્યંતક રાત્ર્ય-નત્રની ખટ-
પટના મદાન પરિચરે આપ પ્રત્યે અણચિંતવ્ય આવરજનુ વાહજ “ હુમી પડે તે અવળ તેને
નિર્મળ કરવા યથાર્થિત પ્રયત્નમાં રહેવું તેજ હાથ આપણે માટે અત્યંત એપરકર છે. ”

રશ્મિ । “ અરેબર ત્હારું કહેવું તકન મુકત છે. રાત્ર્ય-નત્રની ખટપટથી ધણી સત્યમિય
અને અત્યંત દક્ષત ધરંબનાર પુરુષો પણ નોખા ખાઇ ચાલ્યા ગયાં છે, રાત્ર્યમાં સ્નેહીઓને

અર્થતઃ દાવે ધરણનારા પણ પ્રસંગ આવે એક સત્ સમાન બહાર પડી નિર્મુળ કરવા અથાન પરિશ્રમમાં મગ્ન રહે છે, જેથી રાત્રીના કારણનામાં પણ કાંઈ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો તે અત્યંત દુઃખકર પ્રસંગ આવી પડ્યા સંભવે છે, કારણ કે આપણા લોકોની જાણમાં છાયાં અધિકતર સમાચેલી છે જેથી તેઓ એક બીજાની ઉચ્ચતર સ્થિતિ જોઈ શકતા નથી તેમજ એ પણ કરી શકતા નથી, પરંતુ બીજાની શ્રેષ્ઠતાની નજર કરવા પાછળ મહાન પ્રયત્ન કરે છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ યોગ્ય ધર્મ પેશાનો આપ પણ કરે છે. દરેક સંસ્થાની શ્રેષ્ઠતાનો આધાર “સંપ” ઉપર અવલંબી રહેલો છે, ત્યારે છાયાં પ્રતિ સ્પર્ધાના કુટર રસ્તે વહન કરે છે જેથી છાયાંનું હૃદયમાં હળીમળીને રહેવાના ઉત્કૃષ્ટ સંસ્કારોના ઉત્કર્ષણ બીજા કયાંથી હોય ? ” માધવપ્રસાદે હાલના આલતાં રાત્રી-નિર્મળ-સ્વપ્ન-સ્વપ્ન કરતાં કહ્યું. પિતાશ્રી ! “ રાત્રીનેતા અભિતસિંહ પણ રાત્રીકુળને વિશાવનોર સદૃશ્યુકત બીજકુલ નથી. ” ખરેખર ! સત્ય જ છે ! હોય ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મુકાય તેમ પણ નથી, કારણ કે પ્રસંગ આવે વિના વિલંબે દરેક જાણની વાતચિતમાં લાભાઈ જાય છે, જેથી કેટલીક વખત તેને પાછા ઠોકણે લાવવા માટે અત્યંત પ્રયત્નો કરવા પડે છે, સત્ય અને અસત્ય શું છે, તે સમજી દીધું દૃષ્ટિથી જરૂરપણે વિચારે નહિ કરતાં બોલે રસ્તે તે દોરોવા કરે છે, રાત્રી-નેતા તરીકેના એક સદૃશ્યુ અભિતસિંહની અંદર જોવામાં આવતાં નથી, રાત્રીકુળની શું દરજ્જા છે તેનું પણ બીજકુલ ધક્કા નથી, આખો દહાડો અસત્યમાં અને રાત્રીનાજીમાં ખસત રવાાં કરે છે, જેની આસપાસના પાસપાન પણ તેવાં જ છે, રાત્રીનું શું કિત છે, લોકો મુખી છે કે દુઃખી તે તરફ જરાપણ દૃષ્ટિ નાંખતા નથી. આરા હારવા પ્રમાણે તે લગ્ન વખત આ પ્રમાણેની સ્થિતિ ચાલશે તે ખરેખર રાત્રીની પામમાલી થવા પામશે એટલું જ નહિ પરંતુ કાઠીઆવામાં ઉચ્ચતર અને શ્રેષ્ઠ શક્તિએ પહેલેલું નવાપુરું રાત્રી પળાપાણી થઈ જશે. ” માધવપ્રસાદે હાંના વખતથી અનુભવેલાં રાત્રીની પામમાલીના ઉજારાં કહ્યું.

પિતાશ્રી ! “ ખરેખર ! હવે આપને આ રાત્રીમાં લગ્ન વખત રહેવાની આવર્ણકતા પણ નથી, કારણ કે ત્યાં રાત્રીનેતાની નિર્જનતા હોય છે ત્યાં રાત્રીવંત્રી ખેટપટ કાંઈ થીએ કહ્યું સ્વરૂપ પકડે છે તે કશી શકાતું નથી. ” રશ્મિદાને પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય જણાવતાં કહ્યું “ રશ્મિ ! તારાં કહેલું તદ્દન વચારિયત છે, વળી યોગ્ય સમય થઈ એક પગલે અભિતસિંહને એટલે બધો લાભાઈ દીધો છે કે આખા રાત્રીમાં રહેલું કહેલું કુવચક સમાન મનાય છે, તે પગલે કુલ સમયમાં અત્યંત પ્રીતિ સંપ્રાપ્ત કરી લીધી છે. હવે રાત્રીનેતા અભિતસિંહની રજા લઈ અગ્રેથી બેઠણ દિવસમાં આપણા સ્વદેશ પ્રદેશનગરમાં ચાલ્યા જવાનો મહેં દૃઢ સંકલ્પ કર્યો છે. ” માધવપ્રસાદે પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય બતાવતાં કહ્યું. પિતા અને પુત્ર વચ્ચે ચાલતી વાતચીત એક બાજુ પર બહેલો ગંગામૌરી સાંભળતી હતી તેણે કહ્યું “ ખરેખર ! હવે પ્રદેશનગર તરફ જેમ ત્વરિત જવાય તેમજ સર્વદવ દિત સમાચેલું છે. ” ચાલતી વાતચીત અસ્માન ધડીઆળના બાર રણ-હાર કહ્યું પંથને અચગ્રાધ કે એકદમ સીડીના અવાજ સાંચે પગરવ સંભળાવા લાગ્યો અને માધવપ્રસાદે પોતાના વિરામાસન ઉપરથી ઉભો થઈ વધારે આરિકીથી ગભરાએલે મહેરે તપાસ કરવા જાય તે પહેલાં તે તેના સન્મુખ કાષ્ઠએક વ્યક્તિને ઉભેલી જોઈ એટલું જ નહિ પરંતુ કેટલાક રાત્રીના નિશાચરોને હચમચાર સંજ્ઞા થઈ કાળા લેખાસમાં ઉભેલાં જોવાં. ધૈર્ય રાખી આગળ ધસે છે એટલામાં તે રાત્રીના અગ્રગણ વ્યક્તિ તરીકે ઉભા રહેલા અગ્રગણમાં આગળ આવી માધવપ્રસાદને ચોરંટ બતાવતાં કહ્યું ‘ જુઓ ! આ રાત્રીના ગિતવહાદાર નોકર તરીકે દરેક કાર્યમાં વહન કરા છે, જેથી રાત્રીનેતા અભિતસિંહ આપને પકડવા માટે રાત્રીકુળના

“નીચ હસતી ખાચળ અવેથી ત્વરીત ચાપોજ, નહિતર મહારા તપીગએલા
ક્રોધામિયો તને કસિમચૂત કરી નાંખીય, એટલુંજ નહિ પરંતુ મહારા
અમુલ્ય છવની સેલ પણ હદકાર કર્યો સિવાય અમુક ઉચ્ચ આશામાં
અવનબી ગેદેલી ત્હારી અમુલ્ય છદમી પુળખાણી કરી તને પગ
દાનમાં ખડો કરીશ”

આરોપ સાથે વૉરંટ કાઢ્યું છે માટે સત્વર દમારે સ્થાપિત થાઓ.” રશ્મિકાન્ત તથા ગંગાગૌરી આ અગ્રજનક બનાવથી તદ્દન દિગ્બુદ બની ગયાં, પરન્તુ માધવપ્રસાદ ધૈર્ય સાધી બોલી ઉઠયો, “શું કું રાજ્યપ્રદોષી છું ? મહાર્ ક્યું વર્તન અને કર્તવ્ય રાજ્યપ્રદોષના અંગ્રજીત કારણે પ્રદર્શિત કરે છે ?” “તે સંબંધે કું કાંઈજ બાજુનો નથી, પરન્તુ મને સુખેત કચેલી ફરજ બળવવા અને આવેલો છું.” અબદુલખાંન પ્રત્યુત્તર વાલ્યો. રાજ્યના એક નિમકકલાલ નોકર તરીકે સર્વ કાર્યમાં પ્રવર્ત રહી ન્યાયદષ્ટિએ સર્વના એવમાજ રહ્યા કરતો હતો શું ? તેના બદલામાં અન્યાયનેતા અમિતસિંહના તરફથીજ બેડી પહેરવાનોજ સમય આવ્યો. પરમાત્મા ! ખરેખર ત્હારી ગતિ જહન છે, “હાથમાં રાજ્ય રૂંઠ બનાવે, નિર્ધનપર ઠે જન મરાવે.” માધવપ્રસાદ પોતાની કામગિરીને પિછારતો બોલી ઉઠયો.

“કેમ સાહેબ ! હવે વિલંબ ન કરો અને રાજ્યકર્તા અમિતસિંહ તરફથી આવેલી બેડી ત્વરિત હાથમાં પહેરી લ્યો.” અબદુલખાંન બેડી બતાવતાં દોષ કરતાં બોલ્યો. અબદુલખાંનના અમુક્તા શબ્દો સંભળી માધવપ્રસાદનું બોલી એકદમ તપી આવ્યું, અને ક્રોધામિથી લાલચોળ થયો કરી ગાંઠ ઘાડ્યો, “નીચ દસમી બાપલા અનેથી ત્વરિત આવ્યો જા, નંદિતર મારા તપી અંગેલા ક્રોધામિથી તને ભરિમંજીત કરી બાંખીસ એટલુંજ નહિ પરન્તુ મારા અમુલ્ય જીવનની લેણખી દરબાર ક્યાં સિવાય અમુક ઉચ્ચ આશામાં અવલંબી રહેલી ત્હારી અમુલ્ય હાંદગી ધૂળધાણી કરી તને મહારામાં ખડી કરીય.” “માધવપ્રસાદે નવાપુરમાં અમિતસિંહને પ્રત્યેક પ્રસંગે અત્યંત મદદ કરી હતી અને એને અંગે રાજ્યમાં અનહક ખ્યાલિ અને ક્રિયા મેળવી હતી જેથી તે તરફના સાત્ત્વિક વિચારોએ તેને અધિક શૌર્ય તા અર્પણ કરી હતી. માધવપ્રસાદ જહનગરનો રહીય હતો. નાનપણથી રાજ્યદંત્રીન મહાન ખટાપટા નેણે નેણ હતી. ધરનો સુખી હતો. તેના પિતાની ક્રિયાલાલીમ તેણે લીધી હતી, જેથી રાજ્યના કારણારમાં અત્યંત દક્ષતા દર્શાવી સર્વ તરફની પ્રીતિ સંપાદન કરી હતી. અમિતસિંહનું રાજ્ય તેણે આબાદ અને વિસ્તારવાણું કરી ઉત્કૃષ્ટ પંક્તિએ યુક્ત્ય હતું. અમિતસિંહના રાજ્ય ઉપર બહારવટીઆ તેમજ વાંધેર લોકોના કુખો હરબીએ આવતાં હતાં, પરન્તુ ધણીજ આલાણી અને વિરલતાથી સર્વને નસાડી યુક્ત્ય હતાં. માધવપ્રસાદને એકજ પુત્ર રત્ન હતું કે એને તેણે રશ્મિ કહી બોલાવતો હતો. રશ્મિકાન્તની ઉમ્મર અત્યારે માત્ર યોગ્યથીય વર્ષની હતી. રશ્મિકાન્ત, માધવપ્રસાદ તેમજ ગંગાગૌરીના પ્રેમતત્ત્વનું એક રમકડું હતો. માધવપ્રસાદ નિખાલસ દિલનો આનંદીત સત્જનન હતો તેમજ ગંગાગૌરીમાં સર્વ સદ્યુજો આવી રહેલા નેવામાં આવતાં હતાં. ચૃદકાર્યમાં એટ પંક્તિએ યુક્ત્ય લાપક એક ચૃદણી તરીકે તેણે નામ કાઢ્યું હતું. માધવપ્રસાદ તેણીને પોતાની કામગિરીનો સુખર પ્રસાદ તરીકે માનતો હતો એટલુંજ નહિ પરન્તુ દરવખત કહેતો કે “આ દુઃખાય સંસારમાં સદ્યુજી સ્ત્રી એ પ્રવચી ખરેખર કામગિરી છે.” ગંગાગૌરીમાં ન્દાનપણથીજ ઉત્કૃષ્ટ સંસ્કારો લાખલ થવા પામ્યા હતા જેથી પુખ્ત ઉમરે તે સંસ્કારો સંસારમાં અત્યંત રદિખ્યમાન યજ્ઞારી રહ્યાં હતાં. ગંગાગૌરી સ્વભાવે નમ્ર વિવેકી, સહનશીલ અને હસમુખી હતી જેથી તેણે જીવન સતત સુખરૂપ પસાર યત્ન હતું. મર્માંસ તેમજ કરકસરતાનો ઉપયોગ ધણીજ સારી રીતે કરી બાજુની હતી, અવકાશનો સમય ભરત, ચુંથણ, તેમજ નીતિ અને ધર્મપ્રેરિત પુસ્તકોના વાંચનમાં ભતિત કરતી હતી એટલુંજ નહિ પરન્તુ વત્સાળના પ્રત્યેક પ્રયોગ કરતી હતી તેણે કારણ માત્ર એટલુંજ માનતી કે પ્રતોને લીધે દરેક ધન્દિયોનો નિમક યાય છે અને તેને લીધે જીવિ દેશો નિર્મળ અને સાત્ત્વિક રહે છે અને જેથી પરમાત્મા પ્રત્યેનું લક્ષ્યબિન્દુ સંસ્કારો કાપત રહે છે. (અપૂર્વ.)

(સાર્થક વિદ્વિત.)

આને રાણી યશોધરા ક્યનમાં, અરવરથ નિદા લીએ,
પાસે જાળક પૂત્ર સદૃશ અને, સિદ્ધાર્થ સુત્રિય છે;
બાલાઈ પ્રાણપતિ? અરે! ત્યજી ગમે ક્યાં દૂર જાયો તમે ?
નવું શેષ્ય કદી પ્રજુ! મન વિષે, તો સાચા રાખો મને,
આ રીતે લલતી અને ઝગઝગી, નિઃશ્વાસ નાંખી રહી,
જાણે હાથ ! યજ્ઞ રહી રખડતી, છોડી ગયા છે પતિ;
બાલાઈ પ્રાણપતિ? અરે! અરે! પ્રિય સખિ! આશ્વમેદની પ્રિયા!
ના હું દૂર જતો નથી તુજ મધી, હૃદયરથ અર્ધગતના!
શાન્તિ તું ધર અંતરે પ્રિય સખિ! આનંદમાં રે' સદા,
નિદા શાન્ત યજ્ઞ હવે કર સખિ! યા રવરથ મ્હારી પ્રિયા!
મ્હારો ધર્મ યજ્ઞ મ્હને નહિ સખિ! અગ્નિ તું ધારતી,
હુ ત્હારો ભતાર રક્ષક પ્રિયા! ના દૂર માઠે કદી,
રાણી રવરથ સતી યજ્ઞી નયન ત્યાં, યેસય નિદામઝી,
આત્મા જન્ય ત્યજી જરૂર પ્રિય! તને, સિદ્ધાર્થ બોલે તહો:
હેમું છું દુઃખમાં મધું જગત આ, આપિ ઉપાધિ વડે,
વીતાડે પણ તુલ્ય જીવન અને, દુઃખને સહ આચરે.
આ અગ્નિ યજ્ઞી બધા જગતનો, ઉદાર મધું પ્રિયા!
ને તે યદીમહો જરૂર સુખથી, સર્વોગ હોયું પ્રિયા!
સોયું છું જગદીશના ચરણમાં, પૂત્ર પ્રિયા ગાંધર્વ,
રહેવાનાં સુખ દુઃખ સહ જગતને, ને હોય પ્રારબ્ધમાં,
સુખતાં ઉદગાર રાણી જગડી, ઉઠી નિઃશ્વાસ લીએ,
બાલાઈ પ્રાણપતિ! ત્યજી દૂર ચરો, એ ફરતા શું ધરે ?
આ ન્હાના કુલ દીપ પૂત્ર' પર શું, કે પ્રેમ બોલો થયો ?
કે મુખી અમને અનાથ જનમાં, જસ! દૂર સ્વાસ્થ્ય જશે!
આ રીતે લલતી અને ઝગઝગી, નિઃશ્વાસ નાંખી રહી,
જાણે હાથ ! યજ્ઞ રહી રખડતી, છોડી ગયા છે પતિ;
માપી મોણુ રમ્યું અણે! જગતમાં, પ્રારબ્ધ યોગે બધા,
રાણી મહાલમાં રહી મધું છતાં, સિદ્ધાર્થ આત્મા ગયા.

“ તસિનીકાન્ત

“ હવેલ મિત્રપત્નિ ! સારું ! ત્યજ મને કાલે દેવે ભંડો નયો !
ભયં મિત્રપત્નિ દેવે મારું ! વન ભયે તો સમય મેલો મારો. ”

ગિરજા દેવીનું દુક વૃત્તાન્ત.

મારી રૂબરૂમાંથી જાણી માતા ગિરજા મારા ન્હાનપણમાં મારા બાપ સાથે એક મોટા યાદરમાં રહેતી હતી. મારા બાપુ દલાલીના ધંધે કરતા હતા, અને બહુ સારી સ્થિતિમાં હતા. તેઓને વારંવાર ધંધાએ જહારમામ જવું પડતું. મારા ઘરની પાસે એક ન્હાના બગીચાવાળો બંગલો હતો તેમાં મુરેન્દ્રનાથ બાણસાહેબ રહેતા હતા. તેઓ સરકારી ફળવણીખાતામાં અમલદાર હતા. તેઓના ધર્મપત્નિ શારદા બહુ ભાર્યું, કુશળ, અને વિવેચી હતા. મારા માતાથી તદ્દન અલગ હતાં, કારણકે તેઓના વખતમાં અમારી માતિમાં ઓછાને ભણાવવી તે મોટો દોષ ગણાતો હતો. મારા બાપુની ધણી વખતની લાંબી ગેરહાજરીમાં મારી બા મને સાથે લઇને શારદા માથીને ઘેર જતાં હતાં. શારદા મારીનું હૃદય ધાર્મિક નિચારો, પ્રેમ, અને સમાજસેવાના જ્ઞાનંદ અને ઉત્તમતાથી રાતદિન ધસકાતું અને હિમરાતું હતું. મારી બા ઉપર તેના ઉમદા હૃદયે બાપ પડી હતી. કું આઠ વરસની યથ ત્યાં સુધી મને દિસાળે મોકલવામાં આવે નહોતી, તેમજ મર આગળ પણ એક આકાંક્ષા શીખવવામાં આવ્યો નહોતો. મારા દાદા, દાદી, બાપુ વગેરે કહેતા, કે 'દીકરીને ભણાવવી તે તેને વંદાવવા બરોબર છે. દીકરીઓને ક્યાં મોકલી કરવા કે ક્યાંવા જવું છે કે તે ભણે. પ્રભુએ આપ્યું છે તે ખાપ પીચે ને આનંદ કરે.' પરંતુ મારી બાના મનમાં તો આ જગતમાં ઓના ઉમદા કર્તવ્યની બાપ નહોં છું સાચ તેવી રીતે પડી હતી.

મારી બાએ પોતાની જગ્યાનહારી ઉપર મને થોડક દૂર આવેલી એક નિશાળમાં મોકલવા માહી. આ નિશાળ પારસીઓની દીકરીઓ વાસતે હતી, પણ ડિંડુની દીકરીઓ પણ થોડીવણી ત્યાં આવતી હતી. મારે ઘેર નોકર ચાકર વગેરેની ખોટ નહોતી, તોપણ મારી બા પોતે મને નિશાળે મૂકી જતી અને પાછી લઇ જતી હું નિશાળે જાઉં છું, અને તે પણ એક પારસીની નિશાળે, તેથી મારી મા ઉપર વારંવાર ધમાક ચાલતી. આ નિશાળમાં ત્રણ ચોપડી શીખવવામાં આવતી. મારી બાના અતિશય જખને લીધે મે તે સર્વ અભ્યાસ થોડા વખતમાં પૂરો કર્યો. શારદા મારીની ભાભિભણથી વધારે અભ્યાસ વાસતે નજદીક આવેલી પાદરીની છોકરીની નિશાળમાં મારી બાએ મને મોકલી. હવે ધમકલગી શી ચાતાં મારાં સર્ગજાણીઓના કાનજો ગમમડાઓમાંથી મારા બાપુ ઉપર આવવા માંડ્યા, કે કુટુંબનું હવે નાક કપાચ છે, કુટુંબની આબરૂ સર્વે પાછીમાં ગઇ, આવી વહેલને મારે બીજી દશ લાવી ઉભી રાખીએ, એમાં બીવું શું, વગેરે. મારા બાપુ એ સર્વે પત્રો નિરતિ વાંચતા. યાદરના બીજાઓ પણ મારા બાપુને ધણું કહેતા. મારા બાપુ મારી બાને કહેતા, કે હવે આપણે દીકરી રખાને ક્યાંક ઠેકાણે પાડીએ, અને પર આગળ સખી કાંઈક કરવું કામખજ શીખવીએ, એ વગેરે બહાનાં છાદી મને નિશાળે જતી અટકાવવા સાથે મારી બાને ધણુંએ સમજાવતા, પણ મારી બાના ઉમદા વિચારો અચળ રહેતા. મારા બાપુ તેણીની હાજરીમાં કાંઈક વધારે બોલતા નહીં. ગિરજા એક દેવી છે, તે લક્ષ્મી છે, તે અંબા છે, વગેરે ઉગારો અશ્રુવાળાં આંખે જહાર પડતા તે કું સંભળતી અને જોતી.

કું તો પાદરીની નિશાળે ગયા કરી. એક વખત મારા દાદાના એક બૂના મિત્રને સાગ્ય, કે મારી બાને સમજાવી મને નિશાળે જતાં બંધ કરવી, કારણકે કું પાદરીની નિશાળે જાઉં તેમાં તેઓને બહુ ખોટાગળું, અને લાંઝામાં તેમને નીચું જોવું પડતું. બાપુબાઈ સાચીજ એક દિવસ

મારા આપુ સાથે આવ્યા, અને કાઠી કાઠી વાતો કરવા લાગ્યા, કે 'પારસીની નિશાળે તો દીકરાં સુધી તો હજી દહતી; પણ હવે પાદરીની નિશાળે કુમરો મનના બાલક-આપની બેટી-ને ભણવા મોકલી તે તો હજી બહાર છે. મોહનલાલને સર્ગબદ્ધાં અને મિત્રોમાં નીચું જોવું પડે છે. ગિરમ બહેન, તમે તો સમજી છો. દીકરીની ઉંમર હવે બાર વરસની તો થઈ. પાદરીની નિશાળનું શિક્ષણ તો જલ્દી. માત્ર પારસી કોમને વટલાવવાનો પ્રયાસ, નિશાળનો બહારથી હોળ, કેટલાકને વટલાવી દીધાં! શું આપણા જોવા તેઓને ઉત્તમ ધર્મ છે? તેઓના ધર્મ તો કનિષ્ઠ છે. દેવજીમાં લઈ જાય, રહવાના પહોરમાં પ્રાર્થના કરાવે, સામે છૂટતી જખતે પ્રાર્થના કરાવે, પારસી પ્રભુનું નામ આપણી પવિત્ર જીભે બોલાવીને તે પવિત્ર જીભને સાધી કરાવે,' એ વગેરે બાપણુ શ્રાવણીએ મારી બાની દાઢીમાં દસ પંદરેક મિનિટ ચલાવ્યું. બોલતાં બોલતાં જરા હંચા નીચા પડ્યું થતાં, અને ધાંડાઓ પણ પાડતા. મારી બાની આંખોમાં આંસુ આવ્યાં. બાપુ બહુ સમજનાર હવે ખૂબ અસર થઈ છે, માટે ગિરમ બહેન કહ્યાં થઈ જશે. આમ વિચારીને અને હૃદય મેળવી છે એમ ધારીને મારા બાપુ તરફ આંખોથી મચકાં કરવા લાગ્યા, કે હવે ગિરમ ઠેકાણે આવી જશે. મારી આ બાજુએ તો હતાજ નહીં. શારદા બહેન તેની નજરે નજરે વ્યાપી પડી હતી. મારી બાને મન શારદા તો સરસ્વતીજી હતી, લક્ષ્મીજી હતી, અને સીતાજી હતી. તે બીવના ઉમદાપણાનું બાવડું હતું. શારદાને મિત્ર મારી બાની અધુનાળી આંખે આવીને ખડો થયો, તેનામાં દ્વિભવ આવી, અને હિંમત આવતાં મારી બાએ ધીમે રહીને જ્યાં આધો: "લાલીજી, આપ તો અમારા સારા વાસ્તે કહ્યો છો. મારા પ્રાણનાથના આપ મુરજી છો એટલે મારા પચુ મુરજી છો. આપ જે કંઈ કહે તે અમારા કલાને માટેજ હોય, અને તેટલા માટે હું આપને ઉપકાર માતું છું. હું આપનું બાલક છઉં, અને બાલક તરીકે જે શબ્દ છૂટ લઈ કહેવા માતું છું. જે મનુષ્યગતિના ઉચ્ચ જીવનનો પાથ તેની માતાના ઉચ્ચ વિચાર ઉપર હોય, જે મનુષ્યની ઉન્નતિ—પડી તે ઉન્નતિ નૈતિક હોય કે માનસિક, સામાજિક હોય કે ધાર્મિક—એ દ્વારાજે હોય, તો પછી બિવિધની માતાને યોગ્ય જીવજી અને તાલીમની આવશ્યકતા તો દેખીતી છે. જે માળાએ પોતાની દીકરીને ઉત્તમમાં ઉત્તમ વારસો આપવાનો હોય તો તે મનુષ્ય-સેવા જનવવાની તક તેને આપવાનો છે, અને તેના સાધનો તેને પૂર્ણ પાડવાનાં છે. તેથી તેમને-દીકરીઓને—યોગ્ય બનાવવાની છે. હું જોતે અંમજી છું તેથી માણ્યી મારા ઘરમાં તે સાધનો પૂર્ણ પડી શકે તેમ નથી. તો પછી જે કાંઈ પચુ તેણીને તે સાધન પૂર્ણ પાડી શકે તેમ હોય, તો તેની પાસેથી તે સાધન તેને અપાવવામાં શું હોય છે? જે તમને એમ લાગતું હોય કે પાદરીની નિશાળમાં આપણી દીકરીઓને ન મોકલાય તો દીકરાં લાવે, તમે તમારી માલિકી દીકરીઓ વાસ્તે એવી સંસ્થાઓ શા માટે સ્થાપતા નથી? તમે તો માત્ર સ્ત્રીને પચુ સમાનજ સખીએ મદદવાચ્ય અને મંત્ર અમને શીખવો છો. હવે તે જની શકે તેમ નથી. જે અમારા ધર્મશુદ્ધિ અમને અમારા સ્ત્રીગતિના ધર્મના રહસ્યનું જ્ઞાન ન કરાવે, અને સ્ત્રીઓના સાચા ધર્મ અમને ન શીખવે, તો શું અમારે પશુની માફક ખાઈપીને અમારા દિવસ પૂરા કરવા? પરમાત્મા તો તમારામાં અને અમારામાં એકસરખાજ છે. પાદરીની નિશાળમાં મારી દીકરી રમા પ્રભુનું નામ દેડી હોય તો શું જોઈ છે? જે તેમ કરવાથી પ્રજા-પ્રેમ તેના હૃદયમાં વાસ કરે તો શું હોય છે? પ્રજા તો સર્વનો એકજ છે. જે તમે અમારી ઉન્નતિ વાસ્તે કંઈ નહીં કરવા ઇચ્છતા હો તો લાલ. જે મારી દીકરીને તક મળતી હોય તો તેના સદુપયોગ કરી તેની જીવનની સાર્થકતા કરે તો આપને શી અડચણ છે? આપ આપનું સંભાળ તો જસ છે. સ્ત્રીઓના ધર્મ અને તેઓની જીવનિના છે.

બાલજોની કથા સાંભળી 'તેઓને દક્ષિણા આપવાનો છે એમ હું જરા પણ માનતી નથી. તેઓએ પતિ-સેવા, જન-સેવા, પોતાનાં બાલકો બાલિકાની સેવા અને તેઓને ઉત્તમ જંગવણી આપવાની ફરજને સીધાવાની છે. મારી દીકરીને તેને ચોખ્ખા જૂથા સિવાય કંઈ પણ આપવાને હું હમ્મજી નથી.' મારે લાગે રૂપીઆને શું કરવા છે ? સ્ત્રીને તો સ્ત્રી રહેવા લો. સ્ત્રીને સ્ત્રી થવા લો. હવે વધારે વાર તેને પણ ત્રણે માં.' આવા સંજોગ સાંભળી મારા બાપુએ તો ત્યાંથી ઉઠા મઠ ચાલવા માંડ્યું, કારણકે મારી બાએ આ સર્વ વિચારે મારા બાપુના મનમાં વારંવાર ઠસાવ્યા હતા. એટલે તે તો સ્ત્રીને ઉત્તમ જંગવણી આપતી એવા વિચારના થવા હતા. બાપુનું કંઈ બદલે મારી માતા આવા સંજોગથી જરા અપમાન તો લાગ્યું, પણ ન્યાતનતમાં વડીલ અને અનુભવી મજાતા મહાશયને એક બાપડી—એ બાલમતી બાપડી—આ પ્રમાણે કહે તે તો કળિયુગનો પ્રભાવ એમ બોલતાં કહ્યું, કે 'બલે, મને તો ને હીક લાગ્યું તે મેં કહ્યું છે, પણ ધણીનું નાક કપાય છે, અને ન્યાતમાં છેક ફેળેલા થયે છે.' મારી બાએ ધણીનું ધીરજથી કહ્યું, "મારાથી વધારે બોલાયું હોય તે હામા કરજો, પણ મારી દીકરીને તો મારે સાચાના ફરમાન મુજબ સ્ત્રીને ચોખ્ખા જંગવણી જ. નેહ્યે; કારણકે અખીઠ પવિત્ર હનગણીની જવાબદારી અમારા અંતર્માં સ્પર્શી ધમિરને એક ધમિરી બાલક આપવાની છે, એમ હું સમજું છું. આ બાલક પ્રસૂતું છે, અને તેને જંગવણી વારતે મને સોંપવામાં આવ્યું છે, માટે મારાથી બનતું કરી પ્રભુ પરવેની મારી સેવા હું પધાર્યું બનવાશ. બાપુદાદા, મને હામા કરજો."

હું મોટી એટલે ચીઠ પંદર વરસની ઉમરની યત્ર એટલે મારા બાપુએ મારાં લગ્ન કરવાને અને મને ચોખ્ખા રથલે વસવાટને વારંવાર પોતાની હમ્મજા દેખાડવા માંડી. પરંતુ મારી બાએ સોજા વરસની મારી ઉમર થવા બાદજૂ મારાં લગ્ન કરવા દીધાં. મારી ઉમર મોટી યત્ર મઠ હતી તોપણ મારાં લગ્નની ચાત ધતી નહોતી એટલે ન્યાતમાં તે અમારે વિષે બહુ બોલાવા માંડ્યું. મારા બાપુને બાપુ સાંભળી બહુ બેઠક લાગતું, પણ મારી બાના દુઃ વિચાર, પાસે તેમના વિચાર ફરી જતા. તે કહેતા, "ગિરનારે, તારા સર્વે વિચારો સાચા છે, ઉત્તમ છે, માથા હલવામાં ઉતરે છે, માંડે હલવા તે સર્વ કશુંક કરે છે અને તેનાથી આનંદ પામે છે, પણ તે સમયને અનુસરતા નથી, અને હનગણા નિર્દોષજા ઉભી થાય છે."

મારાં લગ્ન ઉપર ખૂબ ધામધૂમ થવાની તૈયારી ચાલી રહી છે. મારા બાપુ પાસે અદગ્ધ ધન છે, માટે ન્યાતમાં કંઈ નામ કાઢવું એ બાબતમાં મિત્રો અને સગાંબંધામાં લાગ્યાં રહેતાં. એક લાખ રૂપીઆ ઉપર પાણી ફેરવવાનું નહોતું થયું. ત્રણ ચાર પાટી આપતી, કલકતા પૈસા-વર, લાદોર, મદાસ અને ત્રાવણકોર વગેરેથી નાચવારીઓને બોલાવતી; બાતલગાથા વગેરે અદ-વાડિયા સુધી કરતી; મોહોલામાં અને અસપાસ રાજની કરતી, અને દસ ચાર દદામ સુધી ન્યાત જમાવતી. મારા બાપુને પણ સારી ગતિ ખરચ કરવાની હમ્મજા હતી. બધી તૈયારી થવા માંડી એટલામાં શારદા માસી તરફથી એક પત્ર આગ્યે, કે કલકતા શહેરમાં ન્હાની કન્યાઓને સીધવાને માટે એક બોર્ડિંગ સ્થાપવાનો તેઓએ વિચાર છે; પણ પૈસા વગર-તે પણ બહુ સારી મોટી રકમ સિવાય-યત્ર થકે તેમ નથી. તેઓએ પોઠાપણે પૈસા કલકતામાં બેગા કર્યો છે, અને તેઓ પોતે પણ તેઓની જાંદગીના બચતનો લગભગ બધો દિરસો આપવાને તૈયાર છે, પણ તમે કંઈ સારી મદદ આપો. મારી બાએ મારાં લગ્ન કરવાને કારે કટકી રકમનો પોણો જાગ માથી શારદાને મોકલી દેવાને મારા બાપુને સમજાવ્યું. મારા બાપુએ તેમ કરવાને પહેલાં તો આવાજાની કરી, પણ ગિરનારેનીના ઉત્તમ વિચારો કોમ્મા વિના રહેવા નહોતો. લગ્ન જરા પણ

મારા બાપુ સાથે આવ્યા, અને ડાહી ડાહી વાતો કરવા લાગ્યા, કે ' પારસીની નિશાબે તો ઠીક, ત્યાં સુધી તો હદ હતી, પણ હવે પાદરીની નિશાબે કુમગા મળના બાલક-આપની બેટી-ને ભણવા મોકલી તે તો હદની બહાર છે. મોહનસાહેબે સર્ગાબાલાં અને મિત્રોમાં નીચું જોવું પડે છે. ગિરજા બહેન, તમે તો સમજી છો. દીકરીની ઉંમર હવે બાર વરસની તો થઈ. પાદરીની નિજાણું શિક્ષણ તો જવું. માત્ર પાદરી કેમને વટલાવવાનો પ્રયાસ, નિશાબેના બહારથી ડોળ, કેટલાકને વટલાવી દીધાં શું આપણા જેવાં તેઓનો ઉત્તમ ધર્મ છે? તેઓનો ધર્મ તો કનિષ્ઠ છે. દેવળમાં લઈ જાય, સહવારના પરોરમાં પ્રાર્થના કરાવે, સાંજે છૂટતી વખતે પ્રાર્થના કરાવે, પારસા પ્રભુનું નામ આપણી પવિત્ર જીભે બોલાવીને તે પવિત્ર જીભને પાપી કરાવે,' એ વગેરે બાપુજી શાસ્ત્રીજીએ મારી બાની હાજરીમાં દશ પંદરેક મિનિટ ચનાચું. બોલતાં બોલતાં જરા ઉંચા નીચા પણ થતાં, અને ધાંટાઓ પણ પાડતા. મારી બાની આંખોમાં આંસુ આવ્યાં. બાપુ બહુ સમજવા, કે હવે ખૂબ અસર થઈ છે, માટે ગિરજા બહેન હાથ ધરી જશે. આમ વિચારીને અને ફરેક મેળવી છે એમ ધારીને મારા બાપુ તરફ આંખોથી મચઈ કરવા લાગ્યા, કે હવે ગિરજા કેમણે આવી જશે મારી બા બહુજી તો હતાંજ નહીં. ચારણ બહેન તેની નસો નસે વ્યાપી પહોં હતાં. મારી બાને મન ચારણ તો સરવળીજી હતાં, લક્ષ્મીજી હતાં, અને સીતાજી હતાં. તે જીવના ઉમદાપણાં આવડું હતું ચારણનો ચિત્તાર મારી બાનો અધુવાળી આખે આવીને ખડો થયો, તેનામાં દ્વિ મત આવી, અને દ્વિ મત આવતાં મારી બાએ ધીમે સ્ત્રીને જવાન આપ્યું "ચાલીજી, આપ તો બમાત્ર સારા વાસ્તે કહો છો. મારા પ્રાણનાથના આપ મુરખી છો એટલે મારા પણ મુરખી છો. આપ જે કંઈ કહો તે અમારા બધાને માટેજ હોય, અને તેટલા માટે હું આપનો ઉપમાર માણું છું. હું આપનું બાલક છઉં, અને બાલક તરીકે બે રાજદ છટ લઈશ માણું છું. જે મનુષ્યજાતિના હિંમત જીવનો પાથે તેની માતાના હિંમત વિચાર ઉપર હોય, જે મનુષ્યની ઉન્નતિ—પડી તે ઉન્નતિ

બ્રાહ્મણની કથા સાંભળી તેઓને દક્ષિણ આપવાનો છે એમ કું જરા પણ માનતી નથી તેઓએ પતિ-સેવા, જન-સેવા, પેતાનાં જ્ઞાતિ બાલોની સેવા અને તેઓને ઉત્તમ જીવવણી આપવાની રૂઝને શીખવાની છે. મારી દીકરીને તેને ચોગ્ય જૂથજી સિવાય કાંઈ પણ આપવાને કું ઇચ્છતી નથી. મારે જાણે રૂપીઆને શું કરવા છે ? સીને તો સી રહેવા લો. સીને સી થવા લો. હવે વધારે વાર તેને પણ રાખો માં.' આવા સખ્તે સાંભળી મારા બાપુએ તો ત્યાંથી ઉઠા થઇ ચાલવા માંડ્યું, કારણકે મારી બાએ આ સર્વ વિચારે મારા બાપુના મનમાં વારંવાર ઠસાવ્યા હતા. એટલે તે તો સીને ઉત્તમ જીવવણી આપવી એવા વિચારના થયા હતા. બાપુએ કહી બેઠેને મારી જાનાં આવા સખ્તેથી જરા અપમાન તો લાગ્યું, પણ ન્યાતગતમાં વડીલ અને અનુભવી ગણાતા મહારાષ્ટ્રને એક બાપરી—એ બલમની બાપરી—આ પ્રમાણે કહે તે તો કળિયુગનો પ્રભાવ એમ બોલતાં કહ્યું, કે 'બલે, મને તો જે દીક લાગ્યું તે મેં કહ્યું છે, પણ ધણીનું નાક કપાય છે, અને ન્યાતમાં છેક ફળેતો થયો છે.' મારી બાએ ઘણી ધીરમ્પી કહ્યું, "મારાથી વધારે બોલાયું હોય તો ક્ષમા કરજો, પણ મારી દીકરીને તો મારે શાસ્ત્રના ફરમાન મુજબ સીને ચોગ્ય જીવવણી જ જોઈએ, કારણકે અમીરો ખવેર લૂંટનારાની જવાબદારી અમારા અંતર્ગામી ક્ષાત્રી ધર્મરતને એક ધર્મી બાલક આપવાની છે, એમ કું મુમળું છું. આ બાલક પ્રભુનું છે, અને તેને જીવન, વાને વારસે મને સૌપ્રધાન આપ્યું છે, માટે મારાથી બનતું કરી પ્રભુ પરવેની મારી સેવા કું યથાર્થ બનવીય, બાનુદાહ, મને ક્ષમા કરજો."

કું મોટી એટલે ચોદ પંદર વરસની ઉમરની થઇ એટલે મારા બાપુએ મારાં લગ્ન કરવાને અને મને ચોગ્ય રચણે વરાવવાને વારંવાર પેતાની ઇચ્છા દેખાડવા માંડી. પરંતુ મારી બાએ સૌજન્ય વરસની મારી ઉમર થયા બાદજી મારાં લગ્ન કરવા દીધાં. મારી ઉમર મોટી થઇ ગઇ હતી તોપણ મારાં લગ્નની વાત થતી નહોતી એટલે ન્યાતમાં તો અમારે વિષે બહુ બોલાવા માંડ્યું મારા બાપુને આવું સાંભળી જદું બેઠું લાગતું, પણ મારી બાના દૃઢ વિચાર પાસે તેમના વિચાર ફરી જતા. તે કહેતા, "ગિરનારી, તારા સર્વે વિચારો સાચા છે, ઉત્તમ છે, મારા હૃદયમાં ઉતરે છે, માં હૃદય તે સર્વે કમ્બુલ કરે છે અને તેનાથી આનંદ પામે છે, પણ તે સમયને અનુસરતા નથી, અને દગ્ગરો નિટંબળા ઉઠી યાય છે."

મારાં લગ્ન ઉપર ખૂબ લાભકર થવાની તૈયારી ચાલી રહી છે. મારા બાપુ પાસે અદનાક થતું છે, માટે ન્યાતમાં કાંઈ નામ કાઢવું એ જામતમાં મિત્રો અને સગાંજાતી લાગ્યાં રહેતાં. એક લાખ રૂપીઆ ઉપર બાપુની ફરવચાનું નામો થયું. જ્યુ ચાર પાર્ટી આપરી. કલકત્તા, પેશાવર, લાહોર, મદાસ અને ત્રાવણકોર વગેરેથી નાચનારીઓને બોલાવવા; આતલનાથજી વગેરે અદનાકિય સુધી કડકી. મોટાભાઈનાં અને અડધાભાઈનાં કડકી. અને જસ વાલ કડાયા સુધી નાચ જમાવવી. માત્ર બાપુને પણ સારી રીતે ખરચ કરવાની ઇચ્છા હતી. બધી તૈયારી થવા માંડી એટલામાં શારદા માસી તરફથી એક પત્ર આપ્યો, કે કપકપા દોડેમાં ન્હાની કન્યાએ નિશીબાને માટે એક બોડિંગ રફસ રચાવવાનો તેઓનો વિચાર છે; પણ પૈસા વગરને તે જલ્દી સારી મોટી રકમ સિવાય-થઇ શકે તેમ નથી, તેઓએ ચોટપણ પેસો કલકત્તામાં મોકલ કર્યો છે, અને તેઓ પેસે પણ તેઓની જીંદગીના જમદનો લગભગ બધો ફિરસો આપવું તૈયાર છે, પણ તમે કાંઈ સારી મદદ આપો. મારી બાએ મારાં લગ્ન કરવાને મારે કાદેલી રકમનો પોણો ભાગ, માસી શારદાને મોકલી દેવાને મારા બાપુને સમજાવ્યું. મારા બાપુએ, જેમ મનેને પહેલાં તો, આનાકાની કરી, પણ ગિરનારીના ઉત્તમ વિચારો કાળ્યા વિના રહેતા નહોં. લગ્ન જરા થયું

ધામધુમ સિવાય કરવા, વળતે દિવસે માત્ર સર્ગાન્દાલાં અને મિત્રોને જોલાવવા અને જન્મ
ડયા, અને પોતાની કામની ત્રણ દીકરીઓને સગને દિવસે સગના આપણું, જેવું શ્રીમા
તેવાર થયુ. એથી હજાર રૂપીઆનો એક ચારણ માથી ઉપર તેજ દિવસે મોકલી આપવામ
આવ્યો. ન્યાત છેડાણી અને સર્ગાન્દાલાં રીસાણું, પણ ગિરજાદેવી તો હમેસગી માકક દુદ રસાં
મારી જાની દુદતા એજ મારા બાપુની દુદતા અને દિલાસો દુદતા. તે બરાબર સમજતા, કે
પોતાની જન્મીનો વારતવિક દિરસો ગિરજા દેવી, મારી ન્યાતની ત્રણ ચાર અને બીજી ન્યાતની
એ ત્રણ એવી રીતે આમે જ સાતનાં સગ એટી સાથે થયાં. મારી બાનો એવો ઉદેશ હતો કે
જ સાતે દીકરીઓને જે કાંઈ વસાવણું તે એકસરખું જ વસાવણું. મારા બાપુના મનમાં રહેત
કે આમ કરવાથી મને માફ લાગશે અને મારું મન-કુખારી. પણ મારી બા કહેતી, કે આપણું
દીકરીને કાંઈ રીતે ખોટું લાગે નહીં, કારણકે તે આપણું બાલક છે એટલે આપણા વિચાર તેના
હૃદયમાં રોવાજ.

આ વાતને કેટલાંક વરસ વીતી થયાં એટલે કેટલાંક જણાં મારા બાપુની પછવાડે લાગ્યા
અને એક બે રથને મંદિરા બધાનીને તથા-ત્યાં પૂજારી રૂપીને સ્વર્ગને દારે પહેલ્યાકવાની વાતો
માલવા લાગી. આ બાબતમાં એક લાખ રૂપીઆ ખરચવાનું નક્કી થયું. મારા બાપુ મારી બાને
પૂછ્યા વગર કાંઈ પણ અગત્યનું કામ કરતા નહોતા. મંદિરાના નકલાઓ તૈયાર થવા માંડ્યા,
અને મીઠાઓ બરે આવવા માંડ્યા. આ અરસામાં વનિતાવિશ્વામના સેક્ટરીને એક પત્ર મારી બા
ઉપર આવ્યો. તેમાં લખેલું હતું, કે "વનિતાઓની સંખ્યા વધી જવાને લીધે મહત્તમાં વધારો
કરવાની જરૂર છે, અને તેમાં આશરે એક લાખ રૂપીઆની રકમની જરૂર છે." મારી બાએ આ
ઉપરથી એક લાખ રૂપીઆ વનિતાવિશ્વામમાં મોકલી દેવાનો પોતાનો અભિપ્રાય મારા બાપુને
જણાવ્યો. આથી મારા બાપુનું મોં જડી થયું અને મહેરા ઉપર કાંઈક દીઠગીરી છતાંપેથી
જણાવ્યું. થોડી વાર વિચાર કરીને મારા બાપુએ પોતાનો હાથ મારીબાના માંધા ઉપર મૂકીને કહ્યું,
"બહે, ગિરજા, બે વનિતાવિશ્વામમાં મહત્ત આપણથી ત્રણની સેવા ઉત્તમ રીતે થતી હોય તે તે
રેસો ત્યાં એકલાવો." "

મારા સગ પછી ત્રણ ચાર વરસે મારા દાદા અને દાદી દેશમાં મરજી પામ્યાં. ન્યાતને લાગ્યું
કે લગ્ન વખતે ગિરજાપતિએ તાન નાગાઇ કરી હતી. ગિરજા આપણી આંટે આવી હતી. હવે શું કરે
છે તે બેઠાએ દેશમાં અને ચહેરમાં ન્યાત જમાડીને બેઠાએ, બાકાતોની ચોશશી ત્રણચાર દિવસ
કરવી બેઠાએ, અને સારાં હાથાં કરવી બેઠાએ. કાંઈએ જર્મનસિદ્ધવનો પેચદાર લાંબાવાળો
જવણો, તે કાંઈએ જર્મનસિદ્ધવનો માળી, વાટા અને ગ્રોટો કાંઈએ. કાંઈએ કાંઈ તે કાંઈએ
કાંઈ એ પ્રમાણે કરેલું છે. હવે લણમાં આવ્યા છે તે તે સંભાળશે. ગિરજાપતિ છે બાકા, એમ
કહી મારા બાપુની મરકરી કેતા. કેટલેક ટેકાણે તે બાકાની ગુલામ, ગિરજા ઉપરથી મારા
બાપુનું નામ ગિરજાપતિ દેવણું. ન્યાત હવે બરાબર સજ્જ થઇ હતી. મારા બાપુના મનમાં
પણ એમ હતું કે હવે ન્યાતને કાંઈક રાતિ રાખીએ તો ઠીક. ન્યાતમાં સી સાથે કાવાસ કરી છે,
મોટે હવે મીઠાસ લેવી બેઠાએ. ન્યાતના ચારપાંચ પટેલીયાએ વગર બોલાવ્યે મારા બાપુ પાસે
આવવા મોકલ્યું, અને શું શું કરનારું છે તેની માટી કરાવવા માંડી. બહુ સારી રકમનો ખરચ
કરાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. કાંઈ સ્વર્ગનો દરવાજો ખોલાવવો હતો માગાપના આત્માને સ્વર્ગમાં
સાંતિ પમાડવાની યોજનાઓ આ પ્રમાણે ચાલી રહી હતી. મારા બાપુ આ વાત મારી બાને કરતા

નહોતા. બધી વાતનો વિચાર નહીં થયા પછી મારા બાપુએ આ વાત મારી બા પાસે મૂકી. મારી બાએ માયું નમસ્તી કહ્યું, “નેની પ્રાણનાથની ઇચ્છા.” એટલામાં ટપાલવાળા એક કાગળ લાવ્યો તેમાં લખ્યું હતું, કે ‘દામનીદરોને રાખવાની તમજ તેની માવજત કરવાની એક સંસ્થામાં મોટી રકમની મદદની જરૂર છે, નહીં તો તેમાં તેનાં દરદીઓને મળતો લાભ બંધ થશે; એટલુંજ નહીં પણ તે સંસ્થાજી બંધ થવાના અર્થમાં છે.’ આ પત્ર મારા બાપુએ મારી બાને વાંચી દેખાડ્યો. મારી બા બહુ નરમાસથી બોલ્યાં, ‘બોલો, બોળા ગિરજાપતિ, શું કરવું છે? પૂતળ માયાપતે સ્વર્ગમાં કેવી રીતે સુખી કરવાં છે? નિરાધાર, દુઃખી, ગરીબ અને રીબાટાં બાકઅહેનદાની સેવા કરીને, કે બીજાઓનું ખાવાને તથાપી રહેલાં સગાંબાંલાં અને ન્યાતીલાઓનાં ભરેલાં ઉદર ભરીતે?’ મારા બાપુ મુંઝાણા. આવી મુંઝવણમાં કાંઈ પણ દિવસ તેઓ આભા નહોતા, આંખમાં આંસુ આભ્યાં હતાં, ધણી વાર સુધી ચિંતર બેસી રહ્યા, અને અહેરો ચિંતાતુર થતો જાયો. પછી તે અહેર ઉપર પ્રકાશ પથરાતો દેખાયો. મારા બાપુનું બાવલ અને દવાદં દાઢ લાપના દરદીના દરજીનું સંપૂર્ણ ફર્દન કરી ચૂક્યું, અને દુઃખી થયું હતું. વળી ગિરજાદેવીએ સીધાજ મુલાકા પૂછ્યો હતો. બીજા બાપુએ ન્યાતીલાઓ મુંઝવતાં હતા, દેશન કરતાં હતા, ભુક્ષમ કરતાં હતા, અતે ઈચ્છેક લટવાના પ્રયત્ન ચાલી રહ્યા હતા. મારા બાપુની આવી સ્થિતિ જોઈ મારી બાએ કહ્યું, “કાંઈ નહીં, આપ નિરતિ વિચાર કરશે. દાઢ દુરત તો તેના એકદરોને લખો કે પ્રશ્ન સર્વ સાર કરશે, અને તાર કરીને પણ ખજર આપે કે યોગ્ય ચાલુ ખરચ ચાલુ રાખશે.” છેલ્લા શબ્દો બોલતાં મારી બાની આંખમાંથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી. તેનો આત્મા દુઃખતો હતો, તેનો ચહેરો શીકો પડી ગયો હતો, મન બ્યથુલ થઈ ગયું હતું, તેનું ચિત્ત લાપનાં દરદીની સંસ્થા વરક બદલતું હતું, તેનો ચહેરો વિચારવંત બની ગયો હતો, અતે પાંચ છ મિનિટ સુધી તો આશ્ચર્યાચ્છની સ્થિતિનું તેને કશું પણ બાન રહ્યું નહોતું. મારા બાપુએ ઉઠીને નિરળનું માયું પોતાની છાતીમાં દાબ્યું અને કહ્યું, “મારા જીવનનાં નેતા! મારી સર્વ લક્ષ્મી તારી છે, અને હું માત્ર માન મેળવનાર છું. તેનો સદુપયોગ તારા પવિત્ર વિચારોને આધીન છે.” શરિશ્વામે એક મોટી રકમ ફાળાનામાં મોકલવામાં આવી, અને ન્યાત તો હવે પૂન છેકાઈ. મારા બાપુને એકાદ મહિના સુધી તો બહાર જવું બહુ બારે પડ્યું; અને મારી બા ઉપર તો ગાળોનો વરસાદ યોગેસરી વરસવા લાગ્યો, ગમે તેવા સંકટ અને દમાલમાં આવેલા મારા બાપુના મનને ઠાલ કરવાને ગિરજાદેવીના પ્રેમાળ દાઢ બસ હતો.

મારા બાપુને હવે વિશેષ નેર આબુ; અતે ન્યાત વગેરેના ખરચો નકામા છે એમ ઈચ્છેક બોલવા માંડ્યું. ગિરજાદેવીના શબ્દો— ‘ઈશ્વરે આપખતે લક્ષ્મી આપી છે તે ઈશ્વરની સેવા કરવાનોજ, અને નહીં કે આપણા સ્વચ્છંદ વિચારો પ્રમાણે તેનો ગેરઉપયોગ કરવાને આપી છે. જો તમે તેનો ગેરઉપયોગ કરશો તો તે લગભગ તો લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવાને બીજો સેવક નીમશે. લક્ષ્મીના ગેરઉપયોગની સાચામાં મારી શિક્ષા તેનો ગેરઉપયોગ કરનારને તેના અમાવનો પૂરા ખચાલ આપશે તેજ છે. પ્રાણનાથ, પ્રભુનો પેસો તેની પવિત્ર હાજરીમાં, તેની પવિત્ર આગાધી વાપરવો એ આપણી-અજુના સેવકની-રસ છે.” આ શબ્દો મોહનલાલના હૃદયમાં ઘેતરાઈ ગયા હતા. મારા બાપુની ઇચ્છા કેટલીક વખતે ગિરજાને જરા સમજાવી લખને ન્યાતને જરા ખુશી કરવાની થતી, પણ ઉર્ધ્વલા શબ્દો તેના જનમાં વારંવાર સંભળાતા હતા, અને છેવટે ન્યાતના સ્વચ્છંદ વિચારોથી દોરવાઈને પ્રજુના સુખેત કરેલા પેસાનો એટો ઉપયોગ નહીં કરવાને તેનું હૃદય મળ્યુંત થયું. પોતાનાં માન્યાખના પૂરથર્થે પાંચ લાખ રૂપાની રકમ તે દામની

ધરિપતાઇને મોકલવાનું અને તેનું નામ ચેતાનાં આગાપના નામ ઉપરથી આજીઆય એવી રીતે કરવાના નિશ્ચય ઉપર વાત આવી. પંચ લાખ રૂપીઆ જેટલી મોટી રકમ ન્યાત બહાર આપ દેવાથી ન્યાતને મિરજા અને મિરજાપતિ તરફ બહુજી તિરસ્કાર થયો, અને ન્યાત બહાર ચૂકાન પશુ વાતો ચાલી રહી તેઓને સોનાપુર બેગા જાણ કરશે તે જોયું, વગેરે જોગાઓ આ બધ વતી જોડા તરફ હેંઠવામાં આવતા. ધણીધણીઆણી આ સર્વે નિરતિ સંમિતતા. હવે તે હું મોટી હતી તેથી મને પશુ તેમાં આનંદ ત્યાવવા લાગ્યો. મારી બાના મનમાં તે એટલી ઉંડી અપ પડી હતી કે યાત્રા કરવાને જે પ્રામામ નહીં હતું હવે હવે રફ કરી આવ્યા દરદીની ધરિપતાઇમાં દર વરસે એક એક મહિના રહીને દરદીની સેવા કરવી, તેઓને આશ્વાસન આપવું, અને તેઓના નિરાધાર ગાલોનાં આંસુ છુંડવાં, એય પ્રામામ ધણ્યું. મારા બાપુએ બહુ ખુશીથી રજા આપી. મારી બાએ આ તેની દરદી-સેવાની યાત્રા ચાલું કરી. તેના દુખગ યરીર વાસ્તે આ સેવા બહુ કઠણ હતી. વજ્ર જેવા આત્માના અગ્ર ભુરસા સામે તે અબળા યરીર બાણે બાણે યદ રજું હતું. મારી બા ઉપર મમાત્ર તો હવે બહુ જોરથી ચાલવા લાગી ન્યાત જાતમાં તો આડે આવે છે, પશુ ધર્મમાં પશુ આડે આવે છે. મોહનલાલજીએ તો માછ દીના ગ્રામ ગઈ ગયા હાથે છે. કાંઈ આડું અવળું હશે તો વનિતાવિધામના સેક્ટરીઓ આવીને ઉઠા રહેવાના નથી, એ તો ન્યાત જાતના આવીને ઉઠા રહેશે, વગેરે વ્રાતો ચાલી. ન્યાં જોષએ ત્યાં એજ વાત મિરજાદેવીના બગત ચુસ્ત હતા. મોહન ત્યાં આમણું નહોતું.

અતિથય અમથી મારી બાની તબિયત દિવસે દિવસે બગડવા માંડી, અને તેનું યરીર પશ્યું. મરતા પહેલાં ધર્મ-દાન કરવાને મારા બાપુએ તેમની મરજીમાં આવે તે પ્રમાણે ખચવાને ઇન્કા દેખાડી મારી બાએ એક પત્રમાં ચેતાની સર્વે ઇન્કા મારી પાસે લખાવીને પશ્ચીમીધામાં બીડીને રખાવી મૂકી હતી તે મારા બાપુના કાપમાં મૂકી. મારા બાપુએ તે બીડી કોડીને વાંચવાનું શરૂ કર્યું.

“શ્રિમ ગ્રાજુનાથ, જીવ અમર છે, અને યરીર શજીજીનું છે, માટે મરણ બાબત ચિંતા કરવી બપર્ છે. આપણી બહાલી મોટી રમાને મેં સારી જીવણી આપી છે એટલે મારે મેને વારસામાં હવે કાંઈ આપવાનું નથી. મારી પછાડે તમે પ્રેમ-ગાંડા યદ બથોલ ખર્ચ કરી નાંખશો એમ મને ધારતી રહે છે, તો ગ્રાજુનાથ, બધે તેમ કરશો; પણ મારી ખાસ ઇન્કા મારાં સર્વે પ્રેરણા અને યુગલ વેળી નાંખીને તેના જે જેવા આવે તે પરીઆના આશ્રમમાં મોકલી દેવાની છે તો તેમ કરવા મારી વિનંતિ છે. આપણી પ્રામની દીકરીઓને શીખવાને ચોડીધણી નિશાળો તો હવે યદ છે પણ મારી મરજી મોડિંગા કરવાની છે, માટે મારી પાછળ મારા પુરવાયે કાંઈ પશુ ખચવા ન કરતાં બધું, ખચે કે પંચ લાખ રૂપીઆ જેટલી રકમ વાતમાં, કાંઈ કરશો. મારા કલાકમાં જે રકમ અચવા આવે ધારી દોષ તેમજી ઝકસ આધિજા, છુપાં, લંઘાં, અને અચકત માણસોને જમાડવામાં વાપરવાની કૃપા કરશો. તમારા દરેક શુભ કામમાં મને યાદ કરી ઉપકૃત કરશો. દેહથી છૂટી થયેલી આ આપની દાસી આપના આત્માની વધારે નજીક રહી આપની સેવા બળવશે. મારી ખાસ વિનંતિ એ છે, કે આપણી ન્યાતમાં વિધવાની સંખ્યા વધારે છે, અને તેમાં પંચ ૭ વરસની ઉમરની વિધવાઓ પણ છે, એજ મેં જાણ્યું છે. અણજી, લેબી, અને વિચાર વગરનાં ગાળપનાં ફુટ ફુટાણું ફળ એજ છે કે તેઓની ન્હાની પંચ વરસની ઉમરે વિધવા થયેલી કુમારિકાઓને વેદબ્યવહારું ફુલ આપી છુંડણી મૂકી બોજવવાનું છે. આ બાબતમાં મને બહુજી અન્યાય લાગે છે. આમાં ફુટ ફુલ અને રિયત કેમ અટકાવવાં એ બાબતના

વિચારે: હવે આ વસ્તુઓ મારા હૃદયમાં રહી રવા થતા. મોત પણ તે વિચારથી દૂર કરી શકે તેમ નથી. વિધવાઓના આશ્રમ વિશેના મારા વિચાર વારંવાર મેં, તમે પ્રાણનાથને દર્શાવ્યા છે. સમાજનું હૃદય પગલત છે, અધાન છે, બેવકૂફ છે, અને એજ વિચારથી આપણે પ્રભુના કામમાં પાછળ પડીએ છીએ. પ્રભુ-પ્રેમ સાચી સમાજ-સેવા કામ પણ મુશ્કેલીમાં કરવામાં છે, માટે તમે કે નહીં ત્યાં જવાનું કરો ત્યાં હું રીવાજ રીવાજને પશુની તુલ્યે મરેલી વિધવાના એક વખતે હું ખરી પણ હવે કદાચ શાંતિ પામેલા આત્માઓને જાગાડીશ, અને તેઓની સદાકારીતાથી દિવંદમાં રીવાજી વિધવાનાં રૂઢનને પેશ્વર પ્રભુના દારમાં પહોંચાડીશ. મરણ બાદ હવે હું રાશેરે મુકત હોઈ મને શાંતિ કે જાતિનું બંધન રહેશે નહીં. વિધવા આશ્રમ ખોલો, કારણકે એની તરફના તમારા ધાતકીપણાથી દિવંદ જૂમિ, ઉપર શ્રાપ ફેલાયેલ છે. પણ એ વારતે પાંચરપોળ, પતીઓ વારતે પતીઓ શાળા, અને વિધવાઓ જેઓ નહન નિરાધાર છે, અને જેઓને યાતકી સાસુ તથા નણુંદ-વગેરેની દગાએ જીવવાનું છે, અને જેઓ એક વખત પોતાના ઘરમાં રાણી કહેવાતી હતી તેઓને હવે રહેવાનો માર્ગ તો નહિ પણ ધિક્કાર આપેલી બહોળા જગ્યાઓથી એક જગલર જમીનોના દુકાડે પણ મળતો નથી, અને જેના શાપે દિવંદમાં વિધવા બની છે, તે વિધવાઓના આધાર માટે મકાનો કરા, કે ત્યાં તેઓ પોતાની છોદગી પૂરી કરે, તેઓનું ધ્યાન મર્મશ્વરો અને સેવા વગેરે તરફ દોરો, કે જેથી તેઓને તેઓના વૈધવ્યપણાને કારણે નહીં તેઓના હૃદયના વ્યાપાર્યાદ ભય, કે જેથી સમજનાં ધમ્યો વેળામાં જશે, અને તેઓનાં દુઃખી હૃદયો તેજ આશ્રમેમાં સંતુષ્ટ થઈને દુઃખીની સેવામાં તત્પર રહેશે. ખરા હૃદયથી સેવા કરશે, પ્રભુ પ્રુદી થશે, અને દિવંદમાં વિધવાના શ્રાપથી મુક્ત થશે. એજ પુત્ર પુત્રી વગરની માતાઓ દિવંદમાં માન્ય વચરમાં પુત્ર પુત્રીઓની ભગિની અને માતા થશે, અને તેઓની દાઢથી તેઓનાં દુઃખ ઓછાં કરશે માટે હું પ્રાણનાથ, તમારી ગિરજાની મરતી વખતની માગણી વિધવા બહેનના સાચા ભાઈ થવાની છે. ધિક્કાર તમને સારી થતિ આપે મારો આત્મા વિધવા આશ્રમમાં જઈને આશ્રવ સેવાનો છે, માટે ત્યાં મુકી આવું એક પણ આશ્રમ મારા ચહેરે કે શામમાં થશે નહીં ત્યાં સુધી તે આત્મા શાંતિ પામશે નહીં. રીવાજી વિધવાના આશ્રમ વારને આ આત્મા વરેધર ભટકશે. પ્રાણનાથ, શમા કરશે. પ્રભુ અને બોલાવે છે. હું તમારી હુ. મારો આત્મા તમારી વધારે ને ધિક્કારે નજીક રહેશે. વિધવા આશ્રમનું બાદ સાંપશે.”

આ પત્ર મારા બાપુ વાંચી રહ્યા ત્યાં તે મારી માન્ય પ્રાણ આસ્થા થયા. આ વખતે હું અને મારા બાપુ બેજ હાજર હતાં અમારી દીલગીરીનો છેડો રહ્યો નહીં. મારા બાપુને ગિરજા દેવી એવો પ્રાણ અને મને ગિરજામાંતા જેવું હૃદય તે ક્યાં મળશે નહીં મારા બાપુ સાથું અને માતા બાપુ મારી સાથું જોઈ રહ્યાં. થોડી વારે અમે છેક સ્તંભ યજ્ઞ રહ્યાં ગિરજામાંતાના મહેરા તરફ થોડી વારે અમેએ ટકર ટકર જોવા કર્યું. તેણીને મહેરા શુભાખી જનતા ગયો, અને તે અમારી તરફ હસતા હોય એમ લાગ્યું. અમે બેઠે જઈ દેવી આત્માના જગતસેવા તરીકે વાપ-રેલ સ્થૂળ સરીરને પગે પડ્યાં. અમારી ઉપરથી કંઈ ચમત્કારી અસર પસાર થઈ ગઈ. અમે અમારી દીલગીરી ભૂલી ગયાં અને ગિરજા ક્યાં મરી ગઈ છે એમ હૃદયમાં કાવ યજ્ઞ થયો, અને આત્મામાં કંઈ આનંદ વસવા મોકલે.

મારી માની ઉત્તરદિશા શાસ્ત્ર પ્રમાણે અને યોગ્ય રીતિએ મારા બાપુએ કરી. જમને એમ

લાગતું હતું કે ન્યાત અને સર્ગાજ્ઞાતાની અમારી ઉપર ધર્માર્થ મયરો, ભુવનનો પાર રહેશે નહીં, અને મારા બાપુને હવે તેના સ કટમા ડોણ કિલાસો આપશે ? તેની ગિરજાદેવી તો આવી ગઈ છે. પણ ન્યાતિલાના વલણમાં કાંઈ ફેરફાર થવા લાગ્યો હતો. કહાણીની રાદ જોઈ હતી, પણ કાંઈ મોટો અરથ ન કરવામાં આવ્યો તે વિશે કાંઈ પણ ગંભીર ચર્ચા થઈ નહીં. થોડા દિવસ વિલા બાદ કેટલાક મારા બાપુ પાસે આવી તેની હિંમત અને સાહસ વારતે તેને સુઆરકબાદી આપી, અને મારા બાપુનાં વખાણ કરવા માંડ્યાં. વખત જતાં ન્યાતિલા વધારે ને વધારે રનેદ અને માનથી મારા બાપુ સાથે વર્તવા માંડ્યા. મારી બા અને બાપુનાં સર્વે પાછલા કૃત્યો હવે તેના સાચા અજ્ઞાતામાં અને હેતુપૂર્વક જ્ઞેવામાં આવતાં લાગ્યાં મારા બાપુએ હિંમત સંપન્ન મારી માનેા છેલ્લો સંદેશ ન્યાતમાં વ્યાવવાને તેની દબ્બરો નકલ જપાવીને પ્રસિદ્ધ કર્યો. તે સંદેશમાં કાંઈ વિચિત્ર અસર થઈ. મારા બાપુને બહુજ દિંમત આવવા લાગી તેના મનમાં ન્યાતિલાએ વિધવા આશ્રમનો ઉપયોગ કરશે કે નહીં એ વિશે જે સંદેશ રહેતો, તે ફરં થઈ.

ચારત મારી ત્યારે કલકતે મળ્યાં ત્યારે તેના બંગલોને ફેલોલ સાગાર મારી બાએ વેચાતો લીધો હતો. મારી બા અને ચારત દેાએ જે ઓરડામાં બેસીને તેઓનાં ધણી વખત મળિત તે ઓરડાની સર્વે ચીજ લઈને અમાસ ધરમાં એક ઓરડામાં તેજ રીતે ગોઠવીને શરદ મારીનું એક મોડું પેશન્ટીંગ મારી બાએ તે ઓરડામાં મૂક્યું હતું. આ ઓરડો મારી બા પૂજના ઓરડાની માફક પવિત્ર ગણતો. તે ઓરડામાં મારા બાપુએ ગિરજાદેવીનું એક પેશન્ટીંગ મૂકાવ્યું. આ ઓરડો હવે અમને ગિરજાદેવીનું મંદિર થયું. મારા બાપુ અને હું હવે તેજ ઓરડામાં પૂજા કરતાં અને ગિરજા અમારી સાથે છે, તેવું અમને હમેશા લાગતું.

મારી બાના મરણ પછી જ મહિને મારા બાપુએ સ્વ લાખ રૂપીઆની રકમ 'ગિરજા વિધવા આશ્રમ' વારતે ન્યાતને ભહેર કરી. તેની દેખરેખ વારતે પોતે એક કમિટી નીમી અને તેનું બાંધકામ વગેરે રા કરવામાં આવ્યું. મારી બાની વરણીને દિવસે તે ખુલ્લું મુકવામાં આવ્યું. તે ખુલ્લું મુકવાની કિયા ગવર્નર સાહેબ અથવા તો ડાહ મોટા અમલદારના હાથથી કરાવવી એ આખતમાં મારા બાપુને ધણીએ તરફથી લલામણ અને દયાળુ કરવામાં આવ્યાં હતાં, પણ મારા બાપુએ તેમ કરવાને ચોક્કસ ના પાડી, અને કહ્યું, " જે પવિત્ર મહા આત્માની પ્રેરણાથી તે દયા-તીમાં આવ્યું છે તેજ પવિત્ર, દયાળુ અને શુદ્ધ આત્મા તે સેવા-મંદિર બોલી તેના આશિર્વાદ આપશે."

તે આશ્રમ બોલ્યાને બાળે પાચ જ વરસ થયાં છે. મારા બાપુ વરસમાં જે ત્રણ વખત નાં જમતે પ્રજેટ કીજી ફિન્સ રહે એ કું પછી નાં જમી કું. મારા બાપુએ કું રહેને કાસમજ છોડી દઈને મારા આજુનામને સોંપી દીધું છે. મને પણ એક બાલક ઉંમરે આવ્યું છે. અમે પ્રેમ અને સેવામાં દિવસ ગુજરીએ છીએ. ડાહ વખતે મારી બા મને પંપાળતી હોય એવો મને બાસ થાય છે. અમારા ધરમાં ડાહ મોટા મહાત્માએ પધારી અમારૂં ધર પવિત્ર કયું હોય એમ અમને તે આત્માની અસરવાળા વાતાવરણ ઉપરથી લાગે છે.

૩૬ ત્યોત્તરના. ૩૬

(લેખક શ્રી હીરાલાલ રજકોશલાલ)

(જતાંક જુદા ૮૭ થી ચાલુ)

આધારણમાં સાધારણ સ્થિતિના સભ્ય માનવ સમાજનો એક એવો નિયમ હોય છે કે, સભ્ય-સમારંભ, વ્યાખ્યાન સમારંભ, નાયપાર્ટી, ટીપાર્ટી આદિમાં નિમંત્રણ મળ્યા વિના ન જવું અને જો કોઈએ રૂઢિતું ઉલ્લંઘન કરીને એવા સમારંભ તથા એવી પાર્ટીઓમાં 'માન' થ ન માન; મગર મળે તો તેણે મહેમાન !' એ બેળાત્મકતા નિયમથી નિમંત્રણની વાટ ન લેવી ન વગર બોલાવે જ હાજર થઈ જાય છે, તો તે મનુષ્યની એ કૃતિ સભ્ય માનવ-સમાજના અસહ્યતામય મનાય છે, એટલું જ નહિ પણ સભ્ય સમાજના ગેરબરો તે મનુષ્યને તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જ જુએ છે. પરંતુ નવનકયાકારીને આવા કોઈ સમારંભમાં અથવા આવી કોઈ ખાનગીથી પણ, ખાનગી પાર્ટીઓમાં નિમંત્રણ આમંત્રણ, નોતરત, તેણે કે ઇન્વિટેશન વિના પોતાની હાજરી ન આપવાનો નિયમ લાગુ પડતો નથી. તો પછી માયેસનમાં શંકુલાલ શૈક્ષણ બેંગલમાં તેમના લગ્ન પ્રસંગે નિમંત્રણ વિનાજ પ્રવેશ કરવો અને ત્યાંની વિવિધ ઘટનાઓનું અવલોકન કરવા પ્રવેશ કરવો એ એક સાધારણ કાર્ય જ કહી શકાય. શંકુલાલના 'વિધા' માં પ્રવેશ કરીને ત્યાંના લગ્નસમારંભ જન્ય આનંદોત્સવ, નાયપાર્ટી તેમજ અન્ય ઘટનાઓનું અવલોકન કરવા પૂર્વે માયેસન નામક ખાવાત્ય પ્રદેશને કાંઈક સંક્ષિપ્ત જ્ઞાનત આપવાની જરૂર છે; કારણકે, સર્વ સાધારણ પાઠકો અને પાઠિકાઓ માયેસન નામના આ રમણીય સ્થાનથી સંપૂર્ણ પરિચિત ન હોય એમ બનવું એ એક સ્વાભાવિક બાબત છે અને તેથી જ અત્રે તેનું કિંમિત્ત જ્ઞાનત આપવું યોગ્ય ધાર્યું છે.

મિરિશિખરપરનું એ માયેસન નામક હવે ખાવાતું સ્થાન કોંઈક પ્રાંતના કુવાળા જિલ્લામાં સસુનની સપાટીથી ૨,૬૭૮ ફીટની ઉંચાઈ પર આવેલું છે. જી. આઈ. પી. રેલવેના સુખાઈ-પૂના બ્રાન્ચ, પૂના નેરજ, રેશનથી માયેસન સાત માઈલના અંતર પર છે અને અત્યારે હવે ત્યાં જ્યાં માટે સ્ટીમ ટ્રાન્કે કંપનીએ નેરજથી તેર માઈલ સંબંધના રસ્તા કરેલા છે, અને

• જતાંકના જુદા ૮૪ થી ૮૭ માં પ્રકટ થયેલાં આ વાર્તાના લખાણમાં કેટલાક અશુદ્ધ શબ્દો હાથના ભૂતના પ્રતાપે રહી જવાથી અને તે ગેરસમજ થાય તેવા હોવાથી, અમારા લેખકની સુચનાનુસાર નીચેના શુદ્ધિપત્ર પ્રત્યે અમે વાંચકોનું ધન્ય ગેરબીજીએ.

અધિષ્ઠિત સ્ત્રી સુ. ૬.

અશુદ્ધ.
As quite & Lord
country
Mr. Sambhulal Chaganlal
renowned
hatch-party
રહેરેશન

શુદ્ધ.
Asquith & Lord
country
Mr. Sambhulal Chandulal
renowned
match-party
રહેરેશન

તેથી એ સ્ત્રીમાં દ્રામને માથેશન જવા માટેની આગળ કરતાં ધણીજ સારી સમયક સ્થિતિ પડી છે. ચોમાસાના ચારે મહિના એ સ્ત્રીમાં દ્રામને બંધ રહે છે અને બાકીના આઠ મહિના સુધી દર-રોજ નેરજની બે દ્રામ માથેશન બધ છે અને બે દ્રામ માથેશનથી નેરજ આવે છે. દ્રામનો એ રસ્તો પાસેનાં નાનાં મોટાં ચઢાણો તથા ટેકરીઓ પર ચઢીને ગયેલો છે અને માથેશનના પર્વત પર અનેક સ્થળે વાંક સેતો ટૂંક શિખરલાગમાં પહોંચ્યો છે. દ્રામમાં બેસીને જતાં એક બાલુએ પર્વત અને બીજા બાલુએ હિડી ખીણ દરિયાચર ધાવ છે અને તેથી પ્રવાસી પ્રેક્ષકને કંઈક કાવ પણ લાગે છે; પરંતુ અતિ શિખરલાગમાં પહોંચી ચલા પ્રજા ત્યાંના ધનદ્રુસાશ્વજા રમણીય ગિરિમંદિરને નીકળે હૃદયમાં એક પ્રકારના સ્વાભાવિક આનંદનો ઉડવાવ ધવાથી તે બંધનું વિરમણ થઈ જાય છે. મહાબલેશ્વરના શિખર વિસ્તાર સાથે સરખાવતાં માથેશનના શિખરનો વિસ્તાર બહુ ઓછો છે, છતાં પણ એકંદર રીતે જોતાં મહાબલેશ્વરનો બીજો નંબર માથેશન આવે તેમ છે અને શીતસતાના ઉષ્ણોત્પન્ન માટેનું મુંબઈની નજીકમાં આવેલું છે એક અત્યંત ઉત્તમ સ્થાન છે.

જે વેળાએ માથેશન જવા માટે નેરજ રોડનથી સ્ત્રીમાં દ્રામને માથેશન નહોતી, તે વેળાએ નેરજ રોડનથી ટુક, પાલખી, જિનરક્ષા અને માત્રી ઇત્યાદિ વાહનની સહાયતાથી લોકો ત્યાં જતા હતા અને અત્યારે પણ ચોમાસામાં સ્ત્રીમાં દ્રામના અભાવના સમયમાં એ સાધનોદ્વારા જ ત્યાં જઈ શકાય છે. આ કારણથી ચોમાસામાં એ સર્વ સાધનો પણ નેરજ રોડન પર તૈયાર રહે છે. માત્ર એ સાધનોના ઉપયોગમાં પૈસા વધારે ખર્ચવા પડે છે.

માથેશન મામ રોડનથી વધારે દૂર નથી, તથાપિ સમુદ્ર તિરિચિખર પર મુંબઈના મોટા મોટા ધનાઢ્ય નેટિવોના તથા યુરોપીયન લોકોના બંધણ શોકા શોકા અંતર પર દક્ષિણમાં સર્વજન પ્રસરેલા છે. મહાબલેશ્વર પ્રભાણે આ સ્થાનમાં પણ મુંબઈ તથા અન્ય સ્થાનના લોકો આઠ મહિના હવા ખાવા માટે આવે છે અને તેમાં ઉનાળાની સીઝનમાં એટલે કે મે અને જૂન માસમાં તો એ સ્થાન દેશી અને પરદેશીઓ વડે ઉભારાઈ જતું દેખાય છે. રોડનથી અસ્થ અંતર પર જતાર છે અને જતારની પાસેજ એક સમયદિર છે. એ સમયદિરમાં શ્રીરામચંદ્ર, લક્ષ્મણ, તથા સીતા દેવીની મૂર્તિઓ અત્યંત સુંદર તથા પ્રેક્ષણીય છે. જતારથી વાવવ્ય જાણ-માં સગલજ બે કે અડી માઇલ પર 'મેલેટરિયમ્' નામક પાણીના પ્રખ્યાત ક્ષેત્ર છે અને એ 'કરાનું' પાણી ધણીજ સારું તથા ગુણદાર હોવાથી માથેશનમાં પીવા માટે બહુધા એ જગના પાણીના ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, અને જતારથી દક્ષિણે સગલજ સવા માઇલ પર એક મોટું તળાવ બાંધવામાં આવ્યું છે, તે તળાવના પાણીને બીજા કામમાં વપરાય ચાલ છે. માથેશનના શિખરનો ઘેરાવો મોટો ન હોવાથી ત્યાંની હિમ્મત પણ તેટલા પ્રમા-ણમાં સાંકડી છે અને તેથી ત્યાં યોગાગરી તથા જળજારીનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી. માત્ર બાઇસિકલ તથા માણસવડે જેવાની જનરક્ષા નામની જગ્યાની પદ્ધતિની હાથગારીઓનો ઉપયોગ કરવાની છુટ છે. ત્યાંની સર્વ પ્રકારની વ્યવસ્થાનો અધિકાર મુખરિન્ટેન્ડન્ટના હાથમાં રહેલો છે એટલે તેની ઓશીસ ત્યાં કામમ રહે છે, છતાં મુખરિન્ટેન્ડન્ટની ઓશીસ ઉપરાંત ત્યાં પોલીસ રોડન, હોરિપટલ, પી. ડબ્લ્યુ. ખાતાનો રોડર, ઇન્ડિયન મર્ચ, અંગ્રેજોનું કચરતાન, જિમખાનું, રેસકોર્સ, કાયજેરી ઇત્યાદિ પણ છે અને ઉનાળામાં કુલાખા જીવવાના કપેકરર સાહે-બનું મુકામ પણ માથેશનમાં રહેતો હોવાથી તે વેળાએ કપેકરર સાહેબની બૂદી બૂદી ઓશીસ પણ ત્યાં આવે છે અને એથી એક પ્રકારે માથેશનની સર્વ પ્રકારની વ્યવસ્થા બહુજ સારી રી-તે છે. તિરિચિખરના અતિમ બાગમાં બ્રમણ કૃતિ વાણસેવન કરવા માટેનાં અને ઉંચી ટેક

રીઓ પર હિમા રહીને ત્યાંની સ્વાભાવિક મનોહર શૈલીનું અવશેષકન કરવા માટેના સ્થળો સ્થાને સ્થાને કરવામાં આવ્યા છે અને તે સ્થળોને અગ્રિય નામો આપવામાં આવ્યા છે, જે બિન બિન રમણે 'પોઇન્ટ્સ' (Points) ના નામથી ઝોનખાવ છે અને તેમનામાંના મુખ્ય 'પોઇન્ટ્સ' આ પ્રમાણે છે - એલેક્ઝાન્ડ્રા પોઇન્ટ, ગ્રોક પોઇન્ટ, ગ્રેડ એન્ડ હિલ્સ પેતેરમા પોઇન્ટ, ગાર્મટ પોઇન્ટ, હાર્ડ પોઇન્ટ, પોર્ટુગાઇઝ પોઇન્ટ, લુઇસ પોઇન્ટ, મીરા પોઇન્ટ, લેન્ડરેપ્ પોઇન્ટ ઇત્યાદિ. એ પોઇન્ટસપર પ્રભાતમાં અને સાંધાએ અનેક સ્ત્રીપુરુષો ભ્રમણ કરવા માટે જાય છે; કારણ કે એ ટેકરીઓપરથી દૂર પર્વત દરિયોચર થતી કૌંશુપટ્ટીની અને ટેકરીઓની શોભા અત્યંત ચિત્તાકર્ષક તથા આત્મહાસ્ય લાગે છે અને તે એટલે સુધી કે ત્યાંથી દરિ દર કરવાની લાગેજ પ્રવૃત્તિ થાય છે. જૂન માસમાં માથેરાનની હવા શુષ્ક તથા શીતલ હોવાથી બહુજ આરોગ્યદાયક હોય છે અને સમસ્ત વાતાવરણ એટલું મિય લાગે છે કે વિશુદ્ધ હવા ધરીમાર નિર્મલની અદ્ભુત શક્તિમાં તથા જની જાય છે. માથેરાનની આસપાસ વિસ્તેરેલાં ખાટાં જંગલો, પ્રક્ષો અને વૃક્ષપત્રોથી છાંયલાં પર્વત શિખરો, ત્યાંની શીતલ, શુષ્ક તથા સુગંધમયી પવનવહરી, ત્યાંની સલાકુન્જ સમગ્ર માથેરાં અને ત્યાંની શાંતિ તેમજ ઐકાંતિકતાના યોગે માથેરાન ભારતવર્ષમાં એક અત્યંત મુકુર સ્થાન છે, તેના આવા માધુર્યના કારણથીજ માથેરાન નવવિકસિત પાશ્ચાત્ય દેશીઓના મધુચંદ (Honey moon) માટે એક પરમોત્તમ સ્થાન મનાય છે અને તેથીજ એની 'મધુચંદ ભૂમિ' તરીકેની ખ્યાતિ સર્વથા યોગ્ય છે. આ એક પ્રશ્ન છે કે, આવા રમણીય સ્થાનમાં પ્રીત્યક્ષણમાં સર્વ સાધનસંપન્ન પુરુષ તથા પ્રમદાઓ માત્ર હવા ખાનાના ઉદ્દેશથીજ આવે છે કે કેમ ?

કેટલાક સાધનસંપન્ન સ્ત્રીપુરુષો માથેરાનની શુષ્ક, શીતલ તથા આરોગ્યવર્ધિની પવનવહરીઓના સેવન માટે માથેરાનમાં આવે છે, કેટલાક રમણજનો ઍકરના ઉપદેશથી હવાફેર માટે અને ગમેશ્વ આરોગ્યની યુગ પ્રાપ્તિ માટે કેટલાક સમય પર્વત માથેરાનમાં આવી પડે છે, કેટલાક કાપુરો કેવળ ત્યાંની પ્રાકૃતિક શૈલીના નિસ્સૃજ માટે અને એક નવીન સ્થાનને જોવાની પોતાની આતુરતાને તૃપ્ત કરવા માટેજ માથેરાનની ભૂમિને પોતાની મુશાકાતને લાભ આપે છે અને કેટલાક લેડિઝ 'સિન્ન' માં ત્યાં હોટેલ, વીપી, અથ્થ સોજા ગાર્ડની દુકાનો તથા એવીજ ખીજ પ્રમારની દુકાનો જોઈને પાંચ પૈસા પેરા કરી જવાના લોભથી પણ માથેરાનમાં પોતાની ઊવણી નાખીને પડે છે. આ સર્વ ઉદ્દેશો શુભ હોવાથી એ લેડિઝના શુભ ઉદ્દેશ વિશેષ વિશેષ કાંઈપણ બોધવાનું રહેલું નથી; પરંતુ જેની રીતે શુભાભિષે કાંટા હોય છે અને ત્યાં સુગન્ધ હોય છે ત્યાં દુર્ગન્ધ પણ હોય છે, એટલે કે ત્યાં ગામ હોય ત્યાં ઢેચારો હોયો જોઈએ. એ નિયમ સર્વમાન્ય હોવાથી માથેરાનમાં સર્વથા અશુભ ઉદ્દેશથી આવનાર સ્ત્રીપુરુષોની સખ્યા પણ એવીજ હોતી નથી કેટલાક સપટ ધનાઢય યુરોપ કેવળ ત્યાં આવતી અન્ય નંદોદ તથા કુમારિકાઓના સૌન્દર્યના નિસ્સૃજથી પોતાનાં નેત્રોની સાર્થકતા કરવાના પ્રસાદથી આવે છે, તેમજ કેટલીક તરુણી, ધનાઢય અને રૂપવતી, પરંતુ અનિતીના માર્ગમાં ચલી ગયેલી વિધવા ધનિતાઓ માથેરાન જવા ઐકાંતિક સ્થાનમાં પોતાના પ્રિયકાને લાગે કેવળ ભોગવિલાસના યથેચ્છ અને રવચ્છ સેવન માટેજ આવતી હોય છે. કેટલાક ગ્રાસ્તી, યુરોપીયન, ઍંગ્લો પ્રિન્સપન, નેટિવિસિયન તથા સુધરેલાં હિન્દુ કુટુંબોનાં યુવક યુવતીઓ પોતાના લાનિશ્ચિતમ તથા લાનિશ્ચિતમમાં સથે 'મોટીસ' કરવા માટે પધારેલાં હોય છે; કેટલાક યુરોપીયન, પાસ્તી કે સુધરેલાં હિન્દુ નવવિકસિત દેશી પરણ્યા પછી તરત 'મધુચંદ' ના ઉપભોગ માટે માથેરાનમાં આવી લાગે છે

અને કવચિત્ કાષ્ઠ શંખુલાલ તથા વિમળા જેવાં પ્રેમા (૧) પાત્રે સંનતા વિધિથી એક સાથે જોડાયા માટે અને ત્યાજ 'ઠનીમ્ન' કરવા માટે આવે છે, અર્થાત્ મોધેરાનનાં 'વિનિટસ્' ના ત્યાં આવવાનાં હિરેશ બિલ બિલ પ્રકારના હોય છે. અસ્તુ: આપણો કે માત્ર શંખુલાલ અને વિમળા તેમજ તેમના લગ્નસમારંભની તેમના નિમંત્રણથી પધારેશ લોક અન્ય પાત્રે સાથેજ હોવાથી હવે આપણે મિસ્ટર શંખુલાલના બંગલામાં એવેશ ત્યાંની કેટલીક વિવશાય પટનાઓનાં અવધાન કરીશું.

શંખુલાલનો બંગલો રહેશનથી દશ મિનિટના રસ્તાપર વૃક્ષોની ઘાટી ઘટાના મધ્યક હતો અને આસપાસના બીજા બંગલાઓ દૂરના અંતરપર આવેલા હોવાથી એકંતરત્ ત્યાં તો સ્વતંત્ર સામાન્ય દૃષ્ટિ કે, બહારના ખુલા ચેત્તાનમાં બેસીને બેસેતેથી ચેત્તાઓ કરવામાં તો પણ ત્યાં કાંઈ જોઈ શકે તેમ નહતું. બંગલાના મધ્યભાગમાં એક મોટાં હોલ હતો અને જમીનપર કોન્સ્ટ્રેટીવોનની બનાવટના બે મોટા ગાલીયા પાથરીને ચાર તરફ બીતની અડ લિટમ કારીગરીની ખુસ્તીઓ તથા કાચ છત્યાદિ દાત્ત્યક ગોઠવી દેવામાં આવ્યાં કારણકે કલકત્તાવાળા મિસ ગોદેરામનના તથા મુંબઈની નમિસ સરસ્વતીના સંમીતનો જસે હોલમાંજ ચવાનો હતો. દીવાલોપર રાગ રવિવર્માનાં તેમજ કેટલાક પાશ્ચાત્ય કુશળ ચિત્રક આંધારિક ચિત્રો થોડા થોડા અંતરે ટંગેલાં હતાં અને તે ચિત્રો અત્યંત સુંદર ફ્રેમમાં હોવાથી આકર્ષક લાગતાં હતાં. છતમાં દિન્કસના ચાર મોટા સેમ્પો લટકાવેલાં હતાં વચ્ચે 'અયાદીવુ' નામક ક્રિસ્ટલ લેમ્પ પણ સમવામાં આવ્યો હતો.

એ હોલની બંને બાજુએ બંને વિશાળ ઓરણ હતા, એટલે એક બાજુના બે વિ બ્રાહ્મમાં શંખુલાલ, નરસલાલ અને મિસ વિમળાનો નિવાસ હતો અને બીજા બાજુના બે રશમાં મિસ ગોદેરા અને સરસ્વતીને ઉત્તરો આવવાની બ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. કમ ન્હાં એ બંગલાથી થોડા અંતરપર એક બીજો નાનો બંગલો હતો, તેમાં સર દારકાદાસ, દારકાદાસ, મેસર્સ જયેતિતકાન્ત અને મિટ્ટી આદિ નિમંત્રિત અતિથિઓને ઉતરવાની જો કરાવેલી હતી, મિસ્ટર જોન્સ જોન્સને 'નિમખાના હોટેલ' નામક એક પાસ્ટી ગ્રંદસ્થની ક ડીના અંગ્રેજી ફેશનના હોટેલમાં રહેવા તથા આવાસીવાની બ્યવસ્થા કરી આપવામાં આવી કારણકે તે યુરોપીયન હોવાથી આ સમજા નેટિવોના મધ્યમાં એને રહી શકાય તેમ નહોતાં પણ આશ્ચર્ય તો એ હતું કે મિસ્ટર જોન્સ, નામ માત્રને માટેજ હોટેલમાં રહેતો હતો, બજો ખરેખર વખત તો તે સર દારકાદાસ અને લેડી દારકાદાસના સદવાસમાંજ બીતાડતો હતો.

આ પ્રમાણે શ્રી પાંચ શંખુલાલજીના લગ્નસમારંભની સર્વ કાંઈ બ્યવસ્થા યથુ યથુ અને લગ્નકાર્યને માત્ર ૨૪ કલાકોનાં વિલંબ હતો, આ પ્રસંગપર નોતરંધા સર્વે ગ્રંદસ્થો એક પછી એક આવી ગયા હતા, તેમજ શ્રી પાંચની ઓફિસમાંના યજ્ઞ ખસ કલાકો પણ કાળને માટે આવી પહોંચ્યા હતા પણ શાન્તિપ્રસાદિયું નામ ને નિશાન બજાતું નહતું, તે સદૃશ અનુમાન કરી શકાતું હતું કે તે ઇચ્છાપૂર્વકજ નહિ આવ્યો હોય. ઓફિસના સ કલાકોને લગ્નનાં આગલા દિવસે આવવાની સૂચના કરી દેવામાં આવી હતી. અતિથિમંડળ એક વ્યકિત આપણું ખાસ લક્ષ્ય બેસતી હતી. કારણકે તે વ્યકિતને પણ જોકે ઉતારે તો મિ જોન્સની સાથેજ 'નિમખાના હોટેલ' માંજ આપવામાં આવ્યો હતો. છતાં તે ઘણું ખર્ચ વિમળાના સદવાસમાંજ દષ્ટિગોચર થતો ગતો. મિસ્ટર જોન્સે કહ્યું શ્રી પાંચ શંખુલાલ ઓફિસમાં વડા અધિકારીત્વ રચાવેલો છે, અને સગલજ ઓફિસનાં તેમજ અન્ય બ

એના સર્વે પરત્વેના ખાનગી કામો તેમને દસ્તક થતા હોવાથી શ્રી પાંચ તેને લગભગ પોતાના વડીલ બંધુ સમાન માનતા હતાં; કારણ કે મિસ્તર ફ્રેન્કલિન પણ તેમના કહેવા પ્રમાણે ઇંગ્લાન્ડમાં એક ઉચ્ચ અને ખાનદાન કુટુંબના વારસ હતા એટલે એવા એક ખાનદાન પુરુષ સાથે માનશુદ્ધિપૂર્વક વર્તવું જરૂરી છે એમ ઠાંભુત્તાવનું નિર્ધારિત માનવું હતું. મિસ્તર જી. ફ્રેન્કલિન એજ આપણી આ વાર્તામાંની નરીન વ્યક્તિ છે; તે એક કલાવર બાંધખોળ અને સામાન્ય પુરુષો કરતાં ઉચ્ચાઈમાં કાંઈક વધારે પણ મુંદર આકૃતિવાળા લગભગ ૨૫-૨૬ વર્ષની ઉંમરનો યુવક હતો. સંપ્રદાયો સમય થવા આવ્યો હોવાથી અને ડિનસ્ટાઇનને કાંઈક વિશ્વળ હોવાથી મિસ્તર ફ્રેન્કલિન 'હોમ પોઇન્ટ' પર આખ તેમ ચક્રર લગાવનાં દરિયાયર થતા હતા. (અપૂર્વ)

સંસાર દર્પણ અને સુસીલાની કર્મકથા.

(લેખક—અંગ્રાજીમાં મેટીસાલ ફ્રીડરિક પ્રેમથંદ.)

(૧)

એતન રવીલ થઈ હતું પડી ના કંઈ સમજ મુજને પડે,
જાગત થઈયું થઈ દશ ? મારે હાથેતો બહુ રહે;
નિર્દય કસાઇ ને કસાઈમાં નહિ અંતર દોસે,
જ્યાં ના હાથ સાં દેવ પુણ બધે છે મહિર વિષે. ૫૦
તે જટ્ટ જોરે સાથ આપી ગદાજુવા કરી મામણી,
તને એકથી કંગાળ મુજને ગમે તારો ધણી,
હું રાવથી સામી થઈ જાસું તું દસથી ચુપ થા,
પૃથ્વર તણા આ રથાનમાં જાણતી તું દૂર જા. ૫૧
પંમ દમ અને સમનો નિધિ જાણજી ખરો તે જાણ્યો,
જે હાથ પ્રભુને મુજનો તે દેવ પૂજક માનવો;
તું મુ બને નિર્જન થાતી અધમ માનવ રાક્ષસી,
તુજ અંતરે ક્યાંયે દુડી પમુ વામના આવી તરી. ૫૨
મારા છતનમાં એક પણ દુષ્ટત થયું નથી તે છતાં,
જાને પ્રભુ ? આ આપ્તો પડી દરો સદરો જુથા;
આરો ચડ્યો ત્યાં દેવનો દુત મુક્તિ બધનથી થઈ,
આ જોર નાડો તે સમે આવી જવા થયી ગઈ. ૫૩
તે બાઈ ધર્મિ અતી હતો મુખથી દિવાલો રાઈ કરી,
મુજ બહેન છે તું ધૈર્ય ધરની ના હવે જનજાણરી,
થઈ જાન વાંત કહે અને પ્રારંભથી જાજ આકરી,
શું કહું પતિનો પત વધિ કયાં છે મુજ દુખમરી. ૫૪
તે બધું સમજ સો ગમે છે ધન્ય તેની સન્મતી,
પતી બહેમની થઈ બોમ હું ના અન્ન માગી ગરી હતી;

જડ ધેર તેને લઈ ગયો મુજને દિલસો હઈ અતી,
 મમ બાળ્યમાં મુખ ના લખ્યું બાળી અંદોખી ત્યાં હતી. ૫૫
 એ જાત બચિતી સમ મણે પછુ ના મમે તેને અરે,
 સહુ લોકમાં ને જોલતી આડે સંખંધ જોઈ ધરે;
 એ વાત આપ્યા ગાગમાં પ્રસરી ગઈ ધીરે ધીરે,
 થી સૌક નિન્દા બાતનાં ને માહસં અંતર ગીરે. ૫૬
 પરમાતને પીતા તણી પુત્રી ગણો નીજ બહેન છે,
 પછુ રહી બળે ના એકાં તે બહેન વાઈ રહી શકે;
 આ પછુ સમાજ વિચીત છે વીચારવાનું છે બહુ,
 પછી જાતની સંમતિ લઈ શરણ મુખ આશ્રમતણુ. ૫૭
 આશ્રમ મહિ વિશ્રામ નીરંધારને નિતો મળે,
 લિપકારવલ્લ તેનાં હાથ સ્થાપક પ્રતિ નીચાં જુલે;
 પછુ મારા મનથી નહિ હોય લગલેશે ઠગે,
 થતિ વિરહની પીઠ ઘડી મુજ રૂઝ દાડ બહુ બળે. ૫૮
 હું વખત વચાસતી આ જીવની શા કાગની,
 મુજ કાન્તના મુઠ પ્રેમ વિણ આ જીવની છે નામની !
 એકી દસે જોઈ કહું તસવીર લઈ મુજ સ્થામની,
 ઠીક થાત ને હું તબાહ હોતે જેવી સીતા રામની. ૫૯
 આણુ

વ્યવહારમાં શ્રીઓનો હિસ્સો.

(વાતા શૈ. શારદા બહેન)

વ્યવહારમાં શ્રીઓનો હિસ્સો મું છે ? ને વાત જૂની જવાબ છે. અને શ્રીઓ તો
 હરખત કરવાનું સાધન, લાગણીવાળાં ગોઠર અથવા નવસચતું રમકડું મનુષ્યમાં આવે
 પુરુષનું કાર્ય સફળ થતું નથી. તમે સુ કરો છો, સલામાં જીવને રોનાં બાવણુ કરો.
 ગહન વિષયોમાં તમારા મન રાક્ષાપદાં છે એ સંજ ધી તમારી પત્ની કે બહેની કે માતાઓ કેવળ
 અદાત હોય છે. શ્રીઓ કંઈક બાજુના આવે કે માથું ધસું કરે તો તેને તમે દાખી છો છો. શ્રીઓ
 પછુ મનુષ્ય છે એ વાત તમને યાદ રહેતી નથી એટલે તેને તો રેંદસી નાખવામાં-કચરી નાખ-
 વામાંજ તમે ખેડોડાઈ માનો છો. સલામો મદ જોવે તો વસમો છે, કે એકવાર દ્વાયમાં આવી
 ને કાને હોડવી અમે ? પુરુષ અને સંસ્કારી શ્રી સાથે મળાંતે કાંઈ પણ બામતનો વિચાર કરશે
 તો નિ સંશય તે વધારે સારી રીતે કરી ચકશે જુદાં રીતે તેમ નહિ આવ. એક અખિવાળા
 મનુષ્ય કરતાં બે અખિવાળા મનુષ્ય વધારે સારી રીતે જોઈ શકશે, શ્રી તરિકિનાં, તમારી સહ-
 ચરી તરિકિનાં અને તમારા સત્તાગેવી માતા તરિકિનાં જે આમાસ પોતીનાં હક છે તેજ અમે
 આગીએ બીએ. અને તે હજી અદલામાં જે ફરલે અમારે અંદા કરવાની છે, તેમાં પાછી પાતી

હરીશુ નહિ. કારણકે આરિયત્વું પર લક્ષણ જેવડે-જેવડમાં છે અને તેની ખાસતણી એજ કેળવણીનું લક્ષ્યમિત્તુ છે. કારણતેવર્ષનું પ્રાચિન ગૌરવ, પ્રાચિન વિજ્ઞાતિ, સ્વતંત્રતા, સામાજિક બંધનોના વાસમાંથી છુટકારો એ સર્વનો ઉપાય કેળવણીજ છે. સાપ્તીય પુનરુદ્ધારનું 'સાધન' એજ છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષે સાથે રહીને સંપત્તી કાજ કરવું.

હવેના હંચા પુણ્યોમો નેતાં સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાની પુરૂષોની ઇચ્છા છેજ નહિ. તેઓ ખીએ છે, ગભરાય છે...ત્યાં હજુ કેળવણીની શરૂઆત થઇ નથી તે પહેલાં તો તેમને બીક લાગે છે કે રજોને પેતાની સ્થિતિ ઉતરતી થઇ જાય. રજોને તેઓ પ્રભુ મટી સેવક થઇ જાય. ખરું નેહએ તો એમ છે કે તેમનામાં અદેખાઇજ છે જાણ ને માર્ગે પુરૂષોની છુદિ-તો-આત્માનો વિકાસ થતો હોય તે માર્ગે અજાણા માટે શુ કરવા જઇ રાખવો? આત્માનો વિકાસ કરવાની જરૂર તો સ્ત્રી-પુરૂષ જન્મને સરખી છે. જો કાલિસત્ત્વ, ભવભૂતિ, શૈક્ષણીયર, બા-હરન, એકન વિગેરે મદ્દાન સાહિત્યપુરોનાં લખાણોથી તેમને લાભ થતો હોય તે' તેનાથી સ્ત્રી-ઓને હાનિ થશે એમ'શા માટે ધારવું? દુનિયાના વ્યવહારમાં, તોફારી ને પધાર્માં, વેપારમાં, રોજગાર કરવામાં અને કુટુંબની જવાબદારી ઉપવવામાં આં સિદ્ધાન્તને લીધે પુરૂષો અયોગ્ય નથી થતા તો સ્ત્રીઓને વરપ થી કરવામાં, જુલક ઉછેરવામાં, પુરૂષોને હની હની નાજી સ્ત્રીઓ જમાડવામાં તેવું સિદ્ધાન્ત શા માટે આપે. કદાચ કેઇ દાખલા અપચાદ રૂપ વનશે કે જેમાં કેળવણીના દુરપયોગ થતો જણાયે, પણ તેના મૂળ કારણો બીજા યજ્ઞો હશે.

સ્ત્રીઓને શુદ્ધિશિત કરવા માટે સરવ માર્ગ એ છે કે, પ્રાથમિક શાળાઓની સંખ્યામાં વધારો કરવો, માધ્યમિક શાળાઓ નરી કાઢવી અને તેને અંગે સ્ત્રીઓને માટે દેનિંગના વર્ગ ઉપાડવા તે સાથે પદગામની જોડરીઓને અગવડ ન પડે તે માટે જરૂરીખાત પ્રમાણે બોર્ડિંગો કાઢવી એ સૌ જરૂર છે. સારા પ્રતિજિત કુટુંબોમાં પેસા કમને બોર્ડિંગ રાખવાની પદ્ધતિ આપણા દેશમાં કાઢવાની વણી જરૂર છે. સ્ત્રી કેળવણીના પ્રચાર કરવાના આ માર્ગે વ્યવ-હાર જણાય છે."

હવે આ કામ ઉપારી લેનાર સ્ત્રીઓ મળવી નેહએ. પ્રતિજિત કુટુંબની સ્ત્રીઓ, જે પહેલ કરશે તોજ બીજા બદાર પડી શકશે. જો બાળલગ્ન રહેશે તો બાળવિધવાઓ પણ રહે-વાતી. જો તેમને ફરી ગૃહસ્થાશ્રમ માંડવાની ઇચ્છા ન હોય તો, તેમની ચક્રિતો-છુદિનો ઉપ-યોગ કરવાનો તેમના માળાપોએ માર્ગે કરી આપવો જોઇએ. એટલે પ્રસંગ આવે જનસમાજની સેવા કરી તેઓ ઉપયોગી જીવન ગણી શકે વિધવાનું જીવન એક મોટી મિશકત છે. તે બર્ષ દેશી રવા માટે નથી. ઉલટુ તેમનું જીવન દેશને વધારે ઉપયોગી, કિમતી અને પૂજનીય છે. ક્યારેકમાત્રુ' તે પજી સંતાન છે અને તે માતાની લેવા તેમણે કરવાની છે. આ ક્યારેક જાગૃત કરીને વિધવાઓ માટે અને બનાવ સ્ત્રીઓ માટે આશયો કાઢવાની જરૂર છે.

શ્રી-જગત.

એક વીરમાતા—હાથી ખાતે જણીતા બેરીસ્ટર મી. જસ્ટસજીની ઇન્ડિયન કોલેન્સ એક્ટની રૂયે હાલ પકડવામાં આવ્યા ત્યારે તેમનાં માતાએ જણાવ્યું હતું કે 'હું ૨૦ વરસની વયે વિધવા બની છું' તે પછી ૨૦ વરસ દરમીયાન મેં આજે પહેલુ જ સુખ જોયું છે.

મારી દાસગીરી એટલીજ છે કે મારા બેઠને દેશ સેવાનું જે કામ થોડો વખત છોડ્યાની દુરખ પડી છે તે કામ ઉચ્છેદી લેવાને હું જુદી અને કમજોર હોવાથી અચ્છત છું અને માથે બીજો કોઈ બેઠો નથી જે તેના પગલે ચાલે. હું ખાતરીથી કહું છું કે માત્ર છોકરાં સંભવનંધારણના નિયમાનુસાર કિલ્લા છુટકારા માટે ચોતાથી બનવું કરતો હતો અને તેની દેશસેવા માટે કોઈપણ બોમ મેડો ગણ્યાની નહીં. મારા જુદાપણની એક પુરી આશાને પ્રત્યક્ષેવા દેશને માટે સોંપી દેવાને, મારી જીંદગીમાં આ પહેલો કીર્તિવંત દિવસ છે "

અખીલ ભારત સ્ત્રી મહામંડળ—અખીલ ભારત સ્ત્રી મહામંડળની શાખા મુબમમાં ખોલવામાં આવી છે, આવી શાખા ઉત્તર અને પૂર્વ દીલ્લા મુખ્ય રોડેશમાં પણ ખોલવામાં આવી છે આ મંડળ તરફથી ઓરિસ્સા તૈયાગ કરવાનું મુખ્ય કાર્ય થાય છે.

સ્ત્રીઓના હક્ક માટે હિંદી સ્ત્રીઓની આગણી—હોમરૂલ લીમની બાનુઓની શાખા તરફથી જામદાવાદ ખાતે ગયા સુરવારે એક સંજા મળી હતી. જે વખતે, સુધારાની ચોખ્ખાની રચે જે જે હક્ક પુરોગોને મળે તે બાનુઓને પણ મળવા દેવાનો, એવા હસન સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો. આ બાબત બની શકે તે માટેના પ્રયાસો કરવાને 'વાનંતી'એ હિંદી મળકીય કમિસના પ્રમુખ અને " સોલ ટીઆ ક્રેવિસ કમીટીના સંજાસંજોને કરતામાં આવ્યો હતો.

સ્ત્રીકાર.

શ્રીમહિબદ્—આ વાર્તા પ્રજાથી મદાવીરના સમયની ઘટના છે. જેમાં રતનમાળા નામનું સ્ત્રી પાન જે નેક ટેક અને સ્ત્રી લખને વળગી રહેલ છે તે ખાસ દરેક સ્ત્રી લખને મનન નિય છે. વાર્તા લગ્ન રસમ અને બોધક હોવા સાથે બાપા જીંદગાર છે, અને વચે વાર્તાને બાનુકળ ચિત્રો મુકીને તેને આકર્ષક કરેલ છે, જે જામ પ્રસન્નપાત્ર તેમ જાવકારદાયક છે. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ છે. આ કાંઈ મેસર્સ મેલજ હીરજીને નવચુગ જેન સાહિત્ય પ્રગટ કરવાનું ચક્ર કરેલ છે તેના બીજા કિસ્સા તરીકે મદાર સુકેલ છે અને તે પ્રકાશક પામેથી ટ. નં. ૫૬૬ ખાવધુની મુબમ. એ સિરનામે લખવાથી મળી શકે.

કવિતાકલાપ—સ ચાંપરી વીકલદાસ ઉદેશીના બિન બિન વિષયો ઉપર આંતરભાવે લખાએલાં ૬૭ કાવ્યો આ પ્રયોગ સંગ્રહ છે. મી ઉદેશીના કાવ્યો આ ચાંપરીમાં પ્રકટ થયેલાં છે. તે મેમના સાહિત્યપ્રેમ પ્રસિદ્ધ છે એટલે તે માટે વિશેષ લખવું નિર્ણય છે. કેમકે તેમનાજ કહેવા પ્રમાણે કાવ્ય એ જીવિતો વિષય નથી પણ હૃદયનો વિષય છે, એટલું જ નહિ પણ કાવ્ય એ છે કે જે જીવનને ઉત્તમ, પવિત્ર અને જાગૃત બનાવી, જીવનમાં રસ રેડી કાઢી હૃદયને કોમળ બનાવે, પ્રપંચી આત્માને નિર્દોષ અને હસતા બનાવે, અને દુ ખીને દીલારો તેમ મુખીને ચેતવણી આપી શકે. આ કવિત કોઈ પણ કાવ્યમાં ફેટલા ગયે છે તે વાચકના હૃદય ઉપર આધાર રાખે છે. કેમકે અલ્પારે સોદો બાજ સરલ રચના અને રૂઢ રાખેલા અલંકાર તરફ વધારે આકર્ષાય છે. કિંમત ૦-૧૪-૦ પાકું પુસ્તક. મળવાનું ડેમણ—કંતી ચાંપરી વીકલદાસ ઉદેશી નંબર ૧૦૨/૦૪ લોઅરસીતપુર રોડ-કલકત્તા.

વિપયાનુક્રમણિકા.

નંબર.	વિષય.	૨	સેખક.	પૃષ્ઠ.
૧	નવન વર્ષનો સંદેશ.	શ. કુરામણ ખગ્ગેદણ. ...	૧૭૧
૨	નવન વર્ષે દેવીને પ્રાર્થના,	રા. ગુલામચંદ મુળચંદ બાવીશી. ...	૧૭૨
૩	એક ઉચ્ચ કોળીનું આદર્શ ઓ છવન.	૧૭૩
૪	ઈન્દુએન્ના એ શું સ્ત્રીઓનોજ સજ છે ?	૧૭૮
૫	જ્યોત્સ્ના.	ના. દીતલાલ રણજીકાસ. ...	૧૭૯
૬	પતિવ્રત.	ચ. કરજનલસ ગોવિંદજી ભાસ્કર. ...	૧૮૧
૭	પ્રમુદા કે પતિભક્તિ.	શુક્લ નર્મદાચંદર હરગોવિંદ. ...	૧૮૨
૮	પ્રાચીન આદર્શ.	મહેતા અમરનાથ શિવસાહ. ...	૧૮૬
૯	ભગિની નિવેદિતા.	અ. સો. કુમ્ભજોરી. ...	૧૮૭
૧૦	પ્રભુ આજ પહેલા આવજો.	દેશાઈ અંબેયાસ સમ્ભારમજી. ...	૨૦૩
૧૧	સ્ત્રી વર્ગને સ્વિકૃતનો સંદેશ.	કાટક પુરુષોત્તમ સમ્ભારમ. ...	૨૦૬
૧૨	શુદ્ધ સુધારણા.	મ. માધવરાય ત્રીશાખાજી જોશી. ...	૨૦૭
૧૩	જગતના વિચિત્ર હુમરો.	રા. વાડીશાહ મુળજીજી સંપત્રી. ...	૨૦૮
૧૪	હુમનામય સંસાર અને તેનું કારણ.	દાકર ચિત્રનંદસિંહ. ...	૨૧૩
૧૫	પ્રેમ.	રાજર્ષિ. ...	૨૧૭
૧૬	હૃદય શુદ્ધિ.	સુધાકર. ...	૨૧૭

સૂચના.

ચોતરજી ઈન્દુએન્નાના એરી તાવે ત્રાસ વર્તાવી મુકેલ તે પ્રમાણે અને પણ ત્રાસ વર્તાવેા હતા. એટલુંજ નહિ પણ આ માસિકતા ત્રાસોના બેન, બનેલી અને બાણેજ સ્વર્ગસ્થ થતાં અનિવાર્ય કારણે વચ્ચે એકાદે ભગરનો અંક જહાર પડનાં હીલ થઈ, અને એકાદે ભગર-નવે ભગરનો અંક એક સાથે જહાર પાડવા કુશળ પડી છે. હવે અને શાંતિ હોવાથી હવે પાછીના ગદ્યા અંકો નિયમિત જહાર પડશે.

વ્યવસ્થાપક.

વિપયાનુક્રમણિકા.

નંબર.	વિષય.	સેખક.	પૃષ્ઠ.
૧	નૂતન વર્ષનો સંદેશ. ...	સ. ફરામણ ખન્નેદણ. ...	૧૭૧
૨	નૂતન વર્ષે દેવીને પ્રાર્થના. ...	સ. મુળામચંદ મુળમંદ આવીશી. ...	૧૭૨
૩	એક ઉચ્ચ કોઠીનું આદર્શ સ્ત્રી જીવન.	૧૭૩
૪	મનુષ્યએના એ શું સ્ત્રીએનોજ શત્રુ છે ?	૧૭૮
૫	જ્યોત્સ્ના. ...	સ. હીતધાલ રાજોડડાસ. ...	૧૮૮
૬	પતિરક્ત. ...	સ. કરશનદાસ ગોવિંદજી ભાસ્તર. ...	૧૮૧
૭	પ્રમુદા કે પતિભક્તિ. ...	શુક્લ નર્મદાચંકર દરગોવિંદ. ...	૧૮૨
૮	પ્રાચીન આદર્શ. ...	મહેતા નમ્રતલાલ રીવલાસ. ...	૧૮૬
૯	ભગિની નિવેદિતા. ...	અ. સૌ. કુમુદમૌરી. ...	૧૮૭
૧૦	પ્રભુ આજ વહેતા આવળો. ...	દેશાઈ અંગેશલાલ સચ્ચામભાઈ. ...	૨૦૩
૧૧	સ્ત્રી વર્ષને સ્વિકૃતનો સંદેશ. ...	હાટક પ્રદ્યોતમ સંપાદન. ...	૨૦૬
૧૨	શુદ્ધ સુધારણા. ...	મ. માધવરામ ગીતાભાઈ જોશી. ...	૨૦૭
૧૩	જાતના વિચિત્ર હુમરો. ...	સ. વાડીલાલ મુળજી ઇ સંધ્યા. ...	૨૦૮
૧૪	કુલુપતામય સંસાર અને તેનું કારણ. ...	હાટક ચિત્રનંદસિંહ. ...	૨૧૩
૧૫	પ્રેમ. ...	રાજર્ષિ. ...	૨૧૭
૧૬	હૃદય ગુજન. ...	સુધાકર. ...	૨૧૭

સૂચના.

ચોતરજી ઇન્દુદયુએન્જાના જેરી તાલે ત્રાસ વતોવી મુકેલ તે પ્રમાણે અત્રે પણ ત્રાસ વતાણો હોતો. એટલુંજ નહિ પણ આ માસિકના તત્રોના બેન, બનેલી અને જાણુજ સ્વર્ગસ્થ થતાં અનિવાર્ય કારણો વચ્ચે જોડાટોગરનો અંક બહાર પડતો હોલ થઈ, અને જોડાટોગર-નવેગરનો અંક એક સાથે બહાર પાડવા ફરજ પડી છે. હવે અત્રે શાંતિ હોવાથી હવે પછીના બધા અંકો નિયમિત બહાર પડશે.

વ્યવસ્થાપક.

૧૨૭.

ઓક્ટોબર-નવેમ્બર ૧૯૧૮

અંક ૮-૬ મા.

નૂતન વર્ષનો સંદેશ.

૧. બાળકનાં જીવનને પ્રથા જસા દેતું એ દેશની કાચી નીપજનો દુર્બલ કર્યા બસેબર છે.
૨. બાળકનો પ્રશ્ન એ આગળે પ્રત્નનો પ્રશ્ન છે.
૩. દિદર્શ, દરેક કલાકે ૪૦૦ થી વધારે બાળકો મરજીને શરણુ ચાપ છે. જેમાંનાં બહુમાં કરતાં વધારેનું મૃત્યુ અટકાવી શકાય તેમ છે.
૪. પ્રતિ દિવસે શીતળાના વ્યાધીના રોગ્ય કરતાં વધારે સપ્તમે બોચ થઈ પડે છે.
૫. પ્રતિ દિવસે વિષમ્બર (મેનેરીઆ, વિગેરે) ૧૫ હજારથી વધારે મનુષ્યોને રામ શરણુ પહોંચાડે છે.
૬. પ્રતિ દિવસે મરડો અને સંગ્રહણીના દરદો એક હજારને ઊપાડી રાખે છે.
૭. પ્રતિ દિવસે ફેફસાંનાં દરદોથી એક હજારથી વધારે મનુષ્યો પંચત પામે છે.
૮. પ્રતિ દિવસે હજારો મનુષ્યો જેથી રાગો (એન્થ્રેક્સ, ઇન્ફલ્યુએન્સા, કોરેલા,)ના ઝપાટામાં ફસાઈ જાય છે.

સમગ્ર નવ વિનંતી કે આચારિ વર્ષમાં આવા અટકાવી શકાય તેવાં મૃત્યુની સામેના અસરસ્ત મુદ્દમાં બાધ્ બીજા આપ બચા ભગીરથ પ્રવાસ કરો અને ફતેહમદી મેળવો ।।

ફરામજી ખરસેજી.

“નૂતન વર્ષે દેવીને માર્થનાં.”

આર્યદેવી ! :—આર્ય સન્તાન છે, સન્તાન બીના છે;
તો હિન્દ લીનું કરી, રમમય... કરો.

આર્યસ્ત્રી ! :—આર્ય શસ્ત્ર છે, કુકુમ્ભલ્પા છે,
તો હિન્દને લાલ કરી, ગળવત્ કરો.

આર્યશક્તિદેવી ! :—ગૃહ રક્ષિણી છે, ઉપવન માલિકા છે;
તો હિન્દ રક્ષિણી ગની ભારતવન ચોભાવો.

હે ભાર્યે ! :—શીયળવતી છે, ભારત ભવિતવ્યતા છે;
તો ભદ્ર વિચારે, ભારત ગગન ગૂંઘરો.

હે નારી ! :—નીતિ લંકાર છે, સત્ય શૂભાર છે,
તો વિજયવાપટે, સર્વને.....તારો.

હે સુન્દરી ! :—ગૌરવ શીરતાજ છે, સુકુટમણી છે,
તો મનુ મસ્તકે બીરાજ, પ્રકાશવત્ કરો.

ઓ પૂત્રિ ! :—વિશ્વની લાડિસી પૂત્રિ છે, લાલિત્ય પ્રપૂર છે,
તો વિશ્વચિતા સહાયિનીગની વિશ્વને તારો.

પૂત્ય માતા ! :—તારજુહારિણી છે, જગદુદ્ધારિણી છે,
તો તવ પુત્ર દેવો સમી, પથવાત્સલ્ય ખાઓ.

હિન્દના પ્રત્યેક કુટુંબની પુત્રિ, શક્તિદેવી અને જહારસી સુખી હો ! જેથી

તેમની પ્રજા નિરંતર સુખી રહે. ગત વર્ષના દોષોનું દલન કરી, નૂતનવર્ષના ઉચ્ચ-
સમ ભાવોનું હૃદયપટમાં સિંચન કરો ! એજ અરવર્ષના.—સુમાદીર:—

ગુણાનંદ સુખાચ દ બાવિસ્તી-શુકાવાળા.

શીજમાંની હીંદી સ્ત્રીઓની સ્થીતિમાં સુધારો કરવાનું યગલું.

એવી ખબર મળી છે કે શીજમાંની હીંદી સ્ત્રીઓની સ્થીતિ તરફ દીક્ષાસ્થી ખેડાઈને ઓએલીયામાંના આગેવાન યાનુઓનાં મંદિરોએ સાથે મળીને પોતાને ખર્ચે પોતાના પ્રતિ-
નિધિ તરફે મીસ ગ્રાઉંદેમને મોકલ્યા છે, જેઓ તે સમયે દીક્ષી ક્વેર્નોની રમ્મ ઉપર શીજ
આતે ગયાં છે. અખતયી બધાંય શીજમાં કે મલ્લરોએ જવાની રીતે સમયે પુરોષ તથા સ્ત્રી-
ઓની સંખ્યાના પ્રમાણમાં જે જેટલા રોક પડી ગય છે તેને ખરીદીને સ્ત્રીઓની માડી સ્થીતિ
થઈ પડે છે તેમાંથી તેઓને ઉત્તરના આટ્ટે જેવાં વહેવાર પગલાં ભરવાની જરૂર છે તે ઉપર ધ્યાન
આપવા માટે તેઓ લા રેટલાક માહિતી સુધી રહેશે. શીજની સરકારે તેમનો કામમાં દરેક સગવડના
કરી આપવાનો જોર રાખે તે હકમ બીધો છે.

એક ઉચ્ચ કોટીનું આદર્શ સ્ત્રીજીવન.

સ્વર્ગસ્થ નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.

'So wise, so young, they say, do never live long'

A perfect woman, nobly planned,

To warn, to comfort, and command,

And yet a spirit still and bright

With something of an angel light

જીવનગરના નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ, ચાંપત્ત નવેમ્બર માસની તા. ૬ મી શનીવારે માત્ર ઓગણીસેક વર્ષની યુવાન વયે સ્વર્ગવાસ થયેલાં હુ ખ. પ્રસંગ બન્યો છે તેની એકદમ નોંધ લેતાં અમને અતિશય દુઃખ એટલા મટે થાય છે, કે તેમના વિશેષથી અત્રેના નામદાર મહારાજ સાહેબે એક સ્વાદભર સહયોગી રત્ન યુમાવેશ છે એટલું જ નહિ, પણ જીવનગરની સમગ્ર પ્રજાએ બાહ્ય રાજ્યરત્ન બોલા ઉપરાંત સ્ત્રી સમાજને એક ઉપદારક દર્શકશા નેત્રીના વિશેષ થયો છે.

નામદાર નંદકુંવરબાનું જીવન કેવળ જનતમેવામાં જ નિર્માણ હોય તેમ તેમના જીવનક્રમની શ્રેણી તપાસતાં સુરપટ થાય છે. એટલે એવાં એક બહુમુદા માતાને વિશેષ તેના સેા કર્યોના લાભ લેતાં સર્વ ક્ષેત્રને સારી તે સ્વાભાવિક છે પરંતુ તેમના વિશેષથી કેવળ અશ્રુસારી ન બેસી શકેતાં તેમના દર્શકશ્રેણીના જનસમાજને વિશેષ પરિચય થવા પામે, અને નેથી તેમની ધર્મગતિ અને આકૃષ્ટિએ બહેન બે અવકાશ આપી સમાજ તેમની ચિરંમુખ રચાએત શ્રેણીદારી આમળ વધી સ્વદિન સાધી શકે તેટલા મારે તેમના જીવનક્રમને અંત ઉનાગી વેરા દુરસ્ત ધારું છે.

સ્વાભાવિક રીતે લક્ષ્મી કે સત્તાત્ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું જીવનગમણું કે તેના ઉપ-ભોગમાં મયદુર રાખી પૂર્ણ કરવાનું નિર્માણ ધર્મ હોય તેમ થજે લાગે આપણે જોવાય છે પણ નામદાર મહારાણી નંદકુંવરબાને આ સર્વ સપ્તિ, સૌભાગ્ય અને સત્તાનો યોગ જે મળ્યો હતો તે કેવળ જનદિન મારેજ ખર્ચાએના હોય તેમ તેમના જીવન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબાને જન્મ રાજકોટ નજીકના ખીરસરા તાલુકાના દરવાસી ગામમાં જન્મ્યું હતું અને ૧૮૮૬ ના એપ્રિલ માસની ૧૮ મી તારીખે જન્મ્યો હતો. રત્ના દમેસાં ખાણમાં ઉપજે છે અને સુરમ્ય પુષ્પોતે ઉદ્ભવ જેવું નિર્જન વનમાં કે સરમ્ય સર-વરમાં જ રસ થાય છે તેમ એક નાના ગામમાં જન્મ્યા છતાં મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબાના સુદૃઢવળ, શિક્ષણપ્રેમ અને વિચારવિશાળતા તેમની જાણવણી જ પ્રકાશમાં આવવા લાગ્યાં હતાં. અને તેની મીઠી સ્વાસ કેશવતાં સને ૧૯૦૫ ના ઓગસ્ટ માસની ૨૩ મી તારીખે જીવનગરના નામદાર મહારાજ સર શાવસિદજી કે સી. એસ. આઈ, સાથે તેમનું પાર્શ્વ મુદ્દન થયું હતું (વાંચકો પૂર્ણ તેમના ઉત્સાહી જીવન પર શિક્ષણ અનેક ખેડ અપાયા તો તેમના

“નૂતન વર્ષે દેવીને પ્રાર્થના.”

આર્યદેવી ! :—આર્ય મન્તાન્ છે, સન્તાન્ ભીના છે,
તો હિન્દ ભીનું કરી, રમમય... ..કરો.

આર્યસી ! :—આર્ય યશ્ન છે, કુકુશવણી છે,
તો હિન્દને લાલ કરી, ગળવત્ કરો.

આર્યશુભિણી ! :—શુભ રશિણી છે, ઉપવન માલિકા છે,
તો હિન્દ રશિણી બની ભારતવન શોભાવો.

હે ભાર્યે ! :—શીથળવતી છે, ભારત ભવિદ્યવ્યતા છે,
તો ભદ્ર વિચારે, ભારત ગગન ગમ્મતો.

હે નારી ! :—નીતિ ભંગાર છે, સત્ય શૃંગાર છે,
તો વિજયલાવટે, સર્વને.....તારો.

હે સુન્દરી ! :—મૌખ્ય શીરતાજ છે, સુકુટમણી છે,
તો મનુ મસ્તકે બીરાજ, પ્રકાશવત્ કરો.

ઓ પુત્રિ ! :—વિશ્વની લાડિલી પુત્રિ છે, લાલિત્ય પ્રપૂર છે,
તો વિશ્વપિતા સહાધિનીબની વિશ્વને તારો.

પૂજ્ય માતા ! :—તારજુહારિણી છે, જગદુહારિણી છે,
તો તવ પુત્ર કેવો સખી, પયવાત્સય પાઓ.

હિન્દના મત્યેક કુટુંબની પુત્રિ, શુભિણી અને સુહસી સુખી હો ! ભેથી !

તેમની પ્રભ નિરંતર સુખી રહે. ગત વર્ષના દોષોનું દલન કરી, નૂતન વર્ષના ઉચ્ચ-
તમ ભાવોનું દૃઢપટમા સિયન કરો ! એજ અર્થપ્રથના.—સુસાક્ષીર:—

ગુણાનંદ સુખચ દ બાવિસી-ચુકાવાળા.

ફીજીમાંની હીંદી સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં સુધારો કરવાનું પગલું.

એવી ખબર મળી છે કે શીજ્માની દીદી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ તરફ દીક્ષણીય એ ચાહતે
ઓએલીયામાના આગેવાન બાનુઓના મંડળેએ સાથે મળીને પોતાને ખર્ચે પોતાના પ્રતિ
નિધિ તરફે મીસ ગાનહેમને મોકલ્યાં છે, જેઓ તે સમયે દીક્ષી ફરોની રજા ઉપર શીજ
ખાતે ગયાં છે. હાલતથી બધાં શીજ્મા કમલદોએ જવાની ફરિને સમયે પુરો તથા સ્ત્રી-
ઓની સખ્યાના પ્રનાણમાં જે એટા ફરક પડી ન્વય છે તેનું પરીણમે સ્ત્રીઓની માગી સ્થિતિ
યથ પડે છે તેમાંથી તેઓને ઉગારવા માટે કેતાં વહેવાર પગલાં લેવાની જરૂર છે તે ઉપર ધ્યાન
આપવા માટે તેઓ લા કેટલાક મહિના સુધી રહેશે. શીજની સરકારે તેમનો કમમાં ફરક સમજાવ
કરી આપવાને ઓદેશને હુકમ કર્યા છે.

શ્રી તેમજ બાલકોમાં અદ્યક્ષ મરણો અટકાવવાને આટલી સમયાવધિ મોકલવું કરવા પછી હવે તેના અગત્યના માર્ગે શ્રીસમાજનું સ્થાપન થયું અને તેના લાભને વધારે બહાર મૂકી પ્રજાજનમાં તેની-ઉપયોગિતા થવા માટે તેઓ નામદાર વિચાર કર્યો, અને તેજ વર્ષના માર્ચ માસની ૧૫ મી તારીખે 'શ્રી આર્ય મંડળ' ની જાવનગરમાં સ્થાપના કરી તેમાં તેઓ નામદાર મુરજી (Patroness) તરીકે ધ્યાન આપવા લાગ્યા, તેમજ ઉપગ્રસ્ત પ્રુદાં મુદ્રાએવ ખાતાઓમાં વખતોવખત જનિમુદ્રાકાત લઈ તેના હેતુ જેમ વધારે વિચારતાથી અને હિદાર રીતે જર આપે તેમ બધામણ કરતાં અને આર્યનેજમાં આવેલાં નિરાધાર બાલકોના જાવનપોષણ માટે માતૃતુલ્ય માળાળુ દૃષ્ટિ ફેરવીને તેમના માતૃ-પ્રેમની ખામી તરફ ઉંડી દીક્ષાસીલ દર્શાવતાં રહેતાં હતાં.

શ્રી હિમતિ માટે શ્રી મંડળેજ તૈયાર થવા-પોતાની સુધારણા માટે પોતાના મંડળમાંજ સમાજ, બળ અને હિતસાક્ષ જાગ્રત કરવા અને તે દ્વારા સમાજને શ્રીત્વ શક્તિના પૂર્વના ઇતિહાસોમાં રહેલું સત્ય પુરવાર કરવાને શ્રી કેમવશીને બહેનો, નિકાસ થવા માટે તેઓ નામદારને પુરતી ખર્ચ દત્તી એટલુંજ નહિ, પણ શ્રી હિતના અર્થે અવનવા શ્રી મંડળો, હુમરશાળાઓ અને કન્યાશાળાઓ આદર્શ લેવાને તેઓ દુમેશાં હોંસ રાખતાં.

આપણે ઉપર જોઇ ગયા તેમ તેમણે શ્રી આર્ય મંડળ સ્થાપના સાથે જાવનગરમાં સ્થપાએલાં મુજરાતી હિન્દુ શ્રી મંડળમાં તેઓ નામદાર બદ્ધ ખર્ચથી બાગ લેતાં અને તમ જાવનગરની તેમજ મહાલોની શ્રી શિશુ સ્થાનોની સુનાકાતો લેતાં તથા સુશિક્ષિત બહેનોમાં છૂટથી બેગાકને ખિતકુલ મોટાઇ કે માનમાં રોકાઈ ન રહેતાં સર્વ પ્રજાજન અને શ્રી મંડળમાં તેઓ નજીકના ઉપકારક પૂરવાત્મા તરીકે ખૂત્તપ થઈ પડ્યાં અને તીકટ પરીયવધી સેવાલાવનાનાં વધાએલાં બીજાનાં સુદર ફળો જલ્લુભવા લાગેલાં નજરે જોઇ આવતું માનવા લાગ્યાં.

આવી એકસામટી સેવા દુનિયામાં ચોતરફ ફેલાતાં લંડનની ખી સોસાયટી એક વિમેન જરનાલીસ્ટ તેઓએની પોતાના મંડળના વાઈસ-પ્રેસિડેન્ટ તરીકે નીચાં કે જે માન આપ્યાર મુક દિંદુરતાનમાં કામ પશુ મહારાણીને મળ્યું હતી.

કેળવણીના ઉત્કર્ષ તરફ તેમનો આદ સામાન્ય વિદ્યાગ હતો. તેથી તેઓ આ રાજ્ય શાળા નહિ પણ ઇતર રાજ્યો-હિંદના કોઈ પણ સ્થાન અને છેક પૂર્વ દેશમાં પણ આ રીતે સર્વને પ્રિય થઈ મળી હતી. અને તેમની ઉદારતાનો લાભ મેકલે તેમજ રોકવરશીયો દ્વારા બીજાં કેટલાંક રાજ્યમાં કંઈ પણ એક વખત આપ્ય છે.

આમને અમર જગત્ આપિ મહામુદની મુરોખમાં સરખાત થઈ, ત્યારે લોકમાં અનેક પ્રકારની વિચિત્ર ગણે દેવાવા લાગી અને પ્રગળા મનમાં અસંતોષ રચાત શ્રિદિશ રાજ્ય મળવાને કારણે ઉત્પન્ન થવા લાગ્યાં, એટલે નામદાર મહારાણીથી નંદકુવ પ્રત્યેની લાગણી. આથી પોતાના તરફથી 'શ્રિદિશ અને હિંદી વિકાસ' નામનું આરંભિક પત્ર સને ૧૯૧૪ ના ડીસેમ્બર માસની ૧ થી તારીખથી શરૂ કર્યું; અને તેમાં લગભગે લગતી બેસસાપાત્ર ખજારો માત્રાવા (સુવર્ણ) માં આપવા સાથે દર પાખવાડીયે રજીસ્ટ્રીમાં લુદાં લુદાં ચિત્રો પ્રગટ કરીને તે પત્ર કંઈ પણ લવાજમ વગર છૂટથી ચોતરફ ફેલાયું.

એટલુંજ નહિ પણ લગભગે લગતી દુકા ખજારો બહેણા છૂટથી સરલ રીતે ફેલાવવા માટે " વિકાસ ' અર્થ ' " એ નામક સાપ્તાહિક સમિતિ પોસ્ટકાડ ' કંઠમાં શરૂ કરી તેની લાખો પ્રત ચોતરફ ફેલાવવી શરૂ કરી હતી.

શ્રિદિશ રાજ્ય તરફની પોતાની મેવા બખવવાને તેમજ શ્રિદિશ રાજ્ય તરફ પોતાની સેવા બખવવામાં ધાયલ થયેલા હિંદી સિપાઈઓની સેવા બખવવા માટે તેઓ નામદારશ્રીના અતિશય ઉત્સાહને લીધે બાવનગર શહેરમાં સને ૧૯૧૬ ના બ-મુઆરી માસમાં ' ધી બાવનગર ટ્રેડ હોસ્પિટલ ' ઓલ્ડમાં આવી. પોતાની માનુષ્યમિતા હિંદી યુવાનોએ શ્રિદિશ રાજ્યની આવા કટાકટીના પ્રસંગે બખવેલી સેવા માટે તેઓ નામદાર મજરની પસંદગી, અને તેથી તેઓ નામ દરે ધાયલ થઈ બાવનગરમાં આવતા સિપાઈઓને લાવવા વારતે એક ' મેડીટર એમ્બુલન્સ ' ની બહેણ કરી હતી. અને બાવનગર વૉર હોસ્પિટલની મુલાકાત વખતે વખત લઈ દરેક મેડીટરની સગવડતા ઉપર પ્રસ્તુત થતા આવતા.

જે સૈનિકો બાવનગર વૉર હોસ્પિટલમાં આવતા તેમના પ્રત્યેની લાગણી અને ભવિ દેખ રેખની વાત આપણે આમજ બેઠાં ગયા. તે ઉપરાંત તેવા સોલ્જરો પૈકી સાત થતા સોલ્જરોને વધારે તંદુરસ્તી મળે ત્યાં સુધી મહેવા પોતાના બગીચા નજીક વિશ્વાગ તથાવને કીનારે ટેકરી ઉપર ' ધી નંદકુવરજી મેન્વેલેસન્ટ ટોમ ' (આરોગ્ય શુદ્ધ) બધારી ત્યાં રાખવાની ઘોડવણુ કરી. મુલક શહેરમાં વૉર કંડની મહદ અર્થે ધી મખન્ટ લકી બેંગની યોજના કર્યાનું નામદાર મહારાણીશ્રીના બખવામાં આવતાં તેઓ નામદાર પોતાની પ્રખ તરફથી પણ આવી કંઈક દિલ્લચાસ વૉર કંડને માટે થાય તો ઠીક એવી છપ્પજ દેખાડવાથી તેઓ નામદારની છપ્પજનુસાર અહીં બાવનગરમાં પણ એક લકી બેંગ ઓલ્ડમાં યોજના કરવામાં આવી હતી, અને આ લકી બેંગ ખુલ્લું મુખ્યાની કિયા પશુ તેઓ નામદાર પોતેજ સને ૧૯૨૬ ના ડીસેમ્બરની ૨૯ થી તારીખે કરી હતી.

કે જે રીતે સંતમલકિત તેમજ પ્રગ્લબર્મના સત્તાજ પ્રાચિત પ્રકરણો લોકોમાં તાજાં કરી સંભળવા એ ગુણધર્મ છે એ વાત લોકોમાં સ્પષ્ટ કરી વર્તમાન લઘાઇમાં મિત્રતાઓ તરફ લેખિકાની લામણીને જાગૃત કરાવતુ અનુષ્ઠ, અને તેની બજવાતી કથામાં ચર્ચા આવકે લઘાઇના રૂઝમાં મોકલ્યાને રૂઝને વિશેષ સદ્ગતુશ્ચિતિ અર્પવાનો પ્રસંગ તેઓ નામદાર લેતા હતાં.

લઘાઇના હિ ગામમાં પ્રગ્લમતને કેળવવા ઉપરાંત તેમાં સૌથી પોષવાને રક્ષામિત્રા પ્રસિદ્ધ નાયક 'શીઠ માર્શલ અર્વ કીચ્લર' નું જીવનચરિત્ર તેઓ નામદાર લખીને તેમની અગ્રેજ તેમજ હિંદીમાં હજારો પ્રેમી કેલાવી. કે જે ચરિત્ર માટે અગ્રેજ પત્રોએ પણ તેઓ નામદાર-શ્રીની કોઇ અપાને તારીફ કરી હતી, ને જેના દેવાવાધી પ્રગ્લમાં સૌથીનાં રક્ત વધુ જોસથી વહેતાં થયા છે.

વર્તમાન ગુદ એ ધર્મયુદ્ધ હતું, એ વિચારને સ્પષ્ટ કરવા સાથે ધર્મ પ્રયે પ્રગ્લ-જ્ઞાન અગ્ર સખયા તેઓ નામદાર ઇંગ્લાંડની લારિપટલોમાં સારવાર થતાં હિંદી સૈનિકા વાસ્તે શીમ્લ ડાઇવર્સિંગના અને સુભાષચુલા અંધો વધેરે વારવાર મોકલતાં અને લાવનગરથી જે ઇંગ્લીશીયલ સર્વિસ ક્લાન્સર્સ મેસોપિટોમીઆ અને ઇજીપ્તમાં ગયેલું તેમના માટે વરમ કપડાં વગેરે મોકલતા રહેતાં એટલુંજ નહિ, પણ જે જે હિંદી લડનાયા મેદાનમાં કુદગતા અને અતિશય બહાદુરી જતાની વિઝેરીઆ ક્રૉસ, મીલીટરી મેડલ, વગેરે માન મેળવતા તેમના ફોટા પ્રગટ કરી દેવાતાં રહેતાં કે જેથી જીવન હિંદી લાઇઓને આર્થશીરવ માટે ઉત્સાહ વધે.

નામદાર લેડી વીલીંગ્ડને પોતાની ધરણી કરનીઈમાં મુખ્ય શહેરની પ્રજા અને ખાસ કરીને સ્ત્રી પ્રજાને વારતે જે મહાન અને ઉપયોગી કામો કર્યાં છે, તે કામોમાં અને દાતવી આશુ લઘાઇમાં નામદાર સિટિસ સર્કારની સેવા જાળવવામાં અને હિંદી પાપલ થયેના સિપાઇઓની સારવાર કરવાને હોસ્પિટલો રિગેરે સ્થાપવામાં અને તેની સમવડતા પૂરી પાડવામાં, અને પાપલ થયેલા હિંદી સોલ્ડારો સાળા ઘર્ષ લારિખર્માં કેમ શુજસન થવાની શકે, રિગેરે મેળવના સ્થવામાં જે અતીશ જમ અને ખાસ પ્રેમ, સેવાઅર્થે લીધે છે તેની પાંચત્ર પાદમીરી સાચવી રાખસ 'લેડી વીલીંગ્ડન મેમોરીઅલ ફન્ડ', નામદાર મહારાણીશીએ પોતે ધણી જમથી ઉશ્કેરીને તેમાં પોતે રૂ ૧,૦૦,૦૦૦ વર્ષા. આ રૂઝ જોતજોતામાં રૂ. આઠ લાખ સુધી ઘર્ષ. ગયું છે આ ફંડફારના બ્યાજનો ઉપયોગ જ્યાં સુધી લઘાઇ ચલે ત્યાં સુધી નામદાર લેડી વીલીંગ્ડન પોતાને યોગ્ય લાગે ત્યાં કરે, અને ત્યારનાં જે જે રોટ અને મહારાણીએ જે જે પૈસાની રકમ બરેલ દોષ તે પોતાની રૈયતના દિત્તર્થે પોતાની મરજી પ્રમાણે તેને ઉપયોગ કરી શકે એવું ફાર્મ.

નામદાર મહારાણીશ્રી નદકુંવરનાની જનકત્યાજ માટેની માગજી, સંભવવંરધમાં ખત-ભરી-સહાય અને સિટિસ સંભવ પ્રાચેની શુદ્ધિરમ મહાનુશ્ચિતિ અર્પિ અનેક વિવિધ કુશળતા શુણે સાથે તેમનું ઇંગ્લિશ બાળા જ્ઞાન, સીતાર આદિ વાજતો ઉપરનો કાશુ અને બહુ માન. અને સનિત પ્રેમ, સ્વિચકાનો હિંદી અજ્ઞાસ અને તેમના હાથનો રોશન એવાં આકર્ષક ચિત્રોનું કળા વિધાન, ધાર્મિક પ્રથો અને નૈતિક પ્રથોનો અજ્ઞાસ તેમજ આદર પુરેરે અનેક શુણે પ્રસરણ અને અનુકરણીય હતા કે જે સર્વ વિસ્તારથી લખતાં એક મહાન પ્રથ થઈ શકે.

આ તેમની અપૂર્વ સક્રિયતા પ્રકાશ બાલ્યવયવીજ દેદીખમાન થયા હાગ્યો હતો અને તે સુરમ્યતાના પ્રતાપે સને ૧૯૧૧ ના ડીસેમ્બર માસની ૧૪ મી તારીખે નામદાર શહેનશાહ પંચોત્તયોજ અને શહેનશાહબાનુ મેરી દિલ્લી તખ્તે બીસજતા તે પ્રસંગના શુભ સમાગમે નામદાર નંદકુંવરભાની ૨૨ વર્ષની ઉમરેજ તેમને હાઉન ઓફ ઇન્ડીયા (C. I) નો માનવતો ઇન્કાર એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો, અને તે પછી સને ૧૯૧૭ માં બાન્સુઆરીની ૧ લી તારીખે ' કમસરે દિદ ' નો સુવર્ણ પદક શહેનશાહની સરકારે બરોડા કપો હતો.

તેઓ પોતાની પાછળ નામદાર સુવર્ણ કુમારથી કુબુકુમારસિંહજી, નામદાર કુમારજી નિર્મળકુમારસિંહજી તથા નામદાર કુમારથી ધર્મકુમારસિંહજી એ રતનવતને પ્રજા રક્ષણ અર્થે અપોને સ્ત્રીઓના સંપૂર્ણ સુરક્ષણ રચના દીધાલા પછી તેથી પછી આમળ વધી દેવી રવરે જગતકથાણુ કરવાની બાવનાથી સ્વર્ગગમન કરી ગયાંહેએમમાનવું એજ આવાસનનો માર્ગ છે

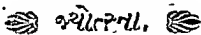
'The World a pilgrimage'

The grave the inn of 'rest.'

ઈન્કલ્યુએમાં એ શું સ્ત્રીઓનો જ રાતુ છે?

હાલમાં ઇન્કલ્યુએમાંના તાપના વ્યાધિએ દેશના દરેક ભાગમાં જે ત્રાસ વર્તીઓ છે, તેમાં ખાસ કરીને સ્ત્રીઓનું મરણપ્રમાણુ ધણુ વધારે બરકર આવેલ છે. તે જેમ નામદાર સરકારની મુનિસીપાલ તંદુરસ્ત કમિટિઓએ ઉપજાણપરી મળીને આ વ્યાધિ કપાંથી આગ્યો, અને તેના સામે સાવચેતીના માર્ગો વધારે અતુલ્ય શું છે, તે શોધવા મંબન કર્યું છે તેમાં આ પ્રશ્નને ઉમેરવા માટે અતુભરીઓ પોતાના વિચાર બદલ મુકશે તો ધણુ અજવાળુ પડી શકશે. આ વ્યાધિની મુખ્ય અસર જાતિ ઉપર થયેલી નોંવાઇ છે તો સ્ત્રીઓની જાતિ ઉપર તે કુમલો જાલદી અસર કરી શકવાના કારણે શું સંભવી શકે છે? તે માટે દરેક વિચારોને પોતાના મત લખવા અમે આમંત્રણ કરીએ છીએ. આવા દરેક વિચારોને અમે પ્રથમ સ્થાન આપીશું તથા તેની નક્કો સરકારી આરોગ્ય નક્કો આતાઓની કમિટિઓને તથા લેખકોને વધારે વિચાર કરવા અમારા અર્થે પુરા પાડીશું. આશા છે કે સ્ત્રી-જીવનના રક્ષણ માટે આ સ્વાલને મમાજ દિલ્લેખુઓ ઉચ્ચ લેવા તાકીદે જરૂર વિચારશે.

તાંત્રી.

(લે.-૨૧. હીરાલાલ વપુજીદાસ.)

સારાંશ.

(નવનીતશાસ્ત્ર અને વિભાગ, જાને ૧૯૪૬-૪૭ને સારી સંપત્તિના સ્વામિ છે. તે મગ્ન આજ્ઞાશ્લેષ સ્વાધ્યાયિક યજ્ઞ મયેલા જ્ઞાત્યજ્ઞાત્ય જરૂર યાને સુધારાના ઉપાસક હોવાથી કોષપણ પ્રકારના ન્યાત જાતના બંધનમાં રહેવું તે અચોક્ષ્ય છે, એમ ધારી શંભુલાલ નામના એક પાટીદાર મદરથ સાથે વિમળાનો વેશવાળ સંગલે કરે છે. શંભુલાલ પછી તેના કોષ એક દુરના સગાના મૃત્યુ-પત્રના આધારે અચાનક અગાધ સંપત્તિના સ્વામિ થઈ જાય છે; તેમજ તે પછી સુધારાનો ઉપાસક હોવાના થોડે સામાન્ય જન સમાજ કરતાં પોતે કોષક ઉચ્ચ કોષ્ટિની ભક્તિ દોષ એની માન્યતા ધરાવે છે. શાન્તિપ્રસાદ નામના એક બ્રાહ્મણ યુવક દરિદ્રતાને થોડે શંભુલાલની કોષ્ટિમાં એક કઠોર તરિકે જોડાય છે. તેની પત્નિ ભયોદરાના એક સુવિદિત અને સહૃદયા સ્ત્રી છે. આ વાત પ્રસંગોપાત શંભુલાલના જાણવામાં આવવાથી તેના તરફ તેની કુદૃષ્ટિ થાય છે. શાન્તિપ્રસાદ આવા અનેક દુષ્ટોને લીધે નિરંતર ચિન્તાગુર રહે છે જેને મોદી નામનો એક યુવક આધાસન અને ધિરજ આપે છે. સામાન્ય રીતે મોટા પુરુષોને 'વાતના વિસામાં' તરીકે એમણે સેવનિતી જરૂર હોય છે, અને તે પ્રમાણે મોટા પ્રેર ધરજીયુ થઈ પડેલો. 'વિસામે' તેજ આ મતનલાલ મોદી છે. ફેર માન એટલેજા છે કે સામાન્ય રીતે 'વિસામે', એટલે મોટાનું અનેક કુટુંબી અને આનાચારના પ્રેષક થવું એ છે, જ્યારે આ 'વિસામે' તેમની સાથેજ રહી તેમનાજ ભોગે તેઓના કુટુંબીના ભોગ, થતાં સહૃદયોને પધાર્ય સહાય અને મદદ કરતી એમાંજ આનંદ માનનારા છે. થિનુલાલ નામનો એક વણિક યુવક ધંધા માટે મુંબાઈમાં તેની મૃદુ-કુશળ અને સહ-હૃદયા પત્નિ સુધોવના સાથે આવી રહે છે. 'બંધેન્વજ્ઞાત્યપતિવિદશાવજ્ઞેમિદમેજ' એ ન્યાયે વિચારો ધંધામાં સંપૂર્ણ નારીયાસ યવાથી મુખાનંદ નામના એક મારવાડી વેપારીને ત્યાં રહે છે. દુષ્ટ પડવામાં હલુ ધંધક જાડી હોય તેમ તે અચાનક સખ્ત વિચારીને ભોગ યાવ છે. આજ સમયમાં પોતાના સગા વંદાલાની સહાય લેતી યોગ્ય છે, એમ ધારી સુધોવના તેના ઝાઝા નાચાહાશને સહાયતા આપવાના કરે છે અને તેની તે કોઈ અત્યંત દક્ષતા પૂર્વક 'દા' ના સ્વરૂપમાં 'ના' પડે છે. જયોતિશનંત નામનો એક વણિક યુવક તે ધંપનિને જાણી પૂર્વેની મદદ કરે છે. શંભુલાલ પોતાની અનિતીનો અભ્યાસ કરતું કરવા ચડે ચડે દરિદ્રતાના નામનો એક ધનાઢયની જોગજથી જોન જોન્ય નામના એક મે-કના ગયરેકટરની સહાય લે છે. એ દરમ્યાન સર્વે મંડળને શંભુલાલના સખ પ્રસંગે આશિર્વાદ જવાવું યાય છે. ન્યાં તેની પત્નિ વિમળા પ્રત્યે તેના વેપારનો અધ. જૂના એવો એક કૌશલિન નામનો અંગેજ યુવકનો

આ તેમની અપૂર્વ શક્તિને પ્રકાશ બાદ્યવધીજ દેદીપ્તમાન થતા લાગે છે તે. અને જે સુરમતાના પ્રતાપે સને ૧૯૧૧ ના ડીસેમ્બર માસની ૧૪ મી તારીખ નામદાર શહેનશાહ પચમ ત્યોર્જ અને શહેનશાહઆનુ મેરી દિલ્લી તખ્તે બીસજતા તે પ્રસંગના મુખ સમાચરે નામદાર નહુવરઆની ૨૨ વર્ષની ઉમરેજ તેમને કાઢેન ઓફ ઇન્ડિયા (C, I) નો માનવતો હવાળા એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો અને તે પછી સને ૧૯૧૭ માં જન-સુઆરીની ૧ ધી તારીખે ' કપસરે હિંદ ' નો સુવર્ણ પદક શહેનશાહની સરકારે બહેન કર્યો હતો. -

તેઓ પોતાની પાછળ નામદાર યુવતીજ કુમારશ્રી મુશુકુમારસિંહજી, નામદાર કુમારશ્રી નિર્મળકુમારસિંહજી તથા નામદાર કુમારશ્રી ધર્મકુમારસિંહજી એ તત્તત્તપને પ્રગ્ન રક્ષણ બધે અર્પાને સ્ત્રીઓના સંપૂર્ણ સરચુજીવનું ધ્યાન રીપાબા પછી તેથી પચ આગળ વધી દેવી ત્રવરે જગતકલ્યાણ કરવાની ભાવનાથી સ્વર્ગગમન કરી ગયાં છે એ પ્રમાનવુ એજ આશ્વાસનનો માર્ગ છે.

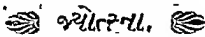
'The World a pilgrimage,

The grave the goal of rest

ઈન્દુદયુએન્નાં એ શું સ્ત્રીઓનો જ રાતુ છે?

હાથમાં ઇન્દુદયુએન્નાના તાવના બાધિએ દેશના દરેક વાગમમાં જે ત્રાસ વર્તાવ્યો છે, તેમાં ખામ દરીને સ્ત્રીઓનું મરચુપ્રમાણ થવું વધારે બપ હર આવેલ છે. તે જમ નામદાર સર-કારની મુનિશીપાલ તંદુરસ્ત કમિટિઓએ ઉપસજાપરી મળાને આ બાધિ ક્યાંથી આવ્યો, અને તેના સામે સાવચેતીના માર્ગો વધારે અનુકૂળ શુ છે, તે શોધવા મઘન થયું છે તેમાં આ પ્રશ્ને ઉમેરના માટે અનુભવીઓ પોતાના વિચાર બહાર યક્રો તે થયું અન્યાય પડી ગયે. આ બાધિની મુખ્ય અસર યાતિ ઉપર થયેલી જોવાય છે તે સ્ત્રીઓની યાતિ ઉપર તે કુમતો જલ્દી અસર કરી રાકવાના કારણે શુ સબળી થો છે? તે માટે દરેક વિચારકને પોતાના મત લખવા અને આમ તથુ કરીએ છીએ. આવા દરેક વિચારને અમે પ્રથમ સ્થાન આપી-શુ તથા તેની નકલો સરકારી આરોગ્ય ત્લક ખાતાઓની કમિટિઓને તથા લેખકને વધારે વિચાર કરવા અમારા બધે પુતા પાડીશું. આશા છે કે સ્ત્રી-જીવનના રક્ષણ માટે આ સ્વાસને મુમાજ દિનેચુઓ ઉચકી લેવા તાકાદે જરૂર વિચારશે.

તંત્રી.

(લે. નં. હીરાલાલ રજીસ્ટ્રારાસ.)

સારાંશ.

(નવનીતલાલ અને વિમળા, બન્ને બાક-બહેન સારી સંપત્તિના સ્વામિ છે. તેમજ આજકાલ રાજાસાવિક યદ્ય ગયેલા બાબતોના જરૂર માને સુધારના ઉપાસક હોવાથી કોઈપણ પ્રકારના ન્યાત જાતના જાપતમાં રહેલું તે જ્યોત્સ્ના છે, એમ પારી શંકુના નામના એક પાટીદાર મહારજ સાથે વિમળાનો વેરાવળ સંબંધ કરે છે. શંકુલાલ પણ તેના કોઈ એક દુરના સગાના મૃત્યુ-પત્રના આધારે અચાનક અગાધ સંપત્તિના સ્વામિ થઈ જાય છે; તેમજ તે જણ સુધારનો ઉપાસક હોવાના યોગે સામાન્ય જન સમાજ કરતાં પોતે કાંઈક ઉચ્ચ કોટિની બીકિત હોય એવી માન્યતા ધરાવે છે. શાન્તિપ્રસાદ નામનો એક બાહ્ય યુવક દરિદ્રતાને યોગે શંકુલાલની આદિસભા એક કપાક તરફ બેસાય છે. તેની પત્નિ જ્યોત્સ્ના એક સુસિદ્ધિ અને સહૃદય ત્રી છે. આ વા પ્રસંગોપાત શંકુલાલના જાણુવામાં આવવાથી તેના તરફ તેની કુદૃષ્ટિ થાય છે. શાન્તિપ્રસાદ આના અનેક દુઃખોને લીધે નિરંતર ચિન્તાગ્રસ્ત રહે છે જેને મોદી નામ નો એક યુવક આપાસન અને ધિરજ આપે છે. સામાન્ય રીતે મોટા પ્રશ્નોને 'વાતન વિસામો' તરીકે એકાદ સોજાતીની જરૂર હોય છે; અને તે પ્રમાણે મોટા પ્રેર ધરમથ યદ્ય પડેલો 'વિસામો' તેજ આ મગનલાલ મોદી છે. ફેર આવ એટલેજા છે કે આ માન્ય રીતે 'વિસામો', એટલે મોટાના અનેક કુટુંબો અને આનાચારના પેય ધનુ એ છે, ત્યારે આ 'વિસામો' તેમની સાથેજ રહી તેમનાજ ભોગે તેઓના કુટુંબોના જોગ, યના સહયોગે યથાર્થ સહાય અને મદદ કરતાં એમાંજ આનંદ માનનાર છે. ચિત્રુભાઈ નામનો એક વજીક યુવક ધંધા માટે મુંબઈમાં તેની શુદ્ધ-કુટુંબ અને શુદ્ધ-હૃદય પત્નિ સુસોચના સાથે આવી રહે છે. 'નૈવેદ્યલુપરિચરણાવલોકનમેણ એ ન્યયે મિત્રારો ધંધામાં સંપૂર્ણ નારીયાસ યથાથી સુખાનંદ નામના એક માર વાડી વેપારીને લાં રહે છે. દુઃખ-પડવામાં હળુ કાંઈક બાજી હોય તેમ તે અચાનક સખ્ત ગિમ્મરીનો ભોગ થાય છે. આના સમયમાં પોતાના સગા બંધાવાની સહાય લેવા યોગ્ય છે, એમ પારી સુસોચના તેના કાકાજી નાથકાકાને સહાયતા માટે માગના કાં છે અને તેની તે કાકા અત્યંત દસતા પૂર્વક 'હા' ના સ્વરૂપમાં 'ના' પાડે છે. જ્યોત્સ્ના તિકાન્ત નામનો એક વજીક યુવક તે દંપતિને જાણી પૂર્વકની મદદ કરે છે. શંકુલાલ પોતાની અનિતીને અત્યાચાર પ્રત્યે કરતા માટે સાર દારકાલસ નામના એક પનાદયન યોગાખથી ભેનું નેન્સ નામના એક મેન્દના ગયરેક્ટરની સહાય લે છે. એ દરમ્યાન સર્વે મંડળને શંકુલાલના સખ પ્રસંગે આધેરાન જવાનું થાય છે, ત્યાં તેની પત્નિ વિમળા પ્રત્યે તેના વેપારનો આધાર ત્રી એવો એક ફેન્કલિન નામનો અંગ્રેજ યુવકને

પત્તપાત થાય છે. શુદ્ધ વાતાવરણમાં ઉછરેલી અને સંસ્કારી માન્યાપની પુત્રી સરલા
 દેવી એ કે ધણીજ શ્રીમંત અને શાશ્વત્ય નીતિરીતિના ઉપાસક એવા એક પુરુષની
 અર્થાગના હતી, તો પણ તેના હૃદયમાંના ઉન્નતર સંસ્કારો ખૂસાપા નહોતા અને તે-
 થીજ એક વખત પ્રસંગોપાત ઉપરિથત થયેલા સ્ત્રીવિપક્ષે વિવાદમાં લાગ લેવા ક્યો-
 તિકાન્તને જખુલેલું હતું.)

(ગાતાંક.૫૯ ૧૬૬ થી આહુ.)

જ્યોતિકાન્તે ધાર્યું હતું કે આ મંડળમાં તેના વિચારોને સ્થાન નહિ મળે, અને તેથીજ તે
 રાત્રતાથી સ્તંભિત રહી હતો, પણ જ્યારે તેને આગ્રહપૂર્વક જોલગતું આગતજી કરવામાં આવ્યું
 ત્યારે ચૂન રહેવાથી અવરૂપ તેજો અયોગ્ય રીતે તેમના તે વિચારોનું હું સમર્થન કરું છું એમ
 માની લેશે અને તેથીજ તેને સર દ્વારકાદાસ તરફ દર્ષ કરીને કહ્યું કે — “ વાર ! સર દ્વારકાદાસ
 તમોએ અત્યારે જો સવત્રતાના અને પાશ્વત્ય નીતિરીતિના જાંગધમાં જે ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે
 તેનો તમોએ બરોગર અભ્યાસ કર્યો છે ? શું તમારે એવું નિશ્ચિત માનવું છે કે તે દેશમાં સ્ત્રી-
 એને જે માન આડંબરપૂર્વક આપવામાં આવે છે તે આવકારદાયક છે ? પાશ્વત્ય શરે ફરી અને
 વિવાલોને દિનદુસ્તાનને માટે નિર્ણયક છે, એટલુંજ નહિ પણ દાનિદારક છે અને તેનું કાષ્ટાણ્ય
 અનુકરણ દિનદુસ્તાનમાં ઉતારવા પડેલાં ધણેજ વિચાર કરવાની જરૂર છે, નહિ તો પ્રાચિન
 ઉત્તર સિદ્ધાંત અને મજબુત બધારણને યોગે ઉભા રહેવા આ દિનદુસ્તાનના બધારણને નષ્ટ
 થઇ જતાં લેશપણ વિષમ નહિ લાગે. ધણીએ આચારિયો કે જેમાં સાશ્વત્યતાથી આપણે પા
 આત્મ વિવાલોને દહીનપૂર્વક આપણા દિવાલો અને નિયમો કરતાં ટુક દર્શિમય, સ્વાર્થમય અને
 સ્વચ્છ દરીતે ચોળેલાં સિદ્ધ કરી રાખીએ તેમ છીએ. લાખલા તરીકે જુઓ તેમના ઇન્જાન-મનની
 સ્થિતિ અને તેનું પરિણામ બાર બાર માસ સુધી ‘ ડાર્ટિયપ ’ કરવા પછી રૂપેલાં સજોના પણ
 છૂટાછેડા નથી થયા અને તે પણ લગન થયા પછી ત્રણ કે છ માસ જીવતાં ટુક સમૂપમાં. બરેબર
 કેટલું આશ્ચર્યકારક છે કે બાર બાર માસ સુધી પરિચયમાં આવવા પછી ફક્ત ત્રણ મામમાજ
 તેનાથી જુદા પડવા જેવો પ્રસંગ આવે અને તેનું કારણ શું છે ? બાલ આડંબર અને હાથીજ
 ત્યાં એકબીજાના હૃદય જીતવાની પૃથા હોય, જ્યાં ‘ ડાર્ટિયપ ’ દરમિયાન ખત્તે વ્યક્તિઓને એક-
 બીજાની ઇન્જા પ્રમાણે ફરિયાદો વર્તવું પડતું હોય ત્યાં એથી ચારું શું પરિણામ આવી શકે ?
 આટલું બોલી જ્યોતિકાન્ત ઓઝોની પ્રવૃત્તિઓ વિષે જે શબ્દો બોલવા જતા હતા તેને અચ
 કાયેલી એક તેના શબ્દોથી અત્યંત આનંદ થયો હોય અને વિશેષ સાંભળપાને આતુર હોય તેમ
 સેડી દારકાદામે તેને ઉઠીને કહ્યું કે — “ હું આચારીય છું કે તમે ઓઝોની પ્રવૃત્તિઓ શું
 હોવી જોઈએ, એ વિષયમાં પણ તમારા વિદ્વાપણું વિચારો જખુલેલું ” સર દ્વારકાદાસને
 તેમના પત્નિનું આ કાર્ય ગમ્યું નહિ પણ ત્યાં બેઠેલામાંના ધણીખત તેના વિચારોમાં રસ લેતા
 હોય તેમ જખુલું હતું એટલે અનેજાએ પણ તેમને ત્યાં તેમની ઇન્જા વિરુદ્ધના શબ્દો
 સાંભળવા બેસી રહેવું પડ્યું.

“ ઓઝોની પ્રવૃત્તિઓ શું હોવી જોઈએ એ વિષય ધણીજ કહીને છે અને સ્વાભાવિક રીતે
 આવી બાજતોમાં બધું મત રહે છે તો પણ જ્યારે તમો સર્વેની ઇન્જા છે તો મારો અન્યત્ર અભિપ્રાય

શું છે તે જણાવી શકે નિર્મળીય જીવ કર્તવ્ય તેની સૌન્દર્યતા અને મનોહરતામાં હોય છે તેની આપણા કાર્યની પ્રેરણાશક્તિ છે, કેમકે પ્રથમ તે પ્રકૃષ્ઠ છે, આપણે તેમને માટે ધણાએ પ્રસન્નતામાં આત્મભોગ આપ્યો છે તેની સૌન્દર્યતા, તેની આકર્ષકતા એજ પ્રકરણોના અનર્થ છે, તેની એક એવી શક્તિ છે જેના વિનાય પ્રકૃષ્ઠ એવન નિર્મળ જની જન્મ છે અથવા સુધી જાણ્યો પણ એક સ્ત્રીની સૌન્દર્યતાથી વધારે મનોહર વસ્તુનું સંયોજન કયું હોય એ ન માની શકાય તેવી વાત છે, કેમકે કુદરતેજ તેનાથી અધિક સુદર વસ્તુ ઉત્પન્ન કરી નથી, અને તે સૌન્દર્ય તે મનોહરતા તેનામાં ત્યાગિત રહી શકે છે, કે ત્યારે તેની પ્રવૃત્તિઓ શાન્ત, તાત્ત્વિક અને સમાન્ય હોય કુ એમ તે નજર કદી શક્ય કે એક સ્ત્રીની શક્તિ વધારેમાં વધારે શુ કરી શકે તેવી હોય છે, તેની જીવિ દેશી વિશાળ હોય છે, પણ કુ એટલું તે અવસ્થ કહીશ કે તેની તે શક્તિ અને જીવિનો ઉપયોગ પ્રકરણોના આત્મ-નીતિ જે કાર્યોમાં પોતાની શક્તિ અને જીવિનો વ્યય કરે છે તે પ્રમાણે કરવાથી તેજ હણે તેની મનોહરતા, સૌન્દર્યતા અને પ્રકરણોની વિશેષતાનો નાશ થઇ જશે પ્રકરણો તેમની તરફ સરખાવવાની દૃષ્ટિએ જેતા થશે, તેમની તરફની આકર્ષકતા નષ્ટ થવાને થોડો પ્રકરણ લગભગ તેમની પ્રતિ બિચારની દૃષ્ટિએ જેનારા થશે માટેજ સૌજનોના અંશી પ્રકરણમાં એવન્ય લાવનારી, પ્રકરણોને વિશેષ કાર્ય કરવાની પ્રેરણા કરનારીજ હોવી જોઇએ "

આ પ્રમાણે જ્યોત્સ્નાના એ સ્વભાવ દર્શાવે તે વખતે દાનવ રહેતા તમામ સૌ પ્રકરણોની દૃષ્ટિ તેના તરફ દત્તી તેના અપ્રાધારણ અવાજ, અને એકાપરના આતુરતામાં લાવતી તેમજ અજીવિતા તેના વિચારોએ સંમિશ્રિતતાઓપર અસર ઉત્પન્ન કરી હતી

" તમે આ વિષયમાં કહેજો ઉઠો અમ્ય સ કરો હોય તેમ જન્મ્યા છે મિતર જ્યોત્સ્નાના, " શબ્દોના ઉઠના ઉઠના કહ્યું. " તમે જ રતા દશે તેલકા અથા પ્રમાણમાં નહિ પણ મિતર જ્યોત્સ્ના વિચારે દિન્દુરમાજને માટે અસ્ય ને છે એટલું તે કુ સિદ્ધ કરી શકો રોમશ " " એ તમારી જોગણ છે જ્યોત્સ્નાના ! આટલા સુદર અને સમગ્ર વિચારોને તમે સામાન્ય કહ્યામાં મુકો છે " પહેલેથી જ તેના ત કુના પડાખાને સ હ રેવીને ઉપરના ચાન્દો કહાડાવ્યા

આ પ્રમાણે વાતચીતમાં લગભગ નવ વાગી ગયા તેનું કોઈને જાન નહિ અને તેથી એક પછી એક સત્વરતાથી સૌ ઠાઠ પોતપોતાના રથોન તરફ આસન ગયા ક્રમ મોઢી અને જ્યોત્સ્નાના-વિલાની પાછળની જાળુના ત્યાગ અનિચ્છામાંના એક એવન મોઢા દૃષ્ટિએ ચાર યતા હતા બીજે જ દિવસે રાત્રીના લગભગ પૂર્ણ થવાનું હોવાથી કપારે અત્રેથી વિલા થયું તે માટેનો જોડો સાથે તે નિર્જીવ કરતા હોય તેમ તેની વાતચીતપત્રની જાણતુ હતું બીજે દિવસે સવારના કાઠ જાણવા જ્યોત્સ્નાના જાન નહિ, પણ જ્યોત્સ્નાનાજી વાગ્યા પછી સર્વેક હાથમ-ધૂમ કરવા લાગ્યા એક તરફ લગભગની તેવારી યથા માંડી કારણ કે સૌજના હ વાગ્યામાં જ તે કાર્ય પૂર્ણ કરવાનું હતું અને તે બાદ નાથ-રમ આદિ કાર્યમાં જોડાવાનું હોવાથી અપારથી વિભળા અને તેની સહીયજીઓ સમાજો લેવાર નાથમાં આવેલા એક યોરડા તરફ જવાની તેવારી કરી ત્યાં હતા ત્યારે શબ્દોના પચ્છેલી દગના એક સુદર રેશમી મુદ્દમાં સમગ્ર યજ આમથી તેમ જાંટા માત્તા હતા, લગભગ કાર્ય માટે જોડાવેલા એક મહા જ પચ્છેલકામાં જ શબ્દોના એક દરવા સગા જેડે વાતચીત કરતા જન્મતા હતા આ પ્રમાણે લગભગ સર્વે

તેવારીઓ થઇ ગઇ હતી અને સંજના પાંચ વાગતામાં જાને પક્ષના માણસો ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને તેમને નિવત્ કહેવા રથાને ગોઠવાઇ ગયા. તેમની આગળ પાછળ લગ્ન પ્રસંગે આવેલા અતિથીઓ પણ આવી પોત પોતાની જગ્યાએ બેસી હતા. આ પ્રમાણે લગ્નક્રમ છ વાગે ગયા હશે તે દરમ્યાનમાં લગ્ન-કાર્ય વાને સંજુલાલ અને વિમળાને લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી એક બનાવી દેવામાં આવ્યા હતા. અને તે સ બે ત્યાં હાજર ગ્રેહા મિત્રોએ શંજુલાલને અને વિમળાને એક પછી એક પોતાના તરફના સ્મરણ ચિન્હો તરીકે વિવિધ પ્રકારની વસ્તુઓ આપવા માંડી. જેટ, સોગાદ બેથાનું આ કાર્ય પૂર્ણ થયું નહોતું એટલામાં તો શંજુલાલના માણસે આવી તેજ કાણે બહારગામથી આવેલા કેટલાક તારા તેમના સમક્ષ મુક્યા જે એક પછી એક ક્રેન્કલિને સર્વે અતિથીઓની સમક્ષ વાંચી સંજાળાવ્યા. જેમાં લગ્ન પ્રસંગની કુનેઓઓ સિવાય અન્ય કાંઈજ નહોતું. લગ્નકાર્યથી પરવારી સર્વે અતિથીઓને બોળન-માટિ આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું. કારણ કે બાળનકાર્યથી પરવારી સોને ગૌદર અને સરસ્વતીના જલસામાં હાજર રહેવાનું આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેથી કેટલાકે તો સાત પણ વાગ્યા નહોતા તે પહેલાં મોટા ખંડમાં કે ન્યાં જલસો જવાનો હતો ત્યાં આવી બેસી પણ બધા હતા. આ પ્રસંગપર મોટા ખંડમાં આરે તરફ દિપક મૂકવામાં આવ્યા હતા અને તે સર્વેને રોશન કરવામાં આવ્યા તે વખતે ત્યાં તે જાણે સમિ પડીજ નહિ હોવ તેણે બાધ થતા હતા. નવ વાગતામાં તો સૌ મોઢ ત્યાં આવી ગયા હતા. હાજર રહેવાઓની ગણતરી આચરે આલીશથી પચાસની હશે. કારણ કે આવેલા અતિથીઓ ઉપરાંત માયેમનમાં તે વખતે રહેવાનાં એમાંના કેટલાકને નૌનસ્વામાં આવ્યા હતા. અગાધિસુધી જાણે ગાનારીઓમાંથી એક પણ નહિ આવવાથી કેટલાક માંદોમાંડી પુછપરછ પણ કરવા લાગ્યા. એટલામાં તો પ્રથમ ગૌહરજાન અને ત્યારબાદ સરસ્વતી એમ બન્ને તેઓની 'ફોળ' સાથે આવી ખંડની મધ્યમાં પાથરેલી મોટી માટીપર સ્થાન લીધું. ઉસ્તાદ, અને તલકચીએ પણ પોતપોતાના સાધનો તૈયાર કરવા માંડ્યા અને તુરંત જ પ્રથમ સરસ્વતીએ નીચેના યજ્ઞોને સંજાળનાથઓના કુનમાં લલિત કંઠથી રેડવા માંડ્યા —

“દોરી ખેલું નામં મે હર્ષવારે કેલી હુ રામ ફુલાઇ,
 ઉજલી પકડ મોરી બાજમાં મરોરી છેડત નાહો દનકયા,
 એક હાથ જનીયનપર ડાસ હમરી કાન મુનકયા,
 સગ સખીયન સિજન્યાર નીરખતી તુમ હો છેલ જયકયા,
 રાગ રાગ હમ તુમસે નખેલે તુમ આદર ચતરકયા.”

(મુનમો મોરીમુદીન.)

સરસ્વતીનું શાણ પૂર્ણ થતાં ગૌહર અને પાછી સરસ્વતી એમ ઈંઝોટી, કાથી, બિહા-
 મ અને રાત્રિનો મોટો બાગ વ્યતિત થય્ય પછી રહેતા એમ એક પછી અનેક રાત્ર રાત્રિયે
 ગવાવા લાગીને અતે સંજાળના સંજાળતા બાકી રહેલા નાચકાના, વ્યાપારી માંનારીના ઉવાસો
 પણ કંઠાળવા લાગ્યા અને સવારના પંચ વાગતામાં તો સૌ મોઢ સોસીના સ્થાને પહોંચી ગયા.
 સવારના દસ વાગી ગયા હતા છતાં પણ મધ રાત્રિએ જલસામાં હાજર રહેવામાંનું મોઢ
 વિજ્ઞાના જાણ પક્ષના ખંડમાં જોવામાં આવતું નહોતું, કારણ કે સવારના ચ્હા, દૂધ માટે તેજ

માં વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. સૌ કોઈ ખેત પોતાના સહચારી સાથે ત્યાં આવી બેસતા. આ પ્રમાણે સવાર સાંજ કરતાં લગ્ન પછીના બે દિવસ પણ વ્યતિત થઈ ગયા અને આવતી સવારે તો સૌ કોઈ જવાના હતા એટલે એકાદ બે જણા કે જે માથેરાનનો ઉપભોગ લેવાને પણ રહેવાના હતા તે સિવાય બધા જવાની તૈયારીમાં મગ્ન બની ગયા હતા.

લગ્ન પછીના દિવસથી તે અત્યાર સુધીમાં કોઈ અમલતો બતાવ અને હાલેખ કરવા યોગ્ય ન હોતો સિવાય કે વિમળાને અને શંભુલાલ વચ્ચે કોઈ બેદનપણ બતાવ. જ્યોત્સના હોય તેમ જ્યોત્સના વાત પરથી લાગતું હતું. અને તેથી હવે આપણે આપણા સર્વે પરિચીત પાત્રો સાથે ટ્રાઈ-ટર્મીનસ પર પાછા આવવાનું છે, અને ત્યાં આજે પછી અત્યાર સુધી અનેક વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે ઉપરિચિત કરવામાં આવેલા કિલ કિલ પાત્રો પોતાનો ભાગ કેમ અને કેવો લે છે તેનું યથાર્થ ચિત્ર નીચે આપવામાં આવે છે.

સાંજના ઊંચેક વાગ્યાનો સમય થયો હતો, લગ્નપ્રસંગ પહેલાં એકાદ પંખવાડીવાળી શાન્તિપ્રસાદ એક્સિમાં કાર્યવાહી. 'કેસિયર' તરીકે કામ કરતો હતો અને તેથી તે એક્સિમાં જોઈને ગોડો છૂટતો હતો. એટલું જ નહિ પણ ચાકથી એટલો બધો કંટાળો જતો હતો કે શોડા દિવસોથી તો મિશ્રિત કરવાદરવા પણ જતો નહોતો. આજે તે એક્સિથી હમણાં જો દતો. જ્યોત્સનાએ પરિશ્રમીત થયેલા રવામિને કહ્યું જળ લાવી આપ્યું, અને તેની કુખ ખાન્સોપારીનો કામો લઈ પાન કરી આપતી બેરી હતી કારણકે હજુ જન્મવાના સમયને જ વિજંબ હતો. આ પ્રમાણે ગરીબ પણ નીતિમય કંપતિ વાર્તાના પર કરતા બેસા હતા એટલે કોઈએ "શાન્તિપ્રસાદ પિત્રાન્નરસા ક્યાં છે ?" કહીને ખૂમ મારી. ખૂમ મારવાની ત્ર દબથી અને ખૂમ મારનારના ઉચ્ચ સ્વરથી બહેનકળો બની ગયેલો શાન્તિપ્રસાદ બહાર જતા જોઈને કે —

"કેમ માટે નામ શાન્તિપ્રસાદ, તું કામ છે ?"

"બહાર આવો; તોને રૂ. ૫૦૦૦) ઉચાપન કરી વિશ્વાસપાતના આરોપ માટે પકડવાનું પાસે લેવું છે." બહાર ઉમેલા બે ત્રણ પુરોગાના એક, કે જોના દાઢમાં કંઈક માગ્યો ગાતા હતા તેણે ઉપર પ્રમાણે કહ્યું.

"ફિવાડી કોણ છે ?..... બેઈ લેન્ડ (જામીનપર છટાવ તેવું)... .. છે કે કેમ ? નિપ્રસાદે યહાતે સ્વરે પૂછ્યું."

"શંભુલાલ ચંડુલાલની કું. ના તમેએ રૂ. ૫૦૦૦) ઉચાપત ક્યાના તેમનાં તરફનો મેપ છે, અને ફીવાડી પાંચ દબરના એક જ જામીનપર છોડવાનો અને અધિકાર છે, જુઓ રહો એડર અને લેવું."

"મારી તરફથી જામીન ચાંચ તેવા પુરૂષને જોલાવાની તક અને મળવી જોઈએ."

"નહિ તમારો જે કોઈ જામીન હોય તેને હાલ તુરત અહિં આજ દાખર કરે નહિ તો મારી સાથે આવવા તૈયાર થાઓ."

છેલ્લા સપ્તદે ક્યું પટ્ટર અલગતાની સ્થિતિ શાન્તિપ્રસાદ સદેહ કુધ જેવો થઈ ગયો. કા-કે આટલામાં કોઈ એવી સ્થિતિ નહોતી કે જેથી અગતી મોટી રકમના જામીન ચાંચ થઈ.

આ વાર્તા કરમ્માન એક બાજુ પર ઉભી રહી સાંજગતી અને રહી જ્યોત્સના હવે બહાર

“હા ! તેમ ચંદ્ર સંકે પલુ તે એકજ સરને.”

“અને તે શું છે ?”

“તારો રતેહ.”

“શું અદાપિ પલુ તમને ગમ્યારી લાગણી, તમારા તરફની એક નિહાની સંકા છે ? એક બાળક પોતાના માળાપ તરફ જે લાગણીથી જુએ છે, તેથી પલુ વિશેષ રીતે અદર્શિત નમારા દિતની, તમારા શબ્દની બાવના-લાવચામાં જ અમો દ પતિ અમારું કલ્યાણ માનીએ છીએ. તમે આમાન અબદાતા છો, આ સરિના પોષક છો.”

“જરૂર, જરૂર, તેથીજ મને એ સરિપરની સત્તા, એ સરિપરનું ચચમિત્વ મોંપી દે.”

“જે વસ્તુપર માગી સત્તા નથી, જે સરિપર આ દુનિયામા કોઈ પલુ સત્તા રાખી શક્યું નથી, તે હું કોઈને કેમ આપી શકું ? હા, મારા આત્માપર મારી સત્તા છે, તે પોતાની યથેચ્છ રૂંદજી જીવવવાને તૈયાર છે અને અગમે છે.”

“તારું આ હાથનું નકાચું છે, શાન્તિપ્રસાદની મુક્તિની ભેટ પલુ ઉપજી હોય તો તેને માટે એકજ માર્ગ છે, અને તે એ છે કે તારે તારા આ અનુપમ સૌન્દર્યમાં હુબ્બ યથેદાને તાગ મનોદર સરિનેા યથાર્થ ઉપભોગ લેવા દેવો.”

“હેક બેસરખ ન બનો, એક પુત્રી સમન આવા ચંદ્રો ઉચ્ચારતા સમં નથી આવતી ! પિયાર છે તમારા જેવા શ્રીમ તોને કે જે ઉપમારની લાગણીથી પોતાનો હાથ પ્રદેજ પલુ નથી સંભાવતા. સ્વપ્ને પલુ આજા રાખે છે કે શાન્તિપ્રસાદ તો શું પલુ સાથે મારે પલુ જેવળા કરવાના પ્રસંગ આવે અરે તેથી પલુ વિશેષ આ દેહનો વિશ્વ મધ્ય ભગ તો પલુ આ દેહ કે જેનું પોષણ, અસ્તિત્વા માગ સર્વ ક્ષયેતિ માટેજ હોય છે, તે સરિ તારી નીચ હૃદયોને આધિન થશે ? મૂર્ખ ન હવે તારાથી બને તેટલો તેનાપર જુલમ મુલકજો, મે બરાબર અચ્ચુ કે કીમંત-પુત્રો જેટલા બારથી બચા, લાચક જણાય છે. તેટલાજ અદરથી નિષ્કુર, અને નિર્જન હોય છે.” આમ હલી જ્યો સ્થાને બારણા તંક વિચુત્ત વેગે જતી જોઇ શંજુનાય એકદમ હૃદય મારી ઉઠ્યો અને હલુ જ્યોત્સ્ના બારણા બહાર પલુ પહોચી નહોતી એટલામાં તો તેને જમણા હાથના કાંઠાથી ઝાલી અંદર લઇ આવ્યો. અને બારણા પામેતા એક સ્થળ પરની કળ દગારી, પાછો પોતાને સ્થાને આવી બેઠો. જ્યોત્સ્નાએ બારણા તરફ પાછુ વાળીને જોયું અને તે મનજીવ રીતે બંધ ચંદ્ર મથેજ હોય તેમ દેખાતું હતું.

“આ પ્રમાણે અયોગ્ય બળે વાપરવાનું બન્યું ?”

- “મારી છપ્પા પૂર્ણ કર્યા સિવાય અર્પીઓથી નહિ જઈ શકાય.”

“ભૂલો, શંજુનાય, સર્વના ભૂલો દેખાય છે. નહીં માનજે કે છાસ વપોવવાથી માખણ નહિ નીકળે.”

“હમજીવન સતે સિદ્ધ કરી આપુ છું કે શંજુનાય કદાપિપલુ બુનવો નથી” આ પ્રમાણે હલી શંજુનાય જ્યોત્સ્ના જે બાળુ પર ઉભી હતી તે તરફ જવા ત્રાગો અને તુરનજ જ્યોત્સ્નાના હાથેતે ઝાતી પોતાના તરફ એ સલા લાગ્યો તેના આ કૃત્ય તરફ તિરસ્ક રતી દષ્ટિથી જોતી જ્યોત્સ્નામાં કદિ અપૂર્વ બળ આચ્ચુ હોય તેમ જે હાથેતે પકડ્યા હતા તેને પોતાના તરફ ખેંચી એવા તો જળથી લોટ્યા કે શંજુનાય બિચારો સામે પડેલા રાઉન્ડ ટેમલ પર જઈ પડ્યો જ્યો-

તા આ કાર્યથી ઉત્તરયેલો શંભુલાલ ગાંધાની માફક જ્યોત્સ્નાના ચરીર પર ધસવા ગયો; આ પ્રમાણેના દેખાવથી જ્યોત્સ્ના પણ અકબાઈ ગઈ, બહેનકળી મની ચારે તરફ નાસવા-રતો જોવા લાગી. એટલામાં શંભુલાલે આવી તેનો હાથ ઝાલી એવા બળથી પોતાની ખેંચ્યો કે તે બિચારી તેના ચરીર પર જઈ એવાતો જોરથી અથડાઈ કે જેને લીધે ફાલ પણ જ્યોત્સ્નાના મગાથી ખીછ બાજુએ પડી ગયો. શંભુલાલ ફરી પોતાના ઉપર શે કરે તે પહેલાં એકદમ કાંઈક રસ્તો કરવાની જરૂર લાગવાથી જ્યોત્સ્ના ચારે તરફ ફરવા અને કાંઈપણ માર્ગ ન જણાથી દરિયાપરની બારીમાં જઈ તરતજ સમુદ્રની સપાટી ઝિપલાબુ; અને ઉદ્ધિતી પ્રયત્ન હોવામાં અદશ થઈ ગઈ. એકાદ મિનિટ પછી શંભુલાલે તે ન્યારે જોયું, ત્યારે સમુદ્રની સપાટીને બેઠી કોઈ એક વસ્તુ વિદ્યુત જેવી દિગ્ગોચર થઈ ગઈ.

જ્યોત્સ્નાના સમુદ્રપતન સાથે શંભુલાલના ચૈતન્યનું પણ પતન થઈ ગયું હોય તેમ જણાતું. ઉપર જણાવેલા બંનેને લગભગ અડધી કલાક થઈ જવા આવ્યો હતો છતાં શંભુલાલ માન જોઈ રિથતીમાં એક કોચ પર સુતો હતો. તેને યોગેલા એકાદ બે જખમોની પીડાતું પણ સર્વના વિસ્મરણ થઈ હોય તેમ જણાતું હતું. જ્યોત્સ્નાના અચાનક આત્મઘાતે તેને વિભાઈ મરણ કરી દીધો હતો. આકુળબાકુળ બનેલું તેનું મન કાંઈપણ એક્સ નિર્ણય પર વી ચકતું નહતું. ધડીમાં ખૂનના આરોપની ખીંકમાં અર્ધમૃત સમાન તેની અવસ્થા થઈ જતી. તે કોઈ વખત મારી સામે ચા પુરાવા છે એ વિચારે આનંદમાં સિન થઈ જતો હતો. આ વિદ્યુત્ત અવસ્થામાં આસરે એ અડી કલાક નિઃશ્વાસ ગયા હશે. છેવટ તેના વિચારો કાંઈક રીત પકડતો હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. આરંભમાંથી બહારના જગમાં આવી તેને માણસને જળ અને કાંઈક નાસ્તો લાવવાને ફરમાવ્યું. દરેક મિનિટ પણ નહિ થઈ હોય એટલામાં શુસ સર્વે વસ્તુઓ લાગ્યો એટલે પ્રથમ તે તેને જળવડે પોતાના હાથ મ્હોં સાફ કર્યા અને પી માણસે લાવેલા મ્હા અને કેકસને ન્યાય આપવા માંડ્યો, અને સાથે સાથે માણસને ટેલિફોન મોટર ગંભાવવાનો દુકમ કર્યો. ન્યૂ નેરિન્સાઈન્સપરના મહાનેથી મોટરને આવતા વિશેષ મિનિટલો સમય થયો અને તેથી લગભગ અગ્ગાર લાગવાના શુમારે થી પાંચ શંભુલાલભાઈ દરમાં સ્વાર થઈ પોતાના રહેઠાણ તરફ જવા તૈયાર થયા પણ અઘણિ તેઓએ શોધરને ગાડી લાવેલો દુકમ પણ નહોતો આપ્યો એટલામાં તે સામેથી આવતી ગાંધાની વિક્ટોરિયામાંથી એક પરિચય પૂરે શોડરને ઉદ્દેશીને ગાડી ચોભાવવા ફરમાવ્યું અને તેના આ કૃપાથી શંભુલાલ કામ ગયો હોય તેમ તે પૂરે અને અનુલક્ષીને કહ્યું કે :—“મોદી, તારી આ ટેવ ધણીજ અસમ છે, તો નથી કે હું કેટલો કંટાળેલો છું અને તેથી બંજલાપર જવાને કેટલો ઇતેભર હોયછ. મ્હાની દેક છેક ન્હાંથી રાત્રે શું કામ હતું તે સંકષ્ટ, હોડના અદોઆ સુધી આવવાની જરૂર પડી.”

“મારે શું કે હું તો તમારા સાથે માટે આવ્યો, બધું એટલું બધું વહી જતું હોય તો પધારો કે કાંઈ એટલી ગરજ નથી કે ઘરનાં પૈસા ખર્ચી છેક અદોઆ સુધી આવું.” મોદીના આ જોએ શંભુલાલ પર ધરેલી અસર કરી, કારણકે મોદી આ પ્રમાણે છુટથી કોઈ દિવસ બોલ્યો તેમ તેને માદ નહતું; અને તેથી તે મોટરમાંથી ઉતરી સામે આવી ઉભેલા મોદીનો હાથ

ઝલી જે ઔરમાં જ્યોત્સ્નાવાળી પટનાને પ્રસન્ન બન્યો હતો ત્યાં તેઓ બન્ને આવી પહોંચ્યા, અને ખૂસી ઉપર બેસતાં બેસતાં શંભુભાલે મોઢીને ઉઢેરાવેને જે કાંઈ સમાચાર લાવ્યો હોય તે કહી દેવાનું ફરમાવ્યું.

“પહેલી વાત તો એ છે કે તમે શાન્તિપ્રસાદપર મોટી રકમ ઉચાપત કરવાના શુન્દા માં પકડવાનું વૉરન્ટ કહડાવ્યું છે તે સાચી વાત છે કે કેમ ?”

“હા, કહડાવ્યું છે તેનું તારે શું કામ છે ?”

“મારે એ કામ છે કે, તમારે તેને તે શુન્દા માટે છોડી મુકવે પડશે; તમારે તમારે આશ્વેષો પાછા ખેંચી લેવા પડશે; એ પહેલું કામ છે. અને બીજું જ્યોત્સ્ના અહીંઆ આવીં તે ક્યાં છે, તેને મારે સ્થાપિત કરી લો એ બીજું કામ.”

“એટલે ! શું તું એમ કહે છે કે તું કહીશ તે પ્રમાણે કું કરવાનો છું ?”

“કરવાના હો એટલુંજ નહિ પણ કરીશજ.”

“જો તારે આજ કહેવાનું હોય તો મને તારી સુધે મારે કૈમુલ્ય સમય મુધાવવાને વખત નથી, અને કું તને આજા કરું છું કે આવજા ટાલવા કરવા ફરીથી મારી પાસે કદાપિ પણ આવવું નહિ.”

“અકળાઓ નહિ રોક, મારું કહેવું માનો નહિ તો પસ્તારો.”

“મૂર્ખ ! તારો આ બદલાવ નક્કો છે.” શંભુભાલે ઉરોસયેલા બચાબ કહ્યું અને પછી તરતજ પાંચણ તરફ જતા માર્ગનું. બહાર નિકળતા શંભુભાલે રોજીને મોઢી બોલ્યો કે—

“જ્યારે તમે સીધી રીતે મારું કહેવું નથી માનતા ત્યારે મારે નિર્ણાય થઈ કહેવું પડે છે કે આવતી કાલે સવારે તમારા ૧૨ ખોરા આરોપ મુઠી નિરોપ ગણુમને હેરાન કરવાના અને જ્યોત્સ્ના નામની સ્ત્રી પર બળાટકાર શુભરી મોટી રીતે છુપાવી રાખવાના શુન્દા માટે પકડાવવાનું વૉરન્ટ કહડાવવું પડશે.”

“શું તું એમ કહે છે કે તારી મોટી ધમણગોળી કું કરી જઈશ ? જ્યોત્સ્ના નામની કાકાપણ સ્ત્રી છે કે નહિ તે પણ કું જણતો નથી; અને શાન્તિપ્રસાદ પરનો આરોપ મોટો છે એમ કહેવું તેના કવેતા સાબિત કરવું ઘણુંજ મુશ્કેલ છે.”

“શાન્તિપ્રસાદ પરનો ખોરા આરોપ તો કું આ કણેજ સાબિત કરું છું, અને તે સવા પછી જ્યોત્સ્નાને અહીં લાવીને તેનો કેવો ખરાબ અંત લાવવામાં આવ્યો છે તે સિદ્ધ કરતાં દેટ્યો સમય લાગશે તે વિચારવાનું કામ કું તમનેજ સોંપું છું.” એમ કહી મોઢીએ પોતાના કોટના ગળાવામાંથી નોટપેપરની સાઈઝનો એક પત્ર કઢાડી શંભુભાલની સન્મુખ ધર્યો મોઢીના આ હેતુ-કના કાર્યે શંભુભાલના માથામાં હથેલાનો પ્રહાર કરવામાં આવ્યો હોય તેથી પણ વિશેષ દુઃખ ઉત્પન્ન કર્યું, અને તેથી તે મોઢીના હાથમળી કાચળ જોયો ન જોયો એટલામાં તો બેભાન થઈ જમીનપર પડ્યો. મોઢીએ હાથમળી ફમાલવડે શંભુભાલને વાસુ નામનાનું ચર્ચ કર્યું, અને તેથી મોઢીકવારમાં તે કાંઈક શુદ્ધિમાં આવવા લાગ્યો, એટલે મોઢીએ પાસેના ટબલપરથી થોડું જળ લઈ તેને આપ્યું. જળપાન પછી તે કાંઈક વિશેષ શુદ્ધિમાં આવ્યો હોય તેમ સ્પષ્ટ દેખાતું હતું. શંભુભાલ હેવટ કાંઈ નિર્ણયપર આવ્યો હોય તેમ મોઢીને પોતાની સાથે ન્યુમેરિક લાઇ-

નસપરના ખબરી આધવા કહ્યું અને તેથી તેઓ જાને એકદ વાગ્યના સુમારે હાં આવી પહોંચ્યા. આખરે શંભુલાએ જ્યોત્સ્નાના આત્મધાતની વાત કહી અને આ વાત માટે પોતાને કાંઈ પણ દાનિ ન થાય તેવો રસ્તો કરવા માટે જલુ મોદીને આજીજી કરી એટલુંજ નહિ પણ મોદીની ઇચ્છાનુસાર આવતી કાલે સવારેજ શાન્તિપ્રસાદ પરના આલેખો પાછા ખેંચી લઇ તેને નાહક હેરાન કરવા જદલ પાંચ દબ્બર રૂપિયા બક્ષિય આપવાનું કહ્યું. મોદીએ તેના આ કૃત્ય માટે રૂ. ૫૦૦૦૦) તો એક એક લખાવી લીધા અને તે કાંઈ અન્ય કારણ માટે આપ્યો છે એમ ન કહી શકે માટે રૂ. ૫૦૦૦૦, ની બલેન્ડ I. O. U. ની ચિઠ્ઠી પણ લખાવી લીધી. આ પ્રમાણે પોતાના કારવા પ્રમાણે સર્વે કાગ પાર પડતું જોઇ મનમાં આનંદ પામતો પામતો મોદી પોતાના ઘર તરફ જવા નિઃશ્વરો જયુ તેનો તે સર્વ આનંદ તો નિર્દોષ ગિચારી જ્યોત્સ્નાનું અચાનક આત્મધાતનું રમરણ થતાં વિલપ થઇ જતો હતો.

શિવજી રક્ષણાર્થે જ્યોત્સ્નાના દેહપતનના, પરાંપકાર અર્થે મોદીના અતિશય વિરગ્મના રોગવવાના, અને ક્ષણિક શારિરીક ઉપભોગાર્થે અમે તેના કુકળોને કરતાં નહિ કરતો શંભુલા-લના એવા માનુષી સ્વભાવના વિવિધ અને પરિવર્તનશિલ્પ દરમિયાનું અવલોકન કરવામાં આપણે એટલા બધા તર્કિત જાતી અથા કે, પ્રિય વચિક, પોલીસચોકી પર ભરે જવામાં આવેલા શાન્તિપ્રસાદની ત્યાં થું દલા થઇ તે તરફ તો આપણું સહજ પણ વલ્લ રહ્યું નહિ. આલો, હવે આપણે આપણી દાંડને એ તરફ દોડાવીએ.

એકાદાના અને ત્યાં પ્રકાશનું નિશાનમાત્ર પણ નહોતું તેવા એક મહાનમાં જેને વચ્ચેથી લાકડાનો પડો હરી લઇ એ લાગવાળું જનાવવામાં આગું હતું, ત્યાં શાન્તિપ્રસાદને લાવવા માં આપ્યો. માનની ગાળુપરના એટલાપર એક નિરાતે બેસી રાખ્ય તેવા આરામારાનપર એક ઈંચો, મજાનુ, અને લાલ મોંઢાલો ઇન્સપેક્ટર જેવો દેખાતો પ્રથમ પોતાના અગ્ર કાનમાં દોહર (ક્લમ) ધારી બેઠો હતો. મુનિફોર્મમાં (કાળીગલી) સજા થયેલો એક સિપાય હન્સ અને અનેક પ્રકારના ડાકાથી ખેરંગી જનેલા ટેમલ પાલે હોયો હોયો તેનાપર પડેલા ચોપ-ડાના પાના ઉલ્લાવતો હતો; અને સફેદ સુદ પહેરી એક એલિસર જેવો દેખાતો યુવક હાથમાંની નેતરની લાકડીવડે પાટલુપરની ધુળ ઉગાડતો આમથી તેમ આંટા મારતો દેતો.

"Well, whatis that!" શાન્તિપ્રસાદને લઇ આવતા વેલા એલિસર જેવા દેખાતા યુવકને ઇન્સપેક્ટરે પુછ્યું.

"Warrant, for cheating."

"Alright Tankaram put it down" એપ્પાના પાના ઉલ્લાવતા સિપાયને કહ્યું.

આ પ્રમાણેનું દમેલની રૂઢી મુજબનું કામ પતાવી ઇન્સપેક્ટર શાન્તિપ્રસાદને ઉદેશીને તેના આ કુખના સમાચાર તેના કાંઈ સજાથી કહેવસવવા હોય તો જણાવવા કહ્યું; એટલુંજ નહિ પણ તેની સારી રીતભાતથી તેને અંદરના ચોરગાઓમાં ગોંધી નહિ રાખતા અહીંઆ એટલાપરજ સુધ રહેવા દેવામાં આવશે એમ પણ જણાવ્યું. તેની આ લાગણી વારંવારી રીતથી શાન્તિપ્રસાદે તેનો આભાર માન્યો. *તેના તરફની આવી સારી રીતભાતથી મનમાં આનંદ

* હવે પછી તે કેટલીક હકીકત મગજ અને હિન્દો બાપામાં જાની હતી જેનો અંગે મુજબ સતીમાંજ ઉતારો આપવાનું યોગ્ય થાયું છે.

પામતો શાન્તિપ્રસાદ હાથ ટુટત તો તેના પરના અશ્વરૂપની વાત સર્વથા ખૂરી ગયો. હોય તેમ પામે પડેલી ખુરસીપર બેઠો બેઠો લાકડી લઈ આમથી તેમ આંધ્ર મારતા બોલિસર બેઠે વાતો કરવા મંડ્યો. તેને જણાયું કે લૂંટ, ચોરી, દગો ફટકા, બદમાશી અને એવા અનેક કુટુંબો સિવાયની અન્ય વાર્તામાં આ ભેટો કંઈ ખજુ રસ લઈ શકતાજ નથી. તેમના મનમાં એક પણ વાક્ય એવું ઉદ્ભવી નહિ શકતું હોય કે જેમાં જજુ, કેરી, કેદખાનાઓ કે આવની ક્રિમીનલસેસનને લગતા ચબ્દોનો ઉપયોગ ન થતો હોય. તેઓના આ વાર્તાવાપમાં કોઈ ભિખારી અને રખડતા પુરૂષને લઈ આવતા સિવાયપે આવી ખમલ કરી; અને તેને ઉદ્દેશીને ઇન્સપેક્ટરે પુછ્યું કે:—

“ શું ગુંદો છે ”

“ રખડતો ખિરસાહાતર, સાહેબ ! ”

“ Allright Tokaram put it down ”. ‘ Ah how do you know ’ સિંધોપુત્રે ઉદ્દેશીને પુછ્યું.

“ ક્યારેનોએ માણસોના રોળામાં આમ તેમ રખડતો બેઠામાં અવેચો હોવાથી તેપણ તેને કાંઈ દેશોજી જણાવું હોય તેમ પણ જણાવું નથી. ” સિંધોપુત્રે કહ્યું.

“ બહુજ શુભ લાગી છે સાહેબ ! સવારથી અનાજના દરોન કર્યા નથી. ” મરીજ કેરી બોલ્યો.

“ શુક્ર ન મોલ, મદા ! ” કેમકે મળેલો હુંસો મારતા ઇન્સપેક્ટરે કહ્યું.

“ તમે શું ધારે છે, એને શું કરવામાં આવશે ? ” શાન્તિપ્રસાદે હન્ટેભરીથી પુછ્યું.

“ થાણાની ભેલમાં, પુરા તજ મહિના ” ઇન્સપેક્ટરે કહ્યું.

“ શા ગુંદો માટે પણ ? ”

“ વાહ ! રખડવાના અને ખિસા હાતરવાના. ”

“ હીઠ ! એ રખડેલ દરી પણ એ ખિરસાહાતરે પણ છે એમ શા પરથી કહી શકાય ? ”

“ કેમ ! એને માણસોના રોળામાં રખડતો બેઠામાં નથી આવ્યો ? ” . . .

“ અને તેથી શું માણસ ખિરસાહાતરે દરો એમ કહી શકાય ? ”

“ જરૂર, કાપ્તાની નજરમાં તે ગુંદોમારજ છે. ”

શાન્તિપ્રસાદ કાપ્તાની અને તેની નજરમાં “ ખિરસાહાતર ” અને “ રખડેલ ” દેખાવવાની નવી પદ્ધતિ માટે કાંઈક વિચાર કરતો હતો એટલામાં કોઈ સાસ દેખાવ ॥ ઉમર લાંબક પુરૂષને લઈ બીલે સિંધોવ આવ્યો. તેને બેઠા ઇન્સપેક્ટરે પુછ્યું કે:—

“ કેમ શું ગુંદો છે ? ”

“ સાહેબ, તેના શાકભાજી અને ફળાદિનું ગાડું લઈ મારા શરિર પર ધસી આવ્યો અને આડે રસ્તે ન કહેવા છતાં તેવું ગાડું હાંકી નાંખ છે સાહેબ ! ”

“ અહો ! સરકાર સાહેબ ! મારૂં કરો, હું સન્ધ્યાઈથી પૈસા કમાઈ છું અને ચોટી બચ્ચી આ શાકભાજી વેચી મારું ગુજારન ચલાવું છું. મારી બેરી સાહેબ, ઘેર વાટ બેની હતો. અરે ! હું નહિ જાઉં તો મારા છોકરાઓ ધેર રાંકાગ કરશે. અને જ્યાં છો સાહેબ, હવે હું કયોપિ એવું નહિ કરું સાહેબ ! ” આંખોમાંથી આંસુના દિપ્તિ છુટતાં તે પુરૂષ બોલ્યો.

આ જ્ઞાના બોલવામાં કાંઈક ખરેખર દયાળુનક હતું અને તેથી શાન્તિપ્રસાદે તેને ખટિ વાનો વિચાર કર્યો પણ તેને પોતાનેજ અહિં આ બેસના દેવામાં ઉપકાર કરવામાં આવ્યો છે તત્ત યાદ આવવાથી તે બિચારો ચૂપ થઈ ગયો.

"Come Tukaram have you got that down ?" ઇન્સપેક્ટરે કહ્યું.

"હા, સાહેબ !"

"ડીક ! એને અંદર જોરકામાં પુરા. " એને માટે માછરડેટ નકી કરશે. "

"હું અઘાપિ તેના પરનો ગુન્હો બરાબર સમજી રાક્યો નથી " શાન્તિપ્રસાદે કહ્યું.

"રસ્તા પર નાહકનું શિક્ષણ કરી ખોટી ગડમઠ કરવી એ જેવો તેવો ગુન્હો નથી. "

"પણ એ ખરી મહેનતથી પૈસા કમાય છે અને રસ્તો બધાને માટે ખુલ્લો છે. "

"Oh no such thing. આવા જ્ઞાઓજ પોતાના ગાઠાઓના ખજાજાટથી મોટા તર ધોડાએને ચમકાવી મૂકે છે, અને તેથી કિંમતી ગાડી ધોડાને નાહકનું તુકશાન થાય છે. રખર તેને એક મદિનાની ટીપ મળવાની જરૂર છે. " ઇન્સપેક્ટરે કહ્યું.

ખીજે દીવસે સવારના આઠ વાગ્યામાંજ મોદીએ આવી તેના પરના બેચી લેવાના હોપોની વાત કરી, પણ જયોતિરનાની બાબત પૂછવામાં આવતાં તેને કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં. દસેક વાગ્યાના શુભારે ત્યારે પાંચ સાતે સિપૌચક દ્વાયમાં 'પોલીસ-શીટ' લઈ જુદા ધોડા ગુન્હોગારોને લઈ માછરડેટની કોર્ટમાં લઈ જવામાં આવ્યા ત્યારે શાન્તિપ્રસાદ પણ કોર્ટમાં પડે તે પૈયાર હતો. પોલીસ-કોર્ટમાં તેઓ બધા પહોંચ્યા કે તરત માછરડેટની આગાધી નિતપ્રસાદને છૂટા કરવામાં આવ્યો.

—આજી.

૭ પાતિ રૂદન. ૭

[મંદાકાંતા]

- સંતાઈ શું દુઃખ હમ રદ્યા છે પ્રાણવલ્લભ ખ્યારા,
શાને દૃષ્ટિ અહોં ન કરતા વિનવે દુઃખોં દારા;
શું હૈયું છે તમતલું જહુ કુર માણા સમાન !
- હા હા ! જોયો અહિં તરફ આ બાળ સામું લગાર. ૧
આહા ! હૈયું મુજતલું ખરે ફાટી જતું હવે તો,
રેવાતું ના મુજયડી હવે એક કે બે ઘડી આ !
ના જોતાવે મુજયડી હવે દુઃખ કેને કહેવું,
શાને કે'તા જરી ન મુજને આમ કયાં મુખી રે'વું. ૨
સંતાયા છે શું તમ ગમને સૂર્ય કે વાદમાંહી,
સામું જુઓ જરીક અહિંઓ રાંક આ બાણડાની;
આહા ! નિંદ્રા ગહનમહી આ રંક નિહોવ બાળ,
આહા ! મુજે જરી ન મુજને શા થયે તજ હાલ. ૩

અમદા. કે પલિમલિટ.

(લે. રા. મુકલ નર્મદાબંધર દરનાવિંદ ખાગનાં.)

(૧)

નવાપુરના યુગ્મવતઃ મારિતા નાનમલિમી વિચળીના ગિવાઓનો પ્રમથ દુગ્ધી જોવાર પ્રેક્ષકવર્તને અત્યંત રેદિખમાન દરિઓવદ યનો દનો, અમારે વાનગનદના વિશાન્તિભુવનની એક ઉલાટી જાગી પાડે છે એક વ્યક્તિ આમનેમ આંશ માટની જળાની દની, એટલુંજ નહિ પરંતુ તે જલે અત્યંત વિચારમાં પ્રવર્તે દોષ નહિ તેમ દેહીક વાર ઉભી ન્દી ગળ્ય મિતિ જે પ્રદર્શિત થતી હતી વાંચકશ્રેણી જાગી પડે શુ-પવત્ ઉમેલી અક્તિ અત્યારે અમિતસિદ્ધિ વિના બીજી કોણ દોષ ? હું કહ્યું અમિતસિદ્ધિને તેના અગુણ કાર્યની અમજા વધ રહી હતી, કારણ કે માધવપ્રમાદ જેવા વીરત્વમાં હવત પસવનાર નાને વિના અપદાધિ એક શુનેગાર બનાવી ફેરી તરીકે સ્વતન્ત્રતામાં સારંગે તે અત્યંત હજળ કાર્ય હતું તેમ તે સારી પેઠે જલજોડે દનો એટલુંજ નહિ પરંતુ તેનું શું પરિણામ આવશે તે સંગ ધે ચિંતવન કરતો દનો, એટલામાં વિશાન્તિ-ભુવનના મમથીઆ ઉપર કાષ્ટ એક વ્યક્તિને આવચનો જમવ મંભાવો જેથી અમિતસિદ્ધિ રહેજ તપામ દના આગળ મહે એટલામાં તેના મુખીય એક વ્યક્તિને આવર્તી જોઇ કાલાનક અવાજથી બોલી ઉઠ્યો “કેમ ! અગદુષ્ટ ! શું થયું ! માધવપ્રમાદ ક્યાં છે ?” “મદારાઅધિગાર ! મદારા હવતા જંબુપે માધવપ્રમાદને હર્ષ આપ્યો છું અને તેને પોસિધ પેઠેમાં યજી વાપ નામનાનો આજા લેવા બારે આગે છું !” અગદુષ્ટખાંજે આગરે અત્યંત ગંભીર કરી પ્રત્યુત્તર આપ્યો “કનુ છે ! અગદુષ્ટખાં ! ત્વમ જેલ નિમકદધાલ અને શુન્ધિ નાને, તે ત્વારી દુગ્ધીજારી અને અપજનાને અત્યંત માન પડે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ ત્વારા હવ-ચિન્દે માન હવમાં અત્યારે અનદન વિદાસ પામી રહ્યા છે ! અમારે ત્વારી બદાદુગીના બદલામાં આ મદારી રતજીવીત દિગ્ગની વિંટી તને એટ તરીકે બનુ છું” અમિતસિદ્ધિ પોતાની આંખો ઉપરથી વિંટી દાદનાં કર્યું. “કાંઈ નહિ ! મદારાઅધિગાર ! આપની મદારા પ્રત્યેની શ્રદ્ધા છે તેજ સર્વને ન અત્યુત્તમ એટ તરીકે માનું છું. આપ નામદારતા દુઃખને ગોચરીતે અમલ કરેલાં તેમાજ મદારા ઉદય-ચિન્દે અચિત્વતા બોલવે છે તે હું સારી પેઠે જાણું છું, અને તેજ પ્રમાણે મદે આપને અમલ બનવો છે તેમાં કાંઈ દુઃ પ્રથમાને પાત નથી.” અગદુષ્ટખાંજે નિરવ ધર્મચિત્તિય યજમાં જગજ આપ્યો.

“ત્વારી નિરવધર્મશુદ્ધિ અને અનદન પ્રમાણિકતા જેવી દુઃ અત્યંત ખુશી થાઉં છું, પરંતુ અગદુષ્ટ ! વિંટીને બાંધાર કર.” “હા ! મદારાજ !” ફરી અનજીવીત વિંટી અગદુષ્ટખાંજે ખુશી થતાં પોતાની આંખો ઉપર ચપ્પી દોરી.

“અનુભવી કુ માધવપ્રસાદનુ મોહુ બીલકુલ નોવા ધમ્મતો નથી,
જેથી અત્યારે તેને રાત્રિપર દિર પાસેના માતમ્બમાં ચોટી પડેરા વચ્ચે
મુખા છે.” ભમિતસિદ્ધે મુખે મલતી જોખતા અવાજે કહ્યું.

“અમદુશ્ચ ! હું માધવપ્રસાદનું મોહનું બીજકુલ જોવા હચ્છતો નથી જેથી અત્યારેજ તેને રાત્ર્ય-મંદિરે પાસેના કારાગૃહમાં ચોટાપુર વચ્ચે મુકી દે ।” અમિતસિંહે મુછો મરડતાં બોલ્યા અવાજે કહ્યું. “હા ! મદારજી બહુ સારું.” અમદુશ્ચનાં એ નમન કરી જવાગ આપ્યો. તુર્તજ અમદુશ્ચનાં વિશ્રાન્તિ-સુરનાનાં પમથીઆ ઉતરવા લાગ્યો, ત્યારે અમિતસિંહ દીર્ઘ નિયારે સાથે એક મોઢા ઉપર આડે પગો. માધવપ્રસાદ નિરૂપાયે ચોટાપુરે વચ્ચે કારાગૃહમાં દાખલ થતાં બરાડી ઉઠ્યો-અહા ! માધવ ! કમનસિગ માધવ ! જે રાત્ર્યમાં ત્હેં અનેક પ્રત્યે ન્યાય દર્શાવી સર્વની પ્રીતિ મેળવી, લોકાપ્યોગી કામ કરી અત્યંત ખ્યાતિ સંપાદન કરી, સગપને સર્વ વિદળનાઓથી મુક્ત કરી આબાદ કર્યું, તે સર્વના બદલામાં તારે માટેજ કારાગૃહ એક નિવાસસ્થાન તરીકે નિર્મિત થયું ?

અહા ! પરમાત્મા ! શો અન્યાયાં પરબરબ માધવ જેવા નિખાલસ રિલની જતાપણુ દયાના આપી ! ત્નેકે કુર અને કાજ હલ્લકા અમિતસિંહની આંખે તેના રાત્ર્યની નજતાના પાટાઓ લાગી રવા છે, તેની સર્વ રિદ્દી-સિદ્ધીની પામવાનીના બળુકાસ યદ રતા છે, જેથી કુસંગ-દોષથી ભમાઈ ગએલાં અમિતસિંહને, આ આદિના અભ સ્વરૂપનું રમણું કપાથી પાપો બડો ! અભિમાનમાં અન્ધ થઈ રહેલાં વિશ્વાસવાતી ! ત્હારી કૃતમતાનો સગજ જલ્લો પરમાત્મા સંપૂર્ણ રીતે આપશે ! સર્વને દુઃખ પાછ ઉઠેરી મોટો કરે તેમ અહો ! કુર કામો ! આ માધવે ત્હારી સર્વ રિદ્દીસિદ્ધી જળગી તને સુરત કરીરેયપરેયમાં ત્હારી ખ્યાતિ વધારી, ત્હારા રાત્ર્યનું મોરગ ઉત્તમ પંક્તિએ વધારે આપ્યું અને ત્હારા કપ્યેનો ગ્રેમ પ્રજાના હલ્લકા પૂર્ણ રીતે મગજની આપ્યો, શું ? તેનાજ બદલામાં કદેસ ઉપકાર વિસરી જઈ નિર્દય સર્વની મારફ દિવે-પુનેજ તિમ કંચા હા નિકેન કરવા હોતો ? ત્હારી કુરતા..... બોલતાં બોલતાં માધવપ્રસાદ પોતાના કપાળ ઉપર હાથ ધાળડતો બેઠાન થઈ ધરણી ઉપર પડ્યો. તુર્તજ સિંહાણે માધવપ્રસાદને શું થયું ત્હેને તપાસ કરવા આગળ દોડી ગયાં. રાત્ર્ય-મંદિરના કારાગૃહમાં પ્રમંડ અવાજે ગાછ રહેલ માધવપ્રસાદના ભવાનક ભાગ્યા દુટ્ટા રાજે અમિતસિંહના કહ્યુંપ્રથ ઉપર પડ્યાં દર્તા જેથી અમિતસિંહનું હલ્લ જોડ્યો-અહા ! દત્તું એટલુંજ નહિ પરંતુ માધવપ્રસાદના પંડામાં કદાચ સપડાઇ જવાનો અત્યંત ભય લાગતો હતો જેથી પોતાની સદ્વિસ્ત્રામતી જળગી રાખવા શું શું યોગના કરી તેના માદ વિચારમાં ધરીમાં કોય ઉપર અને ધરીમાં સોડા ઉપર બેમતો હતો.

માધવપ્રસાદના છુટા પડી વખતેની અસજ વેળાની માડી અસરે જે રરિમ તેમજ અંગા-ગૌરીને શુન્યવત્ રિથિતિમાં મુકવા દર્તા તેજ રિથિતિ હતું તેઓ બોજવતા હતા. કારણકે આશ્વાસન આપી કોઇ પણુ બ્યક્તિ તેમને શુદ્ધિમાં લાવે તેમ ન્હોતું.

“રુખમાં આવે રો, દુઃખ મદિના એકઃ” —ત્યારે હરકોઇ માણસ સર્વ પ્રકારે સુખી હોય છે, ત્હારે ધણુ માણસો તેગી પાસે આવ જાવ કરે છે પરંતુ તેજ માણસને જવારે સર્વ રીતે દુઃખમય-કલન ગાજવાનો પ્રસંગ આવે છે, ત્યારે કોઇપણુ તેને ત્યાં જતું આવતું નથી, મદદ કરતું નથી, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેના દુઃખી હલ્લકે કોઇ આશ્વાસન આપવા પણુ જતું નથી. સર્વ દુનિઆ રવાર્યમય છે. તેજ પ્રમાણે માધવપ્રસાદની બાવતમાં જણાયું.

રહેરમાં સુકંઠિત ભીઓના ગીત સાથે ઘંટીના અવાજનો મતિખનિ થઈ રહ્યો હતો, ત્યારે બાવિઝ વદજનો હોટમશબ્દ અમુર પ્રજલિત થાં ઘલકારી રવાં હતાં. પરાદીપ્ત યતી માધવ-

રાખી, આવેલ સમયને તામે યતું તેમજ આપણું શ્રેય છે. હરિગ્રાહ બંધિત મને તેટલી સાવચેત રહે પરંતુ કુદરતવચાત્ નિમિત્તરૂપ જે નિર્મિત છે તે બન્યાજ દરે છે." માતૃશ્રી ! અરેખર આપણું કહેવું યથાર્થ લાગે છે પરન્તુ મહારા પિતાથી.....બોધતા બોધતા રશિમનો શ્વાસ રૂંધાઇ ગયો.

રશિમ ! રશિમ ! બ્રહ્મા રશિમ ! દિલગીર ના યા. ત્હારા પિતાથી કાઢના એકપણ કદુ યજ્ઞ સહન કરે તેમ નથી, એટલુંજ નહિ પરન્તુ ત્હેમની સર્વ ઈદિએ વીરવતું યોદ્ધી રૂપી કરે છે, તેઓ સર્વ પાતે કુશળ છે, જેથી ત્હેમનો કોઇ પણ વાકા વાળ કરવા દિમ્બત થશે તેમ નથી. તેઓની બુદ્ધિ વિચાળ અને સ્વિચ્છલ છે જેથી દીર્ઘદૃષ્ટિથી સતત વિચાર કરી આગળ પગલું ધરે છે અને પ્રત્યેક કાર્યમાં યશસ્વી નિવડે છે. અબદુલખાં રશિમ-કાન્ત અને ગૌરી વચ્ચે જે વાતચીત થતી હતી તે સર્વ સાંગીટીકી સાંમળા અત્યંત અગમચળી વચ્ચે છક યઇ ગયો હતો અને ગૌરીની જાહેર દિમ્બતને મનમાં ધન્યવાદ આપતા હતા. થોડીવાર પછી અબદુલખાં એકદમ બોલી ઉઠ્યો—“ગૌરી ! હવે આ ગૃહનો સંઘને માટે ત્યાગ કરી સત્પર અન્ય રથએ આસ્થા નાંખો ? ” નહિતર આ સામે કબેલા સીપાઇએ પાસે તમેને ધર બદાર કદાવવા પડશે.” ગૌરીથી હવે રહેવાનું નહિ જેથી તુરત બોલી લીધી—“નાદાન ! તું તારું જળ બતાવે છે પરન્તુ ધૈર્ય તારૂ કુકર્મનું રૂળ અવરજ ચખાડીજ.” તુર્તજ રશિમ-કાન્તે તથા ગંગાગૌરીએ પોતાનો સામાન બાંધ્યો. આ જોઈ અબદુલખાં બોલી ઉઠ્યો—“ગૌરી ! આ ધરમાંથી કંઈ પણ સામાન લઇ જવા દેશ નામદાર જમિતસિંહનો કુકમ નથી, માટે પહેરેલ કપડે બદાર તીકળી આસ્થા ભવ.” રશિમકાન્તની આંખમાંથી દડદડ આંસુનો પ્રવાહ ચાલવા લાગ્યો જેથી ગૌરીએ રશિમકાન્તને પોતાની છતી સરસો દાગી સાન્ત કર્યો અને થોડી વારમાં ગંગાગૌરી એક હેન્ડબેગ સાથે ધર બદાર આવી પડી, ન્યારે રશિમકાન્ત એક નાલુક પોટકું તેમજ પોતાનો અત્યંત પ્રિય સિતાર લઈ બદાર આપ્યો, જો કે અબદુલખાંએ હેન્ડબેગ, પોટકું તથા સિતાર લઇ જતાં જોયું પરન્તુ ગૌરીના કોષાગ્નિથી એક પણ ઉત્પાર કરી શક્યો નહિ. “હે ! નિવાસસ્થાન ! ત્હારો દુભારા સાથેનો લાંબા વખતનો પરિચય હવે પુરો થાય છે માટે તને પણ ઉડી સ...લા...મ બોલતાં બોલતાં ગૌરીનું હૃદય બરાબ આન્યું, ન્યારે રશિમકાન્તે મુસકે મુસકે રડવા માંડ્યું. ગંગાગૌરીની આંખોમાં પણ રશિમકાન્તને રડતા જોઇ આંસુ દડદડત આવી રહ્યાં. અહા ! શું વખત છે જેને નવાપુરમાં સર્વોત્કૃષ્ટ ગ્રામ મળતું, જેને એક પણ દુઃખી દિવસનું રમરજ નહોતું, તેને કારોગૃહમાં નિવાસસ્થાન કરવા સમય આવ્યો ? જેને નવાપુર કંગાળ સ્થિતિમાં હોડતું પડેલો તેવો જન પણ ખ્યાલ નહોતો અને જેથી પુત્રના અભ્યાસક્રમમાં વિપ્ન તડશે તેવો લેલ પણ વિચાર નહોતો તેઓને આંખમાં આંસુના દડદડત સાથે લાજમાં નવાપુર હોડવા સમય આવ્યો ! આગળ ચાલતાં રશિમએ કહ્યું—“માતૃશ્રી ! ચાલો હવે આપણે હેરદત્તા દર્શન આપણા છટેવના કરતા જાણીએ.” “ચાલો ! રશિમ ! ત્હારું કહેવું યથાર્થ છે.” ગૌરીએ દદતા-પૂર્વક પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. થોડી વારમાં ગંગાગૌરી તેમજ રશિમકાન્ત નવાપુરના બદારના માગમાં આવી પહોંચ્યાં ન્યાં તેઓએ અત્યંત પ્રેમપૂર્વક છટેવનાં દર્શન કર્યાં અને ત્યાંથી રહેલ તરફ આગળ વધ્યાં. પરન્તુ ગૌરીને કંઈક અચાનક લાદ આવતાં ગંગાગૌરી એકદમ રશિમ સાથે ધર તરફ પાછી આવી અને જુએ છે તે અબદુલખાં ધરને સીલ કરવાના કાર્યમાં ગુંધાયો હતો, પરન્તુ ગંગાગૌરીને એકદમ જોઇ ચમકી લીધી એક જાણીએ રહ્યો.

ગૌરી એક પણ શબ્દ બોલ્યા સિવાય ધરમાં દાખલ થઈ અને તેની અત્યંત વ્હાલી મેના સાથે બહાર આવો પીંજરામાં રહેલ મેના પ્રત્યે બોલવા લાગી “ વ્હાલી મેના ! શું આ ગૌરી તારા પ્રત્યે એટલી બધી નિર્દય બની ગઈ કે તને પેલા કસાઈને હાથે મુકી ચાલતી થઈ. ” મેના એ ગંગાગૌરીને દિવસ આનંદમાં નિર્મમન કરવાનું સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન હતું. ગંગાગૌરી ઉપરની સર્વ આકૃષ્ટ ભેદ મેના અત્યંત દિલગીર થઈ મઝ હતી, જેથી એકદમ જતાવ બન્યો તેજ રાત્રીથી નિરાશવૃત્તિથી ‘ખાલું પીવું’ સર્વે રહેશે છોડી દીધું હતું. હરહમેશ ગંગાગૌરી તેની અત્યંત સંભાળ રાખતી હતી. તે જ્યારે અત્યંત ખુશીમાં હોય ત્યારે મંજુલ-મીઠા વાક્યો ઉચ્ચારતી હતી.

(અપૂર્ણ.)

માયીન આદર્શ.

(લે. અમૃતલાલ રીવલાલ મહેતા—પાલણપુર.)
 પહેનો જરા નિર્જો, અહા ! આદર્શ કેવો પૂર્વમાં;
 જ્ઞાતા વિવેકી વેદની, ક્યામા વિદ્યુષી ધર્મમાં,
 લોપ મુદા ગારગી, સુલભા રમા જનલત યદ્ય;
 શાશ્વત્ય પુરવેથી કરી, આદર્શતા પાત્રી ગઈ.
 વળી ગણીતમાં લીલાવલી, જ્યાં યેષ્ટ સર્વેમાં હતી;
 હા ! શોક આને ભાર્તમાં, ભામા હિંચાળે ઠે નથી.
 અંધ નૃપ ધૃતરાષ્ટ્રની, સતી નારી ગાંધારી સમે;
 પાવન પતિવૃત પ્રેમમાં, જ્યાં શૂરનાં શિરો નમે.
 યદ્ય ગઈ, બળીને જે સતી, પ્રેમી પતિના સાથમાં;
 ધર્મ જૂતને છોકર્યા નહિ, કિર્તિ ગવાંછી ભાર્તમાં.
 ઇન્જન ધરી તાતની, ક્રાંતીય ધર્મે જગજગી;
 નીજ પ્રાણ અર્પિ, વિરલી, કૃષ્ણકુમારી ના ઠગી.
 સીતા સુખોને પરહરી, ચાલી પતિના સાથમાં;
 સહભાગીની યદ્ય સામની, નીજ સુખ માંન્યુ નાથમાં.
 હા ! ક્યાં ગઈ વિદ્યોત્તમા, મહાલક્ષ્મી વિદ્યા ધરી ?
 શિક્ષિત હતી જે ધર્મની, પતિ સાથ વનમાં પરવરી.
 મદોદરી નીજ કંચને, સુલ પંચ નીતિનો કહ્યો;
 માન્યુ નહિ કંઈ કંઈ લંકા, કેહુ કુળ નાથજ થયે.
 માર્ગ હતો જે વેદનો, છાંડ્યો છે પહેનો જ્યારથી;
 હે ! હાય હાલત હિંદની, યદ્ય છે ખરાબજ ત્યારથી.

(સર્વ દાઢ રવાની)

— અમુખ દર્પણ —

" વ્હાલી મેના ! તું આ મોરી તાત પ્રત્યે એટલી બધી નિર્દય
બની આ કે તને પેલા દસમને દાવે મુળી ચાલવી થઈ. "

આનંદ પ્રેસ—ભાવનગર,
ચિત્રકાર—ત્રિભોવનદાસ પટેલ

ભગિની નિવેદિતા.

(અતુલાદક—અ. શૈ. કુમુદગૌરી—મુ'બઈ.)

આ પરોપકારિણી બહેનનાં નામથી દેશના દરેક સુશિક્ષિત વાઇબહેન અપ-રિચિત નથી. આપણી અધદિશામાં આપણને કોઇપણ જરાએ આશ્વાસન આપે છે તો આપણે એવાં તો સરલ હૃદયનાં છીએ કે આપણે તેનાંજ ઘણું જાણીએ છીએ. જે જે અંગ્રેજ શ્રીપુરુષો આપણા તરફ સહાનુભૂતિની નજરથી જુએ છે તે દરેકને આપણે અપૂર્વ માનની નજરથી જોઈએ છીએ. ભગિની નિવેદિતા એક અંગ્રેજ બહેન હતાં. તેમણે આપણા દેશના કેટલાક વાગ્યોમાંની બહેનોના ઉદ્ધાર માટે એટલો તો સતત પ્રયાસ કર્યો છે કે તેમનું નામ આજે પ્રાતઃસ્મરણીય ઘણું પડ્યું છે. ભગિની નિવેદિતાનાં જીવનની આ ટુંકી નોંધ જે અહીં આ આપુ છું. તે મૂળ એક બંગાળદેશનાં બહેને લખી છે, તે બહેન તે આપણા સુપ્રસિદ્ધ ભારત રત્નબન્ધુ શ્રી. સી. બોઝનાં પત્નિ છે. લેડી બોઝ લખે છે:—“આજ તેર વર્ષ પહેલાં એક અંગ્રેજ સુવતી મને મળવા આવી, તે ચરીરે તન્દુરસ્ત અને બાળવતી હતી, તેમના વડનપર ઉત્સાહનું તેજ ચમકતું હતું. તેણે આવીને મને કહ્યું:—‘મારી ઇચ્છા હિન્દુસ્થાનની જીજ્ઞાસી સેવા કરવાની છે તે સેવા હું બહાર રહીને નહીં કરી શકું? હું, એમની વચ્ચે રહી એમના જેવી બની અને એમની જેવુંજ જીવન ગાળી એમની સેવા કરીશ.’ તેમના આ કામમાં વિદ્વા ઘણાં છે એવો મારા મનમાં વિચાર આવ્યો અને તેથી મેં તેમને કહ્યું કે આપની ઇચ્છા પૂર્ણ થશે કે નહીં તેમાં મને સંદેહ છે.

અમારી આ એટ પછી તે દેવીનો અને મારો પરિચય ગાઢ થયો. વારંવાર મળવાથી મારું મન તેમની સાથે મળી ગયું. મેં જાણ્યું કે મિસ મારગ્રેટ નોબલ (નિવેદિતાનું પ્રથમ નામ) મહા મેનેજાનવાળી સ્ત્રી છે. તે જે કંઈ ધારે છે તે કરી શકે છે. તેણે આપણી માતૃભૂમિની જેવી સેવા કરી છે તેનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ લખવામાં નથી આવતું, પરંતુ એમણે મારા હૃદય ઉપર જે પ્રભાવ પાડ્યો છે, એમના આત્માનો પવિત્ર પ્રકાશ, જેણે મારા હૃદયને પ્રકાશિત કર્યું છે તેનું વર્ણન આ નીચે પ્રમાણે છે:—

સિસ્ટર નિવેદિતાના પરોપકારી જીવનની રચના કોઈ નવીનતાથી એકાએક નહોતી બની આવી. એના પિતા ઇંગ્લાંડના એક ધર્મશુરૂ હતા. તે એક મહાન વક્તા હતા; તેમણે મેન્સેસ્ટરમાં ગરીબ લોકોની સેવા માટે સ્વાર્પણ કર્યું હતું. પિતા પોતાની પુત્રીને બહુ ચાહતા હતા. નિવેદિતાના પિતાના એક મિત્ર હિન્દુસ્થાનમાં

પાદરી હતા તે તેમને મળવા આવ્યા. નિવેદિતાના વહનપર ધાર્મિકતાનાં કિરણોનો પ્રકાશ જોઈ તેમણે તેને આશીર્વાદ આપ્યો અને કહ્યું કે “આ છોકરી હિન્દુસ્થાનની સેવા કરશે.” તે પાદરીનાં વચન ઝરાખર સત્ય નીવડ્યાં. નિવેદિતાના પિતાએ પોતાના અવસાન સમયે પોતાની પત્નિને કહ્યું હતું કે “જેથી જ્યારે હિન્દુસ્થાન જવા માગે ત્યારે તેને જવા દેવી, રોકવી નહિ” અને જાને તેટલી તેના કાર્યમાં સહાય કરવી.” આ પ્રમાણે નિવેદિતાને હિંદની સેવા કરવાના સંસ્કાર પ્રાપ્ત થયા હતા. અંતમાં નિવેદિતા જ્યારે હિન્દમાં આવવાને તૈયાર થઈ ત્યારે એની માતાનું ઊંચ ગ્રેમથી ઉભરું આંખું અને આંસુથી નેત્રા લારાય આવ્યાં, પરંતુ પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિની આજ્ઞાને યાદ કરી તેમણે ધૈર્ય ધૃત્યું અને તેજ સમયે પુત્રી જેમ ભારતભક્ત બની હતી તેમ માતા પણ ભારતભક્ત બની ગઈ. કોઈપણ હિન્દી જો આ માતાપુત્રીને મળવા જતા હતા તો તેઓ બન્ને તેમનો મોટા પ્રેમથી આદર કરતા હતા. નિવેદિતાની મનઃશક્તિ ગત્યપણથી જ ઉંચા પ્રકારની દેખાતી હતી. હકસલે જેવા વિદ્વાન નર તેમનાં અસાધારણ બુદ્ધિબલને દેખી અકિત થઈ ગયા હતા. શિશુથી માટે એક સલામી તે નેતા બની હતી અને એ સભામાંથી તેણે એક કલ્પ ઉધારી હતી. ઇંગ્લાંડમાં એની પ્રસિદ્ધિ પામવાનો વખત આવ્યો તેજ વખતે હિન્દમાં આવવાનો તેમને અવસર મળ્યો. એ વેળા ઇંગ્લાંડમાં સ્વામિ વિવેકાનંદ ધાર્મિક વ્યાખ્યાનો હઈ રહ્યા હતા. એમના વ્યાખ્યાનના ઉત્તરમાં નિવેદિતા સ્વામિની શિષ્યા થઈ અને તુરંત હિંદુસ્થાનમાં આવવાને ચાલી નીકળી.

ભગિની નિવેદિતા જુના વિચારની સીંચો વચ્ચે રહીને પોતાનું કામ કરી નહીં શકે એવા વિચારથી મેં તેમનો મનોરથ સફળ નહીં થાય એમ પ્રથમની સુલાકાત વેળાએ જણાવ્યું હતું પણ જ્યારે એકવાર તેમના નિમંત્રણથી હું તેમને ઘેર ગઈ ત્યારે તેમણે જે ન બની શકે તેવું કામ તેણે કર્યું હતું. ઘણા જુના વિચારના અને ધર્મચુસ્ત ઉચ્ચ હિંદુ જહુસ્થાના નિવાસ રહેણી વચમાં તેણે એક રહેવાનું મકાન રાખ્યું હતું. પ્રથમ તેમને કોઈ હિંદુ રસોઈઓ કે નોકર મળી શક્યો નહીં અને પરધર્મના હલકી કામના નોકરને ખાનદાન હિંદુઓની વસ્તીની વચમાં રાખવો તેમને ઉચિત જણાયું નહીં, તેથી સ્વેચ્છા ગનાવતાં આવડતી ન હોવાથી કેટલાક દિવસ તેમણે ફલાહાર કરીને વીતાવ્યા. જ્યારે પાડોશીઓને તેની ખબર થઈ ત્યારે તેના હોળન માટેના પ્રયત્ન થઈ ગયો. આટલો ત્યાગ્રહ જોઈ ધર્મચુસ્ત હિંદુઓ તેમને પોતાની જ સમજવા લાગ્યા અને વખત જતાં તો જહુ ધર્મચુસ્ત કુલીન નર નારીઓ તેનાં મેમાન તરીકે પણ આવવા લાગ્યાં. કેવલ ધૈર્ય અને પ્રેમથી ધીરે ધીરે કેવા પ્રકારથી વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરીને તે હિંદુઓને પોતાનાં કરી શકી એ એક આશ્ચર્યની વાત છે.—

પહેલાં પાઠાસીઓનાં નાનાં બચ્ચાંઓ પોતાને ઘેર આવવા લાગ્યાં એટલે તેમણે જો બચ્ચાંઓનાં શિક્ષણ માટે પોતાના મકાનમાં કિંદર ગાર્ડનની પદ્ધતિ ઉપર જોક ચાળા ઉઘાડી. બચ્ચાંઓને આવતાં જતાં જોય તેમની માતાઓ પણ આવતી થઈ અને તેને પણ બહુવાની રૂચી ઉત્પન્ન કરાવી. તેમના મૂઠુ પરોપકારી સ્વભાવથી સર્વ સાધારણ હિંદુઓનું આવાગમન વધતું ચાલ્યું.

લગિની નિવેદિતાને અનાથ બાળક અને વિધવા સ્ત્રી પ્રત્યે બહુ દયા આવતી હતી. તે હંમેશા તેમને સહાય કર્યાં કરતી હતી. અનાથ બાળક અને વિધવાઓ શિક્ષણ મેળવીને પ્રમાણિકપણાથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવી શકે એવાં પ્રકારનું શિક્ષણ આપી તે શિક્ષક અને શિક્ષિકાઓ તૈયાર કરવા લાગી. આમ સેવા કરતાં કરતાં જુના વિચારની પ્રગતિમાં તેમણે સેવા સદન અને વનિતા વિદ્યામંડળ જે સંસ્થાઓ ઉભી કરી. હિંદુસ્થાનમાં તેમનાં પવિત્ર અને નિઃસ્વાર્થ કાર્યની પ્રશંસા થવા લાગી. યુરોપ અને અમેરિકાના મહાન પ્રજાસી વિદ્વાનો પણ તેમનાં આશ્રમો જોવા આવવા લાગ્યાં. પરાયા દેશને પરોપકાર દ્રષ્ટિથી પોતાનો બહુની એનાજ હિતમાં રક્ત રહેતારી અંગ્રેજ મહિલાને જોઈ તેઓ ચકિત થઈ જતા હતા એટલુંજ નહીં પણ ભારત પર તેમનો પણ અતુરભાવ થતો હતો.

પોતાનાં આશ્રમોની વ્યવસ્થા માટે કામની પાસેથી પૈસા લેતી નહીં. તે જે પુસ્તકો લખતી તેની આવક થતી તે તથા વિલાવતમાં જોક પુરૂષ એમને પોતાની પુત્રી તરીકે માનતા હતા એમના આશ્રમથી આશ્રમ અને પાઠશાળાનું અર્થનીભતું હતું. એમનું મિત્રમંડળ અને પાઠાસીઓ ખાસ બંધે છે કે એમની આવકનો મોટો ભાગ તે નિરાધારોને મદદ આપવામાં અને મૂખ્યાંઓને શોજન આપવામાં ખર્ચતી હતી. એનો સ્વભાવ એટલો તો દયાળુ હતો કે પોતાના લવિન્ધના નિર્વાહને માટે કાંઈ પણ બચાવતી ન હતી. બહુ પરોપકારમાં ખર્ચતી હતી.

નાગરીક રીતિથી પોતાનું શું કર્તવ્ય છે તેનું તેમને ખાસ ધ્યાન હતું. એમના આચાર વિચારથી પાઠાસીઓના પર જોવી તો અસર થઈ કે લક્ષ્યો સ્વચ્છ અને સુહામણ રહેવા લાગ્યા. અતિથય ગૃહીય ગંદવાડાવાળા લક્ષ્યો જેમાં મોટે ભાગે શ્રીમાનોની વસ્તી હતી તે લક્ષ્યોની મોરીઓ સાફ કરવાને હાથમાં ઝાડુ લઈ પોતે સાફ કરવાને નીકળી પડતી. આ અતિ સાદાઈની હદ વળી ગઈ. એમના આ વર્તનથી સર્વે સ્વચ્છતાને માટે ઠાળજી રાખવા લાગ્યા અને સહુ લોકોમાં તેમનું અપૂર્વ માન વધી ગયું.

આ દરમ્યાનમાં કલકત્તામાં 'પ્લેગ'નું જોસ ફાટી નીકળ્યું. આ પ્લેગનો ત્રાસ હજુ લોકોના હૃદયમાંથી ગયો નથી. સ્ત્રીમર અને રેલ્વે ગાડીઓ નાસી જતા લોકોથી

ઉભરાઈ જતી હતી. જે સમયે કલકતામાં ત્રાસ વર્તાતો હતો તે વખતે દયાની મૂર્તિ-રૂપ ભગિની નિવેદિતા ભારત ક્ષેત્રમાં અવતીર્ણ થઈ, તેમણે સ્વયંસેવકોનું એક મંડલ સ્થાપ્યું. તે મંડલ મારફત શહેરનો ઉત્તર ભાગ જે બહુજ ગદો હતો તે સાફ કરાવ્યો. 'પ્લેગ'ના રુપરૂપે કરવાથી શરીરમાં પેસી જાય છે એમ લોકો તરફથી બોલાતાં છતાં બીમાર લોકોની સેવા સુધૃષ્ઠા કરવાનું કઠિન અને ભયંકર કામ તેમણે પોતાને શીરે લીધું. 'પ્લેગ' પીડિત બાળકોએ એમની ગોઠમાં જ પોતાનાં પ્રાણ તબ્બ્યાં હતાં. માનો તે વખતે તે દેવીજ તે અનાથ બાળકોની માતા હતી. હિંદીઓને પોતાનાં સગાં માની તેમની સર્વે તરફની વાતો બાંજુવી તે સહન કરવી તે તેમનો પ્રધાન ગુણ હતો. એક વખત નિવેદિતા ટાઢથી મુજબી હતી અને ઓહડવાની કંબળ માત્ર એકજ પાંચે હતી તે તેમણે પોતાના નોકરને ઓહડવા આપી લીધી. તેને પોતાના કરતાં તે કંબળની વ્યધિક જરૂર છે એમ તેમણે વિચાર્યું હતું. બીજાઓને સુખમાં રાખી તેને બદલે પોતે દુઃખ સહવાતું વધારે પસંદ કરતી હતી. નિવેદિતાનાં એવાં અનેક કાર્યો છે. તેમને પોતાનાં દુઃખનું દેશ પણ જ્ઞાન ન હતું. અને બીજાનું એક રતિભાર દુઃખ પણ તે નોઈ થતી નહીં.

પહેલ વહેલી ન્યાયે તે હિન્દુસ્થાનમાં આવી ત્યારે તેમની સાથે એક અંગ્રેજ તરફ હતો. તે બહુજ ખરાબ ચાલનો હતો. જમતી વખત પુષ્કળ દારૂ પીતો. તે દારૂ એટલો પીતો કે વ્યાસપાસના લોકો તેને સખત ધીક્કારતાં હતાં. ઘરમાંથી તેની માતા અને સગાં વહાલાંઓએ તેને કાઢી મૂક્યો હતો. તે હિંદમાં આવવા નીકળ્યો અને સ્ત્રીમરમાં બેઠો ત્યાં સ્ત્રીમરમાં પણ ગંધા તેના તરફ ધીક્કારની લાગણીથી જોવા લાગ્યા. ભગિની નિવેદિતાને તે તરફની જાહુ દયા આવી. હિન્દુસ્થાનમાં આવીને આ તરફ વધારે ળગડી જશે એમ તેને લાગ્યું. તેણે તક મેળવીને પોતાની ઈંગ્લીશમાં બોલાવ્યો. તેને ઈંગ્લીશ કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો તથા પોતાની પાસેની કીમતી ચીજોમાંથી એક ઘડિયાળ જે વર્ષગાંઠને દિવસે તેમને તેમની માતાના તરફથી ભેટ મળ્યું હતું તે તેમણે તે ચુકવને આપ્યું અને કહ્યું. “આ ઘડિયાળ વેચી નાંખવા કે ગીરો મૂકવાને હું આપતી નથી. તમે તમારું આચરણ આજથી સુધાર્યું છે તેના સ્મરણ તરીકે આ નાની ભેટ આપું છું. આ બાદ એક વર્ષ પછી ભગિની નિવેદિતાને તે તરફની માતાનો એક પત્ર મળ્યો. તેમાં તેમણે લખ્યું હતું કે, “તમારા ઉપદેશથી મારો પુત્ર સન્માર્ગે વળ્યો છે. ધારો કે જાણે તે નહીંજ. કશિષુ આફ્રિકામાં તેમણે ઘણી કીર્તિ મેળવી છે પણ અફસોસ કે તે અત્યારે મરણને ગિજાને છે. મરતાં મરતાં તે તમારો ઉપકાર માને છે.”

ભગિની નિવેદિતાએ આતુર એમનું ઉદાર હૃદય આપણા દેશની સેવા માટે

અર્પણ કર્યું હતું. 'લેગના સમયે તેમણે અતુલ પરિશ્રમ સહ્યો તેથી તેનું સ્વાસ્થ્ય બગડ્યું' પણ ઇશ્વરકૃપાથી પાણું સ્વાસ્થ્ય સુધરી ગયું. ઠાકટરાએ સલાહ દીધી કે હવે તમારે પરિશ્રમ નહીં લેતાં આરામ લેવો. પણ જ્યારે તેમણે સાંજભર્યું કે પૂર્વ બંગાળમાં મોટી અતિવૃષ્ટિથી હાહાકાર વરતી રહ્યો છે ત્યારે તે ક્યાની મૂર્તિ જ્યારે હજારો પ્રાણુભાઓ દુઃખમાં રીભાતાં હોય ત્યારે કેમ નિરાતે બેસી શકે ? તે કીચડ અને પાણીવાળા પ્રદેશોમાં પગપાળા ચાલીને બારીસાડ જીવામાં ગઇ. ત્યાં એ વખતે લોકોનાં જે દુઃખ તેમણે જોયાં તે તેમણે “પૂર્વ બંગાળમાં રેલ અને અકાળ” એ નામના પુસ્તકમાં ચિતર્યા. કીચડ અને પાણી, ખુંદવાથી તેમને બાયકર મેલેરીઆ તાવ લાગુ પડ્યો. તેપણ પાટકાનાં દુઃખને પોતાના દુઃખ કરતાં અધિક માની તેના નિવારણ માટે ચંચળ કરતી રહી. ઘણા દિવસે તેને આરામ થયો. એટલે ફરીને તે તન મન ધનથી કામ કરવા લાગી એ વખતની અશક્તતા તેમને જીવનપર્યંત રહી. એમના મિત્રો અને ઠાકટરાએ સલાહ આપી કે કોઈ સુકી જમીનમાં રહેવાની જરૂર છે, પરંતુ પ્રથમથીજ તેમણે જે જમીનમાં હિતનું કામ હાથમાં લીધું હતું તેને છોડવાનું તેમણે પસંદ કર્યું નહીં. તે કહેતી હતી કે-જે જમીને જે સ્વીકારી છે તેને નહીં છોડું. હું અડીજ રહીશ. જે નાનાં બાળકે છુટણીએ પડીને તેણે ચાલતા જોયાં હતાં તે હવે મોટાં થયા હતાં અને એવાં જ ગર્યાંઓનાં માતાપિતા થયાં હતાં છતાં તે સહુને તે પોતાનાં બાળકોજ સમજતી હતી. ઘણાં દુઃખી જીવો એમની પાસે આવતાં હતાં તે સહુને તે ઉપદેશ આપી શાંતિ આપતી.

હવે એક સામાન્ય સ્ત્રીની માફક તે પોતાનું જીવન કેવી રીતે ગાળતી હતી તે અહીંઆ કહીશ. તેમનું સાદું જીવન સત્ય અને વિશ્વાસથી ભરપૂર હતું. સત્ય શ્વાસમાંજ એમનો વ્યાગ્રહ હતો. અન્ય દેશના લોકો બલે એમને દાંભિક દ્રષ્ટિથી જુએ પણ આપણા દેશના લોકોની આપત્તિની વેળાએ ઈમેલી માનસિક અને નૈતિક શક્તિની મૂર્તિમતી દેવીજ મનાશે. ભગિની નિવેદિતાની જેવો સ્વાર્થ-ત્યાગ ક્યાંય જોવામાં આવશે નહિ. ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ અને અમેરિકાના ધર્મશુરુ, સંસારમુદારકો અને રાજ્યકારણારીઓ સર્વ એમનાં જીવિખળની પ્રથસા કરે છે અને એમને પૂજ્ય દ્રષ્ટિથી જુએ છે. પોતાની અદ્ભુત શક્તિથી તે ઇંગ્લાંડમાં કોઈ મહાન પઠને ધારણ કરી શકત પણ તે સર્વ શક્તિનો ઉપયોગ સ્વાર્થને ત્યાગી એમણે આપણા દેશને માટે કર્યો છે. તે પૂજ્ય બહેન આપણોજ ઉદ્ધાર કરવાને આવી હતી. આ પૂજ્ય શહેનના વિષે લંઠન ન્યૂઝ્પેપરના જે ખૂસેશ્વરોએ હિંદુ-સ્થાન સંગ્રામી પુસ્તકો લખવાનું એમને સોંપ્યું હતું. તે તેજ કામના લાગી રહી હતી તે ઉપરાંત આદ્યમનું કામ કરતી હતી. તે કદિ આજસુ જમીને બેસી રહી નથી. પોતાના શરીરનું કાંઈપણ જાન રાખ્યા વિના સદા કામ કર્યાં કરતી હતી.

બહુ પરિશ્રમ કરવાથી તે ફરીથી ખીમાર પડી ગઈ, સર્વે લોકોની સલાહ મળી કે દાહ્યલિંગની હવાથી એમને કાપદો વધે; તેથી તેમના મિત્રો તેમને દાહ્યલિંગ લઈ ગયા. કેટલાક વર્ષો પહેલાં પરદેશમાં હું એકવાર ખીમાર પડી ગઈ હતી, તે વખતે નિવેદિતા બહેને મારી સુશ્રૂષા કરી હતી. તે માંદા પડી જવાથી એમની સેવા કરવાનું અને ઉપકારનો બદલો વાળવાનું મને સ્મરણ થયું. મને આશા હતી કે તે અવશ્ય નિરોગી થઈ જશે, પણ મૃત્યુનાં ચિન્હો એમને જણાઈ ચુક્યાં હતાં, એટલું છતાં એમના અહિંસાપર ઉદાસીનો કોઈ લાવ નહોતો જણાતો. પ્રતિ દિવસ પ્રાતઃકાળે બેઠ થતાં તે હસતે મુખે વાત કરતી. એની સર્વ વાતો માત્ર એકજ વિષય વિષેની હતી અને તે પણ આપણા દેશની ઋષિઓ સંબંધનીજ હતી. મૃત્ સમયે જે પુસ્તકભંડાર એમની પાસે હોતો તે તેમણે ઐશિસણની સહાયતાથી દાનમાં આપી દીધો. પોતાના સ્વાર્થનો કાંઈપણ વિચાર ન કરતાં તેમણે પોતાનું સર્વ જીવન પરમાર્થમાં ગાળ્યું છે, તો પણ તે એમ કહેતી કે “મનુષ્યસેવા મારે જોઈએ તેટલું હું કરી શકી નથી.” એક દિવસ કોઈએ તેમને કહ્યું કે “આપ કોઈ મહાન વ્યક્તિ છે.” તેથી તેમને ઘણું દુઃખ થયું, અને તેમણે પ્રાર્થના કરી કે, “હે પ્રભુ! તમે મને આ હુનિયામાંથી બાહ્યી લ્યો. ખીન માણસોને મારા થવાનો અવકાશ આપો.”

દાહ્યલિંગમાં આવ્યા પછી બૌદ્ધધર્મના એક પુસ્તકમાંથી એક પદનું લાખાં તર કરી તે પદ તેમણે પોતાના મંડળનાં સભ્યોને કંઠસ્થ કરાવ્યું હતું, જેથી સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે તે મંડળ સાથે તેમની હવે દુઃક સમયની ભેદ છે. તેણે કહી દીધું હતું કે “મારા મરણના સમાચાર મળે ત્યાંસુધી આ પદ ગાયા કરવું.” તેમની આજ્ઞાનુસાર તે પદ રાજ ગવાતું. તેનો લાવાર્થ આમ છે:—“પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણમાં વસનારું શત્રુરહિત જાતો, તેઓના માર્ગમાં જે જે કંઠાઓ હોય તે તે સર્વ દૂર થાઓ, શોક ઇર્ષ્યાને સહા આનન્દમાં રહો, હરેક મનુષ્ય સ્વતંત્રતામાં રહીને આગળ વધો.”

નિવેદિતા બહેન એવલાં વિદ્વાન છતાં તે અઠંગારી નહતાં. પ્રભુની પાસે તે પોતાના મનને અજાનીજ માનતાં હતાં. નીચેનું પદ જે સમયે તે ગાતાં હતાં તે વખતે તેમના મુખપર દૈવીતેજ-પ્રભા છવાઈ રહેતી હતી.

“હે પ્રભુ! અમને સર્વ લોકોને માયામાંથી મુક્ત કરી સત્યને રસ્તે ચલાવે, અંધારામાંથી અજવાળામાં લઈ જાઓ, મરણમાંથી અમરત્વમાં પહોંચાડો, આત્મ-પ્રયાસથીજ અમે પ્રભુત્વ પામીએ એવી શક્તિ અમને આપો, અને આ સર્વથી વિશેષ અમે એ માગીએ છીએ કે હે દયાળુ પ્રભુ! અમારા પર કૃપા કરીને અજ્ઞાનથી અમને નિર્વતર દૂર રાખો.”

વારીખ તેરમી ઑક્ટોબરના રોજ ક્યાંય ક્યાંય નીલ આકાશમાં શ્વેત વાદ-
ળાઓ છાંયી રહ્યાં હતાં. તે વખતે નિવેદિતા જહેનની અંતીમ વાણીમાંથી વીણા
જેવો ક્ષયજ્વળાટ ધર્યો—“મારી છૂલ્લું જીવનનો કા હવે રૂઝવાની તૈયારીમાં છે, પરંતુ
મને વિશ્વાસ છે કે, બીજું પ્રલાત હું લેઈશ.”

પ્રાતઃકાલ થવા આવ્યું હતું, સૂર્યનાં સોનેરી કીરણો દાર્જિલિંગના જરફના
ટેકરાઓપર અમકવ લાગ્યાં હતાં. એ સમયે આપણી હિતકારિણી જહેન
નિવેદિતાના આત્માએ આ નાશવાન શરીરને છોડી ઈશ્વરના ધામમાં જવાના માર્ગ
પ્રત્યે પ્રસ્થાન કર્યું. શાંતિ:

પ્રભુ આજ બેઠા આવશે !

(લેઠ અમ્મેલાલે સવરામભણ રજાઈ—સુરત)

હાત ગોળો બાનુનો ધીમે ઉતરતો પશ્ચિમે,
કંઈ પક્ષીઓ કવરવ કરી બાડો મહીં છુપતાં, દીસે;
નાથનાં નયણાં સમા કંઈ તારલાઓ અગમમે,
પ્રેય અન્દની અન્દા રૂડી વળી હાસ્ય કરતી સહુ જાએ.
હું સમય એવે હસ્તમાં લઈ પુષ્પહાર ઉભી હતી,
“અર્પણ ચુરાર દેવને” એમ હૃદયમાં નિચારતી,
પાપાણની પૂતળી પ્રમાણે બોલતી ના હાલતી,
“હજી નાથ કેમ નહીં આવીઆ” એમ હૃદયને હું પૂછતી.
મમ હૃદય કેરાં યત્રની, ચાલી રહી છે તમ કને,
એ ચાલી વિજુ ના હૃદય-તાણું, અન્ય કોઈ ખોલી શકે!
હું સ્વામિની છું જહલણી, પણ આપ સ્વામી માદરશ,
બ્રેઈ જીવન તમ વડે નહીં તો જાણું આ જગ વૃથા,
“બેઠો ફરીય દેવી જરૂર” એમ નિત્ય મુખે બોલતા,
વીત્યે સમય આ દિલને, વળી અંજ ઘેલાં જાની જતો,
હાંફતી છાતી અને ના ચિત્ત સ્પર્ધે ચોંટતું,
નાથ વિજુ આશમ ના જસ નાથને દિલ ચોધતું.
વીણા બંદી મેં કર મહીં, સંગીતને આલાપવા,
સ્પર્શતાં એ તારને સહુ “દેવ” સ્વર એ કાઠતડ;
પ્રાણ! કહું છું કરજારી ના સ્થિતિ એવી લાંબતો,
સોગનંદઈ છું આપને, પ્રભુ આજ બેઠા આવશે !

શ્રી વર્ગને રસિકનનો સંદેશ.

જોત રસિકને “લિલિચ્ઝ જોદ્ કવીન્સ ગાર્ડન” નામનો એક નિબંધ લખ્યો છે. જેમાં શ્રીઓ વિષે ચેકસપિયર, વાલ્ટરસ્કોટ, દાન્તે વિગેરે અંગ્લ કવિઓના અભિપ્રાયો આપતા જણાવ્યું છે યુવાન પુરુષોને કાણુમાં દાખવાની, તેમનું રક્ષણ કરવાની અને તેમને શિક્ષણ આપવાની શક્તિઓ શ્રીઓમાં છે. “જે એકની પાસે છે તે બીજા પાસે નથી તેઓ એકબીજાને પૂર્ણ કરે છે અનેનું સુખ ને અનેની પૂર્ણવસ્થા તેઓમાં લેણાદેણાનો સંબંધ હોવા ઉપર આધાર રાખે છે.”

જ્યાં જ્યાં જુહિષ્ણી જાય છે. ત્યાં ત્યાં હ મેથ તેની આસપાસ ઘર તો હોય છેજ. ઉપર નક્ષત્રયુક્ત નભોમંડળ જ માત્ર છત્રરૂપથી ભલે હોય, અને શાતની ટાલથી કંઠા થએલા ઘાસમાં આગીઓજ માત્ર તેની પાસે અગ્નિરૂપથી ભલે હોય, પણ તે જ્યાં જ્યાં હોય છે, ત્યાં ત્યાં ઘર તો હોય છેજ એમ સમજાવે. અને ક્રોધ ઉદારચરિત કુટુંબિનીના કુટુંબને તો સીમાજ હોતી નથી. તેનો શાંત અકાશ ઘણે દૂર સુધી અગમ્ય છે અને તે બેહદ અધિકાર લોગવે છે.

અને આ અધિકાર લોગવવા તેણીએ સહનશીલ તથા પવિત્ર ચતુર્ જોઈએ. સ્વભાવતઃ સુસ્ત હોયું જોઈએ, પણ તે આત્મવિકાસ માટે નહિ, તો આત્મત્યાગ માટે. પોતાના પતિ કરતાં વધારે મોટાં ચવાં માટે નહિ, તો પોતે તેનો ત્યાગ કરી પિ કરશે નહિ એવી ભાવના હંમેશ મનમાં જાગૃત રાખવા માટે અવિનિત તથા પ્રેમરહિત ગર્વથી સંકુચિત બુદ્ધિ યવા માટે નહિ, તોપણ અસંખ્ય પ્રકારોએ ઉપ-ચુક્તને સૌજન્યયુક્ત ચવા માટે, આંધા વિચારોથી અધિકૃ ઉદાત્ત શું નોઈ શકે ?

કેળવણીની બાબતમાં પણ આરોગ્ય સ્થિત્ર ચાય, સૌંદર્ય વધે એવું શારીરિક શિક્ષણ શ્રીઓને આપવું, એ આપણી પહેલી દુર્ગ દ્વા શારીરિક સ્વાતંત્ર્ય સાથે જો મતસ્વાતંત્ર્ય ન આપીએ, તો તેણીનું સૌંદર્ય કદીપણ વધશે નહિ. છુટાપણાથી તેઓને વર્તવાં દેવાં જોઈએ. આવી રીતે તેણીનું શરીર દૃઢ થયા પછી ચકત્ય-નુસાર તેને લઈને તેણીના નિઃસર્ગસિંદ ન્યાયબુદ્ધિનું ને પ્રેમાજ્ઞવલનનું દલીકરણ ચાય એવાં જ્ઞાનને વિચાર તેણીના મનમાં કસાવવાં જોઈએ.

શ્રીઓએ—પેછી તેઓ કોઈપણ સ્થિતિમાં હોય—પોતાના પતિઓએ જે જે જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હોય તે જાણું જ્ઞાન પણ જુદી રીતીથી તેઓએ સંપાદન કર્યું જોઈએ. તેઓનો કોઈપણ વિષયો ન્યાસંગ દૃઢ ને આનુભવિક હોવો જોઈએ; અને તેનો દેહત ઉપયોગ સર્વ સાધારણને હંમેશના ઉપયોગ માટે કરવો જોઈએ, જે બાપા યા વિષય કોઈ એક પુરૂષ ચિખતો હોય તે બાપા યા વિષય તેણે પૂરી રીતે

બાણવો' ભેળવે. કિંતુ 'શ્રીઓનું' ફક્ત તે બાધા અથવા વિષયનું જ્ઞાન પોતાના પતિના આનંદમાં ભાગીદાર થઈ શકે તેટલુંજ હોયુ ભેળવે.

શ્રીઓને પ્રદ્વાવિદા નામનું શાસ્ત્ર ન શિખવુ ભેળવે. એ શાસ્ત્ર સિવાય છા-કરા-છાકરીઓનું શિક્ષણ એક સરખુંજ હોય તો ચાલે. તેઓનાં શિક્ષણમાં ભે કોઈ ફેર હોય તો એટલેજ કે, કોઈ એક ગહન વિષયમાં છાકરાં કરતાં છાકરીઓને વધારે જલ્દીથી પ્રવેશ કરવા દેવા ભેળવે. કારણ, તેમાં તેઓની બુદ્ધિ ઘણી ઝડપ થી વિકાસ પામે છે.

વર્તમાનકાલની નિયતકાલિકા તથા નવલકથાઓ પોતાની છાકરીઓના હાથમાં આપશે નહિ, તેઓને કોઈ ઉત્તમ કથા સંગ્રહાલયમાં એકલાંજ મૂકી આવે. તેમાંથી તેઓ સારું પોતાની એળેજ ચુંટી કાઢશે. કોઈ એક છાકરાને જેવી રીતે આપણે ભેર-નુલ્લમથી તૈયાર કરી શક્યું, તેમ છાકરીને તૈયાર કરી શકીયું નહિ. કુસુમ પ્રમાણે તેણી મોટી થતી બાપ છે જેમ એક કુરંગક, તેને છુટું મૂકી દીધું હોય ત્યારે સારૂ ધાસ કંયુ તેમજ નરસુ ધાસ કંયુ તેતમાશ કરતાં વધારે બાંધે છે, તેવીજ રીતે છાકરીની અવસ્થા હોય છે.

આવી રીતે તેણે અર્વાચીન માસિકોનો ને નવલકથાઓનો નિષેધ કર્યો છે. તો પણ સારી નવલકથાઓ, કે જેમાં કાલ્પનિક ચિત્ર કરતાં પોતાના અધ્યુષ્યનાં ખર્સ ચિત્રેતુ પ્રતિબિંબ છે, એવી નવલકથાઓ વાંચવાને કોઈ પણ હરકત નથી. નવલકથાઓનાં કદપનામય ચિત્રોથી વાંચકોને વર્તમાન આયુઃક્રમનો કટાણો આવે છે, ને આવીજ કદપનાપૂર્ણ વસ્તુરિયતિ હોવી ભેળવે એવી ઈચ્છા તેઓના મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

પુરૂષોની પોતાના કુટુંબ વિષેની ફર્જ એ કે કુટુંબનું પોષણ કરવું, તેના ઉત્કર્ષ માટે પ્રયાસ કરવો ને તેનું સરસજ કરવું; અને બહિર્ણીની ફર્જ એ કે કુટુંબની વ્યવસ્થા, તેનું સુખ ને શોભા સંપાદન કરવી. આ કર્તવ્યોને વિસ્તૃત કરીએ એટલે પુરૂષોની ને સ્ત્રીઓની સ્વદેશ વિષયક ફર્જ શું છે તે એકદમ સમજાયે. રાષ્ટ્રનું પોષણ, તેની ઉત્તતિ ને રક્ષણ કરવાને મદદ કરવી એ રાષ્ટ્ર વિષેની પુરૂષની ફર્જ છે. તેવીજ રીતે સ્વદેશમાં શાંતતા રાખવામાં, સ્વદેશનું સુખ મેળવવામાં, ને સ્વદેશને સુદૃઢ રીતે સુશોભિત કરવામાં મદદ કરવી એ સ્ત્રીઓની ફર્જ છે. માનવી હૃદયમાં સત્વાકાંક્ષાને ચિર-સ્વાથી સ્થાન મળેલું હોય છે. તે સત્તા બીબાને નાશ કરવાને ઝેરણા કરનારી ચોક્કસ નથી; તો તે તારક, માર્ગદર્શક ને સરક્ષણ શીલ છે; તે શાસન કરનારી ને સંકટમાંથી બચાવનારી છે. સ્પર્ધા માનવીજ રોગપરિહાર કરનારી તે રાજસત્તા છે, તે એવી છે કે, તેને લઈને સેતાન બધાઈ જઈ તેના હાથમાંથી મનુષ્ય પ્રાણીનો બચાવ થાય છે. એ સત્તાના સિંહાસનની સ્થાપના ન્યાયના ખડક ઉપર કરેલી હોય છે, ને એ સિંહાસન ઉપર દયાદ્રુપી સો-

પાનમાર્ગથીજ જુલુ ભેદએ એટલી તે સત્તાની મહત્તા છે ત્યારે જાહેનો, તમે આવી સત્તા મેળવવાની ઇચ્છા નહીં કરો ? ને દેશ કુટુંબિનીની પદવી ઊડીને રાસી પદ પ્રાપ્ત કરવાની આકાંક્ષા શું મનમાં નહિ રાખો ?

જહિણી અથવા કુટુંબિની એટલે જહની અથવા કુટુંબની સ્વામિની કુટુંબમાં ફક્ત પોતાના છેકરાછાંપનોજ સમાવેશ થાય છે એમ નથી પણ જીવન માણસોના પણ સમાવેશ થાય છે સ્વામિની તરીકે તે માણસોની શારીરિક ને માનસિક જરૂરિયાતો તરફ ધ્યાન આપવું એ સ્ત્રીઓની ફર્જ છે હવે જેવી રીતે એટલા માણસોની જવાબદારી તેમની ઉપર આવે છે, તેવીજ રીતે સ્વદેશકુટુંબની જવાબદારી પણ તેમની પર આવે છે તેમાં કોઈ બુખ્યો રહ્યો કે શું, કોઈને શિક્ષણ મળ્યું કે નહિ વિગેરે વાતોની સલાજ લેવી એ તેઓનું કર્તવ્ય ગણાય છે આ પ્રમાણે માનવી શરીર ઉપર તો શું પણ મન ઉપર પણ તેઓનો કાબુ હોય છે કાચુ તેઓ પુરૂષોના માર્ગદર્શક ને શિક્ષક છે પણ કમનસીબતી વાતનો એ કે, એ અધિકારનું જ્ઞાન જહજ થોડી સ્ત્રીઓને હોય છે

ધારો કે કાલે તમે પોતાના જગીયામાં સુદર કુલના રાખાઓ વાળ્યા ને તે મને પુષ્પો આપ્યા તમારો તેમના પર જહુ પ્રેમ પણ છે, આવા સુદર પુષ્પો વાવા જોડુ થવાથી કરમાવા લાગ્યા આવે વખતે સુદેવથી પરમાત્માએ તમને તે કુલોને પુનઃ સજીવન કરવાનો અધિકાર આપ્યો હોય તો તમને કેટલો આનંદ થશે વાડ ! એ સત્તાનો ઉપયોગ તમે કર્યા વગર રહેશે કે ? જો એમ છે તો પછી એ પુષ્પો કરતાં ઉચી જતના પુષ્પો તમારા જગીયામાં છે કે જેઓ તેમનીપર કરેલો ઉપકાર કદી ભૂલતા નથી, જેઓ તમને આહરે, જેઓને તમારી માફકજ વિચાર કરવાની શક્તિ છે, ને જેઓ તમારી માફકજ રહે છે, આવા પુષ્પોનું સ રક્ષણ કરવાની શક્તિ પેલા અધિકાર કરતાં શું અધિક મહત્ત્વની નથી ? આવા પ્રકારનો પુષ્પો શહેરના કોઈ રસ્તાના ખુણાખાચરામાં, અથવા તફન ઉત્તજડ જગોએ નાના ખુણામાં તમને દેખાય તો તેમની પાસે તમે નહિ જશો કે ? શું તમે તેમનું સાન્નિધ્ય નહિ કરો ? તમે તેઓને કરમાવા દેશો કે ? શું તમે તેમને અજ્ઞાનરૂપી વાવાજોડાથી નહિ બચાવો ? તેમના પવિત્ર આત્મા ઉપરની ધૂતિને કાઢી નાખીને તેમજ તેમનો આત્મા ઉત્તજડ કરીને તેઓને જીવતદાન આપવાનું પુણ્ય નહીંજ કરો કે ? સહસ્રકર તમોને આનંદમય કરવાને ઉગરે અને તેમને શું દુઃખપ્રદ થશે ? આ પ્રમાણે એક તુચ્છ કીટક પ્રમાણે તેમના આયુષ્યની હોળિ થાય એ તમે સહન કરશો ? નહીં, નહીં, એટલા દુષ્ટ ને દુરભિમાની તમે કદી થવાના નથી તમારું અત કરજુ કેટલું કામજ, કેટલું પવિત્ર ને કેટલું પ્રેમપૂર્ણ ! તો પણ આવા અધિકારનું જ્ઞાન સ પાદન કરીને પરમેશ્વરે તમારા ઉપર સોંપેલું કામ કરવાને અત્યંત કરો.

લે. પુરૂષોત્તમ સખારામ ફાટક—જુનાગઢ.

૪૯ સુધારણા

(વક્તા—૨૧. માધવરાય ગીગાભાઈ જોશી.)

જૂઠું સુધારણા એ વિષય વિષે આપણે વિચાર કરીએ છીએ. આપણે નામ-ધારી શરીરો નથી-દેહ નથી પણ દેહી છીએ. શરીરો છીએ. અમુક ઉદ્દેશ કે સંકેત ક્ષેપિત કરવાને માટે આપણે આ શરીર ધારણ કરી જુદાં જુદાં સ્વરૂપે આ સંસારમાં અવતર્યા છીએ. પછી આ શરીરોને ઓળખતા માટે જુદાં જુદાં નામો અપાયેલાં છીએ. હવે આપણે એ રીતે જુદા જુદા આત્માઓ જુદી જુદી દિશાઓથી આવી અમુક કાર્ય માટે સંમિલિત થયા છીએ. એમ સંમિલિત થયેલા બે કે તેથી વધારે આત્માઓનું એકે ય કાળ તે કુદુબ અને આ કુદુબને વિરામ લેવા માટે કાંઈ કામ જોઈએ. જીવનના ઉદ્દેશની સફલતા માટે કરવાનાં અને વિચારવાનાં કાર્યો માટે એકે મુકરર સ્થાન જોઈએ. આ સ્થાન આ કામ તે આપણું જૂઠું છે. તેમાં જુદા જુદા શરીરધારી આત્માઓ પત્નિ રૂપે, પુત્રપુત્રી રૂપે, ભાઈ બહેન રૂપે કે માતાપિતા રૂપે એકત્રિત થયા છીએ. એ આપણાં સૌ આત્મજનનાં નિવાસસ્થાનને હું જૂઠું કહું છું. આ જૂઠી સુધારણા વિષે આપણે વિચાર કરવાનો છે. સુધારણા જોટલે અવ્યસ્થિત ગાગતને વ્યવસ્થામાં મૂકવી તે. એક જૂઠું તે માત્ર ખાવાપીવાનું ઠંકાણું નથી, એક જૂઠું તે માત્ર સુવા પૂરતી ભૂમિનું સ્થાન નથી, એક જૂઠું તે કં-કાસ-કલેશ વિખવાદ અને હુઃખની હાયવરાળ કાઢવાનું ચિંતાસ્થાન નથી. જૂઠું શાંતિથી સ્વસ્થ બંને, પરમાત્માનું આરાધન થઈ શકે, જૂઠુંના આશ્રિતજનોના પોષણ માટેની વિચારણા અને પ્રવૃત્તિ આ જૂઠુંના આશ્રયે થાય. સ્નેહ, પ્રીતિ, શક્તિ, દયા વિગેરે પ્રાકૃતિક શુભોનો વિકાસ આ જૂઠુંમાં કરી શકાય, આ જૂઠુંમાંનાં આત્મજનોનાં આ લોક અને પરલોકનાં સુખ, બંધન અને મોક્ષનો વિચાર આ સ્થાને નિવૃત્તિથી નિર્મિતતાથી બની શકે, સંસારના અન્ય પ્રવાસી આત્માઓનું ઉત્તમ પ્રકારે આ-તિથ્ય કરી એના મનનાં, તનનાં અને બુદ્ધિનાં દારિદ્ર્યનું નિવારણ કરી શકાય. આ અને એવા બીજા અનેક કાર્યો જૂઠું વિના થઈ શકે નહિ. શરીર વિનાનો જીવ તેમ જૂઠું વિનાનો માણસ છે. જેમ ચંદ્ર વિનાનો પોષણી, તેમ જૂઠું વિનાનો માણસ છે. જૂઠું વિના મનુષ્યને નર કે નારીને જગત્માં સન્માન નથી, વાસ નથી-શાન્તિ નથી કાંઈ નથી આપણાં ધર્મશાસ્ત્રોએ જીવનના ચાર પુરુષાર્થ, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ જે નિર્માણ કર્યા છે તે પુરુષાર્થ નર કે નારી આ જૂઠુંમાં નિવસી સાધી શકે છે. આપણે અત્યારે આપણાં જૂઠુંનો ઉપયોગ એ માટે કરીએ છીએ? બીજકુલ

નહીં. ખાણું પીણું ઉંઘણું અને ગૈરનિર્મલ વિહાર કરવો આ ચાર કામ આપણે એક ઠેકણે અમુક સંખ્યાનાં માણસો લેવાં મળી કરીએ છીએ. ખાત્રી થઈને આપણે કાંઈજ ઉપયોગ નથી કરતા. નથી ચાર પુરુષાર્થને સમજતા કે નથી આ આત્માને તે દિવ્યગામી આત્માએ છે એમ સમજતા કે નથી એ આત્માએ પૂર્વ જન્મના લેણદેણનાં સંબંધે લેવા મળ્યા છીએ એમ સમજતા. ઉલટા કુટુંબીઓને થાપ વેઠ જોતરૂપ ગણીએ છીએ. ઘરને ઉપાધિરૂપ માનીએ છીએ. કલેશ, કંઠાસ, જઘડા અને મારામારીનું નર્કસ્થાન આપણે આપણા ઘરને કરી મૂક્યું છે. આપણા પ્રાચીનકાલનાં જુદાં તેમજ હાલમાં પાશ્ચાત્ય યુરોપાદિ દેશનાં જુદાં સાથે આપણા હાલના મુદ્દેસ ઘાત-કાઓને ક્યાંથી સરખાવાય? યુરોપાદિ દેશનાં જુદોની સંકલના દરેક પ્રકારનાં સદ્ કાર્યોનાં લીલાભવન અને નાના પ્રકારનાં મુખના કિંટાસ્થાનનારૂપે ધરેલી હોય છે; ત્યારે આપણા હાલના અધોગત જુહની સુધારણા શી, રીતે કરવી? જુહની અધિષ્ઠાત્રી જુહિણી છે, પતિ છે, સૌથી અગત્યનું કાર્ય આપણે આપણાં દરેક આર્થજુહની જુહિણીને યોગ્ય પદાધિકારીત્વી બતાવવી જોઈએ. નાના પ્રકારનાં જુહકાર્ય, આલસંગી-પન લલિતકળા જ્ઞાનથી તે વેદિત થવી જોઈએ. ‘સામ્રાજી યશુદેવ’ એ કન્યાને આશીર્વાદ દેવાનાં વેદ વાક્ય દક્ષિત થવા જોઈએ. જુહિણીનું યોગ્ય સન્માન સચવાણું જોઈએ. પતિ પતિનાં સન્માનની પ્રતિજ્ઞાઓ મુજબ આત્માને આત્મા સાથે જોડું છું. પ્રાણ સાથે પ્રાણને, માંસ સાથે માંસને અને ત્વચા સાથે ત્વચાને જોડી હઉં છું. આ અદૈતભાવે પતિ પતિને જુહનાં દેવ અને દેવી છે તે પતિવૃત્ત અને પતિવૃત્તનાં બ્રહ્મચર્યશાળી મહાવૃતોથી સદા જોડાયલાં રહેવાં જોઈએ.

પતિ-પતિના સ્નેહકીડાના ફેલરૂપ પ્રાપ્ત થયેલ બાળકોને સારા, સંસ્કારી બનાવવા એ માળાપણું પ્રધાન કાર્ય છે. અને જુહ સુધારણાનું તે સર્વોત્કૃષ્ટ ફલ છે. ટુંકામાં સર્વે આશ્રયો જુહસ્થાશ્રમને આશ્રયે રહેલા છે. બ્રહ્મચર્ય, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યસ્ય એ ત્રણે આશ્રયો જુહસ્થાશ્રમને અવલંબે છે. જે સુખી જુહસ્થાશ્રમ છે. ઇન્દ્રિયા પૂર્ણ થાય એટલું ધન, મધુર ભાષિણી પતિવૃત્તા પતિ, આજ્ઞાપાલક સદ્ગુણી બાલકો, પ્રીતિશાળી કુટુંબી અને સ્નેહીજનો, વિદ્યાસુ-સેવકો, સાધુ અતિથિ સત્કાર, ઇશ્વર ભજન જે જુહમાં છે તેજ જુહના જુહસ્થા-શ્રમને ધન્ય છે. આવાં જુહો દરેકને મળે એજ અંતિમ બાવના છે.

જગતના વિચિત્ર કુતરો.

અનુવાદક—વાડીલાલ મુળજીભાઈ સંઘવી.

તાલિવાળાં આથામાં વાળનું વાવેતર થયું શકે છે—આ અદ્ભુત પ્રયોગ સિદ્ધ કરનાર 'ટાઇમ્સ' પત્રના કથન પ્રમાણે, જુઠાપેસ્ટ (હંગરીની રાજધાની) ની સેન્ટસ્ટીવન હોસ્પિટલના ડૉ. મેકેલી છે. તે પારકા માથાના વાળ તમારી તાલના પ્રદેશ ઉપર સારી રીતે સીવી લે છે. હર ચોરસ સેન્ટીમીટર એટલી સુલ્લી જોપ-રીમાં ૧૦૦ વાળ તેમાં કાઢીને, તે સામટા સીવે છે, અને એ પ્રમાણે તેણે એકજ તાલિવાળા મસ્તક પર પચાસ હજાર વાળ વાવેલા છે, આ વાળના છેડા તે નથી સીવતો—વચ્ચે ભાગ સીવે છે ને એ છેડા ઉપર લટકે છે એટલે ૧ વાળ સીવે એ સ્વતંત્ર વાળ થાય છે. હર ચોરસ ઇંચે આ પ્રમાણે ૧૦૦૦ વાળ થાય છે, આ સીવવાના કામમાં એકદમ પાતળા સોનાનો તાર દોરા તરીકે વપરાય છે. તે એટલા પાતળા છે કે ૫૦૦૦૦ વાળ સીવવા છતાં ૧ શામળી વધારે સોતું જોઈતું નથી. સીવી લીધા બાદ જોપરીની ચામડીની અંદરના ખરાબ જંતુ દવા વગેરેથી નષ્ટ કરવામાં આવે છે, આ વાળ પછી ખરી પડતા નથી. ૧૦-૧૨ દહાડા પ્રથમ સોને રહે છે. પછી કુદરતી વાળ તરીકે તે ધોવાઈ, તેલ લવાઈ તથા હોળાઈ શકે છે. પોણા કલાકમાં ૫૦૦ નીમાળા આ પ્રમાણે સીવી રાખી શકાય છે. એ વાળ પાછળથી ખરી પડવાને પશુ લાયક નથી. જે ગાઈના ગાયો પર પ્રયોગના પ્રયોગ કર્યો હતો તેના વાળ સાત વરસ થયાં હજી એમના એમ છે! સોભાવ્યવતી છતાં કુદરતે બોડી કરેલી કરોડાધિપતિની પત્નીઓએ જોઈએ તો જુઠાપેસ્ટ જવું!

ખિલાંડી ઉંદરના ખેતર તથા વેપાર—ખિલાડીઓને તેમનાં આમણં સાઈ લાખોની સંખ્યામાં ઉછેરવા અમેરીકાનો એક જહુસ્થ લીમીટેડ કંપની કાઢવા માગે છે. તેથી થનારા લાભો વર્ણવનાર એક રોમાંચક મોસપેક્ટસ પશુ પ્રગટ થયું છે. તેનો સાર એ છે કે અનેક એકરોની જુદલી જગ્યા લઈને તેમાં શરૂઆતમાં દસ લાખ ખિલાડી પાળવી. તે દરેકને સરેરાશ વરસે ૧૨ જામ્યાં થશે. હવે દરેક ખિલાડીનાં સ્વેત્ર આમણંની કીમત પાંચ પેનીથી તે વહન કાળાં આમણંની કીમત ૩ શીલીંગ સુધી ઉપજશે. આથી વરસે ૧૨૦ લાખ આમણં થશે. તેને સરેરાશ લાવ ૧૧ શીલીંગ ગણતાં રોજ ૩૦૦૦૦ રૂપીયાની આવક થશે. આઠ શીલીંગના રોજનો એક માણસ રોજ ૫૦ આમણં ઉતારે તો ૧૦૦ માણસો રોજે ગણું કામ કરી શકે. તેથી રોજનો નફો ૧૯૬૦ પાઉંડ થશે. હવે એ ખિલાડીને ખવરાવવાને ખર્ચ તો ગણ્યો નહીં એવા પ્રશ્ન પૂછવામાં આવશે. તેના ઉત્તર એ છે કે તેમને તો મક્કતના ઉંદર-ખવરાવવામાં આવશે. સામે બારણે ઉંદર ઉછેરવાની વાડી સ્થાપવામાં

આપશે ! અને ઉંદરડી તો બીલાડી બાઈ ઠરતાં બસુવે યોગણી બહાદુર છે, તેથી તેઓ ખવાતાં ખુટનાર નથી એવી વક્તીજ માત્ર નહીં પણ એ નક્કી છે. એક બીલાડીને ચારથી વધારે ઉંદર રોજ ભેળતા નથી. બેશક તેને એકજ વાની મળશે અને નાસ્તો, ખાણું તથા વાળુ બધું એકની એકજ, એજ ચીજનું પાવજીવન કરવું પડશે પણ અમૃત મળે પછી બીજી શી ચીજ ભેળવે ? હવે મહત્તર પ્રશ્ન એ છે કે ઉંદરડીએને શું ખવડાવવું ? શી જીવિમતા કે આમડી ઉતારેલી બીલાડીનું માંસ આપવાની કલ્પના કરવામાં આવી છે. એક ઉંદરને ચતુર્થાશ બીલાડી રોજ મળશે, તે ગણપતિનાં વાહનને બોધું નથી. બીલાડીનાં આંતરડા પછુ તેઓ શીઠલા ના તાર તરીકે વેચશે ને તે વેચાય તે સાડુ કંપનીવાળાઓ શીઠલા ધર્મવવાના પ્રબળા શોખને ઉત્તેજન આપશે. બીલાડીના સુંવાળાં મુંદર કાળા સફેદ વાળવાળાં આમડાં સ્ત્રીઓનાં ‘ફર’ ના ઓઢવાના ચંગાર તરીકે કામ આવશે. ફેશનેબલ સ્ત્રીઓ તે ખેરીદવા લલચાય તે સાડુ કંપની દ્વારા ફેશનેબલ સ્ત્રીઓને કંપનીનો માલ બહેર રીતે ખતાવીને વાપરવા સાડુ બહેરખખર તરીકે જાહેર રાખશે ! આ કંપની કદાચ નિષ્કૂળ પણ નાચ ને ગણતરી ઉઘી પડે, તેમજ આવાં ઠસાઈખાનાંથી ગમે તેટલો લાભ હોય તોપણ તે વર્જ્ય છે.

એ જોવામાં આવે છે કે, ઉત્કાળામાં શિયાળા કરતાં નખ જલદી ઉગે છે ! કેટલાક એમ પણ કહે છે કે ડાળા કરતાં જમણા હાથના નખ વહેલા વધે છે. હાથના નખની આ કયા થઈ. પગના નખ ગાંઠુ ધીમે ઉગે છે. તેની ઝડપ આંગળીઓના નખ કરતાં થોડે વાગે માત્ર છે.

હવે રેલ્વે ટ્રેન હવામાં કલાકના ત્રણસો માઇલની ઝડપે દોડશે— એવી શોધ થવાના સમાચાર મળ્યા છે. તેના શોધક ગોં. બેથેલ્ટે છે. પચ્ચીસ વર્ષના ચાલુ અભ્યાસી આ શોધ તે પૂર્ણ કરી શક્યો છે અને તેને અમલમાં મૂકવા સારૂ પોણા કરોડ રૂપિયાની થાપણવાળી એક કંપની પણ ઉભી થઈ છે. એ શોધને હક વેચાતો આવે તો કરોડો રૂપિયા આપવાને તેને થયેલી માંગણીઓના તેણે અસ્વીકાર પણ કર્યો છે. આ નવી જાતની રેલ્વેમાં વીજળીનો ભાગ ભેટો છે. રેલને પાટા તો રહેશે જ. પણ તેની નીચે વીજળીનાં પાથલાં અનુક્રમિત ધાતુનાં ગુચળાં ગુચળાં અને પાટીના અનુક્રમિતરે બીજી એવી યુક્તિ કરવામાં આવશે કે જેથી પાટાથી થોડે ઉંચે જ યુક્તિરના ઠેઠેચાતા રથ ખેઠે એ ટ્રેન કુદેલી રહેશે અને શક્તિવાર્ધનના બાંધનથી મુક્ત રહેવાથી તે ન કલપી શકાય એવા વેગથી હવામાં દોડશે અને મરજી પડે ત્યારે પાટા પર ઉભી રાખી શકાશે. સર ઉવીડસોલોમન્સ એવા પ્રખ્યાત વિદ્વાન ઘાસીએ પણ આ શોધ સત્ય હોવાનું સ્વીકારે છે. એ નવી જાતની રેલ્વે બાંધવાનું ખર્ચ પણ ઝાઝું આવતું નથી. તે માત્ર દર માઇલે ગાા લાખ રૂપિયા (ચુરોપમાં) થશે એવી ગણતરી છે. મોંસ્ક બેથેલ્ટે એક નાની ૪૦ ફુટની રેલ્વે એ શોધ પ્રમાણે બાંધી છે ને તે સારી રીતે કોના ધાર્યા પ્રમાણે ચાલે છે, પણ મોટા પાવા પર પણ એમજ આવે ત્યારે ખર્ચ. કાશ્મીરના પહાડોમાં રાવ-લખીંડીથી શ્વીનગર સુધી પણ હાલમાં રેલ્વે બાંધવાની યોજના થઈ છે તે પણ અધર છે. તે તાર પર લટકતી બાંધવામાં આવનાર છે ! તે કરતાં પણ આ વળી ઘણી વધારે અદ્યુત છે, પછી તો ગુણમાં રહેવાની જરૂર નહીં પડે! બી. બી. સી. આઈ રેલ્વે માત્ર સળંગની લોકલ રેલ્વે થશે. કેમકે અમદાવાદ લોકોને મન એક કલાકમાં પહોંચી શકાય એવું બરોડી જેવું થઈ જશે. અને તેથી લોકો અમદાવાદ સુધી ગમે ત્યાં રહેશે ! પછી સુગંધનાં ભાંડાં પણ સોંપાં થઈ જશે, ને જે ઘરધણ્ડીઓ હાલ મોટર રાખે છે તેને રેંકડો રાખવા જેટલું ભાડું પણ હર્લભ થઈ જશે ! પણ હાલ કંપનીની મોટરો ગાંઠુ વેગથી દોડાવવી કવજાતની છે !

રસાયણ શાસ્ત્રથી ગંધેડાનો ઘોટો થઈ શકે છે—હિંદુસ્તાનમાં તો એક જ જાતના ગાણસની કલ્પિત કૃત્રિમ જ્ઞાતિ પણ ગમે તેટલા પુરુષાર્થ છતાં બ-દલી શકાતી નથી અને તેના ટેકામાં એમ કહેવામાં આવે છે કે ગંધેડું ગમે તેટલા સાણ્ડાં ઘોડું થતું નથી, હશે પણ અહીંતો કુદરતી રીતે સ્વતંત્ર ચીજે પણ પોતાની

જાત પાડે છે ! આઠ અને કોલસા વચ્ચે ગધેડા તથા ઘોડા કરતાં પણ વંધારે મોટો અંતર છે. પણ લીઠસમાં જે અખતર હાલમાં કરવામાં આવ્યા છે તેથી સિદ્ધ થયું છે કે ઘોડા વખતમાં આઠને કોલસો કરીને તે જાળરમાં વેચાતો થશે. આઠ, કોલસા જેવા બળી શકે છે. આ શોધના અખતર કરનાર કંપનીનું નામ સુડીન કંપની છે. તેને દક્ષિણ ઇંગ્લેંડમાં ચોક ટન દીઠ સાતથી પાંચ આને મળે છે. હવે એનાં ચોસલાં કોલસા રૂપે બનાવીને તે ટનને પંદર શીલિંગને ભાવે વેચી, શકવાની આશા રાખે છે, જે અસલી કોલસાથી સસ્તો છે. ઇંગ્લેંડમાં ચોકના ડુંગર અખુટ છે. તે કાર્બોનાઈઝ (જ્વાલમાન) કરતાં તેમાંથી છુમાટો તો શું પણ રાખ પણ નામ માત્ર નીકળશે એવો દાવો કરવામાં આવે છે. તે કારણથી કોલસાની ખાણો બંધ કરીને તેના બંધાર અકસ્માતથી મુક્ત થવાનો પણ કદાચ વર્ષત આવી લાગશે.

૩થી પણ હલકું ' વોટરમુક ' કપડું :—આ ઇંગ્લેંડ કાપડનું નામ તે 'કાપોક' છે. તે રેશમ જેવું છે અને તે એક અતના ઝાંઝના બીયાંના રેસા છે. એ ઝાંઝ હાલતો બવાના ટાપુમાંજ ઘણું ખર્ચ થાય છે. તેની ખાસ ખુબી એ છે કે એ એટલું તેલ જેવું ચીકણું છે કે તે કારણથી તે કુદરતી રીતે લેધર કલોથ કે ત્રીણ કપડાં જેવું વોટરમુક (જળ પ્રતિબંધક) છે. રૂ હલકામાં હલકો પદાર્થ મળાય છે, પરંતુ ' કાપોક ' કપાસ તેનાથી પણ એક બે નહીં ને એકદમ છ ગણું હલકું છે ! તે એ બે શુભોને લીધે તે મુસાફરીના કામમાં વાપરવા ખાસ કામ આવે એમ છે. ' કાપોક ' થી બરેલી તળાઈ કુદરતી વહાણ જેવી છે. કેમકે તેના કાપડમાં જળ પ્રવેશ અશક્ય હોવાથી તે દુબતી નથી પણ તરે છે. હાલમાં અખતરો કરી જેતાં દશ સ્તલની કાપોકનાં કાપડ તેમજ રૂ ત્રી તળાઈ ઉપર બસો સ્તલ જેટલું એક અતિશય બહા માણસ જેટલું વજન આવવા છતાં તે પાણીમાં ડુબી નહોતી. દરીયાઈ હોનાર તથા ગચવાના અખતરોની કામમાં ચુનાઈટ સ્ટેટસનું મેકાખાતું તો 'કાપોક' કપડાં વાપરે છે, તેમજ એ કારણથી બોયાંઓ તથા લાઈફ બોટમાં ઘણા વર્ષથી તેજ બરવામાં આવે છે, તેં થોડુંક હિંદુસ્તાનમાં પણ બને છે. આશા છે કે તેની ખેતી તેનું અતી ઉપયોગીપણું જાણતા વધશે. તે બોઈએ તેટલું પ્રસિદ્ધ ન હોવાનું કારણ એજ છે કે તેના વસ્ત્ર કરવાને માટે જે આસ વંત્રો બોઈએ તે હજી શોધાયાં નથી. તેથી તે બહુ મોંઘું પડે છે. પણ હવે ચંચ શોધવાની તૈયારી છે એમ કહેવાય છે, એમ ચતાં તે કોટનાં લાઈનીંગ (અસ્તર) આદર વગેરે તરીકે બહુજ ઉપયોગી થઈ પડશે.

કલુષતામય સંસાર અને તેનું કારણ.

(લેખક—મહાર શિવનન્દનસિંહ.)

"The effect can not come by itself. The first thing is cause; and the effect is the result of cause."

SWAMI VIVEKANAND.

કારણ વિના સ્વયં કાર્ય હોઇ શકતું નથી. મૂળ વસ્તુ કારણ છે. અને કાર્ય કારણતું ફળ છે.—
સ્વામી વિવેકાનંદ.

વિવાહ સુખની ઇચ્છાથી કરવામાં આવે છે. આ મહાન સંસ્કારથી આનન્દ અને પ્રસન્નતાની અદ્ભૂત ધારાને વહતી ભેઈ સર્વ લોકનાં હૃદયમાં આ વિવાહનો પરમ આનન્દ લોભવવાની પ્રળા કામના ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની યોગ્યતા અયોગ્યતાનો વિચાર ન કરતાં સર્વ સ્ત્રી પુરૂષો આ પવિત્ર તીર્થમાં હુબકી મારવાને આક્રે છે, પરંતુ તેનું ફળ તેની આશાથી વિરૂદ્ધ આવે છે. જેમ માખીઓ મધ પીવાને ઘણ ઉપર બેસે છે અને તેમાંની કોઈ પીધને ઉડી જાય છે પણ ઘણી ખરી તો પાંખો અને પગ ચોટી જવાથી ફસાઈ પડે છે અને અનેક દુઃખ સહન કરીને પરણ પામે છે. જેમજ આપણે વિવાહથી સુખની ઇચ્છા કરીને ફાંસામાં ફસાઈ જઈએ છીએ. કઈક લોકની આશાઓ પૂર્ણ થતી હશે પરંતુ ઘણાઓ તો સુખને બદલે દુઃખનાજ લોકતા બની ઘોર વિપત્તિઓ સહન કરે છે. ઇચ્છ્યું હતું તો સુખ પણ મળ્યું દુઃખ. ચિંતામણીની ઇચ્છા કરી હતી પણ કરમમાં હતો કાળમીઠ પત્થર. આરીચિ સુખને લીધે જળમાં ટરવા મોંઢયું પણ ત્યાં તો ફગવાનો વારો આવ્યો. મૈમરસનાં પાન કરવાની લાલસા હતી કિન્તુ હાથપગ જઠરાઈ ગયા. એવાતો જઠરાઈ ગયા કે છુટવું સુરકીલ થઈ પડ્યું. જીન્દગીની મલ્લ હુટવાને આવ્યા તો જીન્દગીજ હુટાઈ ગઈ.

We came to enjoy, we are being enjoyed. We came to rule, we are being ruled. We are caught though we came to catch (enjoyment) we want to enjoy the pleasures of life and they eat into our very vitals.

કદિ વિચાર કરી ભેઈએ તો સમસ્ત દેશમાં માત્ર ગરૂયાં ગાંઠ્યાજ વિવાહિત સ્ત્રી પુરૂષો એક બીજાથી સંતુષ્ટ થયલાં હશે. ક્યાંય સ્વભાવ મળતો નહીં હોય. ક્યાંય એક બીજામાં સદાય અણુબાવ રહેતો હશે. ક્યાંય ગરીબાઈથી સુખનો લોપ થઈ ગયેલો હશે. દુઃખસાગરમાં હુબતાં હશે. ક્યાંય પુરૂષ રોગી તો સ્ત્રી નિરોગી. અથવા ક્યાંક તેથી ઉલટું. એક બીજાથી અસંતુષ્ટ. જે ઘરમાં ટપાસ કરી ભેઈએ તે ઘરમાં

એજ આપત્તિ જોવામાં આવશે. કેટલીકવાર ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ એવું જોવામાં આવે છે કે આ દમ્પતિ જેવું કોઈ સુખી જોઈ નહીં હોય પણ આંતરિક સ્થિતિએ તપાસી જોતાં જરૂરનાં લેહ પુલાં થઈ જશે. એવા લેહ બહારમાં બહારી શકાતાં નથી. કેટલાક દિવસ સુધી તપાસનાર અને તે પણ કોઈ પરિચિત જન તપાસ કરે તોજ જણાય આવે.

નીચે લખેલાં ૨૫ વિવાહિત પુરુષોથી ઘણી સારી રીતે પરિચિત છું. કેટલાક વરસની તપાસ પછી જે પરિણામ આવ્યું છે તે નીચે લખું છું. એ ખાસ જણાવું કે આ પુરુષોને મેં કાંઈ ચુંટી કાઢ્યા નથી. તપાસ કરતાં સ્વયં મારા માર્ગમાં આવી ચઢ્યા છે અને કાચી ટીપ પર તેને નોંધ્યા છે. આ તપાસ ઉપરાંત સાત જગ્યાએ મેં મારા મિત્રોની પાસે અલગ અલગ તપાસ કરાવરાવી છે તો તેણે પરિણામ પણ તેવુંજ આવ્યું છે. મેં તે સર્વેને વિનંતિ કરી હતી કે કોઈ ૨૫ વિવાહિત પુરુષોના સંસારની ખાનગી તપાસ કરી લખો તે સાથે એમને ખાસ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ ખાસ શ્રીપુરુષની છુપી ખાજત ન લખતાં કેવળ એ લોકોની વાસ્તવિક સ્થિતિ કે જેઓ તે બહુતા હોય અથવા જેની તપાસ તે સહેલાઈથી કરી શકે જેવાંકે પાટોશી, અંગતમિત્ર અથવા સગાંસંબંધી. આવી રીતે પ્રયાસ કરતાં ૨૦૦ વિવાહિત શ્રીપુરુષોની તપાસ થઈ. સ્થળસંકોચથી માત્ર ટુંકમાં તેમની વાસ્તવિક સ્થિતિજ નીચે જણાવી છે:—

૨૫ શ્રીપુરુષોની તપાસણીનું પરિણામ.

૧ રાજમહારાજ.

(૧) ખુદ રાજ (Ruling chief) ધોર બ્યલિયારી, રાણીથી અલુગનાવ, રાજ સુખી, રાણી પતિવ્રતા પણ રાજના અન્યાયથી સદા દુઃખિની.

(૨) રાજ નપુંસક પણ તે સ્થિતિ છુપાવવા અને ખાલી પુરુષાતન બતાવવાને પાંચ વિવાહ કર્યા. પાંચે રાણીઓ જીવિત છે. બધી બ્યલિયારીઓ છે. રાજ દુઃખી, રાણીઓ સુખી, રાણીઓથી અતિશય ખરચનો બોલે, સ્ટેટ કરજદાર.

(૩) રાજ મહેલમાં નથી જતા. શુભામ સાથે વિશેષ પ્રેમ રાખે છે. રાણીઓ જો છે. એક બ્યલિયારીણી અને બીજી પતિવ્રતા છે. ત્રણે દુઃખી છે. બ્યલિયારીણીને ખરચ કમ મળે છે. મોટી બેરઆબરૂથી રાખવામાં આવે છે.

(૪) રાજ પ્રકૃતત્વરૂઢ બ્યલિયારી, દશરામાં રામલીલાની મંડળી આવે ત્યારે તેના સુંદર છોકરાઓને જમીનોનાં દાન આપે છે અને તેમને લઈ લેવામાં આવે છે. રાણી પતિવ્રતા પણ દુઃખિણી. રાજ રોગગ્રસ્ત દુઃખી.

(૫) રાજ નિર્બળ, રાણી બળવાન. બન્નેમાં અલુગનાવ, રાજની સુવાવ-

સ્થામાં એક આપઘાત. રાણીનો ખુદ્દરો વ્યભિચાર. રાજ્યના ખજાનામાં છુટ અને પ્રભુનું સત્યાનાશ બન્ને દુઃખી.

૫ ધનાદય ગૃહસ્થ વર્ગ.

(૧) પુરૂષ દેવતા. સ્ત્રી દેવી. બન્નેમાં પ્રેમ-અને બન્ને સુખી.

(૨) પતિ નિરબલ (શેઠી) પત્ની બલવતી. એકબીજાને, બતાવવાને ખાલી પ્રેમ કરે છે. પત્નીનો છાનો વ્યભિચાર પતિ બધે છે પણ તેથી તે કંઈ વધારે કોપિત થતો નથી. પતિ (દુદય) દુઃખી. સ્ત્રી સુખપૂર્વક.

(૩) શેઠની હિમર વરસ ૨૬. વ્યભિચારી છે. શેઠાણી પણ વ્યભિચારીણી. શેઠના અત્યાચારથી કંટાળીને એક ગુમાસ્તા સાથે એક લાખનું જવેરાત પહેરીને ચાલતી પકડી. કેદ પકડમ્. પાછી ઘરમાં આવી સ્વતંત્રતાથી રહેવા લાગી. બન્ને સુખપૂર્વક રહે છે.

(૪) પતિ શક્તિ વિતાનો. પત્નીના કેટલાક છુપા પ્રેમીઓ. બન્ને સુખી. કોઈને કોઈની પરવા નહીં.

(૫) પુરૂષ અરથો શક્તિહીન. સ્ત્રી પામલ, ગંદી, કદિ એકમાં નિર્જલતા તો બીજાને મીઠાઈ ઠીક. કદિ એકનું સ્વાસ્થ્ય ઠીક તો બીજી ગંદી. બન્ને દુઃખી.

૫. વક્રીલ.

(૧) પતિપત્નિના સ્વભાવ એકબીજાથી વિરુદ્ધ. બન્નેમાં અણુભનાવ. દિવસ ને રાત કંકાસ બન્ને દુઃખી.

(૨) પતિએ ઘરની કામ કરનારીને રાખેલી છે તેના હાવભાવથી તે પાણી પાણી યઈ બંધ છે. પત્નિ દિવસ ને રાત ઇર્ષ્યાજ્વિમાં બળીમરે છે. પતિ સુખી. પત્નિ દુઃખી.

(૩) પતિ શક્તિહીન, પત્નિ અત્યંત દુઃખિની, પોતાનાં માવતર પણ બંધ ન શકતી કે જેથી પોતાનાં દુઃખની વાત પણ અવરને કહી શકે. લખણું બાંચણું પણ બાંચણી ન હતી કે જેથી ખત વ્યવહાર પણ કરી શકે. કેટલાંક વર્ષો સુધી પતિવ્રત નીમાબ્ધું. પણ આખર બંધ થયે. છેઠકરું થયું પણ વક્રીલ સાહેબને તેની પરવા નહીં. તે પોતાની નિર્જલતા છુપાવા ચાહે છે. બસ, બાકી બધી વાતે બન્ને સુખી.

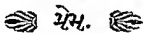
(૪) પતિ ઘોર વ્યભિચારી, પત્નિ અત્યંત દુઃખીની.

(૫) પતિ પત્નિ બન્ને મિત્રજ્ઞદાર, એક બીજાની સ્વતંત્રતા પર કોઈ ધ્યાન ન આપે. બન્ને એક બીજાની ચાલ ચલગત પર ચક્ર કરતા હતા, પણ બન્ને તેની પરવાર ન કરે. બન્ને આનંદપૂર્વક સુખમય જીવન વ્યતીત કરે છે.

આવીજ રીતે મોઠરી કરનારાં પાંચ જોડાં અને મચ્છરી કરનારાં પાંચ જોડાંઓનાં

સંસાર જોયા તો તો દશે એક જોડું સુખી જણાયું—અને જાકી નવ દમ્પતિ દુઃખી જણાયાં. કુલ રાજથી રંક સુખી હઈને ૨૫ જોડાં તપાસતાં વિવાહિત શ્રી પુરુષોનાં માત્ર ત્રણ જોડાં સર્વ પ્રકારે સુખી. આમાં જો મારા મિત્રોની તપાસનો રિપોર્ટ મેળવી દેવામાં આવે તો કુલે ૨૦૦ દમ્પતિઓમાં માત્ર ૩૦ દમ્પતિ સર્વ પ્રકારે સુખી ગણી શકાયો. અધિકારી વિવાહિત શ્રી પુરુષો નાના પ્રકારના માનસીક, શારીરિક અને સામાજિક દુઃખો લોગવી રહ્યાં છે. વારૂ હવે વિવાહ પછીનું કાર્ય (offshoot) દુઃખ છે તો તેનું કારણ (cause) શું છે તે જાણવું જોઈએ. વિવાહિત શ્રી પુરુષો દુઃખ કેમ લોગવે છે. એમના સુખની આશાઓનો ધ્વંસ કેમ થઈ ગયો, એના આનંદલોગના સ્થાને અગાધો કેમ જાય છે કે આ શુભ કાર્ય અશુભ સ્વરૂપમાં કેમ બદલાઈ ગયું ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર “અયોગ્યતા” છે. શારીરિક, માનસીક, આર્થિક સામાજિક વિગેરે પ્રકારની અયોગ્યતા જ દુઃખનું કારણ છે. જેમાં કોઈ પ્રકારની ઉલ્લપ હોય છે, જે વિવાહને યોગ્ય નથી તેનો વિવાહ થઈ જવાથી સુખને સ્થાને દુઃખ, હર્ષને સ્થાને વિષાદ આવે છે. લોક આંખોએ પાટા ગાંધી બાવળનાં ઝાડ વાવે છે અને આમૃતક્ષની આશા રાખે છે, પણ બાવળનાં કાંટા લોકાય છે તો પણ આંખો ખુલતી નથી. પોતે પોતાને પોતાના ઠરેલા કામનો દોષ ન દેતાં હૃદયરને, દુર્ભાગ્યને અને પૂર્વ જન્મના સંસ્કારને દોષ દે છે.

તોટક.

- ૧ મધુ ભુવન ભભા વિશાળ દિસે, શિવ ચાંદની ધ્યાં ચતુર્થેર હસે;
કુસુમિની મહીં દંપતિ ફરતાં, અતિ આનંદ લે હસતાં રમતાં.
- ૨ તહીં બારીં, મહીં દિપ એક જળે, નિજ જ્યેત યકી ભરમાઈ અરે !
એક કીટ પડી નિજ જંગ હલે, કૃતિ જો પર યુગમ વાત કરે.
- ૩ નર આર્ય કહે દિલગંથી “અરે ! દિવ્ય પ્રેમ યકી કીટ છવ ત્યજે,
પતિ દેખીં મળે બહુ આશ યકી, નિજ છવન પ્રેમથીં છુદ ગણે.”
- ૪ “મિતિ, હેત યકી પતિ સાચ મળે, પણ ના ! નહિ શુદ્ધ પ્રેમ અરે;
સહુ મોહજ લાગણી જો ગણતાં, કહી કામ અરે સુખનો ત્યજતા.
- ૫ “કીટ છે નહિ પ્રેમીં દિપથીં હલે, નહિ એ સંતિ જે પતિ દેખીં મરે;
નહિ જ્યેતિ જ્વલંત છતાં મરણ, શુભ કાર્યજ પ્રેમ તણું ગણવું.”

“શુદ્ધ પ્રેમ વિયોગ કહી ન સહે, ધિક્કરે જીવને સુખ પેખી હશે”
 તહો વાત રહી, દિન, માસ ગયા, સુખ શાંતિ મહી વરસો વિતિયાં. ૬
 શર કામ તણાં થકી પીડિત બે, સુખ કલ્પજ ગૂંજરે દેશ વસે,
 મન કામી અનર્થ કયા ન કરે! પર સુખ હશે, મનુષ્યો મરવે. ૭
 કપટે કરી માધવ દૂર કર્યો, ઘર આગળ એક લઘુ જાત રહ્યો;
 હળ સૈનિક નામર લુપ્ત લે, અસિ આસ બધા ચડવે સ્વરગે. ૮
 સહુ રક્ષક દ્વાર તણાં પડીયાં, રૂપસુંદરી સાથ અરિ વર્જીયા;
 નિજ ગૌરવ માટ લગ્યો દિલથી, જીવ આહુતિ ધર્મ યજ્ઞે અચી. ૯
 ગુણસુંદરી દેશવ મૃત જીવે, અબકી શિખ કોથ તણી નયને;
 શુદ્ધ પ્રેમ રથો અંતરે અબકી, શુભ દેહ ગણે બહુએ હલકી. ૧૦
 “જીંદગી નહિ જામીની કાંઈ અરે! પતિ કાં નહિ તો જીવવું ખરે!
 ધિક્કરે જીવન આ પતિ છે નહિ તો! રહીશું! પતિ જો સ્વરગે પછી તો!” ૧૧
 સતિ નીકળી પ્રાણ પતિ મળવા, ન વિયોગ સહો લાગુ એ અહિંઆં.
 સતિ શાપ હોયો, “હુઃખો રાજ યજ્ઞે, સુખો પાટલનાં ખડિયેર યજ્ઞે. ૧૨
 નીચ કલ્પ હુઃખી હુઃખો થા મરજે,” રૂળોયો પ્રિતિના અતુલિત બળે
 લાગુ અંધ વિતી નહિ સુંદરી ત્યાં, મૃત દેહ ખરે નહિ જીવન ત્યાં. ૧૩
 ખગ પ્રેમ રૂપી તતકાળ ઉડે, જહિં સ્વામિન ત્યાં જઈ એક રહે;
 સહુ સ્વાર્થ જીવે કરી એકજ ત્યાં, કરી આત્મ બને સુખીયાં. ૧૪
 નહિ જ્યોતિ જીવતં છતાં મરવું, શુભ કાર્યજ પ્રેમ તણું ગણવું;
 શુદ્ધ પ્રેમ વિયોગ કહી ન સહે, સિત દેહ છતાં નિત એક રહે. ૧૫
 “રાજવિ.”

હૃદય ગુંગન.

લેખક:—“સુધાકર.”—સુંગઠ.

સુવાવસ્થાના વસન્તઢાસમાં પ્રવેશ કરતાં દરેક વ્યક્તિ કલ્પનાના ઘોઠા ઘોડાવી
 કંઈ કંઈ આશાઓ બાંધે છે; અને તેમાંજ વ્યાનન્દ માને છે. શું એ આશાઓ ફળી-
 ભૂત થાય છે? નિરાશામય હૃદયનાજ પાઠે છે. પશુએ અનુભવ વિશ્વ રૂઢમઆતું નથી.

એક અવ્યાસ કરતો વિદ્યાર્થી ન્યારે નાટ્ય આદિના ગ્રન્થો વાંચે છે, ત્યારે

* સુધુ-સુધુસુંદરી કેશવની સ્ત્રી. કેશવ-આર્ચનર માધવનો નાનોભાઈ.

નાયિકાના શુભો પોતાની લાલિષ્યની પત્નિમાં હોય એમ નથી ઇચ્છતો ? શુ કાવ્યો-
ના વાંચનમાં નિમગ્ન અનેલા સુવકતુ-હૃદય, આ સ્હમજવાને તો કાવ્યરસિક સહ-
ચરીની “ જરૂર છે, ” એમ નથી યોતીડકતુ ? શુ તે પોતાનો સસાર સુખમય,
શાન્તિમય અને આનન્દમય નિવડે એમ નથી ઇચ્છતો ? ઇચ્છેછેજ.

પણ હા ! તેના હરેક મનોરથો જેનાથી કૃષ્ણમૂત થવાના છે, એ સહચરી
જ્યારે તેની કદપના-સૃષ્ટિની સહચરીથી વિરૂદ્ધ હોય છે, ત્યારે તેની શુ દશા
થાય છે ? આશામય જીવન નિરાશામય અને છે.

ખીજી જાણુ એક નિર્દોષ જાતિકા જે તેના માતાપિતાના ઉચ્ચ સસ્કારોથી
પોષાઈ મુકેળવેલી પાત્રી જહ્નવીપદ મેળવવા યોગ્ય બનતી હોય છે, તે શુ શુ
કદપના કરેછે. જ્યારે તે એકાન્તમાં પોતાની સમકાલીન સહચરી સાથે બેઠી હોય છે
ત્યારે બોલે છે કે:-“ મહારા પતિને ઘણાજ સ્નેહથી સ્હાઈશ અને તેમના હરેક
કાર્યમાં ભાગ લઈશ. અહા તે સસિક હશે તો જીવન કેવુ આનન્દમય થાશે ! અમે
હંમેશાં સાથેજ રહીશું. અને હરેક રીતે સંતોષ માત્રી દેશસેવા આદરશું. ” ઇત્યા-
દિ વાતો કરવામાં એટલી તલ્લિન થઈ જાય છે કે લાભી તરફ નજરજ નંધી નાખતી.
પણ જ્યારે તે લક્ષ્મણીથી વંધાય છે, અને પતિપત્નિ એકાન્તમાં મળનાં વિચા-
રોની આપ લે થાય છે ત્યારેજ તે જાતિકાને ખબર પડે છે કે, પતિનું હૃદય શુષ્ક
છે. તેનું જીવન બુઢાજ ભાગે વહે છે. આ બલુતા તે બાળાતુ હૃદય કેવુ નિરાશા-
મય થતું હશે ! શુ તેનું આશામય જીવન નિરાશામય નથી બનતુ ?

કદાચ સરજેસરખી ભેડ મળેછે, અને પરસ્પર સ્નેહ જમતાં હૃદય એક બને
છે, અને ઉચ્ચાશયો ધરાવતા બેલડી-દપતિ-સેવાધર્મ સ્વીકારે છે, પણ જ્યારે બે-
માંથી એક મૃત્યુ પામે છે, ત્યારે જીવન્ત રહેલી વ્યક્તિની શુ દશા થાય છે ? તેના
સર્વે મનોરથો અપૂર્ણજ રહે છે. કિનારે લઈજવા ધારેકુ નાવ ભરસાગરેજ પડી-
લાગે છે. અને આશામય જીવન નિરાશામય બને છે.

તેમાંય વળી પુરૂષ ખીજી પત્નિ કરી શકે પણ સ્ત્રીની શુ દશા ? તેના હૃદ-
યના ચુરેચુરા થવાતા અને જૂરી મૂરી મરવાતુ. કદાચ બે કોઈ યોગ્ય સસ્કારો
દિવાસો આપી તેના અવશેષ જીવનનો ઉપયોગ કેવો નિઃસ્વાર્થ રીતે થઈ શકે તે
જતાવે અને બે કાર્યના રસ્તા ખુલ્લા કરી આપવામાં આવે તો દેશનો ઉદ્ધાર કર-
વામાં પણ મદદરૂપ થઈ પડે પણ ક્યાં છે તેવી યોગ્ય સંસ્થાઓ ?

વિધી ! અહા ! ફર વિધી ! ! ત્હારી અગ્રમ્ય વિચિત્રતા પાસે અમે નિર્જળ
હીએ. પણ અમ લાસતપુત્રોનો તો એજ ધર્મ છે કે:-“ આશામાંજ રમતુ. ”

पुस्तक संख्या : १०८५ / भाग : २ / प्रतः : १

॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

अभि.

પ્રત્યેક જિલ્લા સુખમ, ૨. પ્રદિર શિક્ષાને પતિ સુઝે
પુન્ય પાંખડી અર્પા, કલ્પન સરખ નીચ કરની હુકર મે.

परी. वि. प्रश्नपत्र-1

પૃ. ૨ છાં.

ડીસેમ્બર ૧૯૧૮

અંક ૧૦ મો.

ત્રી મહત્વ.

પરમેશ્વરે પોતાની કારીગરી ને દાઢ વસ્તુમાં સર્પણપણે વાપરી હોય તો તે સીમાં વાપરી છે.

સી એ કહિતો મુગટ છે

—કેન્ડેલશિઅસ.

સી એ પુરુષનો રવિચાર છે એટલે તે પુરુષનું વિચારિરધાન છે, એટલુંજ નહીં પણ તે

તેનું આનન્દભવન છે. હાથમાં કહીએ તો સી પુરુષનું અખરંસ (મીઠું) છે.

માણમાં જે દાંડ છે તે મારી માતાએ મને આપ્યું છે

—એડામ્સ.

છવતમાં નો કોઈ મંદિર વસ્તુ હોય તો તે પ્રસન્ન મુદ્રાથી કરેલું પ્રિયાતું સ્વાગત છે

પતિ વિના દાઢ પુરુષ પવિત્રપણે છત્રી તો નહિ અને ખરેખરી રીતે મરી પણ શકે નહિ

—વિલિયમ.

પુરો પુદ્ગિધી કરતાં જીવમાન કરતાં સીના જીત કરવામાંથી સ્વાભાવિક નીકળેલો ઉત્તાર

—રિચર્ડ.

વધારે કોમતી હોય છે

—પોલ્ટેટ્ટર

પતિને કરતાં જમતીને દાઢ વસ્તુ વધારે હિતમ હોય તો તે એકજ છે અને તે માતા છે

—ચેડર.

ગંજવાતાં એક પત્રમાં આખા વિશ્વને મોકા અને જીભ પદ્મામાં મહી માતાને મંગ તો આખા વિશ્વવાળું પરંતુ નીચે જઈને બેસી-દાઢ રજાશે.

—લોઈ લગડેલ.

પંચવટી.

(જુહુજીવનનો એક રમણિય સંવાદ.)

લેખક:—“ નલિનીકાન્ત. ”

સ્થળ—નર્મદા ઘાટપરની કુટિર.

પતિત પાવની સુર સરિતા નર્મદા પંચવટી મમિપમાંજ વેગશર ચાલી જતી હતી. વર્ષાઋતુ ક્યારની શરૂ થઈ હતી જનશૂન્ય અરણ્ય નંદનવન યાદ રહ્યું હતું. આસપાસની ન્હાની સરખી ટેકરીઓ પર લીલોદરી ઝાણ રહી હતી. કટલોલ કરતાં પંખીડાંઓ મીઠાં પાકેલાં ફળો ખાઈ આનંદ પામતાં હતા. માનેકે નિઃશર્ગતુ અદ્યુત સૌન્દર્ય આ અરણ્યમાં—ચંદ્રિપર વિરાજ્યું હતું. આ પુરુષસ્થાનમાં મંગલમય સ્વપ્નમાં મહારાજ રામચન્દ્ર પોતાનાં ધર્મપત્નિ સ્ત્રીઓ અને શાન્ત લક્ષ્મણ સહ નર્મદા ઘાટપરની કુટિરમાં કેટલાક કહાડા થયાં આવી વસ્યાં હતા. અનેક ઋષિપુત્રો પ્રભાત અને સંધ્યા સમયે આ કુટિરમાં આવી ભગવાન રામચન્દ્રની યથાશક્તિ સેવા કરી પોતાને કુતાર્થ માનતા હતા.

ભાતુબક્ત લક્ષ્મણ અરણ્યનાં મીઠાં કંદેલ તથા કેટલીએક આલિષ્ઠ વનસ્પતિ લાવી માતા સુમી સ્નેહવત્સલ ભાભી પાસે વિનય પૂર્વક નિવેદન કરતો. સ્ત્રીતા પ્રાતઃસ્મરણીય ભગવતી સ્ત્રીતા મધુરી અને સ્વાદિષ્ઠ મામત્રી તેયાર કરતાં અને ‘ મોઝ્યેપુગાતા ’ એ સૂત્રને અનુવર્તી પ્રેમ પૂર્વક પોતાનાં શ્રવિતેશ્વરને જમાડી પોતે જમતાં અને અહોરાત્ર પ્રસન્ન રહેતાં.

કુટિરની બાહ્યમાંજ સ્ત્રીતાએ કેટલાંએક ફૂલ ઝાડો વાવી ન્હાની સરખી સુદર ળગીચી બનાવી હતી. જ્યાં સ્ત્રીતાના પ્રેમમાં મનુષ્યથી લય પામવાનો પોતાનો અતિસ્વભાવ બૂલી અનેક જાલ હરિજો જેમ માતા પાસે બાળક દોડી આવી મનઃગમતી રમતો રમે તેમ સ્ત્રીતાના ચરણ સમીપ આવી ખેલતા. સ્ત્રીતાને બાલપણથીજ ગામનાં ન્હાતા સરખાં વાછરડાં બહુ પ્રિય હતાં. એટલે અહિં પણ એક પાળેલી તાછડી આમતેમ ફૂટતી કેટે લટકાવેલી ન્હાની સરખી ફૂંપાની ઘંટડીનો અવાજ કરતી મનમાન્યું ધાન્ય ચરતી હતી ગાયલો, પોપટો, રોનાઓ વિગેરે નિદોષ પંખીડાંઓ પણ નિરંતર સ્ત્રીતાની વાડીમાં આશ્રી-મીઠાં આલાપ કરી આ આદર્શ દંપતીના શુભરતે આનંદ આપતાં હતાં. રામચન્દ્ર ભગવતી સ્ત્રીતા સાથે આ વાડીમાં આવી પલ્લવની શિલાપર બેસતા. જુહુજીવન અને વિશુદ્ધ પ્રેમની મીઠી વાતો કરી કલાકો વીતાડતા.

આજે પણ સ્ત્રીતા વાડીમાં આવી સુગન્ધી ફૂલો વીલી પેલી શિલાપર બેસી

પંચવટી.

(ગૃહજીવનનો એક રમણિય સંવાદ.)

લેખક:—“ તલિનીકાન્ત. ”

સ્થળ—નર્મદા ઘાટપરની કુટિર.

પતિત પાવની સુર સરિતા નર્મદા પંચવટી સમિપમાંજ વેગમર ચાલી જતી હતી વર્ષાઋતુ ક્યારની શરૂ થઈ હતી જનશૂન્ય અરણ્ય નંદનવન થઈ રહ્યું હતું. આસપાસની ન્હાની સરખી ટેકરીઓ પર લીલોદરી છાઈ રહી હતી. કવોત ઠરતાં પખીડંબો મીઠા પાકેલાં ફળો પાછાં આનંદ પામતાં હતાં માનોડે નિઃશ્વરુંતું અદ્ભુત સૌન્દર્ય આ અરણ્યમાં-સંપ્રિપર વિરાજતું હતું. આ ગુણસ્થાનમાં મગ લમય સમયમાં મહારાજા રામચન્દ્ર પોતાનાં ધર્મપત્નિ સીતા અને બાળ લક્ષ્મણ સહ નર્મદા ઘાટપરની કુટિરમાં કેટલાક દહાડા થયાં આવી વસ્યા હતા. અને અધિકુમારો પ્રખાત અને સદ્યા સમયે આ કુટિરમાં આવી લગવાન રામચન્દ્ર યથાશક્તિ સેવા કરી પોતાને કૃતાર્થ માનતા હતા.

બ્રાતૃમહત્તા લક્ષ્મણ અરણ્યનાં મીઠાં કંદેલ તથા કેટલીએક સાત્ત્વિક વનસ્પતિ લાવી માતા સમી રનેહવત્સલ ભાણી પાસે વિનય પૂર્વક નિવેદન કરતો. સીત પ્રાતઃસ્મરણીય ભગવતી સીતા મધુરી અને સ્વાદિષ્ટ સામગ્રી તૈયાર કરતાં અને ‘ મોજ્યેપુમાતા ’ એ સૂત્રને અનુવર્તી પ્રેમ પૂર્વક પોતાનાં જીવિતેશ્વરને જમાઈ પોતે જમતાં અને અહોરાત્ર પ્રસન્ન રહેતાં.

કુટિરની બાજુમાંજ સીતાએ કેટલાએક ફૂલ ઝાડો વાવી ન્હાની સરખી સુદાં બગીચી બનાવી હતી. જ્યાં ચીતાના પ્રેમમાં મનુષ્યથી લય પામવાનો પોતાને જાતિસ્વભાવ જૂઠી અનેક બાલ હરિજો નેમ માતા પાસે બાળક દોડી આવી મન ગમતી રમતો રમે તેમ ચીતાના ચરણ સંગીપ આવી ખેલતા. સીતાને બાલપણથીજ ગામનાં ન્હાનાં સરખા વાછરડાં બહુ પ્રિય હતાં. એટલે અહિં પણ એ પાળેલી વાછરી આમતેમ ફૂદતી કોટે લટકાવેલી ન્હાની સરખી રૂપાની ઘંટડીને અનાજ ઠરતી મનમાન્યુ ધાન્ય ચરતી હતી મોરલાઓ, પોપટો, મેનાઓ વિગેરે નિદોષ પખીડંબો પણ નિરંજન સીતાની વાડીમાં આશી-મીઠા આલાપ કરી આ આદર્શ દંપતીના જીવનને આનંદ આપતાં હતા. રામચન્દ્ર ભગવતી સીતા સાથે આ વાડીમાં આવી પર્યટની શિલાપર બેસતા. ગૃહજીવન અને વિશુદ્ધ પ્રેમની મીઠી વાતો કરી કલાકો વીતાડેતા.

આજે પણ સીતા વાડીમાં આવી મુગન્ધી ફૂલો વીણી પેલી શિલાપર બેસી

‘ પ્રભો ! લક્ષ્મણચાર-શૂદ્રસ્થાશ્રમ નિઃશંક માનવ જીવનના ઉદ્ધાર અર્થે યોજાયેલો છે. પતિ અને પત્નિએ પરસ્પરની ન્યૂનતાઓ પૂરી માનવમાંથી દેવ બનવાનો દિવ્ય પંથ છે, એજ શૂદ્રજીવન અને સહચારતુ પરમ લક્ષ્ય-એ લક્ષ્યની સફળતા એ આર્યજનોએ વર્ણવેલો શૂદ્રસ્થાશ્રમ ! કેમ જ્ઞાતા ! ખરું કે નહિ ? ’ સીતાએ શૂદ્રજીવનની પરમ ઉન્નત ભાવના નિવેદન કરી.

‘ મ્હારી મધુરી ! આ લક્ષ્યને અનુસરી આર્યજનોએ ચારે આશ્રમમાં શૂદ્ર-સ્થાશ્રમ સર્વથી શ્રેષ્ઠ માન્યો છે. તમે જતાવેલા લક્ષ્યને અનુસરી શૂદ્રસ્થ આ સંસારમાં માનવજીવનમાં સ્વર્ગનો અનુભવ કરી શકે છે. ઉન્નતિ અને અધોગતિનો આધાર આ આશ્રમપરજ રહેલો છે. માનવમાંથી દેવ થવું અથવા માનવ માંથી પશુ થવું એ પણ આ સહચારમાં થઈ શકે છે. ’ રામે શૂદ્રજીવનની યથાર્થ દશા સિદ્ધ કરી.

‘ જ્ઞાતા ! ભારતનાં ભાવી કંપતી પરસ્પરના આત્માને ઝોળાએ, દેહને શૂંઢે, અંતરની રસિકતા વધે, લોગ અને વિલાસને તિલાંજલિ આપે, શૂદ્રજીવનમાં દેવી ચેતના પ્રગટે, સૌન્દર્યની આસક્તિ દૂર થાય, અને સહચારમાં રનેહ અને સમ-ભાવ આવે એવું નિરંતર ઇચ્છું છું, પણ પ્રભુ ! આલો બાહુડો લક્ષ્મણ કંદર્શન લઈ આશ્રમે આવ્યો હશે. ’ સીતાએ ભારતના લલિત્ય માટે મહત્ ઇચ્છા પ્રગટ કરી.

‘ મ્હારી પ્રાણાધિક મુંદરી ! ચાલો ! પુનઃ અન્ય પ્રસંગે આ અગત્યના વિષયને ચર્ચીશું. ’ આટલું બોલી આ આદર્શ કંપતી કુટિર લાવી આવ્યું.

સતીએ કરેલો સદ્ગોષ્ઠ.

(લેખક—જી. બી. પવાર.)

જપતી પ્રિતમની જખાળ—એ રાહ.

II હરનિશ એક પતિ ધ્યાન અવર સૌ અજગાં મેલી
પ્રીતમ સંગે રમે રહેતી હું થઈ ખહેલી;
મા ખુશ સ્વામીના વિષુ ખ્યારી ઘેલી—ધર
બુદ્ધ ચિત્ત એક હીતથી, માળતી પતિવ્રત નીત,
કે ને હીત એકથી, ચતીપર રાખતી હીત;
પાળો એ રીતે પ્રીતે વિધિયો સતીની,
પ્રભુ ખ્યારા વીજુ નવ બીજું બેલી—ધર
અપંગ આંધળો કે કુરૂપ, હીધા હરીએ કંથ;
માની સૌથી શ્રેષ્ઠ તે, સચરવો સતી પથ.
પાળો એ રીતે પ્રીતે વિધિયો સતીની;
પ્રભુ ખ્યારા વીજુ નવ બીજું બેલી—ધર

❀ નિરોગી બાળક. ❀

ગર્ભમાં રહેલું બાળક, તેની કાળજી અને તેના હક.

હાલના જમાનામાં આપણી ચોસાદ દિન પ્રતિદિન કમતાકાત ઘની જાય છે, એટલું જ નહિ પરંતુ જન્મતા બાળકોની સંખ્યા પણ નાની થતી જાય છે, અને જે જન્મે છે તેમણે મરણ પ્રમાણુ પણ વધતું જાય છે. આના કારણો ધણાં છે.

જન્મતા બાળકોની સંખ્યા યા માટે નાની થતી જાય છે એનો આપણે પહેલો વિચાર કરીશું. આ સંખ્યા નાની થવાના કારણો બે છે. (૧) વંધ્યત્વ અને (૨) ગર્ભપાત.

(૧) વંધ્યત્વ બે પ્રકારનું હોય છે. કૃત્રિમ અને કુદતી.

કૃત્રિમ વંધ્યત્વ—યોતાના જ શોષને ખાતર આવું વંધ્યત્વ જણી સુક્રિને કરવામાં આવે છે, અને ધણી વખત તે પાછળથી સુરી ચકતું તથા, આટલું જ નહિ પણ ધણી ઓછાને જામ કરવાથી બીજા દરેક પણ સદન કર્યા કરવા પડે છે. સાંસારિક નીતિનો વિચાર કરીએ તો આવી મનુષ્યના મુજબની અપેક્ષાતિ દેહલી થતી જાય છે, તેના ખ્યાલ આપ્યા વિના નહિ રહે. વેદક વિદ્યાનો વિચાર કરીએ તો પણ એકંદર મનુષ્ય જાતની તંદુરસ્તી જાગાવાને આ રસ્તો છે.

આપણા હિંદુસ્તાનમાં બહુ વહેતાં લગ્ન કરવામાં આવે છે, તેથી પણ ધણી સ્ત્રીઓને શુદ્ધ અવયવના વ્યવિધો નાની ઉંમરમાંથી થવા લાગે છે, અને દેહલીક વખત વંધ્યત્વ તેથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. મુરોપ વિગેરે બીજા દેશોમાં લગ્ન ધણી ઓછી ઉંમરે થાય છે, અને તેથી પ્ર-જોત્પત્તિનો યોગ્ય કાળ ધણીવાર વીતી ગયો હોય છે. છેક નાની ઉંમરમાં લગ્ન થાય તે દીક નથી અને શુદ્ધ ઓછી ઉંમરે લગ્ન થાય તે પણ ઘીક નથી.

કૃત્રિમ વંધ્યત્વ અને કુદતી વંધ્યત્વમાં તફાવત પાડવો એ ધણી મુશ્કેલ થઈ પડે છે કેમકે પછા કુદતી વંધ્યતામાં આપણા જીવાને, આપણો જોગશોષ, અને આપણી મુખોષ કારણ-જૂન હોય છે. કોઈક કોઈક દેશોમાં જ કુદતી જણીસની ગેરહાજરી હોય છે. ધણી વખત પ્રમેદ કે ચાહીવાળા પુરુષે કે ઓતિ દવા જરાજર ન થઈ હોય તો પ્રજોત્પત્તિ થતી નથી.

(૨) ગર્ભપાત—પ્રજોત્પત્તિ કેમી થવાનું બીજું કારણ ગર્ભપાત છે. ગર્ભપાત પણ ધણી કૃત્રિમ હોય છે. ચોક્કસ કાંઈક કાંઈક વ્યવિધા પરિણામે નીવડેલ હોય છે. કૃત્રિમ ગર્ભપાતનો વિચાર કરતાં એમન જજાય છે કે જગતી પ્રજા જેમ ગર્ભ માટે બેદરકાર રહે છે તેમ આજની સુધરેલી પ્રજા પણ ગર્ભ માટે બેદરકાર રહે છે. આજ લુદી લુદી વિદ્યામાં આટલી ખર્ચી કુટાળતા મળી છે ત્યારે પણ ગર્ભપાતના કેસો ચોક્કસ થતા નથી, એ એમ જતાવે છે કે સુધારાવાળી વિદ્યાનો ખોટો ઉપયોગ થાય છે. હોય સુધારાનો નથી, પણ તેનો ઉપયોગ જોડી રીતે થાય છે, અને જ્યારે કોઈક ગર્ભપાતને અટકાવે છે ત્યારે પણ ધણી એવા નવા નવા ઉપાયો ગર્ભપાત માટે વપરાય છે, કે તે ઉપરથી તે જાણી જોઈને કરેલ હતો કે કોઈ અકસ્માતથી થયો તે ચોક્કસ કહી શકાય નથી.

કુદતી ગર્ભપાતનું કારણ બાળકનું છે. બાળકનથી ગર્ભાશયમાં રહેલ બીજને યોગ્ય પોષણ મળતું નથી તેમજ ધણીવાર ગર્ભાશય બરાબર પકવેલું નથી તેથી ગર્ભપાત થઈ જાય.

છે; અને એક બે વખત એમ થયું એટલે ગર્ભાવધ નમણું પડી જાય છે. એટલે ગર્ભપાતની ટેવ પડી જાય છે.

હવે જન્મેલાં બાળકોનું મરણ પ્રમાણુ સા માટે મોડું હોય છે, અને જન્મેલાં બાળકોના આંધા કેમ નમળા હોય છે તે વિચારીશું.

જન્મેલા બાળકો યોગ્ય વખતમાં મરણ પામે છે તેનું કારણ ગર્ભાવધમાં તે હોય છે તે દરમ્યાન તેની માંમે જે બેદરકારી રાખી હોય છે, તે છે; અને જન્મેલાં ગ્રામીણા ગાંધીની નજ-શાકનું કારણ વંચપરંપરાથી નમણું થતું આવેલ વીજ ને જીજ તથા તેની માની બેદરકારી છે.

ગર્ભધાન વખતે બચ્ચાંની માંમે જે કાળજી રાખવાની છે તે વિશે જેટલું લખાય તેટલું થોડું છે.

આનસિક વર્તન—સગર્ભાં બીના મનની સ્થિતિ વિચારવાની ધણી અગત્ય છે કેટલીક વખત તો માત્ર અતિ ચિંતાને લીધે પણ ગર્ભપાત થઈ આવે છે તેના મનમાં દરેક વિચારની તે ગર્ભ ઉપર કાંઈ નહિ ને કાંઈ અસર થઈ શકે છે. સગર્ભાં સીતું મન અતિ ઉત્સાહવાળું કે અતિ ચિંતાવાળું એકે ન બેકેનું તેજીનું મન સાધારણ રીતે રચાય ને શાન્ત રહેવું બેકેનું.

કામ.

ગર્ભધાન પડી ઓંચો પાસે થયું કામ કેરાવવું બેકેનું નહિ, આ ખીના તે બીના સગર્ભાંએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. જે સીંચો મીત વગેરે કેમલે કામ કરતા જતી હોય તેને પણ ધણું કામ કરતી અટકાવવી બેકેનું.

આ વિશે જેટલું લખ્યું તેટલું થોડું છે, પણ સાધારણ રીતે આટલા ઉપરથી સૌ પ્રાથમિક રાકશે કે બચ્ચાંની સ્થિતિ અને તન્દુરસ્તી જાળવવાને શું જરૂરું છે.

બ્યુટાકિક નીતિના વિચારથી બેકેનું તો દરેક સારું બાળક જન્મે છે તે પહેલાં તેને આટલી બાબતો અજાણી છે.

(૧) જીવનની ઉત્પત્તિ (૨) વંચપરંપરામાં ઉતરતા બાધિઓમાંથી મુક્ત હોવું. (૩) તન્દુરસ્તી જાળવાય તેવી સ્થિતિ. (૪) કુદરતી ચોખ ચણેલાં ખેરાક. (માતું કુખ) (૫) તેની સ્વતંત્રતામાં કરવાની માવજત.

હિંદુસ્તાનમાં કાંઈ પણ મનુષ્યને કે પ્રાણીને ઇલા કરવી નહિ એ માટે કાપડા થાય છે, પણ જીવ મર્જમાં દાખલ થયે ત્યારથી અવતરે ત્યાં સુધીમાં ગર્ભપાત ન કરવો, એ સિવાય તે ગર્ભ-માનું બચ્ચું કેમ વધારે સારું થાય, તે માટે બહુ ચોક્કસ કાપડા છે. માત્ર મનુષ્યના જીવ બચાવવાની જ જરૂર નથી, પરંતુ તેમના દેહ અને તેટલા સારા કરવાની જરૂર છે. આમ કરવાની બચ્ચાના માબાપની તેમજ સરકારની બન્નેની જરૂર છે.

બચ્ચાના દિલ્લે ખાતર તીચી કરીને ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે —

૧. મોંઝાપની—ગર્ભધાન પહેલાં તેમજ પછી બાધિરહિત રહેવું, ગરમીઓ કે બીજા કોઈ વારસામાં ઉતરે તેવો બાધિ થયો હોય તો જનતા સુધી લગ્ન ન કરવા, અને થઈ હોય તો સરીર ધણુ જ સારું થાય ત્યાં સુધી સમાજમાં રાખવો નહિ.
૨. માતાની—પેતાના ખાવા પીવામાં ચિતાહારી ચણુ ચોખ ઉસરત કરવી બચ્ચાને ધવરાવવું.
૩. વૈધની—ગર્ભપાત કરવામાં મદદ કરવી નહિ. તેમજ ગર્ભને નુકશાન થાય તેવી દવા આપવી નહિ. સોફ્ટને સારી સનાદ આપી તે બચ્ચાની હાલતમાં સુધારો થાય તેમ કરવું.
૪. રાજકર્તા સત્તાની—

(ક) કેળવણી આપીને અગર કાયદો બાંધીને બાળલગ્ન થાય વગેરે ખોટા રિવાજો બંધ કરવા તથા યોગ્ય સ્ત્રી પુરુષોનાં લગ્ન થાય તેમ કરવું

(ખ) સારી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય, તે માટે લોકોને યોગ્ય સલાહ આપ્યા કરવી અને નબળા પ્રજાભર્યા વધારે વશ ચાલતો બટકાવવો.

(ગ) સગર્ભા સ્ત્રીને ખોરાક, મહેનત વગેરે મળે છે કે કેમ તેની તપાસ રાખવી. ગરીબ સગર્ભા સ્ત્રીઓને શન્ય તરફથી ખોરાક, પોષાદ્રી આપવી, તથા તેમની સુવાચક પણી રાખ તરફથી કરવી

(ઘ) સગર્ભા સ્ત્રીઓભર્યા વખતે વખત જોને ગર્ભપાત થતો હોય અગર મંદવાડ બે-ગવતી હોય તેવી સ્ત્રીઓની સારવાર માટે ઇસ્પીતાલ રચાવવી

(ચ) શહેરમાં સુવેળા બન્ધતાં બાળકોની તથા સર્વ પ્રકારનાં ગર્ભજાવ તથા અધુરો અવસ્થાની નોંધ રાખવી

(છ) બાળક સજીવન અવતરે તેની નોંધ લેવી. અદ્વે તે બન્ધતાં સુધી ચોવીસ કલાકની અંદર લેવી

(જ) સગર્ભા સ્ત્રીઓ મીલ વગેરે કારખાનામાં કામ કરવા ન જાય તથા પ્રસવ પછી પણ બોજામાં બોજા છ માસ સુધી કામ કરવા ન જાય એવો બંધાયત્વ કરવો

માતાપત્ની ગરીબ અને સકટવાળાં સ્થિતિને લીધે ગર્ભને બંધી વખત સહન કરવું પડે છે એ ખરૂં છે. પણ શ્રીમત લોકો પોતાની રવચ્છદી રીતને લીધે ગર્ભને જે તુકડાન પડે/ચાડે છે તે માટેની આજની સુધરેલી પ્રજાને સરમાવા જેવું છે. આ સાથે એ પંચુ જોવાનું છે કે ગર્ભાધાન સમયે સ્ત્રીએ કેવી રીતે પોતાનું શરીર સાચવવું જોઈએ અને તેના સગાઓએ તેને તેવું શરીર બાળવવામાં કેવી રીતે મદદ કરવી જોઈએ. આ બાજુ તથી બધું લોકો અનુમયા હોય છે. આ વિષય એવો નથી કે તે માત્ર કાળેક ઝંકટરજી બાળવો જોઈએ. આ વિષય તો એવો છે કે માતાપત્ની ઇચ્છા રાખનાર દરેક સ્ત્રીએ તે સારી રીતે જાણવું જોઈએ.

ગર્ભાધાન કાળના ત્રણ મુખ્ય ભાગો છે —

(૧) ગર્ભોત્પત્તિકાળ Germinal period, (૨) ગર્ભાગ્નયન કાળ Embryonic period, (૩) ગર્ભ વૃદ્ધિકાળ Fetal period

આ ત્રણ કાળમાં દરેક કાળની અંદર ગર્ભને અનુક્રમ અનુક્રમ બાધિઓ થવાની સંભવ છે. પહેલા કાળમાં વંશ પરંપરાની અને બીજીની જે આમીઓ હોય છે તેને લીધે ગર્ભમાં ખોટ વાળી ઉત્પત્તિ ને બરાબ પડવતા થાય છે. બીજા કાળમાં અગ્નયન થતી વખતે કેટલાક અજો નાના ખોટા થાય છે. સીધાને બદલે વાંધા અને વાંકાને બદલે સીધા આવા વીપરીત બધારજો થાય છે. તે બીજા કાળમાં વૃદ્ધિ પછી માળકાને જેવા બાધિઓ થાય છે તેને મળતાજ તેના ગર્ભરજ શરીરમાં થાય છે. ગર્ભાગ્નયન કાળમાંથી, ગર્ભવૃદ્ધિ કાળમાં ગર્ભ આવે છે ત્યારે જરા બમાનક સ્થિતિમાં પસાર થવું પડે છે.

આ બધા વખત તે બાળક પોતાને ખોટક પોતાની માન્ય લેણીમાંથી લે છે. તેની માની તન્દુરસ્તીમાં અને તેના રક્તમાં જે જે ફેર થવા કરે, તેથી તે ગર્ભને અસર થવા કરે છે. આથી સમજશે કે ગર્ભાધાન સમયે સગર્ભા સ્ત્રીની તન્દુરસ્તી જાળવવાની કેટલી જરૂર છે. જે નીચેની બાજુએ બરાબર શક્તિ પ્રપત્તમાં આવશે તો સગર્ભા સ્ત્રીની તન્દુરસ્તી અને તેને લીધે ગર્ભની અને બચ્ચાની તન્દુરસ્તી બંધી સારી રચા કરશે.

ખોરાક.

ખાત—*Quality* ખોરાક જે ધણી જોડી બનતો એટલે મસાલાદાર અને ભારે ખાવામાં આવે તો અશુભ રહે તે તેથી અંદર બાળકને પણ થોડા થોડા મળે નહિ, માટે ઉચ્ચ પ્રકારના તે બહુ મસાલાદાર ખોરાકની જરૂર નથી.

પ્રમાણ—*Quantity* કેટલાક એમ માને છે કે સગર્ભા સ્ત્રીને ખોરાક જે જંતુ જેટલો જોઈએ, કારણ તેને પેલાનું તેમજ ગર્ભમાં રહેલા બાળકનું પોષણ કરવાનું હોય છે. એ ખરું છે કે ગર્ભમાં રહેલા અગ્નિને ખોરાક જોઈએ છીએ, પણ તે બહુ થોડો જોઈએ છીએ. વળી આ ખોરાક પાચન થયેલો તેને જોઈએ છીએ, ખોરાકનું પ્રમાણ સગર્ભા સ્ત્રીની પાચનશક્તિના પ્રમાણમાં જ હોવું જોઈએ જ્યારે બાળક જન્મ્યું હોય છે તે હાતું ફરતું હોય છે ત્યારે પણ તેને માત્ર પોષણેર દુધ (ગાયનું) નીજ જરૂર હોય છે તો ગર્ભાવધિમાં હોય તે વખતે કેટલું થોડું પોષણ જોઈએ તે સદૃશ સમજાશે.

અર્ધિઆ કહેવાની જરૂર પડે છે કે હિંદુઓમાં વત કરવાનો જે રિવાજ છે, તેથી ગર્ભને ધણીવાર સદન કરવું પડે છે. જર્મ દેશ પછી ઉપવાસ તે એકદમી કરતાં જોઈએ નહિ. કેમકે જ્યારે માતે પોષણ મળતું નથી ત્યારે અગ્નિને પણ મળતું નથી. ધર્મને અર્થે ઉપવાસ કરવાથી અગ્નિને નુકસાન થાય છે. તેથી જ રીતે કાઢી સગર્ભા સ્ત્રીનું ખૂબ યત્ન હોય તેની દીકરીની નીચે પણ નવી ખાવાની ગર્ભને ધણી માડી અસર થાય છે.

દવાઓ

ગર્ભાધાન રિયત વખતે જ્યેમ અને તેમ થોડી દવા લેવી જોઈએ. કેમકે કાલમાં વપરાતી ધણી ખરી દવાઓ (પાયોઝિમીસ્ટીની દવાઓ સિવાયની) ઝેરી હોય છે, અને તેથી ગર્ભના બહારજાતી રિયતી ગમત્યા વિના રહેતી નથી અશુભ તે અપચા જેવી નજીવી બાબતો માટે જરૂર હોય તોજ દવા લેવી. કેટલીક સ્ત્રીઓ જ્યોત્તેષને દવાઓને મસાલા નાખીને પાક ખતાવે છે, તે ગર્ભ વૃદ્ધિ સારી થશે એમ ધારીને ખાય છે. જે તે ઔષધોમાં માત્ર ખોરાકનાજ તત્વો હોય તો ખૂબ નુકસાન થતું નથી, પણ જે માત્ર દવાના તત્વો હોય તો તે ઝેરી હોવાથી, કાલે વખતે ઉલટી ગર્ભવૃદ્ધિ બગાડે છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ પ્રસૂતિ સહિયાર્થી થાય એવા હેતુથી દવાઓ ખાધા કરે છે એ પણ ખોટું છે. પ્રસૂતિ પછી રીતે, ખાતે, માટે થોડા, તે તાજુરૂની એજ વખતે, અશુભ છે.

દવાઓથી જરા જરા પુછી મળતી જણાય છે તે ખરું છે. પણ તેને માટે ધણી વેદક ગાનની જરૂર છે. પાયોઝિમીક દવાઓ પણ થોડું નુકસાન કરે છે.

દારૂ

સગર્ભા સ્ત્રીએ દારૂ ખીલકુલ ખીલે નહિ, કારણે વિવિધ હિંદુઓના સંબંધે લખતો પડે તેવા નથી. કેમકે તેમનામાં દારૂનો પ્રચાર થોડો છે. પારસીઓ અને યુએસીને માટે લખેલું જોઈએ, કે દારૂ અલબાં સ્ત્રીને તેમજ તેના અગ્નિને ચોક્કસ નુકસાનકારક છે આટલાજ વિચારથી આપણે અટકવાનું નથી પણ દારૂની એકંદર અસર કારણે નિર્જન કરવાની છે. તેથી સ્ત્રીઓએ તો સગર્ભા નહિ હોવા છતાં પણ દારૂની ટેવ ન લખવી જોઈએ. કેમકે તે બેચનવાળી સ્ત્રીને પાછળથી ગર્ભ રહે તો પણ તેની અસર નુકસાનકારક થાય છે.

-વર્તન.

શારીરિક વર્તન—સગર્ભા સ્ત્રીએ પોતાના શરીરને ખાંચી ન લાગે તેવી રીતે સંભાળીને દરેક કંઈક નોંધવું. તેણીએ એમ કસરત લેવી જોઈએ પણ પોતાનાથી ન બને તેવું કામ કરવાનો અતિ પરિશ્રમ લેવો ન જોઈએ. પોતાની જાતને પહોંચવાની કે પડી જવાનો અકસ્માત ન થાય તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. કોઈ પણ સમયે શરીર ગંધુ હોય તો તે પાછળ પાછાડીએ ખાવાને જંગમી રિવાજ આપણમાં છે, તે કાઢી નાંખવો જોઈએ, આથી સગર્ભા સ્ત્રીને પ્રાણ નુકસાન થાય છે. કેટલાક એમ સમજે છે કે ગર્ભપાત થાય તોજ નુકસાન થયું કહેવાય પણ તેમ નથી, બહારથી તે સગર્ભા સ્ત્રીને જે જે નુકસાન થાય છે, કે દુઃખ થાય છે તે સર્વેથી જાવને પણ નુકસાન થાય છે. તે બાધને કાંઈ દરદ ન થયું હોય અત્ર પાછાડી તેણે ન ખાધી હોય તે જેવું સાચું બાળક તેને અવતરે તેવું સાચું બાળક દરદ કે અકસ્માત પડી નજ અવતરે એમાં સંદેહ નથી.

નાના બાળકની સંભાળ.

આપણા દેશમાં બાળકોનું મરણ પ્રમાણ કાંઈક વધતું જતું જણાય છે, અને તેથી જન્મેલાં બાળકો કેવી રીતે નિરોગી થઈને ઉછરે એ સંબંધી નિમજો આપણાં જરૂર છે.

બાળકને ઉછેરવામાં (૧) તેમનો ખોરાક (૨) તેમને પોષાક (૩) તેમને મળતાં હવા પ્રકાશ (૪) તેમનાં સ્વસ્થાવ અને કળવણી (૫) તેમની નિદ્રા, સ્નાન, શીતી કઢાવણી, અને તેમના આસપાસીએ, એ સર્વ ઉપર તત્ત આપવાનું છે.

તેમાં સૌથી પ્રથમ તેમના ખોરાકની દ્રષ્ટિએ ધ્યાનમાં લઈએ. માતૃ ધાવણ એ બાળકને માટે સર્વોત્તમ ખોરાક છે; પણ જેમ જેમ સ્ત્રીએ જમાનાને અનુસરીને બાળકને ઉછેરવાના ધર્મ તરફ પુરતું ધ્યાન આપી શકતી નથી, બીજા કોઈએ તેમના શિરપર આવતી ભાવ છે, અને તેમના શરીર અયોગ્ય લગાદિ કારણોથી નબળાં પડતાં જાય છે; તેમ તેમ પોતાના બાળકને જોઈએ તેટલું અને જોઈએ તેવું ધાવણ તેણે આપી શકતી નથી, એટલે પછી કૃત્રિમ ખોરાકથી બાળકને ઉછેરવું પડે છે. નાની પ્રજા માતાના ધાવણથી ઉછરે નહિ અને એટલી પ્રજા ગાય કે બેસંતના દુધથી ઉછરે નહિ તો પછી પ્રજા વર્ગમાં બળ એવું હોય, તેમાં કાંઈ નુકાણ નથી. માત્ર પુરુષોના જાણી સગીર રાખવાની જરૂર નથી. બાકી સ્ત્રીઓના બાળે પણ મજાનું ને નિરોગી રાખવાની જરૂર છે. અને એમ હોય તોજ તેના બાળકો દરદપુટ માથે બાળક પોતાના પહેલા વર્ગમાં સૌથી વધારે વધે છે; દાખલા તરીકે જો જન્મતી વખતે તે છ કે સાતશેર વજનનું હોય, તો મર્ત આખરે તે બઢાશોર કે વાંદોર જોઈતું વજનમાં વધે.

તેના જન્મમાં થતો આ વધારો તેને મળતા ખોરાક ઉપર આધાર રાખે છે. એ તેને તે સમયમાં પુરતો મુદ્દિ આપે તેવા ખોરાક મળે નહિ તો તેનું વજન એટલું બેધું વધે નહિ. વળી પહેલા વર્ગમાંજ જે બાળકો મુજરી જાય છે, તેમાંના મલુક બાળકો અયોગ્ય ખોરાકથી થતા અન્નાશય ને આંતરગ્નાન વ્યાધિથી મરણ પામે છે.

નાના ધાવણમાં ખનચીને પોષણ આપવાના સધર્માં તત્તો જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં તેવું છે. આલ્બ્યુમીન, ચરબી, સાકર ને દારૂ એ સધર્માં તત્તો અંગની વૃદ્ધિ ને જીવનના આધારને માટે જરૂરનાં છે. આલ્બ્યુમીન તત્ત વધારીને સંકેદીને મળતા હોય છે પણ માત્ર ધાવણમાં જે રૂપમાં તે રહે છે, તે રૂપને ક્રીન કહે છે. એ આ તત્ત બાળકને એણું મળતું હોય, તો તેનું શરીર પોચું નાળું ને ફિક્કું રહે છે, એટલુંજ નહિ પણ તેને વારવાર માંદગી થઈ આવે છે, અને સાધારણ

ચેપ કે હવાના ફેરફાર પછી નો ખમી શકેલું નથી ચરખીનું તાવ મળતું હતું તે ચોપણ આપે છે. અને શરીરની ગરમી બંધવી શકે છે. દુધમાં રહેલી સાદર સાધારણ ખોરાકમાં વધવાથી સાદરનાં કરતાં જીંદી તેલની હોય છે. તે વડે શરીરની ગરમી એક સારખી વધા કરે છે અને શરીરમાં ચરખીનો વધારો થાય છે. ધવિજીમાં રહેલા ક્ષાર કે જીવન-રસાયણની શોષ પ્રમાણે ભેતી સર્વથા વધારે કિમતી છે. તે અરિય રસાયુ, ઇત્યાદિ શરીરના આંગણોના બધારજીમાં અતિ ઉપયોગી છે. કુદરતી રીતેજ તેમાં લોહ, મેગ્નેસિયા, સુના, પોટાશ અને સોડાના ક્ષારો રહેલા છે, અને માના દુધમાં રહેલા ક્ષારોનું અસ્તિત્વ જતાથી આપે છે કે શરીરની તન્દુરસ્તી ને જીંદીને માટે ઉપર લખેલા ક્ષારો શરીરમાં અમુક પ્રમાણમાં કાયમ રહેવાજ નોંધએ. વળી સુનાનો ફોસ્ફરસ સાથેનો ક્ષાર, જેને જીવન રસાયણમાં કેલ્કેરીયા ફોસ્ફોરીકા કહે છે, તે પણ તેમાં હોય છે અને તે અરિયના બધારજીમાં, અને લોહીની જીંદીમાં ધણી મદદ કરે છે. જ્યારે ધાવણમાં કાંઈ કારણથી ક્ષારો ઓછાં આવે છે, ત્યારે બાળકનું અરિય અને માંસ બહુ નાજુક રહે છે અને આગળ જતાં ખુબ નીકળવાનો, કમરમાંથી વાંકાં વળી જવાનો, કાયમ વળી ગમેલા રહેવાનો એવો અરિયની નગજાઈ સ્વચ્છતાનો હલોઈ આવિ થઈ આવે છે. જે ખોરાકમાં ક્ષારોની ખમી હોય છે, તે ખોરાકથી કાંઈ પણ પ્રાણીનું શરીર જીંદી પામતું નથી, તેમજ તન્દુરસ્ત રહેતું નથી. આ સિવાય માના દુધમાં પાણી હોય છે, તે ઉપર લખેલા ખોરાકનાં જરૂરી તત્વોને લોહમાં દાખલ કરવામાં ઉપયોગી થઈ પડે છે.

બાળકને માતું દુધ ખોરાક તરીકે અપાતું ક્યારે બંધ કરવું નોંધએ તે, ઉપર આપેલી હકીકત કેટલેક અંશે દર્શાવી શકે છે તે પણ નીચે વધારે સ્પષ્ટતાથી દર્શાવી આ લેખ સમાપ્ત કરીશ.

જ્યારે બાળકને નોંધએ તેટલાં ખોરાક જથ્થામાં દુધ આપતું ન હોય, ત્યારે ખીજ કાંઈ રીતે ખોરાક પુરો પાડવાની જરૂર પડે છે. જ્યારે દુધ ઓછું આવે છે ત્યારે બાળક એકદમ બખને લીધે ધાવવા લાગે છે પરંતુ ધાવણ ઓછું આવવાથી તે એકદમ ધાવણ બંધ કરે છે ને રડા લાગે છે. થોડા દિનસમાં તેનો સ્વચ્છતા રચણ ને સ્ત્રીઓ યદ બંધ છે, અને શરીર શીકડું ને નળણું પડી જાય છે. તેનું શરીર દર ગીંદીને નોંધએ તેટલી જીંદી પામતું નથી, અને જાલદી બાધિગસ્ત થઈ જાય છે.

જ્યારે દુધમાં ધોષક દ્રવ્યોની ખમી હોય, ત્યારે પણ જીવન ખોરાક આપવો નોંધએ છે. ને દુધથી બાળકને ચોપણ મળતું ન હોય તે બાળકનું માંસ બહુ ધણું પેટનું રહે છે, અને અરિય બધારાં બહુ વાર લાગે છે. વાધુ, ચુકથી રડવાનું, કાંઠો, દરતની કળજીવત ઇત્યાદિ બધાં વખતો વખત થઈ આવે છે.

જ્યારે બાળકની માતાને અપરમાર (વાધ) ગાંઠપણ, કાય, કંઠમાળ, કે એવો વારસામાં ઉતરે તેવો કાંઈ રોગ હોય, ત્યારે તેની અસર બાળકને ન થાય તેટલા માટે માતાએ ધવરાવવાને બદલે ખીજ રીતે ચોપણ આપવાની ગોઠવણ કરવી નોંધએ, ને બાળક તેવી માતાને ધાવે તે બાળકને વિધારી ખોરાકથી નુકસાન થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ માતાના શરીરને પણ ધવરાવવાથી ધકો પહેચે છે.

જ્યારે માતાને કાંઈ પણ સાધારણ બધાં થયાં હોય, અથવા માતાનું શરીર જનમથી નબળું હોય, અથવા તે તેલી કાંઈ પણ દવા લેતી હોય, તે બાળકને ધાવવા

દેવું નહીં. કેમકે તેવે વખતે માતાનું ધાવણુ જળકિયું હોય છે, અને તેથી બાળકને ધાંવવા યોગ્ય હોતું નથી. કદાપિ બાળક ધાવે તો તેની તન્દુરસ્તી બગડવાનો સંભવ રહે છે.

આશા છે કે આ લેખમાં આવેલી સચ્ચતાઓ માત-પીતાઓ પ્ધાનમાં લઇ સુંદર ગળવાન અને નીરાંતી સંતતી ઉત્પન્ન કરી દેશના અમુલ્યમાં સદાયજીત થશે.

પ્રમુદા કે પતિભક્તિ.

(લે. રા. શુક્લ નર્મદાશંકર હરભવિંદ આરાધા.)

પ્રકરણ ૪ થું.

(૭)

“ગયો-કીધા કર્યા વિના એક અપરિચિત યુવક આવ્યો ગયો ! મારા હૃદય-ને પણ સાથે લેતો ગયો ! પણ નહીં. મારે ને તેને શું સંબંધ ? એક અજાણ્યા યુવકને પરમાર્થ બુદ્ધિએ આદ્ય આપી તેનાજ ચિંતનમાં ધુરણું એ સત્તારીને ઉચિત નથી. એ અજ્ઞાત કુલ-શીલ યુવકનું સ્મરણ કરવામાં પુણ્ય કરું છું કે પાપ તે સમજી શકતી નથી. હૃદય પણ સમજી શકતું નથી કે યુવકમાં કોણું તે શું હતું કે માત્ર થોડાજ દિવસોમાં હું તેની તરફ આટલી બધી આકર્ષાઈ ગઈ ! કવિ કાલિદાસનું આ કથન ખરેખર સત્ય છે કે જે હૃદયોને એક બીજા પ્રતિ આકર્ષવામાં કોઈ એક ગૂઢ હેતુ હોયો જોઈએ. જાણતી નથી કે તે હેતુ કઈ બાતનો હોયો જોઈએ. તે ગમે તેમ હો. હવે તો એ યુવકને ભૂલવાનો પ્રયત્ન કરવો એજ ઉચિત છે. છતાં નહીં ભૂલાય તો એ યુવકનું સમસ્ત સૈંદર્ય અને માધુર્ય મારા ભાવિ પતિમાં આરોપી તેમના સ્વાભાવિક સૈંદર્યમાં ઉગેરો કરીશ. માતાઓ જેવી રીતે ગુલાબની લાલશમાં પોતાના બાળકોના ગાલની લાલશનો અનુભવ કરે છે, વાંકી-ચુકી વહેતી સરીતાને પોતાના બાળકની નૃત્યત્રીલા સમજવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તેવીજ રીતે આજથી ભૂંડા ભૂંડા જે જે સૈંદર્ય નીહાળીશ તે સૈંદર્ય મારા પતીનું સમજી, તેમને જ આરોપી તેના અનુભવમાં લીન થઈશ.” આવી રીતના કવિત્વ-મય વિચારોમાં ઘસડાતી પ્રમુદા એકદમ ઉઝી થઈ અને પોતાના લખવાના ટેબલ પાસે ધુરશી ઉપર બેસી ગઈ. તેણીની આંખોમાંથી કવિત્વની અમૃતધારા વેગથી વરસી રહી હતી. વેગને શરૂદોમાં બાંધી સખવા કાગળ અને કલમ લાવી તેણીએ

દષ્ટિ કરી તો તેજ વખતે તેની નજર એક પરબીડીયા ઉપર પડી. પરબીડીયું એતાં જ તેનાં વહન ઉપરનો પૂર્વ પ્રભાવ અદૃશ્ય થઈ ગયો.

પરબીડીયું હાથમાં ઢંઢેતાં તેના હૃદયમાં અત્યંત આનંદ વ્યાપી રહ્યો. કારણ કે પરબીડીયા ઉપર નવાંપુરની છાપ હતી, જેથી ભવિષ્યને માટે નિર્મિત થયેલા પોતાના સસરા માધવપ્રસાદ તરફનો પત્ર હશે, એમ તેને ખાતરી થઈ. પરબીડીયામાંથી પત્ર કાઢી વાંચવા માંડ્યો. જેમાં બ્રમિતસિંહે માધવપ્રસાદ પર ગુજરેલ જીવનનું અયથી ઈતિ સુધી વર્ણન હતું. પત્ર વાંચતા વાંચતાં તેનો છવ ગભરાઈ ગયો. વધારે આગળ વાંચવાની ગિલકુલ શક્તિ તેણીનામાં રહી નહિ. એટલામાં “અહુ! દેવ!” ના દીર્ઘ ઉચ્ચાર સાથે પ્રમુદા એભાન થઈ ધરણી ઉપર ઢંગી પડી. પ્રમુદાના રૂમમાં, ધળકારનો ‘અવૈજ’ સાંભળી લાલાણ ગહારથી એકઠા દોડી આવ્યો, અને પ્રમુદાની અસ્વસ્થ સ્થિતિ જોઈ ગભરાઈ ગયો, પરંતુ હિમત રાખી પ્રમુદાની અસ્વસ્થ સ્થિતિને ઠેકાણે લાવવા માટે અનેક ઉપચારો કરવા લાગ્યો. યોડીવાર પછી પ્રમુદાએ આંખો ઉઘાડી. પરંતુ તેના હૃદય ઉપર થયેલ સજ્જક આઘાતથી થતી વેદના તદ્દન નાબુદ થયેલી જણાતી નહોતી, લાલાણએ પ્રમુદાને થોડું જળ પાચું, આથી પ્રમુદાના શરીરમાં રહેજ રકુરંતી આવતી જણાવા લાગી. યોડીવારે લાલાણએ કહ્યું “ખેન! આપને હવે કેમ છે? આપ કહો તો ઠાકતર સાહેબને તેગજ કામલને બોલાંવી લાવું.” “હવે મને સારું છે. લાલાણ! મારી કોઈ પણ પ્રકારની ફિકર કરશો નહિ.” પ્રમુદાએ ધીમે ધીમે લાલાણ તરફ દષ્ટિ કરી કહ્યું. તેણી ધીમેથી ધરણી ઉપરથી બેઠી થઈ પાસેની આરામચેરપર દિર્ઘ નિઃશ્વાસ માંખતી બેઠી. તેનું હૃદય જોરથી ધબકતું હતું, પોતે કેવી સ્થિતિમાં બેઠી છે, તે સળેપી જવા પણ તેને લક્ષ નહોતું. તેના હૃદયમાંના સર્વ આનંદનો તદ્દન નાશ થઈ ગયો હોય તેમ તેની સુખસુદા પ્રેશકવર્ગને સૂચવતી હતી, એટલુંજ નહિ પરંતુ પોતાની આદર્શ-જીવન માટેની અને સુહૃદ્ધી તરીકે સ્વિકૃત સ્વર્ગની સર્વોત્કૃષ્ટ આશાનો પણ લદ્દન પરાભવ થઈ ગયો હોય એમ સ્પષ્ટ રીતે જણાતું હતું. કુંકે સમય પહેલાં પ્રમુદાનું હૃદય આનન્દોર્મિથી કેટલું રણત જણાતું હતું, જ્યારે હાલ તેને તેની ભવિષ્ય માટેની બચી આશાઓનિરાશામાં પરિવ્યાપ થતી જણાતી હતી.

માધવપ્રસાદ ત્યારે નવાપુરના અમાત્ય-મંડળમાં દિવાન તરીકેની સર્વોપરી સત્તા હોવાવતા હતા, ત્યારે પ્રમુદાના વડીલ પિતા સુકુન્દરાય એતા નવાપુરની નજીકના એક દેશી રાજ્યમાં શ્રેષ્ઠ પદ્ધતિના મહાન મંત્રી તરીકે કામ કરતા હતા. સુકુન્દરાય એતાને ત્યાં માધવપ્રસાદ રાજ્યના કામ માટે કોઈ કોઈવાર અધિપ્રાય લેવા

પારબ્ધ-રેખામાં શો ફેરફાર ? મારા ભાગ્યમાં લલિત્યને મટે નિર્મિત થએલે રશ્મિ-કાન્તની શું હાલત ! મારા જીવનને ઉચ્ચ પંક્તિએ પહેચાડવાના સર્વોત્કૃષ્ટ સાધનરૂપ અને ગૃહિણી તરીકેનું શ્રેષ્ઠ માન પ્રાપ્ત કરાવનાર લલિત્યને માટે નિર્મિત થએલ ભાગ્યપતિ રશ્મિ-કાન્ત હલિ ક્યાં હશે, અહા ! તેઓના શુદ્ધ અને ગીઠ સ્નેહનું અવલોકન કરવા ક્યારે હું ભાગ્યશાળી થઈશ ?” આ પ્રમાણે ઉદ્ગાર ઠાઠલી પ્રસુદા જરા સ્વસ્થ થઈ બેઠી પરંતુ એટલામાં તો ધિરજરામ કાકાવાળા ખડમાં દોઢપણ બે વ્યક્તિઓનો ઘણીજ ગુપ્ત રીતે વાત કરવાનો ધીમે અવાજ સાંભળતાં પ્રસુદા એકદમ ચમટી ઉઠી, તેણી ધીમે પગલે ધિરજરામવાળા ખડની પાસેની બાથ ઝોરડીમાં ગઈ. ગુપ્ત રીતે વાર્તાલાપ સાંભળવા લાગી. ખારણીની દ્વાર દ્વારા ધિરજરામ સાથે વાર્તાલાપમાં મથતી થઈ ઝડેડી આકૃતિને જોતાજ પ્રસુદાનું હોહી એકદમ ઉઠળી આવ્યું, અને ગુસ્સાના આવેશમાં તેના પૂતળ અને શિરોમણ તરીકે વ્યક્ત થતા પિતા ધિરજરામને ઠપકો દેવાર્તિયાર થઈ ગઈ, પરંતુ ચોરડાની અંદર થતી વાત સર્વ ગુપ્ત રીતે સાંભળવી, અને પ્રસંગ આવે તોજ કાકાજીને કહેવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરી અત્યંત બ્યાનપૂર્વક સાંભળવા લાગી. કારણ કે જો અત્યારેજ પોતાના પિતા ધિરજરામને ઠપકો દેવા જાય તો કદાચ ધિરજરામવાળા ખડમાં થતા ગુપ્ત વાર્તાલાપનો હથ થાય થોડીવાર પછી ધિરજરામ સાથેની ગુપ્ત વાત સમાપ્ત થઈ, ચોરડાના દ્વાર ખુલ્લી થયાં, અને સાદા અને સ્વેતવસ્ત્રમાં સજ્જ થએલ આકૃતિ ધિરજરામનો અત્યંત આકાર માનતી રવાને થતી અઘ્ય થઈ ગઈ. પ્રસુદા પણ પોતાના પ્રવૃત્તાલય તરફ ચાલવા લાગી, પરંતુ તેની આંખે એકદમ અંધારા આવવા લાગ્યા, હૃદય હંધાવા માંડ્યું અને બેશુદ્ધ થઈ ભોંય ઉપર પડી ગઈ. ધબકારાનો અવાજ સાંભળી ધિરજરામ એકદમ ડોહી આવ્યો અને પ્રસુદાને બેશુદ્ધ સ્થિતિમાં જોઈ તાત્કાલિક ઉપચારો કરવા લાગ્યો. થોડીવાર પછી પ્રસુદાની હાથ ધિરજરામ પર ગઈ કે તેની આંખોમાંથી કોધાક્ષિની પ્રબળ જ્વાળાઓ નીકળતી જણાવા લાગી. પ્રસુદા તરફ જોઈ ધિરજરામ ધીમા સ્વરે બોલી ઉઠ્યો : “કેમ બેઠે ! પ્રસુદા ! હવે તારા જીવને કેમ છે !” હવે પ્રસુદાથી સહેવાયું નહિ. જેથી ગર્જના પૂર્વક અત્યંત ક્રોધ સાથે બોલી ઉઠી ? “મારી પ્રત્યે હવે પછી વ્યક્ત થનાર કૃતિમાં આ પતા હૃદયમાં સંપૂર્ણ રીતે રોષાર્થ ગઈ છે, હું આપની નિર્દોષ બાળકી છું, તેણે શ્રેય કરવાનો એક પણ વિચાર આપના હૃદયમાં ફરકતો નથી, ક્યારે મ્હારા લલિત્યની અધોગતિ જોવાના સમય કારણેને અત્યંત આવકાર આપો છે. તે અનહલ દિલગીરીભરેલું છે, તો જરા વિચાર કરી કાર્ય કર્યા પહેલાં શું સત્ય છે, તે લક્ષમાં રાખો.” “બેઠે પ્રસુદા ! હું હંમેશાં તારા ક્ષેત્રમાં છું, અને તારૂં ભાગ્ય

"મોઢેન | પ્રમુદા | હવે તારા ઇસો મોઢે છે !"

સર્વોત્તમ નિવડે તે જોઈને આનંદમગ્ન રહેવાય તે માટે મહદ્ પરિશ્રમ કર્યા
જ કરે છું.” ધિરજસભે આશ્વાસન આપતાં પ્રત્યુત્તર દીધો. “પિતાશ્રી !
આપની સર્વ ગુણ મસલત મારા જાણવામાં આવી ગઈ છે. નિર્દોષ ગિચારી
મા વિનાની આ જાણકી ઉપર આપના હૃદય માંહેની વાત ગુણ રાખી જે
નિર્દયતા દર્શાવે છે, તે ખરેખર આપની પ્રતાપી અને પ્રતિષ્ઠિત ખ્યાલિને કલંક-
રૂપ જાહેર કરે છે. માટે વિચાર કરી નિર્દોષ પુત્રી તરફ દયા લાવો ! અને કૃતજ્ઞી
યતાં એટલી પાપ કરતાં પાણું જુઓ ! મારા હૃદય સંકલ્પથી દોષ પણ કાંજે
હું પતિત થનાર નથી. મારા ઉચ્ચ જીવનના સર્વ સંસ્કારો સાથે નિકટના જે રૂને
છાત્રમાનો સંબંધ ભવિષ્યને માટે નિર્મિત થયો છે, તે સંબંધજ મારા હૃદયમાં હૃદ
અને સ્થાયી રહે તેમાંજ મારું સંમૂર્ણ શ્રેય સમજું છું. પુત્રી પ્રત્યે પિતા તરીકે-
ની યથેચ્છ ફરજ નહિ બુદ્ધવંતાં આપ દોષિત નિવડો તેથીજ આપના દુનીઆદારી
વર્તનની ખોટી લોહો સંમુખ જોવાઈ આવશે. મારા પ્રત્યેના આપના હૃદયમાં જે
અન્ય વિચાર ઉત્પન્ન થયો છે, તે મને જરા પણ રૂચિર નથી; એટલું જ નહિ પર-
ન્તુ એવા આપના હલકા વિચારને અત્યંત ધિઃક્રાંતું છું.” પ્રમુદાએ આવેગથી કહ્યું.
“પ્રમુદા ! તારા મિલનજ હવે હૃદ જહાર થાયો ગયો છે, તેમજ દિનપ્રતિદિન
તારું વર્તન બગડતું જાય છે, અને મારી પણ જરા આમાન્યા નહિ રાખતાં
મને પણ તુમ્હાં ગણી ધિક્કારે છે; માટે જરા રીતસર ચાલ ! અને તેમાંજ સાંડ
છે !” ધિરજસભ કોપપૂર્વક પ્રમુદા ઉપર સજ્જટ હાજ એસાડવા માટે મોટેથી બોલી
ઉઠ્યો. પ્રમુદા જરા પણ બીક વિના આંખમાં આંસુના પ્રવાહ સાથે બોલી ઉઠી.
“પિતાશ્રી ! લાલન અને પાલન કરતી મારી માતા ભદ્રા-દેવીના અવસાન પછી આપ
અત્યંત નમ્ર હતા, પરન્તુ યોગ્ય સમય યયાં આપનો મારા પ્રત્યે બીલકુલ વાતસલ્ય
પ્રેમ જણાતો નથી, એટલુંજ નહિ પરન્તુ આ નિર્દોષ પુત્રીનું ભાગ્ય-ભવિષ્ય અવળે
રસ્તે દોરવાનો જે આશય આપના હૃદયમાં છે, તે મને ઘણું જ દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે.”

પિતાશ્રી ! આપ યોગ્ય કર્તવ્યથી વિમુખ ન થાઓ અને કાર્ય કરતાં પહેલાં
સુનૃપ હૃદયબિન્દુ તરફ દષ્ટિ કરો. મારા ભવિષ્યની ભાગ્યરેયાને જીવનનાર
અનિષ્ટ આત્માનો સત્કાર કરવા દોષ પણ પ્રકારે હું પુરી નથી. સંત્યના ખરેખરા
સંતોષે શોધી કાઢી આ સંસારમાં સી તરીકે શ્રેષ્ઠ પકિત પ્રાપ્ત કરવી તેજ મારો
આશય છે.

માચીન ભારતની પાંચ વિદ્યુધી વાનિતાઓ.

(લેખક-લીમાશંકર શર્મા 'વિદ્યાર્થી' પારબર)
મૈત્રેયી

મૈત્રેયી મિત્ર ઋષિની કન્યા હતી. પિતાએ તેને વેદશાસ્ત્રની સારી શિક્ષા આપી હતી, અને મિથિલા દેશના યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિ સાથે તેને પરણાવી હતી.

યાજ્ઞવલ્ક્યની વિદ્યા સમગ્રદે દાંધ ખજુ કહેવાની આવશ્યકતા નથી. તેણે ચાર સુપ્રસિદ્ધ સ્મૃતિકારીમાંના એક હતા. 'બૃહદારણ્યકોપનિષદ' માં મૈત્રેય દેવીની વિદ્વત્તાનો સારો પરિચય મળે છે. યાજ્ઞવલ્ક્ય જેવા વિદ્વાન પતિનાં ચક્ર વાસમાં આવ્યા પછી મૈત્રેયીની વિદ્યામાં વિશેષ વૃદ્ધિ થઈ હતી, એ કહેવાની આવશ્યકતા નથી.

ઋષિ યજ્ઞવલ્ક્ય જીવન વ્યતીત કરીને તપશ્ચર્યા કરવા માટે કિંવા વાનપ્રસ્થ થવા માટે વનમાં જવા લાગ્યા. ઋષિને એ સ્ત્રીઓ હતી તેથી વનમાં જતી વખતે તેમણે પોતાનું ધન ધાન્ય જાળીને સરખે લાગે વહેંચી દીધું, કે જેથી તેમને પાછળથી લડવાનો સમય પ્રાપ્ત ન થાય. પરંતુ મૈત્રેયી પોતાની વિદ્યા તથા પોતાના જ્ઞાનધનની સામે પર્જીકટી, રનીવાર, તથા કુશળી સાહસીઓને તુરંત સમજાવી હતી તેણે વિનીતતાએ ઋષિને કહ્યું:—

“યૈનાહં નામૃતાસ્વામ્ કિમહં તેન કૂચ્યમ્ ।”

અર્થાત્ જે ધન મને અમરત્વ (અહિં કિંવા ગોક્ષ) આપી શકતું નથી તેને લઈને હું શું કરું ? ત્યારપછી તેણે નિમ્નલિખિત વૈદિક પ્રાર્થના કરી:—

“અસત્ત્વોમા સદ્ગમય, તપસોમા જ્યોતિર્ગમય, મૃત્યોર્મૌમૃતં ગમય ।”

“હો પરમાત્મનું ! મને અસત્ત્વ માર્ગ પરથી સત્ત્વ માર્ગ પર લાવે, અંધ કારમાથી પ્રકાશમાં લાવે, જીવન મરણના વાઘનમાંથી મુક્ત કરી નિર્વાણ-પ્રાપ્તિ પૂરું આપે.”

એ પ્રાર્થનામાં કેવો ઉચ્ચ લાવ છે, તેનો નિર્ણય પાઠકો પોતે કરશે એવી આશા છે, પરંતુ એટલું તો કહેવું જોઈએ કે, એવી ઉત્તમ ભાવનાવાળી પ્રાર્થનાઓ બહુ જોછા લોકોએ કરી હશે. એ પ્રાર્થનાને ઉપનિષદમાં સ્થાન મળ્યું છે, અને વિદ્વાનો ભક્તિની સાથે તેનું વાંચન તથા મનન કરે છે.

૧ એ ચાર સુપ્રસિદ્ધ સ્મૃતિકારીનાં નામ આ પ્રમાણે છે—મનુ, યાજ્ઞવલ્ક્ય, પારાશર અને ગૌતમ. રનીવાર એક જાતનું તાંદુલના જેવું ધાન્ય હતું, જે તે સમયમાં સાર્વત્રિક અન્નતરીકે વપરાઈ હતું.

એ સમયે એક બહુ મોટી વૈદિક પાઠશાળા હતી તેમાં મૈત્રેયી શિક્ષિકા તરીકે કાર્ય કરતી હતી. એ પરથી તેના વિદ્યાગ જ્ઞાનની કલ્પના થઈ શકે તેમ છે. તેના જીવનનો પૂર્વ ભાગ અધ્યાયન કાર્યમાં અને ઉત્તર ભાગ પોતાના પતિની સાથે શાઓના અનુશીલનમાં વ્યતીત થયો હોય એમ લાગે છે. મૈત્રેયીના જીવનનો આથી વિશેષ વૃત્તાન્ત પ્રાપ્ત થતો નથી.

ગાર્ગી.

પ્રસ્તુત લેખમાંની ગાર્ગીદેવીનો જન્મ મિથિલા દેશમાં થયો હતો. એ દેશમાં ગાર્ગી જેવી પંડિતાઓ હોવાનું કારણ સમર્પિતજનકની વિદ્યાપ્રિયતા જ માલુમ પડે છે. ગર્ગ નામક ઋષિની તે કન્યા હતી અને તે પરથી ગાર્ગી એવું તેનું નામ પડ્યું હતું, એમ સહજ અનુમાન થાય છે.

ગાર્ગી ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓમાં રત્ન થઈ ગઈ છે. ગાર્ગી તથા મૈત્રેયીમાં ભેદ એ જણાય છે કે, મૈત્રેયીમાં ગૌણતા અને શાન્તિ અધિક હતી, જ્યારે ગાર્ગીમાં વાચાળતા તથા અંશજ્ઞતા અધિક હતી. નિર્નમ્નલિખિત ઘટના પરથી તેના સ્વભાવનો તેમજ તેની વિદ્વત્તાનો આપણને ખૂબ સારો પરિચય મળે છે.

એકવાર સમર્પિતજનકે એક બહુ મોટી સભા ભરી તેમાં ન્યાય તથા વેદાન્તના કઠિન પ્રશ્નોપર વિચાર કરવાં માટે દેશ દેશાન્તરના પંડિત તથા પંડિતાઓને નિમંત્રણ કરીને યોજાવવામાં આવ્યાં. સભાશ્રુદ્ધ ભરાઈ ગયા પછી જનકે ઉક્તા થઈ વિદ્વન્મહાને નમસ્કાર કરી કહ્યું કે—

“ આ સભામાં વિરાજેલા પંડિતો પૈકી જે પોતાને અધિક વિદ્વાન જાણતો હોય તે સહજ ગાયો તથા સ્વર્ણ મુદ્રાઓ લેવા તૈયાર થઈ જાય. ”

કોઈએ ગાયો તથા સ્વર્ણ મુદ્રાઓ લેવા માટે ઉઠવાનું સાહસ કર્યું નહિ. અને સભામાં ગંભીર શાન્તિ પ્રસરી ગઈ.

ચોક્કસવાર પછી કોઈને પણ ઉઠતું ન જોઈને યાજ્ઞવલ્કય ઋષિ ઉઠ્યા અને તેમણે ગાયો તથા મુદ્રાઓ લીધી યાજ્ઞવલ્કયના ઉઠવા પછી તેમનો પ્રતિસ્પર્ધી થઈ ઉઠે એવો એ સભામાં કોઈપણ પંડિત નહોતો. ગાર્ગીદેવી પણ એ સભામાં હાજર હતી. તેનાથી ઋષિનું આ માન સહન થઈ શક્યું નહિ. તેણે પોતાના આસન પરથી ઉઠીને કહ્યું: “ બ્રહ્મન ! શું તમે પોતાને સૈાથી શ્રેષ્ઠ તેમજ અધિક વિદ્વાન સમજો છો ? ”

યાજ્ઞવલ્કયે કહ્યું: “ હા, સગલું તો છું. એ વિષે તમને કંઈ સંદેહ છે કેવો ? ”
એના ઉત્તરમાં ગાર્ગીએ કહ્યું: “ યદિ એમ છે તો આવો અને આપની વિદ્વત્તાનો પરિચય કરાવો. ”

સમર્પિત યાજ્ઞવલ્કય તથા શ્રીમતી ગાર્ગી દેવી વચ્ચે શાસ્ત્રાર્થ થયો. કેટલાક દિવસો સુધી વાદવિવાદ ચાલતો રહ્યો. ગાર્ગીના શુદ્ધ પ્રશ્નોથી વ્યાકુલ થઈને યાજ્ઞવલ્કયે કહ્યું: “ દેવિ ! તમારી વિદ્વત્તાને કોટિયાઃ ધન્યવાદ છે ! તમારું પાઠિત્ય જોઈને

હું અત્યંત પ્રસન્ન થયો છું; અને આ પારિતોષિક હું મારા તરફથી તમને આપું છું ?' વર્તમાન ભારતમાં ગામીદેવીના જેવી વિદ્વાતાવાળી કેટલી સ્ત્રીઓ હશે !

આત્રેયી,

આત્રેયીના માતા પિતા, પતિ-કિંવા જન્મસ્થાનના વિવચનમાં કંઈ પણ જણાયું નથી. કેટલાકોનું એમ માનવું છે કે, તે અત્રિ નામે 'અધિની' કન્યા હતી. પરંતુ એ કથન કેટલે અંશે સત્ય છે, એ કહી શકાતું નથી. આત્રેયીનાં લગ્ન થયાં હતાં વા તે આ જન્મપ્રદાયારિણીજ હતી, એ પણ કહેવું કઠિન છે. આત્રેયીનું જે કાર્મ વર્ણન મળે છે તે તેની પ્રદાયાર્યવસ્થાનું વર્ણન છે. ભવભૂતિના 'ઉત્તર રામ ચરિત' નાટકમાં આત્રેયીનું વર્ણન આવે છે. તેમાં પોતે વનદેવીને પોતાના 'વિદ્યા-ભ્યાસની' કથા કહે છે. એ વર્ણન વાંચવાથી માત્ર પટે છે કે તે (આત્રેયી) મહર્ષિ વાલ્મીકિના આશ્રમમાં વેદાધ્યયન કરતી હતી, પરંતુ ત્યાં પૃથક્કરમાં કાંઈક વિષ્ણુ આવી પડવાથી તે અગત્યના આશ્રમમાં ગઈ હતી. મહર્ષિ વાલ્મીકિના આશ્રમ જનસ્થાનમાં હતો, અને અગત્ય સુનિર્ભર આશ્રમ હંડકારસ્થમાં હતો. જનસ્થાનનું વન ઉત્તરીય ભારતમાં પ્રચાલીત પાસે અને હંડકવન મધ્ય પ્રાંતોની આસપાસમાં આવેલું હતું. વિદ્યાભ્યાસ કરવાને માટે આત્રેયી જનસ્થાનમાંથી હંડકવનમાં ગઈ હતી, એ પરથી તેના વિદ્યાપ્રેમ કેવો હશે તેની સહજ કલ્પના થઈ શકે છે. જ્યારે આગમગાદી વચેરે પ્રવાસનાં સાધનો નહોતાં તે સમયમાં વનનાં વિકટ માર્ગમાંથી એક સ્ત્રીને પગે ચાલીને એટલે દૂર સુધી જવામાં કેટલી કઠિનતાઓ પડી હશે, તેના વિચાર વાચકોએજ કરી લેવો.

લીલાવતી.

લીલાવતી પરમપ્રસિદ્ધ ગણિતજ્ઞ તથા જ્યોતિર્વિદ્ પડિત શ્રીમાન ભાસ્કરાચાર્યની પુત્રી હતી. આચાર્ય ભાસ્કરનું નામ કેવળ આ દેશમાંજ પ્રસિદ્ધ છે એમ નથી કિન્તુ દેશાન્તરમાં પણ તેમની વિદ્વતા સર્વને સુવિદિત છે. એમનું 'સૂર્યસિદ્ધાન્ત' નામનું જ્યોતિષ વિષયક પુસ્તક સંસ્કૃત સાહિત્યમાં રત્ન સમાન લેખાય છે. લીલાવતી પરવડ્યા પછી અદ્ય-સમયમાંજ વિધવા થઈ ગઈ હતી. તેને આચાર્યે કાની સાથે પરણાવી હતી, એ પણ જાણવામાં આવ્યું નથી. તે વિવાહના ચોક્કસ દિવસો પછી વિધવા થઈ ગઈ, તદનન્તર તેના કાંઈ શાસ્ત્રવિચારમાં તથા સુ-ધર્મમાં નિર્જનન થાય એટલા માટે આચાર્યે તેને કાળજીપૂર્વક વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો. સામાન્ય વિષયોનું જ્ઞાન આપ્યા પછી આચાર્યે તેને ગણિત વિદ્યા શીખવવી શરૂ કરી હતી. લીલાવતી એક બુદ્ધિમતી બાળા હોવાથી તેણે અદ્ય-સમયમાંજ ગણિત-તત્ત્વ અત્યંત પ્રાવિણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું. તે પોતાના પિતાને ગણિત વિષેરે કરવામાં સહાયતા કરતી હતી. આચાર્યને એ એકજ દીકરી હોવાથી તેના પર તેમના અત્યંત રાગ હતો. તેનું નામ સંસારમાં જન્મર રાજવાના ઉદ્દેશથી ભાસ્કરાચાર્યે

ગણિતવિષયક જે એક ગ્રંથ બનાવ્યો તેનું નામ તેમણે ‘લીલાવતી’ રાખ્યું. ભાસ્કરાચાર્યકૃત એ ‘લીલાવતી’ ગ્રંથ બનાવસ, કલકત્તા તથા જ્યાપુરાદિ નગરોની સંસ્કૃત પાઠશાળાઓમાં આજે પણ શીખવવામાં આવે છે; અને એ ગ્રંથને હાથમ લેતી વખતે ગણિતવિદ્યાના વિદ્યાર્થીઓ આજે પણ આચાર્યની પુત્રી લીલાવતીન ગણિત કૌશલ્યની પ્રશંસા કરે છે.

ભારતી.

કાશીથી ગયા તરફ જતાં માર્ગમાં ચોણબદ્ધ નામક સરિતાના તીર પ્રાન્ત પદ બ્રહ્મપુર કિંવા બ્રાહ્મણપુર નામક એક ગામ હતું. એ ગામમાં વિષ્ણુમિત્ર નામે એક વિદ્વાન્ તથા કર્મનિષ્ઠ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેની સ્ત્રીનું નામ સુભાગા હતું. એ વિષ્ણુમિત્ર તથા સુભાગાની પુત્રી તેજ ભારતી અથવા સરસ્વતી. ભારતીનો જન્મ શ્રી સંકરાચાર્યના સમયમાં થયો હતો. તે સમયની પ્રભુલિકા પ્રમાણે ભારતીના પિતા વિષ્ણુમિત્રે તેને જીએમાંજ વેદ, વેદાંગ તથા ધર્મશાસ્ત્ર વિગેરેનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો. વિષ્ણુમિત્રેને એ એક માત્ર અપત્ય હોવાથી તેને (ભારતીને) સર્વ પ્રકારની વિદ્યાઓ શીખવીને એક આદર્શ શ્રદ્ધિણી તથા વિદ્યુધી વનિતા બનાવવાનો સંકલ્પ હતો; અને તેમને એ બાવ ભારતીના પરિચયયુક્ત વિદ્યાપ્રેમથી સંકળ પશુ થયો હતો. તેની આવી અદિતીય વિદ્વત્તાની વાર્તાનો પ્રસાર તેની કૌમાર અવસ્થામાંજ સમસ્ત ઓચાર્યવર્ત્તમાં થઈ ચૂક્યો હતો. તેના વિવાહ સમગ્રન્ધ પત્ર કોઈ સાશ વિદ્વાન સાથેજ કરવાનો તેના પિતાનો વિચાર થયો. એક દિવસ વિષ્ણુમિત્રેને ત્યાં કેટલાક વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણો અંતિયિ તરીકે આવ્યા, તેમણે મંડનમિત્ર નામક એક મહા સમર્થ પંડિતની પ્રસંધા કરી. એ પ્રસંધા સાંભળીને ભારતીના પિતાએ તે પંડિત વિવાહિત છે કે અવિવાહિત એ વિષે તેમને પ્રશ્ન કર્યો. તેના પ્રત્યુત્તરમાં તેમણે જણાવ્યું કે, તે અર્વાપિ અવિવાહિત છે. મંડનમિત્ર માહિમતી નગરીના નિવાસી હિમમિત્રનો પુત્ર હતો, અને તેણે પ્રયાગવાસી મુપ્રસિદ્ધ પંડિત શ્રી કુમારિલ બટ્ટ પાસે રહીને વિદ્યાભ્યાસ કર્યો હતો. તેણે ઔદ્યમતનું ખંડન કરીને વેદિક મતનું મંડન કર્યું હતું. અને એજ કારણથી લોકો તેને તેના મૂળ ‘વિશ્વરૂપ’ નામથી ન ઓળખતાં. મંડનમિત્ર કહીને બોલાવતા હતા. એજ વિશ્વરૂપ કિંવા મંડનમિત્ર એક વિષ્ણુમિત્રે પોતાની કન્યા ભારતીને. લગ્ન સમગ્રન્ધ કર્યો. એ ઉપાય વિદ્વાન્ દમ્પતિનું છત્વનં અત્યન્ત સુખ તથા આનન્દમય હતું; એ નવેસરથી કહેવાની આવશ્યકતા નથી.

ભારતીનો છવનવૃત્તાન્ત આટલેથીજ સમાપ્ત કરીને હવે અમે તેની વિશ્વવિખ્યાત વિદ્વત્તાને ઉલ્લેખ કરીશું. પરન્તુ તે પહેલાં ભારતવર્ષની તાત્કાલિક પરિસ્થિતિ કેવા પ્રકારની હતી, એનું સંક્ષિપ્તમાં વર્ણન કરીને ભારતીના પ્રશંસનિય અનુકરણિય તથા વંદનિય પંડિત્યને દર્શાવનારી એક ઘટનાનો અમે ઉલ્લેખ કરીશું.

ઔદ્યધર્મના ઉત્તેજ માટે તથા વેદિક ધર્મની સ્થાપના માટે શ્રી સંકરાચાર્યને

ભારી સાથે વાદવિવાદ કરવામાં આપને કાંઈ પણ વાંધો ન હોવો જોઈએ, વળી 'પૂર્વે' યાજ્ઞવલ્કયે ગાર્ગીની સાથે તથા જનકે મુલ્લાની સાથે શાસ્ત્રચર્ચાઓ કરી હતી."

ભારતીયોં એ સમુદ્રિત કથન શ્રવણ કરીને શ્રી શંકરાચાર્ય મનમાં અત્યંત પ્રસન્ન થયા, અને તેની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવાની પોતાની ઇચ્છા વ્યક્તી. તેમના શાસ્ત્રાર્થનો દિવસ નક્કી થયા પછી પ્રથમ પ્રમાણે અનેક વિદ્વાન શ્રી પુરૂષોત્તમ મેદિની એકત્ર થઈ. ભારતી તથા શંકરાચાર્યના બુદ્ધિ તથા સાતુર્યપૂર્ણ સંબોધનું શ્રવણ કરી કરીને મોટા પંડિતોને પણ ચાનંદાસ્તર્થ થયું. તેઓ ગાળે ગાળે કે બૃહસ્પતિ તથા શુકાચાર્યના અવતારરૂપ જોયની ! એવો જાણ થતો હતો. સત્તર દિવસ પર્યન્ત એક અળખાએ શ્રી શંકરાચાર્યની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કર્યો. એક પછી બીજા શાસ્ત્રનો વિવાદ ચાલુ રહ્યો. પરન્તુ શંકરાચાર્યને પરાજિત થતા ન જોઈને, ભારતીએ પોતાના મન સાથે વિચાર કર્યો કે:—“આશ્ચર્યશ્રી બ્રહ્માવસ્થાથી જ સત્યાસી થયેલા છે, અને તેઓશ્રી શીલવતથી કદિ પણ ઠગ્યાં નથી. એટલે જો વાત્સાલ્યન સૂત્રો સમજાવી પ્રશ્ન કરીશ તો એ અવશ્ય પોતાનો પરાજય માનશે.” એમ વિચાર કરીને ભારતીએ ‘રતિશાસ્ત્ર’ વિષે કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા. કામચાલતું નામ સંભળીને શ્રી શંકર આચાર્ય અવાજ ધઈ ગયા. અને સત્યાસી ધર્મને બાધ ન આવે એટલા માટે તેમણે રતિશાસ્ત્ર સમજાવી એક પણ પ્રશ્નનો જવાબ ન આપતાં એક માસની મુદત માગી ભારતીએ ઉદારતાથી એ મુદત પણ આપી હતી.

શ્રી શંકરાચાર્યે પરકાયા પ્રવેશ કરીને કામચાલતો અઘ્યાસ કર્યો, અને ભારતી સાથેના શાસ્ત્રાર્થમાં પણ જય પ્રાપ્ત કર્યો. પ્રતિજ્ઞા અનુસાર ભારતી તથા મંડનમિશ્ર શ્રી શંકરાચાર્યનાં શિષ્ય થઈને રક્ષાં હતાં અને સ્વામીની સાથે રહીને તેમણે વૈદિક ધર્મના પ્રચારમાં સહાયતા આપી હતી. યંચેરીમાં શ્રી શંકરે ભારતીને માટે એક મંદિર બંધાવી દીધું હતું, જે પાછળથી ‘યંચેરીમઠ’ ના નામથી જાણખાણું. દેવીએ પોતાના જીવનના અંતિમ દિવસો ત્યાં રહીને વ્યતીત કર્યા હતાં. તેણે ત્યાં ભારતી સંપ્રદાય સ્થાપ્યો હતો, અને ત્યાંના શિષ્યમંડળને ભારતી એવું નામ આપ્યું હતું.

મંડનમિશ્રને શ્રી શંકરાચાર્યે સન્નારત લીલા આપીને ‘તત્ત્વમાસિ’ એ મહાવાક્યનો ઉપદેશ કર્યો. ત્યારથી મંડનમિશ્રની જગુના આચાર્યશ્રીના મુખ્ય શિષ્યોમાં ચલા લાગી. પાછળથી જોજ મંડનમિશ્રી શ્રી સુરેશ્વર અથવા સુરેશ્વરાચાર્યના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા હતાં.

એ સરસ્વતી (ભારતી) તથા સુરેશ્વરાચાર્ય (મંડનમિશ્ર) તું નામ આજે પણ ભારતવાસી આચી અત્યંત પૂજ્ય બાવથી લે છે. મંડનમિશ્ર તથા ભારતી દેવી ભવાં વિશ્વનિધુજી હરમતીઓ આધુનિક આર્ય સંસારમાં કેટલાં હશે ?

શ્રી રૂપ દર્શન.

અનિ.

દ રાજા શ્રીના સુખાનંદ, એ ન મહિન ગોમાને પતિ સગે
પૂરુષ પાખાડી ના રા, કુનન મદન નીજ દરની લિખરગે.

આ અંકની સાથે “શ્રીસુખ દર્પણ-આવિકા”નું બીજું વર્ષ સંપૂર્ણ થાય છે. વર્ષમાં કાગળ ઇબની મોંઘવારીને લીધે તેમજ બીજી આકસ્મિક અડચણોને લીધે અમ અમારી અને વાચકવર્ગની ઉચ્ચ અભિલાષાઓનો ઘણો ભોગ આપવો પડ્યો. પરંતુ તે માટે રોઢઠા રોવાની કાંઈ જરૂર નથી. આવા વિકટ સંયોગોમાં પણ માસિકના પ્રાહ્લોક-વાચકો અને અનુરાગીઓ તરફથી જે ઉત્સાહમયો આવકાર મળતો રહ્યો છે તે આ માસિકનું એક મોટામાં મોટું સૌભાગ્ય છે. આવતા વર્ષે અમો માસિકના આંતર-આદ્ય વૈભવમાં ઘણા સુધારો-વંધારો કરવાના મનોરથો ધરાવીએ છીએ. આ મનોરથોનો રક્ષણથી વિસ્તૃત હેવાલ આપી અમે અમા વાચકોને શુદ્ધિ આનંદ ઉપજાવવો માગતા નથી. દુકામો, એક સ્થિક-આધપદ વ્યા વાંતની સાથે બીજા શ્રીયોપયોગી વિષયોની અર્થા નિરંતર ચાલુ રહે એવી વ્યવસ્થા કરવાનો અમારો દૃઢ અભિલાષ છે. એ અભિલાષની મહેજ ખાતી અમારો નવા વર્ષ નો અંક આપી શક્યો. “શ્રીસુખ દર્પણ-આવિકા” એ પ્રત્યેક આર્થજીવમાં એક ધન ગતુ માસિક બને અને તેમાંનો દરેક લેખ પુરેપુરા રસથી વંચાય એ અમારો આદર્શ લેખ પણ મહીન થયો નથી. અને અમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, માસિકના વાચકો તરફથી મમતા, દીક્ષાઓ અને ઉદારતાનો જેવો પ્રવાહ સતત વહા કર્યો તેવો સાંકુ રહેશે તો નવા વર્ષમાં અમો અમારા ઘણાખરા મનોરથો ચક્રણ કરી શી-સાહિત્યની સેવા કરી, આત્મસંતોષ મેળવવામાં ક્ષતોદ્ભેદ થઈ શકીશું. આર્થ વિશેષ બીજું શું કહીએ ?

આ વખતે એકઠા કાગળો વખતસર નહીં આવી પહોંચવાથી આ અંકે શક કાગળો ઉપર કાઢવો પડ્યો છે, તેમજ કાગળોની રાહ એવાથી કિંચિત્ વિલંબ પણ થઈ ગયો છે. અવિધમાં નિયમિતતાની સાથે કાગળ વિગેરેની ઉત્કૃષ્ટતા જન વાંદ રહે એવો અદાગમ્લ કર્યો છે.

૫૮ અંકમાં—

તદન નવીન—સુંદર મુખપૃષ્ઠ.

સ્વર્ગની સીડી ? એક ચાલુ વાત્તા ઉપરા-ઉપરી યાનતા નવા બનાવો અને
નહી, દારિદ્ર્ય-પાપ-મોહ આદિ દોમાંચળનક પ્રસંગે ભૂખ-
નર્કની નિઃસરણી. તૃપાને પણ મૂલાવી દેશે.

ચિરહ-વેદના એક ચિરહી પુત્રપનો પ્રિયતામા ઉપરનો પત્ર સ્ત્રીઓનો ઉ
પયોગિતા અને માહાત્મ્યનો સક્ષિપ્ત ચિનાર.

કન્યાવિક્રયમાંથી આત્મવિક્રય. મુક્તિદોષમા દાંખલ થયેલી એક આર્થ અભાગનો આત્મ-
વૃત્તાત, કન્યાવિક્રયની અધમતા અસરકારક રીતે પૂરવાર કરે છે.

નારીનું મૂલ્ય શ્રીમતી અનિલાદેવીની આવેશભરી જાવનાઓ, સ્ત્રીઓનું
આત્મસંમાન ખીલવવામા અગોષ ઔપધીરૂપ ઇષ્ટ પદ્મશે

કન્યાનું વી પી એ ઘડી વિચારમાં નાખીદે એવું વાસ્તવિક છતાં કટપના-
પાર્શ્વ. ગિચિત ચિત્ર.

તે ઉપરાત નવા વર્ષના અંકમાં સ્ત્રી કળા વિજ્ઞાન, ધરગયુ વૈદક, ડાબે અને
પરચુરણ લેખોનો સમૃદ્ધ પલ્લુ જોઇ શકશે.

પ્ર. ૨૭૭.

જુલાઈ ૧૯૧૯

અંક ૧૨ મો.

માતાની જવાબદારી.

નેટલી જવાબદારી ગર્ભિણી સ્વસ્થતા છે, તેટલીજ-ગાંઠે, તેથી પણ વધારે જવાબદારી સ્ત્રી સંતાનવતી થાય ત્યારે છે. ખનીજ પદાર્થો ખોદી કાઢવા સહેલા છે, પણ બહાર કાઢ્યા પછી માટી વગેરેથી મુક્ત કરી તેને ખાસા ખાંડી મનોહર બનાવવા તેમાં અત્યુત્સાહ રહેલી છે. અનિવાર્ય માતૃસ્નેહને લઈ ડેટલીક હર્ષવેદી માતાઓ જાળકનું હૃદયી બંદે લાલન કરે છે અને જાળપણમાં એવી અયોગ્ય છુટ મળવાથી-સગદોષથી તેઓ દુર્ગુણી થાય છે. આવા પુત્ર-પુત્રીને જો તેના પિતા તરફથી કાંઈપણ શિક્ષા કરવામાં આવે તો તેવે પ્રસંગે જાળકનો પક્ષ કરી સ્ત્રી પતિની સાથે બધાં અચાવે છે. આવા અધવાત્મિકનું પરિણામ એ આવે છે કે એ સ્વહસ્તે ઉછેરેલા વિષવૃક્ષનાં એરી ફળો લાલન કરનારનેજ ચાખવા પડે છે.

(હીરાબહેન મધુરલાલ).

સાચની કસોટી.

લે૦ રા. સુશીલ.

(ઐતિહાસિક કથાઓ.)

આજથી લગભગ બેસે વર્ષ ઉપરજં જયપુરમાં રાજા સવાઇ જયસિંહજી મહારાજ રાજ્ય કરતા હતા. તેઓએ એકવાર પોતાના મહેલની ઉંચી અગામી ઉપર હવા ખાવા માટે ચડ્યા. રાતનો મહેલ એટલે તે જીજ્ઞાસાધારણ સમાનોથી ઉચો હોય એમાં તો પૂછવું જ શું ? રાતને અગામીમાં જઈ આગ પાંચ નજર કરી તો એક મકાનની છત ઉપર એક સ્ત્રી વચ્ચરહિત સ્થિતિમાં સ્નાન કરતી તેમની દ્રષ્ટિએ પડી. રાજા તેજ શયે ત્યાંથી પોતાની દ્રષ્ટિ ખેંચી લઈ અપારાધનીયે છતરી ગયા. તેમણે પોતાના ધર્મશાસ્ત્રીઓ અને સલાહકારોને બોલાવી પ્રશ્ન કર્યો કે—“કાઈ માણસ બાણી-બુઝીને પોતાની પુત્રીને નશાવસ્થામાં નીહાળે તો તેને શી સજા કરવી એમ છે ?” નિશ્ચય થયો કે એવા અપરાધી પાસેથી કંઈની રક્ત વચ્ચે કરવી એજ ઉચિત શીક્ષા છે. તેજ વખતે મહારાજાએ પોતાની હાથખેંચનાં રૂપીયામાંથી પાંચ હજાર રૂપીયા કંઈ તરીકે રાજવંશમાં ભરી આપવાની પોતાના મધાનને આજ્ઞા કરી. સલાહકારો અને ન્યાયશાસ્ત્રીઓ મહારાજાના આવા વર્તનથી બહુ આશ્ચર્ય પામ્યા. તેઓ બોલતા હતા કે મહારાજા પોતે એવા નીતિ-ન્યાયપરાયણ છે કે તેઓ પોતે બાણી લેખને આવો ગુંડો કરી પથ નજ કરે. છતાં કંઈ ભરી આપવાનું અને પોતાની મેળે ગુંડેગાર હોવાનું મહારાજા શો માટે કબૂલતા હશે એ શંકાનું સમાધાન થયું નહીં. છેવટે મહારાજાએ પોતે જ ખુલાસો કર્યો અને જણાવ્યું કે મારાથી જે અપરાધ થઈ ગયો છે તેને તમે અનાયાસે-અજાનતાથી થયેલા માને એ સ્વાભાવિક છે અને વસ્તુતઃ પશું અંભોભૂતા જ એ નમ્ર સ્ત્રી મારી દ્રષ્ટિએ પડી ગઈ છે. પરંતુ આપ સર્વેએ એટલું બોલું કે તેમણે કે હું એક રાજા છું, મહારા અધિકાર જેમ મહેલો છે, તેમ મહારી અખબારી. પથ મહોટી છે, હું પોતે જો માસે આવા સહજ ગુંડાઓ તરફ બેઠરકાર રહું તો તેની મારી પ્રજા ઉપર શું અસર થાય ? હું પોતે નીતિ-ન્યાયમાં કંઈ ન રહું તો પછી હું મારી પ્રજા અને મોકલેલા પાસેથી નીતિની કેવી રીતે આજ્ઞા રાખી શકું ? મારા અજાન-કૃત દોષને બધા લોકો એજ સ્વરૂપે જુવે એ કેમ બની શકે ? વળી મહારા મહેલ

બીજા ગાથા મંદારિન કરતો ઉચો છે, એટલે મારે વારે ઘડીએ એ ઉંચા મંદારિન અંગાસી ઉપર જવાનો લોભ પણ અંધારામાં રાખવો જોઈતો હતો. હું તેમ નહીં શક્યો એ પણ ગુહારો એક અપરાધ નથી ? રાજાની આવાત અને પુત્રાસો સાંભળી અમલદારો રાજાની ન્યાયવૃત્તિ માટે વખાણ કરતા પોતાના જીલ્લે ગયા.

(૨)

રામચંદ શેઠની પૂતલપણ એક વખત ખાણમાંથી માટી જોદવા સારૂ ગામ પાકેરમાં ગઈ હતી. માટી જોદાઈ રહી અને સુંડલો ભરાઈ રહ્યો એટલે તે બંદ નીકળી, તેજ વખતે એક પુરુષ પણ તે સ્ત્રીની માછળ ખાણમાંથી નીકળ્યો. આ ખાણ રામચંદ શેઠનો પુત્ર જે જે આ તરફ અંદરમાંત આવી ચડ્યો હતો તેનાં વામાં આવ્યો. તેને પોતાની સ્ત્રીની આવી હક્કમંદ અને દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ માટે મન બહુજ લાગી આવ્યું અને તેજ દિવસે તેને પોતાના ઘરમાંથી હાકી કહાડી. પેલી ર કદપાત કરતી અને ન્યાયને માટે પ્રાર્થના કરતી કમહારાજ વામવસિ હજીની ઘરમાં આવી. મહારાજએ તે સ્ત્રીની અને તેના પતિની સંપૂર્ણ હકીકત સાંભળી અને જણાવ્યું કે ન્યાયે તારા પોતાના પતિએ તને ખાણમાંથી અન્ય પુરુષ સા નીકળતી જોઈ છે તો પછી તારે એ પરપુરુષ સાથે કોઈ નાંતનો પુરા સંબંધ નહોતો એમ સિદ્ધ કરી આપવું જોઈશે. એ સિવાય તારી સત્કરકાનો બીજો કલ્પ નર સ્ત્રીએ જવાળા આપ્યો કે મારી પાસે એવો તો કોઈ પુરાવો નથી તેમજ સાક્ષી પ મંથી કે નથી હું મારી પવિત્ર વૃત્તિ આપની સમક્ષ સાબીત કરી શકું. તોપણ મારી પવિત્રતાના ઉપર ચંદા રાખી જણાવું છું કે આપ લોકોનો એક મહોટો જે જો લેવાનો અને જો તે જોળે મારા પુત્રના હાથમાં ઉપાડ્યા પછી જો હું લાગું પુરીથી મને અસતી-અપવિત્ર જાહેર કરી અને વિદાય કરજો. મહારાજ વખતસિ હજીએ તે કેપૂર્યું. લોકોનો એક જાણો ગાથાની સંસ્કૃત તપાસવામાં આવ્યો. ગારે ગણગણ તંબી રહ્યો અને લાલણીય થતો ગયો એટલે પેલી ચક્રદાર સ્ત્રીએ મના ને મંમમાં જગસિપંતા પ્રતી પ્રાર્થના કરી કે—“હે પ્રભુ મેં મારા અસુરના પુ સિવાય જો કોઈ અન્યનું મને વગન કે અથવા સ્મરણ કે ધ્યાન સરણું પેલું કરે હોય તો મારા જન્મે હાથો આજ પળે જગી જલો” હે અગ્રી દેવ ! મારા અસુર પુર્યં બંધે મારી પવિત્રતાની કસોટી કરવામાં તું કાઈની શરમ રાખીશ નહીં એમ કહી તે સ્ત્રીએ તે લોકોના ધંધળગતો જાણો પોતાના હાથમાં ઉપાડ્યો. ઉપ દંતાની સાથે હાથ ગળી ગયો. તેના ગુણ ઉપર લય, હુઝ અને બેદતાની રચા ઊંચા સેરી આવી ! લોકોએ તેને દુષ્ટ ચરિત્રવાળી બહી ધિક્કાર આપ્યો—ગામમ સર્વત્ર નિંદા થવા લાગી ! સ્ત્રી પણ શરમાઈ અપાવદને ત્યાંથી ચાલી ગઈ. એક દિવસ પછી પુનઃ તે મહારાજની હજીરમાં આવી અને કહેવો લાગી કે—“મહારાજ !

હું અતઃકરણથી હજી પણ પવિત્ર છું. અને હતી. પરંતુ તે દિવસે જ્યારે મારી પવિત્રતાની કસોટી થઈ હતી ત્યારે મારાથી એક ભૂલ થઈ ગઈ હતી. એ ભૂલ સુધારવાનો મને એકવાર ફરીથી પ્રસંગ આપવો ભેઠજો. મારા ઉપર નિશ્વાસ લાવી એવો પ્રસંગનહીં આપવામાં આવે તો સ્ત્રીભક્તિ ઉપરનું કલંક કાયમને માટે રહી જશે અને હું પાપના દરીયામાં ડૂબી જઈશ.” મહારાજે એકવાર ફરીથી કસોટી કરવાની અનુમતી આપી. પ્રથમની ગાફેલ આ વખતે પણ અમલદારે અને પ્રભાજનોની ગોટ્ટી સંઘર્ષા આ કસોટીનેવા મેદાનમાં એકત્ર થઈ. લોકાનો ગોળોતપાવવામાં આવ્યો. તત્કાલે મતદાર સ્ત્રી મનમાં ને મનમાં જ પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા લાગી કે—“હે પ્રભુ! જો મારી સાસુના પુત્ર શિવાય અન્ય કોઈ પણ અન્ય પુરુષનું મન-વચન-કાયાથી ધ્યાન કે સ્મરણ સરખું પણ અપવિત્રભાવે ધર્યું હોય તો મારું હૃદય આજ શહે જળી જશે! હે અગ્રીદેવ! મારી સાસુના પુરુષજો મારી પવિત્રતાની કસોટી કરવામાં કોઈની શરમ સપીશ નહીં!” એમ કહી યુગ્મ તે ગોળો જીતીને ‘સૌજ્યે મહા આશ્ચર્ય વચ્ચે ભેથું’ કે લોકાનો આવો પ્રગથળતો ગોળો ઉપાડવા છતાં તે સ્ત્રી નિર્વિકારપણે જ્યાંની ત્યાં નિર્મલગાપૂર્વક જ ઉભી રહી છે? તેના વદનમંડળ ઉપર ત્રાસ ભય કે વેદનાતું ચિદ્ધ સરખું પણ જણાતું નથી. યોડીવાર રહી રાત્રીએ ફરમાવ્યું કે—“હવે તે ગોળો નીચે જમીન ઉપર ફેંકી દે!” સ્ત્રીએ તે ગોળો નીચે ફેંકી દીધો। પૃથ્વી ગોળાના પવન સાથે જ મુજબ હતી! આસપાસના ઘોસના તરખલાઓ પણ સળગી ઉઠ્યા! લોકોને ખાતરી થઈ કે રામચંદ્ર શેઠની પુત્રવધુ પવિત્ર જ છે, માત્ર શ્વસુરના શુભ-કર્મને લીધે તે ગિચારી એકવાર લજ્જિત અને પરાજિત થઈ હતી, સાસુના અને પોતાના પવિત્ર શુભકર્મના જોડે તેની પવિત્રતા છેવટે પ્રકાશી નીકળી!

(૩):

ક્રીશ્નગદના એક શેઠે લગભગ વૃદ્ધવિસ્થામાં બીજીવાર લગ્ન કર્યું હતું. તે જ્યારે મરવા પડ્યો ત્યારે તેની નવી સ્ત્રીએ પોતાના સગા-સંબંધીઓને જોલાવી કર્યું કે—“જુઓ! મારા પતિ હવે સાજ થાય એવી આશા નથી. હું જો મહીના થયા ભારેવી છું અને જો તમારે ખાતરી કરવી હોય તો અત્યારે જ સૂયાણી કે દાય-જીને જોલાવી આપી કરી લો.” સગા-સંબંધીઓની ગર્ભાવસ્થા વિષે ખાતરી થઈ, દુર્લભવશ્ચ શેઠ પણ મૃત્યુ પામ્યા. એક વરસ પછી શેઠનો કોઈ નજીકનો સંબંધી ક્રીશ્નગદમાં આવ્યો. તેણે આવીને પેલી સ્ત્રી તથા, ઉકારને ઘરની બહાર કહાડી મૂક્યા અને ઘરનો હક્કદાર પોતે છે, એમ જણાવી, ઘરની સઘળી માલ-મીલકત પોતાના કળાંમાં લઈ લીધી. શેઠાણી ક્રીશ્નગદના મહારાજા પ્રતાપસિંહજી માસે ફરીયાદ કરવા ગઈ. મહારાજાએ તવા હક્કદારને જોલાવી પૂછ્યું કે “આ પુત્ર શેઠનો નથી એમ તું શા આધારે કહી શકે છે?” શેઠના સંબંધીએ જણાવ્યું કે—“સ્વ-”

ઈંચ શેઠ બહુજ ઢેળી હતા અને તેથી તેમને સતાન થાય એવો સંભવ નથી. આ સીનો પુત્ર પુત્ર શેઠનો નહીં પણ વ્યભિચારથી ઉત્પન્ન થયેલો હોવો જોઈએ. ” શેઠાણીએ કહ્યું કે—“ આપને ખાત્રી કરવી હોય તો મારા પતિના મરણ વખતે જે લોકો હાજર હતા તેમને પૂછી જુઓ. વળી તે વખતે હાથે—સૂઝાણી વિગેરેએ જે પરીક્ષા કરી હતી તેની હકીકત જોળવો, એટલે આપને જણાવે કે હું કોઈ વ્યભિચારણી નથી. હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહું છું કે આ પુત્ર શેઠનો જ છે ” સાક્ષીઓએ શેઠાણીની વાર્તાને ટેકો આપ્યો. કારણ કે તેમણે એકવાર ગર્ભાવસ્થા વખતે જ શેઠની હૃયાતીમાં પરીક્ષા કરી લીધી હતી. એટલું છતાં નવા હકકારે જણાવ્યું કે—“ આ સાક્ષીઓ ગંધા નવા ઉભા કરેલા છે અને તેમને લાગવગથી તથા લાંચથી પોતાના પક્ષમાં મેળવી લેવામાં આવ્યા છે માટે એમનું કહેવા ઉપર વિશ્વાસ મુકી શકાય નહીં. ” મહારાજા પ્રતાપસિંહ વિચારમાં પડ્યા. સત્યનો નિર્ણય કેમ કરવો એ મુશ્કેલી ઊભી થઈ. તેમણે થોડો વાર વિચાર કરી જણાવ્યું કે “ હરકત નહીં આ છોકરો કોનો છે તેનો હું હમણાજ નિર્ણય કરી દઉં છું. ” એમ કહી પોતાના એક નોકરને આજ્ઞા કરી શેઠના છોકરાની ઉમરવાળા સરએ સરખા દસ-માસ છોકરાઓને પોતાની પાસે જોતાની મજાળો. ગામના છોકરા આની ગંધા એટલે મહારાજાએ પેલા શેઠના પુત્રને તેમાં સામેલ કર્યો અને એકજ જગ્યા ઉપર ગંધાને બેસાડ્યા. થોડી વાર રહીને મહારાજાએ પોતાનો એક હાથી પેલા છોકરાઓ તરફ છુટો મૂક્યો અને ભેરથી બહેર કર્યું કે—“ લાગો ! છોકરાઓ, નહીં તો મરી જશો ! ” હાથીને પોતાની તરફ આવતો જોઈ ગંધા છોકરા એકહમ મુઠીઓ નાગીને નાટવા લાગ્યા. પરંતુ પેલા શેઠના છોકરા સૌની પાછમ રહી ગયો. કારણ કે તે ઉઠ્યો ત્યારે ખીજા છોકરાઓની પેઠે એકહમ નહીં ઉઠતાં બહુજ ધીમેથી ઉભો થયો અને તે પણ પુંટણી ઉપર હાથ મુકી એક અશક્ત માણસની પેઠે ઉભો થયો. આ દેખાવ જોઈ મહારાજાને બહેર કર્યું કે “ આ છોકરો ખીજા કોઈનો નહીં પણ પુત્ર શેઠનો જ છે ! એમાં કોઈ બલની ચર્ચા આજુવાની જરૂર નથી. જો તે વ્યભિચારથી ઉત્પન્ન થયો હોત તો છોકરામાં તેના વૃદ્ધ અને દુર્ગંજ ગાપની જેવી અશક્તિ ન આવત ! વૃદ્ધ પિતાના પુત્રો આવા જ અશક્ત અને ચિયિલ હોય ! ” શેઠાણીને પોતાના પતિની માલ-મિલકત ખાલી મળી, પરંતુ પરિક્ષા મળતે હાજર રહેલા માણસો વૃદ્ધ લગતું પરિણામ અને પિતાના આરોગ્યની પુત્રના શરીર ઉપર ચલી અસર બહુ જ સારી પેઠે સમજી ગયા.

(૪)

એક વખત એક સ્ત્રી પ્રસૂતિનો સમય નજીક આવેલો. જાણી પોતાના ગાપને ત્યાં ગઈ ત્યાં તેને એક પુત્રનો પ્રસવ થયો. લાગ્યોજે તેજ વખતે તેની લોભાળને પણ એક પુત્રી આવતરી જાને સ્ત્રીઓની સુવાવડના ખાટલા એકજ મકાનમાં હતા—અલગત બૂંદા બૂંદા જોરડામાં સૂઝાણીએ પુત્ર-પુત્રીની અરસ પ્રસવમાં અલ-

લાખલી કરી નાંખી. જેને પુત્ર જન્મ્યો હતો ત્યાં પુત્રી સુધી દીધી અને જેને પુત્રી જન્મી હતી તેની પાસે પુત્ર સુધી દીધો નહોતો કે જેને ખરી ગીતે પુત્રનો પ્રસવ થયો હતો તેને જ્યારે ખરી હુકીકતની બરાબર ખગર મળી જોડેલો તે મહારાજ વખતસિ હજીજની હજુરમા ગઈ અને પોતાનો પુત્ર પાછો મળે એવી પ્રાર્થના કરી મહારાજએ પોતાના વિદ્વાન સલાહકારો અને મંત્રીઓની સલાહ બોલાવી આ ફેરી-યાદનો કેમ નીવેડો લાવવો એ વિષે મસલત ચલાવી ત્યારબાદ મહારાજએ બે ગાયો, બે ભેંસો, અને બે બકરીઓ મંગાવી બે ગાયોમા એક ગાયે વાંછડો અને બીજી ગાયે વાંછડીનો જન્મ આપ્યો હતો, બે સ તથા બકરીના સ બધામા પશુ એજ નિઃશ્વર રાખવામા આવ્યો હતો મતલબ કે પુરૂષ સત્તાનવાળી ગાય, ભેંસ, અને બકરીનું અને સ્ત્રી-સત્તાનવાળી ગાય-ભેંસ અને બકરીનું દૂધ કાઢી વજન કરવામાં આવ્યું આ ઉપરથી જણાયું કે જે ગાય, જે ભેંસ અને જે બકરીએ ન-રનો જન્મ આપ્યો હતો તેનું દૂધ નારી (માદુ) સત્તાનવાળીના કરતા વધારે ભારે હતું. પછી પેલી નણદ અને લોભઈનું દૂધ સરખે ભાગે લઈ વજન કરવામાં આવ્યું તેમા નણદનું દૂધ વધારે ભારે અને લોભઈનું દૂધ સરખામણીમા હેલકું જણાયાથી નણદને પુત્ર પાછો આપવાની લોભઈને આજ્ઞા કરવામા આવી રાજાની બાહોશી અને ન્યાયવૃત્તિથી પુત્ર તેની સજા માના સંરક્ષણ નીચે મૂકાયો.

પતિ-ભક્તિ.

હતે જો દુષ્ણ તો પતિને હું અર્થલુ એ કરી દેતે,
પતિના પ્રેમ અન્ધરે હું સુખ પેઠે ધરી દેતે.
જીવવાની રૂપ ગોલી જો હતે ગારૂ અરે સ્વામી !
ત્રીકા પતિ પ્રેમરસ માહી હું તેને ચેળવી દેતે
હતે જો દીપ્તિ મારી તો પ્રણયના યત સન્નુએ,
જરૂર અભિદાનને અર્થે પુરીથી હું ધરી દેતે
મધુર વાણી હતે સુજ તો પતિની-પ્રેમપૂજામાં,
હું ગોરસ ને કપુર પેઠે સમર્પણ એ કરી દેતે
ચરણ પતિ પ્રેમ ફેરા જે સકાયે ચૂમવા મ્હારે;
હૃદયના ભાવ વિના એ બીજુ શું કિંકરી દેતે ?
નથી તારા તણી જાણા હૃદયના ભાવને સુજ એ,
કહોને એ પતિ ! આપુ પતિશક્તિ ભરી દેતે ?
ચાંપરી વિહંગદાસ ઉદેશી-ક

શ્રીઓની અવદશા

(લેઠ અ. સૌ. 'પી' મુરત.)

લગ્ન એ શું વસ્તુ છે તે જાણકો નવ બણતાં,
પતિ પત્નીનો શું ધર્મ છે, તે લેશ નવ પીછાણતા,
જ્યારે સમય રમવા અને બણવા તથા જે બાંધનો;
તે સમય પર શીરે પડે, બોલે અતિથય લગ્નનો. ૧

પ્રાચીન સમયનાં બાલકો, બ્રહ્મચર્ય રહું પાળતાં;
પરિપૂર્ણ પ્રથમાશ્રમ કરી, શુદ્ધસ્યાગ્રમી તે તો યતા.
આજની રૂઢી ગણતિકા (1) વય જારની માતા બને,
ને પુરૂષ હિંગાર સોળનો, જાણક તથા પિતા બને. ૨

દેશન તથા દંદે દસી, જાતો તથા બણમાં પુરૂષ;
નિજ ધર્મ રૂઠો ત્યાગતાં, દિલથી જરાયે નવ ચુકે.
જોપાન ને ઈશ્વારની, બહુ હોંચધી વાતો કરે,
મીઠું નથી નિજ શુદ્ધમહી, વિચાર તેનો નવ ધરે. ૩

પતિ દેવતા નારી તથા, હો' રંકે દે રોગી અતિ;
પણ માનવો શુદ્ધ દિલથી, તેને સદા પૃથ્વીપતિ.
સાગર જીવો ખારો છતાં, ખારો ગળે ગીડી નદી;
મીઠી લલે ખારી બને, દરકાર તેની નહીં કદી. ૪

એ વચન સૌ હુમંગ થયાં ને ભાવના ઉડી ગઈ;
એજ રમણિ હિન્દની, તે આજ લેડી થઈ ગઈ.
જે વચ જારીક પેરશે, જે વાજ વાંકો જાણશે;
સેવા પતિની છાડીને, 'હાંમાં' નીરખવાં દોડશે. ૫

નિજ જાણકો રહતાં સુકીને, બાષણે તત્પર થશે;
નિજ શુદ્ધતણ ના જ્ઞાન ને, બહુ બહાર બણમાં પુરૂષ.
'ડીયર' અને 'મિસ્ટર' તણી વાચા સુખેથી જાણશે;
કહેતાં પ્રભુ નિજ સ્વામીને, જે લાજ મનમાં આણશે. ૬

એવી શ્રીઓની અવદશા ઉદાર કંઈ પેરે થશે;
અસોનના વીમીરમાં સુતેજ ક્યારે પ્રકટશે ?
'જે સુઘાવે પારણ', તે દેશ ઉદ્ધારક બને,
જે મરના ન્યાયે પ્રભા તે દેવીઓ ક્યારે થશે. ૭

લેખક: અમરેસાલ સવરામભાઈ દેસાઈ—અઠવા (સુરત)

અભિન હૃદય પ્રિય કુમુદ !

તારો દિવાલદીને દિવસે હુખાવતો પત્ર મને નૂતન વર્ષના મંગલ પ્રભાતે મળ્યો છે. પત્ર વાંચી તુરત અત્યુત્તર લખનાર હતો, પણ એક બે દિવસો વિચાર કરતાં નીકળી ગયા. તું લખે છે કે “રસભૂરી બાળ્યાવસ્થા પચાર થઈ અને ચાલના દારમાં પ્રવેશ કરતાં જ હૃદય અન્ન હૃદયને આહુતા ગીજ્યું”, અને તે હૃદયનો વિયોગ થતાં પાણું ચીશતાં ગીજ્યું.” એનો ઉત્તર એજ કે આપણા હૃદયની ઉત્તમ બાલનાઓ અન્યના હૃદય તરફ ઈરાદા છે, અને અર્ધ સ્વર્ગમાં વાલ નાઓ અન્ય હૃદયને સમર્પી દેવા આપણું હૃદય અત્યુત્ક્રાંત યાય છે—સમર્પી દે છે. પણ સમર્પ્યા પછી તે બાલનાઓ સિધર રહેલી ભોળી અસ્થિર બાલનાઓ અન્ય હૃદય ભાગ્યેજ સ્વીકારે છે અને કદાચ સ્વીકારે તો તે વધુ વખત નહીં નથી. વિયોગ એ પવિત્ર પ્રેમની કસોટી છે. જગતમાં દુઃખ ન હોવ તો મુખ શું ચીજ છે, એ બાળી શકાત નહીં. દુનિયામાં દુર્ગુણ ન હોવ તો સદ્ગુણની શું કિંમત અંકાત. તેમ જ પ્રેમમાં વિયોગ ન હોવ તો પછી તેની કિંમત બુદ્ધિ ગણાત. જે વસ્તુને આપણે વધુ ઈચ્છીએ છીએ અને તે વસ્તુ આપણાથી દૂર થતી જાય ત્યારેજ આપણે તેના ઉપર વધુ અતુરતા બનીએ છીએ.

શ્રીએ સ્વામી વિયોગમાં શુદ્ધ વૃત્તિએ રહેવું આવશ્યક છે. ‘પતિને’ પ્રભુ માની તેનું પ્રતિગિરજન હમેશાં હૃદયમાં રાખવું, સ્વામીની ગેરહાજરીમાં સાદાં અને સ્વચ્છ વસ્ત્રો પરિધાન કરી ધર્મ નીતિનું જ્ઞાન મેળવવું. ઉત્તમ પુસ્તકો પતિની ગેરહાજરીમાં પતિ જેટલોજ ભોધ આપે છે. નવલકથા કે પ્રેમરસનાં કાવ્યો કરતાં મંદાન સતીઓનાં છવન ચરિત્રો વાંચવાથી તથા તેનું મનન કરવાથી હૃદયમાં ઉત્તમ પ્રકાશ પડે છે. બાકીના વખતમાં કંઈ કળા કૌશલ્યનાં કાર્યો કરવાં. વળી યોગ્ય વ્યાયામ મળે એવાં કાર્યો પણ હમેશાં કરવાં જોઈએ કે તેનાથી શરીર નિરોગી રહે. હાલના જમાનામાં સ્ત્રીઓ રોગી અને નિર્બળ હોય છે તેનાં કારણો એજ કે બાળ-વયમાં લગ્ન થાય છે એટલે ન્હાની વયમાં સંતાનોત્પત્તિ થવાથી બાળક રોગી રહે છે અને તેના (સીના) શરીરમાં પણ લગ્ન રોગો ધર માલી બેસે છે. બીજી કેટલીક સ્ત્રીઓને જરૂરમાં યેગ પળ કામ હોત નથી. એટલે આપણે બોરાક બરાબર પચતો -

નથી. આખો દિવસ ખેતી કિંવા સુધ રહેવાથી ખોરાક કેવી રીતે પથે ? વળી એવી સ્થિતિ હોય તેમાં અઠવાડિયામાં એ કે ત્રણ વખત નાટક કિંવા મીનેમા એવા વ્યય એટલે ઉભારાથી પણ પ્રકૃતિ વધુ ગમડી વળતે વાયઠર રોગના દૂપગ્ન ફેરવાઈ જાય છે. આજના જમાનામાં જે એવા પણ દાખલા મારી નજરે એવા છે કે પંદર કે સોળ વર્ષની યુવાન બાળાને દરરોજ શક્તિ વર્ધક ઔષધી વિના ચાલતું નથી. એવી સ્થિતિ હોવાથી સંસાર ચક્રટ મલાવવાનાં એ ચક્રમાંથી એક ચક્ર શિથિલ થઈ જાય છે.

હાલી ! ' પતિની ગેરહાજરીમાં સાદાં વસ્ત્રો પહેરવા ' એ ઉપર લખેલું વાક્ય કદાચે તને નહીં રૂચ્યે, પણ હું તો એટલે સુધી કહું છું કે પતિની હાજરીમાં પણ એવાંજ વસ્ત્રો પરિધાન કરવાં જોઈએ. આજના જમાનામાં ફેશનના ફંદમાં ફસા-યેલી સ્ત્રીઓને માફ થોઈ નહીં રૂચ્યે. કારણ કે તેઓનાં પોલીશનમાં ખામી આવી પડે છે, પણ ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરવાં એ કંઈ સદ્ગુણ નથી, જ્ઞાન નથી કે વિવેક નથી, એ તો માત્ર એક આડંબરજ કહેવાય ! વળતને અનુદૂળ સંસારમાં સર્વ વસ્તુઓ એકઠે છે પણ તે હૃદની અંદરજ હોવી જોઈએ. કારણ કે દરેક બાબતની થોડી પણી હદતો હોય છે. હાલમાં સ્ત્રીઓ એટલી ફેશનની કાળજી રાખે છે, તેટલીજ કાળજી એ જુહવ્યવસ્થાની રાખે તો શું સંસાર ઉત્તમ રીતે ન ચાલે ? પણ હું જેલું છું કે વીશ રૂપીઆના મામિક ખખારકારની પત્નીને પણ પાણી ભરવા તથા અન્ય કામકાજ કરવા નોકર જોડે છે. આખો દિવસ પાંડેશની સ્ત્રીઓ સાથે ન કામાં ગપ્પાં મારવાં અને તેમાં પણ વળી કોઈની નિન્દા કે દૂષણની ચર્ચા હોય એ નિન્દામાંથી મોહિમોહિ કલહ ઉત્પન્ન થાય છે; અને પુરુષોની, અને તેવી મિત્રતા હોય તો તેમાં વિરોધ પડે છે.

ઉત્તમ મકાન અને સુંદર ફર્નીચરને સ્ત્રીઓ હાલમાં વધારે 'પરચંદ' કરે છે. મોટાં શહેરોમાં તો સ્ત્રીઓ એટલે સુધી સુખવાસિની થઈ જાય છે કે પાણીના નળ પણ શંકવાની જગ્યાએજ હોય છે કે બેડાં બેડાં પાણી વહી ચકાય ! એ પણ 'જોકે' બાબતી ફેશનજ છે ! આધુનિક પ્રમથમાં તો ઉત્તમ લોજન આરોગ્ય, ઉત્તમ મકાનમાં રહેવું અને સર્વોત્કૃષ્ટ ફેશનનાં લુગ્ગાં પહેરવાં એજ સ્ત્રી-પુરુષો જીવનની સાર્થકતા માની બેડાં છે. સાદાઈથી રહેવું, નમ માણીએ બેલવું, પતિની ગેરહાજરીમાં અતિથિને યોગ્ય ચત્કાર કરવો અને પવિત્ર હૃદયના પવિત્ર પ્રેમથી પતિને ચકાવું એ શું સ્ત્રીઓના સદ્ગુણ નથી ? સંસારની યોશા સી છે. પુરુષનું કાર્ય કુટુંબજ, સુજ્જન ચલાવવું, ઉત્તિ ઠસવી, રક્ષણ કરવું એ છે, અને સ્ત્રીનું કાર્ય ઉત્તમ જુહ-વ્યવસ્થા રાખવી એ છે. જુહને આનંદમય બનાવવું એ સ્ત્રીઓનું કાર્ય છે. જુહને

આનંદમય બતાવવામાં સ્વચ્છતા પ્રથમ હોવી જોઈએ. ઇંગ્લેન્ડ કહેવત છે કે:—
 “Cleanliness is next to Godliness.” શુદ્ધ વ્યવસ્થામાં બાલકોનાં પ્રાથમિક શિક્ષણનો પણ સમાવેશ થાય છે. કન્યાઓને આદર્શ—જુહિણીઓ, પવિત્ર મત્નીઓ, ઉત્તમ માતાઓ અને સ્નેહાળ લાગિનીઓ અને એવું શિક્ષણ તેને બાળ્યાવસ્થામાં જ મળવું જોઈએ, અને તે તેની માતાએ આપવું જોઈએ, વળી પતિની હૃદય સાક્ષી બની પોતાનાં અને પતિના હૃદયને ઉત્તમ બનાવવું એ પણ શુદ્ધ વ્યવસ્થા છે. બાળકોને યોગ્ય રીતે ઉછેરવાં, માંદાં પડે ત્યારે યોગ્ય ઔષધોપચાર કરવો, અવિધ્યની પ્રજ્વળે ઉત્તમ કેળવણી આપી તેનાં કુમળાં મગજ ઉપર સુસંસ્કાર પાડવા એ આદર્શ જુહિણીજ કરી શકે છે. બાળકોનાં કુમળાં મગજ ઉપર જે સંસ્કારો વધી ગયા—પછી તે ઉત્તમ ક્રિયા કનિષ્ઠ ગમે તેવા હોય—તે સંસ્કારો પછી ખૂંસાતા નથી. માતાએ આપેલું સુશિક્ષણ એક વિશ્વવિદ્યાલય ક્ષણે પાનુપણે દરજ્જે ચઢતું છે. વ્હાલી ! હાલ કેટલીએક સ્ત્રીઓમાં તદુસ્તીની ચોટી ખામી છે. બાળકોને માટે ધાવ રાખવી પડે છે. માતાનું પથ પણ બાળકો પામી શકતાં નથી, તો પછી ઉત્તમ કેળવણી તે માતા પાસેથી કેવી રીતે પામી શકે ?

સ્ત્રીએ હૃદયમાં પતિની દિગ્ગ મૂર્તિ ચમ્પુ સગસ બની જ છે એમ ધારીને જ વર્તવું જોઈએ. અને તેમાં પ્રમુખતા માની ચિત્ત વૃત્તિ સ્થિર રાખી તેમાં જ સદા મગ્ન રહેવું જોઈએ. લૌહિતિક સુખોની ઇચ્છા જેમ બને તેમ—કમી રાખવી જોઈએ કારણકે તે અલ્પ સમય જ આનંદ આપનારાં છે. દમ્પતીનાં જીવનમાં શાન્તિ અને ઐક્યની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. એ શાન્તિ ધર્મ એ ઐક્યતા—સમાન શુદ્ધો અને સમાન વિચારો વિતા આવી શકતાં નથી. અંગ્રેજ કવિ રસ્કીને કહે છે કે:—“સ્ત્રીને કેવી રીતે કેળવવી તેનો વિચાર કરતાં પહેલાં લગ્ન થું છે ? શ્રી પુરુષને શ્રી સખંધ છે ? એ જાણવાની પરમ આવશ્યકતા છે. જો એ પહેલાં સગલય તો સ્ત્રી કેળવણી વિશેનો પ્રશ્ન અતિ રહેલો જણાય છે. સ્ત્રી અને પુરુષમાં અનુપમ લેહ રહેલો છે. પુરુષનું મગજની શક્તિને પરિપક્વતા હોય છે, અને સ્ત્રી સર્વ સાત્ત્વિક શુદ્ધાથી અલક્ષ્ય હોય છે. પુરુષ બળવાન અને કઠવું હોય છે. અને સ્ત્રી અતિશય કોમળ અને લાગણીવાળી હોય છે. જો કે મગજ શક્તિ ધરાવનાર સત્તાધિકારી હોય છે, પરંતુ હૃદય ધરાવનારની મહત્તા તે સત્તાધિકારી ઉપર પણ સત્તા ચલાવી શકે છે. એકને મગજ, તો એકને હૃદય, એકને જાણ, તો એકને કોમળતા, એકને કઠીલું. હૃદય, તો એકને અનુકરણાત્મક અંતઃકરણ, એવી રીતે જે એકમાં પ્રેમ અને અન્યમાં નથી. આવી એક બીજાની ન્યૂનતા પૂર્ણ કરવાને લગ્નની આવશ્યકતા છે. પુરુષમાં જે શુદ્ધની ખામીઓ છે તે શુદ્ધ સ્ત્રીમાં છે અને સ્ત્રીમાં જે શુદ્ધની ખામી છે

તે શુદ્ધ પુરુષમાં હોય છે. સ્ત્રી પુરુષ ઉભય સ્નેહ પ્રત્યીચી શુચાતાજ, તેઓના શુભની એકયતા થવી જોઈએ, અને એ એકયતા ત્યાં સુધી જાની શકતી નથી, ત્યાં સુધી જીવન-સ્નેહાળ જીવન યથા શકતું નથી એક કહેવત છે કે:—“God is every gracious towards true lovers” પ્રભુ મત્ય એમીઓ તરફ કૃપાકાંક્ષિથી જુએ છે અને તેથીજ સ્નેહ લગ્ન શુદ્ધ સાત્વિક લગ્ન ગોઠવ રૂપ ગણાય છે.”

સખિ ! વિપત્તિના સમયમાં ધૈર્ય રાખવાનો શુભ પક્ષ અત્યાવશ્યક છે. કારણ કે વિપત્તિ મનુષ્યનાં જીવનની કચોટી છે, અને ઉત્તમ ફળદાના છે નાટ્ય કનિવર શેકસપીયર કહે છે કે—“Sweets are the fruits of adversity” વિપત્તિનાં ફળો મધુર છે વળી બેકન કહે છે કે—“સ પતિ ચાનીતિ ઉત્પાદક છે, જ્યારે વિપત્તિ સદ્ગુણની જન્મેતા છે.” વળી મુખ પછી હુ ખ અને હુ ખ પત્રી મુખ એવો જગતનો નિયમ છે, પછુ હુ ખ વિના મુખ મળે તેના કરતા હુ ખ પછી મુખ મળે તેમાં વિશેષ રમ પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્ત્રીઓનો શ્રેષ્ઠ સદ્ગુણ શિયળે રક્ષણ છે ગચળ મનને હુમ્મેશા સ્થિર રાખવું જોઈએ, અને કર્તવ્યથી બ્રહ્મ ન થવું જોઈએ જઠ પદાર્થો પોતાનાં કર્તવ્યથી બ્રહ્મ થતા નથી તો ચૈતન્યમય મનુષ્યોએ યા માટે બ્રહ્મ થવું જોઈએ?

બહાલી ! પત્ર કૃપાળુ થયો છે સમાપ્ત કરે છુ. પત્રનો પ્રત્યુત્તર આપજો અને પ્રકૃતિ ગરલ સ્વભાવ રાખજો. જોજ

મ્હારો જન્મ દિવસ }
(બાપ બી.જ.) }
સપ્ત ૧૮૭૫

લિ૦ તારાબદૈન્દ્રુ,

ચન્દ્ર

દંપતીનો સુખી સંસાર.

— ગરલ —

સખી સસારે સૌ લોક, લલ્લા નરનારીનાં બરને,
ધરોધર રાગચદરને, સીતાસમ સાધવી મળને.
મુખે ધર નાવડુ હાંકી, નીતિ પ્રીતિ મહી વળને,
વધૂવરની સજી વ્યાધી, ભિષાધી આ બાધી ટળને
રૂઢ સત્તાન ભારતમા, સદાચારી શુરા કરને,
ભણી વીઠા મહી બરપુર, બળને આપની કરને,
દેખવણી કન્યકાઓમાં, મુધરવાની સદા બરને,
ધરોધર રામચ દરને. સીતા સમ સાધવી મળને

સમજાવીને તેને નાણુદ કરવાને આપણે બધા પ્રયાસ કરીએ તો શું તેને દસ પંદર વર્ષમાં તદ્દન નાણુદ નહિ કરી શકીએ ? મનુષ્ય શું નહિ કરી શકે ? આપણો ધર્મ આશ્રય ઉપર રથપાથો છે, પણ તે વિષે આપણે બીજી કોઈ વખતે ચર્ચા કરીશું.

ત્યાં ત્યાં મનુષ્ય વરજી છે ત્યાં ત્યાં પોતાની અત્યંતતાથી અને બેદરકારીથી ક્ષયના જંતુઓ ફેલાવીને સર્વવ્યાપક કરી દીધા છે. જંગલોમાં, દરિયામાં, હિમા પર્વત અને ટેકરી ઉપર તે જુગ છે, અથવા બીસકુન નથી, પણ શહેરોમાં ત્યાં મનુષ્યોની વસ્તી બહુ મીઠી છે, ત્યાં પ્રજા કારખાનાં છે, વિગેરે રથો તે ક્ષયના દર્દના જંતુઓ ખરેખર મર્દવ્યાપક છે. જાન, સલામ, અને કાપડો તથા જન-જોવાની તીવ્ર લાગણી થોડે ધણે વસ્ત્રો આ સર્વ સ્થિતિ ફેરવી શકે. પણ ત્યાં મુખી આ સ્થિતિ-ક્ષયનો ચતો દેશનો—દયાતિમાં છે ત્યાં મુખી આપણે આ દર્દને—પાત્ર-ભોગ કાઢી શકીએ, તેનોજ વિચાર કરવાનો છે. જિનાસવાણું અને પૂજા, ધૂપગંડા ઉડાવું કરે એવું તથા અંધકાર અથવા થોડા પ્રકાશવાળું—જેમ ૧, નાની વધમાં લમ, સફીને જગવવા માટે કરી જોઈતી કમરતની ખામી, ઉપત્તિ ઉપરી, સુનાવડો, સુવાવડા—બેદરકારી, પુરતા અને પીશ્તિક-ઓસાકનો અભાવ, ગળ ઉપસત શુભ, જ્ઞાનસિંહ ચિતા, સંતાપ અને કંઠાસ, દારૂ, બીડી વિગેરે ખરાબ વ્યસનો, લુપ્તાનીની કુરો, અસ્વચ્છ ક્ષણ, ઉપસાકપરી ઉત્તમરો, થોડી જગ્યામાં ધણી વસ્તી વિગેરે કારણે, મનુષ્ય દેહને ક્ષયને યોગ્ય-ખાન બનાવે છે, આગાંનાં થોડાં અથવા સર્વ કે બીજા કોઈ નબળાઈ લાવનારાં કારણે મનુષ્ય શરીરને ક્ષયનાં બો વાતવાને-અથવા પુરતાં છે. એક આ દેને મળ્યા તેને એક છોકરું કરે, એક છોકરું છોકરી આગળીએ, અને એક દૂર રેણું, અને પોતે સંતરીરે મળી ગયેલી એવો ચિતાર આપણા દિલ્લ સંસારમાં ધણી વખતે જોવામાં આવે છે આ બીજી ક્ષણ જાણ છે. જો કારણે મનુષ્ય શરીરને ક્ષયકર્તા પાંચ વારસે થોડા જગીન ગાવાં છે, તે સર્વ કારણે દહા દહાઈ શી તેમ છે. તેને વારસે ખંત અને ધમની જરૂર છે, તથા તેને લગત જાન ફેલાવવાની પૂરેપૂરી આવરકતા છે. પ્રથમના દેશોમાં તેનાં મિત્ર બનાવીને ઘેર ઘેર ભડેર કચામાં આવે છે, તેને વારસે નિયમિત પ્રાણજ્વાળા આપવામાં આવે છે, તેને વારસે મજા હોય છે, કમ તેમજ સરકાર લાગે ક્ષીણો ખરેખર કરે છે, ક્ષયને વારસે ખાસ કવાખાનાં હોય છે, પરંતુ આપણા દિલ્લ દેશમાં ગરીબ રમત વારસે એવું એક જણ સાધન ત્યાં એ ધણી સોચનિય છે. અજ્ઞાનતા અને ગરીબાઈને લીધે એક કુટુંબમાં એકને દર્દ લાગે પડતાં બીજાં પણ તે દર્દનાં ભોગ થઈ પડે છે કાષ્ઠપેશ 'સારા' કહેવાતા શહેરમાં પણ જાણેને જોયો તો દરેક ઘેરોએ એક કે બે દર્દીઓ હોય છે, આ દર્દીની ગ્રાહકાયતની સાધનો દેખીતાં છે આ સર્વ સાધનોની ચર્ચા આપણે વિમલવાર કરશું.

સાધનકર્તા અને મનુનિસિપાલીટી-એ યોજવાનાં સાધનો.

૧. ક્ષયનાં દર્દને વારસે હોસિપિટલો, અને સેનેટેરીઆઃ જોવામાં ત્યાં દર્દીની માવજત થાય, અને જોઈ આવાં દર્દીની ક્ષયના જાણ શહેરમાં જાણે વસ્તીમાં ફેલાતાં બધું પડે, આપણા કુટુંબમાં દર્દીની સારવાર કરવાનું જાન અને સાધનું જેક નહીં હોવાથી, સેના કરવાનો હેતુ હોવા છતાં, દર્દીની ખરેખર જરૂરખર માવજત થતી નથી. ક્ષયનું દર્દ બીજું અને રીખાવવાવાળું હોવાથી દર્દીની માવજત કરવામાં વખત જતાં બેદરકારી થતી જાય છે. સેનેટેરીઆમાં દર્દી રહેવાથી તે બહુ જલદી સારા થાય છે, તે બહુ કાળજીવાર થાય છે, અને તે યોગી દર્દીનો ભોગ હોવા છતાં નિષ્કર્ષ સંખ્યા લેવાથી પોતાના કુટુંબમાં અને મિત્રમંડળમાં બીજાને

આ બી વણ કામનું કાઠ છે.

સહીસલામત કરી શકે છે. છુ કરવાથી તેનો ચેપ બીજાને અને પોતાના ચરીરના બીજા સ્થાનોએ ન લાગે તે વાત તે જરોર ત્યાં સીધે છે.

આવા હેરિયટ્ટો અને સેન્ટોરીયા ચરીઓને વાસ્તે તે મારત હોવા બોધ્યો.

૨. ગરીબ અને મજુર વર્ગના લોકોને વાસ્તે પૂરતી હવા અને પ્રકાશવાળા મકાનો બનાવવા.

શહેરમાં ગીચ વસ્તી થતી અટક વતી તથા જે હાલમાં ગરીબો રહેતા હોય, ત્યાં ખુદ જગ્યાઓ અને બગીચાઓ રાખવા, જ્યાં તેઓ અને તેનાં બચ્ચાઓ ત્યાં જઈને કિવસમાં થો વખત આરામ લે. આવી ખુદી જગ્યાઓ શહેરનાં ફેડલાં છે. હામ કરનારા વર્ગોના કેટલાક કારખાનાં વિગેરેમાં હામ કરવાનું હોવાથી તેઓનાં ફેડલાંમાં ધૂળવાળી, રજકણુવાળી, ધુમા વાળી, ઝેરી વાયુથી ભગડેલી, અને બીજી ઘણી રીતે અનારોગ્ય થયેલી હવા જાસોમજવાસા લેવી પડે છે. આજ કારણથી તેઓમાં કિવસને અતે સારી, તાજ, અને નિર્મળ હવા જવા જરૂર છે. સત્રીઓ અને હોટેલ્સે થયે થયે તેઓને તેથીજ સ્વચ્છ અને નિર્મળ હવાની જરૂર છે.

૩ પીવાનું પાણી, હવેર અને હૂંધના આરોગ્ય ઉપર પૂરેપૂરી કાળજી રાખવી, અને જરૂર પડે તો કાયદાથી તેનું આરોગ્ય સાચવવું.

પીવાનાં પાણી ખરાબ અને અનારોગ્ય થતાં અટકાવવાને વાસ્તે ખાસ કાયદાની જરૂર છે. હૂંધ વેચનારાઓ અને કોલનારાઓને કાય અથવા બીજી ચોરી દંડ છે કે નહિ, તેમજ ગાય, બે વિગેરે કાયદાનાં છે કે નહિ તે નજી કર્યા પછીજ તેનું હૂંધ વેચી શકાય તેમ જ દેખરેખ થો બોધ્યો, હવા ગમડે તેનાં કોરખાનાં ધવાદારીઓ ને પ્રખ્યાત રહેવાનાં મકાનો અને રથવાય દર કસાવવાં, અને તેને વાસ્તે ખાસ કાયદો કરવો, અને તે પ્રમાણે બેધડક અમલ કરવો.

૪. બગીચામાં વેચતો ખોરાક અને ખાવાની ચીજો ખુદોં ન પડી રહે, અને તે સર્વે પ્રાદોષ કાય ન લગાડે, અને તેની ઉપર માખી વિગેરે ન બેસે તે જરૂર છે. માખી પથ્થુ લય વિગેરેનાં જીવ ફેલાવે છે. શહેરમાં વેચાતી ખીદાઈ વિગેરે ખાવાની ચીજો કાય અથવા વામજીમાં તથા જગીવાળા પીતરામાં રાખવાનો કાયદો કરવો બોધ્યો.

૫. રસ્તામાં કેટપાથ ઉપર, બહાર ઉપયોગની માટીમાં, ફેલાવેલા કબજામાં બહાર મકાનો, વિગેરે ઠેકાણે ધુંકવાને કાયદાથી રાખ મનાઈ કરવાનો કાયદો બોધ્યો.

૬. સડેલા વિગેરે ખાજતાં પડેલાં તે ઉપર પાણી છાંટવું કે વાળતી વખતે ધૂળ ઉડી ફેલાતા જીવ ફેલાવે નહિ. શહેરમાં જુગ અને તેમાં સારી અને પાકી સડો બાધી જોવી ધૂળ ઓઢા હો.

૭. શહેરમાંની મંદી અને કચરા જેમ અને તેમ જલદી દૂર કરવો, અને તેનો નાશ કરવો. ગદી અને કચરા ખુદાં પછાં રહેતાં આકાવવાં.

૮. ગરીબોને નહાવા ધોવાને વાસ્તે ખૂની અગત્યતા આપવી.

૯. ખોરાક વિગેરે સડેલાં કે બગડી ગયેલાં દ્રાવ્ય, અથવા તેા અનારોગ્ય રિધતિ ઉત્પન્ન કરે તેવાં દ્રાવ્ય, તેા તે વેચવાની મનાઈનો કાયદો હોવો બોધ્યો, અને વેચનારને અને વેચાટો લેનારને ચોગ્ય શિક્ષા થવી બોધ્યો.

૧૦. અને તેા ગરીબો વાસ્તે મુલસિખાસીની તરફથી રકાનો લેવી બોધ્યો ત્યાં પડતો

શામે અથવા જુન તરીકે જોડતી ખોરાકની ચીજો (દૂધ વિગેરે) મળી શકે. મનુષ્ય અને અરીખ વર્ગને વાસ્તે કેન્સોપરેટીવ સ્ટોર ખોલાવવા.

૧૧. અરીખ વર્ગને વાસ્તે યોગ્ય પેસાઈમાં વધારે પૌષ્ટિક ખોરાક કેમ મળે તેનું જાનકેલાવવું, તેમાં જાહેરનામાં કાઢનાં, તે વિષે લાખચૂં આપનાં, અને જાખલો જોસારના વાસ્તે જોડ તીક્ષ્ણ કરીને તેવો ખોરાક તૈયાર કરીને તેમને તેનો અનુભવ આપવો, અને પૌષ્ટિક ખોરાક એટલે ધૂ તેનું જાન પચુ આપવું.

૧૨. દરદીઓનું યુંક, અલગમ, વિગેરે, મદત તખાસવાને લેખોરેટરીની જરૂર છે, કે જોડી દર્દીના દર્દની પૂરી ખાત્રી થઈ શકે, અને સારવારે, હવા વિગેરે કરનાં કીક પડે.

૧૩. વોશી, હોટેલ, અને ચાહનાં દુકાનો ખરોખર સાફ રહેવી જોઈએ. અદીઓ વધારાનો ખોરાક, દૂધ અને ચાહ અત્યાશય નથી તેની ખાત્રી કરવી. વીશી અને હોટેલ રોજ ખરોખર સાફ થવાં જોઈએ, અને તેમાં વપરાતા વાસણોનો ખર્ચ થઈ રહેતો તરતજ ઉકળતા પાણીમાં સાફ થવાં જોઈએ. હોટેલ અને વીશી વિગેરેમાં યુંકવાની સખત સનાઇ હોવી જોઈએ; માખી વિગેરે ત્યાં ન રહે એવો સખત કાયદો હોવો જોઈએ. હોટેલ, વીશી અને દુકાનો એવી દરેક દેવાવવાનાં મુખ્ય સાધનોમાંનું એક સાધન છે. પનીઆ વિગેરે લોકો આવી હોટેલ અને વીશીમાં દાખલ ન થાય તે જરૂર છે. વીશીનાં હોટેલનાં કે ચાહવાળા પોતેજ દર્દી નથી તે જોવું પણ અમ થવું છે. આ સર્વ વાસ્તે શહેરમાં હેલ્થ ડીપાર્ટમેન્ટની એટલે આરોગ્યવક્તાના ખાતાની જરૂર છે.

રાજ્યકર્તા અને મુદરરાઇ ખાતાવાળાએ થોડા મહામંત્ર ધ્યાનમાં

૬. નિશાળમાં બાલકોને અરેળા ખેડવાની અને હિમા રહેવાની કેવળ પાઠવી, અને હડાં ખાસ લેતાં શીખવવું.

૭. હલામાં જમ બીજાં લેવામાં અને તપાસવામાં આવે છે, તેમ બાલકોના કાચ, નાખ, આંગળાં, દાંત, આંખ, મોં કપડાં વિગેરેની સ્વચ્છતા તપાસવી, અને નાખી જરૂર પડે ત્યાં તેને વારંતે પૂરતી હિંમત કરવા.

૮. બાલકો મોંમાં ખાસ લેતાં દૂધ તેને અટકાવવાં, અને તેની વેદક પરીક્ષા કરાવવી; કારણ કે ખાસ લેવાને નાક છે મોઢું નહિ.

૯. દિવસમાં એક ખખડ સ્વચ્છ અને પૂરતી દવામાં બાલકોને મોટે અવાજે બોલાવવાં અને ગંધાવવાં. આથી તેઓનાં ફેરસાં મજબુત થશે, અને મજબુત રહેશે.

૧૦. નિશાળમાં સધળાં બાલકોને એકજ વાસણમાંથી પાણી પીવા દેવું નહીં. દરેકને વારંતે પીવાનું વાસણ બાલકોને એકજ બાલકો પોતે તે પોતાની સાથે રાખે. એક જણે મોટેજ વાસણે બીજાએ પીવું નહીં. બાલકોને પીવાના પાણીની સ્વચ્છતાની પૂરી જરૂર છે. પાણી પાનાર અને વારનાર જેણે યોગ્ય રાખવો હોય તેણે એવું કરવું.

૧૧. નાનાં બાલકોને નિશાળમાં અગિયારથી પાંચ વાગ્યા સુધી ગોંધી રાખ્યાં નહિ. તેમને વારંવાર વચમાં રમવાની વખત આપવે, અને તેમનાં શરીરમાં લોહી સારી રીતે ફરે તેમ કરવું. તેઓનાં શરીર જલ્દી વધતાં હોવાથી, તેમને નિશાળના વખતમાં પણ ખેરાક લેવાની જરૂર છે. નિશાળમાં ચિખવાતા ચિરાયુ કરતાં આ ખેરાક વધારે જરૂરી આવતાં છે. સૌથી સારું તે એ છે, કે બાલકોને વારંતે સવાર અને સાંજના કલાકે અણવાળા દોવા બેઠાં, જ્યાં તેમને જમવાની પૂરતી વખત, અષોર વખતે આતમ, અને તેમનાં શરીરને પૂરતી રક્તિ મળે, અને એથી વખતે થઈ કલાક ખેલી રહેવું પડે નહીં.

૧૨. બાલકો મોંમાં ખેરીય વિગેરે ન નાખે, તેમજ થુંક વિગેરેથી મોઢી સાફ ન કરે, અને એકબીજાનું એકું ન આપ તેની નજર રાખવી. મોંમાં અને નાકમાં આંગળાં ન નાખે તે બેબું.

૧૩. બાલકો અષોરની રંગમાં નિશાળ આગળ વેચાતું આવું ખાસ છે, તે રામના એક વિનાયુ, શરીરને માફક આવે તેવું અને સ્વચ્છ છે કે કેમ, તે ખાસ બેબું.

૧૪. હાકમાં ચિરકે બાલકોનું છે કે અણવાસ કરતાં દરેક બાલક વારંતે પોતાનું ઘર છે, પણ રાગા જનસમૂહના શાસક તરીકે જરૂર પડે છે, નહીં તેણે અંદાજીના પાડો તેના બીજા બાલકોનાં સમાજમાં શીખવવાના છે. ચિરકે પોતાની ફરજ આજ લેસન તેવાર દરેક વાસમાં રહેવા છે, એમ ન સમજવું, પણ બાલકોનું શરીર અને મન નીરાગી અને પ્રત્યક્ષ થવામાં મરદ કરવાની ફરજ પડે તેવીજ છે. અહિં આં ચિરકે રામજ તરફથી કે મુનિસિપાલ્ટી તરફથી કે દેવ તરફથી પિતા તરીકે ફરજ બજાવવાની છે.

દેવજી આતાવાળાઓને એક ચક્રાગ્ર, ખાસ માફ રૂપમાં છે તે એ છે, કે બાલકો, વાંચતાં, અને લખતાં શીખવવું, તેમાં કરતાં બાલકો અંદાજન કેમ માગવું તે બાબને શીખવવાની વધારે જરૂર છે. નીરાગી સૌંદર વિના બાલકો કાંઈ થાયનું નથી.

વેદક આત્મની અને રાક્ષસની કરજ.

અને અપગતાથી બહાર કાઢવાની સચવડતા અને આંખાં દરીરની રાઈ કીપાઓ વખારે તે અને નિખમિત હોય છે.

ઉંડા આસ લેવાથી કંઠે ફાપદો થાય છે તેને એક બહુ અલ્પચમી ઉપજાવે તેથી લાખ તેધિવામાં આવે છે—એક ઓ બહુ મંદિ રહેલી અને તેણીને સારું થશે એવું ધામને સાત નહોતું. તેણીની છાતીના ઉપરથી બાજ બહુ સંકિરે હતો. એક ખાલોથી બીજે ખલે મંપ તેણીની છાતી માત્ર અગીઆર ઈંચની હતી. તેણીનું ચૂત બહુ ચુએનું હતું, અને ફેફસાને બહુ હતું. તેણીની પાચનશક્તિ બહુ નિર્બળ હતી, તેણીની આંખડી સરત, નિરતેજ આ લાખ પગ હમેશાં ચીતળ રહેતા હતા. તેણી આ એક ઓ મિત્રે આસ કેમ ઉઠા લેતા અને કહાડવા તે તેને સમજાવ્યું, મંદિનાં ઘડેરમાં રહેલી હતી એટલે ઘડેરે ગાયે આગાસીમાં ખુબ ચંદી હતા વારને જની અને ત્યાં તેને શીખવા પ્રમાણે રાજ ઉઠા પાસે લેતા મને કહાડી લાગી. આ કસરત આલુ રાખવાથી થોડા સમયમાં તેણીની મીઠુતા પડ્યું કે તેની દરીરમાં મક્ક આવી નવ્ય છે. તેણીના લાખ પગ હવે ગરમ રહેતા લાગ્યા. નજી, મંદિનાં પી રાત્ર અને ખંત વાગી મહેનતથી તેણીની છાતીની પરીણાષમાં ત્રણ ફીર્મો તકાવન થયે, મુએનું ચૂત રા મંદ પામ્યું. આંખડી રતેજ અને લંદુરત ગઈ, તેણીની આંખો પ્રકાશવા લાગી, તેણી પી પાચન શક્તિ વધી અને દરીર પચ વજનમાં વધ્યું. આ બધું સુખ પરિણામ માત્ર આસ કેમ લેવે અને કહાડવો તેની કળા બલુચથીજ આવેલું હતું. અલીએ સારી લાખ પી તે સુખ મવાનું મુખ. કારણેમાં એક છે અને તેટલા માટે સરતી જેમ આંખડી લાખે તેવાં રાખનો લેવા. હંડા પાણીના ક્ષાનની ટેવથી અને ઘસારાથી આંખડીને 'કાજી' અને ગીરદ કરવી, આંખડીની દુખળી પડેમ કિપ્પશક્તિને લીધે થતી લાખ છે. કેટલાક હંડા પાણીથી નાદી રાખતા નથી. અને ન્દાપ તે વિપરીત પરિણામ આવે છે. તેઓએ પવન ન લાખે તેવી જગ્યાએ બોસીને હંડા પાણીમાં લુગડાનો કટો બોગીને ચરીરનો એક બાજ લખને તેને ખુબ ધલવે અને આંખડી લામચોળ થાય ત્યાં સુધી ઘરવા કરવું. આમ સતાર માંજ કચ્ચથી આંખડી મજલુન થાય છે. ને ઓ પુર પેને લાખ ઘવાની ધારતી લાખતી હોય અને ચરીરનું તેનું ઘસણ હોય તે તેઓ પી આંખડી ધણે લાખે મદુજ નાલુક અને કિપામાં મંદ હોય છે. આંખડી ચરીરનો કિરો છે તેથી તેને નાલુક અને નગળી બનાવી દેવી નહીં તેનું કામ સારી રીતે કરી શકે તેટલા માટે તેને હંડા પાણીથી ધોવી, તેને સાફ ગંબીરે તે ખુબ ઘસે નેથી તેમાં લોટી પુરતું અને ઝડપથી ફરી શકે, તેમજ સર્વ કચરો નીકળી નવ્ય. તેની ઉપરનાં મરી જએત બીજાં મરી પડે, પુરેનાં પાગ લાખ શકે અને દરબના જંતુના લુગલા સામે લડીને તત્કાર ને. આંખડી આપાં બીજું હલક છે—તે આપણા બીજાં ફેફસાં અને મૂત્રપીંડ છે.

આંખડી આની ઘણી પીગતો સંજલ્યા પંડી મારી જા અને વારંવાર કરેલી હતી કે, સારલા મારીના આવા વિચારે ઉપરથી તેણી એટલું દર રીખી હતી કે, લાખની કદનો નાજ કરવે હોય તે કેટલાક પ્રયત્નો અને ઝાનની આવશ્યકતા છે. ૧

૧. બાળકાનની અટકામન, ખોટા મેજસોખને અમાવ.
૨. મર્જાધાન અને મુવાવડ વખતે બેઠેલી જંબાજી અને આરામ
૩. ઉપરાઉપરી સુવાવડથી ધતા મેજામજાના કાખને ફેલાવો.

૪. મહાનર્માં દહ્ય અને પ્રકાશ સારી રીતે આવે અને આગણી સાર રહે તેમ કરવાનો મહિષાસુરનો પ્રયાસ

૫ પોતે અને તેનાં બાળકોનું ખુલીદવામાં અને પ્રકાશમાં દિવસનો કેટલોક વખત રહેલું

૬ સ્ત્રીને તનાં ધરસસારના બોજનમયી દિવસમાં થોડો વખત આરામ મળે તેમ કરવું

૭. સ્ત્રીનું આરામ અને તદુસ્તી વધે તેવા સાધનો યોજવાં અને તેનું જ્ઞાન અને યોગ્ય કળવણી મળે તેમ કરવું.

૮ સ્ત્રી અને બાળકોને વાગ્દે ખાસ બંદે દવાખાનાં કરવા ન્યાં નેઓની રૈદકીય સાર વારે સાચ

આ આફ્રીકા-આજોતે એ આશુક સમાજમાં ગોટા પ્રમાણમાં નેવામાં ન આવે તો તે સમાજ ગમે તેટલી આગળ વધેની હોય તો પણ તે ખરી રીતે પાછળ અને અજ્ઞાન છે જે દેશમાં આ આફ્રીકા નેવામાં ન આવે તે દેશ ગમે તેવો આખાંદ, અને સુદર હોય તો પણ તે પાછળ છે જે પ્રજામાં ગંદકી કદતી જ્ઞાન કે દેનતી-કદતી સંધી, મજબુત બાંધાની નિર્દોષ કુમારિકા થોડી પ્રમાણમાં નેવામાં આવે નહિ તે પ્રજા વધારે વાર તદુસ્તી હૈયાતી ભોગવશે નહિ, તેનાં બાળકો તદુસ્ત રહેશે નહિ, અને તેની કદેક રીતે પાપમાલી થશે તે પ્રજાને સુધ રેલી અને આગળ પડતી મજબુત નજાએ હક્ક નથી

હિંદુ સંસારમાં કણાં કુટુંબોમાં સ્ત્રીની અનારાગ્ય રિધતિ અને ગર્ભાધાન તથા સુવાવડ વખતની મેદરકારીની હકીકત નારી બાને જણાવે કચરતી હતી. તેનું હોય સરીર તેણીની મહેતના કુખની વાતે આઝગી મુગતું, તેનું હલક કમકમતું તે મને વારવાર કહેતી, બેટા ! આપણી હિંદી, અજ્ઞાન ગરીબ, બૂબે મસ્તી પ્રજામાં પશ્ચિમના કેટલાક વિચાર દાખલ થવાથી તેને બહુજ ગુદમાન થયું છે આપણી ગરીબ આર્થિક રિધતિ વાસ્તે આપણા જુના રિવાજો સારા હતા, તે ઘાંતો અનુભવતું પરિણામ હતું. સહેતમાં રહેતી નથી પ્રજા એક કુટુંબ મણાતું હતું. તેમ હવે ન્યારે મણારો, ન્યારે સહેરે આપણુ એક પર મણારો, ન્યારે વ્યક્તિની નજરે પ્રજાની નજરે, કાગલાંની નજરે, ધર્મની નજરે, પ્રજાની નજરે, અનારાગ્ય યુનાંક મણારો, ન્યારે નેમ કોષને લૂંટી લેવામાં જ યુનાંક મણારો છે, તેમ જીવને અનારાગ્ય આપવામાં, તેની તદુસ્તીમાં ખતેશ કરવાનો યુનાંક મણારો, તે માણસનું હલક કમકમતું, તેને તેમ કરવાને ના પાડશે તેને અટકાવશે, ત્યારે આરાગ્ય તેની યોગ્ય પહેચણી, અને મનુષ્યજીવન સુખી અને હાંધુ થશે. દાકતી ૨૦ વર્ષની સરેરાશ જીવનની જીવન ૧૦૦ વર્ષની થશે. આમ બોલતાં તેની અખિરમાં આંસુ આપતાં "હે પ્રભુ, તારા દાનિદ બાળકોનો ક્યારે છૂટકારો થશે" એમ બોલતાં તે દિવસ સર્વ રાજામાનનાથનં લખ્યા વખત પછે પડી રહીને આંસુ ગાંધી આંખે પ્રાઈના કરતી

મારી આ કહેતી કે જેનું હિંદુ જીવન કદતી અને સાફ હતું તેનું જીવન ન્યારે પાછું થશે, ત્યારે તે આરાગ્ય સ્થિતિએ પહેચણે. સતોષી, ગ્રેમી, ઉલોમી, બગવતી હલક સાદા જીવનની કુચી છે. સાફ જીવન, જમજીવનની ખાંચ છે. પ્રથુનો આશિર્વાદ છે

સંસારદર્પણ અને સુસીલાની કથા

(લેખક મંગલગાંધી માતીલાલ કૃદીચંદ પ્રેમચંદ)

(૭)

નવી માતનો નિધુર બ્રાતા જાસ મૃત્યુ નો ઘયો,
તે માત પણ માંદી પડી જાયવા તણે તર્કજ બયો;
બહુ ઘર્ષથી રીગાઈ પાળી યાનના ઘણી ચાકરી,
ગમ નાથને લખ્યો પત્ર કે શીખી હું નિતી હ.ખથી પગી
રે વીર ! આ લખતા છુને છે હાથ આ હુધા તણા,
અક્ષય અપરાધો કયાં રાખી નથી કાંઈ મહા;
તમ પુરુષની શર્યા મહિ કાંઈ વિખેયાં કારમા,
નંદન સમુ વન ગાળિયું મને આપશે પ્રમુ નહિ કમા.
સુસીલા તદન નિર્દોષ છે સાચી સતિ એ ખાઈ છે,
કુટ પત્ર મોકલનાર પાળી હું અને સુજ લાઈ છે,
દોષો મળ્યો ને પોષમા તે સાધ્વીની ગતી ને ધઈ,
તોફાન છે એ અમ તણું લાજે સુચિત નહિ કઈ.
મારી પ્રયત્ન ધર્યા હતી સુસીલાને બાળી, જનાવવા,
મે કુટ કપટથી હુઃખ ઘઈ માંડયું ઘણું સમભવવા,
સોખ્યું જીવન તેણે તમોને ટેકને ઠોડી નહિ,
સુજ પારણા હાંધી પડી ચુસ્તે વારાળી હું સહી.
તેથી અરે નો પાપમય સુહિત જથી હુઃખી કરી,
તે પતી પરાયણ નારી કે એ પાપ જલણે ના જડી;
વિષ ઘોળી પાચુ લોળીને જલ લેશી હતી નેહતી કરી.
ચસાર તમ સુનો ક્યો તમ પંથમાં શુગી ધરી.
સુસીલા મળો યાવો સુખી કરે એડું પ્રમુને જિનવી,
જેહ દોષ ખમજો, વીરજી ભુપજી કમા ખરી આપવી,
સતી ના મળે તો શુ મથે તુજ ના હુવે કદાચ શકુ,
પ્રીય ? જાહે છું અક્ષિત નથી છાણું હુવે ના લખી શકું.
* * * * *
આ પત્ર ને વાંચી અરે જોમાર્ન જેવા તે યયા,
છાતી મહી હુમો ચઢયો અશુ નયનમાંથી મહા,
લાગ્યું મગજ લમવા 'સુસીલા' નામ એ જપતા ગયા,
સુતિ ખડી ત્યાં ત્યાં જીવે ભણકાર એ પાળી રહ્યા

એ સાધવી ! રા સાધવી મેં પાપ મોટું છે કહ્યું,
 ના ધાતકી દેા મુજ સમે નિર્દોષતુ જીવન હર્યું ;
 પીડા કરી પાછુ ન જોયું નયન જોમાંજન ધર્યું,
 કરજે શ્રમા સુચિલાજ તારૂં દીવ હયામૃતથી બર્યું. ૬૭
 જોગીય નહી નાળા અને બટકુ ગીરી જંગલ મહિ,
 બમી દેશ ને પરદેશમાં મુજ નામમાં તન્મય બની;
 ઘુગી સકળ સસારમાં પરવા ન દેવા જવા તણી,
 આકાશને પાતાળ કરી હું એક પામીય મુજ મણી. ૬૮
 પ્રીય દેવી ! તું સર્વેષ છે મુજ જીવન હોડી પ્રેમદા,
 મુજ અત્મરસને ચોપનારી રેડી અમૃત સર્વદા,
 તુજ મોટું દેશવટો. લીધા તુ ના મળ્યે હું જીવુ ના,
 એવું વીચારી વીરહી પ્રીતમ સંચ્યા મુજ શોષમાં. ૬૯
 કેં ગામમાં કેં શહેરમાં, કેં શાપ્ત્રમાં પતિ બહુ કર્યા,
 નારી મગી નહિ ક્યાંહી તોયે પ્રાપ્તિની આયા બાર્યા,
 આવી અઢયા આશ્રમ સ્થળે જોવા પ્રયાસો આઠાર્યા,
 બધી સેવીશ્રવેા જોઈ આખર કોઠ મને પુરા કર્યા. ૭૦
 દિદિ પથે આવી ચડી, પતિ દેવ સેવામાં હતી,
 તહીન સ્વામી છબીમાં હું હારથી ચણુગારતી,
 પ્રાર્થનાથી નિત્ય ગાફઠ થેય પિયુતું ધૃજતિ,
 ચરણે પડી વડન કરી મુજ નાથને પુષ્કારતી. ૭૧
 તુજ મુર્તિ તુજે વિયોગમં વિશ્રામ દિવિત આપતી,
 સતીય યો પ્રત્યક્ષ મળિ એ બાવના હદ સ્થાપતી,
 નથી મેં હુપિત કાપા કરી મુજ હૃદયની શુદ્ધિ થકી,
 મુજ સત્યને તપનો પ્રભાવે તુજ પ્રતીતિ યશે નહી. ૭૨
 પળ પળ ચહું લેટું દહા ? કેવી રીતે વીરહ રહું ?
 ઉકળે-ચરિત્ર ને સિર ભર્મે તુ સ્વામિ વીણ પીડા મહું;
 જોકાંત વસમિ હામતી શ્રુ ક્રાન્ત હુબ બાહુ કહું ?
 મળશે નહિ હું કે સંમયમાં, તો મરણ ધણુ હું ચહું. ૭૩
 મળી ચાર આજો તે સમે અંતર રહેના હાથમાં,
 આંસુ તણા અંરણું વહ્યાં આવી પડી હું પાથમાં;
 હું હોપિ હું અપરાધી છું કહી હાથ લીધો હાથમાં,
 માથે ચઢાવી એમ વહતાં માફ કરજે મુજ પ્રિયતમા. ૭૪

ગત થઈ ગયું પડે પડે એ સત્ય તે આખરં કયું,
લેજા ગળ્યા દુઃખ સહીલીધા અમી અમીસ્થળે આખર પડ્યું;
પુર્વે કરેલાં કર્મના ઉત્થ થઈ દળ લોગળ્યુ,
સૌ ભૂલું સૌ વીસરે સદાનુ સુખ આવી ઉભુ રહ્યું. ૭

સુખ દુઃખની વાતો કરી મન જોડેજો ખાવી કર્યા,
નવી માતની હાલત સુણી દુઃખો નજર આગળ તર્યા;
તેનો ગયો બ્રાતા ગરી સૌ કપટ કુઠ છતા થયા,
વાતો બધી બાણી પછી પાલક તણા સ્થાને ગયાં. ૭

જહિણી જહસ્થ થઈ અમે મુદ્દ ધર્મના પાલક થયા,
સુખનાં સુરજ ઉગ્યા અને દુઃખના હીનો નજા રહ્યા;
નવી માત મરણ પથારીએ મમ માણી મંગી મઠ મરી,
આણું મન થઈ પીતાશ્રીએ મને વારમ કરી. ૭

આમ્રમ મહી જે પાઠવી ઘણી ભેટ પતીઆસા ભઈ,
મત જોડેજો લીધું જીવન નિજ દેશને અર્પિ કહ્યું,
કરી ગામઠામાં દેશીને રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ આપીને;
વારસ સ્વરાજ્ય તણા કરીશું વિધન સઘળા દાપીને. ૭૮

અત્તાનતાને જોમથી કેવાં દુઃખો આવી પડે,
અન્યાય કેવો યાગ છે નિર્દોષ પર ચાળો ચડે;
પુરી તપાસ ન થાય તો કપટી જનો ફાવી જતા,
લીધ્યાંધ વીંધારી જાની દુરાચરણો શત્રુ સેવતાં. ૭૯

આ સુજ કથાનો સાર છે સેવા જીવનને ગાળીશું,
વારસ તણી સેવા કરી પ્રીય દેશને ઉદારશું;
આ વીતતી એ દંપતિ આજે જીવન બહુ પ્રેમથી,
એ કાન્તને સુશીલા તણુ બોહુ રહો નીત હોમથી. ૮૦

આક્રિષ્ટમાં જોજાન્ડે—'ઓમુખ દર્પણ' આક્રિષ્ટનો આક્રિષ્ટમાં વધારે ખગિયવ કરા-
વવા માટે મી. ગુલામચંદ મળચંદ આવીશી-કંઠીમારમાં જોગરી વોલ્ડીવર તરિકે પરિશ્રમ
કરે છે, તેની આવી નિરવાર્થ સેવા માટે માન મટે છે.

“ભારતિય ગૃહલક્ષ્મી.”

(લેખક—મુનશાન્ત.)

એક સમય આવી પહોંચે છે કે આપણે ઘેર અને લાંબી નીલામાંથી નળત યતુ નોંધએ અને તે દેવોએને એની ઉચ્ચતમ સ્થિતિએ મુકવાની જરૂર છે કે જેનાથી તેઓ સ્વર્ગતિમાન અને સ્વધર્મજ્ઞાનાં હારણરૂપ બની રહે. જો તે પદ્ધતિથી ગૃહસ્થાવી દ્વારની શોચનીય સ્થિતિએ પહોંચાડનાર પણ અને આપણે જ છીએ તો તેઓને તે દશામાંથી પગલાર કરી સર્વોચ્ચ સ્થાનમાં સ્થાપિત કરવાનું કાર્ય પણ અમારાજ શીર ઉપર છે. બદરીદત શર્મા.

જોઈ ગૃહરાજ્યની સારી યા નગરી સ્થિતિનો આધાર સંપૂર્ણ રીતે સ્ત્રીઓના જ ઉપર આધાર રાખે છે, તેમાં અધિષ્ઠાત્રી નાલાયક અને અશિક્ષિત હોય છે તે ઘરની સ્થિતિ કે કામગીરી અને હુલ્લેશને પહોંચીલી હોય છે, અને તેથીજ વીપરિત જે ઘરમાં ગૃહલક્ષ્મી સુરીક્ષીત અને જાણવાક હોય છે તે ઘરમાં આનંદ મંગલ વર્તાઈ રહે છે, એવું એવું દરગીનિદે સમજવા છતાં, એનો પળેપળે સ્વાતુલ્ય થવા છતાં શોચનિયંત્રિત એજ છે કે આટલું પણ વિચારી નથી શકાયું કે રાષ્ટ્ર રૂપી વિશાળ ગૃહરાજ્યમાં માત્ર પુરૂષ પાત્રોનીજ સુરક્ષીત રીતે કાર્ય ચલાવી શકાય નહિં, પરંતુ તેને સુદૃઢ અને આદર્શરૂપ બનાવવા માટે ગૃહલક્ષ્મીઓનો યથેષ ભાગ રહેવો આવશ્યક છે.

શાંત ચિત્તે વિચારવું જોઈએ કે સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય કેટલું કઠીન અને જોખમ બાંહેધું છે. દેશના બાવિ નેતાઓ અને નાગરિકો તૈયાર કરવાનું સર્વોચ્ચ કાર્ય તેઓને શીરે છે. અને તે કાર્ય સંપૂર્ણપણે સુદૃઢીત કરવામાં સમયે સમયે પાત્રી, રજોઈયા અને જાંગી તરીકેનાં હલકા કામથી ખીંચીને વેવ, પ્રિસક, ન્યોયકર્તા વિગેરેનું જાળબદારીવાળું કાર્ય પણ તેઓને જ કરવું પડે છે. ત્યારે એક સાધારણ કાર્ય નિમિત્તે એટલી જામી જલેમત ઉઠાવવા સાથે પૈસાનો વ્યય કરીને વિશેષજ્ઞ તૈયાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે જેને આવી કઠીન અને અતિ આવશ્યક કર્મને એક સામઠી બળવવાની છે તેને માટે શું કંઈ પણ ચોગ્યતા અગર શિક્ષણની જરૂર નથી ? ઘડી-ભરને માટે ઓછીસરૂમ સાર કરનાર દુરાસનાં ઉત્તરદાયિત્વને અમે ખાસ ખ્યાલમાં રાખીએ છીએ, પરંતુ રાષ્ટ્રનાં સદૃઢ સ્વચોળી જન્મદાત્રીઓની ભુગમેદારીનો અમને જરાપણ ખ્યાલ આવતો નથી. તાલન અપરિષકવ વ્યવસ્થામાં તેના ઉપર ગૃહસ્થા-શ્રમની ચીંતાનો ભાર લાદી દેવામાં આવે છે, કે ત્યારે તેને તે ભાર સ્વિકાર કરવો કે નહિ તે સમગ્રિ દેશને બાન થા શકેલ પણ હોતી નથી. નામી અજ્ઞાન ગાલિકાઓને માતાનું ઉત્તરદાયિત્વ પૂર્ણ કાર્ય સંભાવવું પડે છે ત્યારે પછી ભારતસંતાનો ભવિષ્યમાં ઉત્તમ સદૃશ્યોથી વિભૂષીત થવાની આશા સ્વપ્નમાં પણ, કયાંથી રાખી શકાય ?

રાષ્ટ્રીની અર્ધગીનિઓ તરફ એટલી બધી તો એપરવાઈ બતાવવામાં આવે છે કે તેનાં સ્વાસ્થ્યની પણ શોધનિય રીતિ થવા પામી છે. ખરિવર્તન કાળ-સાથે તે આંતરે લાભદાયક હોય તો પણ-બહુધા કાળાયક હોય છે. પ્રાચિન દશામાં શિથિલતા આવતી ન્હાય છે, અને નવીન પોતાનો ખાચો સુરધાપિત કરી શકતી નથી. અને તે વચ્ચેની જ-સ્થિતિ સમાજને હાનિકર્તા અને દુર્ગતિને પેટાંચાડનારી હોય છે. જે સમાજમાં ઉપરોક્ત સ્થિતિમાંથી એકાદ પણ સુરધાપિત હોય તે શિવાયના અમારા મધ્યમ શ્રેણીના જીવસૃષ્ટિને એ વાત કીક લાગુ પડે છે. જ્યાં વસ્તુઓનાં દિની આવશ્યક સામગ્રીઓ નિમિત્તે કાંઈ પણ તકલીફ લેવી પડતી નથી, કપડાની જરૂરત પડી, તો બાળકમાં કાપડીઆની દુકાનેથી મનપસંદ કાપડનો તાંકો ખરીદ કરી દરજીને સુખત કર્યો કે તરત જ લુગડા તૈયાર બાકી રહ્યું જોખન ? તે તો લોટ પીએલો તૈયાર મળી શકે છે, અગર તો દળાવી લઈ શકાય છે. અને બી શકે તો રસોઈ નિમિત્તે એકાદ જાદ મહાતાજ પણ રાખી લેવામાં આવે છે.

સીએ જીવસૃષ્ટિનું સર્વ કામ ઉપાડી. લઈ પોતાનું કાર્ય સારી રીતે કરે એવું તો અમે મુશ્કેલીએ છીએ, પરંતુ તેને સર્વશુભસંપદ અને લાયક શુદ્ધિ બતાવવાને કાંઈ પણ વ્યવસ્થા કરતા નથી, અને તેમને શિક્ષણ નિમિત્તે યથોચિત પ્રગંથ કરવામાં અમારું મુખ મરડીયે છીએ, અને તેમને માટે તો પ્રકૃતિદમ જ્ઞાનજ ગચ્છે છે. (જેવી રીતે મધુ પક્ષીઓની હાલતમાં હોય છે), અગરતો તેને માટે અધિક ચિંતા કરવી એ વ્યર્થજ છે જોખન સમજીએ છીએ; પરંતુ કન્યાઓને ઉત્તમ શુદ્ધિ-બીપદને વિમુખિત કરવાને યોગ્ય કરવા શુદ્ધિશુભની નિઃસંદેહ આવશ્યકતા છે એવું અમારા ખ્યાલમાં શહેલુંજ નથી; કે જે આવશ્યકતા વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં અધિક-તર વધતી ન્હાય છે. કારણ કે સંયુક્ત-કુટુંબ-પ્રણાલિકા (joint family system) હવે તુટતી જાય છે; અને આપણી સ્ત્રીઓને નોકરીવશ પતિની સાથે દૂર દૂર-સ્થાનોમાં જીવન વ્યતિત કરવાનું હોય છે કે જ્યાં શિક્ષણ જુદુંજ કરવાને યોગ્ય સગવડ તાજો મળી શકતી નથી, કે જે શિક્ષણ તેઓને પૂર્વ કાલમાં પોતાનાં પતિનાં કુટુંબમાંજ રહીને મળી શકતું હતું.

સીશિક્ષા માટે અમારે કાંઈ એવો અભિપ્રાય નથી કે તેઓ શાસ્ત્રીની પરિણામ પસાર કરે. અગરતો બી. એ. યા તો એમ-એની ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરી મેન્ડુએટ મની ન્હાય, કયાપિ માનસિક શિક્ષણની ખાતર દરેકે પોતાની માનુષાણ તો વાંચતાં લખતાં ન્હાયું જોઈએ, કે જેથી પોતાની શુદ્ધિ વિકાસ નિમિત્તે સમય મેળવી શકે. અગરતો વર્તમાન સ્થિતિથી અણવાકેક ન રહે-પરંતુ તેની સાથે સીરીશાનો પ્રાશામમાં જીવમધશાસ્ત્ર, આરોગ્યશાસ્ત્ર, ખાદ્ય શાસ્ત્ર, ચિકિત્સાશાસ્ત્ર, ધાર્મિકશાસ્ત્ર, વિગેરેમાં જીવમધશાસ્ત્ર, આરોગ્યશાસ્ત્ર, ખાદ્ય શાસ્ત્ર, ચિકિત્સાશાસ્ત્ર, ધાર્મિકશાસ્ત્ર, વિગેરે વિગેરે વ્યવહારિક શિક્ષાનો કમ પણ રહેવો જોઈએ. કારણકે તેઓને રાત્રિ વિવશ પાડે રાત્રે તેની જરૂરીયાત પડ્યા કરે છે.

અવશ્ય સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે સર્વથી પ્રથમ અને સગીન શીક્ષણ બાલકોને ગૃહમાંથીજ શરૂ થાય છે, અને માતા એજ પ્રથમ અધ્યાપિકા હોય છે. નિહાન બાળકની લેવિધ્યની ચાલચલગતનું બીજ (સાજું થાનરચું) માતાથીજ શે-પાય છે. બાળકોનું ચારિત્ર કેટલું હિચ થશે અને સ્વાવલંબન તથા દેશભક્તિ વિગેરે ઉત્તમ સદ્ગુણોનો વિકાસ કેટલી હદ સુધી થશે તે સર્વ તેનાજ ઉપર આધારિત છે તેટલાજ માટે ગૃહજીવન આવશ્યક છે કે સ્ત્રીઓના પોતાના વિચારો ગૃહજીવન જોઈના હોવાં જોઈએ તથા તે કેવળ ભૂત-ભૂતની કપીત વાતોથી બીજીની લાયબિત થનારી, યાતો એક માત્ર ઘરેણા અને લૂપાડાનીજ ચર્ચા કરનારી, યાતો પોતાના અવકાશના સમયને ક્ષણકા અને ટટાપ્રીતાદમાં વ્યતીત કરનારી ન બની જવી જોઈએ.

આ પ્રકારે ઘરનાં ગૈરજોનનું વિદ્યામ મળે છે તેમાં અમારો કાંઈ વિરોધ નથી પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે ભૂમીધર્મિને રાજસણીઓ આપો દીવસ કાર્ય શું કરે? બેઠી બેઠી બાળીઓ મારે યા તો અખિલાખપસમાં પોતાની નેકાણી ફેરાવી યાતો લાઇ બેઠેન માથે અને તેમ નહિ તો પોતાના પતિદેવ સાથે હમેશા કંઠાસ કરવામાં પોત-નો અમૂલ્ય વખત વ્યતીત કરે.

નવીન સભ્યતાથી અગોને ઠીક જોવાયું છે કે સ્ત્રીઓને અધિક શારિરીક પરિશ્રમ તો પડતો નથી. પરંતુ એવી અવસ્થાની તો અવરથ જરૂર છે કે તેઓને આવશ્યક વ્યાયામ માટે અવસર મળ્યા કરે. કારણકે ખુણી-હવામાં જોડવા કૂંદવાનું તો મકાને માટે તેઓને ગદ્ય છે, તો પછી તે નિમિત્તે કાંઈ પણ બદોબસત અવશ્ય વિચારણીય છે.

નિઃસંદેહ ઉપરોક્ત કથન કાંઈ મજૂર વર્ગની સ્ત્રીઓ માટે નથી, પરંતુ એમ ન સમજવું કે કાંઈ તેમની સિધ્ધિ ગણિતર છે. તે બીચારીઓને-આવરચકતાથી વિશેષ કાર્ય કરવું પડે છે કે તે તેનાં સ્વાસ્થ્યને હાનિકર્તા છે. વડુપસંત જ્યારે તેને પોતાની અન્ય શક્તિ વિકાસ માટે કાંઈ પણ સમય મળતો નથી તો તે પોતાના સત્તાનોની શિક્ષા પરત્વે શું કરી શકે તે ઘણું ધ્યાલમાં રાખવા જેવી વાત છે.

આપણે જોઈએ છીએ કે હરસાત અનેકાનેક સભાઓ અને અધિવેશનો ભરાય છે, કે જેમાં સામાજિક સુધારાના ઘણા પ્રસ્તાવો પસાર થાય છે. પરંતુ જ્યારે આગામી વર્ષમાં હિસાબ તપાસીએ છીએ ત્યારે ખુબ જ થોડા પ્રવૃત્તિપાત્રોમાં સુકાયતા જોવામાં આવે છે અને અમારા શુભ ચિંતકો આશ્ચર્ય અને જોડ પ્રદર્શિત કરવા માંડે છે. પરંતુ વિચાર કરવો જોઈએ કે અમારા ઠરાવો કાર્યરૂપે કયાંથી પરિણમે? ખુરો વાગે પોતાની સભાઓમાં મનમાન્યા ઠરાવો પસાર કર્યા કરે, પરંતુ તેનાં તેઓ બીચારાનું કાંઈ પણ થાકી શકે તેમ નથી. કાર્ય પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં વિષેયતઃ નડતર સ્ત્રીઓ તરફનીજ હોય છે. જ્યાંસુધી તે કાંઈ પણ પ્રસ્તા-

જીવનનો પ્રકાશ.

જેમ દિવસના અતિ સમી તેમ જન્મના અતિ દેહમુક્તિ તો છે, પછી તે જીવન સવા સનો વારસો મુશી નંધ છે. તેજ જીવનની સાર્થકતા છે. આર્થશ્રમ ઉપર એવા પશુ-જન પસાર થઇ ગયા છે તે થતા રહ્યા છે કે જેના નિદર્શનથી અવિધ્યની પ્રજાને ઉચ્ચ શિક્ષણ મળે છે. આ વર્ષમાં અત્રે સ્વર્ગસ્થ થયેલા બાપ પુરીનું જીવન પણ તેવા નિર્મળ જીવન ગણેલું એક હતું એમ. તેના સંસ્મરણ ઉપરથી કહેવામાં આવે નથી. બાપ પુરીનો જન્મ સં. ૧૯૪૭ માં લાવનગરમાં કાપાણીના આશ્રમદાર કુટુંબમાં થયો હતો. બાપવચન તેમનું સાહિત્ય અને વિમુક્તરૂપી દાશતિક હતું. શિક્ષણનો દેવ કેવળ સુલની પરિક્ષા પસંદ કરવામાં રહેલો નથી, પરંતુ બપ્તિસ્મ પરિચય-કુટુંબમિત્ર અને ક્રેડીટની સંસ્કારની હાપ પસંદગી ઉપર પડતી રહે તો શિક્ષણની સાર્થકતા છે. આ સાત તેમના કુટુંબ-પરિજનના ઘર બહાર નહોતી. નવારે બાપ પુરીની ઉંમર ફક્ત વર્ષની થઇ ત્યારે તે યુનિવર્સિટીમાં ધોરણનો અભ્યાસ કરતાં હતા. આ અસામાન્ય તેમના બહેન નાના બાળકોને મુશી જીવન ગયા. આ બનાવની તેમના હૃદયને ઊંડી અસર થઈ. તેમની માયાણ પ્રકૃતિ બાળકો તરફ હમેશા પ્રેમાળ રહેતી, તેવામાં પેતાના બહેનના બાળકોને નુકાણા-નિર્ણય થયેલાં એક વેગને પ્રેરતા જોઈતાં મંલાળવાનું તેણે માથે લીધું. બાળકોને ધરીપણ વિશ્વાસ મુક્યા, અને તેમની માતાને એકદમ રૂઝાન લઈ તેમને દુઃખ મુક્ત કર્યા, એવા માયાણ બાંધેલી રંગુલમાં જ્યાં આવવાનું આ કદી મુશ્કેલીવાળામાં પ્રવેશ થયો. આર્થપ્રજ્ઞના કુટુંબવાત્સલ્યના દર્શન પશ્ચિમની પ્રજા પણ શિક્ષણીય છે, નવારે પશ્ચિમની પ્રજા ઓપરવનેજ કુટુંબ-લોકોની તરીકે બાને છે, બાપ પશુમાં અનેક પ્રકારે સંભાળ-સુચનાથી ઉછેરી મોટાં કરનાર અને દાનવો પુરી પાડનાર માતા પીતાને પણ તેઓ વિસરી નંધ છે ત્યારે આર્થકુટુંબમાં મા-બાપ અને પતિ-તેમના સંતાનોના નિર્ધન પરંતુ માનિતર અને સ્વચ્છ પશુનો લોભતાવંશગિતો સેવકો સંખ્યાથી પરિજનોના એકસરણ કુટુંબવાત્સલ્ય દેવાઈ રહેલું હોય છે. એકબીજાના સુખદુઃખમાં તન-મન અને ધનના બાંધ વહેંચવાની ફરજ મનાય છે, અને તેજ વાત્સલ્યભાવનામાં આર્થસૌંદર્યો મદિયા અને આર્થિક અવિચિત્ત દહી રહ્યા છે.

બાપ પુરીનો લગ્ન લાવનગરમાં જ પૂર્વમાં થયેલો. આશ્રમદાર કુટુંબમાં વનમાળ પૂજારીના નામના કુલ સાથે સં. ૧૯૫૯ માં સંજીવન તેમનું પતિવ્રત્ય જેમ આશ્રમદાર અને બહોળા કુટુંબવાળું હતું તેમ તેમના પતિ ગ્રેનપુએટ થયેલા સુશિક્ષિત અને સુધારક છે. લગ્ન પ્રસંગે તેમના પતિનો અભ્યાસ થઈ હતો. પછી રજાએ એવું અને છે કે લગ્ન એ વિશ્વવૃત્ત ગ્રેહીને સોડી મડવાના હથિયારનું શસ્ત્ર છે. લગ્નની જી સંસારી વળગવા પછી પરનાં ઈર્ષિ વચ્ચે માન-ગોરો અને માંડણી દર્શાવવા શિક્ષણની સાદિયો દાઢ ધરવામાં મુલક થઈ ગયા છે. માત્ર અને અતીત નાના અને મોટા પરના ઈર્ષિમાળ વચ્ચે નેતુ માંડણ આવવાથી પોતા પોતાની સત્તા અને શક્તિ રચાપતેલું સુમુલ્યુક શરૂ થતાં આ અંબુધામાં મુકનાં સંમોધાનમાં શિક્ષણ તરફ પતિથી જોઈું લક્ષ અપાય છે અને પરસ્પર સામુ-વદ્, નિર્જન, ભોળા, દોષી બંધાવી

સ્વર્ગ્ય વાઈ પુરી